

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЦАРУК ВАСИЛЬ ЮРІЙОВИЧ

УДК 657:005.941(043)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ:
ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ**

08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит
(за видами економічної діяльності)
08 – Економічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня **доктора економічних наук**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 / В. Ю. Царук

Науковий консультант:
Бруханський Руслан Феоктистович,
доктор економічних наук, професор

Секретар дисертації
Федорук Г.І.
Секретар
Олефіненка Г.І.
Тернопіль – 2021

АНОТАЦІЯ

Царук В. Ю. Обліково-аналітичне забезпечення корпоративного управління: теорія і методологія. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності). – Західноукраїнський національний університет Міністерства освіти і науки України, Тернопіль, 2021.

Дисертаційне дослідження присвячено виявленню закономірностей та формуванню науково обґрунтованих рекомендацій щодо розвитку обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління.

На основі виокремлення можливих варіантів щодо розуміння об'єкта корпоративного управління (корпорації, господарські товариства, окремі види господарських товариств та об'єднань підприємств, господарські товариства та об'єднання підприємства, всі види підприємств та їх об'єднань) обґрунтовано виділення поняття «корпоративні структури», як вітчизняного аналога зарубіжного поняття «корпорація», що враховує еволюційний розвиток даної форми організації підприємницької діяльності, оскільки передбачає включення до його складу як господарських товариств, так і їх об'єднань. В результаті аналізу основних характеристик системи корпоративного управління та корпоративного менеджменту встановлено відмінності між ними, що полягають у забезпеченні ефективності різних рівнів діяльності корпоративної структури (поточна, стратегічна) та використанні різних видів інструментів (управлінські, корпоративні).

Встановлено, що під моделлю корпоративного управління слід розуміти систему управління, що характеризується набором спільних ознак для структури органів корпоративного управління, а також для засобів та інструментів, які використовуються ними для вирішення агентської проблеми. В Україні сформувалась власна вітчизняна модель корпоративного

управління, яка поєднала в собі характеристики англо-американської та німецької (континентальної) моделі, однак більше тяжіє до останньої, оскільки має яскраво виражені аутсайдерські характеристики.

До основних проблем облікового забезпечення корпоративного управління віднесено наступні: якість облікової інформації та корпоративне управління; креативний облік в системі корпоративного управління; розвиток облікової теорії в напрямі вирішення агентської проблеми; обліковий консерватизм і корпоративне управління; розвиток звітності та аналітичного забезпечення для потреб корпоративного управління. Для ефективної реалізації принципів корпоративного управління систему бухгалтерського обліку слід удосконалювати в розрізі наступних напрямів: організаційний; методичний; техніко-технологічний; теоретичний. Обґрунтовано доцільність приділення особливої уваги питанням обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління в умовах впровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності в діяльність вітчизняних корпорацій з метою мінімізації можливостей менеджменту маніпулювати обліковими показниками для досягнення власних цілей або здійснення опортуністичної поведінки.

У результаті проведеного історичного аналізу облікового забезпечення в системі корпоративного управління виділено наступні етапи: зародження корпоративної практики; виникнення і розвиток колоніальних корпоративних структур; розвиток статутного регулювання корпоративного сектору на тлі формування ринків капіталу; регулювання звітності на рівні державних нормативних актів, сепаратне регулювання; стандартизація обліку; гармонізація стандартів обліку; конвергенція облікових моделей. Дослідження виділених етапів дозволило ідентифікувати основні проблемні питання, які були актуальними в різні історичні періоди і яким необхідно приділяти увагу в умовах сьогодення: 1) здійснення бухгалтерських маніпуляцій і шахрайств в рамках системи корпоративного управління; 2) пошук облікових інструментів, які дозволяють зменшити такі маніпуляції та шахрайства.

У складі інституційних досліджень в сфері бухгалтерського обліку виділено наступні напрями: інституційні зміни та їх вплив на систему бухгалтерського обліку; бухгалтерський облік як об'єкт дослідження інституційної теорії; інституційна теорія як теоретико-методологічний базис для розвитку бухгалтерського обліку. Обґрунтовано основні причини і наслідки їх виникнення та визначено перспективи застосування інституціонального аналізу в корпоративному управлінні в частині облікової проблематики. На основі використання інституційної теорії обґрунтовано протилежність інтересів менеджменту та стейкхолдерів як основну причину виникнення агентської проблеми. Визначено теоретичні засади агентської проблеми в корпоративних структурах, розглянуто види інформаційної асиметрії та наведено їх характеристику. На основі аналізу наслідків виникнення інформаційної асиметрії (несприятливий відбір, моральний ризик, вимагання) на передконтрактній і постконтрактній стадіях обґрунтовано їх роль у виникненні корпоративних конфліктів, що породжується неспівпадінням інтересів принципалів та агентів. Пом'якшення негативного впливу агентської проблеми може бути здійснено шляхом: 1) ліквідації негативного впливу агентської проблеми за рахунок постійного та всебічного моніторингу принципалами діяльності агентів; 2) розвитку процедурних та змістовних аспектів укладання контракту між агентами та принципалами. На основі виділених напрямів використання облікової інформації в контрактному процесі в контексті агентської проблеми визначено види опортуністичної поведінки відносно моменту укладання контракту згідно агентської теорії. Розроблено матричну класифікацію підходів до вирішення наслідків виникнення агентської проблеми в корпоративних структурах.

Розглянуто підходи до розуміння сутності прозорості корпоративного управління в системах принципів корпоративного управління та в працях вчених. Встановлено, що на сьогодні відсутнє єдине і загальне розуміння поняття прозорості в різноманітних стандартах і документах, які

регламентують процес корпоративного управління, що є наслідком викорінення даного поняття з систем міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності, що породжує багатоманітність використання даного поняття вченими в сфері бухгалтерського обліку. Проаналізовано існуючі варіанти співвідношення розуміння сутності прозорості в корпоративному управлінні та в бухгалтерському обліку і визначено відсутність існування спільного підходу. Досліджено існуючі підходи дослідників-обліковців до розуміння прозорості в бухгалтерському обліку, що дозволило ідентифікувати три основні напрями щодо її розуміння: 1) облікова система в цілому є засобом забезпечення корпоративної прозорості; 2) прозорість характеризує якість облікової інформації; 3) прозорість є принципом бухгалтерського обліку. Обґрунтовано, що облікова прозорість в корпоративних структурах – це об'єднуюча якісна характеристика корисної фінансової інформації, пов'язана з релевантністю, правдивим представленням, своєчасністю та зрозумілістю, і спрямована на забезпечення відкритості, точності, достатності, своєчасності, прогнозованості та публічності корпоративного управління, що забезпечує ефективність прийняття рішень як її керівництвом, так і прийняття інвестиційно-позикових рішень її зовнішніми стейкхолдерами. Розроблено концептуальні засади облікової прозорості в корпоративних структурах, що дозволяють відокремити її від інших облікових конструктів та сформулювати передумови для підвищення ефективності функціонування системи корпоративного управління на основі удосконалення її обліково-аналітичного забезпечення.

Обґрунтовано загальні характеристики креативних облікових практик як елемента системи корпоративного управління. Виділено та описано шляхи мінімізації креативних облікових практик в системі корпоративного управління за допомогою використання двох видів інструментів (інструменти системи корпоративного управління (проведення внутрішнього та зовнішнього аудиту, формування незалежного аудиторського комітету; удосконалення структури Ради директорів, діяльності аудиторського

комітету, структури власності корпоративної структури; впровадження корпоративної етики як засобу формування довірчих відносин), облікові інструменти (використання принципів обліку, закладених в систему облікових стандартів; використання якісних характеристик облікової інформації при здійсненні вибору з альтернатив; здійснення облікового відображення за методом аналогії; забезпечення повного опису корисної інформації; формування високо етичної культури працівників бухгалтерської служби)) в розрізі чинної системи облікових стандартів.

Виділено та проаналізовано основні проблеми додаткового розкриття облікової інформації: 1) необхідність понесення витрат на здійснення додаткового розкриття; 2) виникнення загроз оприлюднення конфіденційної інформації; 3) опортуністична поведінка суб'єктів організації облікової системи; 4) необхідність понесення витрат на сприйняття додаткової інформації. Визначено напрями удосконалення додаткового розкриття облікової інформації в системі корпоративного управління: 1) удосконалення чинної практики додаткового розкриття облікової інформації корпоративними структурами; 2) розвиток концепції інтегрованої звітності корпоративних структур.

Наведено пропозиції щодо удосконалення форми приміток до річної фінансової звітності шляхом її доповнення обов'язковим розділом XVI «Професійні судження, припущення та облікова політика» та розділом XVII «Пов'язані сторони». На основі порівняння напрямів формування інформації згідно Методичних рекомендацій зі складання звіту про управління, Директиви 2013/34/ЄС та Директиви 2014/95/ЄС наведено пропозиції щодо удосконалення напрямів формування інформації при складанні звіту про управління. Запропоновано удосконалити порядок формування Звіту про управління шляхом: 1) посилення відповідальності у випадку його несвоєчасного оприлюднення, здійснення викривлень чи приховування нефінансової інформації, яка має міститись в ньому (поширення на Звіт про управління всіх вимог до подання, як і до фінансової звітності; введення

штрафів і персональної відповідальності); 2) удосконалення його змістовного наповнення в частині напрямів «Екологічні аспекти», «Соціальні аспекти та кадрова політика» та «Дослідження та інновації» на основі розробленої класифікації та формування окремих видів найбільш поширених фінансових та нефінансових показників в розрізі кожного з напрямів; 3) формування на рівні окремої корпоративної структури загальної політики щодо розкриття додаткової облікової інформації в формі фінансових та нефінансових показників. На основі аналізу взаємовпливу системи корпоративного управління та інтегрованої звітності, аналізу її відмінностей від фінансової звітності розроблено концептуальні засади інтегрованої звітності в корпоративних структурах, а також обґрунтовано можливі варіанти залучення Ради директорів до процесу реалізації інтегрованого звітування в корпоративних структурах.

Розроблено структуру системи аналітичного забезпечення корпоративного управління та обґрунтовано її складові. У складі системи аналітичного забезпечення корпоративного управління запропоновано виділяти аналітичну систему корпоративного управління, що базується на використанні трьох основних напрямів здійснення аналізу: 1) аналіз прозорості корпоративної звітності; 2) аналіз рівня специфічності активів, що перебувають у розпорядженні корпоративної структури; 3) аналіз форм додаткового розкриття інформації. На основі вивчення підходів до аналізу прозорості корпоративної звітності обґрунтовано доцільність застосування моделі М.Д. Беніша для проведення аналізу прозорості корпоративної звітності вітчизняних організацій. Сформовано теоретико-методичні засади здійснення аналізу рівня специфічності активів корпоративних структур шляхом: класифікація активів корпоративних структур за рівнем специфічності; удосконалення методики Експертної оцінки специфічності активів корпоративної структури; розробки Аналітичного звіту про специфічні активи. Удосконалено методику аналізу форм додаткового розкриття корпоративної інформації для потреб стейкхолдерів шляхом:

обґрунтування необхідності побудови дворівневої системи КРІ інтегрованої звітності; розробки порядку створення набору КРІ інтегрованої звітності; формування панелі КРІ інтегрованої звітності корпоративних структур.

Ключові слова: корпоративне управління, обліково-аналітичне забезпечення, принципи корпоративного управління, інституційна теорія обліку, прозорість облікової інформації, креативні облікові практики, додаткове розкриття облікової інформації, інтегрована звітність, аналітична система корпоративного управління, специфічні активи.

ABSTRACT

Tsaruk V. Yu. Accounting and analytical provision of corporate governance: theory and methodology. – *Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.*

Thesis for a Doctor of Economics degree, specialty 08.00.09 «Accounting, analysis and audit (by types of economic activity)». – West Ukrainian National University Ministry of Education and Science of Ukraine, Ternopil, 2021.

The dissertation research is devoted to the identification of patterns and the formation of scientifically sound recommendations for the development of accounting and analytical support of corporate governance.

The allocation of the concept of «corporate structure» as a domestic analogue of the foreign concept of «corporation» is substantiated on the basis of identification of possible options for understanding the object of corporate governance (corporations, companies, certain types of companies and associations of enterprises, companies and associations of enterprises, all types of enterprises and their associations), which takes into account the evolutionary development of this form of business organization, as it involves the inclusion in its composition of both enterprises and their associations. As a result of the analysis of the main characteristics of the system of corporate governance and corporate management, differences between them are established, which consist in ensuring the efficiency

of different levels of corporate structure (current, strategic) and the use of different types of tools (managerial, corporate).

It is established that the model of corporate governance should be understood as a management system characterized by a set of common features for the structure of corporate governance bodies, as well as for the tools and instruments used by them to solve the agency problem. Ukraine has formed its own domestic model of corporate governance, which combines the characteristics of the Anglo-American and German (continental) models, but gravitates more towards the latter, as it has pronounced outsider characteristics.

The main problems of accounting support of corporate governance include the following: the quality of accounting information and corporate governance; creative accounting in the corporate governance system; development of accounting theory in the direction of solving the agency problem; accounting conservatism and corporate governance; development of reporting and analytical support for the needs of corporate governance. To effectively implement the principles of corporate governance, the accounting system should be improved in terms of the following areas: organizational; methodical; technical and technological; theoretical. The expediency of paying special attention to the issues of accounting and analytical support of corporate governance in the implementation of IFRS in the activities of domestic corporations has been substantiated. This was done in order to minimize the ability of management to manipulate accounting indicators to achieve their own goals or to implement opportunistic behavior.

The following stages are highlighted as a result of the historical analysis of accounting support in the system of corporate governance: emergence of corporate practice; appearance and development of colonial corporate structures; development of statutory regulation of the corporate sector against the background of the formation of capital markets; regulation of reporting at the level of state regulations, separate regulation; standardization of accounting; harmonization of accounting standards; convergence of accounting models. The study of the selected stages allowed to identify the main problematic issues that were relevant in

different historical periods and which need to be addressed in today's conditions: 1) The implementation of accounting manipulations and fraud within the corporate governance system; 2) Search for accounting tools that reduce such manipulations and fraud.

As part of institutional research in the field of accounting, the following areas are identified: Institutional changes and their impact on the accounting system; Accounting as an object of study of institutional theory; Institutional theory as a theoretical and methodological basis for the development of accounting. The main causes and consequences of their occurrence are substantiated and the prospects of application of institutional analysis in corporate governance in terms of accounting issues are determined. Based on the use of institutional theory, the conflict of interests of management and stakeholders as the main cause of the agency problem is substantiated.

The theoretical bases of the agent problem in corporate structures are determined, the types of information asymmetry are considered and their characteristics are given. Based on the analysis of the consequences of information asymmetry (unfavorable selection, moral hazard, extortion) at the pre-contractual and post-contractual stages, their role in the emergence of corporate conflicts, caused by the mismatch of interests of principals and agents, has been grounded. Mitigation of the negative impact of the agency problem can be done by: 1) Elimination of the negative impact of the agency problem through constant and comprehensive monitoring of the principles of the agents; 2) Development of procedural and substantive aspects of contracting between agents and principals. Based on the selected directions of use of accounting information in the contract process in the context of the agency problem, the types of opportunistic behavior in relation to the moment of concluding the contract according to the agency theory are determined. A matrix classification of approaches to solving the consequences of an agency problem in corporate structures has been developed.

Approaches to understanding the essence of transparency of corporate governance in systems of principles of corporate governance and in the works of

scientists are considered. It has been established that today there is no single and common understanding of the concept of transparency in various standards and documents governing the process of corporate governance, which is a consequence of the eradication of this concept from international accounting standards and financial reporting, which gives rise to diversity accounting. The existing variants of the ratio of understanding the essence of transparency in corporate governance and accounting are analysed and the absence of a common approach is determined. The existing approaches of researchers-accountants to the understanding of transparency in accounting are investigated, which allowed to identify three main directions for its understanding: 1) The accounting system as a whole is a means of ensuring corporate transparency; 2) Transparency characterizes the quality of accounting information; 3) Transparency is the principle of accounting. It is substantiated that accounting transparency in corporate structures is a unifying qualitative characteristic of useful financial information, related to relevance, truthful presentation, timeliness and clarity, and aimed at ensuring openness, accuracy, sufficiency, timeliness, predictability and publicity of corporate governance, which ensures the effectiveness of making decisions by both its management and investment and borrowing decisions by its external stakeholders. Conceptual bases of accounting transparency in corporate structures have been developed, which allow to separate it from other accounting constructs and to form preconditions for increase of efficiency of functioning of system of corporate management on the basis of improvement of its accounting and analytical maintenance.

The general characteristics of creative accounting practices as an element of the corporate governance system are substantiated. Ways to minimize creative accounting practices in the corporate governance system by using two types of tools (corporate governance tools (conducting internal and external audit, forming an independent audit committee; improving the structure of the Board of Directors, the activities of the audit committee, the ownership structure of the corporate structure; the introduction of corporate ethics as a means of building trust),

accounting tools (use of accounting principles laid down in the system of accounting standards; use of qualitative characteristics of accounting information when choosing alternatives; accounting reflection by analogy; providing a complete description of useful information; formation of highly ethical culture of accounting staff)) in terms of the current system of accounting standards are identified and described.

The main problems of additional disclosure of accounting information are identified and analysed: 1) The need to incur costs for additional disclosure; 2) The emergence of threats to the disclosure of confidential information; 3) Opportunistic behaviour of the subjects of the accounting system; 4) The need to incur costs for the perception of additional information. The directions of improvement of additional disclosure of the accounting information in system of corporate management are defined: 1) Improvement of current practice of additional disclosure of the accounting information by corporate structures; 2) Development of the concept of integrated reporting of corporate structures.

The suggestions for improving the form of notes to the annual financial statements are given by supplementing them with mandatory Section XVI «Professional Judgments, Assumptions and Accounting Policies» and Section XVII «Related Parties». Based on the comparison of the directions of information formation according to the Guidelines for the preparation of the management report, Directive 2013/34/EC and Directive 2014/95 / EU, proposals for improving the directions of information formation in the preparation of the management report are given. It has been proposed to improve the procedure for compiling the Management Report by: 1) Strengthening the responsibility in case of untimely disclosure, distortion or concealment of non-financial information that should be contained in it (dissemination to the Management Report of all requirements for submission and financial reporting; and personal responsibility); 2) Improving its content in the areas of «Environmental Aspects», «Social Aspects and Personnel Policy» and «Research and Innovation» based on the developed classification and formation of certain types of the most common financial and non-financial

indicators in each area; 3) Formation at the level of a separate corporate structure of the general policy on the disclosure of additional accounting information in the form of financial and non-financial indicators. Based on the analysis of the interaction of the corporate governance system and integrated reporting, analysis of its differences from financial reporting, the conceptual foundations of integrated reporting in corporate structures are developed, and possible options for involving the Board of Directors in the process of integrated reporting in corporate structures are substantiated.

The structure of the system of analytical support of corporate governance is developed and its components are substantiated. as part of the system of analytical support of corporate governance, it is proposed to allocate an analytical system of corporate governance, based on the use of three main areas of analysis: 1) Analysis of the transparency of corporate reporting; 2) Analysis of the level of specificity of assets at the disposal of the corporate structure; 3) Analysis of forms of additional disclosure of information. Based on the study of approaches to the analysis of transparency of corporate reporting using of Beneish model to analyze the transparency of corporate reporting of domestic organizations is grounded. Theoretical and methodological bases of the analysis of the level of specificity of assets of corporate structures are formed by: Classification of assets of corporate structures by the level of specificity; improving the methodology of Expert assessment of the specificity of assets of the corporate structure; development of the Analytical report on specific assets. The method of analysis of forms of additional disclosure of corporate information for the needs of stakeholders has been improved by: substantiation of the need to build a two-tier KRI system of integrated reporting; development of the procedure for creating a set of CRI integrated reporting; formation of the KRI panel of integrated reporting of corporate structures.

Key words: corporate governance, accounting and analytical support, principles of corporate governance, institutional accounting theory, transparency of accounting information, creative accounting practices, additional disclosure of

accounting information, integrated reporting, analytical system of corporate governance, specific assets.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Царук В. Ю. Теорія і методологія обліку і аналізу в системі корпоративного управління : монографія. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2020. 404 с. (23,48 д. а.).

2. Царук В. Ю. Розвиток звіту про управління в системі інформаційного забезпечення корпоративного управління. *Облік і фінанси*. 2020. № 1 (87)'. С. 69-76. DOI:10.33146/2307-9878-2020-1(87)-69-76 (0,84 д. а.).

3. Царук В. Ю. Необхідність формування аналітичної системи корпоративного управління. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2020. Випуск 1. С. 79-88. DOI: <https://doi.org/10.35774/ibo2020.01.079> (0,78 д. а.).

4. Царук В. Ю. Розвиток приміток до річної фінансової звітності в системі інформаційного забезпечення корпоративного управління. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2020. Випуск 1 (45). С. 102-107. DOI: [https://doi.org/10.26642/pbo-2020-1\(45\)-102-107](https://doi.org/10.26642/pbo-2020-1(45)-102-107) (0,74 д. а.).

5. Царук В. Ю. Прозорість у системі корпоративного управління: облікова інтерпретація розвитку. *Бізнес Інформ*. 2020. № 2. С. 437-444. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-2-437-444> (0,82 д. а.).

6. Царук В. Ю. Додаткове розкриття облікової інформації як засіб підвищення корпоративної прозорості. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2020. № 1 (278). С. 149-154. DOI: 10.31891/2307-5740-2020-278-1-26 (0,68 д. а.).

7. Царук В. Ю. Шляхи мінімізації застосування креативних облікових практик в корпоративних структурах. *Інноваційна економіка*. 2020. № 1-2. С. 170-177. DOI: 10.37332/2309-1533.2020.1-2.25 (0,92 д. а.).

8. Царук В. Ю. Концептуальні засади інтегрованої звітності в корпоративних структурах. *Ефективна економіка*. 2020. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7790>. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.4.74 (0,96 д. а.).

9. Царук В. Ю. Перспективи додаткового розкриття облікової інформації в системі корпоративного управління. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2020. № 16 (44). С. 203-208. DOI: 10.25264/2311-5149-2020-16(44)-203-208 (0,62 д. а.).

10. Царук В. Ю. Вплив міжнародних моделей корпоративного управління на розвиток облікової практики. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2019. Випуск 1 (42). С. 104-109. DOI: [http://dx.doi.org/10.26642/pbo-2019-1\(42\)-104-109](http://dx.doi.org/10.26642/pbo-2019-1(42)-104-109) (0,80 д. а.).

11. Царук В. Ю. Історичні засади розвитку бухгалтерського обліку як елемента системи корпоративного управління. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2019. Випуск 1-2. С. 15-25. DOI: <https://doi.org/10.35774/ibo2019.01.015> (1,07 д. а.).

12. Царук В. Ю. Роль бухгалтерського обліку в контрактному процесі корпоративних структур. *Економічний аналіз*. 2019. Том 29. № 4. С. 89-95. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.089> (0,62 д. а.).

13. Царук В. Ю. Шляхи вирішення агентської проблеми в корпоративних структурах із використанням облікової інформації: неінституційні аспекти. *Інноваційна економіка*. 2019. № 7-8. С. 145-151. DOI: 10.37332/2309-1533.2019.7-8.21 (0,86 д. а.).

14. Царук В. Ю. Шляхи вирішення агентської проблеми в корпоративному управлінні: роль бухгалтерського обліку. *Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 4 (90). С. 176-182. DOI: [https://doi.org/10.26642/jen-2019-4\(90\)-176-182](https://doi.org/10.26642/jen-2019-4(90)-176-182) (0,95 д. а.).

15. Царук В. Ю. Агентська проблема в управлінні як виклик для системи обліку корпорацій. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2019. Випуск 4. С. 103-115. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2019.04.103> (0,84 д. а.).

16. Царук В. Ю. Порівняльний аналіз розуміння прозорості в корпоративному управлінні та в бухгалтерському обліку. *Економічний дискурс*. 2019. Випуск 4. С. 153-159. DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2019-4-16> (0,58 д. а.).

17. Царук В. Ю. Інституційний тренд розвитку бухгалтерського обліку в Україні: структурний аналіз. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2019. Випуск 2 (43). С. 69-74. DOI: [http://dx.doi.org/10.26642/rbo-2019-2\(43\)-69-74](http://dx.doi.org/10.26642/rbo-2019-2(43)-69-74) (0,84 д. а.).

18. Царук В. Ю. Креативні облікові практики в корпоративних структурах. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2019. Випуск 3-4. С. 37-45. DOI: <https://doi.org/10.35774/ibo2019.03.037> (0,75 д. а.).

19. Царук В. Ю. Проблеми розвитку обліку в системі корпоративного управління. *Бізнес Інформ*. 2018. № 11. С. 369-374. (0,77 д. а.).

20. Царук В. Ю. Принципи корпоративного управління та бухгалтерський облік: шляхи гармонізації. *Облік і фінанси*. 2018. № 4 (82)'. С. 77-83. (0,81 д. а.).

21. Царук В. Ю. Сутність корпоративного управління: облікові аспекти. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2018. Випуск 3-4. С. 92-100. (0,76 д. а.).

22. Царук В. Ю. Вітчизняні та зарубіжні методи обліку витрат: порівняльна характеристика. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2017. Випуск 1-2. С. 49-57. DOI: <https://doi.org/10.35774/ibo2017.01.049> (0,73 д. а.).

23. Царук В. Ю. Бухгалтерський облік у системі стратегічного управління аграрним підприємством. *Економічний аналіз*. 2017. Том 27. № 1. С. 280-285. (0,57 д. а.).

24. Царук В. Ю. Фінансова звітність підприємств в сучасних умовах господарювання: проблемні аспекти і перспективи розвитку. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. 2017. Випуск. 26. Частина 2. С. 236-243. (0,57 д. а.).

**Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів
дисертації:**

25. Царук В. Ю. Інституційна теорія у наукових дослідженнях з бухгалтерського обліку // Перспективи розвитку обліку, контролю та аналізу в контексті євроінтеграції: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 21 травня 2020 р.). Одеса: ОНЕУ, 2020. С. 89-91. (0,16 д. а.).

26. Царук В. Ю. Формування набору ключових показників ефективності інтегрованої звітності // Національні і світові тенденції розвитку обліку, оподаткування та контролю: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 60-річчю кафедри обліку і оподаткування ОДАУ (Одеса, 21 травня 2020 р.). / ред. кол.: І.О. Крюкова та ін. Одеський державний аграрний університет. Одеса: «ВМВ-Принт», 2020. С. 70-72. (0,20 д. а.).

27. Царук В. Ю. Аналіз рівня специфічності активів корпоративних структур // Перспективи розвитку науки і бізнесу в глобальному середовищі : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 20 травня 2020 р.). Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2020. С. 141-142. (0,20 д. а.).

28. Царук В. Ю. Розкриття аналітичної інформації про специфічні активи корпоративної структури // Основні напрями удосконалення бухгалтерського обліку, аудиту та оподаткування в умовах євроінтеграції: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, присвяченої 90-річчю з дня заснування Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка

(Харків, 15 травня 2020 р.) / ред. кол.: Т. Г. Маренич та ін. Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка. Х.: «Стильна типографія», 2020. С. 76-78. (0,15 д. а.).

29. Царук В. Ю. Аналіз форм додаткового розкриття корпоративної інформації для потреб стейкхолдерів // Modern science and practice. Abstracts of XV international scientific and practical conference (Varna, 4-5 May 2020). Varna, Bulgaria 2020. Pp. 253-257. (0,31 д. а.).

30. Царук В. Ю. Історичний генезис облікового забезпечення корпоративного управління // Modern approaches to the introduction of science into practice. Abstracts of X International Scientific and Practical Conference (San Francisco, 30-31 March 2020). San Francisco, USA. 2020. P. 477-479. (0,15 д. а.).

31. Царук В. Ю. Аналіз прозорості корпоративної звітності // Scientific achievements of modern society. Abstracts of the 9th International scientific and practical conference. (Liverpool, 28-30 April 2020). Cognum Publishing House. Liverpool, United Kingdom. 2020. Pp. 1108-1118. (0,50 д. а.).

32. Царук В. Ю. Мінімізація зловживань можливостями креативних облікових практик в корпоративному управлінні // Фінансово-економічний розвиток України в умовах трансформаційних перетворень: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 28 квітня 2020 р.). Тернопіль: Осадца Ю. В., 2020. С. 187-188. (0,14 д. а.).

33. Царук В. Ю. Індикативний підхід до аналізу прозорості корпоративної звітності // Actual problems of science and practice. Abstracts of XIV international scientific and practical conference (Stockholm, 27-28 April 2020). Stockholm, Sweden 2020. Pp. 624-626. (0,19 д. а.).

34. Tsaruk V. Retrospectives for accounting development as an element of corporate management // Materials of the international scientific-practical conference «Topical problems of accounting and audit in today» (Kyiv, 16 April 2020 р.). К.: National Aviation University, 2020. Pp. 227-228. (0,06 д. а.).

35. Царук В. Ю. Облікові аспекти забезпечення прозорості корпоративного управління: міжнародна практика // Сучасний стан та

перспективи розвитку обліку, аналізу, аудиту, звітності і оподаткування в умовах євроінтеграції: тези доповідей II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Ужгород, 16 квітня 2020 р.). Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. С. 107-109. (0,14 д. а.).

36. Царук В. Ю. Теоретичні передумови розвитку бухгалтерського обліку як засобу вирішення агентської проблеми в корпоративному управлінні // Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 31 березня 2020 р.). Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2020. С. 59-61. (0,18 д. а.).

37. Царук В. Ю. Еволюція генезису облікового забезпечення корпоративного управління // Актуальні проблеми обліково-аналітичного забезпечення в умовах переходу до Індустрії 4.0: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Рівне, 26-27 березня 2020 р.). Рівне: НУВГП, 2020. С. 197-199. (0,14 д. а.).

38. Царук В. Ю. Ретроспективи розвитку бухгалтерського обліку як елемента корпоративного управління // Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, обліку, фінансів та права: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 26 березня 2020 р.): у 6 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2020. Ч. 4. С. 40-41. (0,08 д. а.).

39. Царук В. Ю. Аргументація застосування інституційної теорії у сфері бухгалтерського обліку // Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти: матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Львів, 18-20 березня 2020 р.). Львів: ЛНАУ, 2020. С. 124-127. (0,16 д. а.).

40. Царук В. Ю. Дієвість системи обліково-інформаційного забезпечення корпоративного управління // Dynamics of the development of world science. Abstracts of the 7th International scientific and practical conference. (Vancouver,

18-20 March 2020). Perfect Publishing. Vancouver, Canada. 2020. Pp. 915-920. (0,29 д. а.).

41. Царук В. Ю. Варіанти співвідношення розуміння сутності прозорості в корпоративному управлінні й у бухгалтерському обліку // Сучасна наука та інтелектуальний капітал у системі факторів трансформації економіки: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 14 березня 2020 р.). К.: ГО «Київський економічний науковий центр», 2020. С. 88-92. (0,16 д. а.).

42. Царук В. Ю. Бухгалтерський облік як об'єкт дослідження інституційної теорії // Економіка, фінанси, облік та право: аналіз тенденцій та перспектив розвитку: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 5 березня 2020 р.): у 5 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2020. Ч. 3. С. 47-48. (0,14 д. а.).

43. Царук В. Ю. Креативний облік як інструмент коригування результатів діяльності корпорації // Scientific achievements of modern society. Abstracts of the 7th International scientific and practical conference. (Liverpool, 4-6 March 2020). Cognum Publishing House. Liverpool, United Kingdom. 2020. Pp. 955-962. (0,33 д. а.).

44. Царук В. Ю. Дієвість системи обліково-інформаційного забезпечення корпоративного управління // Perspectives of world science and education. Abstracts of the 6th International scientific and practical conference (Osaka, 26-28 February 2020). CPN Publishing Group. Osaka, Japan. 2020. Pp. 866-871. (0,29 д. а.).

45. Царук В. Ю. Конвергенція моделей корпоративного управління і міжнародних облікових моделей // Вектори розвитку науки і бізнесу в глобальному середовищі: тренди та перспективи: матеріали Національної науково-практичної конференції (Тернопіль, 7 листопада 2019 р.). Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2019. С. 222-223. (0,18 д. а.).

46. Царук В. Ю. Пріоритети розвитку обліково-аналітичної системи корпоративної структури // Перспективи розвитку обліку, контролю та

фінансів в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю з дня заснування кафедри обліку та аудиту ХНТУСГ (Харків, 05 листопада 2019 р.). У 2 ч. / ред. кол.: Т. Г. Маренич та ін.; Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка. Х.: «Стильна типографія», 2019. Ч. 1. С. 170-172. (0,15 д. а.).

47. Царук В. Ю. Взаємозв'язок між принципами корпоративного управління G20 / ОЕСР та бухгалтерським обліком // Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 24-26 жовтня 2019 р.). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. С. 213-214. (0,16 д. а.).

48. Царук В. Ю. Поліваріантність трактування корпоративного управління // Інтеграційна система освіти, науки і виробництва в сучасному інформаційному просторі: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 24 жовтня 2019 р.). Тернопіль: Крок, 2019. С. 258-260. (0,14 д. а.).

49. Царук В. Ю. Інституційні засади розвитку інтегрованої звітності // Розвиток інтегрованої звітності підприємств: тези виступів Міжнар. наук. конф. (Житомир, 4-5 жовтня 2019 р.). Житомир: Житомирська політехніка, 2019. С. 197-198. (0,14 д. а.).

50. Царук В. Ю. Облікові аспекти ідентифікації об'єкта корпоративного управління // Економіка, облік, фінанси та право в умовах глобалізації: тенденції та перспективи: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 12 вересня 2019 р.): у 3 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2019. Ч. 3. С. 61-63. (0,12 д. а.).

51. Царук В. Ю. Напрями розвитку корпоративної стратегічної обліково-аналітичної системи підприємства // Перспективи розвитку обліку, контролю та аналізу в контексті євроінтеграції: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 23 травня 2019 р.). Харків: «Діса плюс», 2019. С. 96-98. (0,18 д. а.).

52. Царук В. Ю. Проблематика застосування креативного обліку з позиції корпоративного управління // Облік, аналіз і контроль в стратегії розвитку економіки України: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 27 квітня 2019 р). / відп. ред. В. В. Чудовець. Вип. 12. Ч. 1. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2019. С. 323-325. (0,11 д. а.).

53. Царук В. Ю. Позиціонування бухгалтерського обліку в системі корпоративного управління // Економіка, фінанси, облік та право: стратегічні пріоритети розвитку в умовах глобалізації: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 20 квітня 2019 р.): у 7 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2019. Ч. 3. С. 58-59. (0,10 д. а.).

54. Царук В. Ю. Обліково-аналітичне забезпечення корпоративної стратегії // Цифрова економіка: тренди та перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 25 жовтня 2018 р.). Тернопіль: Осадца Ю. В., 2018. С. 211-213. (0,20 д. а.).

ЗМІСТ

ВСТУП	25
РОЗДІЛ 1. ОБЛІК І АНАЛІЗ В СИСТЕМІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ: ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ, СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	40
1.1. Сутність, національні та міжнародні особливості корпоративного управління	40
1.2. Сучасні проблеми та перспективи розвитку бухгалтерського обліку і аналізу в системі корпоративного управління	71
1.3. Напрями розвитку бухгалтерського обліку на основі принципів корпоративного управління	84
1.4. Історичні аспекти розвитку бухгалтерського обліку як елемента системи корпоративного управління	96
Висновки до розділу 1	117
РОЗДІЛ 2. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК В КОНТЕКСТІ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ТЕОРІЇ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ	121
2.1. Інституційний тренд розвитку бухгалтерського обліку в Україні: структурний аналіз	121
2.2. Неоінституційна теорія корпоративного управління: виклики для системи обліку	141
2.3. Обліковий неоінституціоналізм та корпоративне управління	167
Висновки до розділу 2	190
РОЗДІЛ 3. МІНІМІЗАЦІЯ СИСТЕМИ РИЗИКІВ КРЕАТИВНИХ ОБЛІКОВИХ ПРАКТИК В КОРПОРАТИВНОМУ УПРАВЛІННІ	195
3.1. Прозорість в системі корпоративного управління: облікові аспекти	195

3.2. Облікова прозорість в корпоративних структурах	215
3.3. Шляхи мінімізації наслідків зловживання можливостями креативних облікових практик в корпоративному управлінні	237
Висновки до розділу 3	264
РОЗДІЛ 4. ДОДАТКОВЕ РОЗКРИТТЯ ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В СИСТЕМІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ	269
4.1. Сучасні проблеми додаткового розкриття інформації як напряму удосконалення обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління	269
4.2. Удосконалення чинної практики додаткового розкриття облікової інформації	290
4.3. Розвиток концепції інтегрованої звітності в корпоративних структурах	313
Висновки до розділу 4	340
РОЗДІЛ 5. АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ	345
5.1. Необхідність формування аналітичної системи корпоративного управління	345
5.2. Аналіз прозорості корпоративної звітності	357
5.3. Аналіз рівня специфічності активів корпоративних структур	385
5.4. Аналіз форм додаткового розкриття корпоративної інформації для потреб стейкхолдерів	402
Висновки до розділу 5	419
ВИСНОВКИ	423
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	433
ДОДАТКИ	478

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В останні десятиліття на тлі подолання наслідків світової економічної кризи розвитку бухгалтерського обліку, як основному джерелу надання достовірної та релевантної інформації для прийняття рішень, приділяється посилена увага науковців з різних економічних дисциплін, оскільки саме від нього значною мірою залежить ефективність функціонування ринків капіталу. Все більшої актуальності набувають питання впливу облікової інформації на функціонування систем управління та на рішення, що приймаються зовнішніми стейкхолдерами, тобто соціальне значення бухгалтерського обліку, його роль в забезпеченні ефективного функціонування економічних інститутів та суспільства в цілому. В даному контексті бухгалтерський облік розглядається як інституційна практика, що відображає існуючі соціально-економічні відносини та зміни, які відбуваються навколо облікової системи підприємства.

Однією з актуальних проблем в умовах сьогодення є розробка теоретико-методологічних засад обліку й аналізу в системі корпоративного управління українських корпоративних структур з урахуванням сучасного рівня розвитку національної облікової системи та формування національної моделі корпоративного управління. Наявність дієвого та ефективного обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління сприятиме вирішенню проблем якості корпоративних управлінських рішень, мінімізації наслідків виникнення агентської проблеми, мінімізації рівня використання креативних облікових практик, підвищенню корпоративної прозорості, покращанню корпоративної інформаційної політики, удосконаленню системи корпоративної звітності й корпоративного контролю та забезпечуватиме задоволення інформаційних потреб зовнішніх стейкхолдерів.

Одним із найбільш яскравих прикладів, що підтверджує актуальність вирішення даної проблеми у вітчизняних корпоративних структурах, є

реформування системи корпоративного управління в державному концерні «Укроборонпром», викликане наслідками оборонної корупції. Для побудови ефективної системи корпоративного управління в даному об'єднанні, що включає близько 130-ти підприємств, необхідним є активне впровадження сучасних обліково-аналітичних інструментів, які сприятимуть як підвищенню ефективності рішень суб'єктів корпоративного управління, так і забезпечуватимуть більш прозоре уявлення про стан та результати його діяльності у зовнішніх стейкхолдерів.

Особливого значення проблема розвитку обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління набула в умовах поширення COVID-19, який зумовив зниження попиту, проблеми з постачанням сировини, що призвело до необхідності перегляду прогнозів і доцільності розгляду стратегічних альтернатив. За таких умов для задоволення інформаційних потреб суб'єктів корпоративного управління необхідним є чітке інформування про вплив фінансових потрясінь на діяльність компанії, а також розкриття її стратегічних ініціатив та політик, які можуть вплинути на результати діяльності в майбутньому, що забезпечуватиме підвищення рівня прозорості її діяльності та зростання рівня репутації і довіри з боку зовнішніх стейкхолдерів.

Проблемам розвитку бухгалтерського обліку та економічного аналізу в системі корпоративного управління присвячені праці О.М. Брадула, Р.Ф. Бруханського, Б.І. Валуєва, С.Ф. Голова, Ю.Д. Довгаля, І.В. Жиглей, В.М. Жука, О.А. Зоріної, В.М. Костюченко, М.В. Корягіна, Р.О. Костирка, Р.В. Кузіної, О.П. Кундрі-Висоцької, П.О. Куцика, С.Ф. Легенчука, Н.О. Лоханової, О.О. Нестеренко, А.В. Озеран, Л.М. Пилипенка, О.І. Пилипенка, Т.Ф. Плахтій, М.С. Пушкаря, О.В. Харламової, І.А. Юхименко-Назарук. Окремі аспекти вирішення проблем функціонування системи корпоративного управління досліджували українські та зарубіжні представники інституціональної теорії обліку: Р. Ваттс, К.Ю. Воронова, М. Дженсен, В.М. Жук, О.О. Канцуров, Р.А. Ламберт, С.Ф. Легенчук,

А. Меннікен, В.В. Панков, С.М. Поленова, Ш. Сундер, П.М. Хілі, Дж. Циммерман, Л.А. Чайковська, І.А. Юхименко-Назарук.

При цьому, незважаючи на актуальність проблеми необхідності удосконалення обліково-аналітичної підтримки прийняття рішень суб'єктами корпоративного управління в умовах світових фінансових потрясінь і формування вітчизняної моделі корпоративного управління, а також на наявні наукові публікації, присвячені вирішенню її окремих аспектів вітчизняними та зарубіжними вченими, встановлено, що на сьогодні відсутні глибокі та комплексні дослідження щодо формування цілісної системи обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління. Все вищезазначене обґрунтувало актуальність теми дослідження, окреслило його мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Основний зміст наукової роботи становлять результати досліджень, які проводились відповідно до планів науково-дослідних робіт Тернопільського національного економічного університету, зокрема держбюджетної теми «Модернізація бухгалтерського обліку з використанням комп'ютерно-комунікаційних технологій для забезпечення кібербезпеки підприємств» (номер державної реєстрації 0120U102054), у межах якої автором розроблено нові підходи до використання комп'ютерно-комунікаційних технологій у корпоративному управлінні; науково-дослідних тем: «Обліково-аналітичне обґрунтування ефективності застосування інновацій в агропромисловому бізнесі» (державний реєстраційний номер 0119U102842), у межах якої автором удосконалено порядок розкриття інформації про інноваційну діяльність в Звіті про управління та в інтегрованій звітності; «Концептуальні засади розвитку обліково-аналітичного забезпечення підприємств агропромислового виробництва» (державний реєстраційний номер 0115U001605), де автором удосконалено систему обліково-аналітичного забезпечення реалізації корпоративних стратегій; «Обліково-аналітичне забезпечення раціонального розвитку підприємства – виробника зеленої

енергетики в умовах цифровізації» (державний реєстраційний номер 0119U103996), в межах якої автором удосконалено методичні аспекти формування звітності про екологічну діяльність підприємств; «Удосконалення розвитку обліку і аудиту в системі управління використанням основних засобів підприємств» (державний реєстраційний номер 0120U102831), в межах якої автором розроблено методику аналізу специфічних активів підприємств; «Удосконалення обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління в умовах цифрової економіки» (державний реєстраційний номер 0120U102832), де автором розроблено аналітичну систему для підвищення ефективності прийняття рішень суб'єктами корпоративного управління; «Концептуальні засади розвитку обліково-аналітичного і організаційно-економічного забезпечення підприємств агропромислового бізнесу в умовах цифровізації» (державний реєстраційний номер 0120U101570), в межах якої автором удосконалено методичні засади формування нефінансової звітності корпоративних структур.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є виявлення закономірностей та формування науково обґрунтованих рекомендацій щодо розвитку теоретико-методологічних аспектів обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління. Поставлена мета зумовила визначення та вирішення таких завдань:

- виділити та обґрунтувати особливості корпоративного управління, що впливають на розвиток системи його обліково-аналітичного забезпечення;
- проаналізувати сучасні проблеми бухгалтерського обліку й аналізу в системі корпоративного управління;
- ідентифікувати напрями розвитку бухгалтерського обліку й аналізу в системі корпоративного управління;
- проаналізувати історичні аспекти обліково-аналітичного забезпечення як елемента системи корпоративного управління;
- виявити та обґрунтувати основні напрями здійснення інституційних досліджень в сфері бухгалтерського обліку в Україні;

- визначити напрями удосконалення облікової системи корпоративної структури, виходячи з положень неінституційної теорії корпоративного управління;
- виявити та обґрунтувати шляхи вирішення наслідків виникнення агентської проблеми в корпоративних структурах;
- проаналізувати існуючі підходи до сутності облікової прозорості в системі корпоративного управління;
- визначити загальні напрями розвитку та обґрунтувати концептуальні засади облікової прозорості в корпоративних структурах;
- обґрунтувати сутність та розробити шляхи мінімізації наслідків використання креативних облікових практик в корпоративному управлінні;
- окреслити сучасні проблеми додаткового розкриття корпоративної інформації;
- розробити рекомендації з удосконалення теоретико-методологічних засад додаткового розкриття корпоративної облікової інформації;
- сформулювати концептуальні засади формування інтегрованої звітності корпоративними структурами;
- обґрунтувати необхідність формування аналітичної системи корпоративного управління;
- удосконалити методологію аналізу прозорості корпоративної звітності;
- обґрунтувати методику аналізу рівня специфічності активів корпоративних структур;
- удосконалити методологічні підходи до аналізу форм додаткового розкриття корпоративної інформації.

Об'єктом дослідження є процес обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління.

Предметом дослідження є загальнотеоретичні та методологічні аспекти обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління.

Методи дослідження. Методологічним базисом дисертаційної роботи є теорія корпоративного управління, неінституційна економічна теорія, агентська теорія, теорія контрактів, інституційна теорія бухгалтерського обліку. З метою вирішення поставлених завдань використано такі методи наукового дослідження: історичний аналіз – для вивчення еволюції формування системи бухгалтерського обліку та аналізу в корпоративних структурах, виявлення інституційного тренду розвитку бухгалтерського обліку в Україні; моделювання – для визначення особливостей розвитку вітчизняної системи корпоративного управління в контексті удосконалення національної системи бухгалтерського обліку, формування концептуальних засад інтегрованої звітності; класифікаційний аналіз – для виділення підходів до вирішення наслідків виникнення агентської проблеми в корпоративних структурах, окреслення різних видів облікових креативних практик, виділення видів специфічних активів; декомпозиційний аналіз – для виявлення проблем та перспектив розвитку бухгалтерського обліку й аналізу в системі корпоративного управління, формування шляхів вирішення агентської проблеми та мінімізації впливу наслідків застосування креативних облікових практик; порівняльний аналіз – для обґрунтування пропозицій щодо удосконалення Приміток до річної фінансової звітності та Звіту про управління; графічні та табличні методи – при розробці інструментарію для удосконалення системи аналітичного забезпечення корпоративного управління (Аналітичний звіт про специфічні активи; панель КРІ (ключових показників ефективності) інтегрованої звітності корпоративних структур); моделі М.Д. Беніша та М.Л. Роксас – для аналізу рівня прозорості корпоративної фінансової звітності.

Інформаційною базою дослідження є вітчизняні та зарубіжні наукові джерела (монографії, фахові наукові статті, матеріали науково-практичних конференцій) з питань розвитку теоретико-методологічних засад бухгалтерського обліку в системі корпоративного управління, фундаментальні наукові праці з неінституційної теорії корпоративного

управління, інституційної теорії бухгалтерського обліку, історичні першодруки з бухгалтерського обліку; нормативно-правові документи, що регулюють методичні аспекти ведення й організації бухгалтерського обліку; звітність корпорацій; статистичні джерела; інформаційні видання професійних бухгалтерських організацій, Інтернет-ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розвитку теоретико-методологічних засад обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління. Це дозволило виділити й обґрунтувати сукупність наукових положень, що характеризують наукову новизну дисертаційного дослідження, серед яких:

вперше:

– розроблено матричну класифікацію підходів до вирішення наслідків виникнення агентської проблеми в корпоративних структурах, виходячи зі ступеню їх залежності від облікової інформації на основі обґрунтування базисних засад неінституційної теорії бухгалтерського обліку (агентська проблема, контрактні стадії, несприятливий відбір, моральний ризик, вимагання), що дозволяє сформулювати набір рекомендацій та шляхів їх реалізації для підвищення ефективності системи корпоративного управління;

– розроблено концептуальні засади облікової прозорості в корпоративних структурах на основі аналізу причин необхідності її забезпечення, авторського обґрунтування її сутності та визначення шляхів досягнення і підвищення, що дозволило виокремити її від інших подібних облікових конструктів та встановити напрями подальшого розвитку системи обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління;

– розроблено класифікацію шляхів мінімізації креативних облікових практик в системі корпоративного управління на основі використання інструментів цієї системи та облікових інструментів, проведено їх типізацію в корпоративних структурах в розрізі інституційних складових, що дозволило сформулювати необхідні передумови для

удосконалення ефективного функціонування облікової системи корпоративної структури;

– розроблено аналітичну систему корпоративного управління, яка є елементом загальної системи його аналітичного забезпечення і складається з трьох основних підсистем (аналізу прозорості корпоративної звітності; аналізу рівня специфічності активів; аналізу форм додаткового розкриття інформації), що забезпечує надання інформації для задоволення специфічних інформаційних потреб суб'єктів корпоративного управління;

удосконалено:

– ідентифікацію й обґрунтування специфіки етапів історичного генезису облікового забезпечення в системі корпоративного управління (зародження корпоративної практики; виникнення і розвиток колоніальних корпоративних структур; розвиток статутного регулювання корпоративного сектору на тлі формування ринків капіталу; регулювання звітності на рівні державних нормативних актів, сепаратне регулювання; стандартизація обліку; гармонізація стандартів обліку; конвергенція облікових моделей), що дозволило сформулювати перспективи його подальшого розвитку з урахуванням сучасних вимог користувачів облікової інформації;

– інтерпретацію різних видів інформаційної асиметрії (приховані дії, приховані характеристики, приховані наміри) та видів опортуністичної поведінки в корпоративних структурах (несприятливий відбір, моральний ризик, вимагання) виходячи з положень облікового неоінституціоналізму, що на відміну від існуючої сприяє удосконаленню чинної системи бухгалтерських наукових знань;

– класифікацію напрямів розвитку бухгалтерського обліку (організаційний, методичний, техніко-технологічний, теоретичний) на основі використання принципів корпоративного управління, розроблених Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) і Великою двадцяткою (G20), що на відміну від існуючої дозволило ідентифікувати ті аспекти облікової діяльності, удосконалення яких забезпечуватиме

встановлення відповідності інформації, що генерується обліковою системою в корпоративних структурах, потребам суб'єктів корпоративного управління;

– порядок розкриття інформації про діяльність корпоративних структур в Примітках до річної фінансової звітності (доповнення новими розділами XVI «Професійні судження та припущення» та XVII «Пов'язані сторони») та в Звіті про управління в частині окремих напрямів формування інформації («Екологічні аспекти», «Соціальні аспекти та кадрова політика», «Дослідження та інновації»), що забезпечило більш прозоре розкриття інформації про особливості діяльності корпоративної структури в частині системи корпоративного управління, а також щодо її соціальної, екологічної та інноваційної діяльності;

– методичні аспекти аналізу рівня специфічності активів корпоративних структур шляхом обґрунтування їх класифікації, удосконалення процедури оцінки рівня їх специфічності та узагальнення одержаних результатів в аналітичному звіті, що на відміну від існуючих сприяє забезпеченню прозорості корпоративної звітності;

– методологічні підходи до аналізу форм додаткового розкриття корпоративної інформації для потреб стейкхолдерів шляхом обґрунтування необхідності використання дворівневої системи КРІ (ключових показників ефективності) інтегрованої звітності, порядку створення набору КРІ та розробки панелі КРІ інтегрованої звітності корпоративних структур, що на відміну від існуючих забезпечують формування необхідної стейкхолдерам аналітичної інформації про особливості формування вартості в корпоративній структурі;

дістали подальшого розвитку:

– обґрунтування особливостей розвитку вітчизняної системи корпоративного управління в контексті удосконалення національної системи бухгалтерського обліку, що дозволило встановити необхідність врахування як інсайдерських, так і аутсайдерських характеристик вітчизняної моделі

корпоративного управління, та в цілому забезпечує вирішення агентської проблеми в корпоративних структурах;

- ідентифікація та обґрунтування основних проблем облікового забезпечення корпоративного управління (якість облікової інформації та корпоративне управління; креативний облік в системі корпоративного управління; розвиток облікової теорії в напрямі вирішення агентської проблеми; обліковий консерватизм і корпоративне управління; розвиток звітності та аналітичного забезпечення для потреб корпоративного управління), що дозволили сформулювати напрями подальшого розвитку облікової системи корпоративних структур та теоретичних засад облікової науки;

- виділення напрямів інституційних досліджень в сфері бухгалтерського обліку та обґрунтування основних причин і наслідків їх виникнення, що на відміну від існуючих дозволило встановити необхідність та шляхи застосування інституціонального аналізу в корпоративному управлінні в частині облікової проблематики;

- обґрунтування поняття прозорості корпоративного управління на основі аналізу праць вчених і нормативних документів, які регулюють практику корпоративного управління в світі, що дозволило виявити її спільні та відмінні риси з поняттям облікової прозорості;

- встановлення напрямів удосконалення додаткового розкриття облікової інформації в системі корпоративного управління на основі ідентифікації та аналізу існуючих перешкод (витрати на розкриття, конфіденційність, опортуністична поведінка, витрати на сприйняття), що забезпечило формування рекомендацій, спрямованих на підвищення якості ініціатив з додаткового розкриття облікової інформації;

- формування концептуальних засад інтегрованої звітності в корпоративних структурах на основі врахування принципів корпоративного управління, особливостей побудови системи обліку, цілей та напрямів покращання системи корпоративного управління, що дозволяє створити

необхідні передумови для організації інтегрованого звітування в корпоративних структурах та обрати необхідний варіант залучення Ради директорів до даного процесу;

– методологія аналізу прозорості корпоративної звітності на основі використання показника M-Score М.Д. Беніша в результаті вивчення існуючих підходів до оцінки корпоративної прозорості та переваг їх застосування, що дозволило встановити рівень прозорості корпоративної звітності для вітчизняних корпоративних структур.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення та пропозиції, одержані автором за результатами дослідження, доведено до рівня методичних і практичних рекомендацій, які можуть бути використані під час розробки та в процесі функціонування облікових систем корпоративних структур, а також можуть використовуватись у ході формування аналітичного забезпечення системи корпоративного управління, що сприятиме задоволенню потреб внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів корпоративних структур. Результати дисертаційної роботи впроваджено у діяльність таких підприємств, організацій та установ, зокрема:

– розробки, пов'язані з удосконаленням методики аналізу прозорості корпоративної звітності на основі використання показника M-Score Беніша, удосконаленням методики аналізу рівня специфічності активів корпорації, удосконаленням методики аналізу форм додаткового розкриття корпоративної інформації використано у практичній діяльності Федерації аудиторів, бухгалтерів і фінансистів АПК України (довідка № 11/06 від 15.06.2020 р.);

– рекомендації щодо розробки аналітичної системи корпоративного управління взято до уваги Громадською організацією «Рівненська федерація малого та середнього бізнесу «Єдність» (довідка № 07/04 від 07.04.2020 р.);

– рекомендації щодо порядку оприлюднення додаткової облікової інформації про діяльність підприємств корпоративного типу враховано Департаментом економічного розвитку і торгівлі Рівненської обласної

державної адміністрації (довідка № 01/1001-000-519 від 16.06.2020 р.);

– рекомендації щодо удосконалення напрямів формування інформації в Звіті про управління впроваджено у діяльність АТ «Оператор газорозподільної системи «Рівнегаз» (довідка № 33010.Сл.-2844-0620 від 11.02.2020 р.);

– пропозиції щодо удосконалення процедури додаткового розкриття облікової інформації зовнішнім стейкхолдерам застосовано у діяльності ПрАТ «Рівнеазот» (довідка № 000015781 від 05.12.2019 р.);

– рекомендації щодо розробки методики економічного аналізу рівня специфічності активів використано у практичній діяльності ПрАТ «Родина» (довідка № 80 від 11.03.2020 р.);

– рекомендації щодо удосконалення порядку розкриття інформації в Примітках до річної фінансової звітності впроваджено у діяльність ПрАТ «Рівнеобленерго» (довідка № 23/1722 від 30.04.2020 р.);

– розробки, пов'язані з удосконаленням бухгалтерської інтегрованої та нефінансової звітності, а також методики її аналізу впроваджено у ПрАТ «Вераллія Україна» (довідка № 236 від 14.05.2020 р.);

– рекомендації щодо аналізу рівня специфічності активів та відображення їх у звітності застосовано у ПрАТ «ЕСКО-РІВНЕ» (довідка № 109 від 06.07.2020 р.).

Основні положення дисертаційної роботи використано у навчальному процесі Відокремленого структурного підрозділу «Рівненський коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України» при викладанні дисциплін «Бухгалтерський облік», «Фінансовий облік», «Бухгалтерська звітність підприємства», «Управлінський облік» (довідка № 200 від 28.12.2019 р.); а також у навчальному процесі Тернопільського національного економічного університету при викладанні дисциплін «Облік і оподаткування агропромислового бізнесу», «Аналіз бізнесу», «Обліково-аналітичне забезпечення економічної безпеки підприємства» та підготовці тематики випускних кваліфікаційних робіт (довідка № 126-25/635 від

22.06.2020 р.)

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаним науковим дослідженням. Усі відображені в ній висновки та положення наукової новизни, які виносяться на захист, одержані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження, викладені у дисертації, доповідалися, обговорювалися й одержали позитивну оцінку на 26 міжнародних наукових і науково-практичних конференціях, зокрема: «Цифрова економіка: тренди та перспективи» (м. Тернопіль, 25 жовтня 2018 року); «Економіка, фінанси, облік та право: стратегічні пріоритети розвитку в умовах глобалізації» (м. Полтава, 20 квітня 2019 року); «Облік, аналіз і контроль в стратегії розвитку економіки України» (м. Луцьк, 27 квітня 2019 року); «Перспективи розвитку обліку, контролю та аналізу в контексті євроінтеграції» (м. Одеса, 23 травня 2019 року); «Економіка, облік, фінанси та право в умовах глобалізації: тенденції та перспективи» (м. Полтава, 12 вересня 2019 року); «Розвиток інтегрованої звітності підприємств» (м. Житомир, 4-5 жовтня 2019 року); «Інтеграційна система освіти, науки і виробництва в сучасному інформаційному просторі» (м. Тернопіль, 24 жовтня 2019 року); «Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства» (м. Львів, 24-26 жовтня 2019 року); «Перспективи розвитку обліку, контролю та фінансів в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів» (м. Харків, 5 листопада 2019 року); «Перспективи світової науки та освіти» (м. Осака, Японія, 26-28 лютого 2020 року); «Наукові досягнення сучасного суспільства» (м. Ліверпуль, Великобританія, 4-6 березня 2020 року); «Економіка, фінанси, облік та право: аналіз тенденцій та перспектив розвитку» (м. Полтава, 5 березня 2020 року); «Динаміка розвитку світової науки» (м. Ванкувер, Канада, 18-20 березня 2020 року); «Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти» (м. Львів, 18-20 березня 2020 року); «Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, обліку, фінансів та права» (м. Полтава, 26 березня 2020 року); «Актуальні проблеми

обліково-аналітичного забезпечення в умовах переходу до Індустрії 4.0» (м. Рівне, 26-27 березня 2020 року); «Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах» (м. Тернопіль, 31 березня 2020 року); «Сучасний стан та перспективи розвитку обліку, аналізу, аудиту, звітності і оподаткування в умовах євроінтеграції» (м. Ужгород, 16 квітня 2020 року); «Актуальні проблеми бухгалтерського обліку та аудиту сьогодні» (м. Київ, 16 квітня 2020 року); «Актуальні проблеми науки і практики» (м. Стокгольм, Швеція, 27-28 квітня 2020 року); «Фінансово-економічний розвиток України в умовах трансформаційних перетворень» (м. Львів, 28 квітня 2020 року); «Наукові досягнення сучасного суспільства» (м. Ліверпуль, Великобританія, 28-30 квітня 2020 року); «Сучасні підходи до впровадження науки на практиці» (м. Сан-Франциско, США, 30-31 квітня 2020 року); «Сучасна наука і практика» (м. Варна, Болгарія, 4-5 травня 2020 року); «Перспективи розвитку науки і бізнесу в глобальному середовищі» (м. Тернопіль, 20 травня 2020 року); «Перспективи розвитку обліку, контролю та аналізу в контексті євроінтеграції» (м. Одеса, 21 травня 2020 року); 3 Всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Сучасна наука та інтелектуальний капітал у системі факторів трансформації економіки» (м. Київ, 14 березня 2020 року); «Основні напрями удосконалення бухгалтерського обліку, аудиту та оподаткування в умовах євроінтеграції» (м. Харків, 15 травня 2020 року); «Національні і світові тенденції розвитку обліку, оподаткування та контролю» (м. Одеса, 21 травня 2020 року); Національній науково-практичній конференції «Вектори розвитку науки і бізнесу в глобальному середовищі: тренди та перспективи» (м. Тернопіль, 7 листопада 2019 року).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 54 наукові праці загальним обсягом 46,81 друк. арк., зокрема одноосібна монографія обсягом 23,48 друк. арк., 23 статті у наукових фахових виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз (17,88 друк. арк.), 30 публікацій, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації (5,45 друк. арк.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг основного тексту дисертації викладено на 408 сторінках. Робота містить 34 таблиці (з них 7 таблиць займають повну сторінку), 26 рисунків та 15 додатків на 47 сторінках. Список використаних джерел налічує 455 найменувань, розміщених на 45 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ОБЛІК І АНАЛІЗ В СИСТЕМІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ: ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ, СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

1.1. Сутність, національні та міжнародні особливості корпоративного управління

Створення незалежної української держави у 1991 році та поступовий перехід від адміністративно-командної до ринкової форми організації господарювання створили необхідні передумови для корпоратизації економіки України наприкінці ХХ-го століття. Визначальною подією, що виступила імпульсом до акціонування малих державних та великих державних підприємств стала їх приватизація, однак цей процес відбувався досить повільно через відсутність нагальної потреби в акумулюванні та концентрації капіталу в різних галузях економіки.

Формування корпоративного сектору в Україні, на відміну від країн з розвинутою ринковою економікою, де такі структури утворювались в результаті тривалого розвитку і трансформації ринкових відносин з метою реалізації великих проектів та досягнення чітких стратегічних цілей, стало результатом необхідності перерозподілу прав на державну власність, що зумовило низьку ефективність їх функціонування на початкових етапах та соціальну безвідповідальність перед суспільством. Як наслідок, формування і поширення корпоративних структур, незважаючи на загальне підвищення їх ринкової активності, не виступило передумовою, яка б забезпечила їх стійке економічне зростання та прогресивний розвиток економіки в цілому.

На сьогодні корпоративні структури, незважаючи на їх незначну кількість у порівнянні з іншими організаційно-правовими формами суб'єктів господарювання, займають превалюючу роль в функціонуванні провідних економік світу, а також є визначальним суб'єктом, що впливає на

функціонування глобального економічного середовища. Так, як зазначає, С.М. Черненко, у розвинутих країнах світу корпоративний сектор створює 90% загального обсягу ВВП країни при частці суб'єктів не більше 10% від загальної кількості [255], що також підтверджує А.В. Сірко на прикладі економіки США, відмічаючи, що частка корпорацій у загальній чисельності форм ділової активності стабільно утримується на рівні близько 20 %, а діловий оборот корпорацій сягає майже 90 % від загального обороту всіх фірм [183, с. 20]. Подібну позицію також займає Л.С. Рязанцева, відмічаючи, що з приблизно 60 мільйонів фірм, зареєстрованих у світі, лише 10% становлять корпорації, проте вони виробляють більше половини світового ВВП [175, с. 86]. Тому закономірним явищем стала поступова корпоратизація економіки України, що характеризується зростанням кількості корпоративних структур у складі всіх підприємств.

В той же час, проведений аналіз динаміки корпоративних структур в Україні за 2014-2019 рр. дозволяє констатувати, що протягом останніх шести років відбувається зменшення їх кількості, що обґрунтовується як об'єктивними причинами розвитку корпоративного сектору в Україні (поступова монополізація ринків, злиття та об'єднання корпоративних структур, тощо), так і суб'єктивними факторами (анексія території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя, тимчасова окупація окремих територій в Донецькій та Луганській областях) (Додаток А). Однак, це значно не применшує їх пріоритетної ролі, яку на сьогодні корпоративні структури відіграють в функціонуванні національної економіки.

Корпоратизація економіки України стала основною причиною необхідності пошуку інструментів та механізмів (контракти, організаційний дизайн, нормативне регулювання) формування системи відносин і взаємодії учасників корпоративної структури та захисту інтересів різних груп стейкхолдерів, які пов'язані з її діяльністю. В міжнародній практиці така система отримала назву корпоративного управління (corporate governance), в основі якої покладено змістовні особливості поняття "корпоративна

структура”, зокрема, наявність відокремленості прав власності від прав управління корпоративною структурою внаслідок того, що її власність розподілена між значною кількістю стейкхолдерів.

У порівнянні з країнами з розвинутою ринковою економікою, де поняття “корпорація” має чіткі межі та критерії визначення, в Україні відсутній його аналог, внаслідок чого не зовсім зрозумілим є перелік суб’єктів, на яких має бути запроваджена система корпоративного управління. Як відмічають окремі вітчизняні дослідники (А.В. Сірко [183, с. 20], О.М. Брадул [19, с. 11], О.І. Пилипенко [139, с. 367], І.П. Васильчук [28, с. 207] та ін.) використовуване у вітчизняному законодавстві поняття корпорації істотно відрізняється від подібного поняття, що використовується в інших країнах світу. Зокрема, в країнах англо-саксонської системи права поняття “корпорація” прирівнюється до поняття “юридична особа”, на яке також накладається обмеження щодо відповідності притаманним ознакам, які визначаються законодавством таких країн. В результаті, проф. В.І. Павлов та О.А. Мишко констатують, що на жаль зараз існує ще мало систематизованих економічних досліджень стосовно питання, які форми підприємницьких об’єднань можна віднести до корпорації [131, с. 47], що обґрунтовує необхідність проведення досліджень в даному напрямі, незважаючи на появу деяких досліджень вітчизняних авторів, що з’явилися в останні роки.

В той же час, з позиції досліджуваної проблематики більш актуальним питанням є не обґрунтування сутності поняття “корпорація” та пошук його аналогів виходячи з існуючого стану розвитку вітчизняного законодавства, а встановлення об’єктів корпоративного управління, зокрема, визначення тих видів підприємств, як можуть бути віднесені до корпоративних структур, між учасниками яких виникають специфічні корпоративні відносини.

Згідно п. 3. ст. 120 Господарського кодексу корпорацією в Україні визнається договірне об’єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об’єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання

діяльності кожного з учасників органам управління корпорації [46]. Відповідно корпорацією вважається лише один з видів об'єднань підприємств – корпоративне, а не конкретний суб'єкт господарювання, що є подібним до підприємницьких корпорацій (правова форма організації підприємницької діяльності), які виділяються в інших країнах світу. Як наслідок, значна кількість вітчизняних дослідників-економістів (І.П. Васильчук [28, с. 207], О.І. Пилипенко [139, с. 367], В.І. Павлов, О.А. Мишко [131, с. 47], І.М. Посохов [155, с. 10]), йдучи всупереч нормам національного законодавства, розглядають поняття “корпорація” як синонім поняття “акціонерне товариство” або “підприємство акціонерного типу”. Дещо іншої точки зору щодо розуміння сутності корпорації згідно чинного законодавства дотримуються дослідники в сфері юриспруденції (В.М. Савінова [176, с. 25]), включаючи до складу корпорацій окрім акціонерних товариств також і окремі види господарських товариств (товариства з обмеженою та з додатковою відповідальністю).

Таким чином, якщо розглядати корпоративне управління лише щодо поняття “корпорація”, яке визначено в п. 3. ст. 120 Господарського кодексу України [46], то це не відповідатиме існуючій світовій загальноприйнятій практиці щодо реалізації корпоративного управління. Тому об'єктом застосування корпоративного управління не можуть розглядатися лише корпоративні господарські об'єднання підприємств, оскільки поза межами залишаються як корпоративні підприємства, так й інші види об'єднань.

З іншого боку, в ст. 1 Закону України “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні” у визначенні корпоративного управління зазначається, що “це система відносин, яка визначає правила та процедури прийняття рішень щодо діяльності господарського товариства ...” [163], тобто наголошується саме на тому, що таким об'єктом застосування є господарські товариства, до складу яких згідно ст. 80 Господарського кодексу України відносяться: акціонерні товариства; товариства з обмеженою відповідальністю; товариства з додатковою відповідальністю;

повні товариства; командитні товариства [46]. При цьому, не у всіх з перелічених господарських товариств відбувається розподіл прав і обов'язків між органами його управління і власниками, що унеможлиблює використання ними системи корпоративного управління. До того ж, згідно такої позиції, яка підтримується Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, на яку покладено обов'язки щодо розробки і впровадження методологічного забезпечення і розвитку принципів корпоративного управління в Україні [79], дана система не стосується різних видів об'єднань підприємств.

Вже безпосередньо на офіційній сторінці Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку зазначається, що розбудова корпоративного управління в Україні здійснюється відповідно до Закону України “Про акціонерні товариства”, а також інших нормативно-правових, методичних рекомендацій та документів у цій сфері, прийнятих Комісією [79], що свідчить про те, що представники даної структури розглядають визначальним об'єктом корпоративного управління саме акціонерні товариства.

Ряд вітчизняних дослідників (В.А. Євтушевський [54, с. 16], Г.Ю. Штерн [259, с. 20], М.П. Мальська, Н.Л. Мандюк, Ю.С. Занько [108, с. 13]) до об'єктів корпоративного управління відносять акціонерні товариства, а також ті види господарських товариств, у яких суб'єкти, яким належить дане товариство, відокремлені від управління ним.

Окремі дослідники, наприклад, А.В. Бухвалов, взагалі дотримуються ще більш ліберального підходу, наголошуючи, що корпоративне управління стосується влади в організації будь-якої правової форми, а не тільки власне в корпорації, яка ототожнюється з відкритим акціонерним товариством [25, с. 81]. Однак, такий підхід також передбачає поширення корпоративного управління на суб'єктів, здійснення якого на них є неможливим, наприклад, на приватному підприємстві.

З метою усунення термінологічної плутанини щодо використання поняття “корпорація” внаслідок невідповідності його трактування із цим

поняттям в Україні та в інших країнах світу, запропоновано для позначення об'єкта корпоративного управління використовувати поняття “корпоративні структури”. Узагальнені можливі варіанти і авторські пропозиції щодо змістовного наповнення поняття “корпоративні структури” наведено в табл. 1.1

Таблиця 1.1

Можливі варіанти щодо розуміння об'єкта корпоративного управління
(сформовано автором)

<i>Варіанти змістовного наповнення поняття “корпоративні структури”</i>				
<i>I</i>	<i>II</i>	<i>III</i>	<i>IV</i>	<i>V</i>
Корпорації	Господарські товариства	Окремі види господарських товариств та об'єднань підприємств	Господарські товариства та об'єднання підприємства	Всі види підприємств та їх об'єднань

Проаналізувавши існуючі варіанти щодо можливості визначення об'єкта корпоративного управління (табл. 1.1), тобто наповнення поняття “корпоративні структури”, встановлено необхідність віднесення до його складу окремих видів господарських товариств та об'єднань підприємств, які відповідають набору критеріїв щодо здійснення корпоративного управління. До складу таких критеріїв можна віднести наступні:

1. Розподіл прав власності та прав управління корпоративною структурою. Цей критерій є одним із визначальних при віднесенні підприємств до корпорацій в зарубіжних країнах, внаслідок чого в окремих випадках відбувається відхилення інтересів суб'єктів управління корпорацією від її власників, для усунення яких необхідним є запровадження дієвої системи корпоративного управління, яка б дозволила сформулювати набір правил та процедур регулювання корпоративних відносин. Виходячи з даного критерію окремі види господарських товариств та об'єднань підприємств не можуть бути включені до складу корпоративних структур, наприклад, приватні підприємства, повні та командитні товариства, асоціації, консорціуми. Вищенаведені критерії закладено у визначення поняття

“корпоративне управління”, що наводиться у вітчизняному законодавстві [163], а також в “Принципах корпоративного управління” [158, с. 9], прийнятих організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) (2015 р.), що є одним із найбільш поширених інструментів уніфікації корпоративного управління в світі.

2. Можливість застосування традиційних інструментів корпоративного управління. Виходячи з того, що поняття “корпоративне управління” має зарубіжне походження, при його застосуванні на вітчизняних підприємствах слід враховувати можливість впровадження на них тих інструментів корпоративного управління, які на сьогодні ефективно використовуються в практиці корпорацій в різних країнах світу. Неможливість їх застосування через певні особливості тієї чи іншої організаційно-правової форми управління підприємством або їх об’єднанням слід також вважати однією із причин неможливості їх включення до складу корпоративних структур. Наприклад, для тих господарських товариств, які не відносяться до акціонерних, неможливим є зменшення опортуністичної поведінки менеджменту за рахунок виплати їм премій акціями корпорації, які виникають в результаті здійснення їх додаткової емісії.

Загальну структуру запропонованого підходу до визначення об’єкту корпоративного управління наведено на рис. 1.1.

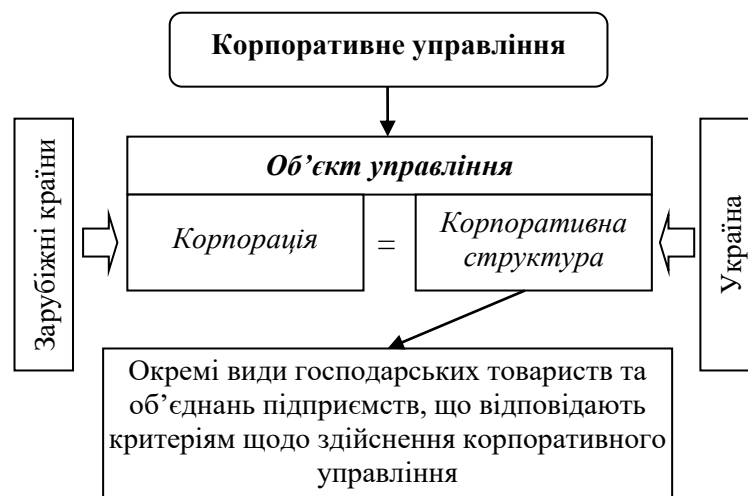

Рис. 1.1. Запропоноване розуміння об’єкту корпоративного управління
(сформовано автором)

Запропонований підхід (рис. 1.1), що передбачає виділення поняття “корпоративні структури”, як вітчизняного аналога зарубіжного поняття “корпорація”, враховує еволюційний розвиток даної форми організації підприємницької діяльності, оскільки передбачає включення до його складу як господарських товариств, так і їх об’єднань. Як відмічають з цього приводу В.В. Коваль, І.М. Тихонова, К.С. Шапошников, І.В. Яцкевич [74, с. 14], на сьогодні можна виділити прості форми об’єднання у вигляді самостійних відособлених організацій – монокорпорації, та групові форми об’єднання – полікорпорації, які є наступним етапом розвитку простих форм і для яких є характерним використання договірних або майнових інструментів координації корпоративних відносин.

Важливе значення з позиції удосконалення обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління є розуміння сутності останнього, оскільки від його визначення залежать обсяги задач та напрями подальшого удосконалення бухгалтерського обліку та економічного аналізу. І якщо раніше поняття “корпоративне управління” було дещо розмитим і асоціювалось з найбільш оптимальними практиками організації діяльності корпоративних структур, то починаючи з кінця ХХ-го століття воно більш глибоко вбудувалось у внутрішньокорпоративну свідомість, і означає відповідність кращим стандартам (принципам, кодексам) налагодження корпоративних відносин, що базуються на підзвітності, справедливості, прозорості та незалежності.

Враховуючи всезростаючу актуальність даного питання, що підтверджується існуванням величезної кількості публікацій з даної проблематики в Україні та за кордоном, а також перманентною появою корпоративних скандалів в різних країнах світу (наприклад, “Enron” (2001 р.), “WorldCom” (2002 р.), “Siemens” (2004 р.), “Volkswagen” (2005 та 2015 р.), “Deutsche Bank” (2006 р.), “Olympus” (2010 р.), “Banco Espírito Santo” (2014 р.), “Facebook” (2018 р.) тощо), та в Україні (наприклад, Агрохолдинг “Мрія” (2014 р.), Міжнародний аеропорт “Бориспіль ” (2017 р.) тощо), існує

значна кількість підходів як до трактування, так і до розуміння сутності корпоративного управління. Їх існування обґрунтовується як відсутністю серед вчених єдиного розуміння сутності поняття “корпорація” в економічній та інших видах наук, так і достатньою новизною використання поняття “корпоративне управління” у вітчизняній практиці. Таким чином, існування різноманітних трактувань поняття “корпорація” є одним із джерел виникнення альтернативних підходів до розуміння сутності корпоративного управління.

Так, О.В. Мороз, Н.П. Карачина та Т.М. Халімон [119, с. 15] виділили дев'ять підходів (частковий, суспільний, нормативний, економічний, управлінський, організаційний, юридичний, фінансовий, соціально-економічний), В.В. Коваль., І.М. Тихонова, К.С. Шапошников та І.В. Яцкевич [74, с. 17-18] розглядають три найбільш поширені підходи (виходячи з форми організації бізнесу, агентський, як механізму розподілу результатів діяльності), М.П. Мальська, Н.Л. Мандюк, Ю.С. Занько [108, с. 13], І.Л. Сазонець [177, с. 17-18] розглядають корпоративне управління в широкому та у вузькому розумінні тощо. Внаслідок існування такої ситуації окремі вітчизняні дослідники (Т.В. Момот [117, с. 89], Ю.М. Уманців [191, с. 10]) відмічають про відсутність загальноновизнаного визначення поняття корпоративного управління.

В той же час, незважаючи на поліваріантність поглядів дослідників щодо сутності корпоративного управління, на сьогодні визначення даного поняття наведено як у вітчизняному законодавстві, яким керується у своїх діях Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, а також наводиться в “Принципах корпоративного управління”, прийнятих організацією економічного співробітництва та розвитку (2015 р.), що є результатом тривалого пошуку найкращих практик корпоративного управління в світі. На офіційному сайті Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку зазначається, що акціонерні товариства в Україні можуть формувати систему корпоративного управління відповідно до

загальноприйнятих в світі Принципів корпоративного управління ОЕСР [79]. Це дозволяє констатувати, що вітчизняні корпоративні структури можуть сформувати власну систему корпоративного управління виходячи з двох підходів до його розуміння – вітчизняного та принципів ОЕСР.

Так, згідно вітчизняного підходу корпоративне управління – це система відносин, яка визначає правила та процедури прийняття рішень щодо діяльності господарського товариства та здійснення контролю, а також розподіл прав і обов'язків між органами товариства та його учасниками стосовно управління товариством [163]. Згідно “Принципів корпоративного управління” ОЕСР під корпоративним управлінням розуміється система взаємовідносин між менеджментом компанії, її радою директорів, її акціонерами та іншими заінтересованими особами. Корпоративне управління також визначає структуру, за допомогою якої встановлюються цілі компанії, а також способи досягнення цих цілей і моніторинг результатів діяльності [79, с. 9]. Спільним у двох наведених визначеннях є те, що корпоративне управління розглядається не в його класичному розумінні як певний набір засобів та інструментів впливу на певний об'єкт, що дозволить досягти поставленої перед ним мети, а як система взаємовідносин між суб'єктами, які займаються керівництвом і управлінням корпоративного утворення, та іншими заінтересованими в його діяльності стейкхолдерами. Таким чином, корпоративне управління (corporate governance) – це не сукупність засобів впливу на господарську діяльність корпоративної структури, а сукупність взаємовідносин, які мають бути побудовані таким чином, щоб були досягнені основні цілі самої корпоративної структури з урахуванням балансу інтересів з її стейкхолдерами.

Проведений аналіз поглядів вітчизняних дослідників щодо сутності корпоративного управління дозволяє констатувати, що досить часто дане поняття асоціюють з поняттям корпоративного менеджменту (О.М. Брадул, В.І. Павлов та О.А. Мишко, О.І. Пилипенко, І.Л. Сазонець, М.М. Шкільняк та ін.), тобто з системою управління корпоративними структурами,

розглядаючи його у вузькому та у широкому розумінні. Хоча вже в самій назві поняття, а також враховуючи наведені вище визначення, використовується термін “governance”, що означає контролювання дій групи на користь цілого, і який на нашу думку більш доцільно перекладати як керівництво або регулювання діяльності корпорації, що відрізняється від традиційного управління. Тому систему корпоративного управління не слід плутати з системою управління корпоративною структурою, яке є досить неосяжним поняттям, а розробка системи обліково-аналітичного забезпечення якої, враховуючи обсяги діяльності корпоративної структури, фактично означає удосконалення всієї методології бухгалтерського обліку та економічного аналізу.

Якщо ХХ-те століття можна назвати епоєю розвитку корпоративного менеджменту, то глобальні проблеми початку ХХ-го століття (невизначеність економічного середовища, нематеріальні чинники економічного зростання, сталий розвиток, соціальна відповідальність тощо) на перший план почали висувати необхідність вирішення проблем корпоративного управління. Тому для корпоративних структур в умовах сьогодення більш важливим є не те, як вони управляються, а яким чином у них налагоджене корпоративне управління.

Основні відмінності між системою корпоративного управління та корпоративного менеджменту можна визначити на основі аналізу їх визначальних характеристик (табл. 1.2).

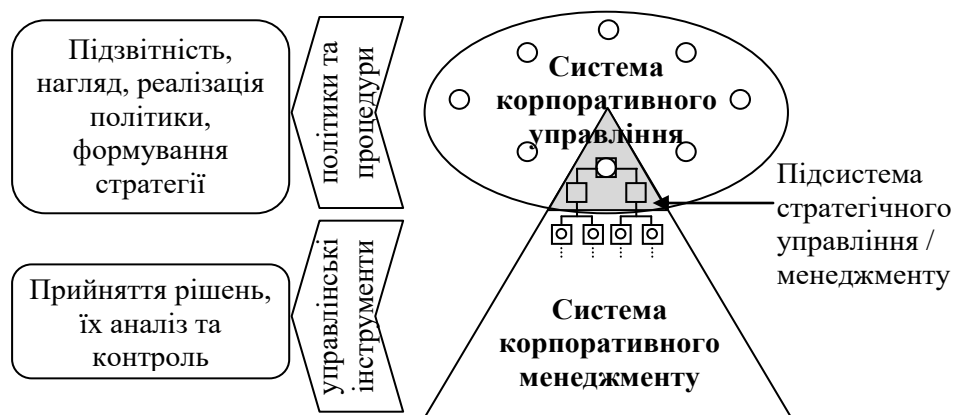
Таблиця 1.2

Основні характеристики системи корпоративного управління та корпоративного менеджменту (сформовано автором)

<i>Характеристики</i>	<i>Система корпоративного управління</i>	<i>Система корпоративного менеджменту</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Користувацька орієнтація	Зовнішні користувачі	Внутрішні користувачі
Суб'єкт	Корпоративні органи управління (Рада директорів, Спостережна рада тощо)	Менеджмент підприємства

1	2	3
Об'єкт	Корпоративні відносини, система корпоративного менеджменту	Господарська діяльність корпоративної структури
Основні учасники	Члени Ради директорів, менеджмент, стейкхолдери	Менеджери різних рівнів, працівники
Цільове спрямування	Стратегічні цілі	Оперативні, тактичні та стратегічні цілі
Вплив середовища на систему	Відкрита	Закрита
Показники ефективності	Забезпечення балансу інтересів між основними учасниками	Максимізація вартості та прибутку

На сьогодні вченими пропонується значна кількість варіантів взаємодії системи корпоративного управління та корпоративного менеджменту, наявність яких обґрунтовується існуванням різних моделей корпоративного управління (інсайдерська, аутсайдерська). Взаємозв'язок між даними системами можна представити наступним чином (рис. 1.2).

Примітка:

- – члени ради директорів;
- – менеджери вищого рівня;
- ▣ – менеджери нижчих рівнів.

Рис. 1.2. Взаємозв'язок між системами корпоративного управління та корпоративного менеджменту (сформовано автором)

Таким чином, система корпоративного управління відрізняється від системи корпоративного менеджменту тим, що якщо остання стосується забезпечення ефективної поточної діяльності корпоративної структури шляхом використання різних видів управлінських інструментів, то

корпоративне управління зосереджено на її подальшому розвитку, що досягається шляхом реалізації політик та процедур щодо обмеження або спрямування діяльності різних суб'єктів, що мають забезпечити досягнення балансу інтересів між основними учасниками корпоративної структури. Якщо використання управлінських інструментів спрямоване на підвищення ефективності господарської діяльності корпоративної структури шляхом підвищення значень показників щодо скорочення витрат та збільшення доходів, то політики та процедури корпоративного управління застосовуються для усунення існуючих та потенційних конфліктів інтересів між всіма учасниками корпоративної структури та іншими стейкхолдерами, а також для мінімізації можливості здійснення шахрайських дій. Зазвичай, політики та процедури корпоративного управління стосуються таких сфер, як фінансова діяльність, укладання контрактів, діяльність бухгалтерської служби та служби внутрішнього аудиту, дивідендна політика тощо.

Дані системи (рис. 1.2) не є ієрархічно підпорядкованими одна відносно одної, а мають різних суб'єктів та об'єкти, однак є взаємодіючими в частині управлінської компоненти корпоративної структури та щодо реалізації її стратегічних цілей. За допомогою підсистеми стратегічного управління здійснюється оцінка відповідності між обраною корпоративною структурою стратегією та інтересами власників й інших заінтересованих стейкхолдерів, представлених в раді директорів, оцінка ефективності управлінської та господарської діяльності.

Дослідники в сфері корпоративного управління займаються вивченням агентської проблеми, яка виникає внаслідок відокремлення прав власності (в розумінні корпоративних прав) від прав управління (в розумінні наявності влади на визначення корпоративної політики) в корпоративних структурах. Її суть полягає в усуненні протиріччя між власниками прав власності – акціонерами (принципалами) та власниками прав управління – менеджерами вищого рівня (агентами), які можуть виникати в процесі функціонування корпоративної структури.

Хоча проблема управління менеджерами чужою власністю частково піднімалась ще у 1776 р. А. Смітом в “Багатстві народів”, більш глибоко на виникнення агентської проблеми в корпоративних структурах вперше звернули увагу А.А. Берле мол. та Г.К. Мінз в книзі “Сучасна корпорація та приватна власність” (1932 р.). В даній праці автори розкрили еволюцію виникнення та особливості функціонування американських публічних корпорацій на початку ХХ-го століття, акції яких перебували у власності дрібних інвесторів, однак контроль за діяльністю якими здійснювався менеджерами. Така розпорошеність власності, яка іноді налічувала сотні тисяч акціонерів, і перетворювала корпорацію в публічну структуру. Як наслідок, жоден з таких власників не мав значних стимулів для приділення належної уваги діяльності корпорації або активній участі в її управлінні шляхом участі в зборах акціонерів, перетворюючись на пасивного агента, який перебуває в очікуванні результатів діяльності менеджменту. Якщо акціонери і брали участь в голосуванні, то лише задля переобрання чинного складу ради директорів та затвердження існуючого курсу подальшого розвитку корпорації.

Таким чином, у 1920-х роках основним рушієм економіки США був ряд великих публічних корпорацій, в яких основна влада належала менеджменту. Це підтверджує той факт, що на 01.01.1930 р. 200 найбільшим корпораціям належало 49 % всієї корпоративної власності, що становило 38 % від власності всього бізнесу в США [277, с. 33]. Дану особливість ідентифікували А.А. Берле мол. та Г.К. Мінз, констатуючи, що вже досягнуто такого стану, коли індивідуальні інтереси акціонера безумовно підпорядковані волі контрольної групи менеджерів [277, с. 244]. Ключовою тезою авторів стало те, що подібні публічні корпорації управляються не їх реальними власниками, а найнятими менеджерами. При цьому автори не вважали виникнення агентської проблеми в публічних корпораціях нагальною задачею, що потребує вирішення, оскільки вони вірили в те, що професійний менеджмент корпорації працюватиме в інтересах не лише

акціонерів, а також і її працівників, інших стейкхолдерів та суспільства в цілому.

Така концепція, яка на сьогодні іменується “управлінським капіталізмом”, не викликала значних нарікань з боку дослідників майже півстоліття, оскільки представники рад директорів та менеджмент державних американських корпорацій при виконанні своєї роботи керувались не власними опортуністичними інтересами, а вважали себе представниками інвесторів, працівників корпорацій та інших стейкхолдерів, сприяючи соціальному та економічному розвитку країни. Базові положення “управлінського капіталізму” щодо сили менеджерів та слабкості власників міцно укорінилися в академічних колах. Зокрема, відомий американський дослідник правової традиції в США М.Дж. Хорвіц відмічає, що книга А.А. Берле мол. та Г.К. Мінза “Сучасна корпорація та приватна власність” сформувала мислення у “цілого покоління” [345, с. 167], що свідчить про її значний вплив не лише на дослідників в сфері економіки, а й на інші сфери досліджень, що стосуються діяльності корпоративних структур.

І лише вже на початку 1970-х років М.К. Дженсен та В.Х. Меклінг в рамках досліджень в сфері теорії фірми піддали сумніву оптимізм А.А. Берле мол. та Г.К. Мінза щодо ефективної діяльності менеджменту в публічних корпораціях з розпорошеною власністю, запропонувавши при цьому як власне розуміння сутності корпорації, так і роль та основні функції її менеджменту. Зокрема, виходячи з неінституційної теорії фірми автори обґрунтували, що власні інтереси менеджерів корпорацій не завжди співпадають з інтересами її власників та інших стейкхолдерів, наприклад, кредиторів корпорації. Тому для того, щоб змусити менеджмент корпорації працювати на задоволення інтересів акціонерів, мають застосовуватись стимули щодо обмеження їх дій та відповідні покарання, що призводить до виникнення агентських витрат (контроль за діяльністю менеджменту, створення відповідної організаційної структури всередині корпорації, зокрема, такої системи обліку, що забезпечуватиме належну підзвітність

менеджменту та прозорість облікової інформації, що генерується нею, інші агентські витрати).

Пасивність акціонерів в публічних корпораціях з широкою базою власності з одного боку, та наявність опортуністичної поведінки у менеджерів з іншого боку, М.К. Дженсен та В.Х. Меклінг [353, с. 308] вважали серйозною проблемою, що потребує пошуку шляхів для її вирішення, оскільки існування такої ситуації призводило до збільшення агентських витрат, які здійснюються з метою узгодження інтересів менеджменту та акціонерів, що знижувало загальну ефективність системи корпоративного управління. В цілому впровадження даними авторами концепції агентських витрат дозволило подивитись на систему корпоративного управління зовсім з іншого боку, внаслідок чого остання має бути побудована таким чином, щоб агентські витрати були мінімізовані, а контроль за діяльністю корпорації залишався за її власниками.

Загальні відмінності в поглядах А.А. Берле мол. та Г.К. Мінза і М.К. Дженсена та В.Х. Меклінга наведено в табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Відмінності щодо розуміння сутності корпорації та ролі менеджменту в її діяльності в поглядах А.А. Берле мол. та Г.К. Мінза і М.К. Дженсена та В.Х. Меклінга (сформовано автором)

<i>Назва відмінності</i>	<i>А.А. Берле мол. та Г.К. Мінз</i>	<i>М.К. Дженсен та В.Х. Меклінг</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Розуміння сутності корпорації	Реально господарська одиниця, що функціонує як публічна (суспільна) структура. Для розуміння її діяльності використовується концепція розподілу власності та влади між власником та менеджментом корпорації	Сукупність контрактів між її учасниками. Корпорації створюються шляхом укладення контрактів між різними індивідами. В основі розуміння її сутності покладено принципи захисту приватної власності та теорію контрактів

1	2	3
Роль менеджменту	Влада менеджменту в корпораціях значно зросла, однак вони все одно мають працювати в інтересах різних стейкхолдерів та суспільства в цілому. Основним завданням корпоративного управління є контроль поведінки менеджменту, що реалізується шляхом укладання угод між акціонерами, розробкою нормативно-правових вимог, укладання компромісів між різними стейкхолдерами тощо	Права управління делегуються менеджменту на основі укладання контрактів, які мають діяти в інтересах акціонерів. Основним показником функціонування менеджменту має бути зростання вартості корпорації. Основним завданням корпоративного управління є вирівнювання інтересів менеджменту з інтересами акціонерів шляхом регулювання ринкового середовища, формування дієвої організаційної структури та використання оптимального режиму компенсаційних виплат

Проведений аналіз поглядів дослідників (табл. 1.3), дозволяє визначити відмінності щодо розуміння сутності корпорації і ролі менеджменту в її діяльності, що в свою чергу обґрунтовує нове розуміння цілей корпоративного управління, спрямованих суто на забезпечення інтересів акціонерів. Відповідно, основна проблема корпоративного управління після 1970-х років переважно визначалась як необхідність захисту акціонерами своїх інвестицій шляхом запобігання опортуністичній поведінці менеджменту. Так, класики теорії контрактів А. Шлейфер та В.Р. Вішні стверджують, що корпоративне управління стосується сукупності способів, якими постачальники фінансів для корпорацій гарантують собі отримання віддачі від здійснених інвестицій [410, с. 737]. Мінімізувати опортуністичну поведінку менеджерів корпоративної структури пропонувалось за рахунок посилення внутрішнього та зовнішнього корпоративного контролю за їх діяльністю. Наприклад, Ю. Фама та М. Дженсен запропонували поєднувати функції управління та контролю в одному або декількох агентах шляхом обмеження залишкових вимог до осіб, що приймають рішення [321, с. 322]. В подальшому основна проблема корпоративного управління була дещо конкретизована і вже розглядалась як боротьба між власниками та менеджментом над контролем щодо прийняття рішень.

Вже у 1980-х рр. з'являється ряд публікацій емпіричного характеру, які ставлять під сумнів окремі положення та гіпотези, висунуті А.А. Берле мол. та Г.К. Мінзом в результаті ідентифікації явища відокремлення прав власності від прав управління в американських корпораціях. В одній з таких праць, написаній Г. Демсецем та К. Леном [310], доводиться сумнівність деяких тез Берле-Мінза, зокрема, стосовно: негативного впливу на діяльність корпоративної структури розпорощення її власності; відсутності взаємозв'язку між концентрацією власності та прибутком корпорації, що свідчить про однонаправленість інтересів менеджерів та власників; наявності високих заробітних плат у менеджерів в корпораціях, які керуються менеджментом, ніж у корпораціях, провідна роль в управлінні якими належить власникам.

Вже починаючи з 1990-х рр. з'являється величезна кількість публікацій, присвячених спростуванню як окремих положень та припущень, висунутих А.А. Берле мол. та Г.К. Мінзом, так і взагалі, щодо сформованого ними бачення корпорації як суб'єкта економічної системи держави, або навпаки, щодо підтвердження або уточнення окремих положень, висунутих авторами. Так, Р. Лапорта, Ф. Лопес де Сіланес та А. Шлейфер [364, с. 471], проаналізувавши структуру власності в корпораціях у 27 країнах світу встановили, що традиційне бачення корпорації Берле-Мінза є типовим лише для декількох розвинених країн, зокрема, США, де здійснюється потужна підтримка захисту акціонерів, що також підтвердили Б. Чейфінс та С. Бенк відмітивши, що і на сьогодні поділ власності та контролю є відмінною рисою корпоративного управління США [290, с. 466]. Однак, з глобальної точки зору на думку авторів агентська проблема в більшості країн стосується зловживання мажоритарними акціонерами відносно міноритарних, а не щодо опортуністичної поведінки менеджерів відносно акціонерів корпорації.

Подібної позиції щодо неможливості екстраполяції подібної ситуації щодо сили менеджменту та слабкості акціонерів в різних видах корпорацій та в різних країнах також дотримуються Дж. Армор та Дж. Гордон [266, с. 2], а

Б. Холдернесс відмічає, що А.А. Берле мол. та Г.К. Мінз значно занизили рівень концентрації власності в американських корпораціях [343, с. 1401], внаслідок чого не зовсім правильними є використовувані протягом 70-ти років підходи до розуміння сутності агентського конфлікту, порядок взаємодії між учасниками корпорації, а також використовувані інструменти захисту інвесторів.

Наявність подібних досліджень, що характеризуються критикою положень концепції А.А. Берле мол. та Г.К. Мінза, не лише не зменшили актуальність проведення досліджень в сфері корпоративного управління, а навпаки, обґрунтувавши можливість існування різноманітності варіантів спрямованості інтересів власників, менеджерів та інших стейкхолдерів, відсутність прямих взаємозв'язків між розподілом корпоративної власності та рівнем прибутку і винагородою менеджерів, наявність відмінностей в проявах агентської проблеми в різних країнах зумовили необхідність пошуку нових інструментів для підвищення ефективності корпоративного управління з урахуванням виділених особливостей та впливу різних видів зовнішніх ефектів. Зокрема, на особливу увагу в контексті обраного напрямку досліджень заслуговують висновки окремих авторів щодо:

- Аналізу взаємозалежності системи бухгалтерського обліку та структури власності корпорації;
- Обґрунтування ролі оприлюдненої фінансової звітності в системі корпоративного управління;
- Пошуку засобів мінімізації впливу менеджменту на результати діяльності, що визначаються в обліковій системі корпорації, в контексті проблеми здійснення компенсаційних виплат менеджменту корпорації;
- Необхідності розробки оптимальної структури бухгалтерської служби для забезпечення ефективності корпоративного управління.

Одним із факторів, що також має безпосередній вплив на прояви агентської проблеми та на набір засобів й інструментів, які можуть використовуватись для її вирішення в корпоративній структурі, є модель

корпоративного управління, яка реалізована в конкретній країні. Хоча в кожній країні існують свої особливості, пов'язані з розумінням сутності корпоративних структур, особливостями їх історичного виникнення та нормативно-правового регулювання їх діяльності, ролі суб'єктів корпоративного управління в прийнятті рішень, культурними цінностями, рівнем розвитку корпоративного середовища в країні тощо, проте, всі вони мають певні спільні риси, які аналогічно впливають на діяльність корпоративних структур, що дозволяє їх об'єднати в узагальнені моделі, види яких залежать від ознак, які беруться за основу при їх формуванні (в залежності від структури власності, в залежності від національних особливостей, в залежності від системи корпоративного контролю, в залежності від суб'єктів фінансування тощо).

Під моделлю корпоративного управління слід розуміти систему управління, що характеризується набором спільних ознак для структури органів корпоративного управління, а також для засобів та інструментів, які використовуються ними для вирішення агентської проблеми. В залежності від переважаючої кількості корпоративних структур в окремій країні, що можуть бути віднесені до конкретної моделі корпоративного управління, дану країну відносять до тієї чи іншої моделі корпоративного управління. Основною метою виділення моделей корпоративного управління дослідники вбачають пошук найкращих практик його здійснення та створення передумов для ефективної діяльності корпоративних структур та досягнення ними визначених цілей.

Оскільки дослідники в основу виділення моделей обирають різні ознаки, то на сьогодні існує значна кількість підходів до їх класифікації, які не можна об'єднати в єдину класифікаційну систему, оскільки вони частково дублюють та повторюють одна одну. Розглянемо найбільш поширену класифікацію моделей корпоративного управління для країн з розвиненим ринком капіталу, що розкривається в працях вітчизняних та зарубіжних науковців, і виділяється виходячи з національних особливостей (англо-

американська, німецька, японська). Загальна характеристика даних трьох моделей наведена в Додатку Б.

Проаналізувавши особливості кожної з моделей можна визначити, що існуючі між ними відмінності виникають внаслідок використання відмінних базових характеристик (параметрів), які породжують виникнення власних механізмів функціонування корпоративних структур та інструментів реалізації корпоративного управління в кожній з моделей: основні стейкхолдери; структура власності; структура ради; організація праці. Зокрема, особливості облікового регулювання діяльності корпоративних структур та порядок розкриття ними необхідної інформації залежить від даних базових особливостей.

Віднесення окремих країн до кожної з моделей здійснюється з врахуванням базових характеристик моделі, хоча щодо похідних властивостей можуть існувати певні відмінності. Як відмічає проф. О.М. Костюк, в Швеції діє система унітарних стандартів, однак тут законодавчо закріплено участь в Радах директорів президентів та деяких представників “нижнього” рівня компанії. В Нідерландах діє система подвійних рад, однак до їх складу не допускаються будь-які представники, окрім незалежних директорів. В Італії Ради директорів хоча і є унітарними, вони діють в рамках структури промисловості і структури акціонерної власності, подібної до Німеччини [84, с. 45]. Вищенаведені приклади існування деяких відмінностей між системами корпоративного управління в окремих країнах, що відносяться до однієї моделі, є результатом їх власного історичного розвитку, що відбувався під впливом формування нормативно-правової бази функціонування корпоративних структур, ролі різних видів стейкхолдерів в їх діяльності, особливостей розвитку національного ринку капіталу, інституційного середовища, етичних та культурних традицій, що склались в країні тощо.

В останні роки, окрім англо-американської, німецької та японської моделей, які вже набули статусу класичних, деякі дослідники виділяють нові

моделі, які сформувались в окремих країнах світу та мають свої визначальні особливості, що вирізняють їх від класичних моделей. Так, А.Д. Радигін, Р.М. Ентов та І.В. Межераупс [166, с. 7-8] виділяють модель “сімейних володінь” (Бельгія, Ізраїль, Греція) та модель “атомістичних корпорацій” (Аргентина, Бразилія, Мексика), а А.К. Фернандо [323, с. 56] виділяє індійську модель корпоративного управління. Хоча в цілому можна говорити, що дані моделі відрізняються від класичних моделей, однак, на нашу думку, вони ще не набули статусу загального зразка, з відмінними базовими характеристиками, на основі якого можуть бути побудовані системи корпоративного управління в інших країнах. Тому не зовсім доцільним вважаємо застосування поняття “українська модель корпоративного управління”, що на сьогодні використовується деякими вченими (Р.Р. Баглей [6, с. 201], О.М. Крайнік [85, с. 13], О.Г. Мендрул [112, с. 178], Ю.М. Уманців [191, с. 11]), оскільки певна сукупність елементів, що є складовими інших моделей корпоративного управління, які найчастіше використовуються корпоративними структурами на рівні країни, не є окремою моделлю, подібно до їх класичного набору. Тому для опису загальної конфігурації системи корпоративного управління, що впроваджена на українських суб’єктах господарювання, слід використовувати поняття “вітчизняна модель корпоративного управління”, яка може бути виділена на рівні кожної іншої країни, окрім країн, моделі яких переважною мірою відповідають класичним моделям корпоративного управління.

Виходячи з твердження, що на рівні окремої країни може бути реалізована одна з проаналізованих моделей корпоративного управління або їх комбінація, стосовно подальшого удосконалення системи обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління виникають наступні питання, які залишались поза увагою вітчизняних дослідників в даній сфері:

1. Чи впливає вибір тієї або іншої моделі корпоративного управління на порядок побудови системи бухгалтерського обліку та економічного аналізу в корпоративній структурі?

2. Чи залежить від вибору окремої моделі корпоративного управління набір облікових інструментів, які можуть використовуватись для вирішення корпоративних конфліктів?

3. Чи існують відмінності в порядку розкриття обліково-аналітичної інформації при впровадженні в корпоративній структурі різних моделей корпоративного управління?

4. Відповідно до якої моделі корпоративного управління і яким чином слід розвивати систему бухгалтерського обліку та економічного аналізу для підвищення ефективності функціонування корпоративних структур в Україні?

Для надання більш детальної відповіді на вищенаведені питання, передусім слід визначити, яка модель корпоративного управління впроваджена у вітчизняних корпоративних структурах та які існують її специфічні особливості, що впливають на порядок формування системи обліково-аналітичного забезпечення корпоративних структур.

Проаналізувавши і виділивши основні особливості вітчизняної моделі корпоративного управління в поглядах дослідників (Додаток В), можна констатувати, що серед них немає повної згоди, що обґрунтовується наступними причинами: 1) Спостереження проводились авторами в різний часовий період, а вітчизняна модель корпоративного управління перебуває в постійному розвитку і поступово удосконалюється; 2) Об'єктом дослідження авторів була різна кількість підприємств (обсяг вибірки), або взагалі такі характеристики об'єкта дослідження не зазначались; 3) Увага більшості дослідників приділялась окремим аспектам функціонування систем корпоративного управління, які відповідають науковим їх інтересам, без застосування комплексного підходу, зокрема, проблема необхідності удосконалення системи обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління залишилась поза увагою переважної більшості авторів.

В той же час, спільною є позиція дослідників щодо того, яка модель корпоративного управління застосовується в Україні. Більшість вітчизняних

корпоративних структур в своїй діяльності не використовують в чистому вигляді жодну з класичних моделей (англо-американську, німецьку або японську), а впровадили змішаний варіант, який включає елементи різних моделей. І якщо одна група авторів просто констатує існування відмінностей від класичних моделей, що реалізовані в розвинутих країнах світу (Д.О. Баюра [9, с. 25], О.А. Білик [12, с. 43]), то друга група авторів вже зазначає про одночасне існування спільних рис або елементів від інших класичних моделей (А.Ю. Бережна [11, с. 20], В.А. Євтушевський [54, с. 23], О.М. Крайнік [85, с. 14], Т.В. Момот [117, с. 99], О.Р. Сватюк [179, с. 214], Н.А. Супрун [186, с. 12], А.В. Сучков, А.Д. Кінцель [187, с. 231], Ю.М. Уманців [191, с. 10-11]). Окрім, цього ряд авторів (Д.О. Баюра [9, с. 25], О.А. Білик [12, с. 43], В.А. Євтушевський [54, с. 23], Х.В. Обельницька [128, с. 97], О.Р. Сватюк [179, с. 214]) уточнюють, що вітчизняна модель корпоративного управління, виходячи зі своїх основних ознак, все ж таки більш тяжіє до німецької (континентальної) моделі, яка має відчутні аутсайдерські характеристики (обмежена кількість власників, що контролюють корпоративну структуру: сімейне володіння; перехресне володіння іншими корпоративними структурами; пірамідальні структури власності; держава; банки тощо). Такої позиції, на думку проф. Д.О. Баюри схиляються більшість вітчизняних науковців та практиків [9, с. 25]. Відповідно, розвиток системи обліково-аналітичного забезпечення корпоративних структур в Україні має відбуватись з урахуванням особливостей всіх класичних моделей, однак при цьому має робитись нахил на ті аутсайдерські характеристики німецької моделі, які превалюють у вітчизняних корпоративних структурах.

Розглядаючи основні елементи класичних моделей корпоративного управління можна констатувати, що вибір тієї або іншої моделі впливає на рівень розвитку окремих складових системи бухгалтерського обліку та економічного аналізу в корпоративній структурі. Наприклад, в англо-американській моделі корпоративного управління основними

стейхолдерами є акціонери, для забезпечення інформаційних потреб яких має бути належним чином розвинута система фінансового обліку та фінансового аналізу, зокрема, в частині обліку корпоративних прав, дивідендних виплат, перспектив розвитку корпоративної структури тощо. Зазвичай, дрібні акціонери не занурюються в щоденну діяльність корпоративної структури, і при цьому не мають доступу до інформації з її підсистеми управлінського обліку, а для здійснення інвестицій використовують лише інформацію, оприлюднену в фінансовій звітності. Тому пріоритетним напрямом розвитку обліково-аналітичної системи корпоративної структури, система корпоративного управління якої побудована на основі англо-американської моделі, є удосконалення системи фінансового обліку, який має забезпечити генерування достовірної та релевантної інформації для існуючих та потенційних акціонерів.

Якщо ж ми розглянемо німецьку або японську моделі корпоративного управління, які мають інсайдерські характеристики і в яких важливу роль відіграють відносини між менеджментом та найбільш впливовими власниками, то в результаті з одного боку ми можемо спостерігати зменшення випадків опортунізму менеджерів, однак з іншого боку концентрація власності в одних руках при цьому призводить до можливості викривлення показників та формування непрозорої фінансової звітності, формування облікової політики корпоративної структури, спрямованої на задоволення їх інтересів, а не інтересів міноритарних акціонерів. Оскільки за такої моделі основні власники мають безперешкодний доступ до внутрішньої облікової інформації з системи управлінського обліку, то для корпоративної структури формування фінансової звітності та іншої звітності для зовнішніх користувачів, що не використовується для прийняття рішень, є не зовсім потрібною і обтяжливою процедурою, і в кінцевому випадку процес її складання спрямовується на формування інформації для органів статистики.

Оскільки в класичних моделях корпоративного управління відрізняються їх базові характеристики, зокрема, основні стейхолдери та

структура власності, то процес формування і представлення облікової інформації також залежатиме від цих особливостей. Наприклад, якщо акціонерів більше цікавить інформація про прибутковість корпоративної структури та ефективність її функціонування, то банки та інших позичальників теж цікавить подібна інформація, але вже як доповнення до інформації про довгострокове зростання та стабільність подальшої діяльності. Тому процес формування внутрішньої управлінської звітності та в цілому пріоритети щодо формування системи управлінського обліку будуть залежати від обраної моделі корпоративного управління. Існування різних інформаційних потреб у акціонерів та позичальників також впливатиме на процес реалізації облікової політики в корпоративній структурі, зокрема, особливо щодо облікової оцінки. Якщо акціонери зацікавлені в застосуванні такої облікової політики, що забезпечуватиме максимізацію ринкової вартості корпоративної структури, то позичальники зацікавлені в застосуванні більш обачливого підходу, спрямованого на забезпечення виконання всіх наявних боргових зобов'язань. Наприклад, згідно німецької практики ведення бухгалтерського обліку загальноприйнятим є створення облікових резервів на покриття різних видів короткострокових та довгострокових ризиків. Наявність різної структури власності в корпоративній структурі в цілому впливає на процес організації в ній бухгалтерської служби та порядок перевірки її діяльності. Таким чином, вирішення корпоративних конфліктів за допомогою облікового інструментарію в корпоративних структурах, що відносяться до різних моделей корпоративного управління, відбувається по різному.

Порядок розкриття обліково-аналітичної інформації корпоративними структурами, які відносяться до різних моделей корпоративного управління, значно відрізняється, що є результатом розвитку англо-саксонської та романо-германської систем права, а також розвитком систем регулювання обліку, на яку значний вплив мали ключові гравці ринку капіталу (регулятори фондового ринку, регулятори банківської сфери тощо). В цілому

даний порядок визначається на трьох основних рівнях, як публічними, так і приватними структурами: 1) Глобальний (“Принципи корпоративного управління” ОЕСР, IAS/IFRS); 2) Регіональний (Директиви ЄС); 3) Національний (Закон Сарбейнса-Окслі, національні П(С)БО).

В окремій країні порядок розкриття обліково-аналітичної інформації корпоративними структурами в першу чергу визначається на рівні національного бухгалтерського законодавства і залежить від особливостей побудови та організації національної системи бухгалтерського обліку. А вже в даному законодавстві можуть міститись вказівки щодо врахування інших нормативних актів регіонального або глобального рівня. Наприклад, в Україні, в результаті прийнятого курсу на гармонізацію національних П(С)БО з МСФЗ, що задекларовано в ст. 1 Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” [161], можна говорити про впровадження англо-американської моделі бухгалтерського обліку. Така система, яка з одного боку є принципо-орієнтованою і не є подібною до більш жорстко регульованої правило-орієнтованої системи стандартів GAAP US, однак з іншого боку, має значні відмінності від німецької та японської національних облікових систем.

Ще одним важливим процесом, що безпосередньо впливає на розвиток обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління і процес розкриття облікової інформації, є конвергенція моделей корпоративного управління, яка поступово відбувається протягом трьох останніх десятиліть і є наслідком глобалізації світової економіки, яка проявляється в формуванні нових умов, що забезпечують розширення та інтенсифікацію господарської діяльності та взаємовідносин шляхом подолання політичних, географічних та культурних обмежень.

В загальному конвергенція полягає у взаємній інтеграції та зближенні таких моделей, усуненні між ними відмінностей з метою підвищення ефективності систем корпоративного управління в компаніях в умовах глобалізованого світу. Найбільш яскравим прикладом конвергенції на

глобальному рівні є публікація ОЕСР “Принципів корпоративного управління” (1999 р., 2004 р., 2015 р.), що є міжнародним кодексом, в якому зібрані найкращі практики корпоративного управління в світі.

Проф. Д.О. Баюра, констатує існування процесу конвергенції, відмічає, що в перспективі системи корпоративного управління будуть розвиватися еволюційним шляхом за рахунок взаємопроникнення основних елементів обох систем (інсайдерської та аутсайдерської) [9, с. 25]. Дж. Соломон та А. Соломон визначають конвергенцію як глобальний компроміс, що має призвести до виникнення глобальної системи корпоративного управління шляхом усунення суперечностей між традиційними інсайдерськими та аутсайдерськими крайнощами [414, с. 158]. Проте, не зовсім зрозумілим залишається при цьому, яким чином мають здійснюватися усунення таких суперечностей і за рахунок якої зі сторін, яким саме чином відбуватиметься таке взаємопроникнення, чи буде воно рівноправним або інструменти однієї з моделей більш глибоко проникнуть до складу іншої моделі.

Існує значна кількість прикладів того, що на сьогодні під прикриттям конвергенції відбувається експансія англо-американської (аутсайдерської) моделі корпоративного управління в світі. Так, в результаті виникнення корпоративних скандалів на початку ХХІ-го століття, які мали широкий розголос, значна увага в багатьох провідних країнах світу почала приділятися пошуку та поширенню найкращих практик корпоративного управління на основі аналізу виявлених недоліків та причин виникнення таких скандалів, чим почали займатись окремі міжнародних організацій. Як відмічає М. Хільб [341, с. 7-8], на розвиток корпоративного управління в світі значний вплив здійснює Інститут директорів (м. Лондон), рекомендації якого впроваджуються в національні кодекси корпоративного управління. Зокрема, даний інститут пропагує використання англо-американської моделі корпоративного управління в якості глобального стандарту або оптимального варіанту його практичної реалізації. І.В. Жиглей та А.В. Рабошук [56, с. 60],

відзначаючи вплив окремих організацій на розвиток корпоративного управління в різних країнах світу, також наводять приклад поширення англо-американської моделі корпоративного управління Світовим банком в ті країни, які користувались його послугами.

В цілому дану ситуацію ілюструє Ш. Тернбулл, відмічаючи, що віра політичних поглядів в поширення домінуючої, але не зовсім ідеальної англо-американської моделі корпоративного управління до цього часу не піддавалась нищівній критиці в наукових дослідженнях, а інші альтернативні моделі корпоративного управління залишаються поза увагою науковців [436, с. 181-182]. Таким чином, можна констатувати, що лобювання англо-американської моделі корпоративного управління в світі відбувається як на рівні наукової спільноти, так і на рівні різних міжнародних організацій, які займаються розвитком та розробкою систем регламентації практики корпоративного управління.

Паралельно з конвергенцією моделей корпоративного управління відбувається конвергенція міжнародних облікових моделей, яка значно полегшує протікання першого процесу. Перші офіційні результати конвергенції облікових моделей на глобальному рівні були одержані у 2010 р., коли відбулась публікація конвергованої концептуальної моделі FASB та IASB, що стало початком тривалого процесу взаємоузгодження GAAP US та IAS/IFRS. Хоча система стандартів IAS/IFRS і називається міжнародною, вона переважно, як і GAAP US, побудована на основі англо-американської культури та традиціях ведення бухгалтерського обліку (Р. Трабелсі [433, с. 14], Х. Ву, К. Пейтел [453, с. 26]), тому такий процес конвергенції є не прикладом взаємоузгодження відмінних між собою міжнародних моделей регулювання обліку (англосаксонська, континентальна, південноамериканська, ісламська), а є процесом конвергенції одного варіанту англо-саксонської моделі з її іншим варіантом.

В результаті можна констатувати, що хоча на сьогодні вченими і декларується існування процесу конвергенції моделей корпоративного

управління, який теоретично передбачає їх взаємоузгодження, насправді відбувається глобальне поширення англо-американського стилю корпоративного управління та відповідної моделі не тільки в країнах з перехідною економікою, країнах, що розвиваються, а також і в розвинутих європейських країнах, компанії яких намагаються використовувати фондові інструменти в якості основного засобу фінансування своєї діяльності. Ще більше переконливу ситуацію можна спостерігати в сфері конвергенції міжнародних моделей регулювання бухгалтерського обліку, що фактично зводиться до необхідності гармонізації облікових систем країн світу до однієї з англо-саксонських моделей бухгалтерського обліку (GAAP US або IAS/IFRS), як це на сьогодні і відбувається в Україні, що має бути обов'язково враховано при удосконаленні систем обліково-аналітичного забезпечення вітчизняних корпоративних структур.

Існуючу ситуацію в Україні щодо подальшого розвитку вітчизняної системи корпоративного управління в контексті удосконалення національної системи бухгалтерського обліку можна відобразити наступним чином (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Особливості розвитку вітчизняної системи корпоративного управління в контексті удосконалення національної системи бухгалтерського обліку (сформовано автором)

На сьогодні в Україні сформувалась власна вітчизняна модель корпоративного управління, яка поєднала в собі характеристики англо-американської та німецької (континентальної) моделі, однак більше тяжіє до останньої, оскільки має яскраво виражені аутсайдерські характеристики. При цьому, починаючи з 1999 року, з введенням в дію національних П(С)БО, можна говорити про перманентну гармонізацію національної системи бухгалтерського обліку з англо-саксонською моделлю регулювання бухгалтерського обліку. Існування такої ситуації, що відображає часткову невідповідність системи інформаційного забезпечення корпоративного управління (виходячи з покладеної в її основу англо-саксонської моделі) потребам суб'єктів системи корпоративного управління, є однією з основних передумов необхідності удосконалення національної системи бухгалтерського обліку з метою підвищення ефективності корпоративного управління у вітчизняних компаніях. Виходячи з даної ситуації, розвиток національної системи бухгалтерського обліку має відбуватись з врахуванням інсайдерських та аутсайдерських характеристик вітчизняної моделі корпоративного управління і має бути спрямований на вирішення агентської проблеми, зокрема:

1) Врахування аутсайдерських характеристик вітчизняної моделі корпоративного управління має відбуватись шляхом аналізу та застосування провідного досвіду щодо проблем удосконалення облікової системи в країнах, національна облікова система яких побудована на основі англо-американської моделі (організація бухгалтерської служби, побудова облікової політики та використання креативного обліку, формування і оприлюднення достовірної та прозорої фінансової інформації перед зовнішніми стейкхолдерами, побудова системи інтегрованої звітності, розвиток аналізу ефективності корпоративного управління для зовнішніх користувачів тощо);

2) Врахування інсайдерських характеристик вітчизняної моделі корпоративного управління має відбуватись шляхом удосконалення

інформаційного забезпечення обмеженої кількості власників, що контролюють корпоративну структуру через розробку облікової політики, спрямованої на задоволення її інтересів, розвиток системи управлінської звітності про корпоративне управління, розвиток внутрішнього аналізу ефективності корпоративного управління тощо.

1.2. Сучасні проблеми та перспективи розвитку бухгалтерського обліку і аналізу в системі корпоративного управління

Глобалізація світової економічної системи наприкінці ХХ-го – початку ХХІ-го століття призвела до стрімкого розвитку корпоративних структур, формування яких виявилось об'єктивною необхідністю в умовах наростання конкурентної боротьби та розвитку міжнародних ринків капіталу. Для ефективного управління корпоративними структурами в таких умовах потребує приділення уваги проблема налагодження системи корпоративного управління, тобто забезпечення ефективного функціонування механізмів, що забезпечують збалансованість прав акціонерів, інших стейкхолдерів та потреб Ради директорів і менеджменту під час функціонування корпорації.

Функціонування системи корпоративного управління є неможливим без налагодження дієвої системи її обліково-інформаційного забезпечення, яке має бути одночасно орієнтоване на задоволення прав акціонерів шляхом використання облікового інструментарію, а також на інформаційну підтримку Ради директорів та менеджменту шляхом формування достовірної та релевантної інформації про господарську діяльність підприємства. Зокрема, як відмічають Х. Ву та К. Пейтел, на сьогодні відношення між корпоративним управлінням та фінансовим обліком досить швидко визнається як важливий напрям досліджень облікової науки. Дослідниками визначається різноманітність ролей, які відіграє облік в різних практиках корпоративного управління, таких як поглинання, судові справи акціонерів, компенсації менеджменту тощо. Окрім цього, зростаюча кількість публікацій

присвячена впливу механізмів корпоративного управління на якість фінансової звітності [453, с. 18]. Тобто, важливими в умовах сьогодення є не лише проведення досліджень щодо визначення ролі бухгалтерського обліку в забезпеченні ефективності корпоративного управління, а також й аналіз зворотного впливу – впливу системи корпоративного управління на забезпечення якісного рівня облікової інформації шляхом підвищення рівня її релевантності та достовірності. Подібну позицію також займає Ю.Д. Довгаль [53, с. 7], наголошуючи про існування взаємозв'язку між організацією бухгалтерського обліку та корпоративним управлінням щодо функціонування обліково-інформаційної системи підприємства, підзвітності органів управління, управління економічними ризиками, функціонування системи внутрішнього аудиту.

В сучасних глобалізованих умовах розвитку економіки та з швидким поширенням інформаційних систем і технологій система управління не може ефективно функціонувати без забезпечення її належної інформаційної підтримки, зокрема, з боку системи бухгалтерського обліку. Саме тому проф. Б.І. Валуєв справедливо підкреслює, що наука бухгалтерський облік, розвиваючись як “річ в собі”, без зв'язку з цілями і принципами побудови і функціонування цілісної системи управління, не спрямована на пошук рішень, що дозволить забезпечити взаємозв'язок бухгалтерського обліку з плануванням, контролем, аналізом та регулюванням [27, с. 58]. Для виконання поставлених задач необхідно проводити дослідження, спрямовані на обґрунтування і удосконалення ролі бухгалтерського обліку в різних системах управління в теоретичному, методологічному та організаційному аспектах. І якщо питанням подальшого розвитку облікової системи для загальних потреб управління на сьогодні вже приділяється увага вітчизняними дослідниками, то питання інформаційної підтримки корпоративного управління залишаються переважно поза увагою науковців, незважаючи на існування значних відмінностей між корпоративним управлінням та управлінням господарською діяльністю підприємства.

На сьогодні в окремих вітчизняних дослідженнях піднімається проблема необхідності удосконалення бухгалтерського обліку як засобу інформаційного забезпечення корпоративного управління. Автори при цьому використовують такі інтегровані поняття як “облікове забезпечення менеджменту корпорацій” (О.М. Брадул), “корпоративна звітність” (Т.А. Васильєва, Н.О. Лоханова, І.О. Макаренко, М.А. Проданчук), “облікове забезпечення діяльності акціонерних товариств” (Ю.Д. Довгаль), “корпоративний облік і звітність” (Р.В. Кузіна), “облік в системі корпоративного управління” (О.П. Кундря-Висоцька), “публічна звітність корпорацій” (Л.М. Пилипенко), “облік корпоративних прав” (О.І. Пилипенко), які характеризують їх бачення стосовно напрямів та інструментів задоволення потреб суб’єктів корпоративного управління. Окрім цього, послуги з ведення корпоративного обліку надаються компанією “PWC Україна”, що свідчить про розвиток облікової практики в напрямі підвищення корпоративного управління.

Провівши аналіз існуючих підходів дослідників та представників консалтингових компаній, можна констатувати, що в переважній більшості випадків автори розглядають не особливості розвитку облікової системи у відповідності до специфічних потреб корпоративного управління, а удосконалюють організаційно-методичні аспекти розвитку бухгалтерського обліку в корпораціях. Так, проф. О.М. Брадулом було виділено ряд питань і проблем в результаті аналізу та оцінки корпоративного управління в Україні:

- 1) недостовірність облікової та аналітичної інформації про результати діяльності, сформованої в інформаційній системі корпорації;
- 2) несвоєчасність звітної інформації, що передається зовнішнім користувачам і внутрішньому менеджменту;
- 3) неефективність самої інформаційної системи корпорацій, основними компонентами якої є облік і аналіз [19, с. 46].

О.І. Пилипенко виділив наступні дії, які слід здійснити для побудови облікового забезпечення системи корпоративного управління:

- 1) Використання елементів облікової політики корпорації, що

підпорядковане її стратегії; 2) Виділення окремих бізнес-процесів, з формуванням бюджету по кожному з процесів [138, с. 132]. Однак, виділені авторами проблеми та шляхи розвитку системи облікового забезпечення можуть бути екстрапольовані на будь-які інші види підприємств, а не лише на корпоративні структури, при цьому вони не втратять своєї актуальності. Подібного підходу також дотримується О.П. Кундря-Висоцька [89, с. 134-142], яка декларує необхідність дослідження методологічних особливостей обліку в системі корпоративного управління, але при цьому розглядає проблеми удосконалення обліку в корпоративних структурах (використання інструментів облікової системи, розвиток методів облікової оцінки, використання інформаційних технологій в діяльності корпоративних структур).

Таким чином, використання авторами поняття “корпоративний” є свідченням приналежності до типу організаційної структури – корпорації, а не до певної особливої системи управління, яка відрізняється від традиційної системи управління підприємством. І хоча окремі дослідники (О.М. Кондратюк) зазначають, що наявна модель бухгалтерського обліку сформувалась під впливом чисельних чинників та відповідає завданням корпоративного управління в сучасних умовах [77, с. 447], проведений аналіз поглядів науковців в даній сфері дозволяє встановити, що наявні дослідження повною мірою не забезпечують вирішення проблеми підвищення ефективності корпоративного управління шляхом удосконалення системи його обліково-аналітичної підтримки на теоретичному, методологічному та організаційному рівнях.

Підтвердженням вищенаведеної тези можна вважати поступове виділення і використання в останні роки учасниками ринку капіталу нової парадигми звітності – “ESG” (environmental, social and governance), яка передбачає врахування трьох центральних факторів при оцінці рівня сталого розвитку компанії (впливу на навколишнє середовище, вирішення соціальних проблем, проблеми корпоративного управління) для здійснення інвестицій та

аналізу її майбутніх перспектив. Одним із таких факторів є вирішення проблем корпоративного управління (структура, стратегічні цілі, компенсації агентам), інформація про яке повинна надаватись акціонерам та іншим стейкхолдерам, що дозволяє краще ідентифікувати можливі ризики та використати наявні можливості корпорації в умовах глобального конкурентного середовища.

Визначальною перепоною, що не дозволяє розвивати теорію і методологію обліку в даному напрямі, є неврахування існуючих відмінностей системи корпоративного управління від системи управління корпорацією (оперативного і тактичного), зокрема, відмінностей в обліковому забезпеченні функціонування даних систем. З одного боку інформація, що розкривається в фінансовій звітності, спрямована на задоволення потреб Ради директорів, акціонерів та генерального директора, однак з іншого боку, враховуючи предметні та методологічні обмеження фінансового обліку, вона має бути розширена та доповнена новими фінансовими і нефінансовими показниками, які виступають критеріями оцінки ефективності менеджменту корпорації, дозволяючи коригувати корпоративні дії. Окрім цього, вченими недостатньо враховується можливість маніпулювання показниками фінансової звітності за допомогою інструментів облікової політики та креативного обліку, що є наслідком виникнення агентської проблеми між користувачами облікової інформації (принципалами) та суб'єктами його організації і ведення (агентами), тому дана проблематика має бути одним з найбільш актуальних напрямів досліджень в сфері обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління.

Про необхідність розвитку систем бухгалтерського обліку та економічного аналізу в напрямі задоволення потреб корпоративного управління також наголошують дослідники, які займаються проблематикою удосконалення корпоративного управління в Україні. Зокрема, Ю.М. Уманців [191, с. 13], констатує активний розвиток вітчизняної моделі корпоративного управління, наголошує на необхідності її

удосконалення шляхом захисту інтересів різних груп стейкхолдерів та здійснення моніторингу діяльності менеджменту, І.М. Посохов [156, с. 180], Т.В. Момот та ін. [117, с. 5] наголошують на необхідності забезпечення більшої прозорості учасників вітчизняного фондового ринку та в цілому, більш прозорої взаємодії в рамках корпоративної структури. Подібної позиції також дотримується проф. Д.О. Баюра, який визначає, що необхідними умовами для розвитку корпоративного управління в країнах з транзитивною економікою є: 1) Створення прозорих ринків капіталу, які б пропонували підприємцям значні стимули та з прийнятними затратами приваблювали б інвестиції; 2) Захист прав власності та інтересів усіх акціонерів, а також зацікавлених осіб [8, с. 11-12]. Виконання наведених пропозицій вітчизняних дослідників може відбуватись лише за умови удосконалення теоретико-методичних аспектів облікової системи корпоративних структур, що забезпечуватиме підвищення якісного рівня облікової інформації у відповідності до потреб суб'єктів корпоративного управління та інших зацікавлених стейкхолдерів.

Такі удосконалення слід проводити в розрізі двох основних напрямів: 1) Підвищення рівня прозорості облікової інформації, тобто надання такої релевантної, повної, достовірної та деталізованої інформації, яка дозволить всім учасниками корпоративних відносин зрозуміти її реальний стан справ та визначити перспективи подальшого розвитку; 2) Побудова такої організаційної структури бухгалтерської служби корпоративної структури шляхом належного розподілу обов'язків та відповідальності, використання стимулюючих та мотиваційних інструментів, дозволяючи мінімізувати агентську проблему (зменшення трансакційних витрат), що сприятиме захисту прав власників корпоративної структури та інших зацікавлених стейкхолдерів.

Оскільки система корпоративного управління має глибоку історію (окремі згадки про виникнення подібної до корпоративного управління системи можна знайти в Артхашастрі (IV ст. до н.е.)), то й встановлення

місця і ролі обліку в формуванні такої системи відносин теж пройшло ряд етапів свого історичного розвитку. При цьому на сьогодні можна виділити ряд основних проблем в сфері облікового забезпечення корпоративного управління (рис. 1.4), вирішення яких сприятиме підвищенню його ефективності з одного боку та розвитку науки бухгалтерського обліку з іншого.

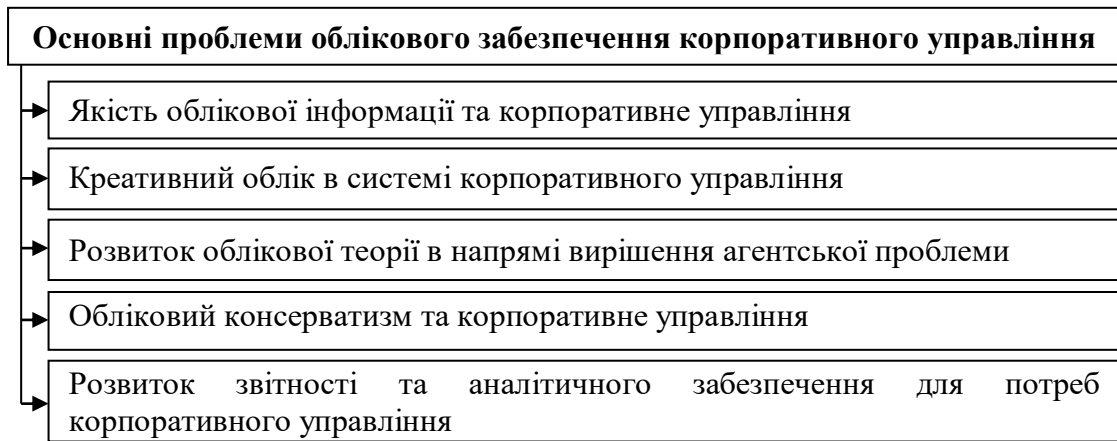

Рис. 1.4. Основні проблеми облікового забезпечення корпоративного управління (сформовано автором)

Одним із основних принципів корпоративного управління є забезпечення прозорості діяльності, яка дозволяє забезпечити підзвітність системи корпоративного управління, тобто сформувані причинно-наслідкові зв'язки між ефективністю діяльності менеджерів та їх винагородою, можливими зловживаннями менеджерів та відповідальністю за їх здійснення. Акціонери можуть адекватно оцінювати діяльність Ради директорів та менеджерів, а потенційні інвестори приймати рішення щодо вкладення коштів лише у тому випадку, якщо вони розуміють реальний стан справ корпорації та подальші перспективи її розвитку.

Забезпечення прозорості діяльності корпорації є можливим лише за умови формування якісної облікової інформації. Хоча на сьогодні серед вчених відсутня згода стосовно розуміння сутності даного поняття, вважаємо, що якісною є така облікова інформація, яка відповідає встановленим якісним характеристикам, визначеним в концептуальній основі

МСФЗ та одержана в результаті дотримання фундаментальних принципів бухгалтерського обліку.

З іншого боку, в залежності від обраного типу корпоративного управління можна спостерігати одержання різного якісного рівня фінансової звітності, що обґрунтовується можливістю обмеження впливу суб'єктів організації обліку на облікові процедури за допомогою використання різних інструментів корпоративного управління. Таким чином, облікова інформація та корпоративне управління мають взаємо-зворотній вплив, оскільки бухгалтерський облік є засобом інформування суб'єктів корпоративного управління про ефективність менеджерів, і при цьому він сам знаходиться в сфері їх впливу, оскільки рішення щодо реалізації облікової політики корпорації приймається його керівництвом. Тому облікову інформацію також слід розглядати як продукт корпоративного управління, а загальний рівень якості одержуваного результату функціонування облікової системи (обліково-інформаційного продукту) залежить від тих механізмів та інструментів, які були використані суб'єктами корпоративного управління для її регулювання.

Важливе значення з позиції корпоративного управління займає проблематика застосування креативного обліку, що є одним з легальних інструментів коригування результатів діяльності корпорації, що відображаються в фінансовій звітності та впливають на загальну ефективність діяльності корпоративного менеджменту. Дана проблема значно актуалізувалась на початку XXI-го століття в результаті всесвітньо-відомих корпоративних скандалів з такими компаніями як "Enron", "Worldcom", "Adelphia", "Parmalat" та ін., що стало однією з основних передумов втрати довіри до бухгалтерської професії і що призвело до багаточисельних переглядів ролі аудиторського комітету, окремих аудиторів, бухгалтерів, члени Ради директорів в діяльності корпоративних структур. Дану тезу підтверджують Дж. Арас та Д. Кроутер, відмічаючи, що основною причиною краху корпорацій стали проблеми з бухгалтерським обліком,

аудитом та очікуваннями людей. Існуюча система бухгалтерського обліку, яка досить часто змінюється, більше спрямована на захист інтересів бізнесу, а не інтересів його власників чи суспільства [264, с. 315]. З метою вирішення проблем в сфері корпоративного управління та креативного обліку, які оголило банкрутство вищенаведених компаній, в США у 2002 р. було прийнято закон Сарбейнса-Окслі, в якому було викладено концептуальні засади для всіх американських корпорацій, акції яких перебувають в лістингу на біржі, і який був спрямований зменшити можливість використання менеджерами креативних практик в бухгалтерському обліку.

В загальному креативний облік націлений на штучне збільшення або зменшення прибутків корпорації на основі існуючої можливості вибору з варіантів облікового відображення або оцінки, що наведені в системі бухгалтерських стандартів, а визначальною передумовою його застосування є наявність інформаційної асиметрії між суб'єктами генерування облікової інформації (менеджери) та її користувачами (акціонери, Рада директорів). Використовуючи інструменти корпоративного управління існує можливість зменшити ризики інвесторів внаслідок здійснення креативних маніпуляцій менеджерів за допомогою реалізації механізму професійного судження та забезпечити формування такої фінансової звітності, що відображатиме реальний стан справ та результати діяльності корпорації.

В той же час, як зазначають А.Б. Владу та Д. Матіш, незважаючи на те, що в останні роки було впроваджено багато механізмів корпоративного управління, спрямованих на покращення обліку, аудиту та регулювання корпоративного управління з метою поетапного подолання проблем, пов'язаних з опортуністичною поведінкою, існуючу битву корпоративного управління з креативним обліком слід розглядати як двосторонній меч: деякі функції корпоративного управління, такі як незалежна Рада директорів, намагатимуться обмежити його виникнення, поки інші властивості, такі як пакети винагороди керівництва, будуть надихати на це [442, с. 343]. Відповідно, для повного подолання проблеми креативного обліку необхідним

є пошук найбільш оптимального набору інструментів креативного управління, які сприятимуть як підвищенню його ефективності, так і мінімізації асиметрії облікової інформації між менеджерами та акціонерами і радою директорів.

Більш ґрунтовно взаємозв'язок між корпоративним управлінням та креативним обліком дозволяє пояснити агентська теорія, що описує конфлікти, які виникають при відокремленні власників від управління корпорацією. Виникнення конфліктів між менеджерами (агентами) та власниками (принципалами) пов'язане з відмінністю їх інтересів щодо максимізації прибутку, що є основною причиною використання менеджерами технік креативного обліку. В цілому облікова система корпорації є важливим джерелом формування інформації для ефективної реалізації механізмів управління, які допомагають мінімізувати наслідки виникнення агентської проблеми.

Використання менеджерами креативного обліку обґрунтовується їх бажанням забезпечити реалізацію власних інтересів, наприклад, власної грошової винагороди, а не забезпечувати максимізацію прибутку корпорації. Саме тому, як відмічає проф. К.Ю. Воронова, теорія агентських відносин дозволяє більш точно визначити конфлікти інтересів, проблеми заохочення і механізми контролю в корпораціях. Менеджери, з одного боку, мають повноваження, делеговані їм акціонерами, і отримують великі можливості для своєї діяльності, але, з іншого боку, вони обмежені правилами ведення бухгалтерського обліку [35, с. 223]. Таким чином, однією з задач облікової науки на сьогодні є розвиток облікової теорії в напрямі вирішення агентської проблеми, що дозволить сформувати таку форму організації обліку та удосконалити обліковий інструментарій, що дозволить усунути можливість здійснення менеджерами опортуністичної поведінки під час реалізації облікових процедур. В цілому це сприятиме формуванню достовірної та релевантної інформації, необхідної інвесторам та іншим стейкхолдерам для прийняття ефективних економічних рішень.

При реалізації облікової політики корпорації необхідно дотримуватись принципів бухгалтерського обліку, які слід розглядати як інструменти, що дозволяють обмежити свободу дій менеджерів та суб'єктів ведення обліку. Одним із таких обмежуючих засобів є принцип обачності (бухгалтерський консерватизм), використання якого передбачає при реалізації професійного судження не завищувати вартість активів та доходів, і не зменшувати вартість зобов'язань та витрат корпорації. Консервативний облік, тобто реалізація такої облікової політики корпорації, що забезпечує обачливий підхід до розрахунку прибутку, слід розглядати як модель обліку, яка обирається керівництвом корпорації для моніторингу її діяльності, зокрема, діяльності менеджменту корпорації.

На сьогодні однією з причин використання даного принципу в системі бухгалтерського обліку вчені вважають ефективність корпоративного управління. Так Дж.Л. Лобо та Дж. Жоу підтверджуючи дану думку, наголошують, що впровадження закону Сарбейнса-Окслі у 2002 році в США, яким запроваджувався новий кодекс корпоративного управління з метою відновлення втраченої довіри акціонерів та інших стейкхолдерів через великі фінансові скандали (наприклад, з "Enron"), вплинуло на зростання рівня бухгалтерського консерватизму в американських компаніях [371]. Таким чином, використання бухгалтерського консерватизму, що забезпечує зменшення агентських витрат та мінімізацію ризиків щодо потенційних судових процесів для членів Ради директорів, є одним із шляхів підвищення ефективності системи корпоративного управління через підвищення рівня надійності облікової інформації.

В той ж час, досить неоднозначною є роль бухгалтерського обліку в підвищенні ефективності використання різних інструментів корпоративного управління (контракти, правовий захист, структура власності на акціонерний капітал, система винагород менеджменту тощо). Так, на думку В. Чі, Ч. Лю та Т. Ванга консервативний бухгалтерський облік відіграє роль заміни інших механізмів управління для пом'якшення агентської проблеми. В окремих

компаніях з більшою кількістю акцій, що належать інституційним інвесторам, і з більшою радою директорів існує менший попит на консервативний облік. З іншого боку, фірми з більшою кількістю акцій, що належать інсайдерам та керівникам компаній, які одночасно виконують обов'язки голів правління, мають більший попит на консервативний облік, що дозволяє компенсувати слабкість корпоративного управління [294, с. 56]. Відповідно, рівень застосування бухгалтерського консерватизму залежить від обраної моделі корпоративного управління та використовуваних механізмів його реалізації (обачливе визнання активів та доходів, обачлива оцінка об'єктів обліку, створення бухгалтерських резервів тощо).

Незважаючи на об'єктивні переваги застосування консерватизму для підвищення ефективності корпоративного управління, одним з недоліків його впровадження його інструментів в облікову практику корпоративної структури є його протиріччя з принципом нейтральності, який передбачає, що процес формування облікової інформації не повинен бути зорієнтований на одностороннє задоволення потреб однієї з груп користувачів облікової інформації, ігноруючи при цьому потреби інших груп користувачів, що зокрема, відбувається, при впровадженні моделі консервативного обліку. Одним із способів вирішення цієї проблеми є розробка такої оптимальної моделі консервативного обліку, яка б відповідала потребам суб'єктів корпоративного управління, обраній корпоративній стратегії і одночасно не ігнорувала б потреби інших груп користувачів облікової інформації.

Для підвищення ефективності корпоративного управління також необхідним є удосконалення системи бухгалтерської звітності, яка має забезпечити надання необхідної інформації раді директорів, акціонерам, потенційним інвесторам та іншим стейкхолдерам. Окремі вітчизняні дослідники наголошують, що чинна облікова система не може забезпечити задоволення потреб суб'єктів корпоративного управління, а тому потребує подальшого реформування на основі визначення специфічних особливостей корпоративного управління в Україні. Так, проф. Р.В. Кузіна відмічає, що

динамічний характер реформування висуває завдання, що має на меті дослідження численних проблем сучасного корпоративного обліку та звітності, пов'язаних з інтеграцією в систему міжнародного обліку [86, с. 5]. Я.П. Іщенко вже безпосередньо наголошує, що для отримання інформації, яка б забезпечила потреби різних рівнів корпоративного управління, необхідно сформувавши систему стандартизованої корпоративної звітності [69, с. 69]. А проф. Н.О. Лоханова в результаті проведених досліджень встановила, що рівень задоволеності інвесторів окремими аспектами інформації, що надається у складі корпоративної звітності компаніями, з точки зору її корисності для прийняття інвестиційних рішень, складає приблизно 50% [100, с. 9], що є свідченням необхідності трансформації системи обліку в напрямі задоволення потреб корпоративного управління.

Одним з найбільш поширених шляхів удосконалення бухгалтерської звітності в даному напрямі є її якісне удосконалення (деталізація існуючих та виділення нових об'єктів обліку), кількісне розширення показників, а також розкриття нефінансової інформації про діяльність корпорації в окремих спеціалізованих (про інтелектуальний капітал, про сталий розвиток, про корпоративну соціальну відповідальність тощо) або інтегрованих звітах. Існування такої тенденції є результатом зміни ролі та спрямування бухгалтерської звітності в системі корпоративного управління, яка висуває нові вимоги до рівня її прозорості та корисності для прийняття корпоративних рішень, а також інвестиційно-позикових рішень існуючих та потенційних постачальників капіталу корпоративної структури.

Окрім того, із внесенням у 2017 р. змін до складу Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” середні та великі компанії повинні складати звіт про управління, що є результатом гармонізації національної системи обліку з Директивами ЄС. В звіті про управління має розкриватись інформація про поточний стан, результати діяльності та перспективи розвитку корпорації, ризики, її вплив на зовнішнє соціальне та екологічне середовище. При цьому відсутність дієвої практики

складання подібних звітів в Україні та аналізу впливу їх складання і оприлюднення на систему корпоративного управління зумовлюють необхідність проведення глибоких досліджень в даному напрямі.

1.3. Напрями розвитку бухгалтерського обліку на основі принципів корпоративного управління

Будь-яка соціально-економічна система, з метою забезпечення її подальшого ефективного функціонування та управління має бути побудована на основі певних базисних засад або принципів, які дозволяють сформулювати зв'язки та відношення між її елементами. Набір таких принципів має бути покладений в основу системи якісного корпоративного управління, що дозволить забезпечити гармонійне поєднання інтересів суб'єктів корпоративного управління з інтересами посадових осіб та інших суб'єктів (з прямим (акціонерів, потенційних інвесторів, позичальників) та непрямим інтересом (регуляторні органи та інші члени суспільства)), пов'язаних з діяльністю корпорації. Здійснення якісного корпоративного управління слід розглядати як основну передумову для забезпечення цілісності та ефективності компанії. За умови погіршення його якісного рівня може відбуватись послаблення інвестиційного потенціалу компанії, виникнення дефіциту фінансових ресурсів та часткова втрата ділової репутації, що в свою чергу може призвести до виникнення значних фінансових витрат (мінімізація репутаційних ризиків, підвищення вартості гудвілу, “очищення” ділової репутації тощо).

Принципи корпоративного управління мають обов'язково використовуватись при побудові системи його обліково-аналітичного забезпечення, що дозволить забезпечити інтеграцію облікових цілей та корпоративного управління, які мають бути спрямовані на формування довірчих відносин між суб'єктами управління корпорацією та іншими заінтересованими в її діяльності особами. Зокрема, має бути забезпечена

гармонізація не лише тих принципів корпоративного управління, які стосуються необхідності розкриття облікової інформації про діяльність корпорації, а й інших принципів, для ефективної реалізації яких необхідним є удосконалення обліково-аналітичного інструментарію на основі врахування цілей та потреб корпоративного управління.

Однією з перших спроб побудови системи таких принципів стала публікація у 1992 р. “Кодексу Кедбері” (Cadbury Code of Best Practice), розробка якого була викликана незадоволенням представників Лондонської фондової біржі як рівнем надійності фінансової звітності, що підлягала оприлюдненню, так і порядком аудиторської перевірки рівня її достовірності. Показовим в даному випадку є те, що в розробці даного кодексу окрім представників біржі брали участь рада з фінансової інформації та представники професійних бухгалтерських організацій, що переконливо засвідчує надважливу роль бухгалтерського обліку в забезпеченні ефективного функціонування системи корпоративного управління. Зокрема, розробники даного кодексу вважали, що бухгалтерський облік та аудит виконують важливу функцію в системі корпоративного управління, забезпечуючи належний рівень корпоративної прозорості та створюючи інформаційні передумови для комунікації з акціонерами та іншими зацікавленими стейкхолдерами.

На сьогодні системи принципів корпоративного розробляються різними міжнародними (Європейська асоціація Акціонерів, Європейський банк реконструкції та розвитку, Організація економічного співробітництва та розвитку), міжурядовими, національними, громадськими (Інститут присяжних бухгалтерів Великобританії та Уельсу тощо), професійними (KPMG, ACCA) та іншими організаційними структурами з метою формування зразків та орієнтирів при формуванні внутрішньокорпоративних кодексів управління діяльністю корпорації або їх використання в якості базисних основ за умови відсутності таких внутрішніх нормативних документів. Такі принципи еволюціонують як з розвитком міжнародних

економічних відносин, так і з розвитком національної практики корпоративного управління, однак повинні забезпечувати вирішення наступних основних завдань:

- ефективного використання наявних в розпорядженні корпорації ресурсів;
- зменшення витрат корпорації на залучення додаткового капіталу;
- збільшення рівня довіри інвесторів шляхом зменшення корупційних дій менеджменту корпорації.

Протягом останніх років зовнішнє середовище корпоративних утворень, в яких вони функціонують, значно ускладнилось. Це проявляється як в зростанні регуляторного навантаження з боку відповідних суб'єктів, починаючи від публікації закону Сарбейнса-Окслі в США у 2002 р. і закінчуючи заходами з усунення наслідків світової фінансової кризи 2008 р., що зумовлює необхідність понесення додаткових витрат для удосконалення інституційної структури управління корпорацією, так і в наявності значних відхилень в нормативному регулюванні корпоративного управління в різних країнах світу, що є однією з перепон для ефективного функціонування корпорацій транснаціонального типу.

Як відмітили представники групи “The Business Roundtable” у 2016 р., до складу якої входять виконавчі директори найбільших американських корпорацій, розглядаючи проблематику розробки принципів корпоративного управління, на початку XXI-го століття відбувається фундаментальна зміна зацікавленості акціонерів, що є основною і найбільш важливою темою для обговорень в публічних компаніях та їхніми Радами директорів, менеджерами та інвесторами. Публічні компанії в останні роки проводять безпрецедентний рівень активної взаємодії з мажоритарними акціонерами. Багато інституційних інвесторів також активізували свої зусилля щодо участі в роботі, приділяючи значну увагу питанням управління, інформаційно-пропагандистській діяльності компаній, розробці політики щодо голосування та аналізу пропозицій на бюлетенях своїх портфельних компаній. Крім того, загальний рівень активності акціонерів залишається на рекордно високому

рівні, що накладає значний тиск на компанії, які є об'єктом купівлі потенційними покупцями, та їх ради правління [396]. Змістовні зміни потреб інвесторів в обліковій інформації про діяльність корпорації та активізація ролі мажоритарних та інституційних інвесторів в її безпосередній діяльності зумовлюють необхідність трансформації чинної парадигми формування та розкриття корпоративної звітності з урахуванням принципів корпоративного управління.

На сьогодні в світі відсутній єдиний правильний, оптимальний або універсальний підхід до формування системи принципів корпоративного управління, що визначається існуванням різних видів міжнародних моделей до побудови корпоративного управління, національними, політичними, історичними та релігійними особливостями регулювання діяльності корпоративних структур. Наприклад, значного обговорення в наукових колах набули наступні системи принципів, розроблені представниками організацій, які займаються підвищенням якості корпоративного управління: “Загальноприйняті принципи корпоративного управління 2.0” (Розроблені провідними великими компаніями США, 2016 р.); “Принципи корпоративного управління” (Асоціація “Business Roundtable” 2016 р.); “Положення про глобальні принципи корпоративного управління” (“International corporate governance network”, 2017 р.); “Принципи корпоративного управління для американських компаній, що перебувають в лістингу” (“Investor Stewardship Group”, 2018 р.).

Розробка подібних принципів на сьогодні здійснюється не лише окремими приватними та регіональними структурами, а також й міжнародними організаціями, які мають вплив в провідних країнах світу. Так, Організацією економічного співробітництва та розвитку / G20 у 1999 р. для проведення оцінки та удосконалення правових, регуляторних та інституційних рамок корпоративного управління директивним органам було розроблено власну систему принципів (принципи корпоративного управління G20 / ОЕСР), яка на сьогодні широко використовується компаніями світу та є

об'єктом досліджень вчених, що займаються проблематикою розвитку корпоративного управління. У 2014-2015 рр. дані принципи були переглянуті та уточнені, а в їх основу було покладено наступні цінності: високий рівень прозорості; підзвітність; нагляд з боку Ради директорів; дотримання прав акціонерів; роль ключових заінтересованих осіб.

Як відмічають розробники даних принципів, вони використовуються на сьогодні багатьма країнами в якості орієнтиру. Вони також є одним з Ключових стандартів стійких фінансових систем Ради з питань фінансової стабільності і стали основою для звітів Світового банку щодо дотримання стандартів та кодексів в сфері корпоративного управління [158, с. 12]. Широке використання в світі даних принципів також підтверджують результати спільно проведеного у 2014 р. компаніями KPMG та АССА дослідження 25 країн світу, яким було встановлено, що у всіх досліджених країнах та на всіх розглянутих ринках діють принципи корпоративного управління, які тією або іншою мірою наближені до принципів G20 / ОЕСР, або повторюють їх [159, с. 33].

В Україні протягом двох останніх десятиліть теж відбулись значні зміни в нормативному регулюванні принципів корпоративного управління. Так, в липні 2014 р. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку прийняла рішення [170], згідно якого були затверджені нові принципи корпоративного управління, та скасовано використовувані до цього часу принципи, що були запроваджені Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку у 2003 р. Здійснення таких змін було продиктовано необхідністю наближення вітчизняної практики корпоративного управління до вимог ЄС, зокрема, в частині принципів корпоративного управління, розроблених ОЕСР.

Розроблена система принципів G20 / ОЕСР є адаптивною до змін зовнішнього середовища та орієнтована на врахування реальних умов функціонування компаній і сформована таким чином, що вона може бути безперешкодно впроваджена в їх практичну діяльність, враховуючі

національні, історичні особливості окремих країн, рівень їх економічного та соціального розвитку, відмінності правової системи. Для одержання такого високого рівня універсальності принципів корпоративного управління, забезпечення їх орієнтації на різні груп стейкхолдерів діяльності корпорацій, було проведено глибокий емпіричний аналіз та аналітичну роботу щодо розуміння сутності процесів та ідентифікації тенденцій, які відбуваються на сьогодні в корпоративному та фінансовому секторах у світі.

В той же час, незважаючи на одержану універсальність принципів корпоративного управління G20 / ОЕСР, їх розробники наголошують на небов'язковості їх застосування та необхідності відходу від побудови універсальної структури корпоративного управління, а врахуванні специфічних особливостей корпоративних утворень, потреб і запитів стейкхолдерів, які мають бути покладені в основу розробки індивідуальної структури для конкретної компанії. Таким чином, система принципів корпоративного управління G20 / ОЕСР є певною платформою або надбудовою, яка має загальні засади, однак може бути модифікована у відповідності до потреб і особливостей конкретної компанії, забезпечуючи встановлення цілей і формування шляхів для їх досягнення.

Зокрема, як відмічає представник НКЦПФР А. Папаїка, дані принципи мають рекомендаційний характер, і їх застосування є абсолютно добровільним [127]. Тобто, вітчизняні корпорації можуть самостійно визначати доцільність або пріоритетність використання тих або інших принципів, здійснювати їх впровадження у систему внутрішньокорпоративного регулювання, однак в цілому їх дотримання має забезпечити підвищення якості корпоративного управління шляхом підвищення рівня його прозорості, підзвітності та зрозумілості для різних видів стейкхолдерів.

Вищенаведене свідчить про необхідність проведення аналізу можливості розвитку системи бухгалтерського обліку на основі врахування принципів

корпоративного управління G20 / ОЕСР як базису для побудови системи корпоративного управління в компанії.

Подібні дослідження в Україні проводились О.І. Пилипенком [137, с. 81], увага якого зосереджувалась на обліку корпоративних прав, виникнення яких вважалось результатом розвитку принципів корпоративного управління, а також Р.В. Кузіною [86, с. 20-41], основна увага якої приділялась аналізу сутності п'ятого розділу документу, в якому висвітлено принципи G20 / ОЕСР – “Розкриття інформації та прозорість”. При цьому автор зовсім не розглядала питання ролі бухгалтерського обліку в ефективній реалізації інших принципів, що є наслідком використання нормативного підходу в розумінні місця облікової системи в управлінні корпорацією. Виходячи з такого підходу, якого на сьогодні дотримується переважна більшість вітчизняних дослідників, основна роль бухгалтерського обліку в системі корпоративного управління полягає в наданні прозорої, достовірної та релевантної інформації про діяльність корпорації раді директорів та інвесторам. Тому для підвищення рівня його ефективності необхідно удосконалити існуючі підходи до формування (підвищення рівня її прозорості) та розкриття інформації користувачам.

Однак, застосування подібного підходу, згідно якого бухгалтерський облік розглядається як нейтральний або “пасивний” спостерігач за процесами, що відбуваються в корпорації, значно звужує його можливості в розвитку системи корпоративного управління. На нашу думку бухгалтерський облік відіграє важливу роль в реалізації всіх принципів корпоративного управління G20 / ОЕСР, що базується на позиції розгляду бухгалтерського обліку як активного інструменту – соціальної (інституційної) практики, за якою загальний результат функціонування облікової системи корпорації є наслідком впровадження певної соціальної ідеології. Таким чином, функціонування облікової системи корпорації завжди є ідеологічно обумовленим, внаслідок чого остання відображає

існуючі соціально-економічні відносини та зміни, які відбуваються навколо такої системи.

Взаємозв'язок між принципами корпоративного управління G20 / ОЕСР та бухгалтерським обліком в розрізі п'яти розділів, в які згруповано дані принципи, наведено в табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Взаємозв'язок між принципами корпоративного управління G20 / ОЕСР та бухгалтерським обліком (сформовано автором)

<i>Розділи, в які згруповано принципи корпоративного управління G20 / ОЕСР</i>	<i>Значення бухгалтерського обліку</i>
1	2
I. Забезпечення основи для ефективної системи корпоративного управління	Структура облікової системи корпорації як засобу інформування про ефективність діяльності підприємства має сприяти більш ефективному розподілу інвестиційних та позикових ресурсів учасників ринків, відповідаючи при цьому законодавчим та внутрішньокорпоративним нормам
II. Права акціонерів, рівне відношення до всіх акціонерів та ключові функції власників	Облік корпоративних прав має бути побудований таким чином, щоб створювати інформаційні передумови для належного захисту прав акціонерів, зокрема шляхом достовірного відображення операцій з: 1) реєстрації, відчуження чи передачі, додаткової емісії акцій; 2) визначення та розподілу прибутку; 3) нарахування та виплати дивідендів; 4) зміни структури капіталу корпорації; 5) пов'язаними сторонами
III. Інституційні інвестори, ринки цінних паперів та інші посередники	Облікова система має забезпечувати надання інформації про власників корпоративних прав, зокрема, шляхом виокремлення серед їх складу інституційних інвесторів, що дозволить встановити кінцевих бенефіціарних власників таких прав та сформуванню більш прозоре та комплексне уявлення щодо структури власників корпорації. Мають бути створені всі необхідні передумови для попередження витoku інсайдерської інформації, що може призводити до маніпулювання ринком внаслідок виникнення інформаційної асиметрії між його різними учасниками
IV. Роль заінтересованих осіб у корпоративному управлінні	Для забезпечення довгострокового успіху корпорації необхідно сформуванню корпоративний інформаційний простір, який дозволить задовольнити існуючі та потенційні потреби внутрішніх та зовнішніх заінтересованих осіб шляхом своєчасного і регулярного надання необхідної, достатньої та достовірної інформації в необхідному вигляді. Методика формування даного інформаційного простору повинна постійно удосконалюватись з урахуванням змін в потребах заінтересованих осіб та можливостей обробки, узагальнення і передачі інформації в корпоративній інформаційній системі

1	2
V. Розкриття інформації та прозорість	Облікова підсистема корпорації, як елемент системи корпоративного управління, повинна забезпечувати своєчасне і точне розкриття фінансової та нефінансової інформації про фінансовий і майновий стан та результати діяльності корпорації. Особлива увага має приділятися найбільш істотній з позиції корпоративного управління інформації: 1) Фінансові та операційні результати; 2) Ділова етика та вплив на соціальне і навколишнє природне середовище; 3) Структура власності корпорації; 4) Винагороди управлінцям та членам Ради директорів; 5) Операції з пов'язаними сторонами; 6) Прогнозовані фактори ризику. При підготовці інформації слід використовувати облікові стандарти високої якості, зокрема, МСФЗ, GAAP US, використання яких забезпечуватиме підвищення прозорості та порівнянності фінансової звітності, або національні стандарти, які узгоджені з міжнародно визнаними обліковими стандартами. Для додаткового підтвердження того факту, що фінансова звітність об'єктивно відображає економічну реальність корпорації, слід щорічно проводити зовнішні аудиторські перевірки із залученням незалежних та компетентних аудиторів
VI. Обов'язки Ради директорів	Облікова система корпорації має забезпечувати надання всієї необхідної інформації членам Ради директорів про її фінансовий стан та результати діяльності в таких необхідних розрізах та вигляді, що дозволить їм здійснювати стратегічне управління корпорацією (формувати і коригувати плани, політику і процедури управління ризиками, річні бюджети, бізнес-плани тощо), ефективно контролювати менеджмент, практику управління корпорацією та забезпечувати підзвітність перед корпорацією в цілому та її акціонерами.

Таким чином, система корпоративного управління та бухгалтерський облік взаємопов'язані між собою через принципи корпоративного управління, зокрема, для ефективного її функціонування необхідним є створення інформаційного середовища для ефективної реалізації таких принципів. Так, облікова система надає інформацію, яку одержують спочатку менеджери, а вже потім вона надається іншим заінтересованим особам для прийняття рішень. Відповідно, удосконалення інформаційного забезпечення корпоративного управління посилить механізми його реалізації, що призведе до підвищення ефективності ринків капіталу. З іншого боку, принципи корпоративного управління слід розглядати як елемент зовнішнього середовища облікової системи, що мають бути враховані для забезпечення відповідності облікової інформації, що генерується такою системою, потребам і запитам її користувачів.

В результаті проведеного аналізу ролі бухгалтерського обліку в ефективній реалізації принципів корпоративного управління можна виділити наступні напрями його подальшого удосконалення (рис. 1.5).

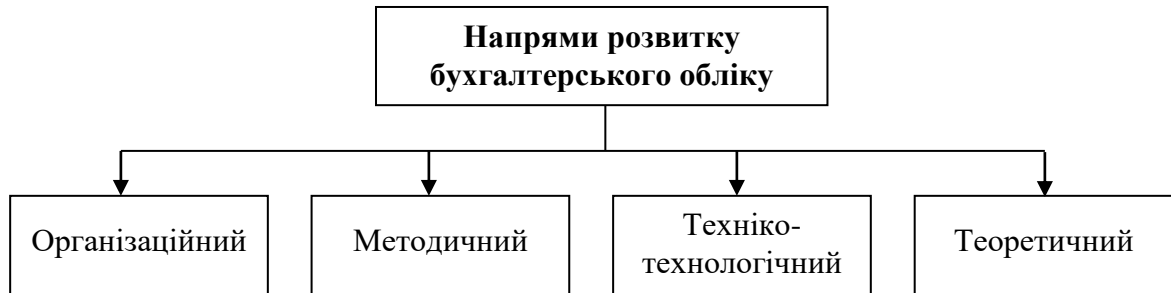

Рис. 1.5. Напрями розвитку бухгалтерського обліку з метою підвищення ефективності реалізації принципів корпоративного управління G20 / ОЕСР (сформовано автором)

1. Організаційний – передбачає необхідність удосконалення організаційної структури бухгалтерського обліку в корпорації у відповідності до принципів корпоративного управління G20 / ОЕСР. Особливо це стосується наступних напрямів: 1) Розподіл сфер відповідальності щодо формування облікової політики корпорації (власники, менеджери, Рада директорів) та ефективного використання її інструментів для задоволення потреб всіх груп стейкхолдерів корпорації; 2) Розробка та удосконалення порядку формування і подання внутрішньої управлінської звітності для менеджерів різних рівнів управління корпорацією та Ради директорів; 3) Удосконалення порядку складання і оприлюднення зовнішньої звітності (фінансової, інтегрованої, стратегічної, звітності про сталий розвиток тощо) перед зовнішніми стейкхолдерами; 4) Підвищення етичного рівня працівників бухгалтерської служби корпорації;

2. Методичний – передбачає розвиток методики бухгалтерського обліку активів, зобов'язань та капіталу корпорації у відповідності до принципів корпоративного управління G20 / ОЕСР. Забезпечення такої відповідності слід здійснювати шляхом: 1) Підвищення рівня аналітичності облікової інформації про базові елементи фінансової звітності, особливо в частині

пріоритетних об'єктів (корпоративні права, дивіденди, компенсаційні виплати тощо); 2) Розкриття інформації про ризики діяльності корпорації та стратегічні перспективи її функціонування; 3) Розкриття інформації про екологічні та соціальні наслідки діяльності корпорації;

3. *Техніко-технологічний* напрям розвитку бухгалтерського обліку з метою забезпечення ефективної реалізації принципів корпоративного управління передбачає удосконалення техніко-технологічного забезпечення бухгалтерської інформаційної системи корпорації, зокрема: 1) Підвищення оперативності формування та оприлюднення облікової інформації; 2) Підвищення рівня інформаційної безпеки функціонування бухгалтерської інформаційної системи корпорації з метою усунення інформаційної асиметрії між різними групами стейкхолдерів; 3) Впровадження і використання ВІ-засобів (business intelligence) для покращання обробки облікових даних та формування внутрішніх звітів для управління корпорацією; 4) Розробка інтегрованого інформаційного порталу корпорації на основі бухгалтерської інформаційної системи, як централізованого джерела інформації для стейкхолдерів про діяльність корпорації, який би забезпечував своє функціонування в режимі он-лайн;

4. *Теоретичний* – передбачає необхідність розвитку теоретичних засад бухгалтерського обліку, які б сприяли вирішенню проблем ефективного впровадження принципів корпоративного управління G20 / ОЕСР в практичну діяльність корпорації, зокрема, розвиток основних положень позитивної та контрактної теорії бухгалтерського обліку, що спрямовані на вирішення агентської проблеми, проблеми асиметрії облікової інформації, зменшення рівня трансакційних витрат тощо.

Окрім виділених напрямів подальшого розвитку бухгалтерського обліку важливого значення для ефективної реалізації принципів корпоративного управління G20 / ОЕСР мають тенденції щодо трансформації національної системи бухгалтерського обліку в Україні, зокрема, її гармонізація з МСФЗ,

що задекларовано в ст. 1 Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” [161].

З позиції ефективності корпоративного управління на вітчизняних підприємствах важливе значення також відіграє впровадження МСФЗ. Оскільки МСФЗ є принципо-орієнтованою моделлю регулювання бухгалтерського обліку, її впровадження передбачає більш широке застосування оцінок та майбутніх прогнозів, які включатимуть використання оцінок, припущень та професійних суджень, які здійснює менеджмент корпорації, або на процес здійснення яких він має безпосередній вплив. В результаті поєднання вищенаведених чинників менеджери корпорації можуть суттєво впливати на результати її діяльності, таким чином досягаючи вимог, які висуває перед ними Рада директорів.

З впровадженням МСФЗ аудиторські комітети та Ради директорів корпорацій мають здійснювати не лише наглядову функцію в контексті реалізації облікової політики, а повинні значно посилити свою роль на етапі її планування, реалізації та аналізі її впливу на результати діяльності корпорації. Як наслідок, в контексті реалізації облікової політики корпорації найбільшим викликом для суб'єктів корпоративного управління є управління очікуваннями стейкхолдерів щодо досягнення необхідних квартальних та річних результатів діяльності та реалізації дивідендної політики. Вчені в сфері бухгалтерського обліку також повинні адекватно відреагувати на існуючі виклики, створивши необхідні теоретико-методологічні засади, які дозволять мінімізувати можливості менеджерів корпорацій щодо маніпулювання обліковими показниками для досягнення власних цілей в умовах використання МСФЗ.

1.4. Історичні аспекти розвитку бухгалтерського обліку як елемента системи корпоративного управління

При розробці нових та удосконаленні існуючих облікових інструментів (елементи методу, способи і прийоми обліку), які можуть використовуватись для підвищення ефективності корпоративного управління, необхідним є проведення історичного аналізу ролі бухгалтерського обліку в функціонуванні системи корпоративного управління та при вирішенні різних видів корпоративних конфліктів, які відбувались в різні історичні періоди. Як відмічає К.Дж. Напьер [385, с. 238], обґрунтування необхідності дослідження історичних аспектів окремого облікового питання може бути здійснене виходячи з трьох основних підходів, які можна розкрити щодо облікового забезпечення корпоративного управління наступним чином:

– Розуміння минулого, що дозволяє знайти подібні проблемні ситуації, які вже відбувались в розвитку облікової науки і використати розроблені в той час рекомендації для вирішення проблем обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління, які виникають в умовах сьогодення. Наприклад, використання техніки “прикрашання вікон” та позабалансового фінансування використовувалось ще Римськими Папами для подолання різних законодавчих обмежень, а інструменти креативного обліку, які використовувались корпоративними структурами в США перед Великою депресією та на початку ХХ-го століття в Німеччині, були основною причиною, яка призвела до їх банкрутства та в цілому до зупинки фінансових ринків. Тому для подолання опортунізму менеджерів корпоративних структур слід враховувати наявні інструменти, які використовувались для подолання маніпуляцій бухгалтерськими даними;

– Контекстуалізація бухгалтерського обліку, яка передбачає врахування того факту, що його розвиток відбувається не в вакуумі, а в певному соціально-економічному та політичному середовищі. Особливо чітко це як раз проявляється при аналізі ролі бухгалтерського обліку в діяльності

корпоративних структур починаючи з XVII-го століття, зокрема, коли виникли так звані праобрази перших транснаціональних компаній (колоніальні корпорації), для забезпечення контролю діяльності яких з боку акціонерів виникла необхідність обов'язкового складання балансу;

– Новий позитивізм, що базується на базових положеннях позитивної теорії обліку, згідно з якою основним завданням науки бухгалтерського обліку є пояснення та прогнозування облікової практики. Виходячи з аналізу історичних аспектів облікового забезпечення корпоративного управління з'являється можливість для проведення оцінки сучасних теоретико-методологічних підходів, виявлення рівня дієвості їх застосування в існуючих соціально-економічних умовах та прогнозування подальшого розвитку облікової практики в корпоративних структурах (використання креативних облікових практик, здійснення додаткового розкриття корпоративної інформації, зокрема, оприлюднення інтегрованої звітності тощо).

Виходячи з вищенаведених підходів найбільш важливим є встановлення повного і достовірного розуміння того, внаслідок впливу яких факторів (в якому контексті) і яким саме чином відбувався розвиток бухгалтерського обліку у відповідності до зміни потреб корпоративного управління, які можна сформулювати перспективи його подальшого розвитку в даній сфері, виходячи з того, що на сьогодні система корпоративного управління значно трансформувалася під впливом тенденцій глобалізації економіки та конвергенції міжнародних моделей. Це можна встановити в результаті одержання відповіді на наступні питання:

– Чи існують підтвердження або спростування тези, що система корпоративного управління впливає на розвиток бухгалтерського обліку, як на академічному рівні, так і в сучасній корпоративній практиці?

– Історичний розвиток яких саме елементів системи корпоративного управління виступав ініціатором таких змін?

– В результаті чого виникають нові облікові інструменти, які використовуються для врегулювання відносин між різним стейкхолдерами корпоративної структури?

– Чи змінюються такі облікові інструменти в результаті зміни парадигми корпоративного управління?

Можна переконливо стверджувати, що облікова (рахівнича) система завжди виступала основним джерелом для прийняття рішень в корпоративних структурах з моменту їх виникнення, як окремого виду суб'єктів господарювання. При цьому, хоча окремі дослідники висувають гіпотезу про можливість існування корпоративних структур ще в Стародавній Греції та Римі, а також засвідчують їх значне поширення в середньовічній Італії та Нідерландах, досить складно визначити роль бухгалтерського обліку в їх функціонуванні, оскільки до нашого часу або взагалі не збереглися їх облікові реєстри чи звітність, або такої інформації досить мало і вона не дозволяє проаналізувати її значення в функціонуванні корпоративних структур в цей період. Так, Н. Арінушкін відмічає з цього приводу, що для історії рахівництва до половини XV-го століття особливе значення мають наступні три пам'ятники: 1) Торгові книги голландської фірми Віко ван-Гельдерсен (1367-1408 рр.); 2) Книги А. Фуггера (1413-1427 рр.); 3) Книги О. Руланда (1444-1463) [4, с. 209]. При цьому автор підкреслює, що такий унікальний рукописний матеріал відображає лише процеси надходження та витрачання цінностей в даних корпораціях, їх борги та вимоги, і є результатом використання зачатків простої бухгалтерії, що не дозволяє навіть проаналізувати структуру їх майна, а тим більше визначити їх роль в функціонування корпоративних структур. Однак це не означає, що на той час не існувало проблем з функціонуванням корпоративних структур. Як зазначає А.І. Камінка, саме Фуггер є “винахідником” і головними винуватцем тих зловживань, які ганьблять Антверпенську біржу [70, с. 165].

Значним поштовхом в розвитку корпоративних структур та в удосконаленні системи їх управління стало поступове поширення в Західній

Європі подвійної бухгалтерії після виходу в світ праці Л. Пачолі “Трактат про рахунки і записи” (1494 р.). Завдяки винайденню у 1468 р. книгодрукування протягом XV-го століття дана праця зі значними змінами і доповненнями була популяризована різними авторами в провідних європейських країнах (Німеччина, Нідерланди, Англія, Іспанія). Як наслідок, подвійна бухгалтерія набула значного розвитку в колоніальних корпоративних структурах, які починаючи з другої половини XVII-го століття почали публікувати баланси, що відображали їх майновий стан та структуру капіталу. Однак за відсутності системи регулювання облікової практики були також відсутні вимоги щодо регулярності складання балансів, внаслідок чого корпоративні баланси або формувались із значною затримкою, або взагалі складались нерегулярно, що відбувалось у відповідності до появи особливих внутрішніх потреб та бажань власників (вихід окремих існуючих або поява нових власників тощо), що закріплювалось в статуті корпорації, або відповідного розпорядження від державних органів.

Вже в період зародження корпоративного обліку (друга половина XVII-го століття) починають виникати перші корпоративні конфлікти, пов’язані з відсутністю регулярності надання облікової інформації власникам. Дану тезу підтверджує Д.А. Львова, зазначаючи, що бухгалтерський облік в акціонерних компаніях став предметом зловживань чи не з початку їх заснування [101, с. 54], а більш детально це ілюструє В. Баладуні на прикладі діяльності Ост-Індійської компанії: “Затримки у поданні річного балансу акціонерам викликали підозри щодо надійності облікових даних загалом. Багато акціонерів стверджували, що менеджмент є їхніми делегатами і, отже, вони повинні бути в курсі стану справ компанії. Вони також вимагали, щоб всі важливі питання були передані їм для прийняття рішення. Не рідкістю були випадки, коли акціонери брали на себе свободу прийти до бухгалтерів і аудиторів, щоб ознайомитися з балансом та рахунками компанії” [270]. Таким чином, вже з появою перших акціонерних компаній, де відбувається

розпорошення прав власності та управління, облікова система є одним з джерел виникнення корпоративних конфліктів, внаслідок чого вона поступово стає об'єктом внутрішньокорпоративного та державного регулювання.

Як наслідок, у XVIII столітті в статuti багатьох європейських компаній включаються вимоги щодо регулярності складання звітності та необхідності її затвердження загальними зборами акціонерів. Як відмічає Н. Арінушкін, вимоги щодо щорічного складання звіту та подання його на затвердження на загальних зборах наводяться в статuti Датської Левантійської компанії (1763 р.), Французької індіанської компанії (1765 р.), Товариства морської торгівлі (Пруссія) (1772 р.) [4, с. 217].

Окрім цього, важливу роль в розвитку системи корпоративної звітності відіграла поява перших бірж, де торгувались акції. Для прийняття рішень щодо купівлі та продажу акцій компаній діючі та потенційні інвестори користувались публічною звітністю, як єдиним джерелом про її стан справ та можливі перспективи одержання дивідендних виплат. На амстердамській біржі, яка була на той час провідним ринком цінних паперів Європи, де переважно торгувались акції колоніальних голландських і англійських акціонерних компаній, торговельних компаній інших країн, у 1720 році вже було представлено акції 34 компаній [120, с. 52]. Після того, як у 1789 році у Франції відбулась революція і у 1795 році Амстердам був окупований французькими військами, значна кількість банкірів та біржових спекулянтів зі своїми капіталами емігрували до Лондона, який перетворився на новий фінансовий центр Європи. Як наслідок, публічна звітність корпоративних структур, починаючи з середини XVIII-го століття почала поступово ставати невід'ємною складовою діяльності фінансових ринків.

Хоча перші спроби регламентації процедури обов'язкового складання балансу як елемента інвентаризаційного опису можна побачити ще в праці Ж. Саварі "Досконалий купець" (1672 р.), однак саме у XIX-му столітті з'являються перші законодавчі вимоги щодо обов'язковості складання і

оприлюднення балансів корпоративними структурами. Так, у Великобританії в 1844 році було видано “Акт про акціонерні компанії”, в якому вперше в Європі регламентувалась процедура складання балансу та його перевірка. Згідно даного документу директори повинні були забезпечити: достовірне ведення бухгалтерських книг; формування балансу, який має бути повним і справедливим; презентацію балансу на щорічних зборах акціонерів; надсилання балансу кожному акціонеру; аудит бухгалтерських записів та балансу. Метою таких регуляторних новацій була необхідність ліквідації існуючих зловживань в корпоративній сфері (наприклад, залізнична афера Дж. Хадсона), створення передумов для формування надійної інформації, яку зможуть використовувати інвестори та позичальники при здійсненні ними рішень щодо вкладення капіталу, а також зменшення ризиків під час акціонерних бумів. Важливим елементом даного закону з позиції корпоративного управління було наділення директора корпорації правом виконувати представницьку функцію, тобто представляти її перед громадськістю та іншими контрагентами. В той же час, в новому “Акті про компанії” 1956 р. вже була відмінена обов’язковість складання корпораціями балансу та його аудит, що могло здійснюватись на добровільній основі і було особистою справою директорів та акціонерів.

В цей же період дещо іншим шляхом розвивалось облікове законодавство корпоративних структур в континентальній Європі, хоча в основу його розробки були покладені основні ідеї і напрацювання британських законотворців. Як відмічають автори (Н. Арінушкін [4, с. 218], М.В. Познер, А.І. Камінка [145, с. 113-114]), французький закон про товариства 1867 року передбачав: необхідність щорічного складання балансу; опис його структурних складових; надання балансу державним органам та акціонерам; піврічне складання перевірконого інвентаря; проведення перевірки книг товариства та його операцій аудиторами (комісарами, які мають у виключних випадках скликати збори акціонерів. Безпосереднє управління компанією опинялось в руках адміністраторів чи її

правління. В найближче десятиліття норми даного закону з незначними змінами були запровадженні в корпоративне законодавство Бельгії, Італії, Іспанії та Португалії.

В Німеччині регулювання діяльності корпоративних структур здійснювалось більш жорсткіше, що проявлялось в більш глибокій деталізації діяльності складових корпоративної структури, зокрема, й суб'єктів ведення бухгалтерського обліку та складання звітності. В 1884 р. було прийнято закон про акціонерні товариства, яким управління компанією призначається правлінню. До спеціальних обов'язків правління відноситься ведення книг та складання звітності. В строки, визначені статутом, але не пізніше середини року, а якщо немає вказівки, то в першій чверті року, правлінням має бути складений баланс за минулий звітний рік, окремо рахунок прибутків та збитків і звіт про стан майна компанії. Ці звіти з зауваженнями ради представляються на розгляд загальних зборів. Принаймні за два тижні до зборів вони мають бути відкриті акціонерам в приміщенні правління. Для розгляду балансу загальними зборами можуть бути обрані особливі ревізори [145, с. 192-193]. Визначальною особливістю німецького закону 1884 р. є те, що в ньому прописані не лише організаційні засади, а й процедурні аспекти складання балансу та ведення книг (оцінка статей балансу (історична, первісна, залишкова), капіталізація витрат, структура власного капіталу, облікові резерви), з яких можна побачити передумови формування німецької консервативної облікової моделі.

Також в законі 1884 року вводиться поняття спостережної ради, яка за ієрархією перебуває вище правління та покликана контролювати і захищати інтереси компанії. Члени спостережної ради мають проводити ревізію діяльності компанії та мають доступ в будь-який час до її бухгалтерських книг. Введення даної законодавчої норми слід розглядати як формування тієї визначальної риси, яка в подальшому дозволить ідентифікувати німецьку модель корпоративного управління.

Вже у німецькому Торговому кодексі 1897 р., який увібрав в себе основні положення законодавства 1884 року, зазначалось, що складання інвентаризаційного опису та балансу слід здійснювати не тільки кожен рік, а й за підсумками кожного виробничого циклу чи навіть в межах значимого (істотного) періоду звітнього року [129, с. 79].

В дореволюційній Росії перший законодавчий акт, який стосувався діяльності акціонерних товариств з'явився у 1699 році, однак згадок щодо необхідності регулювання обліку в ньому не містилось. Вже у 1836 році було опубліковане “Положення про компанії на акціях”, яке стало основним нормативним документом в сфері корпоративного законодавства ХІХ-ХХ-го століття. Хоча дане положення переважно розкривало питання створення акціонерних компаній, однак окрема увага в ньому також приділялась порядку ведення книг та звітності. Як відмічає А.С. Асташкіна, в підрозділі даного документу “Звітність” визначались обов'язки правління компанії надавати загальним зборам акціонерів звіти, право акціонерів на ревізію звіту і обов'язкові елементи звіту: а) стан капіталу; б) загальні надходження і витрати за той час, за який звіт подається; в) детальний рахунок витрат по управлінню; г) рахунок чистого прибутку; д) рахунок запасного капіталу, коли такий є; е) особливий звіт по штучним і іншим закладам, якщо такі є при компанії [5, с. 8]. Проте, даний документ не врегульовував всі питання діяльності корпоративних структур, внаслідок чого існуючі прогалини заповнювались нормами статутів, або в окремих випадках навіть суперечили їм, що накладало значний відбиток на розвиток облікової системи в корпоративних структурах (ведення книг, формування звітності, функціонування ревізійної комісії). Зростання таких відхилень в статутах акціонерних товариств в кінцевому випадку призвели до повного нівелювання його ролі в регулюванні корпоративних відносин. Як наслідок, дослідники в сфері права період нормативного регулювання корпоративних структур кінця ХІХ-го – початку ХХ-го століття називають періодом

панування сепаратного законодавства, коли їх статuti стали джерелом акціонерного права.

У 1872 р., паралельно з розвитком корпоративного права в Європі, провідними юристами було розроблено черговий “Проект положення про акціонерні товариства, з пояснювальною до нього запискою”, в якому автори врахували досвід формування статутів російськими компаніями. В главі п’ятій даного проекту положення, присвяченого внутрішньому управлінню товариства, зокрема, діям правління, в параграфі 3 “Звітність” (ст. 177-181) зазначається: про обов’язки правління щодо представлення річних та піврічних балансів, рахунків товариства та звітів в своїх діях; порядок облікового відображення окремих операцій (цінні папери, витрати по управлінню, резервний капітал, прибутки та збитки); структура звіту про дії правління (стан капіталу, рахунки витрат управління, рахунки прибутків та збитків, рахунки чистого прибутку, рахунки запасного та інших капіталів); порядок складання, затвердження і оприлюднення звітів та балансів. Окрема увага в даному проекті також приділена діяльності ревізійної комісії, порядку перевірки рахунків, звітності та балансу (ст. 152-157).

З позиції корпоративного управління важливим в даному проекті є розмежування відповідальності за результати діяльності акціонерного товариства та за організацію і ведення обліку. Так, в ст. 173 зазначено, що правління відповідає за правильність ведення книг і звітів касових і бухгалтерських, а також за правильність складання і за дотримання в порядку інвентаря всього належного товариству майна. Згідно ст. 174 директори чи члени правління не підлягають особистій відповідальності за збитки, які можуть виявитися по справам товариства, але відповідають особисто за вірність балансу, за правильність нарахування чистого прибутку і за дотримання постанов загальних зборів [164]. Проведений аналіз даного проекту положення, який більш детально в порівнянні з іншими нормативними документами розкривав порядок формування звітності та її контроль, дозволяє констатувати, що він був розроблений під значним

впливом німецького корпоративного законодавства, що в подальшому вплинуло на розвиток облікової практики в корпоративних структурах дореволюційної Росії, хоча даний проект так і не набув статусу офіційного нормативного акту.

У 1885 р. було прийнято закон “Про обкладання торгових і промислових підприємств зборами відсотковими та розкладними”, який мав два важливих наслідки з позиції подальшого розвитку облікової системи корпоративних структур: 1) Закріплювалась необхідність сплати 3%-го збору з чистого прибутку акціонерних товариств, внаслідок чого більш важливої ролі починає набувати порядок визначення фінансових результатів товариства, а ще одним користувачем звітності корпоративних структур стають податкові органи; 2) Встановлювалась необхідність оприлюднення протягом місяця витягів зі звітності акціонерних товариств в журналі “Вісник фінансів, промисловості та торгівлі”.

Введення таких кардинальних змін в системі складання і оприлюднення звітності призвело до появи бухгалтерських зловживань в корпоративних структурах. Так, Г.І. Ягодін відмічав, що в існуючих на той час торгово-промислових підприємствах відносно визначення прибутку було дві головні течії: 1) Збільшення її обсягу в звітності з метою підняття біржової ціни акцій; 2) Зменшення визначення прибутку з метою зменшення промислового податку (5%) (переважно пайові товариства) [261, с. 239]. Наявність таких підходів до формування фінансового результату в російських корпораціях є свідченням проведення маніпуляцій у відповідності до мети правління або їх власників (збільшення або зменшення прибутку).

Існування подібних випадків маніпуляцій було традиційною практикою в кінці XIX-го та на початку XX-го століття. Як відмічає В.А. Маздоров, баланси підприємств з іноземним капіталом, які сплачували промисловий податок, як правило, не відображали справжнього стану справ. Акціонерні компанії з руським капіталом теж займались фальсифікацією обліку і звітності, вуалюючи свої прибутки [103, с. 15]. Це також підтверджує і

проф. С.З. Мошенський, цитуючи періодичні видання того періоду: “Хоча акціонерні підприємства зобов’язані до відомого ступеню гласності через видання звітів, балансів, в балансах навіть спеціалісти з бухгалтерії не завжди в стані розрізнити спритно замасковану істину ... Фальшиві звіти, дуті цифри, видача небувалих дивідендів, підставні акціонери ... До звітів підприємств слід відноситись з великою обережністю, оскільки вони склалися не тільки для акціонерів, а й для держави. Тому всілякі виверти для зменшення даних про чисту доходність і ... податків з прибутку – звичайна річ не тільки у нас, а й в усіх країнах” [121, с. 180]. Вищенаведені приклади облікових маніпуляцій та зловживань ілюструють проблеми, які на той час існували в системах корпоративного управління, що функціонували в умовах недосконалого корпоративного і облікового законодавства.

Аналіз нормативного і сепаратного регулювання корпоративної практики дозволяє констатувати, що наприкінці XIX-го століття в Росії почали формуватися необхідні передумови для організації системи облікового забезпечення діяльності корпоративних структур, які враховували досвід європейських країн та відповідали існуючому на той час рівню розвитку господарського обігу. В той же час, недосконалість такого законодавства і відсутність дієвих механізмів корпоративного управління створили достатній простір для здійснення облікових маніпуляцій, внаслідок яких звітність корпоративних структур досить часто не відображала їх дійсний стан справ.

Таким чином, кодифікація акціонерної практики в Європі починаючи з середини XIX-го століття сприяла закріпленню бухгалтерської звітності, зокрема, балансу, як форми публічного звітування корпоративних структур перед внутрішніми (правління, адміністрація) та зовнішніми користувачами (державними структурами, акціонерами та потенційними інвесторами, позичальниками, судами, суспільством). З розвитком акціонерного законодавства структура балансу постійно удосконалюється, кількість статей

збільшується, і для його формування недостатньо лише даних інвентаризації, а необхідним є постійне ведення обліку.

З кінця XIX-го століття починають з'являтися перші фахові видання авторів різних країн світу, присвячені проблематиці обліку в корпораціях, або окремі фахові видання, в яких дана проблематика розміщується в окремому розділі (табл. 1.5, табл. 1.6). Даний факт є свідченням того, що діяльність корпоративних структур мала специфічні особливості, які визначали необхідність їх окремого розгляду у порівнянні з іншими видами підприємств.

Таблиця 1.5

Російські видання початку XX-го століття, присвячені питанням обліку в корпоративних структурах (сформовано автором)

<i>Автор</i>	<i>Рік</i>	<i>Питання, що розглядались</i>	<i>Роль в корпоративному управлінні</i>
Н.Є. Хабаров [194]	1901	Загальні поняття про акціонерні товариства, завдання по акціонерному рахівництву, рахунки головної книги	-
Є.Є. Сіверс [181, с. 217-221]	1904	Загальні поняття про акціонерні товариства, облік акціонерного капіталу, облік облігаційного капіталу, облік результату від діяльності акціонерного товариства	Обґрунтовується роль загальних зборів акціонерів в розподілі прибутку товариства (с. 220)
В.І. Ліхачев [97, с. 390-405]	1907	Поняття про акціонерні товариства, його заснування, управління ним та припинення акціонерного товариства, способи оплати акцій та їх облік, облік основного капіталу, додатковий випуск акцій, облік облігаційного капіталу, облік результатів від діяльності акціонерного товариства	-
Р.Я. Вейцман [30, с. 226-234]	1909	Поняття акціонерного товариства, облік капіталу в акціонерних підприємствах, облік загального результату від операцій в акціонерних підприємствах, збільшення коштів акціонерного товариства, облігаційна позика, додатковий випуск акцій, зменшення акціонерного капіталу	Розкривається вплив статуту товариства на розподіл його прибутку (с. 232)
Н.С. Арінушкін [4]	1912	Сутність балансів акціонерних підприємств, правильність їх складання, порядок занесення статей до балансу та їх оцінка, відображення принципу акціонерності в балансі	Обґрунтовується роль оцінки майнових статей балансу в збереженні основного капіталу акціонерного товариства (с. 149)

Провівши аналіз видань російських авторів (табл. 1.5) можна констатувати, що у всіх в них розкриваються як теоретичні засади діяльності корпоративних структур, так і особливості облікового відображення їх специфічних операцій, висвітлюються облікові аспекти процесу залучення фінансового капіталу як через акції, так і через випуск облігацій. При цьому лише окремі автори зачіпають питання ролі обліку в системі корпоративного управління, і навпаки, відзначають про залежність системи обліку від органів управління корпоративною структурою (розподіл прибутку, оцінка майна).

Стрімкий розвиток корпоративного сектору в США на початку ХХ-го століття, що відбувався на тлі посиленої концентрації виробництва та капіталу, призвів до появи значної кількості наукової літератури, присвяченої проблематиці ведення та організації обліку в корпораціях (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Американські видання початку ХХ-го століття, присвячені питанням обліку в корпоративних структурах (сформовано автором)

<i>Автор</i>	<i>Рік</i>	<i>Питання, що розглядалися</i>	<i>Роль в корпоративному управлінні</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Дж.Дж. Рейхіл [399]	1906	Організація діяльності корпорації та менеджмент, практична бухгалтерія, відкриття і закриття корпоративних книг, партнерські конверсії, консолідація корпорацій	Розкривається проблема недоцільного створення облікових резервів, що вводять в оману акціонерів стосовно її реального рівня прибутковості (с. 161)
Х.С. Бенлі [276]	1908	Корпоративні книги та рахунки, процедура ведення обліку, облікові записи (фінансові, виробничі, продажі, виробництво, спеціальні записи), звіт директора, аудиторський звіт	Визнається, що одним із напрямів злочинних дій в корпораціях є подання фальсифікованих або неправдивих звітів про майно або фінансовий стан корпорації (с. 96)
В.М. Лайбранд, Ф.Х. Макферсон, А.Л. Дікінсон [373]	1909	Рахунки холдингової компанії, корпоративний облік, прибутки корпорації (необоротні активи, оборотні активи, зобов'язання, оцінка запасів, рахунок прибутку при консолідації)	Піднімається проблема суперечності законодавства, облікових, комерційних та фінансових принципів при реалізації облікової політики (с. 69)

1	2	3	4
Дж.Б. Гріфіт [336]	1918	Сутність та особливості діяльності корпорацій, корпоративні рахунки, бухгалтерські книги, ваучерна система і план рахунків,	Обґрунтовується необхідність чесного дотримання директорами інтересів всіх акціонерів (с. 8)
Т. Конінгтон, Р.Дж. Беннет, П.В. Пінкертон [298]	1922	Доходні та резервні рахунки, природа капіталу корпорації, спеціальні випадки щодо операцій з капіталом, облігації та фонди, корпоративні об'єднання, корпоративна звітність	Акцентується увага на можливості створення директорами корпорації "прихованих резервів" з метою зменшення податків та введення в оману акціонерів (с. 1053)

Проведений аналіз публікацій (табл. 1.7) дозволяє встановити, що в США на початку ХХ-го століття питання облікового забезпечення діяльності корпорацій набули набагато більшого розвитку ніж в інших країнах світу, що обґрунтовується як зростанням економіки США у порівнянні з її уповільненням в Європі через першу світову війну, а також через появу значної кількості науковців в сфері обліку, які досліджували проблематику діяльності корпоративних структур.

Можна виділити наступні специфічні особливості праць представників американської школи обліку в даний період щодо розвитку обліку в системі управління корпорацією:

- Майже зовсім не приділяється увага аналізу європейської практики облікового та корпоративного регулювання, окрім Великобританії;
- Стосовно корпорацій використовується поняття "governance", яке застосовується як для обґрунтування державного нормативного регулювання діяльності корпоративного сектору, так для регулювання окремої корпоративної структури;
- Діяльність корпорацій обґрунтовується ґрунтовно, розглядаються різні системи управління корпораціями, враховуються особливості регулювання діяльності корпоративних структур в різних штатах;
- Наявні видання присвячені питанням організації обліку в різних видах корпоративних структур з урахуванням їх специфіки (малих і великих корпораціях, холдингових структурах, квазі-корпораціях);

– Більшістю авторів наголошується на наявності випадків фальсифікації та маніпулювання результатами діяльності корпорації для досягнення власних корисливих цілей директорами (зменшення оподаткування тощо).

Якщо перша світова війна в Західній Європі загальмувала економічний розвиток та значно вплинула на облікову практики корпорацій на початку ХХ-го століття, то прихід до влади в Росії комуністів став основним фактором трансформації існуючої облікової моделі. І якщо у 20-х рр. ще видавались публікації, присвячені обліковому забезпеченню діяльності корпоративних структур (Н.А. Кіпарисов (1925 р.), Н.А. Блатов (1928 р.)), і не зовсім видимим були такі відмінності, то фактичне припинення існування корпоративних структур зі згортанням НЕПу в 1930-х рр. та перехід до планової економіки призвели до повної ліквідації такого напрямку досліджень як “облік в акціонерних товариствах” за відсутності його практичної необхідності.

На відміну від Західної Європи та Росії, визначальним фактором розвитку бухгалтерського обліку в США стали економічні потрясіння, зокрема, “Велика депресія” 1929 року, внаслідок якої мільйони працівників втратили роботу, а рівень безробіття в країні був більшим ніж 20%. Однією з причин виникнення такої ситуації фахівці відмічали відсутність одноманітності облікової практики, внаслідок чого менеджмент та бухгалтери корпорацій могли викривляти фінансові результати для задоволення власних інтересів, вводячи в оману мільйони американських акціонерів. Тому визначальним завданням в сфері обліку в США став пошук загальноприйнятих принципів, які б дозволили уніфікувати існуючі різноманітні практики, формуванням яких зайнялись як науковці (В. Ваттер, А.Ч. Літлтон, Дж.О. Мей, М. Муніц, В.Е. Патон, Дж. Стаубус, Г.Р. Хетфілд та ін.), професійні бухгалтерські організації, також були залучені новостворені регулятори фондового ринку, зокрема, SEC, та спеціалізовані державні комісії.

Процес пошуку і розробки принципів в США тривав більше 30-ти років, що детально описано Е. Хендріксоном [197, с. 62-78] та М.Р. Метьюсом і М.Х.Б. Перерою [122, с. 40-46] та завершився розробкою системи облікових стандартів (GAAP US), в основу яких було покладено концептуальну основу (1978-1985 рр.), яка встановлювала цілі обліку, визначала набір якісних характеристик облікової інформації та принципи ведення обліку. Оскільки розробники GAAP US основними їх користувачами вважали акціонерів, інвесторів та інших кредиторів, можна констатувати, що така система була передусім розроблена під потреби корпоративних структур, що в подальшому також підтвердилось розробкою окремих стандартів для підприємств державного сектору та для малих підприємств.

Майже в той же час, у 1973 році в результаті об'єднання зусиль професійних бухгалтерських організацій з різних країн світу був створений Комітет з Міжнародних стандартів фінансової звітності, який мав на меті уніфікацію облікової практики підприємств різних країн світу з метою створення умов для формування якісної та порівнянної фінансової звітності, яка буде зрозуміла користувачам. З 1975 року це комітет почав випускати міжнародні стандарти (IAS), їх інтерпретації та додатки до них. Незважаючи на трансформацію даного комітету у Раду з міжнародних стандартів фінансової звітності у 2001 році, остання продовжила випускати міжнародні стандарти, змінивши їх назву на IFRS. МСФЗ, подібно до GAAP US, також орієнтовані на інвесторів, як основних користувачів фінансової звітності, що свідчить про те, що вони також розроблялись на основі потреб суб'єктів корпоративного управління.

Після укладення Норфолкської угоди у 2002 році розробники МСФЗ (IAS/IFRS) та GAAP US взяли курс на конвергенцію двох даних систем стандартів, тобто на формування єдиної системи шляхом усунення існуючих відмінностей та неузгодженостей. Результатом такої співпраці став випуск спільної конвергованої концептуальної основи фінансової звітності у 2010 році, та її доопрацювання і оновлення у версії 2018 року. На сьогодні процес

конвергенції МСФЗ та GAAP US лише розпочався, проте одержані результати свідчать, що дані системи стандартів переважно спрямовані на формування такої облікової інформації, яка буде корисна основним стейкхолдерам, які беруть участь в системі корпоративного управління. Зокрема, в п. М2 зазначається, що мета фінансової звітності загального призначення полягає в наданні фінансової інформації про суб'єкт господарювання, що звітує, яка є корисною для нинішніх та потенційних інвесторів, позикодавців та інших кредиторів у прийнятті рішень про надання ресурсів цьому суб'єктові господарювання [78].

Проведений аналіз історичного генезису облікового забезпечення корпоративного управління від моменту виникнення корпоративних структур до наших днів дозволив виділити його етапи, що дозволяють зрозуміти особливості і причини формування чинної системи бухгалтерського обліку як елемента системи корпоративного управління та спрогнозувати її подальший розвиток (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

Етапи історичного генезису облікового забезпечення в системі корпоративного управління (сформовано автором)

<i>Часові рамки</i>	<i>Назва етапу</i>	<i>Характеристика розвитку облікового забезпечення</i>	<i>Наслідки для системи корпоративного управління</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
3 моменту виникненні – до кінця XV-го століття	Зародження корпоративної практики	Недостатня розвиненість облікової системи на основі використання простого (одинарного) запису не дозволяла забезпечувати формування достатньої інформації для системи корпоративного управління	Повна відсутність системи регулювання бухгалтерського обліку та дієвих облікових практик була основною причиною здійснення маніпуляцій з бухгалтерськими даними корпорацій їх керівниками. Неможливість відокремлення капіталу власників із загального капіталу ускладнювала процес управління корпоративними структурами
3 початку XVII-го століття – до середини XVIII століття	Виникнення і розвиток колоніальних корпоративних структур	Використання подвійного запису дозволило забезпечити безперешкодне формування балансу, що відображав майновий стан та структуру капіталу корпоративних структур. Прибуток визначався як різниця між доходами і різними видами витрат – на основі рахунку про прибутки та збитки	Незрозумілість порядку формування облікових даних та нерегулярність формування балансів (не щорічно, а на вимогу) ускладнювала процес прийняття рішень існуючими та потенційними акціонерами, що призводило до виникнення корпоративних конфліктів. Прибуток розподіляється відповідно до потреб членів правління внаслідок завуальованості облікових книг, звітності та статутних документів
3 середини XVIII століття – до середини XIX століття	Розвиток статутного регулювання корпоративного сектору на тлі формування ринків капіталу	Розпочинається регулювання процесу формування звітності на рівні статутних документів корпоративних структур. Для компаній, акції яких торгуються на біржах, звітність стає публічною	Звітність затверджується зборами акціонерів, лише після чого відбувається розподіл прибутку та виплата дивідендів. Для учасників фондових бірж баланси корпоративних структур виступають основним джерелом для прийняття інвестиційних та позикових рішень
3 середини XIX століття – до 30-х років XX-го століття	Регулювання звітності на рівні державних нормативних актів, сепаратне регулювання	Ведення обліку та періодичність (річна, за виробничий цикл) складання звітності закріплюється в національному корпоративному законодавстві, в статутах здійснюється конкретизація строків оприлюднення	Звітування правління перед акціонерами стає обов'язковим, які зобов'язуються згідно встановлених термінів забезпечити безперешкодний доступ всіх акціонерів до балансів компанії. Правління починає нести відповідальність за правильність ведення бухгалтерських книг і звітів

1	2	3	4
		<p>Підвищуються вимоги до якісного рівня ведення обліку (чесність, справедливість, повнота), вносяться нормативні пропозиції з методології обліку (оцінка, рахунки, облікове резервування, звітність). В законодавстві закріплюються вимоги щодо діяльності ревізорів (аудиторів) в корпоративних структурах. Відбувається розмежування підходів до облікового регулювання корпоративного сектору в Великобританії, континентальній Європі і Росії. В силу недієвості корпоративного законодавства в Росії провідну роль в розвитку обліку відіграє сепаратне регулювання. Введення податкових зборів щодо діяльності корпоративних структур робить податкові органи ще одним учасником корпоративних відносин. З'являються спеціалізовані видання з обліку в корпоративних структурах. Провідною країною в розвитку облікового забезпечення корпоративного управління стає США. З приходом радянської влади ліквідується корпоративний облік в СРСР</p>	<p>В Німеччині вводиться такий орган як спостережна рада, що є передумовою для формування власної специфічної моделі корпоративного управління, члени якої можуть проводити ревізію діяльності компанії та мають доступ в будь-який час до її бухгалтерських книг. Дана модель також поступово впроваджується в Росії. Впровадження оподаткування прибутку корпоративних структур та обов'язковість оприлюднення звітності призвели до виникнення двох напрямів фальсифікації і маніпулювання обліковими даними, що переслідували взаємно протилежні цілі: 1) Приховування прибутку з метою зменшення розміру податку (переважно сімейні компанії); 2) Збільшення прибутку з метою додаткового залучення фінансового капіталу (за допомогою випуску акцій та облігацій). Основними причинами корпоративних конфліктів стають бухгалтерські зловживання з оцінкою активів, створенням резервів, виплатою дивідендів (з капіталу)</p>

1	2	3	4
30-80-ті роки XX століття	Стандартизація обліку	Після Великої депресії в США для підвищення рівня одноманітності та уніфікованості облікових процедур починається активний пошук принципів бухгалтерського обліку, що мають бути покладені в основу формування корпоративних облікових стандартів. Для їх розробки окрім науковців залучаються регулятори фінансового ринку та професійні облікові організації. На початку 70-х років створюються FASB та КМСФЗ, які паралельно розпочинають роботу над створенням системи облікових стандартів, які починають поступово з'являтися з середини 70-х років. Наприкінці 70-х років також випускаються Директиви ЄС, які стандартизують облікову практику в зоні ЄС.	Однією з причин виникнення Великої депресії стало надмірне “перегрівання” фондового ринку США, викликане відсутністю регулювання облікової практики корпоративних структур. Значна кількість учасників фондового ринку була введена в оману шляхом оприлюднення неадекватної та незрозумілою для інвесторів інформації. Необхідність жорсткого регулювання облікової практики вважалось необхідною передумовою для підвищення ефективності діяльності корпоративних структур та виходом з кризи. Розробка системи облікових стандартів спрямована на підвищення якості облікової інформації, що є основою для реалізації корпоративного управління.
90-ті роки XX-го століття – до нашого часу	Гармонізація стандартів обліку	В рамках процесу глобалізації світової економіки виникла проблема необхідності глобалізації фінансових ринків, яка виявилась неможливою без гармонізації національних облікових систем і формування загальноприйнятої системи облікових стандартів. В світі сформувались дві таких системи – GAAP US та МСФЗ, до вимог яких подається фінансова звітність на провідні світові фінансові ринки і з якими почали узгоджувати свої національні стандарти різні країни. Україна наприкінці 90-х років взяла курс на гармонізацію з МСФЗ, що вилилось у впровадження національних П(С)БО, що розроблені на основі використання МСФЗ	GAAP US та МСФЗ, як дві альтернативні системи облікових стандартів, були розроблені виходячи з потреб корпоративного управління, що обґрунтовується їх спрямуванням на забезпечення прозорості, підзвітності та ефективності функціонування міжнародних фінансових ринків. Дані системи мають забезпечити різних стейкхолдерів якісною інформацією, що дозволить їм приймати ефективні рішення і в цілому сприятиме формуванню довгострокової фінансової стабільності корпоративних структур та зміцненню довіри до них з боку суспільства

1	2	3	4
2010 рік – до нашого часу	Конвергенція облікових моделей	В результаті угоди, укладеної у 2002 році між FASB та КМСФЗ, розпочався процес конвергенції (зближення) двох систем – GAAP US та МСФЗ з метою побудови єдиної моделі глобальних стандартів фінансової звітності. Даний процес значно актуалізувався з прийняттям Закону Сарбейнса-Окслі та виникнення економічної та фінансової кризи після 2008 року. У 2010 р. FASB та КМСФЗ оприлюднили спільну Концептуальну основу фінансової звітності, яка замінює попередні концептуальні основи, опубліковані FASB та КМСФЗ. У 2018 році вона була доповнена, а окремі її положення зазнали значних змін, що стало результатом пошуку компромісу між розробниками GAAP US та МСФЗ	Однією з основних задач конвергенції GAAP US та МСФЗ є спрощення облікових процедур, усунення конфліктів та плутанини, що виникають в результаті відсутності єдиної системи стандартів. Формування глобальної системи облікових стандартів, які застосовуватимуться в різних країнах світу, сприятиме розвитку системи корпоративного управління через зниження витрат на залучення капіталу та для входження на іноземні біржі, зменшення ризиків діяльності корпоративних структур та вартості ведення бізнесу. Інвестори зможуть безперешкодно переходити до діяльності в різних країнах, що в цілому збільшуватиме міжнародний потік капіталу та підвищуватиме ефективність інвестиційної діяльності

Проведений аналіз історичного генезису облікового забезпечення в системі корпоративного управління (табл. 1.7) дозволив виявити ряд основних проблемних питань, які були актуальними в різні історичні періоди і яким необхідно приділяти увагу в умовах сьогодення:

1) Здійснення бухгалтерських маніпуляцій та шахрайств в рамках системи корпоративного управління, визначення їх сутності, проведення їх класифікації, обґрунтування причин виникнення;

2) Пошук облікових інструментів, які дозволяють зменшити такі маніпуляції та шахрайства:

– Теоретичні (впровадження нових теорій, розвиток та удосконалення принципів обліку та якісних характеристик облікової інформації);

– Методичні (удосконалення облікової оцінки, посилення аналітичності обліку, розвиток бухгалтерської звітності відповідно до потреб суб'єктів корпоративного управління, розвиток процесу формування облікових резервів);

– Організаційні (забезпечення підпорядкованості суб'єктів організації та ведення обліку органам корпоративного управління, впровадження суб'єктів контролю процесу здійснення облікових процедур, удосконалення порядку оприлюднення фінансової звітності корпоративних структур та додаткових форм розкриття корпоративної облікової інформації);

– Концептуальні (концептуальна перебудова національної системи бухгалтерського обліку в окремій країні, гармонізація та конвергенція облікових систем).

Висновки до розділу 1

1. На основі аналізу особливостей вітчизняного корпоративного законодавства та з метою усунення суперечностей в поглядах дослідників стосовно розуміння сутності поняття “корпорація” обґрунтовано доцільність використання поняття “корпоративні структури”, до складу якого

включаються окремі види господарських товариств та об'єднань підприємств, які відповідають набору критеріїв щодо здійснення корпоративного управління (розподіл прав власності та прав управління корпоративною структурою; можливість застосування традиційних інструментів корпоративного управління). Враховуючи існуючу поліваріантність підходів дослідників до розуміння сутності корпоративного управління, обґрунтовано визначати його як сукупність взаємовідносин, які мають бути побудовані таким чином, щоб були досягнені основні цілі самої корпоративної структури з урахуванням балансу інтересів з її стейкхолдерами.

2. Встановивши в результаті аналізу особливостей регулювання корпоративного управління у вітчизняних корпоративних структурах та на основі аналізу поглядів вчених, що в Україні сформувалась власна модель корпоративного управління, яка поєднала в собі характеристики англо-американської та німецької (континентальної) моделей, обґрунтовано, що розвиток національної системи бухгалтерського обліку має відбуватись з врахуванням її інсайдерських характеристик – шляхом удосконалення інформаційного забезпечення обмеженої кількості власників, що контролюють корпоративну структуру, та аутсайдерських характеристик – шляхом аналізу та застосування провідного досвіду щодо проблем удосконалення облікової системи в країнах, національна облікова система яких побудована на основі англо-американської моделі.

3. Виділено основні проблеми облікового забезпечення корпоративного управління, вирішення яких сприятиме підвищенню його ефективності: підвищення якості облікової інформації; пошук шляхів зменшення негативного впливу креативного обліку; розвиток облікової теорії в напрямі вирішення агентської проблеми; застосування облікового консерватизму; розвиток бухгалтерської звітності. Проведений аналіз основних проблем облікового забезпечення корпоративного управління дозволив встановити, що основна складність у їх вирішенні полягає в тому, що наукові

дослідження в сфері корпоративного управління мають чітко виражений міждисциплінарний характер та стосуються таких наукових дисциплін як економіка (поведінкова, інституційна), фінанси, право та менеджмент. Саме тому розвиток облікового забезпечення корпоративного управління має відбуватись з урахуванням існуючих напрацювань у вищенаведених дисциплінах.

4.3 метою підвищення ефективності корпоративного управління в Україні визначено необхідність проведення гармонізації принципів корпоративного управління G20 / ОЕСР та бухгалтерського обліку, що обґрунтовується широким поширенням даних принципів в різних країнах світу та універсальністю їх застосування. Обґрунтовано доцільність розгляду бухгалтерського обліку як соціальної (інституційної) практики, що відображає існуючі соціально-економічні відносини та зміни, які відбуваються навколо облікової системи підприємства. Це передбачає необхідність визначення ролі бухгалтерського обліку в реалізації всіх принципів корпоративного управління G20 / ОЕСР, а не лише щодо тих принципів, які стосуються формування та розкриття інформації про діяльність корпорації. На основі проведеного аналізу взаємозв'язку між принципами корпоративного управління G20 / ОЕСР та бухгалтерським обліком визначено чотири основні напрями подальшого удосконалення останнього (організаційний, методичний, техніко-технологічний, теоретичний), що в цілому сприятиме підвищенню якості корпоративного управління в Україні. В розрізі кожного з напрямів виділено подальші шляхи їх реалізації, що враховують сучасний рівень розвитку бухгалтерського обліку в українських компаніях та світові тенденції розвитку облікової науки та практики. Обґрунтовано доцільність приділення особливої уваги питанням обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління в умовах впровадження МСФЗ в діяльність вітчизняних корпорацій з метою мінімізації можливостей менеджменту маніпулювати обліковими

показниками для досягнення власних цілей або здійснення опортуністичної поведінки.

5. Проведений аналіз історичного розвитку бухгалтерського обліку як елемента системи корпоративного управління дозволив виділити наступні етапи, в межах яких існують значні особливості в побудові системи обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління: 1) Зародження корпоративної практики; 2) Виникнення і розвиток колоніальних корпоративних структур; 3) Розвиток статутного регулювання корпоративного сектору на тлі формування ринків капіталу; 4) Регулювання звітності на рівні державних нормативних актів, сепаратне регулювання; 5) Стандартизація обліку; 6) Гармонізація стандартів обліку; 7) Конвергенція облікових моделей. Незважаючи на існування значних відмінностей в рівні розвитку систем облікового регулювання та корпоративного управління на кожному з виділених етапів, іманентною характеристикою облікової системи як елемента корпоративного управління є здійснення маніпуляцій та шахрайств корпоративним менеджментом на основі використання облікової інформації або інструментарію. Для вирішення існуючої проблеми слід використовувати напрацювання в суміжних сферах наукової діяльності, зокрема, елементи інституційної теорії (теорія контрактів, агентська теорія та ін.), які дозволяють розглянути проблему побудови дієвої системи обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління в контексті інституційної парадигми та сформулювати ефективні шляхи її вирішення на основі використання існуючих наукових результатів дослідників-інституціоналістів.

Основні наукові результати розділу 1 опубліковані в працях, які наведено в списку використаних джерел [205, 208, 209, 210, 211, 212, 214, 219, 220, 221, 229, 230, 232, 233, 235, 236, 238, 240, 245, 247, 434], [додатки П, Р].

РОЗДІЛ 2

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК В КОНТЕКСТІ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ТЕОРІЇ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

2.1. Інституційний тренд розвитку бухгалтерського обліку в Україні: структурний аналіз

Протягом двох останніх десятиліть розвиток бухгалтерського обліку в Україні відбувається в контексті гармонізації з системою МСФЗ та Директивами ЄС, що активно підтримується вітчизняними регуляторами НСБО. Зокрема, в ст. 1 Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” [161] у визначенні поняття національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку, які є теоретико-методологічною основою бухгалтерського обліку в Україні, відмічається, що такі стандарти розроблені на основі міжнародних стандартів фінансової звітності і законодавства Європейського Союзу у сфері бухгалтерського обліку. Однак неможливість запобігання з боку розробників IAS/IFRS та GAAP US проявам світової фінансової кризи, до причин виникнення якої відносять проблеми бухгалтерської оцінки, а також неможливість уникнення проблем при побудові дієвої методологічної основи бухгалтерського обліку на рівні підприємств, зумовлює необхідність удосконалення чинної системи його регулювання. Тому окрім використання вищенаведених міжнародних моделей регулювання бухгалтерського обліку на сьогодні удосконалення НСБО здійснюється на основі широкого застосування сучасних концепцій, теорій, методологій та методик з інших суміжних сфер наукових знань, що дозволяє поглибити її теоретико-методологічні основи і забезпечити адаптивність облікової системи підприємств різним видам збурень, що виникають в її зовнішньому середовищі (економічних, юридичних, соціальних, екологічних тощо).

Незважаючи на помітний прогрес в наукових дослідженнях у порівнянні з 90-ми роками, що був зумовлений стрімким розвитком національної облікової школи, представники якої почали поступово позбавлятися радянських догм та стереотипів, відкриттям доступу до провідної зарубіжної академічної практики (монографії, фахові наукові журнали, інтернет-ресурси тощо), стандартизацією облікової діяльності, окремі вчені все ж таки наголошують на тому, що якість наукових досліджень в сфері бухгалтерського обліку в Україні є достатньо низькою. Так, на думку проф. П.Я. Хомина замість активних досліджень у галузі обліку, маємо в усе більшій мірі догматичну творчість, яка є трагедією творчості, оскільки накладає свій мертвотний відбиток не тільки на “окремі аспекти формування парадигми обліку, але й свідчить про пасивну роль учених і практиків [198, с. 95], про що також наголошує В.З. Семанюк, відмічаючи, що окремі дослідження та рекомендації науковців не дають потрібного результату, облікова наука і далі не використовує сучасних досягнень інших (економічних, природничих, гуманітарних, технічних) наук, не взаємодіє з ними. Комплексні дослідження теоретичних аспектів обліку, які дозволили б сформуванню його теорію, описати її структуру, елементи, зв'язки та напрями розвитку в постіндустріальному суспільстві, практично відсутні [180, с. 281]. Існування такої ситуації є свідченням необхідності удосконалення існуючих підходів до здійснення наукових досліджень в сфері бухгалтерського обліку, зокрема, шляхом удосконалення методичного інструментарію.

Підвищення якісного рівня наукових досліджень в сфері бухгалтерського обліку в Україні може бути здійснено шляхом наближення філософських та методичних засад їх здійснення до провідної світової практики, про що відмічають проф. В.М. Жук [58, с. 16], проф. С.Ф. Легенчук [92, с. 52], проф. С.В. Івахненко та А. Георгіаді [68, с. 48], що в цілому передбачає активне використання інституційного та позитивістського підходу, методів здійснення наукових досліджень, ефект від використання яких вже було одержано в суміжних сферах наукових знань. Подібна

тенденція щодо спрямування наукових досліджень в сфері бухгалтерського обліку також характерна і вчених з зарубіжних країн. Зокрема, як відмічає А. Меннікен [381, с. 19], на сьогодні значного поширення набуває облікова література соціологічного спрямування, в основі якої покладено значну кількість різноманітних соціологічних теорій та методологій. В рамках вищенаведеного спектру літератури важливе місце займає організаційний неоінституціоналізм та інтеракціоністська перспектива, як інструменти соціологічного аналізу бухгалтерського обліку.

В умовах гармонізації національних систем бухгалтерського обліку на основі МСФЗ, що забезпечило усунення значних розбіжностей в обліковій практиці в різних країнах світу, та відповідно, зумовило недоцільність використання досвіду інших країн щодо побудови облікової теорії та методології, для їх удосконалення вченими найчастіше використовуються розробки в сфері економіки або положення трансдисциплінарного характеру, що можуть використовуватись в різних сферах наукових досліджень, наприклад, системний підхід.

Впровадження економічних напрацювань в бухгалтерському обліку дозволяє під іншим кутом зору подивитись на існуючі невирішені проблеми, сформулювати рекомендації щодо їх вирішення, а також використати готові моделі та концепції для забезпечення відповідності бухгалтерського обліку зростаючим потребам користувачів облікової інформації, що вже були розроблені вченими-економістами. При цьому застосування такого підходу передбачає необхідність адаптування економічних моделей та концепцій до фундаментальних облікових положень, з яких складається ядро чинної парадигми бухгалтерського обліку, або навіть їх взаємоузгодження, оскільки лише за таких умов можуть бути створені необхідні передумови для вирішення практичних проблем, зокрема, в сфері корпоративного управління. Це пояснюється існуванням відмінностей в обліковій науці та інших економічних науках як в частині категорійно-понятійного апарату, так і з теоретико-методологічної точки зору.

На сьогодні є цілий ряд теоретичних конструктів, які по різному трактуються в бухгалтерському обліку та в інших економічних науках. Найбільш поширеним прикладом існування невідповідності в поглядах між обліковцями та економістами є поняття “доходи”, “витрати” і похідне від них поняття “прибуток”, щодо яких у представників двох даних сфер наукових досліджень існують розбіжні підходи до розуміння. А вже з формуванням постіндустріальної економіки також особливо яскраво проявляється невідповідність між економічним та обліковим розумінням сутності поняття капіталу, зокрема, в частині тих його складових капіталу, що мають невідчутну природу. Так, до складу капіталу (активів) в систему об’єктів бухгалтерського обліку лише частково включений інтелектуальний капітал, а людський, соціальний і екологічний капітал взагалі залишаються поза її межами.

Існуючі відмінності в обліковій та інших економічних науках пояснюються не лише відмінністю в об’єкті дослідження, а також в цілях, які висувуються перед науковцями та використовуваній методології здійснення наукових досліджень. Так, на думку проф. Дж.Б. Кеннінга (1929 р.) можна виділити наступні причини, що зумовлюють існування відмінностей між науковцями в сфері обліку та в економічній теорії: 1) використання відмінних методів аналізу; 2) вивчення різного об’єкту різними суб’єктами; 3) відсутність схожих тематик в систематичних працях; 4) розгляд зовсім різних проблем; 5) недостатня єдність з точки зору методу, предмету та конкретних проблем [286, с. 1-2]. Хоча, як відмічає проф. С.Ф. Легенчук [91, с. 109], у 1970-х рр. в США окрема група дослідників (М. Дженсен, В. Меклінг, Ю. Фама) почала використовувати інституційну методологію для одночасного проведення досліджень в економічній сфері та в сфері бухгалтерського обліку, що можна розглядати як приклад поступового усунення відмінностей в процедурних аспектах проведення наукових досліджень в двох даних сферах.

Дана проблема, що характеризується існуванням відмінностей облікової науки з іншими науками економічного спрямування, має глибокі історичні корені. Так, наприкінці XIX-го – початку XX-го століття значна кількість вчених вважали бухгалтерський облік однією з найважливіших складових економіки або політекономії (В.Д. Белов, Л.І. Гомберг, А.І. Скворцов, П. Цьомпа та ін.), але інші вчені (П.Ж. Прудон) безпосередньо вважали її справжньою економікою. Якщо раніше дана проблема переважно розглядалась в контексті можливості виокремлення і розгляду бухгалтерського обліку як самостійної науки, то на сьогодні більш актуальними є розгляд таких її аспектів, що пов'язані з можливістю та доцільністю використання напрацювань в сфері економіки для подальшого розвитку бухгалтерської науки, зокрема, що вступають в суперечність з неокласичною економічною теорією фірми, яка покладена в основу системи МСФЗ. Наприклад, в окремих публікаціях американські дослідники (В.Е. Патон [392], І. Клірекопер [358] та ін.) відмічали про необхідність застосування економічного підходу до розвитку облікової практики, що відрізняється від традиційної облікової методології.

В подібному ключі вчені на сьогодні також наголошують як на необхідності приведення у відповідність облікової теорії до економічної теорії або їх зближенні чи узгодженні (Ю. Біонді [279], М. Шубік [411]), так і всупереч даній позиції відмічають про те, що облікова теорія є окремим варіантом економічної теорії, яка формується під впливом ряду власних політичних та соціальних факторів, а тому вона не потребує повного взаємоузгодження та забезпечення відповідності (М. Гаффікін [329]), оскільки вона більш точно відображає дійсну економічну реальність.

Незважаючи на те, що на сьогодні вчені в сфері бухгалтерського обліку по-різному підходять до питання співвідношення економічної та облікових теорій, беззаперечними є переваги використання перевірених практикою напрацювань в інших економічних науках задля удосконалення теоретико-методологічних засад функціонування облікових систем на підприємствах.

Так, на думку проф. С.М. Поленової розвиток бухгалтерського обліку як галузі наукових досліджень, що має вагомий прикладний характер, багато в чому спирається на досягнення економічної теорії [147, с. 57]. А проф. Д.А. Львова уточнює, які саме складові економічної теорії використовуються для розвитку облікової науки: “в останні роки теорія бухгалтерського обліку переосмислюється в парадигмі *mainstream economics*, а її проблеми більше не розглядаються відокремлено від загальних проблем економічної теорії” [102, с. 139]. Передусім це пов’язано з відходом вчених від механістичного розуміння облікової системи підприємства (як прикладної математики) та її розгляд в якості повноцінного учасника соціально-економічного життя суспільства (як прикладної соціо-економіки), що забезпечує формування економічної дійсності. Тому все більш актуальними для розвитку облікової науки в умовах сьогодення стають соціологічні, психологічні та поведінкові економічні теорії, які дозволяють розкрити роль обліку в суспільстві та обґрунтувати порядок здійснення дій суб’єктами його ведення та організації.

На думку проф. Ю.І. Будович є очевидним, що на основі помилок, наявних в економічній теорії, повинні вчитись й інші економічні науки, в тому числі, наука “бухгалтерський облік”, яка займається формуванням теорії обсягу дослідження (меж пізнання) бухгалтерського обліку – практики [23, с. 38]. Таким чином, автор наголошує на доцільності використання не лише окремих положень економічної теорії для подальшого розвитку бухгалтерського обліку, а також й на використанні трансдисциплінарних концепцій, покладених в основу економічних теорій, а також всіх переваг і недоліків, пов’язаних з цим процесом, що в цілому дозволить вирішити проблему неповноти та розосередженості облікових конструктів, забезпечуючи їх приведення в адекватну форму.

Однак, деякі вітчизняні дослідники, зокрема, проф. С.Ф. Голов, наголошують на тому, що сучасна теорія бухгалтерського обліку не може ґрунтуватися на економічних теоріях. Економічні (зокрема інституціональні) та інші (психологічні, обмеження систем тощо) теорії є інструментами

дослідження і вдосконалення теорії та практики бухгалтерського обліку [42, с. 8]. Таким чином, автор намагається підкреслити неможливість використання економічних теорій для удосконалення теоретичних засад бухгалтерського обліку та обґрунтовує доцільність їх використання як засобу або інструменту пізнання облікової практики та теорії. Дане твердження вважаємо досить суперечливим, оскільки на сьогодні значна кількість теоретичних конструктів, залучених зі сфери економіки, активно використовуються як на рівні облікової практики (наприклад, економічна додана вартість), так і для розвитку облікової науки.

З позиції пошуку тенденцій розвитку бухгалтерського обліку як науки важливого значення також набуває аналіз його методологічної компоненти, зокрема, тих методів наукового пізнання які використовуються вченими для удосконалення чинної системи бухгалтерського обліку на мікро- та макрорівні. Так, в результаті дослідження проф. О.О. Канцуровим ряду докторських дисертацій вітчизняних науковців за останнє десятиліття було встановлено, що в більшості робіт бухгалтерський облік досліджується на засадах традиційних методів пізнання, а при обранні методів дослідження більшість дослідників залишають поза увагою інституціональний аспект бухгалтерського обліку [71, с. 13]. Під “традиційними” методами або підходами автор розуміє методи інших економічних дисциплін та трансдисциплінарні методи (системний підхід, історичний аналіз тощо), які використовуються вченими з моменту виникнення бухгалтерського обліку як одного з видів наукової діяльності (кінець ХІХ-го століття).

Однак, протягом останніх 5-ти років ситуація у вітчизняному науковому середовищі суттєво змінилась. Проведений аналіз наукових праць дозволив встановити, що в останні роки все більшого поширення серед вітчизняних дослідників набуває використання інституційної теорії в якості “інструменту”, що застосовується для удосконалення бухгалтерського обліку. Оскільки використання інституційного аналізу дозволяє не лише надати відповіді на запитання, які виникали у дослідників в сфері обліку з

моменту його виникнення і до нашого часу, і які на сьогодні не можуть бути вирішені розробкою і постійним удосконаленням міжнародних концептуальних засад обліку (концептуальна основа обліку IAS/IFRS та GAAP US, а також і дозволяє передбачити появу нових проблем і упередити появу негативних наслідків, які можуть настати з їх виникненням.

Широке використання інституційної теорії в наукових дослідженнях в сфері бухгалтерського обліку в Україні в останні роки обґрунтовується наступними причинами:

1) “Інституційною революцією”, що на сьогодні відбувається в економічних науках в світі, яка також поступово поширилась і в Україні. Під даним терміном слід розуміти активне використання положень різноманітних течій старого та нового інституціоналізму для вирішення економічних проблем, а також застосування інституційного інструментарію в інших наукових дисциплінах (соціологія, політологія, історія тощо). Зокрема, як свідчать результати аналізу використання поняття “institutional theory” в англійській літературі, з 1990-х років можна спостерігати стрімке зростання його використання (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Динаміка використання поняття “institutional theory” згідно “Google Books Ngram Viewer” (сформовано автором)

2) Здатністю інституційної теорії сприяти вирішенню суттєвих проблем, що існують як на рівні національної системи бухгалтерського обліку, так і на

рівні облікової системи окремого підприємства. Інституційний аналіз може застосовуватись як стосовно НСБО, коли бухгалтерський облік розглядається як окремий соціально-економічний інститут, що функціонує в певному інституційному середовищі і взаємодіє з іншими економічними інститутами, так і завдяки розвитку неоінституційної теорії може застосовуватись для вирішення проблем функціонування системи обліку на мікрорівні, зокрема, в частині організації бухгалтерського обліку (побудова оптимальної моделі організації бухгалтерського обліку шляхом вирішення агентської проблеми та на основі використання теорії оптимальних контрактів), удосконалення теоретико-методичних аспектів обліку окремих об'єктів (транзакційні витрати, специфічні активи) тощо.

3) Можливістю спрямування наукових досліджень в сфері обліку на врахування соціокультурного контексту. Розгляд бухгалтерського обліку як окремого інституційного явища, який функціонує на основі певних сформованих правил та традицій, дозволяє вписати його в рамки існуючого соціокультурного контексту. Це означає, що інститут бухгалтерського обліку є залежним від навколишнього соціального середовища з одного боку, розвивається у відповідності до змін середовища, реагуючи на зміну умов і факторів його існування, а з іншого боку, інститут бухгалтерського обліку сам впливає на формування соціального середовища шляхом надання інформації для прийняття рішень, внаслідок чого розподіл капіталу в суспільстві та прийняття окремих політичних рішень залежить від результатів функціонування даного інституту. Таким чином, бухгалтерський облік слід розглядати не лише як засіб технічної обробки і перетворення бухгалтерських даних на інформацію для прийняття рішень, а як засіб реалізації соціальної ідеології та здійснення політичного впливу.

4) Популяризацією та пропагуванням використання даного інструменту вітчизняними (вчені-інституціоналісти) та зарубіжними науковцями (представники позитивної теорії обліку). В Україні найбільша заслуга в популяризації застосування інституційного підходу в бухгалтерському обліку

належить акад. В.М. Жуку [60] завдяки працям якого у вітчизняному науковому співтоваристві закріпилась поняття інституту бухгалтерського обліку, сформувався тенденція щодо необхідності проведення інституційного аналізу облікової системи та вперше було здійснено наукове обґрунтування щодо необхідності розробки інституційної теорії бухгалтерського обліку, яку слід розглядати як певний науковий фундамент для формування ідеальної системи бухгалтерського обліку, яка функціонує в мінливих інституційних умовах. Серед зарубіжних дослідників застосування інституційної теорії в бухгалтерському обліку стало поширюватися завдяки розробці і поширенню наприкінці 1970-х – початку 1980-х років позитивної та соціологічної теорії обліку (Р. Ваттс, Дж. Циммерманн, Е. Хоупвуд), які змінили погляди вчених в сфері обліку на порядок здійснення наукових досліджень (акцентування уваги на застосування емпіричних методів досліджень) та значно розширили предмет бухгалтерського обліку як науки, перемістивши основну увагу з процедурних аспектів ведення та організації бухгалтерського обліку на взаємозв'язки системи обліку з іншими соціально-економічними інститутами та на вплив облікової інформації на їх функціонування та на соціальне середовище в цілому.

Подібна тенденція щодо активного використання інституційної теорії в наукових дослідженнях також характерна і для інших країн пострадянського простору, де вона також набула широкого застосування в останні роки. Серед представників цих країн немає єдиного розуміння того, чому слід використовувати інституційну теорію (інституційний аналіз, інституційний підхід) в бухгалтерському обліку. Так, на думку проф. С.М. Поленової застосування розробок інституційної теорії бухгалтерському обліку є неминучим та зумовлено існуючими практичними потребами [147, с. 57], а на думку проф. Л.А. Чайковської – зумовлено багатогранністю бухгалтерського обліку як наукової діяльності, професійної дослідницької діяльності та навчальної дисципліни [253, с. 64], що вимагає застосування нових універсальних підходів для дослідження кожної з цих областей. В.В.

Панков, В.Л. Кожухов та А.С. Пешехонов [133, с. 17] до таких причин відносять визнання інституційної природи бухгалтерського обліку в працях представників англо-американської школи, що актуалізує необхідність використання інституційних засад для побудови інституційної теорії обліку. В.В. Говдя, І.В. Середенко та Ж.В. Дегальцева вважають, що використання інституційної теорії дозволяє адекватно розглянути процеси трансформації облікового процесу, розширити рамки існуючої теорії обліку та знайти відповідний поставленій задачі інструментарій [38, с. 992]. Існування відмінного підходу щодо причин використання інституційної теорії в облікових дослідженнях з одного боку є свідченням відсутності чітких орієнтирів щодо можливостей її застосування, а з іншого боку – розкриває багатогранність можливостей інституційного аналізу для вирішення традиційної та нетрадиційної облікової проблематики, яка піднімається вченими на сучасному етапі розвитку облікової науки.

Загальні причини необхідності використання інституційної теорії на сучасному етапі розвитку облікової науки, що виділяються вітчизняними дослідниками, наведено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Причини необхідності використання інституційної теорії для розвитку облікової науки (сформовано автором)

<i>Автор</i>	<i>Причини</i>
<i>1</i>	<i>2</i>
В.М. Жук	Інституціональна теорія є вершиною сучасної економічної думки. Вона здатна не тільки пояснити причини успішності чи неуспішності різного роду економічних систем, але і визначити фактори і шляхи подолання проблем, що створюють інститути. Інституціональна теорія практику на зміну інститутів для досягнення бажаних результатів. До того ж, інституціональна платформа для змін в теорії бухгалтерського обліку буде зрозумілою для широкого загалу економічної науки. Імідж бухгалтерського обліку як консервативної складової економічної науки має відходити у минуле [58, с. 18-19]
О.О. Кан-цуров	Інституціональний підхід до пізнання бухгалтерського обліку дозволяє виявляти закономірності залежності якості економічної інформації від моделі регулювання діяльності у сфері бухгалтерського обліку та інших питань, які виходять за межі традиційного предмету і методу бухгалтерського обліку [71, с. 58]

1	2
М. Чумаченко, Т. Кучеренко	Інституціональний підхід акумулює досить великий обсяг інформації про функціонування різних інститутів та про результати перспективних наукових розробок у суміжних з бухгалтерським обліком галузях. Інституціональна теорія досліджень у галузі бухгалтерського обліку розглядається як доктрина, що здатна пояснити сучасний стан і перспективи розвитку системи бухгалтерського обліку та її складової – фінансової звітності з позицій взаємодії базових економічних інститутів [256, с. 12]
І.А. Юхименко-Назарук	Існує дві основні причини застосування інституційного аналізу для дослідження облікової системи: 1) Розширення предмету бухгалтерського обліку як науки; 2) Удосконалення методології бухгалтерського наукового пізнання шляхом використання нових для бухгалтерського обліку інструментів – соціологічних, психологічних та біхевіористичних теорій [260, с. 17]

Проведений аналіз виділених авторами причин необхідності використання інституційної теорії для розвитку облікової науки (табл. 2.1) дозволяє встановити, що її використання в умовах сьогодення є не бажанням окремих учених підвищити наукову вагомість останньої, а є об'єктивною необхідністю в забезпеченні її подальшого прогресивного функціонування. Це обґрунтовується тим, що виходячи з позицій представників англо-американської школи бухгалтерський облік є соціальним явищем, для вивчення якого на сьогодні вже недостатньо традиційного набору методів, які раніше застосовувались для аналізу обліку як закритої механістичної системи, а тому інституційна теорія дозволяє заповнити цю прогалину. Таким чином, необхідність використання інституційної теорії обґрунтовується трансформацією підходів до розуміння сутності бухгалтерського обліку як економічної та соціальної науки, що в свою чергу, для її ефективного аналізу передбачає необхідність використання адекватних методів її пізнання, що враховують існуючий рівень її різноманіття (організаційного, економічного, соціального, поведінкового тощо).

Наприклад, застосування інституційної теорії дозволяє використовувати дієві рекомендації для виходу з інституційних пасток (еволюційні, революційні), тобто з ситуацій, коли в системі обліку формуються неефективні стійкі норми чи інститути, що є свідченням дисбалансу між формальними та неформальними правилами функціонування такої системи.

Конкретним прикладом інституційної пастки на середніх і малих вітчизняних підприємствах є приділення надмірної уваги розвитку підсистеми податкового обліку і майже повне ігнорування підсистеми управлінського обліку, оскільки в умовах сформованого інституційного середовища доцільніше більшу увагу приділяти оптимізації податків, ніж одержанню більших доходів за рахунок підвищення ефективності системи управління на основі використання інформації з підсистеми управлінського обліку.

Першопроходьцями в здійсненні інституційних досліджень в сфері бухгалтерського обліку на пострадянському просторі були В.М. Жук, Г.Г. Кірейцев, В.В. Панков, О.М. Петрук, та Л.А. Чайковська, завдяки яким виходячи з положень інституціоналізму були поставлені проблеми, які потребують вирішення в сфері бухгалтерського обліку, окремі шляхи їх подолання, здійснені перші спроби та окреслені перспективи використання інституційної теорії в наукових дослідженнях щодо розвитку облікової системи підприємств та національної системи бухгалтерського обліку. Зокрема, проф. В.В. Панков ще у 2007 р. відмічав, що застосування інституційного підходу вписується в загальну картину розширення міждисциплінарних зв'язків і тому є особливо перспективним [132, с. 25].

На початкових етапах використання інституційної методології в бухгалтерських дослідженнях вчені значну увагу приділяли аналізу її можливостей та прогнозування змін, до яких може призвести використання такого нового інструментарію. Зокрема, проф. С.Ф. Голов на основі проведеного аналізу праць вітчизняних вчених-обліковців встановив, що вони обмежуються популяризацією інституціонального підходу, але утримуються від застосування його до існуючої системи бухгалтерського обліку та її інституціонального середовища [42, с. 8]. Поступово подібна ситуація змінилась, внаслідок чого вчені перейшли від актуалізації і популяризації використання інституційної теорії до її безпосереднього використання для удосконалення теоретико-методологічних засад бухгалтерського обліку.

Протягом останніх років цілою групою вітчизняних дослідників інституційна теорія була використана при написанні докторських дисертацій – О.О. Канцуров, В.М. Метелиця, Я.В. Олійник, М.А. Проданчук, І.А. Юхименко-Назарук, І.Б. Садовська. Проте, не зважаючи на стрімке зростання кількості публікацій з даного напрямку, на сьогодні можна констатувати відсутність єдності в підходах як щодо порядку використання інституційної методології в бухгалтерських наукових дослідженнях, так і щодо інтерпретації складових бухгалтерського обліку як певного інституційного явища (мегаінституту, інституту, інституції, інституційної практики тощо).

Одним із способів вирішення вищенаведеної проблеми є проведення систематизації таких досліджень, їх предметне розмежування та формування єдиного базису для порівняння, що має стати точкою опору в побудові універсальної інституційної теорії бухгалтерського обліку. Окремі спроби щодо систематизації бухгалтерських інституційних досліджень в Україні вже були здійснені проф. І.А. Юхименко-Назарук [260, с. 17-19], однак, вони не повною мірою враховують сучасний рівень їх розвитку, виділені автором напрями частково перетинаються між собою, порушуючи базові принципи виділення наукових класифікацій, а тому потребують доповнення та уточнення.

На нашу думку, інституційні дослідження в сфері бухгалтерського обліку можна класифікувати на основі виділення таких напрямів (рис. 2.2).

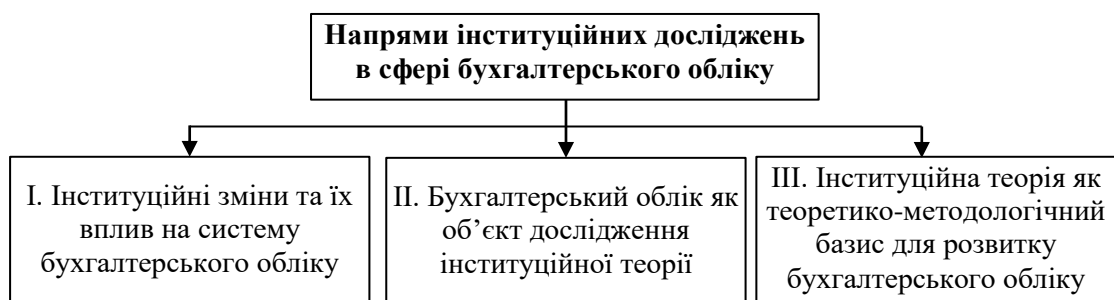

Рис. 2.2. Напрями інституційних досліджень в сфері бухгалтерського обліку (сформовано автором)

Під напрямом в даному випадку розуміється сфера наукових досліджень групи вчених, яка виникла на основі використання положень інституційної теорії, що спрямовані на вирішення певних завдань в бухгалтерській науці. В рамках кожного з напрямів можна виділити ряд проблем та проблемних питань, на вирішення яких спрямовується основна увага їх представників.

Виділення вищенаведених напрямів є достатньо умовним, оскільки відображає лише спрямування наукових пошуків дослідників, виходячи з об'єкта, методів та завдань дослідження, однак не обмежує дослідників рамками лише одного з напрямів. Наприклад, проф. Л.А. Чайковська, для визначення впливу інституційних теорій на теорію та практику бухгалтерського обліку одними з основних завдань виділяє систематизацію існуючих теоретичних поглядів щодо бухгалтерського обліку, аналіз взаємозв'язку інституційних змін і об'єктів обліку і уточнення природи і сутності понять та категорій “інститут” та “інституційні зміни” [253, с. 90-91]. Таким чином, автор в своїй праці одночасно займається дослідженнями в рамках першого та другого з виділених напрямів. При цьому слід враховувати, що якщо перед вченими постає задача формування інституційної теорії або парадигми бухгалтерського обліку, то вона має забезпечити формування такої системи наукових знань, що дозволить роз'яснити всі події та ситуації, пов'язані з вирішенням всіх проблем, які розглядаються дослідниками в рамках кожного з виділених напрямів.

І. Інституційні зміни та їх вплив на систему бухгалтерського обліку – один з найпоширеніших напрямів розвитку бухгалтерських інституційних досліджень, пов'язаний з аналізом впливу змін, що відбуваються в зовнішньому середовищі облікової системи на різних рівнях. В даному випадку інституційна теорія використовується для аналізу факторів, від яких залежить розвиток бухгалтерського обліку. Подібні дослідження в світі почали проводитись ще з середини ХХ-го століття (С. Грей, Х. Перера, Г. Хофстеде, С. Шварц та ін.), і передбачали врахування впливу різних видів факторів (економічних, політичних, екологічних, соціальних, культурних

тощо) при аналізі особливостей формування систем обліку в різних країнах світу та на конкретних підприємствах. Однак, лише з появою надійної теоретичної основи – інституційної теорії – такі дослідження набули більш системного вигляду. Оскільки інституційні зміни регулярно відбуваються в певних складових зовнішнього середовища облікової системи, то остання має адаптивно реагувати на їх виникнення, забезпечуючи ефективність свого функціонування на належному рівні. Вивчення особливостей реалізації інституційних змін, притаманних бухгалтерському обліку, дозволяє сформулювати найбільш ефективний напрям його подальшого розвитку. Досягнення вищенаведеного завдання є однією з основних задач, яку ставлять перед собою представники даного напрямку, використовуючи інструментарій інституційної теорії для подальшого розвитку бухгалтерського обліку.

II. У випадку розгляду *бухгалтерського обліку як об'єкту дослідження інституційної теорії* останній розглядається крізь призму інституційного аналізу в контексті функціонування системи вищого порядку, що дозволяє розглядати його як певне інституційне явище. Хоча серед вітчизняних та зарубіжних вчених на сьогодні ще немає остаточної згоди стосовно того, до якого саме виду таких явищ може бути віднесена система бухгалтерського обліку (мегаінститут, інститут, інституція, інституційна практика тощо) або її окремі елементи (облікова оцінка, професійне судження тощо) як на рівні підприємства, так і на загальнодержавному рівні. Однак, наділення облікової системи або її окремих елементів статусом певного інституційного явища вже дозволяє його розглядати в рамках інституційних категорій (інститути, інституції, формальні та неформальні правила тощо), взаємозв'язків між ними та використовувати рекомендації щодо забезпечення їх ефективного функціонування та подальшого розвитку, що були розроблені вченими-інституціоналістами.

Називаючи бухгалтерський облік інститутом, на думку В.В. Панкова, В.Л. Кожухова та А.С. Пешехонова [133, с. 17], можливим стає визначення

меж і структуризація суспільних відносин щодо представлення інформації. Тобто створюються теоретичні передумови для удосконалення процесу функціонування облікової системи підприємства на мікрорівні. Інші автори, окрім цього, також акцентують увагу на ролі застосування інституціоналізму для удосконалення та розвитку наукових засад бухгалтерського обліку. Так, Л.О. Чайковська відмічає, що інституціоналізм дозволяє пояснити динаміку облікового процесу, особливості його трансформації, а також еволюційні процеси його становлення і розвитку. Цьому сприяє включення в інституціональний аналіз інструментів, властивих суміжним наукам, що забезпечує більш повне розуміння ролі бухгалтерського обліку в розвитку економіки [254, с. 62], а С.М. Поленова наголошує, що застосування в бухгалтерському обліку інституційної теорії здатне представити його у взаємозв'язку з іншими інститутами в контексті його інституційного середовища, а значить, обґрунтувати напрями розвитку, виходячи з його інституційної структури, інформаційно забезпечивши узгодження специфічних цілей і інтересів учасників господарської діяльності з мінімальними витратами [147, с. 57]. Таким чином, розгляд бухгалтерського обліку як певного інституційного явища (суспільної та організаційної практики) дозволяє провести його структурний аналіз, визначити його місце в інституційному середовищі та в суспільстві в цілому, а також ідентифікувати взаємозв'язки з іншими соціально-економічними інститутами, що сприяє підвищенню його значимості як елемента сучасної суспільної інфраструктури (інституційної практики щодо збору, обробки та представлення інформації для різних видів заінтересованих користувачів) та подальшому розвитку облікової науки.

III. *Інституційна теорія як теоретико-методологічний базис для розвитку бухгалтерського обліку.* Окрім використання для аналізу факторів впливу на облікову систему та її дослідження як певного інституційного явища інституційна теорія може розглядатись як альтернатива для побудови теоретико-методологічних засад бухгалтерського обліку, що проявляється в

двох основних аспектах: 1) Об'єкти обліку; 2) Методи обліку. Виходячи з положень інституційної теорії для ефективного функціонування економічних систем недостатнім є використання традиційних облікових об'єктів, а необхідне їх розширення та деталізація. В результаті окремі дослідники в сфері бухгалтерського обліку пропонують імплементувати подібні нові інституційні об'єкти до складу облікової системи, розробляючи методики щодо їх оцінки та облікового відображення: трансакційні витрати (П.І. Гайдуцький, В.М. Жук, В.С. Литвиненко, М.А. Проданчук, І.Б. Садовська, М.М. Шигун, Ж.М. Ющак та ін.); мережеві та специфічні активи (І.В. Жиглей, І.А. Юхименко-Назарук). Окрім цього, представники інституційної теорії розробили значну кількість пропозицій, які можуть бути використані для удосконалення елементів методології ведення бухгалтерського обліку (облікова оцінка, професійне судження) та порядку його організації (контрактна взаємодія, мінімізація інформаційної асиметрії та неповноти інформації).

Виходячи з виділених напрямів інституційних досліджень в сфері бухгалтерського обліку, а також враховуючи те, що їх використання вітчизняними вченими викликане відповідними причинами і може призвести до одержання певних результатів, розроблено відповідну матрицю (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Основні причини і наслідки виникнення напрямів інституційних досліджень в сфері бухгалтерського обліку (сформовано автором)

<i>Причини і наслідки виникнення напрямку</i>	<i>Напрями інституційних досліджень в сфері бухгалтерського обліку</i>		
	<i>Інституційні зміни та їх вплив на систему бухгалтерського обліку</i>	<i>Бухгалтерський облік як об'єкт дослідження інституційної теорії</i>	<i>Інституційна теорія як теоретико-методологічний базис для розвитку бухгалтерського обліку</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Причини виникнення	Необхідність обґрунтування впливу інституційного середовища на розвиток національної системи бухгалтерського обліку	Необхідність визначення місця бухгалтерського обліку в існуючій інституційній інфраструктурі	Необхідність розвитку теоретико-методологічних засад ведення та організації бухгалтерського обліку

1	2	3	4
Наслідки виникнення	Можливість пошуку найбільш ефективних шляхів розвитку національної системи бухгалтерського обліку	Розгляд бухгалтерського обліку як певного інституційного явища та використання інструментів інституційного аналізу	Виділення нових інституційних об'єктів обліку та розробка інституційних теоретико-методологічних моделей бухгалтерського обліку

В результаті аналізу виділених причин і наслідків виникнення напрямів інституційних досліджень в сфері бухгалтерського обліку (табл. 2.2) стає більш зрозумілою необхідність використання інституційної теорії для розвитку теоретико-методологічних та організаційних аспектів бухгалтерського обліку як на рівні НСБО, так і на рівні облікової системи конкретного підприємства. Зокрема, основною ціллю її застосування є необхідність подолання консерватизму традиційної радянської теорії бухгалтерського обліку, яка незважаючи на її неможливість обґрунтування існуючих трансформацій в НСБО внаслідок змін, що відбуваються в світовій економічній системі в останні роки, і до сьогодні використовується вченими для вирішення існуючих проблем і визначення перспектив розвитку бухгалтерського обліку. Застосування інституційної теорії в бухгалтерському обліку дозволяє проаналізувати основні зміни, що на сьогодні відбуваються в НСБО та на рівні облікової системи окремого підприємства, а також визначити напрями майбутніх змін, які будуть здійснювати значний вплив на процес ведення і організації обліку на конкретному підприємстві в майбутньому (поширення транснаціональної форми ведення бізнесу, зростання ролі інтелектуального капіталу та інновацій, мережева та міжмережева взаємодія підприємств, діджиталізація розрахунків тощо), а також зумовлюватимуть необхідність удосконалення системи регламентації бухгалтерського обліку у відповідності до вимог зовнішнього середовища (формування нових територіальних об'єднань, економічних просторів тощо).

Важливе значення використання інституційної теорії має для розвитку обліково-аналітичного забезпечення різних видів систем управління, які вже

давно виступають об'єктом інституційного аналізу. Однією із таких систем є система корпоративного управління, для забезпечення ефективного функціонування якої слід удосконалити існуючу систему її обліково-інформаційної підтримки на основі використання положень інституціоналізму. Це обґрунтовується тим, що як показав аналіз теоретичних проблем бухгалтерського обліку в системі корпоративного управління, розробка його понять, принципів та інших теоретико-методологічних положень в період становлення корпоративного сектору в Україні перебуває на недостатньо розвиненому рівні. Основними напрямками застосування інституціонального аналізу в корпоративному управлінні в частині облікової проблематики вважаємо наступні:

- Удосконалення облікової системи корпорації в напрямі забезпечення відповідності цілям системи корпоративного управління;
- Аналіз впливу структури власності корпорації на виконання системою бухгалтерського обліку її основних функцій;
- Розробка шляхів мінімізації впливу суб'єктів корпоративного управління на результати діяльності корпорації, що визначаються в її обліковій системі;
- Розробка оптимальної структури бухгалтерської служби для забезпечення ефективного функціонування системи корпоративного управління;
- Пошук оптимального співвідношення між сильно інституціоналізованими та менш сильно інституціоналізованими засобами регулювання облікової системи в корпоративних структурах;
- Розробка нових облікових моделей для забезпечення реалізації корпоративної стратегії;
- Удосконалення обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління в напрямі створення довгострокової вартості корпорації.

2.2. Неінституційна теорія корпоративного управління: виклики для системи обліку

Сучасна концепція корпоративного управління остаточно сформувалась на початку 1990-х років у відповідь на встановлення глобального поширення корпорацій та підвищення важливості їх ролі в функціонуванні світової економіки. Корпоративне управління є системою соціально-економічних взаємодій, тобто передбачає здійснення постійних взаємовідносин між групою суб'єктів, залучених до даного процесу – виконавчі органи, Рада директорів, акціонери та інші особи, заінтересовані в забезпеченні сталого та ефективного функціонування корпорації. Системи корпоративного управління є одним з специфічних механізмів, які використовуються для забезпечення найбільш ефективного використання наявних у корпорації ресурсів, вони можуть бути побудовані на основі використання різноманітних моделей, яким притаманні власні переваги та недоліки.

Починаючи з початку ХХ-го століття функціонування системи корпоративного управління було об'єктом вивчення різних дисциплін економічного спрямування (економічна теорія, фінанси, економічна соціологія, бухгалтерський облік тощо), які не змогли повною мірою забезпечити ліквідацію розриву між наявними практичними проблемами і системою теоретичних знань в сфері корпоративного управління. Передусім це пов'язано з неможливістю неокласичної економічної теорії, яка базується на таких основних засадах як методологічний індивідуалізм, раціональність економічних суб'єктів та максимізація корисності пояснити особливості протікання процесів, що відбуваються всередині фірми і які пов'язані з перетворенням ресурсів на готовий продукт.

Про недостатність приділення уваги фірмі як окремій економічній організації в рамках неокласичної теорії відмічали з початку ХХ-го століття Ф. Найт, Р. Коуз, а пізніше більш детально дану проблему розкрив Г. Демсец, що дозволило йому сформулювати основи економічної теорії прав власності.

Саме Г. Демсец у праці 1983 р. відзначив, що місія неокласичної економіки полягає в розумінні системи цін на ресурси і її координації з використанням ресурсів, а не в розумінні внутрішнього функціонування реальних фірм [309, с. 377]. Таким чином, неокласична теорія не дозволяє аналізувати проблеми внутрішньої організації фірми. Значною кількістю дослідників в неокласичному розумінні фірма прирівнюється до “чорної скриньки”, яка дозволяє лише обґрунтувати, як зміни у вхідних витратах призводять до змін при одержанні результату (вихідного продукту). Так, британський дослідник О.Д. Херт, критикуючи неокласичну економічну модель відмічає, що оскільки вона розглядається як досконало ефективна “чорна скринька”, вона ігнорує проблеми стимулювання всередині фірми, вона нічого не говорить про внутрішню організацію фірми та про її ієрархічну структуру, межі фірми та про процес прийняття рішень в ній [338, с. 17]. За таким підходом фірма формально представляє дії власників ресурсів, які їх розміщують в найбільш цінні сфери використання, і забезпечує відокремлення виробництва від споживання, що в цілому здійснюється з метою максимізації прибутку. Відповідно, неокласична теорія зовсім не дозволяє аналізувати особливості функціонування сучасних корпорацій, в яких існують складні взаємозв’язки між принципалами та агентами, і не дозволяє проаналізувати вплив таких взаємодій на результати функціонування корпорацій. Вона не дозволяє враховувати реальні проблеми практичного функціонування корпоративних структур, існуючі в них організаційні проблеми та процес прийняття рішень в умовах реалізації різних моделей корпоративного управління, що зумовило необхідність пошуку і розробки вченими більш складних організаційних концепцій та теорій.

Значного розвитку і наближення до практичних проблем система знань в сфері корпоративного управління набула завдяки розвитку неоінституційної теорії корпоративного управління, тобто комплексу положень та припущень в неоінституційній теорії фірми, яка розкриває особливості здійснення взаємовідносин між реципієнтами та постачальниками капіталу корпорацій,

дозволяє проводити аналіз взаємодій між суб'єктами корпоративного управління та створює передумови для пошуку найбільш оптимальних моделей його реалізації в практичній діяльності корпоративних структур. Неоінституційну теорію фірми слід розглядати у вигляді певного з'єднувального елемента між напрацюваннями в сфері неокласичної теорії, спрямованими переважно на вивчення трансформаційних витрат, та розглядом теорії фірми через призму нового теоретичного конструкту – “транзакційних витрат”, що дозволяє більш предметно вивчати природу, межі та внутрішню організацію фірми.

На відміну від неокласичної економічної теорії неоінституційна теорія надає нові можливості для інтерпретації теорій корпоративного управління та розширює сферу їх застосування (обмежена раціональність (асиметричність інформації у економічних агентів), різнобічність інтересів, опортуністична поведінка, специфічність активів, вплив інститутів тощо). Неоінституційна інтерпретація розуміння сутності фірми та поведінки організації дозволяє забезпечити їх більш реальний аналіз, що зумовлює необхідність її використання для вирішення завдань корпоративного управління. Корпоративне управління в контексті даної теорії слід розглядати як окремий інститут, функціонування якого пов'язане з понесенням транзакційних витрат на взаємодію агентів в процесі функціонування корпоративної структури. Як об'єкт вивчення неоінституційної теорії в майбутньому корпоративне управління продовжить розширюватись, оскільки застосування інституційного підходу дозволяє сформулювати узгоджені теоретико-методологічні засади для забезпечення ефективного регулювання та управління на різних рівнях функціонування корпоративних структур.

Враховуючи існування досить широкого спектру підходів дослідників до обґрунтування сутності корпоративного управління та відсутність чітких меж неоінституційної економічної теорії можна виділити цілу групу концепцій і теорій, які відносяться до неоінституційної теорії

корпоративного управління. Внаслідок цього Е. Клепчарек відмічає про те, що в літературі не можна знайти будь-якої універсальної однозначної типології теорій корпоративного управління, що базуються на використанні інституційного аналізу. Отже, виникає проблема – чи можливо і обґрунтовано перетворити теорії управління, засновані на неокласичній парадигмі, в неоінституційні теорії та чи слід розрізняти «чисто» інституційні теорії на основі аналізу трансакційних витрат та ті теорії, що прямо не стосуються аналізу інституцій та трансакцій [360, с. 244]. Наявність значного плюралізму в підходах вчених до формування теорій корпоративного управління на основі використання неоінституційних засад зумовлює необхідність їх аналізу та систематизації з метою обґрунтування системи вимог, які мають висуватись до бухгалтерського обліку з метою підвищення якості системи корпоративного управління.

Перед тим, як безпосередньо перейти до розгляду окремих неоінституційних теорій, що пояснюють особливості функціонування системи корпоративного управління, слід враховувати існуючу критику неоінституційної парадигми вченими зі сфери корпоративного управління та приділяти даним питанням більшу увагу. На думку П.С. Фісса [430, с. 390-393] існуючі критичні зауваження можна об'єднати в дві наступні групи:

- 1) Врахування ролі влади в інституційних взаємодіях, що передбачає розгляд інституціоналізації як внутрішньополітичного процесу, який відображає владу та інтереси коаліції суб'єктів таких взаємодій;
- 2) Врахування особливостей використовуваних механізмів корпоративного управління в сучасних умовах (економічні та правові традиції, захист інтересів акціонерів, забезпечення сталого розвитку тощо). Вищенаведені зауваження також мають бути покладені в основу розробки системи обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління, що будуватиметься на положеннях неоінституційної теорії. Зокрема, значну увагу треба приділяти питанням реалізації облікової політики в корпоративних структурах, що є одним із

прикладів реалізації влади, та розробці засобів інформування про економічні, екологічні та соціальні аспекти їх функціонування.

На сьогодні вченими розглядаються різноманітні складові неінституційної теорії (субтеорії, напрями, течії), які можуть бути використані для покращання системи корпоративного управління. Так, Е. Клепчарек у складі теорій корпоративного управління виділяє обмежувальні інституційні теорії, до складу яких входять: агентська теорія, теорія трансакційних витрат, теорія прав власності, теорія контрактів [360, с. 250]. П.С. Молчанов до складу неінституційних теорій, за допомогою яких обґрунтовуються проблеми функціонування системи корпоративного управління, відносить теорію прав власності, економіку права, теорію економічних організацій та нову економічну історію [116, с. 13]. Проте, як показує проведений аналіз, переважна більшість досліджень в сфері корпоративного управління ґрунтуються на ідеях агентської теорії (теорії агентських відносин) і пов'язаних з ними нормативними та позитивними дискусіями, оскільки саме агентська проблема займає одне з перших місць в корпоративному управлінні. Так, на думку Дж.А. Вайнберга в основі проблем, пов'язаних з корпоративним управлінням, лежить агентська проблема [449, с. 5], для розв'язання якої була створена агентська теорія. Цю позицію також підтверджує К.М. Ейзенгардт, відмічаючи, що в основі багатьох досліджень в сфері корпоративного управління була використана агентська теорія, а також пов'язані з нею нормативні, емпіричні та політичні дебати [320, с. 59]. В першу чергу це обґрунтовується тим, що агентська теорія має відношення до багатьох аспектів функціонування корпоративних структур, починаючи від питання щодо причин їх виникнення та визначення їх меж, і закінчуючи питаннями обґрунтування причин формування структури капіталу (розпорошена власність, пірамідальні структури тощо) даних форм організації бізнесу. Як і інші теорії, які стосуються діяльності корпоративних структур, агентська теорія фокусується на їх працівниках і на

тому, яким чином вони себе поведуть у внутрішньокорпоративному середовищі.

По друге, особливої актуальності агентська проблема в корпоративному управлінні набула після краху компанії “Enron”, яка сколихнула всю американську фінансову систему внаслідок зловживань з боку її топ-менеджменту. Окрім цього, привернення уваги до агентської проблеми в останні роки обґрунтовується й тим, що агентські відносини в корпоративних структурах ускладнюються з кожним роком внаслідок глобалізації світової економічної системи, наростання динаміки та збільшення різноманіття економічних змін. Все це призводить до появи значної кількості проблем в діяльності корпоративних структур, які можуть з різною силою проявлятися на різних етапах їх життєвого циклу.

Для наукової спільноти агентська проблема в корпоративних структурах стала відомою завдяки виходу у 1932 р. праці А.А. Берле мол. та Г.К. Мінза “Сучасна корпорація та приватна власність”, однак автори наголошували на ефективності діяльності менеджменту в публічних корпораціях з розпорошеною власністю, тому дана проблема не привернула особливої уваги вчених і практиків. А вже на початку 1970-х рр. М.К. Дженсен та В.Х. Меклінг спростували дане твердження і довели, що власні інтереси менеджерів корпорацій не завжди співпадають з інтересами її власників та інших стейкхолдерів, що створило передумови для розробки комплексу заходів, які б дозволили мінімізувати наслідки виникнення агентської проблеми. Також слід відмітити, що в праці Р. Коуза від 1937 р. “Природа фірми” [160, с. 34-38] автором було вперше обґрунтовано доцільність привернення уваги трансакційним витратам, які стосуються процедури складання та виконання контрактів. Однією з причин збільшення трансакційних витрат є необхідність мінімізації наслідків виникнення агентської проблеми, що виникає в корпоративних структурах. В подальшому агентська проблема досліджувалась значною кількістю вчених, які розглядали особливості її виникнення в різноманітних сферах

економічної діяльності, зокрема, і в сфері корпоративного управління, досліджували міжнародні особливості її прояву, а також пропонували шляхи усунення негативних наслідків в результаті її появи.

На думку Я.І. Кузьміна, К.А. Бендукідзе та М.М. Юдкевич можна виділити дві основні передумови виникнення агентської теорії, які стосуються формального моделювання контрактних відносин:

1) Всі учасники контрактних відносин передбачаються повністю раціональними. Зокрема, вони володіють параметричним знанням відносно ситуації, в якій знаходяться (вони не знають, що відбудеться у майбутньому, але знають структуру проблем, які можуть виникнути) та їх обчислювальні здатності не обмежені. Це дозволяє їм знаходити найбільш ефективні рішення як функції різних станів природи;

2) Учасники контрактних відносин володіють різною інформацією відносно ряду ключових змінних. Таким чином, інформація хоч і є повною, але розподілена між учасниками асиметрично [88, с. 300]. Зокрема, друга передумова безпосередньо стосується системи бухгалтерського обліку, яка виступає основним інформаційним джерелом для прийняття рішень в системі корпоративного управління. Існування нерівномірного доступу до облікової інформації між різними групами користувачів (суб'єктами організації та ведення обліку і суб'єктами прийняття рішень; суб'єктами прийняття рішень та суб'єктами корпоративного управління тощо) є передумовою виникнення інформаційної асиметрії, що призводить до можливості здійснення опортуністичної поведінки більш поінформованими користувачами, оскільки саме на основі показників, які розраховуються на підставі облікових даних, відбувається отримання компенсаційних виплат.

Поняття опортуністичної поведінки менеджерів, як окреме біхевіоральне припущення було введено та обґрунтоване О. Вільямсоном, який відмічав, що люди-агенти підвладні вродженому раціоналізму, а тому поведінка їх є зумисне усвідомленою, однак, лише обмежено усвідомленою, і вони схильні до опортунізму, який є умовою задоволення власних потреб [32, с. 30].

Опортунізм є зворотним поняттям до покірності, тому опортуністичну поведінку агентів слід розглядати як недобросовісну поведінку, спрямовану на власне збагачення за рахунок принципалів шляхом нераціонального використання ресурсів корпоративної структури, прямих крадіжок та службових зловживань на власну користь, максимізації управлінського впливу, підвищення власного іміджу, прийняття неефективних управлінських рішень тощо. Бажання агентів максимізувати власні вигоди не призводить до прийняття ними рішень, які максимізували б цінність як для принципалів, так і для суспільства в цілому. Тому для підвищення ефективності функціонування організацій, за рекомендаціями автора [32, с. 64] необхідно робити організаційні поправки на згубні ефекти опортунізму, тобто проводити координацію та реформування існуючих агентських відносин в корпоративних структурах.

Виходячи з агентської теорії корпоративна структура розглядається як сукупність певних неповних “контрактів” між різними видами учасників корпоративних відносин (акціонери, кредитори, менеджери, інші стейкхолдери тощо), частина з яких є агентами, а інші – принципалами. Під неповним контрактом слід розуміти неможливість принципалів скласти такий контракт, який би забезпечував прямий взаємозв’язок між винагородою агента та зусиллями, які він витратить на його реалізацію, оскільки діяльність агента не піддається прямому контролю а її результати не є свідченням якості прийнятих ним рішень.

В рамках таких взаємовідносин виникає агентська проблема, що характеризується неналежним виконанням агентських зобов’язань. Існування такої ситуації є можливим в умовах формування агентських відносин, тобто у випадку, коли принципали, наприклад, акціонери, залучають іншу сторону – агентів, наприклад, менеджерів, для виконання керівництва корпоративною структурою за відповідну винагороду на основі делегування своїх прав на прийняття управлінських рішень.

При цьому відповідальність за дії менеджменту несуть власники корпоративної структури. Делегування таких прав та повноважень є першоосною появи агентської проблеми, визначальною причиною можливості існування різних інтересів у різних учасників корпоративної структури (потенційного конфлікту інтересів), що призводить до виникнення агентських витрат, що в свою чергу знижує ефективність корпоративного управління та ринкову вартість корпоративної структури.

Основними причинами делегування повноважень в корпоративних структурах від принципалів до агентів на думку А.В. Лібмана [95, с. 123-124] є наступні: 1) Поява і розвиток інституту залучення зовнішнього капіталу через випуск акцій; 2) Збільшення значної кількості дрібних постачальників капіталу; 3) Спеціалізація та розподіл праці, що зумовили відокремлення функцій управління від фінансування та кредитування діяльності корпорацій. Існування вищенаведених причин є свідченням того, що делегування повноважень в корпоративних структурах від принципалів до агентів є закономірним процесом, перехід до якого відбувся за об'єктивних обставин – через ускладнення та урізноманітнення акціонерної форми власності.

Таким чином, основна суть агентської проблеми зводиться до того, що менеджери, як агенти акціонерів (принципалів), можуть здійснювати дії, спрямовані на задоволення власних інтересів (опортуністична поведінка), що може суперечити інтересам акціонерів (максимізації їх багатства акціонерів). Виникнення такої ситуації обґрунтовується наступними причинами:

- 1) Наявністю різноманітних цілей;
- 2) Наявністю різного доступу до інформації, що стосується діяльності корпоративної структури;
- 3) Різним рівнем ризиків, які несуть два дані суб'єкта взаємовідносин в рамках корпоративної структури.

Приклад існування відмінних інтересів між принципалами та агентами в системі корпоративного управління наведено на рис. 2.3.

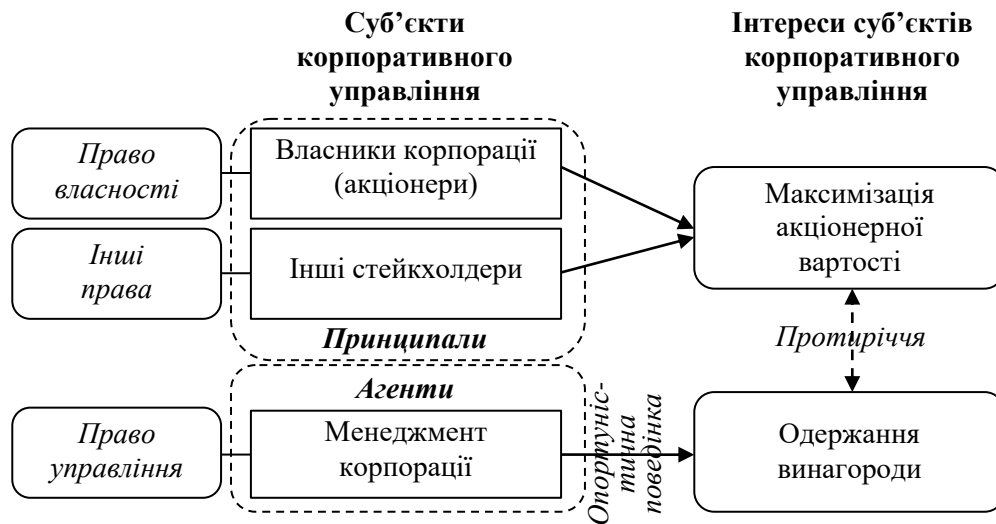

Рис. 2.3. Протилежність інтересів менеджменту та стейкхолдерів як основна причина агентської проблеми (сформовано автором)

Наведене на рис. 2.3 протиріччя між інтересами агентів та принципалів в системі корпоративного управління є однією із причин невиконання поставлених перед корпоративними структурами завдань (підвищення акціонерної вартості), яка виникає в результаті здійснення агентами опортуністичної поведінки, зокрема, і за допомогою зловживання варіативними інструментами бухгалтерського обліку (облікова політика, професійне судження), які виступають інструментами підтвердження виконання агентами їх контракту.

Як відмічає О.Д. Херт, [338, с. 18] агентська теорія, на відміну від неокласичної теорії, дозволяє врахувати проблеми внутрішньофірмового стимулювання, дозволяючи більш реалістично відобразити діяльність фірми, розглядаючи окремі якості вхідних даних в якості ендогенних, а не екзогенних величин, наприклад, стимули діяльності менеджерів корпоративних структур. Тому однією з основних задач агентської теорії є побудова оптимальної системи стимулювання діяльності агентів в корпоративних структурах, яка б забезпечувала створення таких умов, коли б агенти діяли в інтересах принципалів.

Основні теоретичні засади агентської проблеми в корпоративних структурах наведено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Теоретичні засади агентської проблеми в корпоративних структурах
(сформовано автором)

<i>№ з/п</i>	<i>Елементи агентської проблеми</i>	<i>Характеристика елементів з позиції агентської теорії</i>
1	Менеджери	Агенти
2	Власники	Принципали
3	Тип поведінки агента	Індивідуальна, опортуністична
4	Об'єкт аналізу	Контракт між принципалами та агентами
5	Основа щодо прийняття менеджерами рішень	Самозаінтересованість, обмежена раціональність, відраза до ризику
6	Направленість інтересів власників та менеджерів	Відмінна або повністю протилежна
7	Забезпеченість інформацією власників та менеджерів	Асиметрична
8	Основа щодо відносин між власниками та менеджерами	Контроль та моніторинг на передконтрактній та постконтрактній стадіях

В рамках окремої корпоративної структури можна виділяти різні рівні агентських відносин внаслідок існування різних варіантів делегування повноважень між її учасниками. До складу первинних відносин, які існують в переважній більшості корпоративних структур і на яку звертається переважна увага сучасними вченими, включаються агентські відносини між акціонерами та менеджерами, та між кредиторами і акціонерами. В першому виді відносин акціонери делегують повноваження менеджерам на управління корпоративною структурою, а в другому – кредитори надають корпоративній структурі капітал в користування, розпорядження яким делегується акціонерам. Окрім цього, особливо в країнах, де держава має значну частку в структурі капіталу корпорацій, наприклад в Китаї, значної актуальності набуває аналіз агентських відносин між мажоритарними та міноритарними акціонерами, оскільки концентрація контролю над корпоративною структурою в руках держави призводить до відсутності управлінських ініціатив та часткового ігнорування прав міноритарних акціонерів, яких в даному варіанті відносин слід розглядати в якості принципалів по відношенню до мажоритарних акціонерів (агентів).

В рамках корпоративної структури також можуть існувати й інші випадки прояву агентської проблеми, пов'язані з делегуванням управлінських повноважень, що є наслідком збільшення різноманітності агентських відносин (зростання кількості принципалів та агентів в корпоративних структурах, перетинання їх прав та сфер відповідальності). Виходячи з класифікації корпоративних агентських відносин, запропонованої І.В. Шевченко і М.В. Курузовим, можна виділити їх наступні види (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Види агентських відносин за І.В. Шевченко та М.В. Курузовим (сформовано автором на основі [257, с. 26])

Хоча делегування різних видів повноважень в корпоративних структурах виникло внаслідок об'єктивної необхідності та було зумовлено особливостями розвитку корпоративної форми власності, впровадження даного інструменту потягло за собою виникнення негативних наслідків, що відповідним чином вплинули на діяльність корпоративних структур. Одним з основних серед таких наслідків є виникнення явища інформаційної асиметрії, тобто існування ситуації нерівного доступу до інформації, коли агент володіє більшим обсягом інформації у порівнянні з принципалом, що дозволяє першому здійснювати недобросовісну поведінку, спрямовану на задоволення власних інтересів, які повною мірою або частково не співпадають з

інтересами принципала. В умовах існування інформаційної асиметрії принципали не можуть адекватно контролювати роботу агентів. Неповнота інформації є прикладом її асиметричності у тому випадку, якщо вона є неповною відносно агента, який володіє більш повною інформацією. Якщо ж агент та принципал одночасно володіють неповною інформацією про фірму, то це є прикладом симетричної інформації відносно взаємозв'язку принципал-агент.

Проблему існування асиметрії інформації на ринках та в діяльності організацій вчені почали піднімати наприкінці 1960-х – початку 1970-х років. Значний внесок в розвиток даного напрямку досліджень здійснили К. Ерроу, Дж. Акерлоф, Дж. Стігліц та М. Спенс, яким у 2001 році була вручена Нобелівська премія з економіки за внесок в “аналіз ринків з асиметричною інформацією”. Так, Дж. Акерлоф [2, с. 91], аналізуючи ринок уживаних автомобілів (“ринок лимонів”), встановив, що у випадку існування інформаційної асиметрії відбувається поступове зниження якості товарів та розмірів ринків. Хоча здійснені дослідження не стосувались безпосередньо діяльності організацій, зокрема, корпоративних структур, автором було виявлено і розглянуто вплив інформаційної асиметрії на обсяги агентських витрат, які здійснюються з метою мінімізації даного явища. Відповідно, Дж. Акерлоф обґрунтував, що на відміну від підходу неокласиків, який передбачав існування ринку з повною і досконалою інформацією, доступною для всіх його учасників, всім ринкам і організаціям притаманна неповнота інформації, а забезпечення інформаційної симетрії шляхом одержання додаткової необхідної інформації всіма учасниками контрактних відносин передбачає необхідність здійснення витрат.

Якщо значна увага праці Дж. Акерлофа приділялась передконтрактній поведінці агентів на ринках, то у статті 1976 р. “Теорія фірми: управлінська поведінка, агентські витрати та структура власності” М.К. Дженсен та В.Х. Меклінг розглянули проблему постконтрактної поведінки менеджерів в умовах асиметрії інформації на рівні фірми в контексті існування агентської

проблеми, обґрунтувавши існування морального ризику в результаті існування конфлікту інтересів між агентами та принципалами.

Авторами [353, с. 308] встановлено, що агентські витрати слід розглядати як критерій визначення ефективності діяльності фірми, до складу яких вони віднесли наступні складові: 1) витрати на моніторинг принципалами; 2) витрати на зв'язок з агентами (сигналізування та гарантування); 3) залишкові втрати. Агентські витрати за даним підходом слід розглядати як втрати вартості для акціонерів, які виникають внаслідок розходження інтересів між принципалами та агентами. Виділення вищенаведених видів витрат базувалось на положеннях Дж. Акерлофа, зокрема, перші два види витрат спрямовані на усунення інформаційної невизначеності, а третій вид – відображає можливість існування неповної інформації. Пропозиції М.К. Дженсена та В.Х. Меклінга щодо виділення агентських витрат заперечували твердження представників неокласичної теорії про те, що витрати на процес укладання і реалізації контрактів або дорівнюють нулю, або вже враховані виробничою функцією в неявному вигляді.

Сучасні представники неоінституційної теорії, на відміну від першопроходців даного наукового напрямку (наприклад, К. Ерроу [268, с. 303-305]), вже більш детально розкривають види інформаційної асиметрії, враховуючи всі фактори, що призводять до її виникнення (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Види інформаційної асиметрії та їх характеристика за А. Пікотом, Р. Рейхвальдом та Р.Т. Вігандом (сформовано автором на основі [394, с. 50])

<i>Інформаційна асиметрія Критерій диференціації</i>	<i>Приховані характеристики</i>	<i>Приховані дії</i>	<i>Приховані наміри</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Інформаційна проблема принципала	Якісні характеристики ефективності партнера по контракту невідомі	Зусилля партнера по контракту невідомі, неможливо за ними спостерігати, відсутні підстави для суджень	Наміри партнера по контракту невідомі
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>

Причина проблем чи істотних факторів впливу	Приховування характеристик		Моніторинг можливостей та витрат	Залежність від ресурсів
Поведінкова свобода агента	До початку підписання контракту		Після підписання контракту	Після підписання контракту
Проблема	Несприятливий відбір		Моральний ризик	Вимагання
Тип вирішення проблеми	Усунення інформаційної асиметрії за рахунок:		Уподобнення інтересів	Зменшення інформаційної асиметрії (моніторинг)
	Сигналізування / екранування	Само-відбір		

Виходячи з табл. 2.4 можна констатувати, що виникнення інформаційної асиметрії зумовлюється існуванням прихованих характеристик, прихованих дій та прихованих намірів. В результаті аналізу вищенаведених видів інформаційної асиметрії можна виділити три основні варіанти прояву опортуністичної поведінки агентів, що проявляються на передконтрактній (ex ante) та постконтрактній стадії (ex post) – несприятливий відбір, моральний ризик та вимагання.

Приховані характеристики в контексті діяльності агентів – це деякі особливості такої діяльності, які невідомі до укладання контракту, однак про які усвідомлений агент, що дозволяє йому укласти такий контракт, по якому одержання винагороди буде залежати не лише від докладених ним зусиль. В результаті неврахування принципалами факту існування прихованих характеристик ними здійснюється несприятливий відбір, внаслідок якого між принципалом та агентом укладається неповний контракт на найбільш вигідних для агента умовах. Таким чином, менеджери намагаються мінімізувати власні зусилля на реалізацію контракту внаслідок відсутності у принципалів інформації про приховані характеристики об'єкта контрактних відносин. Класичним прикладом несприятливого відбору є вибір покупцями неякісних “лимонів” (потриманих автомобілів), наведений Дж. Акерлофом, стосовно яких у продавців була інформаційна перевага, що в цілому призвело

до скорочення ринку і поступового зниження якості таких товарів. В корпоративних структурах прикладом несприятливого відбору є укладання контрактів з менеджерами стосовно необхідності досягнення ними завдань, які вже частково реалізовані, однак про це непоінформований принципал.

Приховані дії – це сукупність дій агента після укладання контракту, які не можуть бути перевірені принципалом внаслідок неможливості забезпечення їх постійного моніторингу, оскільки він може оцінювати ефективність діяльності агента по кінцевим результатам, а не по процедурі їх досягнення. Внаслідок можливості здійснення агентом прихованих дій виникає моральний ризик, що полягає у можливості використання альтернативних варіантів реалізації процедур в рамках своєї діяльності, що вступатимуть в суперечність з інтересами принципала. Виникнення морального ризику характеризує ситуацію неспівпадіння інтересів принципала та агента, внаслідок чого останній веде себе інакше, ніж за обставин, коли контракт ще не було підписано. Неспівпадіння інтересів полягає в тому, що принципал хоче одержати максимальний надлишок від роботи агента, а останній не виконує свою роботу належним чином чи взагалі відмовляється від її виконання. Прикладом використання прихованих дій в корпоративних структурах є зловживання менеджерами обліковою політикою підприємства задля досягнення необхідних результатів діяльності за звітний період, що забезпечуватимуть одержання бажаної винагороди, а також небажання докладання всіх необхідних зусиль для забезпечення максимізації інтересів принципала. Останнє може бути пов'язано з недостатнім рівнем винагороди, яку одержує менеджер у випадку збільшення вартості корпоративної структури, оскільки він володіє значно меншою кількістю акцій у порівнянні з принципалами. Здійснення прихованих дій найчастіше відбувається в великих корпоративних структурах з розпорошеною власністю, де більшість акцій не контролюються корпоративними менеджерами, що є більш типовим для країн з розвиненою ринковою економікою та фондовим ринком.

Приховані наміри – це сукупність дій агента після укладання контракту, які не може спрогнозувати принципал до їх укладання та на які він не зможе більше вплинути, що відрізняє їх від прихованих дій. Зазвичай здійснення прихованих дій пов'язано зі здійсненням інвестицій принципала в специфічні активи, внаслідок чого агент може скористатись залежністю принципала від себе після укладання контракту. Вимагання передбачає використання залежності принципала для забезпечення своєї власної корисності. Наприклад, укладання контрактів в корпоративній структурі з працівниками, які мають рідку та специфічну для даної організації кваліфікацію, ставить в залежність принципала від нових вимог та прихованих побажань агента.

Можливе здійснення опортуністичної поведінки агентами внаслідок існування інформаційної асиметрії між ними та принципалами на передконтрактній і постконтрактній стадіях може призвести до краху компанії і загрожувати інтересам власників й інших заінтересованим особам. Не дивлячись на постійне обговорення агентської проблеми в наукових колах в сучасних компаніях продовжують виникати конфлікти між власниками капіталу та менеджерами, що призводить до появи корпоративних скандалів, які змушують шукати нові шляхи підвищення ефективності корпоративного управління, яке б задовольняло всі групи заінтересованих осіб. Вищенаведене зумовлює необхідність розробки різноманітних заходів та інструментів, які дозволять зменшити або повністю ліквідувати негативні наслідки виникнення агентської проблеми в корпоративних структурах.

При цьому також слід враховувати, що вжиття окремих видів заходів, спрямованих на унеможливлення здійснення опортуністичної поведінки в умовах асиметрії інформації може призвести до придушення ініціативи та застосування творчого підходу в діяльності агентів, до зменшення інноваційності та ухилення від ризиків, що в цілому може негативно вплинути на результати діяльності корпоративної структури.

В той же час, незважаючи на значні напрацювання в даній сфері серед зарубіжних дослідників, вітчизняні вчені, піднімаючи питання необхідності

вирішення проблеми існування інформаційної асиметрії (В.В. Євдокимов, Т.О. Тарасова, М.І. Діба, А.Г. Загородній, Г.О. Партин), в переважній більшості випадків не використовують неінституційну теорію, а застосовують напрацювання в сфері кібернетики та теорії інформації, що не дозволяє повною мірою вирішити дану проблему в корпоративних структурах, оскільки дані теорії спрямовані на вивчення інформаційних процесів, а не на вивчення поведінки суб'єктів, в результаті взаємодії яких виникає інформаційна асиметрія. Внаслідок цього окремі автори приходять до суперечливих висновків, наприклад, що опортуністична поведінка є одним з видів інформаційної асиметрії (Т.О. Тарасова [188, с. 86]), а не є наслідком існування останньої. В результаті застосування такого підходу створюються перешкоди щодо побудови інституційної теорії бухгалтерського обліку, яка б виступала науковим фундаментом для формування ідеальної системи бухгалтерського обліку, яка функціонує в мінливих інституційних умовах.

В умовах сьогодення дослідників, які займаються вивченням агентської проблеми можна об'єднати у дві групи, входячи з тих підходів, які використовуються ними для покращання процесу управління в організаціях, де існує агентська проблема. Представники першої групи – позитивісти, займаються пошуком управлінських механізмів, які обмежують можливість здійснення агентами опортуністичної поведінки, спрямованої на задоволення власних інтересів, які не співпадають з інтересами принципалів. Представники другої групи – прихильники нормативного підходу, спрямовують свою увагу на формалізацію стосунків між агентами та принципалами за рахунок удосконалення контрактних взаємодій.

Базуючись на позиціях дослідників з двох розглянутих груп, сучасними вченими представлено значну кількість рекомендацій, яким чином можна зменшити агентський опортунізм та як підвищити ефективність корпоративного управління виходячи із особливостей застосовуваних моделей, особливостей національного законодавства, що регулює діяльність корпоративних структур, специфіки зовнішнього середовища тощо.

Виходячи з того, що реалізація агентами опортуністичної поведінки відбувається по-різному в залежності від наявного виду інформаційної асиметрії, тому авторами пропонуються досить різноманітні шляхи вирішення агентської проблеми (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Пропозиції дослідників щодо пом'якшення негативного впливу агентської проблеми (сформовано автором)

<i>№ з/п</i>	<i>Автор</i>	<i>Пропозиції по вирішенню агентської проблеми</i>
1	І.С. Лозова [98, с. 127]	1) Перехід від короткотривалого цілепокладання і стимулювання до довгострокового, співставного з тривалістю економічного циклу; 2) Розширення простору корпоративних відносин з врахуванням інтересів всіх ключових стейкхолдерів
2	Б. Предіч, М. Івановіч-Дукіч [395, с. 1-12]	1) Створення наглядового органу для контролю за роботою менеджерів; 2) Співвідношення премій для менеджерів з прибутком акціонерів; 3) Концентрація власності; 4) Публікація інформації та фінансова прозорість; 5) Інші заходи, які можуть стимулювати менеджерів працювати в інтересах акціонерів
3	М. Бошкоска [281, с. 205-206]	1) Внутрішні заходи (Внутрішній аудит, зміна зарплат та виплат керівників, концентрація права власності, гарне корпоративне регулювання / управління); 2) Зовнішні заходи (зовнішній аудит, ринок капіталу, закон / законодавча база)
4	А.В. Лібман [96, с. 35-52]	1) Внутрішні механізми (структура управління корпорації, участь ради директорів, усунення інформаційної асиметрії); 2) Захист прав інвесторів (удосконалення законодавчих норм, посилення прав акціонерів, посилення прав кредиторів)
5	М. Андріяшевич, В. Пашич [263].	1) Удосконалення структури власності; 2) Посилення контролю інвесторів; 3) Використання ринкових індикаторів; 4) Посилення вимог щодо управління капіталом менеджерами
6	В.І. Павлов та О.А. Мишко [132, с. 47]	1) Удосконалення законодавства; 2) Запровадження добровільних заходів (стандарты, прийняті учасниками корпоративних відносин)
7	Ю. Чен [292, с. 38-58]	1) Структура власності; 2) Рада директорів; 3) Дивідендна політика; 4) Зовнішній аудит
8	Г. Демсец, К. Лен [310, с. 1175-1176]	Удосконалення структури власності, зокрема, збільшення кількості великих зовнішніх акціонерів
9	Є. Фама, М. Дженсен [321, с. 311]	Посилення моніторингу Ради директорів за менеджментом організацій
10	А. Пікот, Р. Рейхвальд, Р.Т. Віганд [394, с. 50]	1) Сигналізування / екранування; 2) Самовідбір; 3) Уподібнення інтересів; 4) Моніторинг

Наведені в табл. 2.5. пропозиції дослідників щодо пом'якшення негативного впливу агентської проблеми, виходячи з шляхів одержання наукових результатів можна об'єднати в дві наступні групи: 1) Синтетичний підхід; 2) Аналітичний підхід. Представники синтетичного підходу намагаються виявити та проаналізувати всі можливі варіанти мінімізації агентської проблеми, а представники аналітичного підходу – один або декілька таких варіантів, намагаючись довести ефективність їх використання для конкретних груп або видів підприємств, які відносяться до окремої галузі або функціонують в рамках законодавства окремої країни чи певного територіального утворення. Всі зазначені пропозиції дослідників потрапляють до внутрішнього або зовнішнього механізму корпоративного управління, тобто стосуються інструментів управління всередині корпоративної структури, або пов'язані зі змінами в її зовнішньому середовищі.

Окрім цього, існуючі пропозиції вчених також можна класифікувати в контексті нормативно-позитивної дихотомії дослідників агентської проблеми. Так, одна частина пропозицій дослідників спрямована на ліквідацію негативного впливу агентської проблеми за рахунок постійного та всебічного моніторингу принципалами діяльності агентів, яким передаються повноваження на управління організацією, здійснення додаткового стимулювання їх діяльності тощо. Інша частина пропозицій стосується розвитку процедурних та змістовних аспектів укладання контракту між агентами та принципалами, які б дозволили на даній фазі створити більш сприятливі умови для виконання агентами своїх обов'язків таким чином, щоб вони не суперечили інтересам принципалів. При цьому, як показує аналіз праць дослідників, наведених в табл. 2.5, жодна з пропозицій не дозволяє повною мірою вирішити агентську проблему в корпоративних структурах. Це пов'язано як з тим, що принципали не можуть повноцінно і адекватно здійснювати моніторинг діяльності агентів через наявність інформаційної асиметрії (здійснення прихованих дій та наявності прихованих намірів), так і

пов'язано з неможливістю сформулювати всебічно визначений контракт через неможливість перебачити всі можливі ситуації, в яких агент може опинитись в момент виконання делегованих на нього повноважень, та через неможливість виявити всі приховані характеристики, пов'язані з діяльністю агентів. Хоча деякі дослідники замість двох вищевказаних груп пропозицій пропонують використовувати компромісний варіант, який передбачає одночасне застосування стимулюючих заходів щодо діяльності агентів та проведення певного моніторингу, вони також не дозволяють вирішити агентську проблему повною мірою.

Таким чином, в сукупності внутрішні та зовнішні механізми корпоративного управління дозволяють лише пом'якшити наслідки агентської проблеми, а не забезпечити її повноцінне вирішення. Основною причиною цього є те, що ті інструменти і заходи, які є оптимальними для однієї корпоративної структури в певний момент часу, не будуть такими ж оптимальними для інших корпоративних структур. Подібної позиції дотримується П. МакКолган, відмічаючи, що обсяг кожного типу агентських конфліктів буде відрізнятися від однієї фірми до іншої, як і ефективність механізмів управління в їх зменшення. Кожен тип механізму управління може мати важливе значення у зменшенні агентських витрат на поділ власності та контролю. Потрібно більш детальне розуміння того, що робить ці механізми важливими для одних фірм та неефективними для інших [379, с. 58]. Відповідно, агентська проблема може бути зменшена шляхом використання ефективних механізмів корпоративного управління, які можуть мати важливе значення у зменшенні агентських витрат на розподіл власності та контролю у одних корпоративних структурах, однак не матимуть подібного ефекту в інших.

Дану думку також підтверджує проведене І.В. Шевченко та М.В. Курузовим дослідження агентських конфліктів, під якими в корпоративних структурах слід розуміти зіткнення протилежних інтересів між учасниками агентських відносин в них, що спочатку призводить до

робочих ускладнень, а в кінцевому випадку може мати значні фінансові наслідки, що характеризуватимуться зростанням агентських витрат. Виходячи з виділеної авторами класифікації агентських конфліктів в корпоративних структурах за п'ятьма ознаками (в залежності від суб'єктив-учасників; в залежності від місця виникнення конфлікту; в залежності від напрямів проблематики; в залежності від способу виникнення конфлікту; в залежності від наявності агентських витрат) [257, с. 27] можна констатувати, що існують різноманітні види агентських конфліктів, які мають відмінну природу їх появи, що зумовлює необхідність використання різноманітних підходів та інструментів для їх вирішення. Відповідно, розвиток внутрішнього та зовнішнього середовища корпоративної структури впливають на особливості виникнення в ній агентських конфліктів, тим самим зумовлюючи необхідність застосування для їх подолання таких заходів, які б враховували такі особливості і дозволяли досягти максимального ефекту від їх використання.

Окрім цього, також треба враховувати, що застосування одних механізмів мінімізації наслідків агентської проблеми у поєднанні з іншими механізмами не завжди може мати позитивний ефект для корпоративної структури, оскільки може призвести як до збільшення витрат на їх реалізацію, так і до надмірної зарегульованості діяльності агентів, негативно впливаючи на її продуктивність. Тому при впровадженні нових механізмів мінімізації наслідків агентської проблеми слід враховувати як існуючі механізми, так і можливості економічного та інформаційного середовища корпоративної структури, що в кінцевому випадку має сприяти забезпеченню їх оптимального поєднання.

В усуненні агентської проблеми в корпоративних структурах важливу роль також відіграє система бухгалтерського обліку, яка є важливим джерелом інформації, що може використовуватись при впровадженні та використанні різноманітних механізмів корпоративного управління, що допомагають мінімізувати або усунути наслідки даної проблеми. На думку

Р.Дж. Слоана використання облікової інформації в таких механізмах корпоративного управління може бути явним або неявним. Використання умов облігаційних контрактів, заснованих на даних бухгалтерського обліку, є прикладом явного використання облікової інформації. Використання облікової інформації у виборі цілей поглинання є прикладом неявного використання облікової інформації [412, с. 341]. Таким чином, облікова інформація може безпосередньо напряду використовуватись для формування захисних механізмів проти свавілля агентів, а також і непрямо, для забезпечення інформаційної підтримки передумов (засобів, інструментів), які дозволятимуть впроваджувати дієві механізми корпоративного управління.

При цьому, слід констатувати, в контексті подолання агентської проблеми облікова система має подвійну природу, оскільки є одночасно є і джерелом необхідної інформації, а також засобом досягнення цілей та інтересів агентів. Так, з одного боку, система бухгалтерського обліку виступає основним інформаційним джерелом, яке дозволяє принципалам слідкувати за ефективністю функціонування агентів в рамках делегованих ним повноважень. Дану позицію підтверджує Д. Ісаєв, на думку якого фінансова звітність компанії та висновок зовнішнього аудитора слід розглядати в якості засобів зворотного зв'язку, що підтверджують належне виконання агентських зобов'язань [67, с. 22]. Однак, з іншого боку система бухгалтерського обліку є однією з причин виникнення інформаційної асиметрії в корпоративних структурах (агенти є більш обізнаними стосовно того, яким чином реалізується облікова політика і як це впливає на результати діяльності корпоративної структури), існування якої є передумовою для здійснення агентами опортуністичної поведінки.

Надання звітної фінансової інформації членам Ради директорів та акціонерам є лише загальною і найбільш поширеною практикою, яка свідчить про роль бухгалтерського обліку в системі корпоративного управління. Насправді вона є значно більшою, про що відмічають К. Робертс, П. Уйтман та П. Гордон, зазначаючи, що бухгалтерська інформація

використовується для контролю поведінки менеджерів у випадках, які можна проілюструвати за допомогою наступних питань:

- Як часто бухгалтерська інформація використовується для визначення розміру компенсації менеджерів в схемах винагород?
- Як використовується бухгалтерська інформація при прийнятті рішення про зміну головного виконавчого директора?
- Як застосовується бухгалтерська інформація при укладанні договорів про одержання позик? Як бухгалтерська інформація використовується в інших формах фінансових контрактів, таких як використання бухгалтерської інформації для обмеження можливості компанії виплачувати дивіденди;
- Як бухгалтерська інформація використовується керівництвом для зменшення ризиків судових процесів з акціонерами, спричинених упущеннями або викривленнями при розкритті звітності? [404, с. 125].

Після корпоративного скандалу з корпорацією “Енрон” дослідницька група, створена Міжнародною федерацією бухгалтерів (IFAC), провела дослідження причин зловживань в даній компанії та ще у інших подібних 26 компаніях, в яких були виявлені проблеми з системою корпоративного управління, акцентуючи увагу на облікові аспекти даної проблематики. Як відмічають Х. Столови, М. Лебас та Й. Дінг, дана дослідницька група виявила наступні джерела можливих причин порушення правдивого та справедливого подання облікової інформації:

- Роль виконавчого директора (домінуюча, харизматична, що не піддається запереченням) та відсутність чіткої стратегії;
- Роль Ради директорів (нездатність оспорювати чи керувати генеральним директором через дружелюбність або через наявність зв’язків з ним або іншими менеджерами);
- Виконавчі плани винагороди (неефективні програми стимулювання чи бонусів, надмірно агресивні цілі, що ведуть до управління прибутками для одержання бонусів);

– Етика, культура і тон вищого керівництва (погані етичні стандарти веред вищого керівництва, повільне реагування на труднощі в реалізації стратегії, особливо в частині злиття і поглинання);

– Внутрішній аудит (слабкий внутрішній аудит за використанням активів і ресурсів, включаючи людські ресурси) [418, с. 627-628].

Аналіз вищенаведених причин дозволяє констатувати, що всі вони пов'язані з обліковою системою підприємства, і стосуються таких негативних явищ: 1) Неефективність контролю діяльності агентів з боку принципалів на основі використання облікової інформації; 2) Недостатнє використання облікової інформації при розробці механізмів додаткового стимулювання та винагородження агентів; 3) Недотримання етичних принцип при реалізації облікової політики в корпоративних структурах; 4) Неефективність системи внутрішнього аудиту та аудиту ефективності використання ресурсів корпоративних структур. В цілому сполучення вищенаведених негативних явищ призводить до поширення в корпоративних структурах різноманітних інструментів креативного обліку, використання яких не дозволяє забезпечувати правдиве і справедливе представлення облікової інформації в корпоративній звітності. Саме тому Р.М. Бушман та Е.Дж. Сміт [285, с. 238] в своїй фундаментальній праці, присвяченій ролі інформації фінансового обліку в корпоративному управлінні, приходять до висновку, що така інформація виконує регулюючу функцію, оскільки оприлюднення зовнішньої фінансової звітності використовується в механізмах контролю (як внутрішнього, так і зовнішнього), що сприяють ефективному управлінню корпоративними структурами.

Розглядаючи значення облікової інформації в процесі вирішення агентської проблеми К.Ю. Воронова також наголошує, що надання об'єктивної та достовірної інформації сприяє моніторингу та ефективному захисту прав акціонерів відповідно до чинного законодавства, дозволяє збільшувати акціонерну вартість через діяльність Ради директорів і політику управлінських рішень, поставляє широкий набір контрактних змінних для

визначення фінансових умов заохочувальних планів, складених так, щоб поєднати інтереси акціонерів і менеджерів [35, с. 217]. А на думку А. Вагенхофера [443, с. 349] для вирішення агентської проблеми найбільше значення мають достовірність облікової інформації, яка робить облікову інформацію цінною для укладення договорів, та агрегація облікової інформації, оскільки всі ключові заходи щодо мінімізації наслідків агентської проблеми здійснюються лише на основі використання агрегованої облікової інформації.

Таким чином, належне регулювання та організація системи бухгалтерського обліку в корпоративних структурах є одним із інструментів за допомогою яких можуть бути мінімізовані як можливості виникнення, так і наслідки прояву агентської проблеми. Тому з позиції розвитку механізмів підвищення ефективності корпоративного управління важливого значення набуває не лише удосконалення порядку представлення повної, прозорої та достовірної інформації в фінансовій звітності (порядку її формування на основі використання інструментів облікової політики, креативного обліку, порядку її представлення та візуалізації в бухгалтерській звітності), а також і удосконалення механізмів додаткового розкриття облікової інформації, необхідної для прийняття специфічних корпоративних рішень (в примітках до фінансової звітності, в звітах, що одночасно включають фінансову та нефінансову інформацію (звіт про управління, інтегрована звітність) тощо).

З метою мінімізації наслідків виникнення агентської проблеми в системі корпоративного управління необхідним є удосконалення облікової системи корпоративної структури за наступними напрямками:

- Підвищення прозорості облікової інформації, яка використовуватиметься принципалами для аналізу ефективності діяльності агентів;
- Формування облікової інформації про агентські витрати корпоративних структур;

- Розвиток бухгалтерського обліку в корпоративних структурах в напрямі зменшення інформаційної асиметрії між агентами та принципалами;
- Розвиток бухгалтерського обліку в корпоративних структурах в напрямі усунення можливості здійснення опортуністичної поведінки агентами;
- Усунення бухгалтерського опортунізму в корпоративних структурах при реалізації облікової політики та професійних суджень бухгалтерами.

2.3. Обліковий неоінституціоналізм та корпоративне управління

Оскільки бухгалтерський облік є функціональною економічною наукою, яка забезпечує створення теоретико-методологічної основи для інформаційного моделювання господарської діяльності, то основним фактором його удосконалення і розвитку є явища зовнішнього відносно нього світу. Зокрема, до таких явищ можна віднести процеси, що відбуваються в системі корпоративного управління, на які повинна адекватним чином відреагувати облікова наука, забезпечивши їх необхідну інформаційну підтримку. Ідентифікація та пошук шляхів вирішення агентської проблеми в корпоративних структурах є одним із таких явищ, які не лише слід розглядати як фактор розвитку облікової науки, а як відправну точку щодо його глибокої трансформації у відповідності до нових викликів, які постали перед суспільством. Так, Дж.С. Макінтош, розглядаючи дебати 1931-932 рр. між А.А. Берле та Е.М. Доддом щодо відповідальності менеджерів корпоративних структур (перед акціонерами чи перед акціонерами і суспільством) зазначив, що незважаючи на те, що такі дебати проходили у США, це була одна з перших подій, яка мала великий вплив на світовий розвиток бухгалтерського обліку та фінансової звітності [374, с. 139]. Відповідно, поява нових проблем в сфері корпоративного управління або неможливість повного вирішення ідентифікованих раніше проблем в даній сфері є одним із визначальних факторів, який має враховуватись

вченими при формування шляхів подальшого розвитку бухгалтерського обліку, для чого також повинен бути застосований відповідний методологічний інструментарій, зокрема, неоінституційна теорія.

Незважаючи на привернення в останні роки значної уваги проблемам розвитку облікової системи у відповідності до потреб корпоративного управління, проведений аналіз праць вітчизняних дослідників дозволяє констатувати, що питання розвитку обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління на основі застосування інституційного інструментарію взагалі майже не розглядаються вченими, окрім деяких винятків (В.М. Жук [59], С.Ф. Легенчук [91], І.А. Юхименко-Назарук [260]). Подібна ситуація також спостерігається і в зарубіжних країнах, незважаючи на високий рівень розвитку ринку капіталу в них та поступове затвердження позитивного підходу до здійснення наукових досліджень в сфері бухгалтерського обліку. Це підтверджує Р.Дж. Слоан, відмічаючи, що дослідники з бухгалтерського обліку вкладають надмірні кошти в певні сфери досліджень, що стосуються корпоративного управління за рахунок інших областей, і не можуть дуже глибоко вивчити характеристики інформації фінансового обліку, що роблять її корисною для конкретних механізмів корпоративного управління [412, с. 345]. Існуюча ситуація створює широке поле для проведення наукових досліджень в сфері бухгалтерського обліку на основі використання неоінституційної теорії, які стосуватимуться розробки такої облікової системи в корпоративних структурах та формування нею такої облікової інформації (за своєю сутністю та формою представлення), яка була б максимально корисною для ефективної реалізації різноманітних механізмів корпоративного управління.

Актуальність вищенаведеної проблематики також підтверджується останніми дослідженнями в сфері корпоративного управління. Так, в результаті проведеного представниками ОЕСР у 2019 р. експертного огляду гнучкості та пропорційності корпоративного управління [389, с. 174] на основі аналізу 39 юрисдикцій, було встановлено, що облікові стандарти

корпоративних структур є найбільш зарегульованим механізмом в системах корпоративного управління. Стосовно облікових стандартів гнучкість проявляється щодо можливості розкриття інформації (4 юрисдикції) та щодо операцій з пов'язаними сторонами (4 юрисдикції), що свідчить про побоювання регуляторів стосовно можливості опортуністичного використання облікової системи агентами для здійснення опортуністичної поведінки і досягнення власних інтересів.

Основним завданням для бухгалтерського обліку в корпоративних структурах в контексті вирішення агентської проблеми є забезпечення такої інформаційної підтримки внутрішніх та зовнішніх користувачів, яка б дозволила мінімізувати опортуністичну поведінку агентів, спрямовану на задоволення власних інтересів, які вступають в суперечність з інтересами принципалів. Передусім, це пов'язано з тим, що всі дослідження в сфері корпоративного управління спрямовані на пошук механізмів, які можуть бути використані для вирішення проблеми опортуністичної поведінки агентів, можливість здійснення якої виникає в результаті відокремлення прав на управління корпоративною структурою та правами власності на неї.

Найбільш явним фактором, що визначає необхідність використання системи бухгалтерського обліку в даному випадку – це можливість зменшення інформаційної асиметрії серед учасників контрактної взаємодії. Зокрема, Р.М. Бушман та Е.Дж. Сміт конкретизують дане завдання, відмічаючи, що фундаментальною ціллю досліджень в сфері корпоративного управління з позиції бухгалтерського обліку є надання доказів того, якою мірою інформація, що надається системою фінансового обліку, пом'якшує агентську проблему через розподіл повноважень між менеджерами та зовнішніми інвесторами, сприяючи ефективному розподілу людського і фінансового капіталу в багатообіцяючі інвестиційні можливості [285, с. 238]. Таким чином, автори наголошують на необхідності вирішення агентської проблеми шляхом удосконалення системи фінансового обліку, що в свою чергу, забезпечуватиме кращу реалізацію функцій бухгалтерського обліку,

зокрема, функції розподілу капіталу між галузями економіки. Окрім цього, важливими питаннями також є аналіз впливу облікової інформації на заходи суб'єктів корпоративного управління, які вживаються з метою недопущення та подолання наслідків агентської проблеми (стимулювання агентів, моніторинг агентів, сигналізування за діями агентів, уподібнення інтересів агентів та принципалів тощо).

Важливе значення для формування неоінституційної теорії бухгалтерського обліку є розуміння ролі обліку в контрактному процесі корпоративної структури, і зокрема, щодо укладання і виконання контрактів між агентами та принципалами. Одними з перших серед вчених в обліковій сфері, хто у 1970-1980-х рр. звернули увагу на необхідність визначення ролі бухгалтерського обліку в контрактному процесі, були американські дослідники Р. Ваттс та Дж. Циммерман У. Бівер та Дж. Демські, а також Дж. Стаубус, які удосконалюючи підходи до оцінювання в бухгалтерському обліку та розробки системи облікових стандартів частково підняли дану проблематику. Так, Р. Ваттс та Дж. Циммерман [446, с. 116], аналізуючи факти, що впливають на добробут менеджерів, розглядали особливості формування компенсаційних виплат по їх контрактах, констатували, що вони розраховуються на основі облікових показників.

Однак першим, хто привернув безпосередню увагу ролі бухгалтерського обліку в контрактному процесі був проф. Р. Болл, який базується на положеннях теорії трансакційних витрат Р. Коуза та його послідовників-неоінституціоналістів (А. Алчіана, О. Вільямсона, Г. Демсеца, К. Ерроу, М. Дженсена, В. Меклінга та ін.) намагався встановити роль облікової системи в зменшенні контрактних витрат. Відмічаючи, що бухгалтерський облік і аудит є інституційними феноменами, на основі аналізу існуючої облікової практики щодо витрат на дослідження та розробки в США автор намагався інтерпретувати їх в межах контрактів фірми. Зокрема, він визначав бухгалтерський облік як спеціалізовану функцію для надання інформації, яка використовується в контрактах фірм (і, таким чином, при встановленні квазі-

цін) [271, с. 31]. Це автор обґрунтовував тим, що облікова інформація має важливе значення для контрактного процесу: 1) Для здійснення виплат за більшістю контрактів з працівниками; 2) Для встановлення оплати по боргових контрактах; 3) Для контрактів на надання управлінських послуг (з агентами).

Значний внесок в розвиток облікових аспектів теорії контрактів зробив проф. Ш. Сундер, який розглядав фірму в контексті неоінституційної теорії, що є сукупністю контрактів між менеджерами, урядом, аудиторами, вендорами, споживачами, працівниками, кредиторами та інвесторами. Виходячи з такого розуміння автором [422, с. 7] було виділено основні функції бухгалтерського обліку в контрактному процесі: 1) Вхід кожного агента в пул ресурсів фірми повинен бути вимірний; 2) Контрактні права кожного агента повинні бути визначені та оплачені; 3) Кожен агент повинен бути поінформований, до певного рівня, він має право дізнатися про те, наскільки інші агенти виконують свої договірні зобов'язання і одержують оплату; 4) Створення доступу до окремої інформації для потенційних агентів, щоб сформувати ліквідний ринок для таких слотів та факторів виробництва, що поставляються іншими учасниками; 5) Оскільки всі контракти періодично переукладаються, повинен бути сформований набір загальних знань для всіх учасників, щоб полегшити переговори та укладання контрактів.

Аналіз вищенаведених функцій дозволяє не лише встановити роль бухгалтерського обліку в контрактному процесі, зокрема, в рамках контрактної взаємодії між агентами та принципалами (вимірювання контрактних вимог агентів та винагород, надання інформації щодо виконання контрактів принципалам та інформації щодо діяльності корпоративної структури потенційним агентам), а в цілому дозволяє зрозуміти природу бухгалтерського обліку як одного з дієвих механізмів корпоративного управління. Вищенаведене дозволяє констатувати, що автором були закладені базові основи для побудови контрактної теорії бухгалтерського обліку, оскільки такий підхід до розуміння бухгалтерського обліку має

високий рівень універсальності, враховує існування різноманітних видів та форм його реалізації, може бути застосований до різноманітних економічних суб'єктів, і особливо для корпоративних структур, типовою характеристикою яких є наявність контрактів між агентами та принципалами.

З підходу проф. Ш. Сундера щодо функцій бухгалтерського обліку в контрактному процесі впливає два основних наслідки. Першим наслідком є те, що бухгалтерський облік слід розглядати як один з основних елементів, що забезпечує виконання агентами свого контракту з принципалами в корпоративній структурі. Другим наслідком є те, що сам бухгалтерський облік, як система щодо збору, обробки та передачі облікової інформації користувачам, перебуває в підпорядкуванні агентів і є частиною набору контрактів, які в сукупності складають корпоративну структуру, а тому його остаточний вигляд (сформована кінцева методика обліку в рамках корпоративної структури) теж є об'єктом переговорів серед агентів та інших сторін контрактних взаємовідносин.

Загальні положення контрактної теорії у її співвідношенні з системою бухгалтерського обліку були сформульовані Р.А. Ламбертом [366, с. 3], який дослідивши сутність агентської теорії розробив теоретичні засади бухгалтерського обліку в контексті існування агентської проблеми, яку він називав однією з найбільш важливих теоретичних парадигм в бухгалтерському обліку за останні 20 років. На думку Р.А. Ламберта на найбільш фундаментальному рівні агентська теорія використовується в бухгалтерських дослідженнях для вирішення двох питань: 1) Як особливості інформаційних, облікових та компенсаційних систем впливають (зменшують або погіршують) на проблеми стимулювання; 2) Як існування проблем стимулювання впливає на дизайн та структуру інформаційних, облікових та компенсаційних систем? [366, с. 4]. Відповідно, виходячи з положень контрактної теорії Р.А. Ламберт говорить про існування взаємовпливу між системою контрактів фірми та системою бухгалтерського обліку, що також підтверджує А. Вагенхофер [443, с. 349]. З одного боку, в залежності від

наявної облікової інформації модифікуються умови контрактів через уточнення системи стимулювання агентів. Наприклад, надання необхідної облікової інформації дозволяє замінити негнучкі умови або існуючі в процесі укладання контрактів обмеження, які виникають внаслідок необхідності понесення значних витрат для одержання такої інформації з інших джерел. З іншого боку, необхідність пошуку оптимальних систем стимулювання діяльності агентів передбачає необхідність трансформації облікової системи підприємства шляхом адаптації під нові вимоги щодо надання інформації, необхідної для моніторингу за виконанням агентами своїх контрактів. Тобто, укладання окремих видів контрактів на підприємстві, які потребують відповідної інформації для їх реалізації та моніторингу за їх виконанням, є факторами, які визначають необхідність існування у облікової системи певних властивостей, якщо така система розглядатиметься суб'єктами її організації як засіб підвищення ефективності контрактних взаємодій.

На сьогодні поступово контрактна теорія починає розглядатись в бухгалтерських дослідженнях вчених з пострадянських країн, які базують свої припущення щодо подальшого розвитку бухгалтерського обліку на положеннях неоінституціоналізму. Так, на думку К.Ю. Воронової бухгалтерський облік – це інститут, що здійснює інформаційну підтримку управління компанією і який відіграє найважливішу роль в процесі укладання контрактів, які базуються на облікових даних. Бухгалтерський облік є мовою укладання контрактів [35, с. 217]. Серед українських вчених значний внесок в розвиток контрактної теорії бухгалтерського обліку здійснила І.А. Юхименко-Назарук [260, с. 91-100], якою було проаналізовано як сутність даної теорії, особливості її історичного розвитку, так і можливості її застосування для удосконалення облікової практики на українських підприємствах.

Виходячи з проведеного аналізу підходів сучасних авторів до розуміння ролі бухгалтерського обліку в контрактному процесі (Р. Болл, К.Ю. Воронова, Р.А. Ламберт, Р.П. Маггі, Ш. Сундер, І.А. Юхименко-

Назарук) можна констатувати поступове укорінення досліджень на перетині контрактної теорії та бухгалтерського обліку в фаховій науковій літературі, що є свідченням привернення уваги не лише ролі бухгалтерського обліку у вирішенні агентської проблеми, а й ідентифікації контракту як окремої інституційної одиниці, для ефективного функціонування якої необхідна облікова інформація, і яка може виступати окремим об'єктом проведення наукових досліджень в сфері бухгалтерського обліку.

І.А. Юхименко-Назарук [260, с. 101-102] сформулювала основні наслідки розробки теорії контрактів для подальшого розвитку наукових засад бухгалтерського обліку (Додаток Г), аналіз яких дозволяє встановити, що використання даної теорії розширює об'єктно-методологічні основи бухгалтерської науки (об'єкт, предмет, функції, методи), дозволяє подивитись на процес розробки бухгалтерських стандартів з позиції удосконалення контрактних взаємодій між агентами та принципалами, а впровадження її положень в облікову практику дозволяє вирішити одну з основних задач неоінституціоналізму – забезпечити скорочення трансакційних витрат. Відповідно, використання напрацювань в сфері контрактної теорії має бути покладено в основу пошуку найбільш дієвих механізмів вирішення агентської проблеми на основі використання облікового інструментарію.

Таким чином, розглянувши взаємозв'язок контрактної теорії з системою бухгалтерського обліку, можна виділити два основні напрями використання облікової інформації в контрактному процесі корпоративної структури в контексті агентської проблеми (рис. 2.5).

Згідно першого напрямку облікова інформація може використовуватись як для укладання контрактів з менеджерами, щоб наблизити їх до оптимального рівня, а також може використовуватись для забезпечення ефективності перевірки їх виконання менеджерами, тобто коли облікова інформація виступає джерелом для розрахунку показників, які можуть бути прописані в контракті у менеджерів.

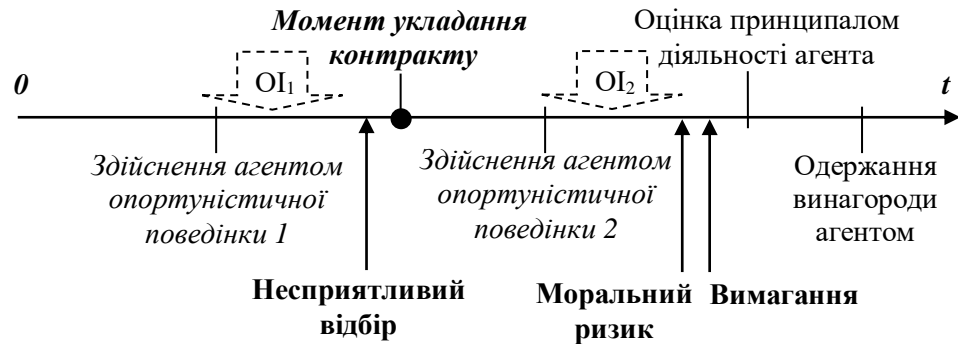

Рис. 2.5. Напрями використання облікової інформації в контрактному процесі в контексті агентської проблеми (сформовано автором)

За другим напрямом облікова інформація може використовуватись позичальниками для укладання та для проміжного аналізу рівня виконання корпоративною структурою умов боргового контракту, оскільки між ними, менеджерами, радою директорів та інвесторами корпоративної структури можуть існувати значні розбіжності в інтересах, тому суб'єкти управління корпоративною структурою та інші суб'єкти, які можуть на них впливати, можуть проводити опортуністичну поведінку, що шкодитиме інтересам позичальника. Тому саме релевантна облікова інформація щодо особливостей реалізації боргових контрактів та поточних і потенційних результатів діяльності корпоративної структури, яка усуває невизначеність щодо предмету та наслідків контракту, дозволяє визначити масштаби потенційного агентського конфлікту та покращити процес договірних відносин, дозволяє забезпечити ефективний моніторинг виконання боргових контрактів та створити передумови для пом'якшення наслідків виникнення агентської проблеми.

Відправною точкою для розмежування напрямів розвитку бухгалтерського обліку з метою вирішення агентської проблеми в корпоративних структурах є момент часу, в який відбувається надання облікової інформації принципалам, що може використовуватись ними для

мінімізації виникнення або усунення наслідків інформаційної асиметрії, що є основною передумовою виникнення агентської проблеми. Цей момент часу залежить від моменту укладання контракту, стосовно якого можна виділити два види опортуністичної поведінки агентів в корпоративній структурі – передконтрактну і постконтрактну (рис. 2.6).

Примітка: OI_n – надання облікової інформації принципалам для усунення інформаційної асиметрії та мінімізації наслідків агентської проблеми

Рис. 2.6. Види опортуністичної поведінки відносно моменту укладання контракту згідно агентської теорії (сформовано автором)

Роль облікової інформації на передконтрактній стадії. Причиною виникнення агентської проблеми на передконтрактній стадії є приховування від принципала певних особливостей діяльності корпоративної структури або самого агента, які принципал не можна передбачити в контракті, внаслідок чого може бути здійснений несприятливий відбір. Приховані характеристики контракту агента проявляються після його укладання, однак облікова інформація має використовуватись для уникнення несприятливого відбору, що виникає в результаті існування інформаційної асиметрії щодо вимог та особливостей діяльності агента. Таким чином, облікова інформація має використовуватись принципалом для обмеження поведінкової свободи агента на передконтрактній стадії, тобто до моменту його підписання. Укладання більш оптимального контракту дозволить зекономити принципалам на агентських витратах, які в майбутньому доведеться понести з метою мінімізації опортуністичної поведінки агентів внаслідок делегування

останнім повноважень контролю за діяльністю корпоративної структури. В результаті на сьогодні більшістю представників неінституційної теорії бухгалтерського обліку вважається, що облікова інформація є невід'ємною частиною договірному процесу між агентами та принципалами (менеджерами та радою директорів корпоративної структури; позичальниками та менеджерами корпорації тощо), оскільки процедура укладання та встановлення рівня ефективності виконання агентами свого контракту в багатьох випадках базується на облікових показниках (компенсаційні виплати, домовленості щодо погашення кредитів тощо).

Згідно моделі несприятливого відбору у агентів та принципалів наявна неоднорідна інформація як щодо особистих можливостей агента, так і щодо умов, які будуть прописані в контракті. Використовуючи різноманітні інструменти, наприклад, компенсаційні виплати, принципали можуть спонукати агентів розкрити свою особисту інформацію або можливості щодо виконання умов, що будуть прописані в контракті. Подібна ситуація також може бути і взаємно протилежною, коли при першому прийнятті менеджера на роботу Рада директорів корпоративної структури, маючи доступ до системи бухгалтерського обліку, заздалегідь знає всі можливі перепони, які стоятимуть на шляху діяльності менеджера та не дозволятимуть йому забезпечити повноцінне виконання контракту.

Як наслідок, Р. Ваттс та Дж. Циммерман стверджують, оскільки бухгалтерський облік є важливою частиною процесу укладання контрактів з фірмою, а агентські витрати (і, відповідно, вартість фірми / чи винагорода менеджерів) варіюють в залежності від різних контрактів, то бухгалтерські процедури можуть впливати на вартість фірми і / чи компенсацію менеджера [445, с. 196]. Відповідно, бухгалтерський облік зі спостерігача за діяльністю корпоративної структури перетворився на її активного учасника, впливаючи на результати її діяльності та виступаючи інструментом мінімізації агентських витрат. Таке позитивістське обґрунтування сутності бухгалтерського обліку в контексті неінституційної перспективи дозволило

виділити ряд гіпотез щодо ролі облікової інформації в процесі ринкової оцінки діяльності корпоративних структур та використання менеджерами інструментів облікової політики (гіпотеза планових премій/винагород, гіпотеза співвідношення залученого та власного капіталу, гіпотеза розміру підприємства).

На сьогодні застосування такого підходу до розуміння ролі обліку в суспільстві набуло значного розвитку в світі завдяки дослідженням представників англо-американської школи бухгалтерського обліку. Так, на думку О.Н. Волкової в останні роки відбулось розширення кордонів облікової дисципліни, зокрема, до складу онтологічних облікових парадигм автор відносить розуміння обліку як інструменту влади (базується на філософському підході до розуміння влади, запропонованому М. Фуко) та розуміння обліку як соціального інституту (форми соціальної взаємодії в суспільстві) та соціально-економічного інституту [33, с. 106-107]. Таким чином, бухгалтерський облік слід розглядати не лише як засіб надання інформації для ефективного функціонування систем корпоративного управління, а як один з основних елементів таких систем, який дозволяє мінімізувати наслідки виникнення агентської проблеми.

Обґрунтування місця і ролі облікової інформації на передконтрактній стадії в контексті вирішення агентської проблеми в корпоративних структурах на сьогодні і надалі залишається однією з актуальних проблем, оскільки існування різних моделей корпоративного управління, що передбачають різний розподіл між правами контролю та відповідальності, вносить певні корективи щодо механізмів її вирішення. Так, на думку П. МакКолгана для майбутніх досліджень у сфері зменшення впливу агентської проблеми однією з маловивчених тем є аналіз міжнародних особливостей та вимог до розкриття інформації, особливо стосовно компенсації агентам, які відрізняються між собою на міжнародних ринках. Також можна буде провести більше досліджень, присвячених аналізу ефективності інших механізмів, що використовуються в різних країнах. Такі

дослідження, можливо, дозволять розширити розуміння того, які аспекти наших власних ринків впливають на ефективність цих інструментів у дисциплінуванні менеджменту для розмежування від інтересів їх акціонерів [379, с. 58-59]. Тому важливе значення з позиції розвитку облікової науки має ідентифікація та обґрунтування шляхів зменшення агентської проблеми в корпоративних структурах за допомогою системи бухгалтерського обліку.

Роль облікової інформації на постконтрактній стадії. Першою причиною виникнення агентської проблеми в корпоративних структурах на постконтрактній стадії є можливість опортуністичного впливу агентами (здійснення прихованих дій) на результати діяльності корпоративної структури або її окремих підрозділів чи бізнес-одиниць. Існування небезпеки стосовно здійснення агентами таких недобросовісних прихованих дій (докладання недостатніх зусиль, зловживання посадою, умисне нанесення шкоди тощо), за якими не має можливості безпосередньо спостерігати принципал, є прикладом виникнення морального ризику, що може призвести до виникнення прихованих витрат в діяльності корпоративної структури.

На відміну від моделі несприятливого відбору, модель морального ризику базується на припущенні, що агенти та принципали володіють однорідною інформацією на момент укладання контракту, однак протягом періоду реалізації контракту у агента є значні можливості для приховування, а у принципала незначні можливості для спостереження з мінімальними витратами за всіма діями агента. Визнаючи неможливість повного і економічно доцільного контролю за діями агента принципал визначає набір облікових показників, які можна використовувати на постконтрактній стадії для спонукання здійснення агентом таких дій, які забезпечуватимуть співпадіння його інтересів з інтересами принципала.

Таким чином, розкриваючи необхідну для принципала інформацію у вигляді набору показників, облікова система корпоративної структури дозволяє знизити рівень морального ризику, повно і достовірно відображаючи результати діяльності агента, або підняти рівень довіри у

відносинах, що в цілому підвищуватиме ефективність контрактної взаємодії. Окрім цього, надання інформації про результати діяльності агента щодо дотримання умов вже укладеного з ним контракту в ретроспективі дозволяє сформулювати у принципала думку стосовно майбутньої поведінки агента, що дозволяє частково мінімізувати проблему несприятливого відбору при укладанні нового контракту.

З іншого боку, облікова система корпоративної структури, яка повністю або частково знаходиться в підпорядкуванні у агентів, враховуючи її подвійну природу як джерела і як засобу обробки і формування облікової інформації, сама виступає інструментом реалізації опортуністичної поведінки шляхом використання її інструментарію таким чином, щоб забезпечити задоволення агентів, які вступають в суперечність з інтересами принципалів. Одним з перших емпірично дану тезу у праці 1985 року підтвердив проф. П.М. Хілі, який займався дослідженням форматів типових бонусних контрактів агентів та аналізом впливу бухгалтерських стимулюючих ефектів відносно них. В результаті проведеного дослідження автор дійшов до двох основних висновків: 1) Політика щодо застосування принципу нарахування менеджерів пов'язана зі стимулами формування звітності про прибутки за їхніми контрактами про преміювання; 2) Зміни в облікових процедурах менеджерів пов'язані з прийняттям або зміною їх плану преміювання [339, с. 106]. Таким чином, проф. П.М. Хілі встановив, що облікова система компаній, яка знаходиться в підпорядкуванні менеджерів, використовується ними в своїх особистих інтересах для одержання бонусів та премій. Основними інструментами для реалізації таких задач є облікова політика (оцінка об'єктів обліку, власне трактування принципів обліку) та політика щодо додаткового розкриття та оприлюднення фінансової інформації. Так, для збільшення обсягу бухгалтерського прибутку за звітний період, на основі якого визначається винагорода агентів, останні шляхом внесення змін в облікову політику підприємства можуть здійснювати продаж різних видів необоротних активів, мінімізувати витрати шляхом

надання знижок на ціни, зменшуючи обсяги витрат на дослідження та розробки тощо. І хоча такі дії агентів напряду не суперечать обліковим стандартам, їх можна відносити до опортуністичної поведінки, оскільки вони негативно впливають на майбутні показники, зменшуючи обсяги виробничої потужності та операційні доходи, гальмуючи інноваційну діяльність корпоративної структури тощо.

Д.А. Боссе та Р.А. Філіпс наводять цілий ряд підтверджень одержаних П.М. Хілі результатів, незважаючи на те, що вони були проведені на 30 років раніше і протягом цього періоду дослідниками висувалась значна кількість пропозицій щодо протидії або пом'якшення наслідків виникнення агентської проблеми в корпоративних структурах, що є додатковим свідченням актуальності вищенаведеної проблематики. Зокрема, автори встановили, що генеральні директори хочуть, щоб члени правління визначали їх змінну компенсацію, з якими вони можуть вести переговори або якими вони керуються, на основі даних бухгалтерського обліку, які більше підлягають їхньому власному контролю (хоча іноді піддаються зловживанню через "управління прибутками"), ніж ринкові заходи [282, с. 286]. Також Д.А. Боссе та Р.А. Філіпс на основі аналізу праць інших дослідників встановили [282, с. 291], що виконавчі директори, які володіють опціонами на акції компанії, де вони працюють, більше схильні до маніпуляції їх фінансових результатів шляхом застосування інструментів креативного обліку з метою тимчасового задоволення власних інтересів. Однак після розкриття таких маніпуляцій ринкова вартість компаній зменшується, внаслідок чого такі зловживання обліковими процедурами призводять до стратегічних втрат з позиції принципалів. Таким чином, забезпечення уподібнення інтересів агентів та принципалів за допомогою використання опціонів на акції все одно може спонукати агентів до здійснення опортуністичної поведінки, яка призведе не до поточних, а до стратегічних втрат принципалів.

На думку І.А. Юхименко-Назарук для досягнення оптимальності при реалізації облікової політики підприємства в контексті вирішення агентської проблеми в діяльності підприємств слід забезпечити виконання двох умов: 1) Удосконалення національної системи бухгалтерського обліку таким чином, щоб вона обмежувала ефекти, що виникають в результаті конфлікту інтересів учасників контрактних відносин (інформаційна асиметрія, бухгалтерський опортунізм); 2) Обрання оптимального співвідношення між доречністю та надійністю облікової інформації, що відображається в фінансовій звітності [260, с. 102-103]. На нашу думку, застосування такого підходу сприятиме частковому вирішенню агентської проблеми в корпоративних структурах, однак наведені автором пропозиції є лише загальними рекомендаціями, які потребують додаткової конкретизації, зокрема, яким чином і за допомогою яких інструментів буде забезпечуватись мінімізація інформаційної асиметрії? Чому серед якісних характеристик облікової інформації увага звертається лише на доречність та надійність, без врахування достовірності та прозорості облікової інформації?

Дещо іншою вбачає роль облікової інформації у вирішенні агентської проблеми на постконтрактній стадії Н. Субраманіам. В цілому погоджуючись з тезою проф. П.М. Хілі, щодо позитивного впливу бухгалтерських стимулюючих ефектів на бонусні контракти агентів, авторка відмічає [421, с. 61], що при обранні облікової політики агенти максимізують чистий прибуток, щоб отримати більші бонуси, називаючи це не прикладом виникнення морального ризику, а прикладом несприятливого відбору, за яким принципал може спостерігати, однак не може встановити, чи здійснення такого вибору спрямоване на задоволення його інтересів, а не інтересів менеджера.

При обранні засобів пом'якшення агентської проблеми на постконтрактній стадії на основі використання облікової інформації в корпоративних структурах слід обов'язково враховувати принцип економічної доцільності, який передбачає, що понесені на запровадження

таких засобів витрати будуть меншими за вигоди, які одержать принципиали від їх використання. На думку С. Беймена досить важко емпірично перевірити доцільність провадження тих чи інших засобів, оскільки затрати на їх реалізацію можуть перевищувати вигоди або тому, що модель неможливо описати [269]. Саме тому автором піднімається проблема необхідності доповнення існуючої теоретичної моделі агентської проблеми шляхом включення до її складу витрат на контракти, інформацію про які має надавати система бухгалтерського обліку, що в цілому сприятиме підвищенню значення останньої в забезпеченні вирішення агентської проблеми.

Другою причиною виникнення агентської проблеми в корпоративних структурах на постконтрактній стадії є поява у агентів після укладання контракту прихованих намірів, результатом реалізації яких може бути вимагання, тобто використання агентом односторонньої залежності принципала відносно себе для забезпечення реалізації власних інтересів. Особливістю даного випадку є те, що принципал не може знати про всі наміри агента до укладення контракту, тому не може адекватно відреагувати під час їх здійснення, особливо у незворотних випадках, коли результат виконання контракту залежить від лояльності агента, оскільки принципал вже не може впливати на нього. Наприклад, принципалом здійснюються стратегічні інвестиції в спільний проект, однак для його реалізації необхідна обов'язкова участь агента, який може забезпечити надання специфічних послуг для одержання віддачі від таких інвестицій. Після здійснення інвестицій агент утримується від надання послуг, реалізуючи свої приховані наміри, намагаючись одержати додаткові вигоди внаслідок потрапляння принципала в залежність до його волі.

Результатом прояву прихованих намірів є виникнення незворотних витрат, тобто тих витрат, які здійснюються внаслідок рішень, прийнятих в минулому, і які не можуть бути змінені в майбутньому. Оскільки на приховані наміри неможливо вплинути, відповідно, можуть бути використані

лише превентивні заходи щодо їх мінімізації, зокрема, розкриття інформації про всі можливі об'єкти та процеси, щодо яких принципал може потрапити в залежність до агента, наприклад, здійснення інвестицій в специфічні активи. Задачею системи бухгалтерського обліку в напрямі мінімізації можливості попадання в залежність до агента є інформування про всі такі можливі об'єкти та процеси (специфічні, ідіосинкратичні), наявні в корпоративній структурі, які можуть бути використані ним для здійснення тиску на принципала. Особливо актуальною дана проблема є при здійсненні угод злиття та поглинання, коли після укладання контракту агенти можуть вивести окремі специфічні активи з компанії без узгодження з принципалами, що передбачає необхідність забезпечення їх достовірного обліку з врахуванням рівня їх специфічності і важливості в контексті мінімізації опортуністичної поведінки агентів.

На сьогодні дослідниками пропонується значна кількість шляхів упередження, зменшення / мінімізації агентської проблеми на основі використання облікової інформації, зокрема, шляхом зменшення рівня інформаційної асиметрії, узгодження інтересів агентів з інтересами принципалів та шляхом зміцнення рівня довіри або впевненості в добросовісності агентів. Для розуміння їх сутності та контексту їх використання в корпоративних структурах треба провести класифікацію таких шляхів та встановити взаємозв'язок з існуючими видами інформаційної асиметрії, які породжують виникнення агентської проблеми.

Одним з найбільш поширених варіантів класифікації підходів дослідників щодо мінімізації агентської проблеми в корпоративних структурах за допомогою системи бухгалтерського обліку є застосування підходу до класифікації агентських витрат, запропонованого М. Дженсеном та В. Меклінгом [353, с. 308], за яким останні поділяються на наступні види: 1) Витрати на моніторинг принципалами; 2) Витрати на зв'язок з агентами (сигналізування та гарантування); 3) Залишкові втрати. Оскільки третій вид витрат виділяється авторами за залишковим принципом, то на його основі

недоцільно виділяти окрему класифікаційну ознаку, тому можна виділити два підходи дослідників, які пропонують власні варіанти мінімізації агентської проблеми в корпоративних структурах.

1. Пов'язані з моніторингом за діяльністю агентів, тобто що стосуються удосконалення методів контролю за поведінкою агента під час виконання ним своїх контрактних зобов'язань на основі використання облікової інформації або стосуються розвитку структур управління, які використовують облікову інформацію або безпосередньо стосуються удосконалення облікової системи корпоративної структури.

Так, на думку португальського дослідника К.Г. Гойе [39, с. 63] для корпоративного управління важливою проблемою є відповідальність Ради директорів відносно контролю за діяльністю менеджерів, які можуть викривляти бухгалтерські дані для розрахунку власних річних винагород. З метою вирішення проблеми моніторингу за діями агентів окрема група дослідників (Дж. Демскі, Дж. Фелтем, С. Беймен) займались розробкою інструментів та систем управлінського контролю, завдяки особливій структурі яких з'являється можливість для пом'якшення агентської проблеми шляхом проведення моніторингу за їх діяльністю за допомогою бюджетів, нових систем обліку витрат, створення нових видів центрів відповідальності тощо.

Інший варіант підвищення ефективності моніторингу за діяльністю агентів пов'язаний з удосконаленням структур управління. Так, К.В. Піселл, П.Ф. Поуп та С. Янг [393] пропонують для зменшення кількості бухгалтерських маніпуляцій з боку найнятих менеджерів вводити до складу директорів сторонніх осіб, які будуть здійснювати моніторинг і забезпечувати належну якість і повноту фінансової звітності корпоративної структури. Значна кількість вчених (Н.-Д. Караушу [287, с. 55-56], Е. Клейн [359, с. 398], К. Лоу, В. Лоу [367, с. 885] та ін.) пропонує функцію моніторингу забезпечити за допомогою удосконалення системи аудиту або корпоративного контролю, наділяючи аудиторський комітет відповідними

повноваженнями з метою забезпечення незалежної перевірки діяльності агентів та формування облікової інформації, яку надає агент для підтвердження показників своєї роботи, що сприятиме збереженню впевненості в його ефективній діяльності та довіри особисто до нього. Окрім цього, з введенням в дію Закону Сарбейнса-Окслі (2002 р.) в США на представників Ради директорів, які працюють в аудиторському комітеті, покладається особлива відповідальність за нагляд за процесом ведення фінансового обліку, що є прикладом нормативного закріплення аудиту в якості засобу мінімізації проявів агентської проблеми.

В функціонуванні ефективної системи аудиту в корпоративних структурах заінтересовані всі суб'єкти, які намагаються пом'якшити наслідки виникнення агентської проблеми (члени Ради директорів, акціонери, позичальники тощо), оскільки аудит надає зовнішнім сторонам впевненості, що облікова система корпоративної структури забезпечує надання своєчасної, релевантної та достовірної інформації про її поточний стан, результати діяльності, і на її основі можна спрогнозувати перспективи її подальшого розвитку та ідентифікувати основні ризики. При цьому слід враховувати, що саме залучення зовнішніх аудиторів є однією з основних причини збільшення агентських витрат.

2. Пов'язані з укладанням контрактів, наприклад, облігаційних, що забезпечують зв'язок з агентами, сприяючи уподібненню або узгодженню інтересів принципалів та агентів шляхом додаткового стимулювання останніх за допомогою різноманітних компенсаційних та бонусних механізмів, при укладанні яких використовується облікова інформація, тим самим зменшуючи опортуністичну поведінку агентів. Узгодження інтересів між агентами та принципалами може забезпечуватись шляхом укладання таких контрактів, в яких прописується юридична відповідальність агентів за здійснення опортуністичної поведінки, що робить її для останніх досить дорогою та не вигідною.

Як відмічає Р.Дж. Слоан [412, с. 345], даному напрямку мінімізації агентської проблеми присвячена величезна кількість бухгалтерських досліджень, і це незважаючи на той факт, що відносно незначна частка стимулюючих інструментів пов'язана з заходами, що ґрунтуються на обліковій інформації. Наприклад, Р.М. Бушман та Е.Дж. Сміт на основі аналізу теоретичних засад моделі морального ризику вважають, що для даної моделі пом'якшення агентської проблеми на основі облікової інформації можливо здійснити через виконання наступних дій: 1) Створення стимулів для агента здійснення необхідних дій; 2) Фільтрація загального шуму від інших показників, наприклад, від цін на акції; 3) Перебалансування управлінських зусиль між декількома видами діяльності [285, с. 258]. Тобто, окрім використання інструментів стимулювання, пов'язаних з ринковою вартістю компанії, автори також вказують на доцільність впровадження різноманітних інструментів, в основі яких покладено використання облікових даних.

Однак, не всі вчені поділяють розглянуту вище класифікацію підходів до мінімізації агентської проблеми, що базується на класифікації агентських витрат М. Дженсена та В. Меклінга, а використовують для виділення класифікаційних ознак також засоби мінімізації такої проблеми. Так, А. Вагенхофер виділяє два основних набори механізмів для пом'якшення або усунення агентської проблеми, які стосуються використання облікової інформації. Один набір механізмів спрямований на збільшення генерації та розкриття інформації. Наприклад, закони ринку капіталу вимагають від фірм, які залучають капітал від інвесторів та кредиторів, розкривати фінансову звітність, прогнози та розкривати іншу інформацію. Крім того, акціонери самостійно вимагають інформацію, щоб оцінити, як менеджери виконали свої обов'язки ("моніторинг"). Подібної думки також дотримується К.Ю. Воронова, яка вважає, що компанії можуть знизити проблему інформаційної асиметрії, одержуючи надійні інформаційні сигнали, які подаються обліковим процесом [35, с. 218]. Інший набір механізмів за

А. Вагенхофером – це обмеження прав прийняття рішень (“зобов’язань”) менеджерами. Наприклад, законодавство про товариство передбачає обмеження щодо розподілу прибутку та погашення власного капіталу власникам [443, с. 349].

Окрім конкретних заходів, які принципи можуть вживати для пом’якшення агентської проблеми, окремі вчені також наголошують на необхідності забезпечення такої контрактної взаємодії між принципами та агентами, що сприятиме нарощенню впевненості стосовного того, що агенти не будуть здійснювати опортуністичну поведінку. Такий вид заходів називають “м’якими механізмами”, які спрямовані на одержання відповідної реакції з боку агентів шляхом демонстрації серйозних намірів принципалів відносно контролю за діяльністю агентів або шляхом формування довірчо-репутаційних домовленостей. Відповідно, формування такої взаємодії може відбуватись як в результаті вжиття принципами конкретних і цілеспрямованих дій (регулярне проведення аудиту, укладання контрактів з додатковою відповідальністю агентів тощо), так і внаслідок формування довірчих стосунків, що забезпечуватиме формування і розвиток репутаційного капіталу агента.

Виходячи з проведеного аналізу причин виникнення агентської проблеми на передконтрактній та постконтрактній стадіях запропоновано матричну класифікацію підходів щодо її вирішення (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Матрична класифікація підходів до вирішення наслідків виникнення агентської проблеми в корпоративних структурах (сформовано автором)

Групи підходів	Наслідки виникнення агентської проблеми			
	на передконтрактній стадії		на постконтрактній стадії	
	Несприятливий відбір		Моральний ризик	
1	2		3	4
Моніторинг за діяльністю агентів	Сигналізування	Екранування	Аудит, звітування, аналіз прозорості звітності	Аналіз рівня специфічності активів, звітування

1	2	3	4
Уподібнення або узгодження інтересів з агентами	Надання контрактів для самостійного вибору (самовідбір)	Стимулювання, укладання облігаційних контрактів, контрактів, що обмежують дії	Переукладання контракту на нових умовах з більш сильною переговорною позицією
Нарощення впевненості	Аналіз репутації	Розвиток довірчих відносин	Формування репутаційного капіталу

Всі виділені в табл. 2.6 підходи до вирішення наслідків виникнення агентської проблеми в корпоративних структурах за ступенем їх залежності від облікової інформації (в залежності від рівня забарвлення) можна поділити на наступні три рівні:

1) *Реалізація яких напряду залежить від облікової інформації* (аудит, звітування, аналіз прозорості звітності, аналіз специфічності активів). Сукупність даних підходів передбачає безпосереднє використання облікової інформації для здійснення постійного або позапланового моніторингу та аналізу діяльності агентів з метою встановлення рівня відповідності результатів їх діяльності інтересам принципалів.

2) *Застосування яких потребує часткового використання облікової інформації* (екранування, самовідбір, стимулювання, укладання специфічних контрактів (облігаційних, обмежувальних), переукладання контрактів на нових умовах, розвиток довірчих відносин). Застосування таких підходів передбачає використання облікової інформації для встановлення низького рівня заробітної плати (екранування), для формування меню контрактів з різними умовами (самовідбір), для формування системи додаткових нагород за ефективну діяльність агентів (стимулювання), для формування умов специфічних контрактів та нових переукладених контрактів, що дозволяють обмежити опортунізм агентів на постконтрактній стадії, а також для аналізу витрат, які забезпечуватимуть підвищення довіри між принципалами та агентами.

3) Для застосування яких непотрібне використання облікової інформації (сигналізування, аналіз репутації, формування репутаційного капіталу).

Виходячи з положень неінституційної теорії, зокрема, в контексті пом'якшення наслідків агентської проблеми, до основних напрямів підвищення якості корпоративного управління в частині удосконалення системи її обліково-аналітичного забезпечення слід віднести наступні:

– Підвищення якості моніторингу за діяльністю агентів шляхом забезпечення належного рівня прозорості та порівнянності облікової інформації, усунення негативних наслідків використання облікової політики та креативного обліку і їх впливу на результати діяльності корпоративної структури, застосування обачливих методів обліку з метою мінімізації опортуністичної поведінки агентів;

– Удосконалення системи додаткового розкриття облікової інформації, яка може використовуватись суб'єктами корпоративного управління для підвищення ефективності його реалізації шляхом більш повного відображення діяльності агентів, а також яка може використовуватись іншими стейкхолдерами для прийняття інвестиційних та позикових рішень, що стосуються діяльності корпоративної структури;

– Удосконалення системи аналітичного забезпечення корпоративного управління з метою підвищення ефективності моніторингу за діяльністю агентів та узгодження їх інтересів з інтересами принципалів корпоративної структури.

Висновки до розділу 2

1. В сучасних умовах розвитку облікової науки та практики одним з найбільш актуальних варіантів їх подальшого удосконалення є застосування напрацьовань з суміжних сфер економічних знань. Незважаючи на існування відмінностей в економічній теорії та в обліковій науці до складу останньої можуть бути успішно інкорпоровані різноманітні економічні моделі та

концепції, однак які мають бути обов'язково узгоджені з фундаментальними обліковими положеннями, покладеними в основу чинної парадигми бухгалтерського обліку. Протягом останніх десяти років в Україні сформувався інституційний тренд розвитку бухгалтерського обліку, що характеризується застосуванням інституційної теорії для його удосконалення в розрізі його різноманітних проявів (як науки, як практичної та професійної діяльності) та на різних рівнях (теоретичному, методологічному та організаційному). Основними причинами застосування інституційної теорії є наступні: 1) Виникнення “інституційної революції” в економічних науках; 2) Універсальність щодо вирішення різних видів облікових проблем; 3) Здатність враховувати соціокультурний контекст; 4) Популяризація та пропагування її використання вченими в сфері обліку; 5) Трансформація підходів до розуміння змісту облікової науки та практики. З метою структурування бухгалтерських інституційних досліджень та подальшого формування універсальної інституційної теорії бухгалтерського обліку виділено наступні напрями інституційних досліджень в сфері бухгалтерського обліку: 1) Дослідження інституційних змін та аналіз їх впливу на систему бухгалтерського обліку; 2) Розгляд бухгалтерського обліку як об'єкту дослідження інституційної теорії; 3) Використання інституційної теорії як теоретико-методологічного базису для розвитку бухгалтерського обліку.

2. Проведений аналіз фундаментальних праць в сфері неоінституційної теорії дозволив встановити, що найбільш вагоме значення в контексті розвитку системи корпоративного управління займає вирішення агентської проблеми, для ідентифікації і пошуку шляхів подолання якої була розроблена агентська теорія. Агентська теорія включає в себе наступні основні елементи: взаємозв'язки між агентами та принципалами; агентські витрати; обґрунтування сутності та класифікацію видів інформаційної асиметрії; опортуністичну поведінку агентів; форми інституційної інтеграції для мінімізації агентських витрат на усунення інформаційної асиметрії. Однією з

основних причин виникнення агентської проблеми в корпоративних структурах є існування інформаційної асиметрії між принципалами та агентами, що дозволяє здійснювати останнім опортуністичну поведінку, спрямовану на задоволення власних інтересів. Для уникнення такої поведінки власники корпоративної структури змушені нести агентські витрати, які слід розглядати як засоби усунення причин і наслідків виникнення інформаційної асиметрії. На основі аналізу наслідків виникнення інформаційної асиметрії (несприятливий відбір, моральний ризик, вимагання) на передконтрактній та постконтрактній стадіях обґрунтовано їх роль у виникненні корпоративних конфліктів, що породжується неспівпадінням інтересів принципалів та агентів.

3. В результаті вивчення пропозицій дослідників щодо пом'якшення негативного впливу агентської проблеми встановлено, що вони передбачають здійснення двох варіантів дій: 1) Ліквідація негативного впливу агентської проблеми за рахунок постійного та всебічного моніторингу принципалами діяльності агентів; 2) Розвиток процедурних та змістовних аспектів укладання контракту між агентами та принципалами. Для забезпечення ефективної реалізації кожного з варіантів необхідним є використання облікової інформації. Так, для першого варіанту необхідним є надання інформації щодо ефективності функціонування агентів та об'єктивної оцінки результатів їх діяльності. За другим варіантом облікова система повинна забезпечити надання інформації, яка б дозволила укладання оптимальних контрактів між принципалами та агентами, які б не дозволяли в майбутньому здійснювати останнім опортуністичну поведінку. Виділені завдання щодо необхідності формування облікової інформації для двох варіантів дій щодо мінімізації наслідків виникнення агентської проблеми повинні розглядатись як напрями подальшого удосконалення облікової системи в цілому, в основі яких має бути покладена неоінституційна теорія бухгалтерського обліку. Проведений аналіз сутності агентської проблеми, причин її виникнення та особливостей її прояву в корпоративному управлінні дозволяє встановити її

прямий зв'язок з обліковою системою, яка має відносно агентської проблеми подвійну природу. Облікова система корпоративної структури з одного боку, виступає основним джерелом інформації для аналізу принципалами ефективності діяльності агентів, а з іншого боку – сама є джерелом виникнення інформаційної асиметрії, яка може призводити до здійснення агентами опортуністичної поведінки.

4. На сьогодні значною кількістю вчених бухгалтерський облік розглядається як один із учасників контрактного процесу корпоративних структур, дозволяючи забезпечити скорочення контрактних витрат. Зокрема, використання облікової інформації дозволяє вимірювати контрактні вимоги агентів та винагороди, надавати інформацію щодо виконання контрактів принципалам та інформацію щодо діяльності корпоративної структури потенційним агентам. Враховуючи подвійну природу бухгалтерського обліку в контрактному процесі (як інформаційного джерела для їх укладання і моніторингу та як об'єкта контрактних відносин) слід враховувати також, що бухгалтерський облік є частиною набору контрактів корпоративної структури, тому його структура і сформована методика обліку можуть бути однією засобів здійснення опортуністичної поведінки агентами. Виділено два основні напрями використання облікової інформації в контрактному процесі корпоративної структури в контексті агентської проблеми в корпоративних структурах: 1) Що стосуються менеджерів; 2) Що стосуються позичальників. Застосування контрактної теорії в бухгалтерському обліку дозволяє проаналізувати, яким чином використовуючи облікову інформацію можна скоригувати діяльність агентів (менеджерів, представників Ради директорів та ін.) на основі удосконалення контрактної взаємодії з ними (уточнення контрактних вимог, аналіз ефективності виконання проміжних та кінцевих вимог тощо), щоб забезпечити упередження та мінімізацію виникнення агентської проблеми.

5. Виходячи з моменту укладання контракту опортуністичну поведінку агентів в корпоративній структурі поділено на передконтрактну і

постконтрактну, для кожної з яких обґрунтовано роль облікової інформації з метою усунення або мінімізації наслідків прояву агентської проблеми в корпоративних структурах. На передконтрактній стадії облікова інформація використовується для укладання та встановлення рівня ефективності виконання агентами свого контракту (компенсаційні виплати, домовленості щодо погашення кредитів тощо). На постконтрактній стадії облікова інформація використовується для моніторингу за діяльністю агентів та спонукання їх до здійснення таких дій, які забезпечуватимуть співпадіння їх інтересів з інтересами принципала, а також для нарощення впевненості в діях агентів. З метою формування єдиних теоретичних засад подальшого розвитку обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління в напрямі вирішення агентської проблеми розроблено матричну класифікацію підходів до вирішення наслідків виникнення агентської проблеми, які виходячи з рівня їх залежності від облікової інформації поділено на три основні рівні: 1) Реалізація яких напряму залежить від облікової інформації (аудит, звітування, аналізу специфічності активів); 2) Застосування яких потребує часткового використання облікової інформації (екранування, самовідбір, стимулювання, укладання специфічних контрактів (облігаційних, обмежувальних), переукладання контрактів на нових умовах, розвиток довірчих відносин); 3) Для застосування яких непотрібне використання облікової інформації (сигналізування, аналіз репутації, формування репутаційного капіталу).

Основні наукові результати розділу 2 опубліковані в працях, які наведено в списку використаних джерел [200, 204, 205, 216, 217, 218, 246, 247, 250, 251], [додатки П, Р].

РОЗДІЛ 3

МІНІМІЗАЦІЯ СИСТЕМИ РИЗИКІВ КРЕАТИВНИХ ОБЛІКОВИХ ПРАКТИК В КОРПОРАТИВНОМУ УПРАВЛІННІ

3.1. Прозорість в системі корпоративного управління: облікові аспекти

Однією з найважливіших вимог для формування системи ефективного корпоративного управління в сучасних умовах є забезпечення прозорості діяльності корпоративних структур, що включає в себе як прозорість їх діяльності, так і прозорість процесу прийняття рішень суб'єктами, які мають на це відповідні повноваження. Прозорість діяльності корпоративних структур та прийняття рішень дозволяє різним видам стейкхолдерів ретельно аналізувати дії агентів, притягувати їх до відповідальності, а також створює необхідні умови для формування сприятливого інвестиційного клімату.

Забезпечення прозорості перед стейкхолдерами є ознакою здійснення гарного корпоративного управління, що відповідає сучасним вимогам етичної та ділової практики провідних компаній світу. Тому розробники кодексів корпоративного управління досить часто наголошують на тому, що хоча в міжнародних моделях облікового регулювання відсутні вимоги щодо повного та достовірного розкриття інформації про діяльність керівників, для забезпечення ефективного впливу на поведінку суб'єктів управління корпоративної структури необхідно заохочувати до публічного розкриття якісної облікової інформації про структуру її власності та інші особливості здійснення діяльності. Загальним фактором, що визначає успішність реалізованої в конкретній організації системи корпоративного управління є те, наскільки вона є прозорою як для суб'єктів її регулювання, так і для зовнішніх стейкхолдерів.

Стейкхолдери повинні мати можливість перевіряти роботу органів управління корпоративними структурами, а також принципи повинні мати

інструменти для здійснення моніторингу процесу прийняття рішень агентами. Тому прозорість слід розглядати також як один із важливих засобів зменшення інформаційної асиметрії між агентами та принципалами (власниками, інвесторами, позичальниками тощо) та боротьби з опортуністичною поведінкою агентів в корпоративних структурах з метою задоволення інтересів принципалів (акціонерів, працівників, клієнтів, громадськості та інших стейкхолдерів), що неможливо здійснити без наявності достатнього обсягу облікової інформації належного рівня якості, що може бути одержана лише за умови підвищення прозорості процесу її обробки та представлення. Таким чином, оскільки детальна і ґрунтовна інформація про діяльність корпоративної структури стає доступною для заінтересованих сторін, вони можуть вважати агентів більш відповідальними за їх діяльність та вибір, який вони роблять, що в кінцевому випадку має призводити до підвищення ефективності їх роботи.

Враховуючи той факт, що прозорість в умовах сучасного рівня розвитку корпоративного управління в розвинених країнах світу є характеристикою здійснення гарного корпоративного управління, тобто є певним орієнтиром або зразком, якого слід дотримуватись при побудові таких систем, П. Верхезен і П.В. Морзе вважають, що корпоративне управління не може бути змістовно проаналізовано ізольовано та незалежно від ролі інститутів та державного управління, що стосується прозорості, справедливості та правової системи ринкового механізму [438, с. 29], зокрема, і без дослідження системи обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління.

На сьогодні питання забезпечення прозорості корпоративного управління набувають все більшої актуальності, що підтверджується як неможливістю повного вирішення агентської проблеми в корпоративних структурах, свідченням чого є всесвітньо відомі корпоративні скандали початку XXI-го століття, так і ускладненням їх діяльності в умовах глобалізації економіки, що значно погіршує можливість перевірки

ефективності діяльності агентів щодо досягнення ними стратегічних цілей корпоративної структури. Окрім економічних факторів на актуалізацію проблематики забезпечення прозорості в корпоративних структурах в умовах сьогодення впливають такі соціальні фактори, як демократизація суспільства, підвищення рівня суспільної толерантності, підвищення уваги суспільства до соціально-екологічної проблематики, а також цілий ряд техніко-технологічних факторів, зокрема, полегшення процедури обробки, збереження, передачі та оприлюднення корпоративної інформації, підвищення рівня доступу до неї з боку різних груп стейкхолдерів та можливість часткового здійснення її аналізу в режимі реального часу.

Так, Дж. Вельдман, Ф. Грегор та П. Морроу в проекті “Corporate Governance for a Changing World” [437], спрямованому на розробку системи корпоративного управління, яка підходить для викликів XXI-го століття, зазначають про необхідність забезпечення прозорості в розрізі наступних напрямів: 1) Оплата праці менеджерів; 2) Компенсації та додаткові винагороди менеджерів; 3) Стратегія залучення інвестицій; 4) Залучення інституційних інвесторів. Вже більш загальне бачення ролі прозорості було підтверджено учасниками XXII-ї Європейської конференції з корпоративного управління, що відбулась у 2018 р. в м. Софія, Болгарія. Зокрема, Е. Гоббс – партнер компанії “EY” відзначив, що якщо підприємства хочуть повернути довіру суспільству, їм потрібно прийняти нове мислення щодо інформації, якою вони діляться про себе з іншими. Компанії повинні визнати легітимність суспільних очікувань щодо прозорості, якщо вони хочуть зберегти свою соціальну ліцензію на діяльність. Це має бути гарний інформаційний потік для покращення прийняття рішень, розподілу капіталу та підзвітності, не кажучи вже про кращу розробку політики [302, с. 9].

Як наслідок, в умовах фундаментальних змін, які на сьогодні відбуваються в бізнесі та в суспільстві, розробники “Звіту про корпоративне управління для Південної Африки (Кінг IV)” [401, с. 3], в слід за Д. Тепскоттом та Д. Тіколлом, які одними з перших відмітили, що прозорість

революціонує всі аспекти економіки та її галузей і змушує фірми переосмислювати свої основні цінності (коли підприємства повинні вперше зробити себе чітко видимими для акціонерів) [420], відмічають про виникнення тенденції радикальної прозорості, коли корпорації вже не можуть тримати свої дії в секреті як внаслідок розвитку технологій обробки та доступу до інформації, так і через необхідність глибшого розуміння їх впливу на навколишнє середовище та на суспільство в цілому. Існування даної тенденції також підтверджують результати дослідження представників ОЕСР у 2019 р. [389, с. 130], якими було встановлено, що відбувається постійне зростання прозорості політики преміювання та рівнів преміювання. Зокрема, у 76% з проаналізованих юрисдикцій є обов'язковим або рекомендується розкриття інформації про індивідуальні винагороди.

При цьому також слід відмітити, що досягнення належного рівня прозорості не є повністю новою проблемою в сфері корпоративного управління, дана проблема завжди включалась до порядку денного при розгляді напрямів підвищення ефективності корпоративних структур, однак ідеальних інструментів для її вирішення знайдено так і не було, оскільки існує значна кількість особливостей діяльності корпоративних структур в окремих країнах та особливостей їх інституційного середовища, які не дозволяють відпрацювати єдиний набір засобів, які одразу дозволять вирішити всі існуючі проблеми. Наприклад, виникнення наприкінці 1990-х років фінансової кризи в Азійських країнах, яка призвела до значних потрясінь в світовій економіці, на сьогодні вченими пов'язується з кризою корпоративної прозорості, тобто з відсутністю належних прозорих взаємозв'язків і взаємовідносин між урядом та корпоративними структурами, між керівництвом корпоративних структур та позичальниками тощо.

Питання забезпечення прозорості вітчизняних корпоративних структур також є одним із актуальних напрямів досліджень в умовах сьогодення, на яке повинні звертати увагу науковці. Дослідження, проведене представниками компанії “Transparency International Ukraine” (2016 р.) [454],

що стосувалось прозорості корпоративної звітності найбільших 50 державних та 50 приватних українських підприємств (компаній та холдингів), дозволило розрахувати Індекс їх прозорості (Додаток Д). Виходячи з одержаних результатів лише 38 компаній зі 100 мають індекс більше 5 балів (з 10 можливих), а 30 з проаналізованих компаній мають індекс прозорості 0. Тобто, близько 60 % від всіх проаналізованих компаній не використовують політику прозорості під час здійснення управління ними. В середньому по проаналізованих компаніях індекс прозорості становив 3,1, що є достатньо низьким значенням та свідчить про необхідність підвищення рівня прозорості у вітчизняних компаніях. Таким чином, не дивлячись на зростаючу міжнародну тенденцію до підвищення прозорості діяльності корпоративних структур, для вітчизняних підприємств характерною є інформаційна замкненість та непрозорість діяльності (структур, процесів, операцій), тобто коли проголошені критерії прозорості залишаються лише на папері, не набуваючи широкого поширення та підтвердження корпоративною практикою.

Одним із шляхів, який пропонується авторами дослідження “Transparency International Ukraine” для вирішення вищенаведеної проблеми, є розміщення на корпоративних веб-сайтах облікової інформації. При цьому, такі пропозиції не враховують всі можливості використання облікової інформації та розвитку облікової системи підприємств (удосконалення облікової політики, впровадження інтегрованої звітності тощо) для підвищення ефективності системи корпоративного управління, що актуалізує необхідність проведення досліджень в напрямі забезпечення прозорості корпоративних структур шляхом удосконалення системи її обліково-аналітичного забезпечення.

За результатами проведення історичного аналізу можна констатувати, що перші заклики щодо необхідності забезпечення прозорості корпоративних структур вперше почалися з’являтися в США після “Великої депресії” на початку 1930-х років, коли уряд встановив норми щодо оприлюднення

зовнішнім користувачам основної інформації про стан та результати діяльності корпоративних структур з метою захисту їх від корпоративних зловживань. Однак, окреме інституційне закріплення корпоративної прозорості відбулось набагато пізніше. Так, один із перших прикладів інституційної фіксації необхідності забезпечення прозорості фінансової звітності корпоративних структур можна побачити в “Кодексі Кедбері” (Cadbury Code of Best Practice) 1992 р., оскільки в його розробці брали участь представники Лондонської фондової біржі, що займались питаннями підвищення надійності та достовірності фінансової звітності, яка підлягала оприлюдненню. Зокрема, в розділі “Фінансові звіти”, п. 4.48 даного кодексу зазначається, що чим більше діяльність компаній буде прозорою, тим точніше будуть оцінюватися їх цінні папери [427, с. 32]. Таким чином, розробники “Кодексу Кедбері” намагались показати роль облікової інформації в функціонуванні ринків капіталу та її значення в прийнятті інвестиційних рішень стейкхолдерами. Чим більш прозорою буде інформація про компанію, тим меншою буде невизначеність серед стейкхолдерів на ринку. На сьогодні прозорість облікової інформації також пов’язують з ефективністю функціонування економічних систем в цілому. Так, О.В. Рожнова, В.В. Марков та В.М. Ігумнов, відмічають, що світове співтовариство, що занепокоєне недостатньою відкритістю суб’єктів економіки, іноді свідомо, іноді підсвідомо бачить вихід з багатьох економічних проблем в підвищенні транспарентності інформації фінансової звітності [172, с. 81].

З позиції подальшого удосконалення бухгалтерського обліку прозорість відіграє важливу роль, оскільки вона є одним з зовнішніх факторів, який спонукає до подальшого розвитку облікової науки. З одного боку, звернення до прозорості відбувається в моменти, коли облікова система проявляє свою дисфункцію, наприклад, під час виникнення корпоративних скандалів, а з іншого боку, необхідність підвищення рівня прозорості виступає причиною реконструювання чинної системи облікових знань, що в кінцевому випадку

має сприяти зростанню довіри до бухгалтерської звітності, що надається корпоративними структурами, та до фінансових ринків в цілому.

Про те, що прозорість є однією з найважливіших характеристик гарної системи корпоративного управління також і в сучасному бізнес-середовищі, свідчить її включення до складу різноманітних систем принципів корпоративного управління, які є достатньо не схожими між собою, однак мають загальне бачення щодо необхідності забезпечення прозорості діяльності корпоративних структур. В цілому розробка таких принципів спрямована на створення концептуальних засад, впровадження яких сприяє підвищенню якості корпоративного управління, і однією з найважливіших складових серед них є підвищення рівня його прозорості для різних видів стейкхолдерів (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Розуміння сутності прозорості корпоративного управління в системах принципів корпоративного управління (сформовано автором)

<i>Системи принципів корпоративного управління</i>	<i>Розуміння сутності прозорості корпоративного управління</i>
<i>1</i>	<i>2</i>
“Загальні принципи корпоративного управління” (ICAEW) [450, с. 3]	<i>Цілісність.</i> Рада повинна керувати компанією, вести свій бізнес справедливим та прозорим способом, який може протистояти уважному контролю сторонами
“Принципи корпоративного управління” (Асоціація “Business Roundtable” 2016 р.) [396]	<i>Точна та прозора фінансова звітність та розкриття інформації.</i> Керівництво несе відповідальність за цілісність системи фінансової звітності компанії та за точну та своєчасну підготовку фінансової звітності компанії та пов’язані з нею розкриття інформації. Відповідальність керівництва полягає у встановленні, підтримці та періодичній оцінці внутрішнього контролю компанії щодо фінансової звітності та контролю та процедур розкриття інформації компанії, включаючи здатність таких контрольних процедур виявляти та стримувати шахрайську діяльність
“Загальноприйняті принципи корпоративного управління 2.0” (Розроблені провідними великими компаніями США, 2016 р.) [296]	Важлива прозорість щодо квартальних фінансових результатів. Компанії повинні складати необхідну щоквартальну звітність у більш широкому контексті своєї сформульованої стратегії та надавати прогноз, у разі необхідності, тенденції та показники, які відображають прогрес (або ні) у довгострокових цілях

1	2
<p>“Положення про глобальні принципи корпоративного управління” (“International corporate governance network”, 2017 р.) [289, с. 34]</p>	<p><i>Підвищення прозорості, розкриття інформації та звітності.</i> Інвестори повинні публічно розкривати свою політику та діяльність щодо управління та звітувати перед бенефіціарами чи клієнтами про те, як вони були здійснені, щоб бути повністю відповідальними за ефективне виконання своїх обов’язків</p>
<p>“Принципи корпоративного управління G20 / ОЕСР” [158, с. 47]</p>	<p><i>V. Розкриття інформації і прозорість.</i> Інформація повинна готуватися, перевірятися та розкриватися відповідно до високих стандартів якості ведення бухгалтерського обліку та розкриття фінансової та нефінансової інформації. Очікується, що застосування високих стандартів якості ведення бухгалтерського обліку та розкриття інформації призведе до значного розширення можливостей інвесторів щодо контролю за компанією, забезпечуючи зростаючу релевантність, надійність і порівнянність звітності, а також краще уявлення про результати діяльності компанії. Більшість країн допускають використання міжнародно визнаних стандартів фінансової звітності, які можуть сприяти підвищенню прозорості та порівнянності фінансових звітів та інших видів фінансової звітності між країнами</p>
<p>“Кодекс корпоративного управління для публічних лістингових компаній” [295]</p>	<p><i>Розкриття і прозорість.</i> Компанія повинна розробити політику та процедури корпоративного розкриття інформації, які є практичними та у відповідності до кращих практик та регулятивних очікувань. Компанія повинна забезпечити розкриття матеріальних та звітних нефінансових питань і питань сталого розвитку. Компанія повинна підтримувати комплексний та економічно ефективний канал зв’язку для поширення відповідної інформації. Цей канал має вирішальне значення для прийняття зваженого рішення інвесторами, зацікавленими сторонами та іншими зацікавленими користувачами</p>

Таким чином, у різних системах принципів корпоративного управління, які розробляються організаціями та міжнародними інституціями для підвищення ефективності корпоративного управління, належна увага приділяється забезпеченню прозорості (табл. 3.1), яка розглядається як складова окремого принципу або його окремий елемент. При цьому, в результаті аналізу вищенаведених систем принципів можна констатувати, що в них відсутня єдність стосовно того, що виступає об’єктом прозорості, до якого відносяться спосіб здійснення корпоративного управління, облікова інформація, фінансові результати, фінансова звітність, інші види звітності та система корпоративного управління.

Окрім цього, в рамках окремих систем принципів корпоративного управління поняття прозорості використовується в ще більш ширшому значенні. Наприклад, в “Положенні про глобальні принципи корпоративного управління” [289], поняття прозорості використовується щодо різних аспектів діяльності корпоративної структури, зокрема, щодо процесу висування, обрання та оцінки директорів, щодо політичної активності та лобювання, системи ризик-менеджменту корпорації, щодо проведення тендерів на аудиторські послуги, щодо звітної інформації та політик агентів корпоративної структури. А в “Принципах корпоративного управління G20 / ОЕСР” [158] поняття “прозорість” використовується стосовно ринків капіталу, практик корпоративного управління, управлінських структур, правил функціонування управлінських структур, ринку корпоративного контролю, політик корпоративного управління, вимог лістингу, фінансової звітності, процесу вибору членів Ради директорів.

В розглянутих системах корпоративного управління поняття прозорості використовується як відносно облікових даних та облікової інформації в різній формі (у вигляді різних видів бухгалтерської звітності), так і відносно різноманітних складових системи корпоративного управління, ефективність функціонування яких залежить від рівня прозорості облікової інформації. При цьому, в жодній розглянутій системі принципів корпоративного управління не наводиться чіткого визначення поняття “прозорість”, однак вказується на його прямий взаємозв’язок з поняттям якості бухгалтерського обліку, зокрема, що прозорість є одним із засобів її забезпечення. Однак, прозорість та якість в системі бухгалтерського обліку є достатньо неконвенційними поняттями, виходячи з положень конвергованої концептуальної основи IAS/IFRS та GAAP US, оскільки вони не включаються ні до складу фундаментальних, ні до складу доповнюючих якісних характеристик фінансової інформації чи їх окремих елементів. При цьому, поняття прозорості або транспарентності фінансової звітності в останні роки виступає об’єктом досліджень науковців в сфері

бухгалтерського обліку. Тому одним з актуальних завдань для дослідників на сьогодні є пошук взаємозв'язку між розумінням поняття прозорості, як одного з чинників підвищення ефективності корпоративного управління та різноманітними обліковими конструктами (принципами обліку, якісними характеристиками фінансової інформації, цілями та завданнями облікової системи тощо), удосконалення яких забезпечуватиме підвищення рівня прозорості в корпоративних структурах.

Для більш глибокого розуміння сутності прозорості в корпоративному управлінні слід розглянути також поняття “гарного корпоративного управління”, яке досить часто використовується в різноманітних кодексах та стандартах як певний приклад зразкової моделі, до якої мають прагнути наблизитись розробники системи корпоративного управління в конкретній організації. За результатами зустрічі представників країн, що входять до G20, які представляли міністри фінансів та керівники центральних банків (м. Анкара, 2015 р.), була складена Нота Генерального секретаря ОЕСР, в якій зазначається, що гарне корпоративне управління – це засіб для створення довіри до ринку та цілісності бізнесу, що, в свою чергу, є важливим для компаній, які потребують доступу до власного капіталу для довгострокових інвестицій. Доступ до власного капіталу особливо важливий для майбутніх компаній, що зростають, та для збалансування будь-якого збільшення залучення коштів [158, с. 3]. Тобто, однією з основних задач забезпечення прозорості є формування довіри про діяльність корпоративної структури у постачальників капіталу, передусім, інвесторів та інституційних інвесторів, а також і у позичальників, що дозволяє збалансувати наявний у компанії капітал. Окрім цього, прозорість забезпечує впевненість вищого керівництва корпоративних структур в процесах прийняття тактичних та стратегічних управлінських рішень, а також впливає на діяльність працівників корпоративної структури. Таким чином, впровадження прозорості на всіх рівнях корпоративної структури дозволяє залучити до її діяльності найкращих (найефективніших) постачальників капіталу, посилити взаємодію

з різними стейкхолдерами (клієнти, постачальники, міжнародні партнери тощо) та зберегти у своєму складі найкращих працівників.

На противагу вищенаведеному корпоративна структура з непрозорою діяльністю матиме більші затрати на залучення капіталу та незадоволених працівників, які знижують ефективність її функціонування. Низька прозорість діяльності корпоративної структури створює передумови для приховування агентами рішень та дій (несприятливий відбір, моральний ризик, вимагання), спрямованих на задоволення власних інтересів, що не співпадають з інтересами принципалів, зокрема, це особливо стосується поганих новин про результати діяльності, які впливають на одержувану агентами винагороду (бонуси, премії тощо). Таким чином, низька прозорість діяльності корпоративної структури послаблює здатність принципалів належним чином дисциплінувати агентів, внаслідок чого відбувається неефективний розподіл наявних ресурсів та загальне зниження ефективності функціонування корпоративної структури.

Довіра до діяльності корпоративної структури повинна розглядатись на основі врахування часово-просторових параметрів її функціонування, тобто, постачальникам капіталу потрібна інформація про її минулі результати діяльності, поточний фінансовий стан та структуру капіталу, про її перспективні плани розвитку та про можливі ризики, виникнення яких може перешкоджати досягненню встановлених корпоративних стратегій. В той же час, незрозумілими залишаються якісні характеристики, яким має відповідати прозора облікова інформація в рамках концепції гарного корпоративного управління. В результаті проведеного аналізу систем принципів корпоративного управління, які були опубліковані в останні роки, до складу таких характеристик відносять точність та своєчасність (“Принципи корпоративного управління” [396]), необхідність та прогнозність (“Загальноприйняті принципи корпоративного управління 2.0” [293]), історичність та публічність (“Положення про глобальні принципи корпоративного управління” [289, с. 34]), достатність (“Принципи

корпоративного управління для американських компаній, що перебувають в лістингу” [301]), релевантність, надійність і порівнянність (Принципи корпоративного управління G20 / ОЕСР [158, с. 47]).

Однак, при цьому можна знайти більш чітке розуміння прозорості в більш ранніх кодексах корпоративного управління, зокрема, в “Принципах гарного корпоративного управління”, випущених іспанським інститутом директорів-адміністраторів у 2005 р. Так, згідно даного документу під принципом прозорості розуміється концепція, що передбачає необхідність повного, правдивого, справедливого, симетричного та своєчасного виходу на ринок з інформацією, що відображає управління, організацію, діяльність, показники та результати, особливо враховуючи операції з пов’язаними сторонами та конфлікти інтересів [397, с. 18]. Основною причиною відсутності чітких характеристик поняття суттєвості в сучасних системах принципів та кодексах корпоративного управління вважаємо публікацію у 2010 р. Радою з міжнародних стандартів концептуальної основи фінансової звітності, в якій була розроблена система якісних характеристик фінансової звітності, і у складі якої було відсутнє поняття прозорості. Внаслідок цього зникла потреба в розробці окремої концепції, яка б характеризувала процес підготовки та оприлюднення якісної інформації в корпоративних структурах. Саме тому в “Принципах корпоративного управління G20 / ОЕСР” [158, с. 47] зазначається, що прозорість забезпечується застосуванням міжнародно визнаних стандартів фінансової звітності, або шляхом розкриття політик і процедур, які є практичними та відповідають кращим практикам та регулятивним очікуванням, як це визначено в американському “Кодексі корпоративного управління для публічних лістингових компаній” [295, с. 2]. Прикладом таких міжнародно визнаних стандартів або кращих практик, що відповідають регулятивним очікуванням, є міжнародні моделі облікового регулювання IAS/IFRS, GAAP US, для яких на сьогодні функціонує конвергована концептуальна основа зі своїм набором чітко та ієрархічно структурованих якісних характеристик фінансової інформації.

З іншого боку, в інших сучасних кодексах корпоративного управління, наприклад, в “Звіті про корпоративне управління для Південної Африки (Кінг IV)”, надається визначення поняття прозорості без прив’язки до якісних характеристик облікової інформації, а основний акцент робиться на її розгляд як елемента системи підзвітності (accountability). Зокрема, під прозорістю в даному документі розуміється однозначне та правдиве здійснення підзвітності таким чином, що процеси прийняття рішень та бізнес-діяльність, наслідки та результати (як позитивні, так і негативні) легко можна виявити та порівняти з етичними стандартами [401, с. 18]. Тобто поняття прозорості згідно даного підходу взагалі стосується дій різних видів суб’єктів корпоративного управління, на яких покладена відповідальність перед іншими суб’єктами і перед якими треба буде звітуватись, а тому не може використовуватись в дослідженнях для вирішення загальної проблеми забезпечення корпоративної прозорості.

Дослідивши існуючі засоби інституціоналізації практики корпоративного управління (кодекси та системи принципів корпоративного управління) було встановлено, що на сьогодні відсутнє єдине і загальне розуміння поняття прозорості в діяльності корпоративних структур, незважаючи на те, що констатації її відсутності є одним з основних аргументів, що висувається сучасними дослідниками як одна з основних перепон для побудови ефективно діючої системи корпоративного управління. Основною причиною відсутності єдиного підходу до розуміння корпоративної прозорості є відсутність поняття прозорості в систем міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності після конвергенції концептуальних основ МСФЗ та GAAP US, однак є інші характеристики облікової інформації, які характеризують її якісний рівень. В той же час, для вирішення проблеми забезпечення прозорості діяльності корпоративних структур необхідним є обґрунтування сутності даного поняття та встановлення взаємозв’язку з існуючими суміжними обліковими поняттями і категоріями, що дозволить виявити подальші шляхи розвитку

корпоративної прозорості та визначити заходи, які необхідно здійснити як на рівні нормативного регулювання, так і безпосередньо на рівні окремих корпоративних структур.

Виходячи з існування вищенаведеної ситуації виділено наступні варіанти співвідношення розуміння сутності прозорості в системі корпоративного управління та в системі бухгалтерського обліку, що наведено на рис. 3.1.

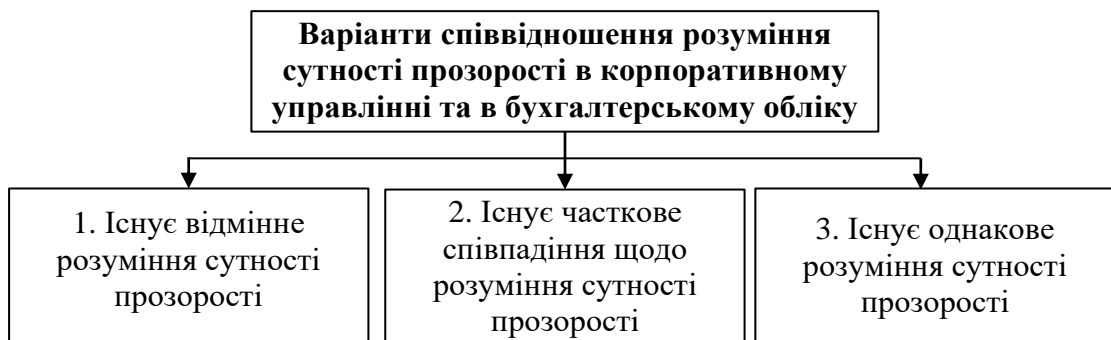

Рис. 3.1. Варіанти співвідношення розуміння сутності прозорості в корпоративному управлінні та в бухгалтерському обліку (сформовано автором)

Згідно першого варіанту існує окреме розуміння сутності прозорості в корпоративному управлінні та в бухгалтерському обліку, яке не співвідноситься з принципами обліку та якісними характеристиками фінансової інформації, визначеними в конвергованій концептуальній основі, оскільки стосується не лише облікової інформації, а в цілому, різних видів інформації, яка використовується в системі корпоративного управління, наприклад, інформації щодо винагороди менеджерам корпоративної структури.

Згідно другого варіанту розуміння сутності прозорості в корпоративному управлінні лише частково відповідає його розумінню в системі бухгалтерського обліку, охоплюючи лише деяку частину принципів обліку та якісних характеристик фінансової інформації, визначених в конвергованій концептуальній основі.

Згідно третього варіанту поняття прозорості в корпоративному управлінні повністю відповідає принципами обліку та якісним характеристикам фінансової інформації, визначеним в конвергованій концептуальній основі, внаслідок чого можна говорити про рівність поняття прозорості з поняттям якості фінансової інформації в бухгалтерському обліку.

Для того, щоб визначити, який з вищенаведених варіантів розуміння сутності прозорості в корпоративному управлінні та в бухгалтерському обліку існує на сьогодні, слід провести аналіз поглядів дослідників в кожній з даних сфер наукових знань та порівняти їх між собою, і лише в результаті проведення такого порівняння можна буде сформулювати подальші шляхи розвитку прозорості в системі корпоративного управління на основі удосконалення його обліково-аналітичної підтримки.

В дослідженнях, присвячених проблемам удосконалення системи корпоративного управління прозорість або необхідність її забезпечення розглядається в якості одного з визначальних факторів, які впливають на ефективність функціонування даної системи. Дане поняття асоціюється авторами з такими поняттями як відкритість, публічність, доступність, видимість, зрозумілість, достовірність, повнота, достатність розкриття, самодемонстрація тощо. В якості синоніму до поняття прозорості окремим авторами використовується поняття транспарентності, виникнення якого є результатом небажання окремими авторами здійснювати його переклад з англійської мови. В нашому дослідженні вищенаведені поняття вважаємо ідентичними, і використовуємо їх одночасно при дослідженні поглядів авторів щодо розуміння їх сутності та трактування. При цьому слід відмітити, що окремі вітчизняні автори (Л. Богуцька [14, с. 151], В.К. Макарович та І.М. Вигівська [106, с. 328], О.В. Харламова [196, с. 80]) вкладають в розуміння двох даних понять відмінне значення, хоча в англійській літературі для них використовується одне слово – “transparency”, яке не має різних тлумачень.

Особливого значення проблематика забезпечення прозорості набула в умовах розвитку стейкхолдерського підходу до здійснення корпоративного управління, який передбачає необхідність забезпечення балансу інтересів (які в окремих випадках можуть бути навіть різносторонніми, оскільки персоніфікують дохідну чи інвестиційну форму реалізації акціонерного капіталу) між всіма найбільш значимими для корпоративної структури особами, зокрема, що не мають прямого чи опосередкованого впливу на її діяльність та доступу до внутрішньої інформації. Прозорість (транспарентність) в контексті даного підходу розглядається важливою умовою, що дозволяє узгодити економічні інтереси стейкхолдерів корпоративної структури, попередити можливість виникнення корпоративних конфліктів, пов'язаних з диференційованістю таких інтересів, сприяючи залученню додаткового капіталу за його справедливою вартістю. Тому забезпечення прозорості діяльності та реалізації різних видів корпоративних політик на сьогодні вже розглядається як невід'ємна характеристика діяльності тих корпоративних структур, діяльність яких спрямована на подальший стійкий розвиток, виживання в складних умовах та перемогу в жорсткій конкурентній боротьбі.

При цьому слід враховувати, що забезпечення прозорості корпоративної структури зіштовхується з проблемою її економічної безпеки та конфіденційності інформації, яку можуть використати конкуренти для покращання своїх ринкових позицій. Тому іноді забезпечення меншої прозорості в корпоративній структурі може забезпечити одержання більшої ефективності в короткостроковому періоді. Наприклад, А.Б. Педько [135, с. 65], аналізуючи особливості діяльності корпоративних структур, виділяє як їх інформаційні переваги (підвищена поінформованість топ-менеджерів), так і їх інформаційні недоліки (небезпека витоку інформації до конкурентів, існування протиріччя між інформаційною прозорістю та анонімністю участі в акціонерному товаристві). А проф. В.В. Ковальов [73, с. 351] наголошує про необхідність знаходження компромісу між конфіденційністю облікових

даних та рівнем їх прозорості. Подібні твердження є свідченням необхідності пошуку “золотої середини” між бажаним рівнем прозорості та рівнем інформаційної безпеки в корпоративних структурах, що має базуватись на врахуванні інтересів стейкхолдерів, врахуванні рівня їх пріоритетності та рівня насиченості конкурентного середовища, в якому функціонує корпоративна структура. При цьому також слід враховувати, що визначений в окремій корпоративній структурі рівень прозорості не забезпечуватиме одночасне і повне задоволення потреб всіх груп стейкхолдерів, оскільки кожна група використовує облікову інформацію в різних обсягах і для прийняття різних видів рішень, тому досить поширеною є ситуація, що для одних стейкхолдерів бухгалтерська звітність є перевантаженою непотрібними показниками, а для інших – характеризується нестачею необхідних показників.

Іншою проблемою, пов’язаною з покращанням рівня прозорості в корпоративних структурах є необхідність понесення витрат на удосконалення даного бізнес-процесу. Чим більш прозорою стає діяльність агентів, тим більші обсяги витрат мають нести принципали, що також негативно впливає на загальну ефективність функціонування корпоративної структури. Тому для забезпечення оптимального рівня прозорості слід зрівноважити витрати, які необхідно понести для побудови необхідної системи корпоративного управління, з тими вигодами, які будуть одержані від прозорості діяльності агентів.

В цілому під інформаційною прозорістю в корпоративній структурі слід розуміти певну систему взаємовідносин і взаємодій між її стейкхолдерами, що полягає в тому, що суб’єкти генерування і поширення інформації надають всім іншим заінтересованим сторонам необхідну для прийняття управлінських рішень і їх подальшої реалізації інформацію у необхідній формі (повну, своєчасну, релевантну тощо). Однак, дослідники в сфері корпоративного управління, враховуючи відсутність інституційного закріплення поняття прозорості та його мультиоб’єктність, по-різному

підходять до розуміння його сутності. Це проявляється як щодо назви самого поняття, одночасно використовуються в якості подібних понять терміни “прозорість” та “транспарентність”, а також щодо його змістовного наповнення. Так, на думку Д.Ю. Брюханова під інформаційною прозорістю корпоративного управління слід розуміти своєчасне, повне і достовірне розкриття необхідної інформації [22, с. 54], а Н.В. Андрейченко в своєму дисертаційному дослідженні одразу розглядає декілька варіантів розуміння транспарентності корпоративного бізнесу: 1) Розкриття інформації про стратегічний розвиток корпорації; 2) Розкриття і доступність інформації про персоніфіковану структуру власників, фінансово-господарську діяльність акціонерного товариства, його дивідендну політику і довгострокову стратегію розвитку; 3) Доступ різних категорій акціонерів до корпоративної інформації [3, с. 4-7]. Н. Краснокутська та ін. до складу фінансової прозорості відносять розкриття інформації про основні результати діяльності та термін подання фінансової звітності відповідно до національних та міжнародних стандартів [363, с. 61].

Подібна неоднозначність щодо розуміння сутності прозорості в корпоративному управлінні також спостерігається в публікаціях зарубіжних дослідників. В загальному її сутність зводиться до необхідності розкриття особливостей діяльності корпоративних структур шляхом покращання доступу до засобів масової інформації, налагодження конструктивного діалогу з усіма стейкхолдерами та періодичне розкриття фінансової та нефінансової інформації в обов'язковому або добровільному порядку. Так, Б. Фанг відмічає, що корпоративна прозорість описує те, наскільки дії корпорації спостерігаються сторонніми особами. Прозорість є одним з ключових кроків до корпоративного управління і забезпечує те, що менеджмент не буде здійснювати неналежну чи неправомірну поведінку, оскільки їх поведінка може бути ретельно перевірена [328, с. 73]. Д. Салліван розуміє під прозорістю повне розкриття фінансових та ключових показників ефективності [331, с. 141], що також підтримують Дж. Соломон та

А. Соломон [414, с. 119], зводячи розуміння даного поняття суто до корпоративного розкриття інформації. С.Р. Аркот та В.Г. Бруно відмічають, що поняття “прозорість” пов’язується з поняттям “якість”, і визначається як здатність акціонерів розуміти рішення корпоративного управління компанії [265, с. 2]. З. Реззаї розуміє під прозорістю відкритість та зрозумілість розкриття компанією інформації для внутрішніх та зовнішніх користувачів, що впливає на довіру до корпоративного управління. Прозорість означає, що компанія не приховує релевантну інформацію, а розкриває її на основі принципів справедливості, акуратності та надійності [402, с. 39]. Спільним в поглядах вищенаведених дослідників є те, що прозорість в корпоративному управлінні стосується не лише облікової інформації, а в цілому діяльності корпоративної структури, тобто щодо всієї фінансової інформації, її операцій та сформованих управлінських структур. При цьому така інформація повинна бути доступною та зрозумілою для всіх стейкхолдерів корпоративної структури з позиції її цілей, принципів, механізмів реалізації, задач та функцій.

П. Верхезен та П.В. Морзе узагальнили існуючі погляди дослідників в сфері корпоративного управління і виділили два основні підходи щодо розуміння прозорості: 1) В контексті нової цифрової реальності, більшого розкриття даних, що перетворюються на інформацію та знання всередині організацій і між ними; 2) З точки зору особистої відповідальності, відомої як “цілісність” [438, с. 27]. Перший з вищенаведених підходів до розгляду прозорості в корпоративному управлінні стосується удосконалення корпоративної практики підготовки і розкриття інформації різних видів, що передбачає підвищення якості інформації шляхом забезпечення її відповідності певним характеристикам (відкритість, зрозумілість, цілісність), а другий пов’язаний з підвищенням індивідуальної відповідальності агентів корпоративної структури щодо виконуваних ними завдань та робіт (дотримання кращих міжнародних облікових практик, реалізація внутрішньокорпоративних політик).

Проведений аналіз поглядів вітчизняних та зарубіжних дослідників в сфері корпоративного управління (Н.В. Андрейченко, С.Р. Аркот та В.Г. Бруно, Д.Ю. Брюханов, П. Верхезен та П.В. Морзе, Н. Краснокутська, З. Реззаї, Д. Салліван, Дж. Соломон та А. Соломон, Б. Фанг) стосовно розуміння ними сутності поняття прозорості дозволив встановити відсутність в них єдності та однозначності. Передусім, це обґрунтовується як відсутністю інституційного закріплення даного поняття провідними міжнародними регуляторами корпоративного управління, так і недостатністю глибоких теоретичних напрацювань в даній сфері, які б були конверговані з міжнародними стандартами бухгалтерського обліку та фінансової звітності (IAS/IFRS, GAAP US).

Було встановлено, що поняття прозорості дослідниками в сфері корпоративного управління зводиться до понять відкритості, зрозумілості та якості, які лише частково корелюють з принципами обліку та якісними характеристиками фінансової інформації, однак при цьому не враховуються особливості чинної системи бухгалтерського обліку, в якій наявні інструменти (облікова політика, креативний облік, професійні судження), що дозволяють агентам забезпечувати задоволення власних інтересів, а не інтересів принципалів. Але для мінімізації таких дій в обліковій системі введені інші якісні характеристики облікової інформації, які залишаються поза увагою даними дослідниками. З іншого боку, поняття прозорості розглядається вченими в сфері корпоративного управління набагато ширше, ніж лише прозорість облікової інформації, оскільки стосується всіх інформаційних потоків корпоративної структури, і передбачає створення можливості для всіх стейкхолдерів мати доступ, розуміти та безперешкодно осмислювати рішення корпоративного управління в частині їх дій, управління, фінансових та нефінансових аспектів діяльності.

3.2. Облікова прозорість в корпоративних структурах

На відміну від поглядів дослідників в сфері корпоративного управління, дослідники в сфері бухгалтерського обліку застосовують дещо інший підхід до розуміння сутності корпоративної прозорості, оскільки вони вважають, що належне застосування облікових процедур є основним інструментом забезпечення прозорості в корпоративних структурах. Хоча серед таких дослідників теж немає єдності щодо використання назви (одночасно використовуються поняття “прозорість” і “транспарентність”, що переважно є притаманним для облікових досліджень) та змістовного розуміння даного поняття, однак наявність якісних характеристик фінансової інформації в конвергованій концептуальній основі (IAS/IFRS, GAAP US) виступає об’єктом порівняння, до яких можна прирівняти інші пропозиції авторів, виявити дублювання, повтори або ідентифікувати нові характеристики прозорості в корпоративному управлінні.

Існуючу відмінність підкреслюють М.Дж. Стейн, С.Є. Сальтеріо та Т. Ширер, зазначаючи, що існуючі заклики до більшої прозорості широко розрізнені і, можливо, навіть суперечливі, враховуючи відмінності в явному або неявному значеннях, що надаються даному терміну [417, с. 33]. Заклики дослідників та представників різноманітних регулюючих організацій в сфері корпоративного управління щодо необхідності забезпечення належного рівня прозорості наражаються на відсутність її єдиного розуміння. Внаслідок цього М.Дж. Стейн, С.Є. Сальтеріо та Т. Ширер приходять до висновку, що результатом актуалізації даного питання стало збереження статусу-кво, що в кінцевому рахунку відповідає інтересам вищого корпоративного керівництва, які отримують найбільшу користь від існуючої системи [417, с. 33]. Тобто, існуюча множинність підходів до розуміння прозорості та шляхів її підвищення без належного інституційного закріплення та відповідного наукового обґрунтування не призводить до жодних позитивних змін у сфері корпоративного управління, не лише не вирішуючи, а ще більше поглиблюючи існуючі проблеми.

Як наслідок, керівництво корпоративних систем, навіть вносячи корективи в існуючу систему корпоративного управління з метою забезпечення більшої прозорості, трансформують її таким чином, що вона продовжує служити їх інтересам, які не завжди співпадають з інтересами інших стейкхолдерів. Внаслідок чого, незважаючи на тривалі пошуки дослідників щодо шляхів вирішення даної проблеми, вона на сьогодні залишається актуальною, що підтверджує виникнення регулярних корпоративних скандалів, пов'язаних зі здійсненням маніпулювань з обліковою інформацією в корпоративних структурах. Тому єдиним і найбільш ефективним шляхом вирішення проблеми прозорості в корпоративних структурах вважаємо удосконалення обліково-аналітичної системи корпоративного управління на основі більш вузького розуміння прозорості в контексті загальноприйнятих облікових категорій і понять, які використовуються для характеристики облікової інформації та процедур її обробки і представлення користувачам.

Деякі дослідники в сфері обліку наголошують на необхідності підвищення рівня прозорості в системі обліку (в цілому всієї системи, окремих видів звітності, чи облікової інформації), однак, не зазначаючи при цьому, що розуміється під останньою, і яким чином слід підвищити її рівень. Наприклад, на думку К.Г. Гойе [39, с. 63] першочерговим завданням є необхідність підвищення якості та прозорості фінансової звітності, які дозволять посилити відповідальність агентів перед принципалами, цим самим сприяючи підвищенню ефективності корпоративного управління. При цьому автор не вказує, яким чином відрізняються між собою дві дані характеристики фінансової звітності, і чи є прозорість складовою якості в бухгалтерському обліку. Проф. В.Г. Гетьман [38, с. 4], О.І. Мазіна та В.С. Олійник [104, с. 129] теж зазначають, що необхідно підвищувати прозорість фінансової звітності компаній, однак в чому саме дана характеристика відрізняється від існуючих облікових конструкцій, автори не відмічають.

На сьогодні в сфері бухгалтерського обліку існує значна кількість позицій авторів, з яких розглядається поняття прозорості в даній сфері. В.М. Ігумновим [63, с. 48] була проведена їх систематизація, в результаті здійснення якої існуючі погляди щодо розгляду прозорості (транспарентності) було об'єднано в наступні групи: 1) Як якісна характеристика підприємства; 2) Як інтегральний показник відкритості підприємства; 3) Як процес саморозкриття; 4) Як нематеріальний актив; 5) Як якісна характеристика інформації фінансової звітності; 6) Як принцип складання фінансової звітності. Перші чотири були виділені автором на основі аналізу поглядів дослідників в сфері управління підприємствами, зокрема, корпоративними структурами, а дві останні розкривають особливості погляду дослідників в сфері бухгалтерського обліку. Однак, на нашу думку, вищенаведена класифікація, з одного боку, не стосується суто системи бухгалтерського обліку, а з іншого боку, не враховує різноманітність всіх існуючих підходів дослідників в сфері бухгалтерського обліку, які займаються проблематикою підвищення прозорості, а тому потребує уточнення й удосконалення. В результаті проведеного аналізу можна виділити наступні групи підходів дослідників-обліковців до розуміння ними прозорості в бухгалтерському обліку (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Підходи дослідників-обліковців до розуміння прозорості в бухгалтерському обліку (сформовано автором)

Представники *першого підходу* розглядають облікову систему корпоративної структури як елемент системи корпоративної прозорості, тобто прозорість розглядається не лише як характеристика облікової інформації чи фінансової звітності корпоративної структури, а як характеристика всіх процесів, що стосуються збору, обробки, узагальнення та оприлюднення облікової інформації. Визначальну роль в формуванні такого підходу відіграли дослідження Р. Бушмана, який намагався встановити роль бухгалтерського обліку та економічного аналізу в системі корпоративної прозорості на основі визначення напрямів використання облікової інформації в специфічних механізмах корпоративного управління. Загальна модель корпоративної прозорості наведена на рис. 3.3.

Рис. 3.3. Концептуальна та вимірjuвальна схема корпоративної прозорості за Р.М. Бушманом, Дж.Д. Піотроскі та Е.Дж. Сміт (сформовано автором на основі [284, с. 211])

В запропонованій концептуальній схемі корпоративної прозорості (рис. 3.3) виділено три основних компоненти (механізми), за допомогою яких інформація з системи фінансового обліку може впливати на процес залучення капіталу в корпоративні структури, їх внутрішню продуктивність

та процес створення її вартості, дозволяючи визначати перспективні напрями інвестування, зменшення інформаційної асиметрії серед стейкхолдерів та підвищення ефективності виконання агентами своїх обов'язків шляхом мінімізації опортуністичної поведінки. В даній схемі авторами окремо не виділяється облікова прозорість, як окремий теоретичний конструкт, однак у складі корпоративної прозорості та її окремих компонентів наявний обліковий інструментарій. Зокрема, всі елементи такого інформаційного механізму схеми як “Корпоративна звітність”, окрім розкриття інформації про управління, напрямую стосуються системи бухгалтерського обліку корпоративної структури. Тим більше, з розвитком концепції інтегрованої звітності поступово розкриття інформації про систему корпоративного управління теж починає входити до складу обов'язків облікової служби корпоративної структури. В другому інформаційному механізмі “Отримання приватної інформації та комунікації” облікова система відповідає за перший вид комунікацій, що стосується оприлюднення звітності та її обробки аналітиками для подальшої передачі стейкхолдерам і прийняття ними інвестиційно-позикових рішень. Окрім того, використання інсайдерської інформації про діяльність корпоративної структури в процесі здійснення торгів цінними паперами також непрямо стосується організаційних аспектів функціонування облікової системи.

В цілому запропонована авторами концептуальна схема корпоративної прозорості засвідчує, що більшість її компонентів використовуються разом і одночасно, а найбільшу роль в забезпеченні прозорості відіграє розкриття інформації, яке стосується кожного з виділених інформаційних механізмів, на що впершу чергу мають звертати увагу дослідники в процесі удосконалення облікової системи підприємства, як інструмента підвищення прозорості в корпоративних структурах.

Проф. О.Н. Волкова також розглядає в цілому систему бухгалтерського обліку як основний елемент прозорості підприємства. Зокрема, автор розуміє з одного боку під даним поняттям властивість, що внутрішньо притаманна

обліковим практикам (проста реєстрація якогось факту зберігає цю інформацію і робить її доступною за інших обставин як мінімум для самого реєстратора), а з іншого боку, вона розглядає прозорість як зовнішній ефект, тобто додаткові переваги, які дають суспільству та окремим акторам облікові практики, призначені для інших цілей [34, с. 91]. Виділена автором подвійна природа облікової інформації в забезпеченні прозорості є свідченням поступового взаємоузгодження внутрішньо притаманних бухгалтерському обліку властивостей, що історично сформувались під впливом факторів зовнішнього середовища, зі зростаючими потребами суспільства в підвищенні корпоративної прозорості, які особливо актуалізувались в умовах глобалізації світової економіки.

Окрема група дослідників розглядає *прозорість як аналог вже існуючої окремої якісної характеристики корисної фінансової інформації*, або її окремого елемента. Зазвичай, такі пропозиції не привносять певних змістовних змін до складу вимог, що висуваються до облікової інформації, а дублюють існуючі характеристики чи пояснюють їх окремі компоненти. Наприклад, В.М. Ігумновим прозорість розглядається як якісна характеристика інформації фінансової звітності, що дозволяє судити про корисність фінансової інформації, що міститься в звітності, і повинна включати в себе розкриття найбільш важливих аспектів діяльності підприємства [63, с. 51]. Незважаючи на те, що на той час вже була опублікована конвергована концептуальна основа, в якій існує подібна якісна характеристика (релевантність), автором обґрунтовується доцільність її використання, хоча в результаті дослідження її сутності з поглядів автора, то вона є наближеною до релевантності, що передбачає необхідність розкриття найбільш доречної інформації про діяльність підприємства.

Проф. К Ноубс та К Стедлер [388, с. 584-585], проаналізувавши накази про облікову політику більше 400 компаній з 10 країн світу за період 2006-2011 рр. встановили, що при формуванні наказу компанії використовують прозорість поряд з іншими якісними характеристиками облікової інформації,

незважаючи на відсутність її нормативного закріплення в МСФЗ. Тому автори пропонують включити дану характеристику до складу концептуальної основи, що на їх думку сприятиме підвищенню розуміння результатів діяльності компаній. Проаналізувавши авторський підхід до розуміння прозорості, що полягає в забезпеченні кращої видимості фінансової інформації, вважаємо, що в даному випадку прозорість є одним з варіантів якісної характеристики повноти, що передбачає забезпечення повного опису інформації, необхідної стейкхолдерам для прийняття рішень. Тому вважаємо впровадження таких пропозицій не зовсім доцільним, оскільки вони порушують чинну ієрархію якісних характеристик корисної фінансової інформації та не забезпечуватимуть покращання розуміння стейкхолдерами особливостей діяльності корпоративних структур.

Інша виділена група дослідників розглядає прозорість як *сукупність декількох якісних характеристик облікової інформації або їх окремих складових*. Набір таких характеристик залежить від авторського розуміння сутності прозорості (в загальному розумінні, як корпоративної прозорості, або як облікової прозорості). Так, Проф. В.В. Ковальов під транспарентністю (прозорістю, зрозумілістю, інтерпретованістю) даних розуміє достовірне і неупереджене (добросовісне) представлення в звітності всіх активів і зобов'язань фірми, а також наявність в звітних даних приміток і пояснень, достатніх для формування об'єктивного уявлення про фінансовий стан компанії [73, с. 352]. Тобто автор розуміє транспарентність як комплексну характеристику даних фінансової звітності, яка включає ряд традиційних якісних характеристик облікової інформації (достовірність, неупередженість, повнота, зрозумілість) з концептуальної основи фінансової звітності. Подібного погляду також дотримується проф. М.А. Вахрушина [28, с. 25], яка розуміє прозорість як достовірність та надійність облікової інформації, які можуть порушуватись внаслідок впливу об'єктивних (невідповідність національного облікового законодавства міжнародній практиці) та суб'єктивних (фальсифікація та вуалювання показників звітності) факторів.

К.Ю. Воронова розглядає прозорість облікової інформації як засіб вирішення проблеми інформаційної асиметрії, що виникає між агентами та принципалами в корпоративній структурі в результаті розподілу прав власності та управління нею. Автор визначає прозорість як доступність істотної, достовірної інформації про фінансово-господарську діяльність, фінансовий стан, інвестиційні можливості, управління, вартість і ризики публічно діючих фірм [34, с. 218]. Тому саме система бухгалтерського обліку є джерелом забезпечення прозорості, яка дозволяє зробити більш контрольованими дії менеджменту корпоративної структури та зрозумілими їх управлінські ініціативи для зовнішніх стейкхолдерів. Використання такого інституціонального розуміння ролі прозорості в корпоративному управлінні через призму бухгалтерського обліку дозволяє розглядати останній як дієвий інструмент забезпечення підзвітності і відповідальності перед стейкхолдерами.

Найбільш ґрунтовна і системна спроба щодо визначення сутності прозорості серед українських дослідників була здійснена О.В. Харламовою, якою була розроблена парадигма транспарентності фінансової звітності і визначено, що корпоративне управління є одним з чинників, що впливає на рівень транспарентності. Автором було розмежовано поняття прозорості та транспарентності, зокрема, в інтерпретації автора друге поняття є набагато ширшим і включає в себе перше. За підходом О.В. Харламової [196, с. 80] транспарентність фінансової звітності базується на двох основних характеристиках – якості і корисності, які підтримуються другорядними характеристиками – прозорість, відкритість, релевантність, репрезентативність і доступність. В той же час, запропонована ієрархія характеристик частково вступає в суперечність між собою, особливо щодо характеристики “якість”, оскільки застосування всіх інших якісних характеристик, запропонованих автором, спрямоване на досягнення тієї ж цілі. Мабуть тому вже в авторефераті своєї дисертації О.В. Харламова [195] запропонувала нову ієрархію характеристик транспарентності фінансової звітності, вилучивши характеристику “якість”, однак доповнивши її іншими

характеристиками (Додаток Е). При цьому в першому і другому випадку під прозорістю фінансової МСФЗ-звітності автор розуміла набір характеристик (ключових та конкретизуючих), застосування яких визначає ступінь її функціональності.

Застосування подібної логіки також й іншими дослідниками в сфері бухгалтерського обліку щодо розуміння прозорості як сукупності інших характеристик (Л. Богуцька – достовірність і неупередженість [14, с. 151], В.В. Ковальчук, К.В. Новікова [75, с. 140] – повнота та правдивість, Н.В. Потриваєва, Т.О. Кореновська [157, с. 1170] – актуальність, достовірність, повнота та ясність) є свідченням відсутності єдиного розуміння змістовного наповнення поняття прозорості, оскільки підхід кожного з авторів значно відрізняється від інших існуючих підходів.

Окрім цього, на думку Т.Ф. Плахтій прозорість є певною синтетичною обліковою категорією, яка об'єднує і включає в себе навіть не декілька якісних характеристик, а окремі їх складові, що відповідають змістовному наповненню такої категорії – здатності користувачу оцінювати та інтерпретувати фінансовий стан і результати діяльності підприємства [141, с. 165]. Тобто, прозорість включає не лише групу якісних характеристик облікової інформації, а окремі характеристики та їх окремі елементи, може стосуватись окремих принципів бухгалтерського обліку, що значно ускладнює обґрунтування сутності даного поняття.

Окрема група дослідників *прив'язує прозорість облікової інформації до її якості*, оскільки для обґрунтування сутності поняття прозорості використовують всі можливі характеристики, які наведені як в концептуальній основі МСФЗ, так і додаткові характеристики, які стосуються в цілому функціонування облікової системи. Так, Р.В. Кузіна вважає, що оскільки в Концептуальних засадах фінансової звітності за МСФЗ окремої характеристики “прозорість” не міститься, однак вимога до прозорості є однією з основних при прийнятті рішення інвестором або кредитором, то прозора фінансова звітність – це звітність, складена в суворій відповідності з

якісними характеристиками концептуальної основи [87, с. 194]. Таким чином, автор прирівнює поняття прозорості до якості облікової інформації, оскільки дотримання всіх якісних характеристик корисної фінансової інформації, наведених в концептуальній основі, спрямоване на забезпечення формування якісної фінансової звітності, що задовольнятиме інформаційні потреби (тобто буде найбільш корисною) нинішніх та потенційних інвесторів, позикодавців та інших стейкхолдерів.

Подібного підходу також дотримуються В.К. Макарович та І.М. Вигівська, які до принципів формування транспарентної фінансової звітності за МСФЗ [106, с. 328] відносять як загальноприйняті якісні характеристики фінансової звітності, так і інші вимоги, що висуваються як до облікової інформації, так і до системи бухгалтерського обліку в цілому (прозорість, доступність, надійність, якість, співставність, оперативність, раціональність, адаптивність, репрезентативність, релевантність). При цьому, окремі з них перетинаються одна з одною (наприклад, якість включає в себе всі інші якісні характеристики), або є незрозумілою їх відмінність (з прозорістю) або зв'язок (з адаптивністю) з поняттям транспарентності.

Проф. О.Н. Волкова визначає прозорість в фінансовій сфері, як властивість об'єктів, що в ній діють – інститутів, організацій, окремих осіб, що приймають рішення. Вона реалізується шляхом способів (практик), які дозволяють акторам (особам, організаціям, інститутам та ін.) мати доступ до фінансової інформації та користуватись нею [34, с. 98-99]. Виходячи з поглядів автора фінансова прозорість включає в себе доступність до облікової інформації і можливість користування нею. Згідно концептуальної основи фінансової звітності [78] доступність забезпечується регулярністю публікації фінансової звітності, а корисність – сукупністю застосування основоположних (ЯХ4) та посилювальних якісних характеристик (ЯХ19), виходячи з чого запропоноване О.Н. Волковою поняття фінансової прозорості зводиться до використання вимог концептуальної основи в частині якісних характеристик фінансової інформації.

Ряд дослідників розглядають *прозорість як принцип бухгалтерського обліку*, якого слід дотримуватись в процесі реалізації облікових процедур. Тобто в даному випадку прозорість не є характеристикою кінцевого обліково-інформаційного продукту – фінансової звітності, а є певним положенням або настановою, визнаною професійним бухгалтерським співтовариством, і якого суб'єкти організації та ведення бухгалтерського обліку повинні дотримуватись в процесі реалізації облікових процесів. Так, В.М. Ігумнов також пропонує розглядати прозорість (транспарентність) як окремий принцип бухгалтерського обліку, згідно якого прозорою може вважатись лише тільки та звітність, що відображає реальний стан справ. Обов'язкове введення принципу прозорості в стандарти фінансової звітності дозволить підприємствам завоювати довіру інвесторів, і як наслідок, забезпечити себе фінансовими ресурсами на більш вигідних умовах [63, с. 50]. На думку В.Ф. Несветайлова виходячи з принципу підзвітності, одержавши більш широке трактування, з'явилась вимога інформаційної відкритості та прозорості будь-яких структур управління та ведення справ [125, с. 19]. Розглядаючи прозорість як окремий принцип бухгалтерського обліку, автори наголошують на необхідності покращання транспарентності діяльності корпоративних структур за рахунок збільшення обсягів розкриття облікової інформації, тобто розкриття не лише бухгалтерської звітності, а й корпоративної, яка має забезпечити всі можливі потреби стейкхолдерів і передбачає наближення облікової транспарентності до корпоративної транспарентності. Зокрема, це можна досягти за рахунок доповнення фінансової звітності нефінансовими звітами, які розкриватимуть особливості діяльності корпоративних структур за допомогою нефінансових показників, зокрема, надаватимуть в окремому розділі інформацію про специфіку їх корпоративного управління.

Іншим прикладом застосування принципу прозорості є процес формування різноманітних показників на основі використання облікової інформації. Наприклад, І.Д. Дічев, Дж.Р. Грем, С.Р. Харві та Ш. Раджгопал

[312, с.12] в результаті емпіричного аналізу діяльності приватних і публічних корпоративних структур встановили, що для 19 суб'єктів показник “якості прибутку” залежить від рівня прозорості / ясності розрахунку прибутку.

Ряд дослідників (В.К. Макарович, І.М. Вигівська [106, с. 328], М.В. Рета [168]) також виділяють принципи формування прозорості фінансової звітності. Тобто, не сама прозорість в даному випадку визначається принципом, а для її досягнення виділяються окремі принципи, хоча проведений аналіз поглядів дослідників дозволив встановити, що вони є або якісними характеристиками облікової інформації або іншими обліковими конструктами, однак зовсім не стосуються принципів бухгалтерського обліку.

Проведений аналіз підходів дослідників-обліковців до розуміння прозорості в бухгалтерському обліку дозволив встановити відсутність єдності щодо даного поняття та різновекторність досліджень в даній сфері. Існуючі підходи можна об'єднати в три напрями:

- 1) Облікова система в цілому є засобом забезпечення корпоративної прозорості;
- 2) Прозорість характеризує якість облікової інформації;
- 3) Прозорість є принципом бухгалтерського обліку.

З позиції подальшого удосконалення системи корпоративного управління шляхом розвитку його обліково-аналітичного забезпечення найбільш доцільним є використання другого напрямку, що дозволяє створити необхідні передумови для мінімізації агентської проблеми в корпоративних структурах шляхом зменшення кількості прихованих характеристик, наявних у агентів, мінімізації їх прихованих дій та унеможливлення реалізації прихованих намірів агентів. Застосування другого підходу є доцільним також тому, що перший та другий напрями вже неможливо відокремлено використовувати в сучасних умовах розвитку облікової системи, оскільки враховуючи існування різних видів обліку, які мають свої відмінні риси та окремі принципи, слід говорити про існування різних видів прозорості в рамках кожного з існуючих видів обліку. Тому в останні роки вчені

розглядають проблематику забезпечення прозорості не лише в розрізі загальної системи бухгалтерського обліку або підсистеми фінансового обліку, що має високий рівень інституціонального регулювання, а також і щодо окремих видів бухгалтерського обліку, зокрема, управлінського обліку (Д.В. Головіна, В.В. Куріленко [44]).

Застосування другого напрямку дозволить уникнути проблеми змішування різноманітних властивостей та характеристик інформації (економічних, управлінських, облікових та ін.). Існування такої проблеми призводить до появи безсистемних визначень даного поняття, які досить важко порівняти як з існуючими обліковими конструктами, так і застосувати їх для удосконалення системи бухгалтерського обліку та корпоративного управління. З метою вирішення даної проблеми при обґрунтуванні поняття облікової прозорості запропоновано спиратись на існуючі облікові конструкти, зокрема, якісні характеристики корисної фінансової інформації, визначені концептуальною основою фінансової звітності, що дозволить встановити відмінне або спільне з поняттям прозорості та сформулювати ґрунтовні пропозиції щодо підвищення її рівня в корпоративних структурах.

Іншою проблемою при визначенні сутності облікової прозорості є змішування її різних типів в межах діяльності корпоративної структури. Так, в рамках окремої корпоративної структури можна виокремити наступні типи прозорості: 1) Прозорість оприлюднення даних і моделей (деталізація, агрегування тощо); 2) Прозорість реалізації політики; 3) Прозорість функціонування структурних складових (операційна); 4) Процедурна прозорість (в частині прийняття рішень вищим керівництвом (радою директорів)).

Якщо в контексті останнього типу прозорості облікова система є лише постачальником необхідної інформації, який забезпечує її дотримання, то для забезпечення перших трьох типів безпосередньо облікова інформація має ключове і безпосереднє значення, тобто виступає об'єктом забезпечення прозорості. Оскільки бухгалтерський облік на рівні корпоративної системи є

найважливішими елементом, що забезпечує прийняття рішень як менеджерами, так і зовнішніми стейкхолдерами, то прозорість облікових даних є одним з ключових факторів, що визначає ефективність корпоративного управління. В даному випадку розуміється прозорість щодо дотримання облікових правил, визначених системою національних та міжнародних облікових стандартів.

В частині альтернативних варіантів облікового відображення, наведених в даних стандартах, необхідним є відповідне забезпечення прозорості реалізованої облікової політики, обґрунтування причин обрання відповідних альтернативних варіантів і розкриття впливу їх реалізації на стан та результати діяльності корпоративної структури. Окрім цього, система бухгалтерського обліку в корпоративній структурі, як окремий організаційний елемент, теж виступає об'єктом структурної прозорості. Тобто, розкриттю підлягає як порядок її організації, так і наявні сфери впливу агентів та принципалів на її функціонування в рамках корпоративної структури, оскільки саме облікова інформація використовується для аналізу ефективності діяльності агентів, тим самим зменшуючи інформаційну асиметрію та можливі прояви здійснення ними опортуністичної поведінки. Це обґрунтовується існуванням різносторонніх інтересів у агентів і зовнішніх стейкхолдерів, що в окремих випадках змушує перших вмішуватись в процес реалізації облікової політики для забезпечення реалізації власних інтересів. В контексті існуючих типів облікової прозорості слід проводити аналіз можливих шляхів підвищення її рівня в корпоративних структурах. З позиції ролі облікової інформації в функціонуванні корпоративної структури слід розглядати два типи прозорості – прозорість оприлюднення облікових даних і моделей та прозорість реалізації облікової політики.

На рис. 3.4 наведено авторське бачення сутності поняття облікової прозорості в контексті двох вищенаведених типів прозорості.

Доцільність застосування вищенаведеного підходу підтверджують як розробники МСФЗ, так і організації в сфері корпоративного управління, які

займаються кодифікацією діяльності корпоративних структур та інституціоналізацією їх практики (формування принципів, правил тощо). Так, ще у 2005 р. представниками IASB в робочому документі “IASB Agenda Paper 6”, що був присвячений розгляду питань удосконалення концептуальної основи, було визнано недоцільність включення прозорості до складу існуючої системи якісних характеристик облікової інформації.

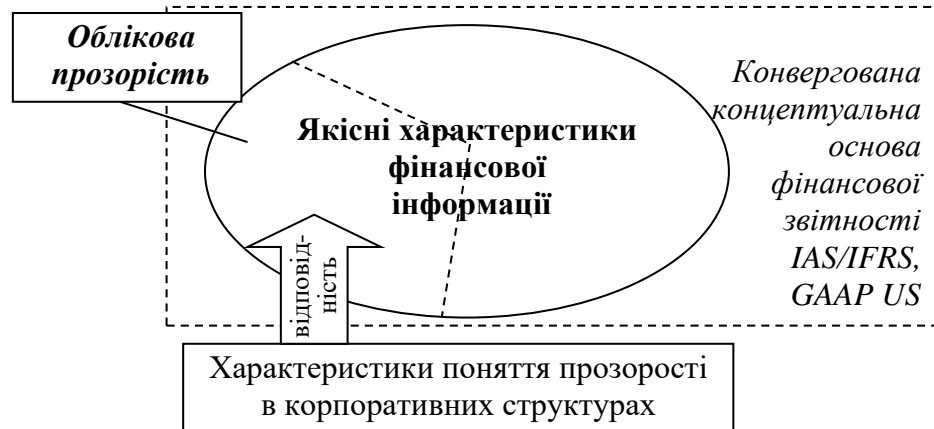

Рис. 3.4. Облікова прозорість як сукупність окремих якісних характеристик фінансової інформації в корпоративних структурах (сформовано автором)

Зокрема, в п. 41 даного документу зазначається, що виходячи із сутності даного поняття в сфері бухгалтерського обліку, прозорість не є окремою якісною характеристикою, а є їх сукупністю, тобто включає в себе цілу групу таких характеристик або їх елементів [297, с. 11-15]. Провідні організації (ОЕСР [158, с. 47], SEC [295, с. 2]), що є розробниками кодексів та систем принципів корпоративного управління, основним засобом забезпечення прозорості в корпоративних структурах визначають застосування міжнародно визнаних стандартів фінансової звітності або кращих практик (IAS/IFRS, GAAP US), що є свідченням дотримання ними моделі якісних характеристик фінансової інформації, реалізованої в конвергованій концептуальній основі, де немає місця прозорості як окремій характеристиці. Облікові стандарти та провідні практики є базисом для створення такої системи формування облікової інформації, яка забезпечуватиме як адекватне відображення діяльності корпоративних структур і полегшення прийняття

обґрунтованих професійних суджень, так і для здійснення ефективних рішень зовнішніми стейкхолдерами корпоративних структур.

Для того, щоб обґрунтувати сутність поняття “облікова прозорість” в корпоративних структурах виходячи з набору якісних характеристик фінансової інформації, наведених в конвергованій концептуальній основі, необхідно їх порівняти з характеристиками поняття прозорості, що виділяються дослідниками в сфері корпоративного управління, а також суб’єктами кодифікації діяльності управлінських структур та інституціоналізації їх практики. В результаті такого порівняння встановлено, що облікова прозорість в корпоративних структурах – це об’єднуюча якісна характеристика корисної фінансової інформації, пов’язана з релевантністю, правдивим представленням, своєчасністю та зрозумілістю, і спрямована на забезпечення відкритості, точності, достатності, своєчасності, прогнозованості та публічності корпоративного управління, що забезпечує ефективність прийняття рішень як її керівництвом, так і прийняття інвестиційно-позикових рішень її зовнішніми стейкхолдерами.

Облікова прозорість структурує взаємовідносини між керівництвом корпоративної структури та її стейкхолдерами в частині запитів та способів реагування на дані запити, як в частині внутрішнього, так і зовнішнього середовища корпоративної структури. Вона є інструментом підвищення рівня довіри до діяльності корпоративної структури, оскільки у стейкхолдерів виникає впевненість, що корпоративна звітність реально відображає її господарську реальність (операції, процеси, рішення менеджменту, облікова політика), внаслідок чого значно знижуються ризики для постачальників капіталу при здійсненні ними інвестиційно-позикових рішень, стають зрозумілими тактичні та стратегічні дії керівництва корпоративної структури для інших стейкхолдерів, які готові вступати з ними у контрактні взаємовідносини.

Враховуючи існування різновекторності наукових досліджень в сфері облікової прозорості на сьогодні також існують різноманітні підходи вчених

до визначення шляхів, яким чином можна забезпечити належний рівень прозорості в корпоративних структурах на основі удосконалення як системи бухгалтерського обліку в цілому, так і окремих її елементів (облікової оцінки, системи формування та оприлюднення звітності, системи організації обліку в корпоративних структурах (перерозподіл обов'язків та сфер відповідальності) тощо). В табл. 3.2 наведено пропозиції дослідників щодо удосконалення корпоративної прозорості шляхом внесення змін в організаційні, методичні або контрольні аспекти бухгалтерського обліку в корпоративних структурах.

Таблиця 3.2

Пропозиції дослідників щодо удосконалення облікової прозорості в корпоративних структурах (сформовано автором)

<i>Автор</i>	<i>Тип заходів*</i>	<i>Шляхи підвищення прозорості</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
К. Армстронг, В.Р. Гуей, Х. Мехран, Дж. Вебер [267, с. 110-112]	О	Збільшення частки зовнішніх директорів в Раді директорів, в комітеті з аудиту та в комітеті по фінансовій експертизі
Л. Богуцька [14, с. 152]	О, М, К	Збільшення рівня інформаційної відкритості, створення відділу підвищення транспарентності, забезпечення контролю, оцінки і моніторингу результатів процесу транспарентності
О.Н. Волкова [34, с. 99]	О, М, К	Розкриття і публікація інформації про економічні суб'єкти, аудит, квантифікація і стандартизація інформаційного обміну
В.М. Ігумнов [63, с. 53]	О, М, К	Складання звітності відповідно до МСФЗ (в т. ч. МСФЗ для ПМСБ) і залучення незалежного аудитора, розкриття інформації про структуру власності, права акціонерів, розкриття фінансової та операційної інформації, інформації про склад і процедури роботи Ради директорів і менеджменту, розкриття нефінансової інформації, публікація фінансової звітності в ЗМІ (в т. ч. на корпоративному сайті компанії)
В.К. Макарович, І.М. Вигівська [106, с. 328]	О	Закріплення альтернатив щодо формування облікової інформації у примітках до фінансової впевненості звітності
В.Ф. Несветаєлов [125, с. 21]	О, М	Підвищення рівня структурованості й аналітичності (деталізації і розширення) відомостей звітності, удосконалення агрегованості та системи подачі однорідної інформації,
Н.В. Потриваєва, Т.О. Кореновська [157, с. 1171]	О	Відмова від "сірих" схем діяльності, суворе слідування законодавству у сфері бізнесу, раціональна організація переходу до транспарентності своєї фінансової звітності; поетапність процесу транспарентності звітної інформації

1	2	3
Дж. Робертс [404, с. 958]	М	Збільшення розкриття фінансової інформації для зовнішніх користувачів
О.В. Рожнова, Д.А. Атажанова [171, с. 389].	О	Створення відділу (центру) транспарентизації, що відповідатиме за формування актуальної для стейкхолдерів інформації, що відповідатиме всім їх вимогам
Б. Фанг [328, с. 73]	М	Застосування точних методів бухгалтерського обліку, здійснення повного та оперативного розкриття інформації про компанію та конфлікт інтересів директорів або контролюючих акціонерів тощо

*Примітка: тип заходів – організаційні (О), методичні (М) або контрольні (К) заходи щодо удосконалення облікової прозорості в корпоративних структурах.

Проведений аналіз поглядів дослідників та рекомендацій окремих організацій щодо удосконалення прозорості в корпоративних структурах на основі врахуванням превалюючої ролі бухгалтерського обліку в її забезпеченні дозволив виділити наступні основні способи:

1) Удосконалення інституційної взаємодії з іншими підсистемами та підпорядкованості облікової служби у складі корпоративної структури. Визначальним для даного способу є встановлення необхідного рівня незалежності облікової служби корпоративної структури при формуванні інформації як від менеджменту, так і від принципалів, які можуть впливати на неї з метою задоволення власних інтересів, які не завжди співпадають з інтересами інших стейкхолдерів. Це може досягатися шляхом включення зовнішніх суб'єктів (директорів, членів комітетів тощо) до управління корпоративною структурою та до організації облікового процесу і його аудиту, що в цілому має сприяти підвищенню рівня прозорості облікового інформаційного середовища.

2) Комунікація з різними видами стейкхолдерів, що має поступово перерости в формування прозорої корпоративної культури. Облікова інформація в даному випадку буде виконувати функцію інструменту внутрішньої комунікаційної взаємодії між менеджментом, працівниками та вищим керівництвом корпоративної структури. Обмін інформацією з зовнішніми стейкхолдерами, зокрема, фінансова звітність та інші додаткові

форми розкриття облікової інформації, мають забезпечити зовнішню комунікаційну взаємодію з ними;

3) Обґрунтування прийнятих рішень в рамках реалізації облікових процедур, що передбачає розкриття причин і наслідків обрання тих або інших методів облікового відображення в Наказі про облікову політику корпоративної структури. В кінцевому випадку це має сприяти забезпеченню кращої прозорості та підвищенню довіри до майбутніх рішень, оскільки реалізовані професійні судження і наслідки їх прийняття стають зрозумілими внутрішнім та зовнішнім стейкхолдерам корпоративної структури.

4) Впровадження культури прозорості облікового відображення господарської діяльності корпоративної структури як серед представників її облікової служби, так і серед суб'єктів, які відповідають за її організацію, зокрема, які відповідають за реалізацію бухгалтерських професійних суджень. Це сприятиме формуванню відкритої та добросовісної етичної поведінки, створення колективу одностайців в бухгалтерській службі корпоративної структури та формування довіри до результатів їх роботи як з боку внутрішніх, так і зовнішніх стейкхолдерів. З боку керівництва корпоративної структури повинні вживатись заходи, реалізовуватись програми та процеси, що будуть спрямовані на вимірювання та винагородження дотримання культури прозорості, проведення покарань за здійснення непрозорої діяльності або шахрайських дій;

5) Підвищення рівня та якості контролю в корпоративній структурі шляхом проведення внутрішнього аудиту, аудиту ефективності облікової системи корпоративної структури, фінансової експертизи та інших форм контролю, що мають забезпечити прямий (шляхом виявлення порушень або зловживань) або непрямий (як превентивний захід, що впливає на теперішню і майбутню поведінку агентів) вплив на рівень прозорості облікової інформації, що формується і надається різним видам стейкхолдерів для прийняття рішень. Проведення контролю в корпоративних структурах має базуватись на дотриманні принципів правдивості, незалежності та

об'єктивності, що має забезпечити ефективне функціонування системи корпоративного управління.

В результаті проведеного аналізу можливих способів забезпечення облікової прозорості в корпоративних структурах та виходячи з їх змістовного наповнення їх можна об'єднати в три основні напрями (рис. 3.5).

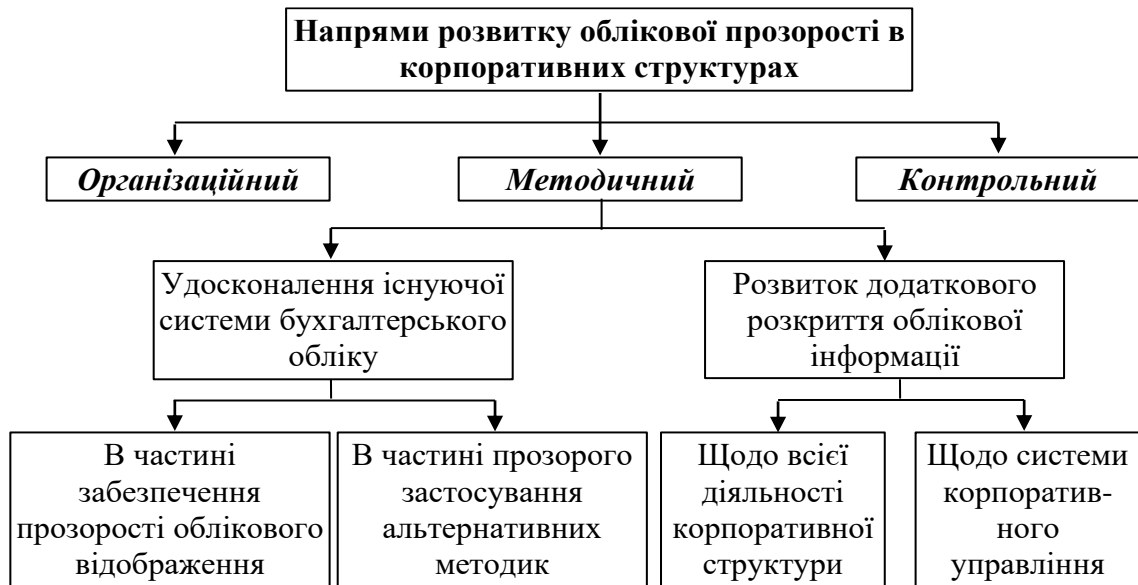

Рис. 3.5. Загальні напрями розвитку облікової прозорості в корпоративних структурах (сформовано автором)

Перший напрям стосується удосконалення організаційних засад функціонування системи бухгалтерського обліку в корпоративних структурах як щодо удосконалення підзвітності агентів принципалам, мінімізації можливості впливу на працівників бухгалтерської служби через удосконалення структури принципалів, так і щодо удосконалення організаційних засад ведення бухгалтерського обліку та оприлюднення бухгалтерської звітності в корпоративних структурах, створення окремих підрозділів, відповідальних за забезпечення облікової прозорості.

Другий напрям стосується безпосередньо методичних аспектів ведення бухгалтерського обліку в корпоративних структурах, у складі якого можна виділити дві основні складові. Згідно першої складової належного рівня облікової прозорості можна досягти шляхом удосконалення існуючих інструментів чинної системи бухгалтерського обліку (облікової оцінки,

порядку відображення об'єктів на рахунках обліку, системи корпоративної звітності), які встановлені на рівні правил в системі стандартів обліку, і які встановлені у вигляді набору альтернатив, серед яких можна зробити вибір на рівні облікової політики підприємства шляхом застосування професійного судження. Ще одним із способів досягнення прозорості є аналіз відповідності чинної облікової корпоративної практики вимогам міжнародних облікових стандартів, використання яких як цілісної системи підвищує загальний рівень корпоративної прозорості.

Згідно другої складової забезпечення облікової прозорості відбувається шляхом впровадження нової концепції розкриття інформації про діяльність корпоративної структури як в частині всіх аспектів її функціонування, так і в частині системи корпоративного управління (методів, моделей, політик, рішень тощо). Для її впровадження необхідним є удосконалення чинної системи обліку шляхом надання інформації в розрізі нових видів капіталу та розкриття інформації за допомогою фінансових та нефінансових показників. Розвиток додаткового розкриття облікової інформації у порівнянні з традиційною корпоративною звітністю робить процеси, що відбуваються в корпорації, більш видимими для стейкхолдерів, внаслідок чого діяльність корпоративної структури стає для них більш відкритою та доступною, підвищуючи інвестиційну привабливість. Необхідність удосконалення чинної концепції додаткового розкриття облікової інформації, яка обмежується примітками до річної фінансової звітності, обґрунтовується виникнення попиту на активніше розкриття особливостей функціонування корпоративних структур з боку стейкхолдерів, що дозволить побачити те, що раніше було приховано від них за агрегованими показниками фінансової звітності (фактори створення та руйнування вартості, винагороди агентів, позабалансові операції, соціальна та екологічна діяльність і відповідальність, ланцюги постачань, зміни в обліковій політиці тощо).

Третій напрям пов'язаний з удосконаленням облікової прозорості шляхом використання контрольного інструментарію як для перевірки

відповідності використовуваного порядку облікового відображення встановленим в стандартах правилам обліку, так і для моніторингу прийняття рішень агентами, що стосуються облікової політики корпоративної структури. Використання контрольних процедур забезпечує більшу впевненість в тому, що прийняті менеджерами рішення забезпечують не лише задоволення їх інтересів, а й всіх стейкхолдерів корпоративної структури.

В результаті дослідження ролі і значення прозорості в діяльності корпоративних структур та корпоративного сектору, обґрунтування сутності облікової прозорості, способів її досягнення та підвищення та напрямів її розвитку сформовано концептуальні засади облікової прозорості в корпоративних структурах (рис. 3.6).

Рис. 3.6. Концептуальні засади облікової прозорості в корпоративних структурах (сформовано автором)

Визначені концептуальні засади (рис. 3.6) дозволяють структурувати базові складові концепції облікової прозорості в корпоративних структурах, що дозволяє її виокремити від інших подібних облікових конструктів та встановити напрями її подальшого розвитку в напрямі підвищення ефективності функціонування системи корпоративного управління.

3.3. Шляхи мінімізації наслідків зловживання можливостями креативних облікових практик в корпоративному управлінні

Однією з основних причин, через яку на сьогодні дослідники в сфері корпоративного управління критикують чинну систему бухгалтерського обліку, є можливість зловживання менеджерами корпоративних структур, відповідальними за організацію обліку в них, вибором таких альтернативних варіантів облікового відображення, які задовольняють їх власні інтереси, що можуть вступати в суперечність з інтересами інших стейкхолдерів. Здійснення подібної опортуністичної поведінки є прикладом морального ризику, тобто можливістю здійснення недобросовісних дій в частині реалізації облікових процедур та розкриття облікової інформації про результати діяльності корпоративної структури внутрішнім та зовнішнім стейкхолдерам. Подібні недобросовісні дії в залежності від їх виду дослідники в сфері корпоративного управління називають шахрайством, маніпуляціями, управлінням прибутками, креативним, творчим або агресивним обліком, які на сьогодні слід розглядати основною причиною зниження облікової прозорості. В той же час, належним чином організована система бухгалтерського обліку в корпоративних структурах є засобом забезпечення зворотного зв'язку, що дозволяє сприяти підвищенню ефективності функціонування агентів у відповідності до інтересів принципала.

З іншого боку систему корпоративного управління (правові та регуляторні механізми, система внутрішнього контролю, механізми

розподілу капіталу, ринкові умови продукту та факторів, умови функціонування ринків) слід розглядати в якості одного з факторів, який впливає на розвиток системи бухгалтерського обліку, зокрема, на систему фінансової звітності, яка має відповідати зростаючим вимогам різних груп стейкхолдерів. Належним чином побудована система корпоративного управління, яка враховує особливості діяльності корпоративної структури, існуючі правові, політичні та ринкові обмеження, може запобігти маніпулюванню обліковими показниками і перетворити облікову систему у більш надійний та дієвий інструмент прийняття управлінських рішень керівництвом та сприяти забезпеченню різноманітних інформаційних потреб різних груп зовнішніх стейкхолдерів.

Вперше подібні ідеї щодо значення системи корпоративного управління в розвитку системи бухгалтерського обліку були оприлюднені в “Кодексі Кедбері” (“Cadbury Code of Best Practice”) (1992 р.) [427], що породило виникнення окремої сфери міждисциплінарних наукових досліджень щодо значення системи корпоративного управління в розвитку бухгалтерського обліку. Зокрема, К.Г. Гойе з цього приводу навіть відмічає, що сам по собі фінансовий облік є продуктом корпоративного управління, який аналізують та публічно підтверджують аудитори, і який розкриває фінансовий стан компанії [39, с. 63], цим самим підкреслюючи визначальність системи корпоративного управління в формуванні теоретичних та методологічних аспектів фінансового обліку, що на сьогодні вже реалізовані в системах міжнародних та національних облікових стандартів.

На сучасному етапі розвитку облікової практики вплив корпоративного управління на систему бухгалтерського обліку є актуальним об’єктом досліджень науковців, оскільки суб’єкти регулювання міжнародних та національних облікових систем продовжують займатися удосконаленням системи корпоративної звітності з метою повернення необхідного рівня довіри до облікової інформації, як до основного джерела прийняття інвестиційно-позикових рішень. В той же час, на думку Дж. Вільямса та А.

Сімена питання впливу корпоративного управління на поведінку суб'єктів ведення бухгалтерського обліку, ефективність їх роботи, є недостатньо дослідженими [452, с. 990], а тому потребують особливої уваги з боку науковців. Зокрема, особливо в частині тих складових облікової методології, стосовно яких суб'єктами організації бухгалтерського обліку здійснюється вибір серед представлених в стандартах альтернатив.

На сьогодні значна кількість дослідників (Д.А. Боссе, Р.А. Філіпс [282, с. 291], О.Н. Волкова [34, с. 94], К.Г. Гойе [39, с. 63], Т.А. Лі [369, с. 213-214], Б. Фанг [328, с. 74] та ін.) відмічають, що з метою досягнення “необхідних результатів”, які підтверджують ефективність управління, в поточному періоді менеджерами та директорами середнього рівня корпоративних структур, відповідальними за організацію корпоративної системи бухгалтерського обліку, використовуються техніки креативного або агресивного обліку, інструменти управління прибутком. Під “необхідними результатами” в даному випадку слід розуміти не лише завищення доходів, прибутку, вартості активів компанії (як це було здійснено в агрохолдингу “МРІЯ”), а також і можливість зниження окремих показників, наприклад, обсягів заборгованості (як це робили в корпорації “Енрон”), внаслідок чого стейкхолдери не можуть достовірно оцінити перспективи подальшого розвитку компанії (зростання або падіння вартості акцій, підвищення ризиків банкрутства тощо).

В більшості випадків досягнення таких “необхідних результатів” спрямоване на задоволення особистих інтересів (виконання умов контракту, одержання премій, бонусів, тощо), що в стратегічному аспекті не забезпечує задоволення інтересів принципала. Внаслідок чого здійснення таких маніпуляцій в бухгалтерському обліку, що спрямовані на досягнення короткострокових задач та ігнорування довгострокової перспективи, вважається прикладом недобросовісних дій, що не відповідає принципам гарного корпоративного управління, а також призводять до поступової втрати довіри до облікової інформації, нівелювання професійних

компетентностей та занепаду справедливих облікових практик. Наприклад, в “Загальноприйнятих принципах корпоративного управління 2.0” (2016 р.), що були розроблені провідними великими компаніями США, безпосередньо зазначається, що коли компанія надає інформацію про прибуток, то вона повинна бути реалістичною і не надавати завищених прогнозів. Прийняття короткотермінових рішень для одержання необхідних результатів менеджментом (або будь-якого показника ефективності), швидше за все, може бути руйнівним в цілому [296]. Таким чином, в даних принципах наголошується на необхідності усунення можливості здійснення таких маніпуляцій і викривлень облікової інформації та наближення до реалістичного відображення діяльності корпоративних структур в фінансовій звітності. При цьому, що саме розуміється під реальністю бухгалтерського відображення і яким чином забезпечити її досягнення, розробниками принципів не зазначається.

З метою пошуку дієвих шляхів для мінімізації опортуністичної поведінки агентів за допомогою використання облікової системи корпоративних структур і для досягнення власних цілей та інтересів необхідно визначити сутність понять “креативний облік”, “агресивний облік”, “управління прибутком” в контексті системи облікових стандартів, що забезпечують достовірне та реальне відображення їх діяльності, а також встановити взаємозв’язки між ними.

Поняття креативного обліку, незважаючи на його досить тривале використання в системі бухгалтерської термінології (починаючи з 1970-х рр. ХХ-го століття), має значну кількість проблемних питань відносно його використання в процесі здійснення наукових досліджень, що обґрунтовується наступними причинами:

- На сьогодні немає його однозначного трактування ні в працях вітчизняних науковців, ні шляхом його закріплення в нормативних актах;
- Відсутній його чітко визначений статус в системі бухгалтерського обліку (є видом, напрямом або окремою концепцією обліку);

– Відсутній чітко визначений набір інструментів та методів його реалізації;

– Немає однозначного розуміння його місця та ролі в функціонуванні облікової системи, тобто чи є він негативним явищем, чи позитивним.

Зокрема, щодо останньої причини, думки вітчизняних вчених розділяються на дві протилежні позиції. Представники першої позиції (М.С. Пушкар [165, с. 36], О.І. Гриценко, О.А. Скорба [47, с. 817], О.А. Подолянчук [144, с. 8]) вважають, що креативний облік є засобом підвищення релевантності облікової інформації, оскільки дозволяє забезпечити всі існуючі та потенційні інформаційні потреби користувачів шляхом застосування креативного мислення та творчих методів обліку. Представники другої позиції (С.Ф. Голов [41, с. 31], З.В. Мокринська, Л.В. Арендар [115, с. 151-152], І.А. Панченко [134, с. 25]) наголошують на тому, що креативний облік має лише негативні прояви і використовується суб'єктами ведення та організації обліку лише для здійснення шахрайств та проведення маніпуляцій з обліковими даними шляхом здійснення неетичної поведінки з метою досягнення власних інтересів та введення в оману користувачів облікової інформації стосовно реального стану справ підприємства. Наприклад, проф. С.Ф. Голов [41, с. 33] визначає його як одну з основних загроз облікової професії та суспільству в цілому, оскільки він дозволяє вводити в оману широке коло користувачів облікової інформації. На думку С.Ф. Легенчука [93, с. 96-97] для обґрунтування такої ролі в зарубіжній практиці використовується поняття “агресивного обліку”, що спрямований на умисне порушення облікових стандартів та принципів обліку. Окрім цього, окремі дослідники (С.Ф. Легенчук [93, с. 96-97], З.Ю. Мельник [111, с. 213], І.А. Юхименко-Назарук [260, с. 161]) наголошують на тому, що креативний облік має як негативні прояви, а також може використовуватись в корисних цілях для задоволення особливих інформаційних потреб користувачів без порушення облікового законодавства, в рамках чинних принципів та правил.

Однак, незважаючи на існування позитивних аспектів використання креативного обліку для покращання рівня інформаційного забезпечення користувачів, можливість його використання агентами в корпоративних структурах для досягнення власних інтересів вважається однією з причин зменшення корпоративної прозорості та фактором зменшення ефективності системи корпоративного управління, що зумовлює необхідність пошуку шляхів для мінімізації можливостей його використання. В контексті системи корпоративного управління весь креативний облік, незважаючи на його різні види (умовно-креативний, агресивний, інжиніринговий) слід розглядати як негативне явище, яке виникло внаслідок недосконалої побудови чинної системи обліку, тобто це засіб (сукупність способів, прийомів та технік), що дозволяє суб'єктам організації обліку (фінансовим директорам, менеджерам, головним бухгалтерам тощо) в корпоративній структурі використовувати наявні прогалини в системі облікового регулювання (правила, принципи, якісні характеристики) з метою досягнення власних цілей на основі використання креативного мислення та творчих методів облікового відображення, оцінки та формування звітності, що в цілому призводить до введення в оману стейкхолдерів корпоративної структури.

Іншим поняттям, яке на сьогодні використовується дослідниками для обґрунтування шляхів маніпулювання обліковими даними в процесі формування корпоративної звітності є управління прибутками (“earnings management”). Одними з перших найбільш ґрунтовно описали дане поняття П.М. Хілі та Дж.М. Уолен, які визначають його як ситуацію, коли менеджери використовують судження при формуванні фінансової звітності та структуруванні транзакцій, щоб змінити фінансові звіти або ввести в оману когось з зацікавлених сторін щодо основних економічних показників компанії, або вплинути на виконання положень контракту, що залежать від відображеної в звітності облікової інформації [340]. Специфікою даного поняття, на відміну від креативного обліку, основна увага дослідників якого сконцентрована на методах здійснення викривлень облікової інформації, є

приділення уваги аналізу практик, які використовуються менеджерами та директорами в корпоративних структурах для коригування показників, від рівня досягнення яких залежить виконання ними контракту, зокрема, прибутку, що оприлюднюється в фінансовій звітності.

Однією з особливостей управління прибутками також є здійснення цілеспрямованих дій на одержання необхідного показника прибутку, що розкривається в додаткових відносно фінансової звітності видах (прогнозна звітність, інтегрована звітність, інші форми розкриття облікової інформації). Використання методик управління прибутками в корпоративних структурах може значно знизити прозорість фінансової звітності, яка забезпечує надання корисної інформації для різних видів стейкхолдерів і в цілому підвищити рівень інформаційної асиметрії на ринках капіталу. Оскільки ефективність ринку капіталу залежить від потоків облікової інформації, які формуються його учасниками, то у випадку подання корпоративними структурами викривленої інформації в фінансовій звітності ринки не можуть правильно оцінити вартість їх цінних паперів, внаслідок чого інвестори не зможуть приймати обґрунтовані економічні рішення.

Проведений аналіз праць дослідників (Ч.К. Мен, Б. Вонг [375], М. Бенкел, П. Матер, А. Ремзі [275], К Шіппер [408]) дозволив встановити, що найчастіше використовують два основні методи управління прибутками – дискреційні нарахування та маніпулювання реальною економічною діяльністю. Дискреційні нарахування передбачають здійснення суб'єктами організації обліку умисних дій, які дозволяють перерозподіляти в часі доходи та витрати корпоративних структур між різними звітними періодами на основі використання наступних методів: нарахування резервів на кредитні збитки; списання гарантійних витрат; оцінка запасів при вибутті; дотримання критеріїв капіталізації активів тощо. Маніпулювання економічною діяльністю корпоративної структури передбачає внесення змін в господарську діяльність таким чином, щоб забезпечити відповідність таким вимогам облікового відображення, які сприяють досягненню необхідних

менеджерам цілей (збільшення або зменшення прибутку). Прикладом таких маніпуляцій може бути вибір іншої юридичної форми реалізації господарської операції (наприклад, не придбання програмного забезпечення а його взяття в оренду), модифікація структури капіталу корпоративної структури тощо.

Основні причини, через які суб'єкти, що можуть впливати на порядок організації та ведення бухгалтерського обліку і складання звітності в корпоративних структурах, використовують різні методи управління прибутками, можуть бути обґрунтовані виходячи з положень агентської теорії. Так, основними причинами такої опортуністичної поведінки менеджменту, спрямованої на одержання завищеного рівня показника прибутку можуть бути: необхідність виконання умов контракту менеджером; зменшення обсягів кредиторської заборгованості; одержання визначених в контракті заробітної плати, бонусів, премій та компенсацій; бажання зайняти в майбутньому вищу посаду в корпоративній структурі; наявність у менеджерів акцій корпоративної структури; бажання збільшити вартість акцій компанії перед її злиттям. Основними причинами зменшення прибутку в поточному звітному періоді можуть бути наступні: здійснення тимчасового зменшення доходів з метою створення ефекту покращання діяльності в наступних періодах; небажання підвищення цілей щодо досягнення необхідного обсягу прибутку в наступних звітних періодах; бажання менеджерами викупити акції корпоративної структури за нижчою ціною.

Використання різноманітних технік управління прибутками для його збільшення або зменшення залежить від цілей, які стоять перед агентами, а також від задач, які перед ними можуть виставляти принципали. Наприклад, якщо перед агентами поставлена задача забезпечити своєчасну виплату дивідендів, то використовуються необхідні інструменти для отримання прибутку, якого буде достатньо для здійснення дивідендних виплат. Також на вибір рішення відносно збільшення або зменшення прибутку здійснюють особливості розвитку ринку капіталу в окремій країні. Наприклад, коли

капітал в корпоративній структурі залучається через додатковий випуск акцій, то доцільним є збільшення прибутку, якщо ж капітал переважно залучається через збільшення зобов'язань корпоративної структури (кредити банків, облігаційні позики тощо), то поширеною є практика мінімізації обсягу оподаткованого прибутку. Наприклад, проведений Т.А. Лі [369, с. 214] аналіз практики маніпулювання прибутками менеджерами та директорами корпорацій в США на початку 2000-х років дозволив встановити, що останнім часом компанії сплачують набагато більше податків з прибутку, що свідчить про те, що вони здійснюють маніпулювання в сторону його збільшення. Проведений бібліометричний аналіз публікацій в практико-орієнтованих бухгалтерських та податкових періодичних виданнях дозволяє говорити про те, що в Україні на сьогодні більш поширеною є практика мінімізації обсягу оподаткованого прибутку, аніж його збільшення.

Американські дослідники П. Дехоу, Р. Слоан та А. Свіні [307, с. 33-34] встановили, що управління прибутками найчастіше здійснюється в тих компаніях, де існують наступні особливості побудови системи корпоративного управління: 1) Коли Рада директорів компанії контролюється виконавчими директорами; 2) Коли компанія має головного виконавчого директора, який одночасно працює головою правління; 3) Коли компанія має головного виконавчого директора, який також є одним із її засновників; 4) Коли компанія має недієвий та слабкий аудиторський комітет; 5) Коли компанія має невелику кількість зовнішніх акціонерів, які мають право блокуючого голосу. Виходячи з вищенаведених особливостей можуть бути сформульовані шляхи усунення проблеми управління прибутками в корпоративних структурах, в основі яких буде покладено лише удосконалення організаційної структури системи корпоративного управління.

Таким чином, як і щодо методів креативного обліку, так і щодо практик і технік управління прибутками можуть використовуватись інструменти системи корпоративного управління з метою зменшення негативних

наслідків їх застосування. Зокрема, мінімізацію наслідків управління прибутками забезпечує збільшення кількості зовнішніх членів Ради директорів в корпоративній структурі, зменшення строку їх перебування на даній посаді, наявність у складі інвесторів значної частки довгострокових інституційних інвесторів, активна діяльність аудиторського комітету в формуванні облікової політики корпоративної структури та внесення змін до неї та інші.

На думку турецьких дослідників Н. Тюрегюн та К.Е. Кайа маніпуляції з бухгалтерським обліком охоплюють цілий ряд методів, таких як управління прибутками, вирівнювання доходів, облік великої ванни, агресивний облік та просто шахрайство [435, с. 118]. Тобто автори взагалі чітко не розмежовують різні види та методи бухгалтерських маніпуляцій, однак відмічають, що основною причиною їх виникнення є наявність пробілів в функціонуванні чинної облікової системи, що регулюється міжнародними обліковими стандартами.

Виходячи з того, що вищерозглянуті способи викривлення результатів діяльності корпоративної структури (креативний облік, агресивний облік, управління прибутками) мають однакову ціль – введення в оману агентами тих її груп стейкхолдерів, які є непричетними до процесу ведення та організації системи бухгалтерського обліку, шляхом спотворення основних фінансових показників, що ускладнює внутрішнім та зовнішнім користувачам оцінювати її ефективність, пропонуємо використовувати для них спільну назву – креативні облікові практики.

Можливість використання креативних облікових практик для здійснення викривлень є свідченням недосконалості системи корпоративного управління, зокрема, в частині системи її облікової підтримки, яка не забезпечує підзвітність та контроль за діяльністю агентів, а використовується ними для реалізації їх опортуністичної поведінки. Основні загальні характеристики креативних облікових практик як елемента системи корпоративного управління наведено в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Загальні характеристики креативних облікових практик як елемента системи корпоративного управління (сформовано автором)

<i>Назва характеристики</i>	<i>Сутність характеристики</i>
Цільова спрямованість	Викривлення інформації корпоративної звітності
Мета застосування	Досягнення власних інтересів та цілей
Сфера застосування (об'єкт)	Система бухгалтерського обліку
Предмет застосування	Показники бухгалтерської звітності
Методи	Креативне мислення та творчі методи ведення обліку, оцінки та формування звітності, шахрайські дії
Суб'єкт здійснення	Суб'єкти організації та ведення бухгалтерського обліку (фінансові директори, менеджери, головні бухгалтери тощо)
Негативні наслідки використання	Введення в оману користувачів корпоративної звітності, інтереси яких не співпадають з інтересами суб'єктів їх здійснення
Причина введення в оману користувачів	Невідповідність відображуваних в корпоративній звітності результатів діяльності економічній реальності корпоративної структури

Загальним для креативних облікових практик є те, що вони спрямовані на викривлення облікової інформації, що наводиться в корпоративній звітності, по відношенню до реальності, і яка одержується не внаслідок здійснення помилок під час ведення бухгалтерського обліку, а шляхом організованої креативної поведінки (здійснення недобросовісного облікового відображення, оцінки, узагальнення в звітності), спрямованої на обман кінцевих користувачів облікової інформації, що не дозволяє останнім приймати ефективні інвестиційно-позикові рішення.

Згідно позиції зарубіжних дослідників в сфері бухгалтерського обліку слід чітко відрізнити креативний облік та управління прибутками від шахрайських дій, що пов'язані з порушенням облікового законодавства. Так, М.Р. Метьюс та М.Х.Б. Перера визначають креативний облік як будь-який метод обліку, що не відповідає загальноприйнятій практиці або встановленим стандартам чи принципам, але забезпечує достовірне подання стану справ у компанії [122, с. 457-458], тобто який не може здійснюватись в рамках чинної системи облікових стандартів внаслідок відсутності їх регулювання.

М.А. Гульзар та З. Венга теж погоджуються, що управління доходами, на відміну від шахрайства, включає вибір процедур бухгалтерського обліку, які відповідають GAAP [337]. Тобто на їх думку креативні облікові практики не є прикладом шахрайства, хоча дозволяють маніпулювати результатами господарської діяльності корпоративних структур та вводити в оману її стейкхолдерів.

При цьому досить важко провести розмежування між “дозволеними” обліковою системою маніпулюваннями та шахрайством. Це підтверджують П.М. Дехоу та Д.Дж. Скіннер [306, с. 241], відмічаючи, що взагалі досить важко розмежувати між собою методи управління прибутком та шахрайські дії, оскільки можна ідентифікувати лише прямі випадки шахрайств, пов’язані з прямим порушенням чітко встановлених облікових правил, що супроводжується застосуванням надмірно агресивних облікових практик. Однак та частина облікових процедур, що стосується реалізації облікової політики, застосування професійного судження бухгалтера, дотримання принципів обліку та якісних характеристик суб’єктами ведення бухгалтерського обліку є досить складною для оцінки та ідентифікації дій менеджменту як шахрайства. Тому можна констатувати, що запропонований Х. Столовим та Г. Бретоном критерій, що всі дії, що здійснюються менеджментом поза законом та обліковими стандартами є шахрайством [418, с. 8], є не зовсім дієвим в умовах сьогодення, оскільки в самих облікових стандартах (обліковому законодавстві) наявний простір для реалізації професійного судження, які досить важко з повною впевненістю віднести до шахрайств, оскільки складно встановити, чи вони були здійснені за законом, чи вони не порушують чинну систему облікових стандартів.

Дослідники в сфері корпоративного управління використовують дещо ширший підхід до розмежування шахрайств та різних видів креативних облікових практик, оскільки їх в переважній більшості випадків цікавить не стільки суть того, яким чином було зроблене порушення в системі обліку, шляхом маніпулювання, чи шляхом шахрайських дій, а результати їх впливу

на прозорість інформаційного простору системи корпоративного управління. Виходячи з такого підходу креативні облікові практики в системі корпоративного управління розуміються як сукупність дій в межах встановлених принципів та правил обліку, а також і як протиправні шахрайські дії, що призводять до зменшення рівня корпоративної прозорості. Тому на нашу думку в контексті системи корпоративного управління креативні облікові практики базуються як на використанні нерегульованих аспектів облікового відображення для одержання необхідних результатів, так і на здійсненні шахрайських дій, що вступають в повну або часткову суперечність з положеннями облікових стандартів (невідповідність принципам, якісним характеристикам облікової інформації), оскільки наявність повноважень на здійснення управління обліковою службою підприємства не дозволяє агентам її використовувати для максимізації власних інтересів, ігноруючи інтереси інших стейкхолдерів.

Наявність можливостей у суб'єктів ведення та організації бухгалтерського обліку (фінансові директори, менеджери, головні бухгалтери) за допомогою різних видів креативних облікових практик вводити в оману користувачів корпоративної звітності з метою задоволення власних інтересів, що не співпадають з інтересами принципалів корпоративної структури, що в цілому негативно впливає на ефективність процесу перерозподілу капіталу в галузях економіки, зумовлює необхідність пошуку шляхів для їх унеможливлення та мінімізації як з використанням інструментів системи корпоративного управління, так і за допомогою удосконалення чинної системи бухгалтерського обліку.

В останні роки дана проблема набула ще більшого загострення, оскільки корпоративна звітність почала все далі відрізнятись від реального стану справ, наслідком чого є поступове наростання недовіри до бухгалтерської інформації як основного джерела прийняття рішень в результаті перманентної появи корпоративних скандалів, пов'язаних зі здійсненням облікових маніпуляцій та шахрайств. Оскільки облікова система займає

центральне місце в англосаксонській моделі корпоративного управління, проблема облікових маніпуляцій та шахрайств стала предметом постійних дискусій серед представників громадської думки. Незважаючи на те, що більшість корпоративних скандалів відбувалися в США, криза довіри до облікової системи, що базується на застосуванні міжнародних моделей регулювання обліку (IAS/IFRS, GAAP US), вийшла далеко за межі однієї країни, оскільки англосаксонська модель корпоративного управління або її окремі елементи на сьогодні є поширеними в багатьох країнах світу, зокрема, і в Україні. Окрім цього, проф. О.Н. Волкова відмічає, що в сучасних умовах все більше спостерігається виникнення розриву між реальністю та “картинкою”, яка відображається в фінансовій звітності для зовнішніх користувачів. Формування такої картини поступово стає загальною метою функціонування облікової системи, її створення стає самоціллю, відбувається заміна реальності її репрезентацією [34, с. 94]. Тобто, визначена основними власниками корпоративної структури місія та стратегічні цілі виступають тим орієнтиром, на досягнення якого спрямовуються всі зусилля та інструменти суб’єктів управління, одним із яких є система бухгалтерського обліку, зокрема, креативні облікові практики.

Проведений аналіз підходів вітчизняних дослідників до вирішення вищенаведеної проблеми дозволив встановити, що в більшості випадків вченими пропонуються загальні шляхи для усунення можливостей використання креативних облікових практик без належного аналізу їх видів, окремих складових та інструментів їх вирішення. Такі шляхи можуть використовуватись не лише для подолання безпосередньо цієї проблеми, а й в цілому стосуються удосконалення облікової системи всіх підприємств, що не дозволяє забезпечити найбільш ефективну мінімізацію можливості погіршення облікової прозорості в корпоративних структурах. Так, проф. С.Ф. Голов [40, с. 367], З.В. Мокринська, Л.В. Арендар [115, с. 152] вважають, що дієвим засобом захисту від маніпулювання обліковими даними є удосконалення вітчизняного облікового та аудиторського законодавства,

розвиток етичних аспектів облікової професії, З.Ю. Мельник [111, с. 216] – запровадження нової парадигми бухгалтерського обліку, вдосконаленні єдиних стандартів фінансової звітності та посилення контролю за їх дотриманням, О.О. Августова та ін. [1, с. 507-508] – аналіз змін в обліковій політиці та її порівняння з конкурентами, С.Ф. Легенчук [93, с. 99] – розробка методик контролю застосування принципів обліку та контролю за змінами в обліковій політиці підприємства, більш ефективного застосування принципу консерватизму, І.А. Юхименко-Назарук [260, с. 161] – розвиток НСБО (нормативне регулювання) та розвиток облікової системи підприємства (удосконалення методики креативного обліку, розвиток аудиту, комплексне реформування системи обліку та аудиту на підприємствах). Окрім цього, вітчизняними вченими майже не розглядаються можливості використання системи корпоративного управління як одного із дієвих інструментів, який дозволяє мінімізувати виникнення даної проблеми, а також не розкриваються особливості використання його інструментів для покращання організаційно-комунікаційної взаємодії представників облікової служби корпоративної структури та суб'єктів різних рівнів її управління.

В табл. 3.4 наведено матричну класифікацію шляхів мінімізації креативних облікових практик в системі корпоративного управління.

Таблиця 3.4

Шляхи мінімізації креативних облікових практик в системі корпоративного управління (сформовано автором)

<i>Інструменти мінімізації</i>	<i>В межах системи облікових стандартів</i>		<i>Поза межами системи облікових стандартів</i>	
	<i>Правила</i>	<i>Альтернативи</i>	<i>Відсутнє регулювання</i>	<i>Невключення до складу облікової системи</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Інструменти системи корпоративного управління	Проведення внутрішнього і зовнішнього аудиту, формування незалежного аудиторського комітету	Удосконалення структури Ради директорів, діяльності аудиторського комітету, структури власності корпоративної структури	Проведення внутрішнього та зовнішнього аудиту, формування незалежного аудиторського комітету	

1	2	3	4	5
	Впровадження корпоративної етики як засобу формування довірчих відносин			
Облікові інструменти	Використання принципів обліку, закладених в систему облікових стандартів	Використання якісних характеристик облікової інформації при здійсненні вибору з альтернатив	Здійснення облікового відображення за методом аналогії	Забезпечення повного опису корисної інформації
	Формування високоетичної культури працівників бухгалтерської служби			

В табл. 3.4 запропоновано матричну класифікацію шляхів мінімізації креативних облікових практик в системі корпоративного управління, яка дозволяє систематизувати всі можливі шляхи мінімізації виходячи з їх співвідношення з конкретними елементами облікової системи та виходячи з видів інструментів, які використовуються для їх реалізації. В основу даної класифікації покладено дві можливі сфери здійснення таких практик, які виділяються в контексті чинної облікової системи: 1) В межах системи облікових стандартів; 2) Поза межами системи облікових стандартів. Іншим критерієм для розробки класифікації виступили види інструментів, які можуть використовуватись для вирішення проблеми застосування креативних облікових практик та наслідків їх застосування: 1) Інструменти системи корпоративного управління; 2) Облікові інструменти. При цьому слід враховувати, що об'єктом застосування кожного із виділених інструментів є система бухгалтерського обліку корпоративної структури, однак, якщо перша група інструментів переважно стосується організаційних аспектів її функціонування, то друга більше пов'язана з теоретико-методологічними засадами.

Згідно першого критерію креативні облікові практики можуть здійснюватись в межах системи облікових стандартів (національних або міжнародних), у складі яких можна виділити два основні види – які пов'язані з порушенням визначених стандартами правил, та які стосуються здійснення зловживань в процесі вибору з наявних в облікових стандартах альтернатив.

Облікові правила – це чітко встановлені рекомендації до виконання суб'єктами ведення обліку, визначені в облікових стандартах, які не передбачають необхідність їх професійної інтерпретації, а є конкретною вказівкою до дій. Облікові альтернативи – це елементи системи облікових стандартів, серед яких суб'єкти організації та ведення бухгалтерського обліку мають здійснити вибір, виходячи з особливостей діяльності корпоративної структури та застосовуючи механізм професійного судження.

Для забезпечення дотримання облікових правил суб'єктами ведення обліку в корпоративних структурах найчастіше використовуються різні форми контролю, зокрема, внутрішній та зовнішній аудит корпоративної звітності, що здійснюється під наглядом та за сприяння Аудиторського комітету корпоративної структури, за його наявності. Даний комітет має забезпечити постійну комунікацію між зовнішніми аудиторами та Радою директорів корпоративної структури, її зовнішніми стейкхолдерами, а також здійснювати аналіз ефективності виконання зовнішнього та внутрішнього аудиту корпоративної звітності. Важливу роль з позиції ефективності функціонування комітету та виконання наглядової ролі займає рівень його незалежності, що характеризується відсутністю зв'язків його членів з учасниками корпоративної структури. Це створює передумови для його більш активного функціонування та позбавлення можливості щодо залучення членів аудиторського комітету в приховуванні фальсифікацій, здійснених за вказівкою агентів корпоративної структури.

Для забезпечення мінімізації використання креативних облікових практик в корпоративних структурах під час здійснення вибору серед облікових альтернатив виділяється ціла група інструментів системи корпоративного управління, які можуть застосовуватись як одночасно, так і взаємовиключно, в залежності від особливостей корпоративної структури та від використовуваної моделі корпоративного управління. Існування значної кількості інструментів корпоративного управління суто для облікових альтернатив пов'язано з тим, що саме вони вважаються найбільш “вужким”

місцем чинної системи бухгалтерського обліку, яка потребує приділення особливої уваги. Так, виходячи з визначення поняття “креативний облік”, наданого А.Б. Владу та Д. Матіс, під яким автори розуміють засіб, що використовується компаніями для ... пошуку лазівок в конкретних правилах, не настільки послідовних, як це має бути, або для розробки пристроїв, які регулятори не думали забороняти [442, с. 333], основною сферою застосування креативного обліку є ті прогалини в обліковому регулюванні, які створюють простір для дій в частині визначених в стандартах облікових альтернатив. Подібного підходу також дотримується Т.А. Лі, на думку якого гнучкість, притаманна GAAP, використовується менеджерами, агентами та членами Ради директорів для ідентифікації тих облікових практик, які можуть збільшувати або зменшувати прибутки залежно від їх бажання. Існування схожих намірів менеджерів управляти прибутком може призвести до шахрайських викривлень в бухгалтерському обліку [369, с. 214].

Проведений аналіз існуючих підходів зарубіжних дослідників дозволив визначити три основні групи шляхів мінімізації використання креативних облікових практик в корпоративних структурах в розрізі їх інституційних складових (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Основні групи шляхів мінімізації використання креативних облікових практик в корпоративних структурах: інституційний аспект (сформовано автором)

<i>Групи</i>	<i>Шляхи</i>	<i>Характеристика шляхів</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Що пов'язані зі структурою Ради директорів	Забезпечення необхідної кількості членів та ролі керівництва у складі Ради директорів	Наявність оптимальної кількості членів Ради директорів
		Мінімізація контролю виконавчих директорів над радою директорів шляхом забезпечення незалежності останніх та збільшення їх корпоративного досвіду
	Розмежування повноважень агентів та принципалів	Розподіл обов'язків голови правління та виконавчого директора
Заборона засновникам виконувати обов'язки виконавчого директора		
		Обмеження на володіння директорами акціями корпоративної структури

1	2	3
Що пов'язані з діяльністю аудиторського комітету	Удосконалення діяльності аудиторського комітету	Забезпечення незалежності та дієвості аудиторського комітету, підвищення компетентності його членів
Що пов'язані зі структурою власності	Формування оптимальної структури постачальників капіталу	Забезпечення необхідної кількості зовнішніх акціонерів, які мають право блокуючого голосу Збільшення кількості інституційних інвесторів та інвестиційних банків

Виділені основні групи шляхів мінімізації використання креативних облікових практик в корпоративних структурах та їх характеристика (табл. 3.5) відображають те, яким чином удосконалення організаційних аспектів їх функціонування дозволяє усунути можливості всіх суб'єктів, причетних до організації та ведення бухгалтерського обліку, щодо викривлення облікових даних для задоволення власних інтересів, які не забезпечують правдивого та справедливого уявлення про господарську діяльність корпоративної структури. Для впровадження таких організаційних інновацій в діяльність корпоративної структури мають бути прийняті відповідні рішення на найвищому рівні її керівництва, а також переглянута загальна корпоративна політика щодо залучення капіталу з зовнішніх джерел. З метою мінімізації використання креативних облікових практик в діяльності корпоративних структур на міжнародному та національному рівнях пропонуємо включати виділені вище шляхи до нормативних документів та рекомендацій, які визначають принципи та практику гарного корпоративного управління.

В діяльності корпоративної структури також виникають події, коли окремі факти їх господарського життя опиняються поза межами системи облікового регулювання. В першому випадку, вони не потрапляють до облікової системи через невключення їх до складу об'єктів облікового спостереження суб'єктами організації обліку, а в другому випадку, який не виключає перший, стосовно них відсутні рекомендації щодо порядку їх облікового відображення, що створює відповідний простір для маніпулювання у суб'єктів ведення обліку. Наприклад, ще до вересня 2019

року було відсутнє нормативне закріплення в МСФЗ порядку облікового відображення криптовалюти. Внаслідок цього у підприємств, які її використовували, була можливість, враховуючи її високу вартість, використовувати відсутність рекомендованого порядку її бухгалтерського обліку для формування бухгалтерської звітності в недохідному для себе вигляді. І лише у вересні 2019 року Комітет з розробки МСФЗ [344] встановив, що криптовалюта за своєю сутністю є нематеріальним активом, і порядок її обліку регулюється МСФЗ 38. Відповідно, це є необоротний актив, витрати на придбання якого мають списуватись протягом всього строку його корисного використання і залежно від обраного методу нарахування амортизації розподіляться між всіма періодами його використання на підприємстві. Таким чином, розробники МСФЗ усунули можливість вибору у власників криптовалюти методу списання витрат на придбання даного активу та встановили рамки, яким чином має проводитись первісна оцінка та переоцінка даного виду активів в бухгалтерському обліку.

З метою усунення двох вищенаведених випадків викривлення облікових даних на рівні організаційних аспектів функціонування корпоративної структури доцільним є використання внутрішнього та зовнішнього аудиту, порядок здійснення якого має перебувати під наглядом та постійним моніторингом незалежного аудиторського комітету, члени якого не перебувають під тиском агентів та принципалів корпоративної структури, зацікавлених в досягненні власних інтересів. Наприклад, в Малайзії до обов'язків комітету з аудиту відносять розгляд піврічної і річної фінансової звітності, звертаючи особливу увагу на такі аспекти, як зміни в політиці і практиці бухгалтерського обліку, значні уточнення, що вносяться за підсумками аудиту відповідно до аудиторських стандартів та інших правових норм [84, с. 138]. Таким чином, застосування різноманітних форм контролю, що здійснюється під керівництвом незалежного аудиторського комітету, значно посилює моніторинг за суб'єктами організації та ведення

бухгалтерського обліку, сприяючи мінімізації креативних облікових практик та неправомірне задоволення власних інтересів агентами.

Ще одним з засобів мінімізації або повного усунення креативних облікових практик в системі корпоративного управління, що можуть бути реалізовані як в межах системи облікових стандартів, так і поза її межами, є дотримання в процесі прийняття рішень етичних правил та принципів, які мають поступово призвести до формування довірчих відносин між агентами та принципалами корпоративної структури в частині управління власністю, здійснення контролю та забезпечення підзвітності одних перед іншими. В цілому корпоративне управління повністю пронизано відносинами, які включають етичну компоненту, оскільки функціонування даної системи пов'язано з наступними питаннями: хто відповідає і перед ким, за що відповідає і за яких умов. Особливо важливою є роль етичних засад щодо тих аспектів діяльності агентів, які не врегульовані законодавчо, однак процес прийняття рішень в таких випадках має відбуватись із врахуванням встановлених в корпоративній структурі цінностей. Дотримання етичної поведінки агентами передбачає орієнтацію на організаційні цінності, визначені корпоративною структурою, зокрема, забезпечення інтересів всіх її стейкхолдерів, а не лише інтересів агентів, що унеможливорює застосування креативних облікових практик для досягнення таких цілей.

До другої групи інструментів, які можуть використовуватись для мінімізації креативних облікових практик в системі корпоративного управління відносяться облікові інструменти, тобто набір організаційних засобів системи обліку, удосконалення порядку застосування яких дозволить усунути можливість агентів викривляти облікову інформацію. Такі засоби системи обліку можуть бути впроваджені на двох рівнях: 1) На рівні національної системи бухгалтерського обліку, коли суб'єктом їх реалізації виступають структури, які відповідають за побудову облікової системи в окремій країні; 2) На рівні окремої корпоративної структури, коли суб'єктом

їх реалізації виступають особи, відповідальні за організацію бухгалтерського обліку в ній.

З метою усунення мінімізації бухгалтерських маніпулювань на рівні встановлених правил облікові інструменти можуть бути впроваджені лише на рівні НСБО. Зокрема, до таких інструментів відносяться принципи бухгалтерського обліку, які обґрунтовують причини встановлення окремих правил, що реалізуються в системі облікових стандартів і спрямовані на усунення можливості здійснення викривлень або маніпулювань. Наприклад, у зв'язку з тим, що окремі авіаційні компанії здійснювали маніпуляції на основі використання облікових правил щодо відображення взятих в операційну оренду активів, виникла потреба у їх мінімізації за рахунок трансформації правил МСФЗ. Такі компанії здійснювали свою основну діяльність, при цьому майже не маючи у своїй власності активів, які б могли виступити джерелом для погашення зобов'язань у випадку настання непередбачених подій, оскільки активи, взяті в операційну оренду до 1 січня 2019 року, відображались поза балансом підприємств. З метою усунення можливості здійснення подібних маніпуляцій з боку різних видів підприємств виходячи з принципу превалювання сутності над формою згідно МСФЗ 16 “Оренда” [347] була введена єдина модель відображення оренди, яка передбачає визнання у орендатора за договором оренди активів, хоча вони ще не належать даному підприємству на правах власності. Даний приклад зміни облікового стандарту відображає те, яким чином принципи бухгалтерського обліку використовуються для удосконалення облікових правил, що використовувались суб'єктами організації обліку для введення в об'єкт оману стейкхолдерів підприємства. Зокрема, користувачі послуг таких авіакомпаній, що переважно володіли орендованими літаками, і які відображались поза балансом, не знали про те, що у випадку настання непередбачених подій, такі авіакомпанії не можуть виплатити їм належну компенсацію. Однак з прийняттям МСФЗ 16 “Оренда” і впровадженням його в практику з 1 січня 2019 року дана проблема була вирішена.

Іншими найбільш поширеними прикладами реалізації принципів обліку, що покладені в основу правил національних П(С)БО, є застосування: 1) Принципу обачності – що передбачає запобігання завищенню вартості активів і доходів та зниженню вартості зобов'язань і витрат, що особливо чітко прослідковується в існуванні обмежень щодо можливості капіталізації вартості активів (п. 9 П(С)БО 8 “Нематеріальні активи” [150]), оцінки доходів (п. 19.1 П(С)БО 14 “Оренда” [148]) тощо; 2) Принципу безперервності, виходячи з якого внутрішньостворені та одержані зі сторони активи підприємства оцінюються за первісною вартістю (п. 7-14 П(С)БО 7 “Основні засоби” [149], п. 10-14 П(С)БО 8 “Нематеріальні активи” [150], п. 12-13 П(С)БО 9 “Запаси” [151] тощо), оскільки очікується, що діяльність підприємства триватиме далі, а тому немає необхідності оцінювати їх за реальною ринковою вартістю.

В процесі здійснення вибору з існуючих в облікових стандартах альтернативних варіантів бухгалтерського відображення та облікової оцінки досить часто агенти здійснюють вплив на діяльність облікової служби корпоративної структури або безпосередньо її працівники з метою досягнення інтересів або цілей окремих осіб (агентів, окремих принципалів або стейкхолдерів), які не співпадають з інтересами або цілями всіх стейкхолдерів корпоративної структури. Оскільки на сьогодні розробниками міжнародних (МСФЗ, GAAP US, GAAP UK) та національної моделі облікового регулювання не встановлено чіткого порядку здійснення такого вибору, то сучасні дослідники (А.Б. Владу та Д. Матіс [442, с. 333], К. Ламберт, С. Спонем [365, с. 720], Т.А. Лі [369, с. 214], А. Хольда, А. Шашель [342, с. 196]) зазначають, що саме на етапі здійснення вибору з представлених в стандартах альтернатив відбуваються найбільш часті маніпуляції, які характеризують природу креативних облікових практик.

Для того, щоб мінімізувати можливість маніпулювання бухгалтерськими даними на даному етапі облікового процесу необхідно удосконалити процес вибору з наявних в стандартах альтернатив, надавши суб'єкту його

здійснення певні орієнтири, яких треба дотримуватись, та рекомендацій, якими слід керуватись. На сьогодні в Концептуальній основі фінансової звітності [78] та в НП(С)БО 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності” [124] представлено набір принципів обліку та якісних характеристик корисної фінансової інформації, які можна розглядати в якості такого орієнтиру, який дозволить здійснити вибір з наявних альтернатив таким чином, щоб максимально наблизити відображувані в корпоративній звітності результати діяльності до реального стану справ.

Основною проблемою, яка на сьогодні існує в даному контексті для вітчизняних підприємств є те, що система національних П(С)БО, побудована на базі МСФЗ, в основі яких покладено концептуальну основу фінансової звітності. Однак, на відміну від останньої, де в результаті конвергенції МСФЗ з GAAP US була розроблена чітка та логічна ієрархія якісних характеристик облікової інформації (Додаток Ж) та використовуються лише окремі принципи бухгалтерського обліку (принцип нарахування (М 17-19), принцип безперервності (п. 4.22)), в НП(С)БО 1 наявні як якісні характеристики фінансової звітності, так і принципи її складання (Розділ III). При цьому, окремі принципи бухгалтерського обліку, наявні в НП(С)БО 1, вступають в суперечність як з окремими положеннями Концептуальної основи фінансової звітності, так і з окремими якісними характеристиками фінансової інформації, або дублюють їх. Наприклад, наведений в п. 6 [124] принцип історичної (фактичної) собівартості, яким встановлюється пріоритетність застосування оцінки активів, виходячи з витрат на їх виробництво та придбання, суперечить п. 4.55 Концептуальної основи [78], яким встановлено, що у фінансових звітах можуть бути застосовані кілька різних основ оцінки з різним ступенем та в різних комбінаціях (історична собівартість, поточна собівартість, вартість реалізації (погашення), теперішня вартість), що нівелює пріоритетність оцінки за історичною собівартістю і підтверджується активним використанням оцінки за справедливою вартістю

в НП(С)БО (7, 8, 9, 12, 13, 14, 30, 32 та ін.), якими регулюється облікове відображення окремих об'єктів.

Принцип обачності, наведений в п. 6 НП(С)БО 1 [124], що передбачає використання найменшої з існуючих варіантів оцінок для активів та доходів, та найвищої для зобов'язань та витрат, суперечить якісній характеристиці нейтральності (ЯХ14) [78], яка вимагає утримуватись від здійснення упередженого вибору, а застосування обачливого підходу якраз і є прикладом упередженості, хоча він і призначений мінімізувати можливості менеджерів та суб'єктів ведення обліку щодо прикрашання ними показників фінансової звітності. Також наведений в п. 6 НП(С)БО 1 [124] принцип повного висвітлення фактично дублює повноту, що є однією зі складових фундаментальної характеристики “правдиве подання” (ЯХ15) [78]. До того ж, наведені в НП(С)БО 1 якісні характеристики (доречність та достовірність (правдивість)) не забезпечують повного розуміння фундаментальних та посилювальних якісних характеристик, наведених в Концептуальній основі фінансової звітності.

З метою вирішення існуючих невідповідностей між положеннями розділу III НП(С)БО 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності” (принципами, якісними характеристиками фінансової звітності), положеннями інших П(С)БО та Концептуальною основою фінансової звітності, а також для полегшення здійснення вибору з наявних альтернатив суб'єктами організації обліку в корпоративних структурах, представлених в облікових стандартах, пропонуємо замінити інформацію, наведену в розділі III НП(С)БО 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”, на інформацію, що відображає ієрархічну структуру якісних характеристик фінансової інформації, що відповідають конвергованій Концептуальній основі IAS/IFRS та GAAP US (Додаток Ж). З позиції мінімізації викривлень облікової інформації це дозволить створити послідовну, цілісну та взаємопов'язану структуру вимог до здійснення вибору серед наявних альтернатив та зменшити можливість суб'єктів, які намагаються забезпечити досягнення

власних інтересів, до маніпулювання обліковою інформацією на власну користь.

У випадку відсутності облікового регулювання дій або подій, стосовно яких існують різноманітні варіанти їх облікового відображення, передусім слід керуватися якісною характеристикою повноти корисної фінансової інформації, визначеної в концептуальній основі (ЯХ13) [78], згідно якої треба мати повний опис інформації, необхідної для достовірного відображення об'єкта в системі бухгалтерського обліку. Це дозволить мінімізувати дії агентів щодо приховання “небажаних” з позиції досягнення власних інтересів операцій, а також дозволить одержувати всю необхідну інформацію про ті дії та події, які можуть впливати на фінансовий стан та результати діяльності корпоративної структури, й інформація про які буде корисною для прийняття рішень внутрішніми та зовнішніми стейкхолдерами.

За відсутності конкретних рекомендацій щодо облікового відображення окремих господарських операцій або об'єктів обліку, як це було до вересня 2019 року з криптовалютними операціями (див. вище), з метою мінімізації викривлень облікової інформації слід використовувати метод аналогії, що передбачає необхідність здійснення наступних дій: 1) Розуміння сутності операції або об'єкта обліку; 2) Перевірка відсутності облікових стандартів, які регулюють порядок їх облікового відображення; 3) Аналіз та визначення спільних змістовних характеристик, які притаманні подібним операціям та об'єктам обліку; 4) Пошук найбільш подібних операцій та об'єктів обліку, порядок облікового відображення яких вже регулюється чинними обліковими стандартами; 5) Розробка методики облікового відображення таких операцій та об'єктів обліку на основі методики обліку найбільш подібних операцій та об'єктів обліку з врахуванням всіх специфічних особливостей перших. Подібний підхід було застосовано представниками КМСФЗ [346] при пошуку порядку облікового відображення криптовалютних операцій, коли спочатку було розглянуто їх сутність, було виявлено спільні риси різноманітних видів криптовалют та було розглянуто

всі можливі об'єкти, до складу яких вони могли бути віднесені (нематеріальні активи, фінансові активи, готівка, запаси). Застосування запропонованого вище порядку облікового відображення дій або подій, щодо яких відсутнє облікове регулювання, і який базується на застосуванні методу аналогії, має бути визначено в Наказі про облікову політику корпоративної структури, що створить необхідні передумови для мінімізації опортуністичної поведінки менеджменту або працівників бухгалтерської служби щодо даного виду операції або об'єктів обліку.

Як і для інструментів корпоративного управління, так і для облікових інструментів, які можуть бути використані для мінімізації креативних облікових практик в системі корпоративного управління, важливе значення має етична поведінка суб'єктів прийняття рішень, зокрема, що стосуються системи бухгалтерського обліку. Це стосується як загальнонаціонального рівня облікової системи, коли внесення змін в чинну систему облікових стандартів може бути результатом лобювання окремих корпоративних структур або груп структур, які відносяться до окремої галузі діяльності, так і пов'язано з рівнем підприємства, коли суб'єкти організації обліку приймають рішення, що можуть впливати на кінцеві показники, що відображаються в корпоративній звітності. Ряд вітчизняних дослідників (Т.В. Боцян, Г.М. Шахрайчук [18, с. 13-14], С.Ф. Голов [40, с. 31], З.В. Мокринська, Л.В. Арендар [115, с. 152]) основним способом подолання проблеми використання креативних облікових практик вважають посилення етичної компоненти при здійсненні бухгалтерських процедур, яка на відміну від додаткового моніторингу та контролю за їх діяльністю має забезпечити формування добросовісної поведінки, виступаючи внутрішнім механізмом стимулювання менеджерів та бухгалтерів до відмови від здійснення ними опортуністичної поведінки. Однак І.А. Юхименко-Назарук наголошує на тому, що за існуючого рівня розвитку бухгалтерської субкультури в Україні, підняти етичну свідомість у бухгалтерів є досить складною задачею, оскільки в Україні ще остаточно не завершилося формування бухгалтерської професії та

відсутній дієвий механізм регулювання етичної поведінки бухгалтерів [260, с. 173-174]. Саме тому дану проблему має подолати формування корпоративної бухгалтерської субкультури в рамках загальної організаційної культури корпоративних структур, яка в останні роки набула значного розвитку завдяки впровадженню і широкому використанню в їх діяльності концепцій сталого розвитку, екологічного менеджменту, корпоративної соціальної відповідальності тощо.

Формування високоетичної культури у працівників бухгалтерської служби, а також у інших суб'єктів, відповідальних за реалізацію облікової політики, сприятиме зменшенню ймовірності здійснення облікових маніпуляцій та шахрайств в корпоративних структурах, і в цілому підвищуватиме загальний рівень якості облікової інформації. Етична культура працівників повинна також бути узгоджена з цінностями корпоративної культури, наприклад, орієнтація на задоволення інтересів всіх стейкхолдерів, оскільки у випадку існування розривів між етичною культурою та корпоративними цінностями значно зростатимуть ризики здійснення облікових маніпуляцій та шахрайств.

Висновки до розділу 3

1. В умовах сьогодення забезпечення належного рівня прозорості є однією з основних проблем удосконалення системи корпоративного управління, вирішення якої сприятиме підвищенню ефективності рішень, які приймаються як керівництвом корпоративних структур, так і зовнішніми стейкхолдерами (інвесторами, інституційними інвесторами, кредиторами, іншими стейкхолдерами). Здійснення прозорості діяльності корпоративними структурами в цілому підвищує ефективність фінансових ринків, забезпечує справедливий розподіл капіталу між галузями економічної діяльності. Прозорість корпоративних структур, передусім, передбачає необхідність забезпечення її інформаційної прозорості, в основі якої покладено ефективне

функціонування облікової системи, яка має забезпечувати генерування релевантної та достовірної інформації для прийняття рішень. Таким чином, розкриття прозорої інформації про діяльність корпоративної структури дозволяє сформувати у суб'єктів прийняття рішень достовірне уявлення про фінансовий стан та реальні результати її діяльності, можливі ризики та перспективи розвитку, а також дозволяє створити необхідні передумови для ефективного функціонування ринків капіталу внаслідок формування довіри до керівництва корпоративної структури та рішень, які приймаються ними.

2. Проведений аналіз сучасних кодексів корпоративного управління, систем принципів його здійснення та найкращих практик гарного корпоративного управління дозволив встановити, що на сьогодні відсутнє єдине і загальне розуміння поняття прозорості в різноманітних стандартах і документах, які регламентують процес корпоративного управління, що є наслідком викорінення даного поняття з систем міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності. При цьому проблема забезпечення прозорості діяльності корпоративних структур залишається невирішеною, а тому дане поняття і його конвергенція з суміжними обліковими поняттями і категоріями є об'єктом дослідження сучасних науковців як в сфері корпоративного управління, так і в сфері бухгалтерського обліку. В більшості сучасних засобів інституціоналізації корпоративної практики зазначається, що прозорість в корпоративних структурах забезпечується застосуванням міжнародно визнаних облікових стандартів або кращих практик, що відповідають регулятивним очікуванням, прикладами яких є міжнародні моделі облікового регулювання IAS/IFRS та GAAP US. Регуляторами даних моделей у 2010 році була розроблена конвергована концептуальна основа фінансової звітності, в якій наявна чітко визначена та структурована ієрархія якісних характеристик фінансової інформації, що має використовуватись для обґрунтування поняття корпоративної прозорості і встановлення ролі системи бухгалтерського обліку в ній.

3. Встановлено невідповідність розуміння поняття прозорості дослідниками в сфері корпоративного управління, яка зводиться ними до понять відкритості, зрозумілості та якості, оскільки таке розуміння лише частково корелює з принципами обліку та якісними характеристиками фінансової інформації. З іншого боку, використовуване ними поняття є значно ширшим, оскільки такими авторами розглядається не лише прозорість облікової інформації, а й прозорість всіх інформаційних потоків корпоративної структури. На основі вивчення поглядів дослідників-обліковців, які розглядали питання сутності прозорості в бухгалтерському обліку, виділено п'ять основних підходів: 1) Розуміння системи бухгалтерського обліку як елементу корпоративної прозорості; 2) Прозорість як окрема якісна характеристика фінансової інформації; 3) Прозорість як сукупність декількох якісних характеристик фінансової інформації; 4) Прозорість як якість облікової інформації; 5) Прозорість як принцип системи бухгалтерського обліку.

4. З позиції подальшого удосконалення системи корпоративного управління обґрунтовано доцільність використання поняття облікової прозорості як об'єднуючої якісної характеристики корисної фінансової інформації, що пов'язана з релевантністю, правдивим представленням, своєчасністю та зрозумілістю, і спрямована на забезпечення відкритості, точності, достатності, своєчасності, прогнозованості та публічності корпоративного управління, що забезпечує ефективність прийняття рішень як її керівництвом, так і прийняття інвестиційно-позикових рішень її зовнішніми стейкхолдерами. Застосування такого підходу дозволяє створити передумови для вирішення агентської проблеми в корпоративних структурах, зменшуючи можливості агентів щодо використання ними прихованих характеристик, мінімізуючи їх приховані дії та унеможливлуючи реалізацію прихованих намірів агентів. Враховуючи запропоноване визначення облікової прозорості та існуючі способи забезпечення її належного рівня в корпоративних структурах, виділено три основні напрями її подальшого

удосконалення: 1) Організаційний (удосконалення організаційних засад функціонування системи бухгалтерського обліку в корпоративних структурах (підзвітність агентів принципалам; мінімізація можливості впливу на працівників бухгалтерської служби); удосконалення організаційних засад ведення бухгалтерського обліку та оприлюднення бухгалтерської звітності); 2) Методичний (удосконалення існуючих інструментів чинної системи бухгалтерського обліку (облікова оцінка, порядок відображення об'єктів на рахунках обліку, система корпоративної звітності; впровадження нової концепції розкриття інформації про діяльність корпоративної структури); 3) Контрольний (перевірка відповідності використовуваного порядку облікового відображення встановленим в стандартах правилам обліку; моніторинг прийняття рішень агентами, що стосуються облікової політики корпоративної структури). На основі обґрунтування причин необхідності забезпечення, сутності та шляхів удосконалення облікової прозорості в корпоративних структурах розроблено її концептуальні засади, що дозволяють відокремити її від інших облікових конструктів та сформувані передумови для підвищення ефективності функціонування системи корпоративного управління на основі удосконалення її обліково-аналітичного забезпечення.

5. Дослідивши існуючі облікові інструменти (креативний облік, агресивний облік, управління прибутками), які використовуються агентами для здійснення опортуністичної поведінки, що знижує прозорість в корпоративних структурах, було встановлено наявність у них однієї цілі – введення в оману агентами тих її груп стейкхолдерів, які є непричетними до процесу ведення та організації системи бухгалтерського обліку. Тому з позиції удосконалення системи корпоративного управління в частині підвищення рівня її інформаційної прозорості запропоновано використовувати для таких інструментів поняття “креативні облікові практики”. Було запропоновано наступні шляхи мінімізації креативних облікових практик в системі корпоративного управління, виходячи з видів

інструментів, які використовуються для її вирішення: 1) Інструменти системи корпоративного управління (проведення внутрішнього та зовнішнього аудиту, формування незалежного аудиторського комітету; удосконалення структури Ради директорів, діяльності аудиторського комітету, структури власності корпоративної структури; впровадження корпоративної етики як засобу формування довірчих відносин); 2) Облікові інструменти (використання принципів обліку, закладених в систему облікових стандартів; використання якісних характеристик облікової інформації при здійсненні вибору з альтернатив; здійснення облікового відображення за методом аналогії; забезпечення повного опису корисної інформації; формування високо етичної культури працівників бухгалтерської служби). Використання вищенаведених шляхів дозволяє створити необхідні передумови для удосконалення функціонування облікової системи корпоративної структури як джерела для постачання надійної та достовірної інформації для внутрішніх та зовнішніх стейкхолдерів підприємства, а також в цілому піднімаючи довіру до бухгалтерського обліку, як до окремого соціально-економічного інституту.

Основні наукові результати розділу 3 опубліковані в працях, які наведено в списку використаних джерел [201, 205, 207, 215, 220, 223, 224, 225, 228, 234, 237, 239, 247, 252], [додатки П, Р].

РОЗДІЛ 4

ДОДАТКОВЕ РОЗКРИТТЯ ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В СИСТЕМІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

4.1. Сучасні проблеми додаткового розкриття інформації як напрямку удосконалення обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління

Одним із напрямів удосконалення інформаційного забезпечення системи корпоративного управління, про який наголошують як дослідники в сфері корпоративного управління, так і в сфері бухгалтерського обліку, є здійснення додаткового розкриття облікової інформації, яка б більш повно, точно, своєчасно та більш глибоко розкривала б особливості діяльності корпоративних структур, і яка може впливати на економічні рішення, що приймаються внутрішніми та зовнішніми стейкхолдерами. Забезпечення додаткового розкриття сприяє підвищенню рівня підзвітності та облікової прозорості в корпоративних структурах, яке може стосуватись двох основних аспектів її функціонування: 1) Всієї діяльності корпоративної структури; 2) Безпосередньо системи корпоративного управління (методів, моделей, політик, рішень тощо).

Визначальна роль додаткового розкриття інформації в функціонуванні системи корпоративного управління підтверджується класиками неінституційної теорії, які розкривають її значення з позиції різних аспектів діяльності корпоративних структур. Так, М. Дженсен та В. Меклінг [353, с. 310] наголошували на тому, що додаткове розкриття корпоративної інформації дозволяє покращити моніторинг за її діяльністю, і таким чином зменшити можливість виникнення агентської проблеми, а на думку Дж. Акерлофа [2, с. 91] наявність достовірної (симетричної) інформації про діяльність фірми полегшує передачу розуміння якості нинішнім та потенційним інвесторам. Таким чином, додаткове розкриття інформації

сприяє підвищенню ефективності системи корпоративного управління як з позиції внутрішніх, так і зовнішніх стейкхолдерів, зменшуючи їх витрати на збір додаткової інформації для мінімізації інформаційної асиметрії між ними.

Іншим прикладом дієвості покращання ефективності корпоративного управління за рахунок додаткового розкриття облікової інформації є комплекс заходів, що був запроваджений законом Сарбейнса-Окслі у 2002 році в США, публікація якого була реакцією американського уряду на недоліки в функціонуванні системи корпоративного управління, що проявились в результаті низки корпоративних скандалів на початку ХХ-го століття в США. Так, згідно закону Сарбейнса-Окслі [407, с. 42] були сформовані більш жорсткі вимоги до розкриття облікової інформації, що стосувались збільшення обсягів та якості розкриття. Зокрема, так зміни стосувались розкриття додаткової інформації про позабалансове фінансування та діяльність суб'єктів спеціального призначення. Відповідно, окрім традиційних контрольних механізмів, які посилюють моніторинг за діяльністю облікової служби та менеджерів і спрямовані на посилення якості звітності корпоративних структур, для підвищення ефективності функціонування системи корпоративного управління також використовується і додаткове розкриття облікової інформації.

Для забезпечення такого рівня додаткового розкриття облікової інформації, який би відповідав зростаючим потребам стейкхолдерів корпоративної структури, необхідним є удосконалення чинної концепції додаткового розкриття облікової інформації. На сьогодні вона не є чітко нормативно визначеною, однак чинні вимоги, що закріплюють додаткове розкриття, обмежуються примітками до річної фінансової звітності (окрім вимог щодо обов'язкового розкриття інформації підприємствами (п. 7, 10, 11) та акціонерними товариствами (п. 8), наведеної в розділі IV НП(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" [124]) та Звітом про управління (ст. 1) [161]. Однак, існуюча практика свідчить, що застосування двох даних видів звітності не відповідає потребам та запитам стейкхолдерів

корпоративної структури та потребує удосконалення. Це підтверджується тим, що в умовах сьогодення корпоративні структури окрім двох вищенаведених інструментів використовують й інші засоби донесення інформації до внутрішніх та зовнішніх суб'єктів прийняття управлінських рішень (різні види інтегрованих звітів, звітів про соціальну відповідальність, спеціалізовані інформаційні портали та веб-ресурси тощо), що побудовані на використанні як фінансових, так і нефінансових показників.

Актуальність здійснення додаткового розкриття інформації корпоративними структурами можна розглядати з двох позицій: 1) З позиції розкриття всієї можливої інформації різних видів, яка може покращити прозорість діяльності корпоративних структур; 2) З позиції розкриття інформації, яка може бути сформована та оприлюднена за допомогою облікової системи корпоративної структури. Виходячи з предмету нашого дослідження основну увагу ми будемо приділяти другому підходу, тобто обґрунтуванню ролі додаткового розкриття облікової інформації, що має сприяти зростанню корпоративної прозорості та в цілому покращувати ефективність функціонування системи корпоративного управління.

На сьогодні додаткове розкриття інформації про діяльність корпоративних структур вважається одним з найбільш дієвих інструментів, що забезпечує побудову системи гарного корпоративного управління. Так, за результатами проведеного у 2011 р. Конференцією ООН з торгівлі та розвитку дослідження зазначається, що процес самоперевірки та звітності можна розглядати як щось більше важливе для заохочення кращих корпоративних практик, ніж заохочення конкретних практик управління, таких як, наприклад, вимагання певної кількості незалежних директорів у складі ради [300, с. X]. Це обґрунтовується тим, що додаткове розкриття інформації про діяльність корпоративних структур одразу дозволяє полегшити процес прийняття рішень зовнішніми стейкхолдерами, зробити його більш жорстким, та зменшити затрати на залучення фінансового капіталу, що в цілому підвищує ефективність функціонування ринків

капіталу через кращу візуалізацію особливостей діяльності корпоративної структури, її ризиків та перспектив генерування вартості в майбутньому. Оскільки інформація про діяльність корпоративних структур використовується внутрішніми користувачами (менеджмент, працівники, вище керівництво), місцевими громадами, органами влади та ін., тому можна констатувати, що розкриття додаткової облікової інформації є важливим для покращення розуміння особливостей діяльності та політики корпоративних структур громадськістю і їх взаємодії із суспільством. Це дозволяє потенційним інвесторам відрізнити одні корпоративні структури від інших, які не практикують належного корпоративного управління та не забезпечують адекватної взаємодії зі стейкхолдерами в частині соціальних, екологічних та етичних аспектів своєї діяльності.

Подібна позиція також наводиться в найбільш поширених і впливових системах принципів та кодексах корпоративного управління. Так, згідно “Принципів корпоративного управління”, прийнятих організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) (2015 р.), інфраструктура корпоративного управління повинна забезпечити своєчасне та точне розкриття інформації по всіх істотних питаннях, що стосуються корпорації, включаючи фінансовий стан, результати діяльності, власність та управління компанією [158, с. 45]. Такий підхід також реалізовано в американському “Кодексі корпоративного управління для публічних лістингових компаній”, згідно якого компанія повинна підтримувати комплексний та економічно ефективний канал зв’язку для поширення відповідної інформації [292], а також в інших подібних кодексах та системах (“Положення про глобальні принципи корпоративного управління” [289, с. 24], “Принципи корпоративного управління” [396, с. 3]).

З іншого боку, обмежене або недостатнє розкриття інформації про діяльність корпоративних структур може створювати передумови для здійснення опортуністичної поведінки їх менеджерами, порушувати цілісність інформаційного забезпечення ринку, що в цілому призводитиме до

зростання витрат на залучення додаткового капіталу корпоративною структурою та може перешкоджати ефективному функціонуванню ринку через неефективний розподіл економічних ресурсів.

Експерти ISAR [300, с. 4], що функціонує під егідою UNCTAD, визначили базові орієнтири розкриття інформації, необхідної для забезпечення гарного корпоративного управління, та провели аналіз їх дотримання в 25 країнах, що розвиваються, дослідивши 188 підприємств, які розкривають таку інформацію (Додаток 3). Аналізуючи одержані результати, можна визначити, що в частині фінансової прозорості, яка на пряму стосується функціонування корпоративної системи бухгалтерського обліку, всіма компаніями розкривається інформація про фінансові та операційні результати діяльності, однак найменша увага приділяється тим аспектам діяльності корпоративних структур, що пов'язані з реалізацією корпоративної облікової політики (правила та процедури управління екстраординарними операціями (59%); критичні облікові оцінки (91%); вплив альтернативних облікових рішень (78%), стосовно якої відсутні чіткі рекомендації здійснення, і яка має бути реалізована на основі застосування якісних характеристик облікової інформації. Таким чином, проведене експертами ISAR дослідження підтверджує тезу про наявність опортуністичних намірів у менеджменту корпоративних структур, які не завжди розкривають інформацію про ті аспекти реалізації облікових процедур, які були реалізовані на основі бухгалтерських професійних суджень і могли бути спрямовані на досягнення особистих інтересів, а не інтересів стейкхолдерів корпоративної структури.

Екстраполюючи існуючу практику оприлюднення облікової інформації на процес формування та розкриття додаткової нефінансової інформації щодо діяльності корпоративних структур, більш наочними стають проблеми, з якими зіштовхнуться стейкхолдери при її використанні. Основними проблемами, які пов'язані з додатковим розкриттям облікової інформації про діяльність корпоративних структур, вважаємо наступні:

1) Збільшення кількості об'єктів / аналітичних розрізів, про які / в контексті яких має надаватись інформація;

2) Підвищення процедурної чіткості розкриття додаткової облікової інформації;

3) Забезпечення безперешкодного донесення додаткової облікової інформації до всіх заінтересованих стейкхолдерів корпоративної структури.

Для вирішення вищенаведених проблем мають бути розроблені стандарти розкриття облікової інформації, які забезпечують одночасне розкриття фінансової та нефінансової інформації (екологічного, соціального та етичного спрямування) високої якості. А в формуванні таких стандартів важливу роль відіграють організації або інституції, які займаються їх розробкою та впровадженням. Такі суб'єкти в процесі формування нових стандартів та методологій формування та оприлюднення облікової інформації повинні враховувати інтереси всіх стейкхолдерів корпоративних структур та громадськості в цілому.

Виходячи з положень агентської теорії, іншим фактором, який впливає на вирішення проблем додаткового розкриття облікової інформації, є внутрішньокорпоративні умови, які забезпечують мінімізацію інформаційної асиметрії та можливості здійснення менеджерами опортуністичної поведінки в контексті додаткового розкриття, до яких відносяться наступні: оптимальний розмір структури Ради директорів; рівень незалежності членів Ради директорів; регулярність проведення зборів Ради директорів. Забезпечення виконання вищенаведених умов підвищить рівень ефективності моніторингу за діяльністю менеджерів та спрямуватиме останніх на дотриманні інтересів принципалів в питаннях додаткового розкриття облікової інформації.

В той же час, незважаючи на існуючі проблеми, пов'язані з додатковим розкриттям інформації про діяльність корпоративних структур, як окремими дослідниками, так і представниками різноманітних організацій наголошується його вагома роль в забезпеченні ефективності корпоративного

управління, зокрема, значний акцент робиться на ролі нефінансової інформації. Введення нефінансової інформації до складу системи звітності пов'язано, передусім, з неможливістю достовірно оцінити окремі нові об'єкти облікового відображення (соціальний, екологічний та інтелектуальний капітали, стратегічні ініціативи, ризики тощо), інформація про які повинна бути надана стейкхолдерам корпоративної структури. Додаткове розкриття подібної інформації нефінансового характеру є однією з основних тенденцій розвитку корпоративної звітності в останнє десятиліття.

Існування подібної тенденції підтверджується як представниками розробників кодексів та систем принципів корпоративного управління (табл. 4.1), національними та міжнародними регуляторами бухгалтерського обліку, а також значною кількістю вітчизняних та зарубіжних вчених.

Таблиця 4.1

Об'єкти додаткового розкриття облікової інформації в кодексах та системах принципів корпоративного управління (сформовано автором)

<i>Кодекси та системи принципів корпоративного управління</i>	<i>Об'єкти додаткового розкриття облікової інформації</i>
“Принципи корпоративного управління” (ОЕСР) (2015 р.)	Інформація про політику та діяльність, вирішуючи питання ділової етики, охорони навколишнього середовища, а також соціальних питань, прав людини та інших обов'язків у сфері державної політики [158, с. 47].
“Звіт про корпоративне управління для Південної Африки (Кінг IV)” (2016 р.)	Інформація щодо матеріального, фінансового і нематеріального капіталу, інформація про зовнішнє середовище, соціальні аспекти діяльності та корпоративне управління [401, с. 5]
“Положення про глобальні принципи корпоративного управління” (2017 р.)	Фінансова звітність, стратегічна та операційна діяльність, корпоративне управління та матеріальні екологічні та соціальні фактори [289, с. 24].

Таким чином, в кодексах та системах принципів корпоративного управління, які були опубліковані протягом останніх п'яти років, їх розробниками обґрунтовується, що з метою підвищення ефективності прийняття рішень стейкхолдерами корпоративних структур (інвестори, інституційні інвестори, позичальники, ринкові аналітики, уряд, представники засобів масової інформації, громадськість тощо), слід розкривати додаткову

інформацію, яка може представляти важливість для них та допомагати досягти корпоративній структурі поставлених тактичних та стратегічних цілей. Тобто, окрім традиційних фінансових показників та інформації щодо особливостей корпоративного управління, як це на сьогодні вимагається в більшості країн для тих корпоративних структур, які є емітентами цінних паперів, як і в Україні*, необхідно також здійснювати розкриття додаткової інформації (стратегічної, екологічної, соціальної, інноваційної тощо).

Внаслідок існування такої тенденції облікова система корпоративної структури для того, щоб задовольняти зростаючі потреби стейкхолдерів в інформації, має бути удосконалена в частині додаткового розкриття інформації. Окрім удосконалення системи формування та оприлюднення фінансової звітності корпоративних структур, зокрема, в частині дотримання правил та облікових альтернатив (див. п. 3.3), на думку експертів ISAR (International Standards of Accounting and Reporting) основний акцент має перекладатися на розкриття нефінансової інформації та на нарративну звітність (інформація про корпоративне управління, звітність про корпоративну соціальну відповідальність), щодо якої однією з основних задач є забезпечення порівнянності нефінансової інформації [398, с. 20]. Таке розширення об'єктів облікового спостереження соціальними та екологічними аспектами, що передбачає вихід за чинні рамки фінансової звітності, створює значну кількість проблем для працівників облікової служби корпоративних структур, однак дозволяє розкрити вплив їх діяльності як на внутрішнє, так і на зовнішнє середовище, підвищуючи рівень облікової корпоративної прозорості.

Про існування подібної тенденції також наголошують представники наукових кіл в сфері бухгалтерського обліку (І.М. Богатая та О.М.

---

* У річному звіті керівництва, який оприлюднюється всіма емітентами цінних паперів згідно ст. 40 Закону України "Про цінні папери та фондовий ринок" від 23.02.2006 № 3480-IV наявний розділ 4 звіт про корпоративне управління, в якому розкривається значний обсяг інформації про діяльність системи корпоративного управління підприємств (внутрішня практики регулювання корпоративного управління, збори акціонерів, наглядову раду, систему внутрішнього контролю, мажоритарні власники, зміна керівництва корпоративної структури тощо).

Євстаф'єва [13, с. 3], В.М. Ігумнов [63, с. 47-48], М.В. Корягін [80, с. 60], Р.В. Кузіна [86, с. 332], С.Ф. Легенчук [94, с. 60], Л.М. Пилипенко [136, с. 250], О.В. Рожнова [173, с. 29] та ін.), які констатують необхідність розширення корпоративної звітності з метою забезпечення її відповідності зростаючим потребам зовнішніх стейкхолдерів, які в умовах наростаючих кліматичних змін та загострення соціально-економічних проблем (екологічна та продовольча безпека, міграція, бідність тощо) потребують більш детальної інформації про діяльність корпоративних структур, що має розкривати не лише фінансові аспекти їх функціонування, а й дотримання ними принципів сталого розвитку, визначення їх місця та ролі в окремому регіоні та в суспільстві в цілому.

Зростаючу роль інформації нефінансового характеру в сукупній інформації, що розкривається корпоративними структурами, підкреслюють також дослідники, які займаються вивченням проблематики удосконалення корпоративного управління. Так, на думку Х.Дж. Грегорі однією з основних тенденцій і подій, які, ймовірно, вплинуть на проблеми корпоративного управління та сфери, на яких зосереджується діяльність правління у 2019 році і далі, є перенесення уваги з приватного управління до екологічних, соціальних та управлінських (ESG) питань [335].

При цьому вони також наголошують на недостатній адекватності чинної моделі облікового регулювання, яка базується на використанні системи облікових стандартів, використання яких забезпечує формування фінансової звітності. Незважаючи на надважливу роль бухгалтерського обліку в формуванні загальної системи корпоративної звітності, Дж. Вельдман, Ф. Грегор та П. Морроу підкреслюють, що чинні облікові системи, побудовані на GAAP US або МСФЗ, які забезпечують формування фінансової звітності, в якій розкривається інформація зовнішнім інвесторам та кредиторам, щоб підтримати їх рішення, не забезпечує створення бази для корпоративного звітування, яка б відповідала сучасним вимогам [437, с. 62]. На думку авторів, чинні системи міжнародних облікових стандартів не

враховують інтереси всіх стейкхолдерів корпоративних структур, орієнтовані на відповідні аудиторії та забезпечують розкриття ретроспективної інформації, яка не зовсім підходить під сучасні моделі прийняття корпоративних рішень. З позиції стейкхолдерського підходу важливу роль для створення довгострокової вартості корпоративної структури має управління соціальними та екологічними ризиками, одержання вигід з даних видів діяльності (одержання соціально відповідальних або екологічних інвестицій), для ефективного здійснення яких має бути сформоване відповідне інформаційне забезпечення.

Результатом виникнення тенденції щодо необхідності розширення рамок традиційної корпоративної звітності нефінансовими показниками є впровадження в облікову практику корпоративних структур в окремих країнах вимог щодо необхідності розкриття подібної інформації нефінансового характеру у вигляді інтегрованих звітів або окремих доповнюючих нефінансових звітів.

Першою країною в світі, хто зобов'язав всіх учасників місцевої фондової біржі подавати комплексні інтегровані звіти, які включають фінансову та нефінансову компоненту, стала Південна Африка. Зокрема, розробники “Звіту про корпоративне управління для Південної Африки (Кінг IV)” [401, с. 23-24] в його основу покладають концепцію сталого розвитку та інтегрованого мислення, яка передбачає, що при розкритті корпоративної звітності слід брати до уваги зв'язок та вплив різних факторів, що впливають на здатність корпоративних структур створювати вартість протягом всього часу. При цьому застосування концепції інтегрованого мислення передбачає розгляд корпоративної структури у нерозривному зв'язку з суспільством, врахуванні її діяльності з позиції різних видів стейкхолдерів, орієнтацію на сталий розвиток та формування інтегрованої звітності.

У 2014 році Європейським Парламентом було видано Директиву 2014/95/EU, яка вносила зміни до Директиви 2013/34/EU та встановлювала основні вимоги до суб'єктів, які повинні це здійснювати, та порядку

оприлюднення ними нефінансової інформації. Зокрема, в статті 1 Директиви 2013/34/EU зазначається, що великі підприємства, що відносяться до суб'єктів суспільного інтересу та мають середню кількість працівників більше 500, протягом фінансового року повинні скласти Звіт про управління, в який включається нефінансова інформація, що є необхідною для розуміння діяльності і відображає ефективність і стан їх діяльності та стосується як мінімум екологічних, соціальних і службових питань, дотримання прав людини, боротьби з корупцією і хабарництвом [314]. Випуск даного нормативного акту став сигналом для законодавців в сфері бухгалтерського обліку для всіх країн-членів Європейського Союзу, а також для асоційованих членів, зокрема, для України, які також мають зобов'язання щодо приведення свого законодавства у відповідність до європейських вимог.

Тому вже 05.10.2017 року в Законі України “Про внесення змін до Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” щодо удосконалення деяких положень” було введено поняття звіту про управління – як документу, що містить фінансову та нефінансову інформацію, яка характеризує стан і перспективи розвитку підприємства та розкриває основні ризики і невизначеності його діяльності [162], що стало прикладом поступової гармонізації національної системи обліку з Директивами 2013/34/ЄС та 2014/95 / ЄС. А в грудні 2018 року Наказом Міністерства фінансів України 07.12.2018 № 982 було затверджено Методичні рекомендації зі складання звіту про управління [114], які можуть застосовуватися підприємствами, організаціями та іншими юридичними особами усіх форм власності (крім банків, бюджетних установ, мікропідприємств та малих підприємств), та які дублюють основні напрями розкриття нефінансової інформації, що визначені в зміненій Директиві 2013/34/EU.

Таким чином, проведений аналіз нормативних актів дозволяє встановити, що в багатьох розвинених країнах та в Україні впроваджені

вимоги щодо необхідності розкриття разом з річною фінансовою звітністю і нефінансової інформації у вигляді спеціалізованих або доповнюючих звітів, що дозволяє відобразити вплив корпоративних структур на навколишнє середовище, встановити їх роль відносно екологічних питань (викиди парникових та вуглекислого газів, відновлювальні джерела енергії, переробка відходів тощо) та соціальної відповідальності перед її працівниками (захист здоров'я працівників, покращання умов праці, боротьба з корупцією тощо), суспільством (гендерна рівність, використання ресурсів, соціальний захист тощо) та стейкхолдерами (якість корпоративного управління).

В Україні, на відміну від інших проаналізованих країн, публікація Звіту для управління є обов'язковою лише для середніх та великих підприємств, окрім того, середні підприємства мають право не відображати у Звіті про управління нефінансову інформацію. А також враховуючи те, що за неподання Звіту про управління не передбачено штрафних санкцій, то на сьогодні вітчизняні корпоративні структури приділяють розкриттю нефінансових показників незначну увагу, а ті підприємства, які розкривають таку інформацію в Звітах про управління, роблять це достатньо поверхово, що не дозволяє стейкхолдерам повною мірою зрозуміти їх місце та роль в забезпеченні сталого розвитку.

Розвиток інформаційного забезпечення системи корпоративного управління в умовах сьогодення значною мірою залежить від можливостей системи бухгалтерського обліку забезпечувати додаткове розкриття облікової інформації. Таке додаткове розкриття має усунути існуючі інформаційні прогалини, які виникають внаслідок теоретико-методологічних особливостей чинної моделі бухгалтерського обліку, побудованої на основі використання подвійного запису (історична спрямованість, грошовий вимірник, звужене розуміння активів, обмежений рівень аналітичності тощо). Це дозволить підвищити рівень релевантності та прозорості інформації, яка генерується обліковою системою, і створить необхідні передумови для більш ефективного прийняття управлінських рішень внутрішніми стейкхолдерами,

та зовнішніми стейкхолдерами в частині інвестиційно-позикових рішень. Однак, в сьогоденнішніх умовах, в яких функціонують вітчизняні корпоративні структури, виникає значна кількість перешкод та об'єктивних причин, через які менеджмент корпоративних структур уникає здійснення додаткового розкриття облікової інформації, незважаючи на те, що воно є найбільш дієвим засобом забезпечення корпоративної прозорості.

Незважаючи на існуючі переваги додаткового розкриття облікової інформації, незалежно від змісту такої інформації, на заваді його реалізації стоїть значна кількість перешкод (рис. 4.1).

Рис. 4.1. Перешкоди додаткового розкриття облікової інформації
(сформовано автором)

1. Необхідність понесення витрат на здійснення додаткового розкриття. Однією з основних серед таких перешкод є те, що для здійснення додаткового розкриття корпоративні структури повинні нести витрати, пов'язані як з переналаштуванням облікової системи для формування нових видів звітності або нових інформаційних розрізів, що включає переналагодження техніко-технологічних підсистем, наділення новими обов'язками працівників бухгалтерської служби тощо (виробництво додаткової інформації), а також що безпосередньо пов'язані з оприлюдненням та донесенням даної інформації до різних груп стейкхолдерів (передача додаткової інформації). Існування вищенаведеної проблеми піднімається зарубіжними дослідниками, якими були розроблені

моделі розкриття інформації (Р.В. Вереккіа [440], Д.В. Даймонд [311], А.Р. Дайе [317]), в усіх з яких зазначається, що додаткове розкриття облікової інформації є обмеженим, оскільки воно пов'язане з прямими витратами. Однак, ця проблема на сьогодні залишається поза увагою вітчизняних науковців в сфері обліку та корпоративного управління.

Те, що дана проблема є однією з основних перешкод додаткового розкриття облікової інформації підтверджується тим, що якщо для всіх є зрозумілим той факт, що додаткове розкриття підвищує ефективність системи корпоративного управління, то чому ж серед вітчизняних корпоративних структур така практика є досить рідкісною, а якщо спеціалізовані звіти з додатковою обліковою інформацією і розкриваються, то лише великими компаніями? Вартість формування та поширення такої додаткової інформації є основною причиною існування такої ситуації. Окрім цього, якщо корпоративна структура турбується про якість інформації додаткового розкриття, до таких витрат також ще слід додати витрати на проведення її аудиту.

Хоча в умовах застосування сучасних інформаційно-комп'ютерних та мережевих технологій процес передачі облікової інформації став значно дешевшим і враховуючи те, що в кінцевому випадку розкриття додаткової облікової інформації забезпечує зменшення витрат на залучення капіталу корпоративної структури, збільшуючи рівень довіри інвесторів, однак в короткостроковій перспективі здійснення додаткового розкриття є досить затратним проектом.

Іншим варіантом для складання такої звітності є залучення суб'єктів зі сторони, хоча в сукупності такі послуги можуть виявитись ще більш дорогими. Так, представники міжнародної консалтингової та аудиторської компанії "Kreston GCG" в Україні у 2018 році пропонували послуги зі складання "Annual report" – звітного інструменту, який забезпечує комунікацію компанії з її стейкхолдерами, зокрема, забезпечуючи розкриття фінансової, стратегічної інформації, а також нефінансової інформації про

корпоративне управління та сталий розвиток. Вартість таких послуг коливається залежно від формату і обсягу звіту, та становить: формат light – від 5 тис. доларів; формат standard – від 10 тис. доларів; формат advanced – від 20 тис. доларів [143].

2. *Опортуністична поведінка суб'єктів організації облікової системи корпоративної структури.* Як відмічає проф. І.А. Юхименко-Назарук [260, с. 86], суб'єкти, відповідальні за організацію бухгалтерського обліку, можуть вести себе опортуністично, внаслідок чого виникає бухгалтерський опортунізм на передконтрактній та на постконтрактній стадії, який може стосуватись як процесу ведення бухгалтерського обліку, так і процесу складання бухгалтерської звітності. Відповідно, менеджмент корпоративної структури або представники бухгалтерської служби в частині додаткового розкриття облікової інформації теж можуть поводити себе опортуністично, керуючись в прийнятті рішення щодо його здійснення власними інтересами. Вони можуть проводити додаткове розкриття інформації за допомогою спеціалізованих звітів (звіт про соціальну відповідальність, соціальний звіт, звіт про сталий розвиток, інтегрований звіт тощо) лише в тих випадках, коли корпоративна структура приділяє цим видам діяльності належну увагу, тобто працює в напрямках розкриття звіту успішно та ефективно, і таке розкриття сприятиме зростанню їх ринкової вартості. Причини застосування такої практики з боку менеджерів обґрунтовує проф. Р.Е. Вереккіа, відмічаючи, що якщо їх ціль полягає в тому, щоб максимізувати поточну ринкову вартість фірми та існують витрати, пов'язані з розкриттям інформації, то існують рівноваги, при яких інформація, яка сприятливо збільшує поточну ринкову капіталізацію фірми, розкривається, а інформація, яка несприятливо збільшує ринкову капіталізацію, утримується [440, с. 158]. Подібну ситуацію на сьогодні можна спостерігати в Україні. Наприклад, компанією “Carlsberg Ukraine”, яка в рамках обраної стратегії приділяє значну увагу забезпеченню сталого майбутнього, було обрано відповідну програму “ЦІЛЬ 4 НУЛІ: разом до майбутнього”, згідно якої у 2030 році вона планує досягти нульових

показників щодо викидів вуглецю, втрат води, безвідповідального споживання та нещасних випадків. Тому в опублікованому Звіті зі сталого розвитку за 2018 рік [288] розкриті показники в рамках кожної з поставлених цілей та показана динаміка їх зміни у порівнянні з попередніми роками. Однак даний приклад є лише поодиноким випадком серед вітчизняних підприємств, оскільки для реалізації таких цілей “Carlsberg Ukraine” несе значні витрати, що також наведено в звіті.

Таким чином, оприлюднення додаткової інформації в таких звітах позитивним чином відображає роль компаній у досягненні цілей сталого розвитку, досягненні соціально-екологічних проблем, сприяючи припливу додаткових і дешевих інвестицій та підвищенню ринкового курсу акцій корпоративної структури. І навпаки, якщо корпоративна структура працює неефективно в напрямках, за якими має бути сформовано звіт, то менеджмент може прийняти рішення взагалі не складати його, або подати інформацію в агрегованому або завуальованому вигляді, щоб приховати справжні результати її діяльності за такими напрямками і не вплинути негативно на процес створення довгострокової вартості. Наприклад, незважаючи на те, що всі вітчизняні корпоративні структури, які відносяться до великих підприємств, мали складати Звіт про управління за 2018 рік, розкриваючи там інформацію нефінансового характеру, і розміщувати його на сайті корпоративної структури, в результаті проведеного аналізу було встановлено, що у значній кількості з них такий звіт відсутній. Основною причиною цього могло стати те, що оскільки Звіт про управління не відноситься до фінансової звітності, за його неподання відсутні штрафні санкції, а тому в тих корпоративних структурах, які не турбуються належним чином про навколишнє та соціальне середовище, не виникає потреби в оприлюдненні результатів своєї діяльності в даному напрямі.

Іншим проявом управлінського опортунізму може бути розкриття недостовірної інформації, яка не підвищує, а навпаки, погіршує ефективність прийнятих на її основі рішень, вводячи в оману користувачів. Передусім, це

пов'язано з тим, що інформація додаткового розкриття не відносячись до фінансової звітності, не підлягає обов'язковому аудиту, що створює можливість для здійснення зловживань та маніпуляцій з боку суб'єктів її формування. Окрім цього, навіть не викривляючи додаткову інформацію, вона може оприлюднюватись вибірково, відображаючи лише позитивні ініціативи корпоративної структури, і тим самим теж буде вводити користувачів в оману.

3. Виникнення загроз оприлюднення конфіденційної інформації.

Незважаючи на те, що основним критерієм для розкриття додаткової облікової інформації про діяльність корпоративної структури є її релевантність з позиції користувачів, не вся інформація може бути оприлюднена, оскільки вона може розкривати конфіденційні аспекти діяльності корпоративної структури, порушуючи рівень її фінансово-економічної безпеки. Розкриття такої інформації може негативно впливати на конкурентні позиції корпоративної структури, загрожуючи ефективній реалізації обраних стратегічних ініціатив, якщо інформація про них буде оприлюднена. Наприклад, однією з вимог стейкхолдерів в умовах формування економіки, що базується на знаннях, є надання інформації про інтелектуально-інноваційну діяльність, особливо для високотехнологічних корпоративних структур, що дозволить більш краще зрозуміти перспективи формування ними довгострокової вартості. Однак, не всі компанії готові розкривати детальну інформацію про наявні в них перспективні технології, інноваційні нематеріальні активи, витрати на дослідження та розробки, оскільки це дозволить конкурентам скоригувати власні стратегічні дії, що впливатиме на ефективність діяльності корпоративної структури, що оприлюднила інформацію.

Іншим негативним аспектом оприлюднення конфіденційної інформації є можливість порушення паритету між різними видами стейкхолдерів корпоративної структури, оскільки в окремих випадках деяка оприлюднена інформація може бути більш корисною для потенційних інвесторів, ніж для

діючих, або навпаки. Оскільки така інформація оприлюднюється не на основі певних правил або стандартів розкриття, окремі види стейкхолдерів можуть по-різному реагувати на її оприлюднення, в залежності від використовуваних у них моделей прийняття рішень, внаслідок чого може відбуватись асиметризація інформаційного простору корпоративної структури. Наприклад, повне розкриття інформації про організаційну структуру та внутрішню організацію діяльності корпоративної структури має важливе значення для його працівників, однак є зовсім непотрібною для міноритарних акціонерів, які позбавлені дієвих важелів впливу на її діяльність.

У березні 2019 року Консультативна рада Фонду МСФЗ випустила спеціальний документ, присвячений проблемам розкриття чуттєвої інформації, який стосується проблематики оприлюднення тієї облікової інформації, розкриття якої може загрожувати економічним інтересам її стейкхолдерів. Під чуттєвою інформацією в даному документі розуміється та інформація, розголошення якої може призвести до комерційних збитків для суб'єкта господарювання, прикладами якої є: переговорні позиції, стратегічні плани, невизначені позиції, конфіденційні дані, регулятивний контроль та репутаційні ризики [316, с. 7]. Загальною ідеєю публікації даного документу є те, що оскільки розкриття чуттєвої інформації має як свої переваги, так і свої недоліки, то необхідним є забезпечення їх балансу, тобто коли переваги від розкриття чуттєвої інформації будуть відповідати можливим витратам суб'єктів, які здійснюють таке розкриття. При цьому має бути забезпечена одноманітність вимог до подібних процедур розкриття чуттєвої інформації.

4. Необхідність понесення витрат на сприйняття додаткової інформації. З метою забезпечення дієвого комунікаційного зв'язку між додатково розкритою обліковою інформацією про діяльність корпоративної структури та економічними рішеннями, які приймаються на її основі стейкхолдерами, мають бути належним чином підготовлені суб'єкти прийняття рішень, які займаються сприйняттям та аналізом такої інформації, забезпечуючи підготовку проектів та моделей прийняття рішень. Для

здійснення такої підготовки мають бути понесені витрати на навчання суб'єктів сприйняття і аналізу, які повинні вміти перетворювати її на корисні знання, що можуть бути використані для управління корпоративною структурою (планування, моніторинг, контроль тощо), оцінки її діяльності по створенню довгострокової вартості, реалізації інвестиційної політики, надання позикових коштів в користування тощо. Оскільки інформація додаткового розкриття, зазвичай, подається в нестандартизованому вигляді та не перевіряється аудитом, суб'єкти її сприйняття також повинні вміти виявляти помилкову або викривлену за допомогою креативних облікових практик інформацію, подану в складному для сприйняття вигляді або інформацію значного обсягу, що також зумовлює понесення додаткових витрат на процедуру її обробки.

Проведений аналіз пропозицій щодо подальшого удосконалення додаткового розкриття облікової інформації в системі корпоративного управління дозволив виділити два їх основні напрями, які можуть бути на сьогодні реалізовані в сучасних умовах розвитку національної системи обліку (рис. 4.2).

Рис. 4.2. Напрями удосконалення додаткового розкриття облікової інформації в системі корпоративного управління (сформовано автором)

Таким чином, в умовах сьогодення створення ефективної системи обліково-аналітичного забезпечення діяльності корпоративних структур

передбачає необхідність перенесення уваги з розкриття інформації фінансового характеру, яка характеризує наявні можливості та поточні процеси створення вартості, на нефінансову інформацію про діяльність корпоративної структури (соціальну, екологічну, стратегічного спрямування тощо), яка дозволить охарактеризувати перспективи створення її довгострокової вартості та більш детально висвітлити особливості її соціально-орієнтованої, інноваційної та екологічної діяльності.

Доповнення фінансової звітності новими інструментами додаткового розкриття інформації про діяльність корпоративної структури спрямовано на оприлюднення загальної корпоративної поведінки не лише в напрямі розкриття інформації щодо фінансового благополуччя існуючих та перспектив потенційних акціонерів, а також і щодо ролі корпоративної структури у вирішенні важливих соціальних, екологічних та суспільних проблем, та в цілому забезпеченні сталого розвитку. Розкриття такої нефінансової інформації надає заінтересованим сторонам короткострокове і довгострокове бачення стратегічного розвитку корпоративної структури, тому подібна практика може створювати цінність для всіх членів суспільства.

В той же час, впровадження в діяльність корпоративних структур практики складання нових звітів не дозволяє напряму підвищити рівень задоволення потреб стейкхолдерів в необхідній для них нефінансовій інформації, оскільки такі звіти можуть викривляти економічну дійсність за різних причин, бути неповними або достатньо агрегованими, і навпаки, перевантажувати при цьому користувачів зайвою інформацією, створюючи інформаційний шум, а не відображаючи особливості діяльності корпоративних структур, які не показує фінансова звітність. Наприклад, за результатами проведеного турецькими вченими А.Ф. Далкілічем та С.А. Лімончіоглу дослідження [304, с. 11586], що стосувалось оприлюднення компаніями облікової інформації на Стамбульській фондовій біржі, було встановлено, що значна кількість додатково оприлюдненої до фінансової звітності деталізованої інформації не відповідає цілям інформаційних вимог і

є причиною інформаційного зашумлення, яке створює додаткові перешкоди щодо розуміння реального стану справ у компаній, що здійснюють таке додаткове розкриття інформації.

Виходячи з цього, для того, щоб досягти необхідних завдань, поставлених перед складанням таких звітів, що забезпечують додаткове розкриття облікової інформації, при організації порядку складання та оприлюднення таких звітів корпоративними структурами необхідно враховувати наступні рекомендації:

1) Встановити та проаналізувати, якої саме інформації в умовах сьогодення потребують основні стейкхолдери корпоративної структури, які приймають на її основі інвестиційні та позикові рішення, а також інші члени суспільства, життя яких пов'язане з її діяльністю (місцева громада тощо);

2) Збільшити регулярність формування таких звітів (квартал, місяць, в залежності від запиту), а не публікувати їх лише раз на рік, подібно до річної фінансової звітності;

3) Збільшити кількість напрямів та показників, які будуть розкриватись в таких звітах у відповідності до наявних потреб стейкхолдерів та особливостей діяльності корпоративної структури, а не лише базуватись на існуючих рекомендаціях щодо їх складання;

4) Покращити рівень доступності до складених звітів додаткового розкриття шляхом їх оприлюднення на корпоративних сайтах та більш активним донесенням інформації про них до різних груп стейкхолдерів, зокрема, через загальнодоступні засоби масової інформації;

5) Покращити якість інформації, що розкривається в таких додаткових звітах, що може досягатися підвищенням ефективності функціонування суб'єктів їх складання шляхом: підвищення рівня їх кваліфікації (професійна підготовка за сертифікованими програмами складання нефінансової звітності (GRI, <IR>, ESG та ін.); мінімізації можливості здійснення управлінського опортунізму за допомогою наявних корпоративних інструментів; залучення додаткових суб'єктів внутрішнього або зовнішнього контролю для перевірки

процедур її складання; залучення аутсорсингових послуг висококваліфікованих аудиторських та консалтингових компаній для формування та оприлюднення таких звітів.

4.2. Удосконалення чинної практики додаткового розкриття облікової інформації

Одним із засобів розвитку додаткового розкриття облікової інформації корпоративними структурами на вимогу їх стейкхолдерів є оприлюднення приміток до річної фінансової звітності. Однак, існуюча структура та змістовне наповнення такої форми фінансової звітності в сучасних умовах розвитку системи корпоративного управління не відповідає зростаючим вимогам, що зумовлює необхідність пошуку шляхів її удосконалення. Для забезпечення ефективного управління корпоративними структурами та прийняття дієвих рішень їх інвесторами і позичальниками необхідно враховувати особливості їх діяльності, які характеризуються існуванням специфічної облікової політики, яка реалізується в умовах виникнення агентської проблеми, значною кількістю застосовуваних професійних суджень та значною кількістю власників та внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів.

Незважаючи на свою достатню нерозвиненість на сьогодні практика додаткового розкриття облікової інформації для корпоративних структур в Україні регулюється законодавчо. Так, необхідність формування приміток до річної фінансової звітності визначається НП(С)БО 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності” [124], а ст. 1 Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” [161] (з 05.10.2017 року) визначається необхідність формування середніми та великими підприємствами Звіту про управління, тобто документу довільної форми, що містить фінансову та нефінансову інформацію, яка характеризує стан і перспективи розвитку

підприємства та розкриває основні ризики і невизначеності, пов'язані з його діяльністю (економічною, екологічною, соціальною тощо). Впровадження вимоги щодо обов'язковості публікації Звіту про управління всіма корпоративними структурами в Україні є результатом врахування світових тенденцій розвитку системи корпоративної звітності, а також наслідком політики гармонізації національної системи обліку з Директивами ЄС, зокрема, приведення національного облікового законодавства у відповідність до Директив 2013/34/ЄС та 2014/95/ЄС, присвячених питанням розкриття нефінансової інформації про діяльність підприємств.

Примітки до фінансової звітності слід розглядати як засіб додаткового аналітичного, тобто, більш деталізованого, розкриття облікової інформації про діяльність підприємства, а також деталізованого опису процедурних аспектів, які використовувались під час її формування (оцінка, переоцінка, зменшення корисності тощо), що дозволяє користувачам зрозуміти необхідні деталі щодо тієї інформації, яка наведена в фінансовій звітності, або одержати додаткову інформацію, наприклад, щодо окремих балансових та позабалансових рахунків, що дозволить скоригувати свою думку користувачам відносно інформації, наведеної в фінансовій звітності. В цілому примітки до річної фінансової звітності дозволяють пояснити, яким чином в обліковій системі було визначено фінансовий результат, більш повно описують ті припущення, які були покладені в основу реалізації облікової політики підприємства, та розкривають більш деталізовану інформацію по основних об'єктах бухгалтерського обліку.

На думку угорських дослідників В. Фенівеш, З. Башча, З. Земана, Е. Бошкей та Т. Тарнощі для того, щоб компанії могли стабільно рости і створювати цінність в умовах сталого економічного зростання і, таким чином, збільшувати багатство, їм важливо знати ключові особливості та ефективність роботи компаній-партнерів. Основними джерелами інформації про діяльність компаній-партнерів є фінансова звітність та примітки до фінансової звітності [322, с. 146]. Таким чином автори підкреслюють роль

приміток до річної фінансової звітності в управлінні вартістю компаній, оскільки саме в них розкриваються визначальні особливості системи організації обліку, що дозволяють зрозуміти ініціативи та плани компанії щодо основних факторів створення та руйнування її вартості.

В системі корпоративного управління дуже важливою роль приміток до фінансової звітності є для аудиторів, які використовують їх для підтвердження достовірності фінансової інформації, що підлягає оприлюдненню, а також для перевірки ефективності діяльності корпоративної структури. Зокрема, оскільки там розкривається інформація, яка є і підставою для здійснення (професійні судження, оцінки) і результатом реалізації облікової політики корпоративної структури, то за допомогою даного виду звітності можна виявити опортуністичну поведінку менеджерів, які відповідають за процес організації та ведення бухгалтерського обліку.

Важливість приміток до річної фінансової звітності в прийнятті інвестиційних та позикових рішень заінтересованими стейкхолдерами також підтверджує публікація FASB у 2012 році дискусійного документу “Концептуальна основа розкриття” [315, с. 3], в якому обговорювалась ефективність розкриття інформації в них. Зокрема, в даному документі визначені наступні рекомендації щодо покращення додаткового розкриття облікової інформації в примітках до річної фінансової звітності; 1) Удосконалення вимог розкриття інформації; 2) Врахування особливостей функціонування компаній, що звітуються; 3) Врахування рівня конфіденційності інформації, що підлягає оприлюдненню; 4) Удосконалення форми представлення інформації; 5) Уточнення змісту розкриття проміжної інформації.

В той же час, проведений аналіз діяльності вітчизняних корпоративних структур засвідчує, що більшість з них ставляться до складання даної форми фінансової звітності досить поверхово, не розкриваючи там всю необхідну для внутрішніх та зовнішніх стейкхолдерів інформацію. Однією з основних передумов цього є використання достатньо спрощеної у порівнянні із

подібними звітами, що оприлюднюються зарубіжними компаніями, формою приміток до річної фінансової звітності, затвердженою Наказом Міністерства фінансів України № 302 від 29.11.2000 року, з останніми змінами від 31.05.2019 року [123], згідно якої визначені конкретні об'єкти, по яким має бути надано розширену інформацію і в якому саме вигляді. Хоча, окрім цього, в окремих національних П(С)БО вводяться деякі доповнення стосовно того, що також має розкриватись в примітках до річної фінансової звітності. Так, в п. 6-10 в розділі IV НП(С)БО 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності” [124] зазначається, яка інформація має бути розкрита в примітках до річної фінансової звітності, окрім цього, деякі вимоги щодо розкриття інформації про вартість активів підприємства наводяться у відповідних П(С)БО (основні засоби – п.п. 36.1 П(С)БО 7, нематеріальні активи – п.п. 36.1 П(С)БО 8, дебіторська заборгованість – п.п. 31 П(С)БО 10). Також в п. 20-23 П(С)БО 6 “Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах” наведено вимоги щодо розкриття в фінансових звітах інформації щодо виправлення помилок, зміни в облікових оцінках та в обліковій політиці, а також події після дати балансу [152]. В результаті менеджери корпоративних структур, відповідальні за розкриття інформації про їх діяльність, не приділяють належну увагу формування даного виду звітності, акцентуючи переважну увагу формуванню Звіту керівництва (звіту про управління), що є елементом річної інформації емітента цінних паперів. Існування такої ситуації, на нашу думку, не дозволяє забезпечити формування належного рівня облікової прозорості в корпоративних структурах.

Ще одним свідченням неврахування важливості ролі приміток до річної фінансової звітності як засобу інформування стейкхолдерів про діяльність вітчизняних корпоративних структур є приділення недостатньої уваги даній проблематиці з боку вітчизняних науковців. Наприклад, в ґрунтовному теоретико-методологічному дослідженні, присвяченому сучасним проблемам формування фінансової звітності підприємств, проведеному проф. А.В.Озеран [130, с. 287-327], навіть при розгляді підходів до формування

окремих форм фінансової звітності, дана форма залишилась поза увагою. В той же час, примітки до річної фінансової звітності виступають досить поширеним об'єктом наукових досліджень для науковців зарубіжних країн. Наприклад, К. Вілкінсоном та А.Б. Чижевські [451, с. 129-130] було досліджено примітки до річної фінансової звітності 100 американських компаній та визначено, що вони є складними для сприйняття та значною мірою недоступними для суб'єктів, які не володіють належним рівнем фінансової грамотності. Турецькі дослідники А.Ф. Далкіліч та С.А. Лімончіоглу [304] дослідили особливості політики щодо розкриття приміток до фінансової звітності компаній, акції яких котируються на Стамбульській фондовій біржі (ISE), а також запропонували рекомендації щодо врегулювання даного процесу з метою забезпечення належного рівня якості облікової інформації.

З метою створення необхідних передумов для підвищення рівня облікової прозорості та зменшення можливості щодо реалізації опортуністичної поведінки агентами в процесі використання креативних облікових практик пропонуємо удосконалити існуючу форму приміток до річної фінансової звітності шляхом її доповнення обов'язковим розділом XVI “Професійні судження, припущення та облікова політика”, який буде складатись з двох підрозділів. Хоча в п. 6 НП(С)БО 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності” і зазначається, що підприємство повинно висвітлювати обрану облікову політику шляхом опису принципів оцінки статей звітності та методів їх обліку [124], однак що розуміється під такими методами і принципами залишається незрозумілим, оскільки обґрунтування таких понять в національному обліковому законодавстві відсутнє. Відповідно, це також підтверджує необхідність формування конкретних рекомендацій щодо відображення додаткової інформації відносно облікової політики корпоративної структури в примітках до річної фінансової звітності.

В першому підрозділі “Професійні судження та припущення” мають бути розкриті прийняті професійні бухгалтерські судження, оцінки та

припущення, що впливають на застосування облікової політики корпоративної структури та показники всіх елементів фінансової звітності, що знайшли своє відображення в ній. Професійні судження мають бути відокремлені від оцінок та припущень, та розкриті в контексті конкретних об'єктів обліку, щодо яких вони були застосовані, з посиланням на інші розділи приміток до річної фінансової звітності, де можна побачити результати застосування таких суджень.

В даному підрозділі також має бути розкрита інформація про припущення та невизначеності, що виникали в процесі здійснення облікової оцінки (визнання, оцінка об'єктів обліку, вимірювання розміру доходів та витрат, визначення справедливої вартості, визначення рівня зменшення корисності активів тощо), і які мали значний ризик і могли спричинити суттєве коригування показників фінансової звітності в тому періоді, за який вона була сформована. Такі припущення також мають бути розкриті в контексті конкретних об'єктів обліку, щодо яких вони були застосовані, з посиланням на інші розділи приміток до річної фінансової звітності, де наводиться інформація про них.

Окрім цього, в даному підрозділі приміток до річної фінансової звітності можуть розглядатися не лише реалізовані, а й нереалізовані професійні судження або фактори, що могли б впливати на процес їх реалізації. Наприклад, Швейцарська компанія "Industry Ltd." в примітках до фінансової звітності за 2015 рік наводить альтернативні принципи обліку стосовно різних об'єктів обліку, які могли б бути реалізовані в рамках облікової політики даної компанії за виконання певних умов та обставин, або у випадку вибору певних припущень, що могло б вплинути на показники фінансової звітності компанії [428, с. 7].

Особлива увага в даному підрозділі також має бути приділена порядку оцінки фінансових та нефінансових активів корпоративної структури за справедливою вартістю, оскільки процес її здійснення значною мірою перебуває під впливом суб'єктивних факторів (інформація для здійснення

оцінки на кожному з трьох виділених ієрархічних рівнів тощо). Вся інформація про здійснені суб'єктами оцінювання в процесі вимірювання справедливої вартості припущення має розкривати об'єкти, щодо яких вони були застосовані, з посиланням на інші розділи приміток до річної фінансової звітності, де наводиться інформація про них. Також мають бути розкриті всі можливі заборони або обмеження щодо можливості застосування оціночних припущень щодо кожного об'єкта обліку корпоративної структури.

В другому підрозділі “Облікова політика” має бути розкритий основний оціночний базис (історична або справедлива вартість) стосовно всіх об'єктів, які знайшли відображення в фінансовій звітності, а також подана деталізована інформація щодо послідовності застосування корпоративної облікової політики та стосовно найбільш значимих облікових політик корпоративної структури в розрізі окремих об'єктів облікового відображення. В розрізі кожного об'єкта, щодо якого застосовувалась індивідуальна облікова політика, має бути розкрита детальна інформація щодо обставин та причин її обрання, з посиланням на обліковий стандарт, яким дозволяється застосовувати обрані в обліковій політиці вимоги до визнання, оцінки тощо.

Подібна практика розкриття необхідної для стейкхолдерів інформації про порядок і причини реалізації професійних суджень, оціночні припущення та особливості реалізації облікової політики в розрізі всіх об'єктів обліку в примітках до річної фінансової звітності є поширеною лише для тих вітчизняних компаній, які складають звітність за МСФЗ. Наприклад, агроіндустріальний холдинг “МХП” випустив звіт “Annual report and accounts 2018”, в якому розкривається основна фінансова інформація про його діяльність, і значна увага також приділена розкриттю інформації в примітках до фінансової звітності. Зокрема, в примітках до цього звіту розкриваються найбільш значимі облікові політики в розрізі об'єктів обліку та критичні облікові судження і джерела здійснення оцінки в умовах невизначеності [382, с. 119-134]. Надання такої інформації стейкхолдерам дозволяє більш

детально зрозуміти зміни, які відбулись в фінансовому стані та результатах діяльності корпоративної структури, а також визначити причини, через які були здійснені ті чи інші критичні судження в процесі застосування облікової політики (причини здійснення переоцінки об'єктів обліку за справедливою вартістю, оцінки строку корисного використання об'єктів, визнання відкладених податкових активів).

Ще одним недоліком чинної структури ф. 5 Примітки до річної фінансової звітності є відсутність інформації про пов'язані сторони, що є особливо актуальним для корпоративних структур, оскільки їх взаємодія є однією з причин погіршення якості корпоративного управління, і розкриттю даної інформації має бути приділена особлива увага. Це обґрунтовується тим, що суб'єкти прийняття рішень в корпоративній структурі (директори, менеджери різних рівнів) можуть одночасно бути власниками її цінних паперів або бути пов'язані за допомогою інших форм зв'язку, що може визначати особливості здійснення їх управлінської поведінки, яка в окремих випадках може ставати опортуністичною, що може шкодити інтересам інших стейкхолдерів корпоративної структури. З метою вирішення вищенаведеної ситуації пропонуємо включити до складу даної форми звітності розділ XVII "Пов'язані сторони", який буде складатись з трьох підрозділів.

В першому підрозділі "Суб'єкти контролю корпоративної структури" слід розкривати інформацію щодо основного її власника, який здійснює контроль над її діяльністю. В другому розділі "Операції з директорами та основними менеджерами" слід надавати інформацію по операціях корпоративної структури з її менеджерами, зокрема: видача позик директорам та менеджерам; надання основної та додаткової винагороди менеджерам (пільги, бонуси, додаткові одноразові виплати тощо); операції менеджменту з цінними паперами корпоративної структури, що перебувають в їх власності, та іншими активами, що відіграють важливе значення в її діяльності. В третьому розділі "Інші операції з пов'язаними сторонами" слід розкривати інформацію про ті операції корпоративної структури (надання

позик, одержання дивідендів, роялті тощо), що певною мірою стосуються суб'єктів їх здійснення або суб'єктів управління корпоративною структурою. До таких операцій відносяться операції зі спільними та асоційованими підприємствами, суб'єктами державно-приватного партнерства та іншими підприємствами, інформація про діяльність яких потрапляє до консолідованої звітності корпоративної структури.

Однією з основних проблем використання приміток до річної фінансової звітності як засобу додаткового розкриття облікової інформації є те, що вони складаються лише щорічно, що не дозволяє більш оперативно інформувати стейкхолдерів про зміни, які відбулись в діяльності корпоративної структури, та причини їх виникнення і припущення, що були покладені в основу її облікової політики.

В останні роки міжнародні облікові регулятори (FASB, IASB) підкреслювали необхідність удосконалення процесу додаткового розкриття облікової інформації, яка б більш ефективно відображала економічну діяльність публічних компаній і яка була б більш актуальною для різних видів стейкхолдерів. З метою вирішення цієї проблеми ними пропонувались різноманітні нововведення та ініціативи. Так, в дискусійному документі "Концептуальна основа розкриття" [315, с. 74], опублікованому FASB у 2012 році, піднімалось питання щодо уточнення змісту і періодичності розкриття інформації в примітках до проміжної фінансової звітності. В ньому була висловлена пропозиція щодо необхідності публікації приміток більш частіше, разом з проміжною (щоквартальною) фінансовою звітністю. Основною причиною доцільності таких пропозицій є те, що в умовах сучасного динамічного світу до системи бухгалтерського обліку висуваються нові вимоги, зокрема, здатність більш активно реагувати на зміни в зовнішньому середовищі корпоративних структур. Як наслідок, для забезпечення такої адекватної реакції необхідно регулярно переглядати використовувані оцінки (їх відхилення від ринкової вартості) та основні припущення, що були покладені в основу професійних бухгалтерських

суджень та що були використані в процесі реалізації облікової політики корпоративної структури. При цьому така проміжна інформація повинна розкривати лише наявні зміни за визначений звітний період, а не дублювати ту інформацію, що була наведена в примітках до річної фінансової звітності. Саме така актуальна інформація про діяльність корпоративної структури потенційно є найбільш корисною для її стейкхолдерів.

Виходячи з вищенаведеного з метою підвищення якості інформування про діяльність корпоративних структур суб'єктів прийняття рішень пропонуємо складати примітки до проміжної фінансової звітності (піврічні або кварталні). На сьогодні така можливість заборонена згідно чинного законодавства, зокрема, в п. 2 “Порядку подання фінансової звітності” зазначається, що підприємства, які складають фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність за НП(С)БО або НП(С)БОДС, складають проміжну фінансову звітність, яка охоплює відповідний період (I квартал, перше півріччя, дев'ять місяців), наростаючим підсумком з початку звітного року у складі балансу та звіту про фінансові результати [153]. Тобто в даному документі наведено дві конкретні форми звітності, які повинні складатись за проміжні періоди для підприємств, які ведуть бухгалтерський облік та фінансову звітність згідно національних П(С)БО.

Однак, можливість складання приміток до проміжного фінансового звіту, які містять стислий виклад суттєвих облікових політик та іншу пояснювальну інформацію, визначається в п. 5 г. МСФЗ 34 “Проміжна фінансова звітність” [114]. Практика складання приміток до проміжної фінансової звітності на сьогодні є поширеною для багатьох світових компаній, які турбуються про якість оприлюднюваної облікової інформації та про власних стейкхолдерів. Наприклад, група компаній “L'Oréal” оприлюднила в червні 2019 року піврічний фінансовий звіт [372] на основі використання вимог МСФЗ 34, в якому також були наведені примітки до скороченої консолідованої фінансової звітності, де була розкрита інформація про використовувані принципи бухгалтерського обліку, зміни в обліковій

політиці за 2018 та перше півріччя 2019 року, а також деталізована інформація в розрізі основних об'єктів обліку та подій після дати балансу 2018 р. Необхідність складання такої звітності визначається як національними вимогами, що висуваються до корпоративних структур (Французький валютно-фінансовий кодекс), так і внутрішньо корпоративними нормами (Рішення загальних зборів акціонерів групи компаній "L'Oréal") та спрямовані на підвищення якості системи корпоративного управління. Вищенаведене підтверджує необхідність нормативного закріплення та практичного запровадження в діяльності вітчизняних корпоративних структур вимоги щодо необхідності розкриття приміток до проміжної фінансової звітності із запропонованими удосконаленнями.

Іншим напрямом розвитку додаткового розкриття облікової інформації в системі корпоративного управління є удосконалення змістовного наповнення та порядку представлення корпоративними структурами Звіту про управління. У жовтні 2017 року в ст. 2 Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" [161] було введено вимоги щодо обов'язковості формування Звіту про управління середніми та великими підприємства в Україні. До таких підприємств відносяться ті, показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом із таких трьох критеріїв (сукупна вартість активів яких становить: для середніх – до 20 млн. євро; для великих – понад 20 млн. євро; чистий дохід від реалізації яких становить: для середніх – до 40 млн. євро; для великих – понад 40 млн. євро; середня кількість працівників яких становить: для середніх – до 250 осіб; для великих – понад 250 осіб). Однією з особливостей складання Звіту про управління для середніх підприємств є те, що вони мають право не відображати в ньому нефінансову інформацію, а лише фінансову.

Перші Звіти про управління та Консолідовані звіти про управління українськими підприємствами та банками почали оприлюднюватись після

закінчення 2018 року. Звітним періодом для складання таких звітів є календарний рік, який починається з 1 січня кожного року та закінчується 31 грудня. Звіт про управління слід оприлюднювати в повному обсязі разом із річною фінансовою звітністю й аудиторським звітом на власній веб-сторінці або веб-сайті підприємства. Підприємства, що становлять суспільний інтерес (за винятком великих підприємств, які не є емітентами цінних паперів), публічні корпоративні структури повинні оприлюднювати Звіт про управління не пізніше ніж до 30 квітня наступного за звітним року. Великі підприємства, які не є емітентами цінних паперів, та середні підприємства оприлюднюють Звіт про управління не пізніше ніж до 1 червня наступного за звітним року.

Якщо спочатку введення вимоги щодо необхідності обов'язкового оприлюднення Звіту про управління великими та середніми підприємствами не підкріплювалось жодними рекомендаціями щодо його змістовного наповнення, то вже в грудні 2018 року Наказом Міністерства фінансів України № 982 було затверджено Методичні рекомендації зі складання Звіту про управління, які можуть застосовуватися підприємствами, організаціями та іншими юридичними особами усіх форм власності (крім банків, бюджетних установ, мікропідприємств та малих підприємств) [113]. Дані рекомендації більшою мірою повторюють та розкривають основні підходи до оприлюднення нефінансової інформації, що були визначені в Директивах 2013/34/ЄС та 2014/95/ЄС. Однак, якщо вищенаведені Директиви є обов'язковими до виконання підприємствами, які зобов'язані розкривати нефінансову інформацію, то вітчизняні методичні рекомендації є лише одним з можливих варіантів її представлення, однак підприємства, які повинні скласти Звіт про управління, не зобов'язані це робити в обов'язковому порядку. В табл. 4.2 наведено напрями розкриття інформації, які регламентуються Методичними рекомендаціями зі складання звіту про управління та Директивами ЄС.

Таблиця 4.2

Напрями формування інформації згідно Методичних рекомендацій зі складання звіту про управління, Директиви 2013/34/ЄС та Директиви 2014/95/ЄС (сформовано автором на основі [113; 313; 314])

<i>Методичні рекомендації зі складання Звіту про управління (р. II, п. 2, п. 4)</i>	<i>Директива 2013/34/ЄС (ст. 19)</i>	<i>Директива 2014/95/ЄС (ст. 1)</i>
<p>Напрями формування звіту:</p> <ul style="list-style-type: none"> – організаційна структура та опис діяльності підприємства; – результати діяльності; – ліквідність та зобов'язання; – екологічні аспекти; – соціальні аспекти та кадрова політика; – ризики; – дослідження та інновації; – фінансові інвестиції; – перспективи розвитку; – корпоративне управління (складають підприємства – емітенти цінних паперів, цінні папери яких допущені до торгів на фондових біржах або щодо цінних паперів яких здійснено публічну пропозицію). Великі підприємства, середня кількість працівників яких на дату складання річної фінансової звітності перевищує критерій у 500 працівників, включають у звіт про управління нефінансові показники діяльності, що містять інформацію щодо впливу його діяльності, зокрема на навколишнє середовище, довкілля, соціальні питання, у тому числі питання соціального захисту працівників підприємства, поваги прав людини, боротьби з корупцією та хабарництвом, а саме: <ul style="list-style-type: none"> – стислий опис моделі діяльності підприємства; – опис політики, яку провадить підприємство, щодо зазначених питань; – результат такої політики; – основні ризики, пов'язані із зазначеними питаннями, що стосуються діяльності підприємства, у тому числі (якщо доречно) ділові відносини, продукція або послуги, які можуть спричинити негативні наслідки у цих сферах, та яким чином підприємство здійснює управління цими ризиками; основні нефінансові показники, що характеризують діяльність підприємства 	<ul style="list-style-type: none"> (а) ймовірні перспективи подальшого розвитку підприємства; (б) діяльність у сфері досліджень і розробок; (с) інформація про придбання власних акцій; (d) наявність філій підприємства; (е) використання підприємством фінансових інструментів та, якщо це суттєво для оцінки його активів, зобов'язань, фінансового стану та прибутків та збитків; (і) мета та політика підприємства щодо управління своїми фінансовими ризиками, у тому числі його політика хеджування кожного основного виду прогнотованих операцій, для якого застосовується облік хеджування; (ii) ціновий ризик, кредитний ризик, ризик ліквідності та ризик грошових потоків, на які наражається підприємство. 	<p>Нефінансова звітність, що містить інформацію в обсязі, необхідному для розуміння розвитку, діяльності, стану та впливу на діяльність підприємства, що стосується, як мінімум, екологічних, соціальних та службових питань, поваги до прав людини, боротьби з корупцією та хабарництвом, включаючи: (а) короткий опис бізнес-моделі підприємства; (б) опис політики, яку проводить підприємство стосовно цих питань, включаючи реалізовані процеси належної ретельності; (с) результати цієї політики; (d) основні ризики, пов'язані з тими питаннями, пов'язаними з діяльністю підприємства, включаючи, де це доцільно і пропорційно, його ділові відносини, продукти чи послуги, які можуть спричинити несприятливий вплив у цих сферах, і те, як підприємство управляє цими ризиками; (е) нефінансові ключові показники ефективності, що стосуються конкретного бізнесу.</p>

Якщо в Директиві 2013/34/ЄС були встановлені загальні вимоги стосовно того, що повинно бути розкрито підприємствами в Звіті про управління, то в Директиві 2014/95/ЄС вже безпосередньо визначені ті компоненти нефінансової звітності, які мають розкриватись у складі Звіту про управління або окремого нефінансового звіту підприємства. В результаті проведення порівняльного аналізу можна констатувати, що Методичні рекомендації зі складання Звіту про управління фактично дублюють майже всі основні положення Директив ЄС, що дозволяє говорити про гармонізацію вітчизняного законодавства в частині формування фінансової та нефінансової інформації про діяльність підприємства в Звіті про управління.

Однак, все ж таки, існують деякі відмінності між розглянутими Методичними рекомендаціями та Директивами ЄС в частині розкриття нефінансової інформації. Так, згідно п. 4 Директиви 2014/95/ЄС⁴ якщо суб'єкт господарювання готує окремий звіт, що відповідає тому ж фінансовому року, незалежно від того, покладаючись на національну, союзнуну чи міжнародну рамки та охоплюючи інформацію, необхідну для нефінансової звітності, передбаченої в пункті 1, держави-члени можуть звільнити це зобов'язання від зобов'язання щодо підготовки нефінансової звітності, передбаченої пунктом 1, за умови, що такий окремий звіт: (а) публікується разом із звітом керівництва відповідно до статті 30; або (б) стає оприлюдненим протягом розумного періоду часу, що не перевищує шести місяців після дати балансу на веб-сайті підприємства та згадується у звіті про управління [314]. В українському законодавстві така норма відсутня, і Звіт про управління з нефінансовою інформацією повинні готувати всі суб'єкти, які підпадають під вимоги великих підприємств. Однак, як показує аналіз оприлюдненої звітності вітчизняних корпоративних структур, ті з них, які оприлюднюють окремі спеціалізовані звіти (“Кондитерська корпорація Roshen” – “Соціальний звіт 2017-2018”, “Carlsberg Ukraine” – “Звіт зі сталого розвитку 2018”, “Система компаній Кока-Кола Україна” – “Звіт зі сталого розвитку 2018”), де розкривається нефінансова інформація, взагалі не

публікують Звіти про управління, таким чином наслідуючи прийняту європейську практику, однак порушуючи при цьому вимоги щодо обов'язковості оприлюднення Звіту про управління разом з фінансовою звітністю.

Іншою відмінністю в регулюванні порядку розкриття додаткової облікової інформації в Звіті про управління є те, що згідно даних рекомендацій середні підприємства мають можливість не відображати у Звіті про управління нефінансову інформацію, внаслідок чого окремі корпоративні структури, які відносяться до середніх підприємств, виходячи з відсутності обов'язкової вимоги щодо оприлюднення такої інформації, можуть складати Звіт про управління таким чином, що це не забезпечуватиме підвищення рівня корпоративної прозорості, оскільки переважна більшість наведеної в ньому інформації буде дублювати інформацію фінансової звітності та приміток до неї.

На сьогодні таку ситуацію можна спостерігати на прикладі розкриття додаткової облікової інформації зарубіжними компаніями, коли окремі складові Звіту про управління (ризики, корпоративне управління, інформація по основних об'єктах обліку тощо) перетинаються з інформацією, яка розкривається в примітках до річної та проміжної фінансової звітності. Наприклад, група компаній "L'Oréal" в примітках до піврічного фінансового звіту [372], в частині інформації про похідні фінансові інструменти також розкриває інформацію про вплив на них ринкових ризиків (валютних, процентних, ризики інвестування в акції). При цьому, інформація про основні ризики і невизначеності діяльності корпоративної структури має розкриватись також в її Звіті про управління. Вищенаведений приклад дозволяє ідентифікувати важливу проблему, яка стосується побудови системи обліково-аналітичного забезпечення діяльності корпоративних структур, яка полягає в необхідності усунення дублювання додаткового розкриття облікової інформації, що в цілому сприятиме як підвищенню

економічної ефективності функціонування такої системи, так і підвищенню рівня сприйняття такої інформації стейкхолдерами.

Ще однією відмінністю в порядку розкриття облікової інформації в Звіті про управління, що регламентується вітчизняними методичними рекомендаціями та відповідними Директивами ЄС, яка є однією з визначальних, оскільки впливає на існуючу політику корпоративних структур щодо додаткового розкриття облікової інформації фінансового та нефінансового характеру за допомогою Звітів про управління, є порядок штрафування за їх неоприлюднення, несвоєчасне оприлюднення або здійснення викривлень чи приховування інформації.

В ст. 51 Директиви 2013/34/ЄС зазначається, що держави-члени ЄС встановлюють штрафи за порушення національних положень, ухвалених відповідно до Директиви, та вживають усіх заходів, необхідних для забезпечення стягнення таких штрафів. Передбачені штрафи повинні бути ефективними, пропорційними та стримувальними [313]. Аналіз існуючої практики регулювання порушень щодо оприлюднення Звітів про управління та інших звітів з нефінансовою інформацією дозволяє констатувати, що хоча штрафи за подібне правопорушення відрізняються в різних країнах ЄС, однак вони є досить суттєвими, і стосуються не лише осіб, відповідальних за складання нефінансової звітності (директорів, менеджерів, членів спостережної ради), а й інших суб'єктів корпоративних структур, причетних до її формування, перевірки та оприлюднення (внутрішніх аудиторів, контролерів, зовнішніх аудиторів).

Провівши аналіз існуючих форм покарання у разі недотримання вимог щодо оприлюднення нефінансової інформації в країнах ЄС, американські дослідники Дж.Л. Вебер, С.Е. Піппін, Дж. Вріланд та Дж.А. Вонг відмічають, що 27 країн включають певну форму покарання, а в трьох країнах (Естонія, Нідерланди та Іспанія) не згадується про покарання. Залежно від конкретної країни, ці штрафи можуть оцінюватися окремими відповідальними особами. Крім того, вони можуть бути оцінені у кожному конкретному випадку

(Великобританія), бути відносно низькими (наприклад, від 50 до 1500 євро), (Португалія), або бути досить значущими (до 1 мільйону євро у Латвії або “штраф А” чи позбавлення волі в Ірландії) [447].

Як відмічають К. Джефрі, Дж. Тенвік та Дж. Біччіоло, у Великобританії та Німеччині за відсутність підготовки та публікації звітів з нефінансовою інформацією відповідно до наявних вимог директорам висувається кримінальне правопорушення, що в деяких країнах може завершитись позбавленням волі (Німеччина). При цьому суми штрафів є теж дуже значними, наприклад, якщо в Німеччині під час складання нефінансової звітності вчинено адміністративне правопорушення, на відповідальну особу можуть бути накладені штрафи: (а) максимум 2 000 000 євро; або (b) сума, що дорівнює двократній економічній вигоді, що виникає внаслідок порушення. Компанії також можуть нести відповідальність за адміністративне правопорушення. У цьому випадку корпорацію можна оштрафувати: максимум на 10 мільйонів євро; 5% від його річного обороту; на суму, яка дорівнює двократній економічній вигоді, що виникає внаслідок порушення [351, с. 25]. В Італії на будь-якого директора, який 1) відмовляється подати нефінансову звітність до реєстру компанії; 2) відмовляється додавати звіт з нефінансовою інформацією, перевірений аудитором; або 3) подає нефінансову звітність, що не відповідає вимогам, Італійською комісією з цінних паперів може бути накладене адміністративне грошове стягнення від 20 тис. до 100 тис. євро. Більше того, якщо директор упускає суттєву інформацію та / або включає неправдиві суттєві відомості у нефінансовій звітності, застосовувані штрафи становлять від 50 тис. до 150 тис. євро [351, с. 49].

В Україні, на відміну від більшості європейських країн, відсутнє покарання за неподання, несвоєчасне подання або за подання викривленої інформації в Звіті про управління. Це обґрунтовується тим, що оскільки такий звіт не відноситься до елементів фінансової звітності, то за його неподання або інші відхилення від встановлених рекомендацій відсутні

штрафні санкції. Як наслідок, на сьогодні ми маємо ситуацію, коли значною кількістю корпоративних структур такі звіти взагалі не складаються або не оприлюднюються, а в оприлюднених звітах, зазвичай, наводиться недостатня нефінансова інформація (поверхнева, не по всіх елементах, наведених в рекомендаціях, і переважно в описовій формі), що є свідченням недостатності використання даного інструменту для підвищення корпоративної прозорості. Існування такої ситуації також підтверджують представники ДПС України, зазначаючи, що штрафні санкції за неподання Звіту про управління нормами Податкового кодексу України не передбачені [45].

Оскільки нормативні вимоги, що встановлюють штрафи або покарання за неоприлюднення Звіту про управління, несвоєчасне оприлюднення або здійснення викривлень чи приховування інформації, відіграють найважливішу роль в забезпеченні корпоративної прозорості, пропонуємо регламентувати розміри таких штрафів, що, на нашу думку, створюватиме адекватні передумови для вирішення даної проблеми.

Першим способом такої регламентації є внесення змін до Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”, зокрема, шляхом поширення на Звіт про управління всіх вимог щодо порушення порядку його подання як і до всіх видів фінансової звітності. Наприклад, внаслідок цього у випадку порушення порядку подання та оприлюднення Звіту про управління особи, відповідальні за даний процес в корпоративній структурі, будуть нести адміністративну відповідальність згідно ст. 163, 164, 186 Кодексу України про адміністративні правопорушення [76], а у випадку неподання даного звіту як додатку до Податкової декларації з податку на прибуток підприємств та Звіту про використання доходів (прибутків) неприбуткової організації (ст. 46.2 Податкового кодексу України), передбачається накладання штрафу в розмірі 170 гривень. Аналогічні дії, вчинені платником податків, до якого протягом року було застосовано штраф за таке порушення, – тягнуть за собою накладення штрафу в розмірі 1020 гривень за кожне таке неподання або

несвоєчасне подання (ст. 120.1) [142]. Другим способом регламентації штрафних санкцій за порушення порядку складання та оприлюднення Звіту про управління є використання зарубіжного досвіду, зокрема, введення персональної відповідальності та штрафів, які розраховуються виходячи з його річного обороту (наприклад, в розмірі 5%) або від встановленої економічної вигоди, що виникає в результаті неоприлюднення необхідної нефінансової інформації.

Оскільки основною метою наповнення Звіту про управління нефінансовою інформацією є формування такої моделі корпоративної звітності, яка створить необхідні передумови для забезпечення корпоративної облікової прозорості за допомогою розкриття інформації соціально-екологічного спрямування, про інноваційну діяльність корпоративної структури, що дозволить зрозуміти особливості і перспективи розвитку її поточної діяльності та її конкурентні позиції на ринку, а також проаналізувати вплив діяльності корпоративної структури на суспільство, пропонуємо деталізувати існуючі вимоги Методичних рекомендацій зі складання звіту про управління (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Пропозиції щодо удосконалення напрямів формування інформації згідно Методичних рекомендацій зі складання звіту про управління (сформовано автором на основі [113])

<i>Вимоги методичних рекомендацій зі складання звіту про управління (р. III, п. 4, 5)</i>	<i>Доповнення до існуючих методичних рекомендацій зі складання звіту про управління</i>
1	2
За напрямом “Екологічні аспекти” наводиться інформація щодо впливу діяльності підприємства на навколишнє середовище, залежно від галузі, в якій функціонує підприємство та від заходів з охорони довкілля і зменшення	Нефінансові показники в розрізі напрямку “Екологічні аспекти”: <i>Показники загального призначення:</i> – запобігання та контроль забруднення (обсяг понесених витрат на зменшення викидів; обсяги витрат на контроль за здійсненням викидів, тощо); – вплив на навколишнє середовище від транспортування або від використання та утилізації продукції та послуг (кількість викидів оксиду сірки (оксиду азоту) на 1 пасажиро-кілометр; кількість викидів оксиду сірки (оксиду азоту) на 1 карго-кілометр, тощо);

1	2
<p>впливу діяльності підприємства на навколишнє середовище. За цим напрямом розкриваються показники, що характеризують:</p> <ul style="list-style-type: none"> – раціональне використання води; – управління відходами; – викиди парникових газів; – споживання енергії тощо. 	<ul style="list-style-type: none"> – виробництво органічної та зеленої продукції і послуг (% органічної чи зеленої продукції в загальному обсязі, тощо). <i>Показники в розрізі окремих об'єктів:</i> – раціональне використання води (кількість літрів забрудненої води на 1 тону виробленої продукції, тощо); – управління відходами (кількість відходів на 1 тону виробленої продукції; % перероблених відходів, тощо); – викиди парникових газів (кількість викидів парникових газів на 1 гривню доходу; кількість викидів парникових газів на 1 тону виробленої продукції, тощо); – споживання енергії (кількість спожитої енергії на 1 гривню доходу; кількість спожитої енергії на 1 працівника; % енергії в кВт/год. з джерел відновлювальної енергії в загальному обсязі спожитої енергії; % енергії в кВт/год. з комбінованого виробництва тепла та електроенергії в загальному обсязі спожитої енергії, тощо); – споживання енергії (кількість спожитої енергії на 1 гривню доходу; кількість спожитої енергії на 1 працівника; % енергії в кВт/год. з джерел відновлювальної енергії в загальному обсязі спожитої енергії; % енергії в кВт/год. з комбінованого виробництва тепла та електроенергії в загальному обсязі спожитої енергії, тощо).
<p>За напрямом “Соціальні аспекти та кадрова політика” наводиться інформація про:</p> <ul style="list-style-type: none"> – загальну кількість працівників та частку жінок на керівних посадах; – заохочення (мотивацію) працівників; – охорону праці та безпеку; – навчання та освіти персоналу; – рівні можливості працевлаштування; – повагу прав людини; заходи з боротьби з корупцією та хабарництвом тощо. 	<p>Нефінансові показники в розрізі напряму “Соціальні аспекти та кадрова політика”:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>загальна кількість працівників та частка жінок на керівних посадах</i> (співвідношення працівників чоловічої та жіночої статі в корпоративній структурі; співвідношення працівників чоловічої та жіночої статі на керівних посадах; кількість працівників в розрізі статі, які мають право на відпустки по догляду за дитиною, тощо); – <i>заохочення (мотивація) працівників</i> (частка працівників, які працюють за тимчасовими контрактами; кількість програм перекваліфікації працівників; середня тривалість працевлаштування 1 працівника; кількість посад, які необхідно пройти до посади топ-менеджера корпоративної структури, тощо); – <i>охорона праці та безпека</i> (кількість працівників, які беруть участь у заходах з високим ризиком виникнення аварій або захворювань; кількість виробничих нещасних випадків, одержаних або професійних захворювань за звітний період, тощо); – <i>навчання та освіта персоналу</i> (частка працівників, що пройшли перекваліфікацію серед всіх працівників; середні витрати на перекваліфікацію 1 працівника; середня кількість часу, витраченого на навчання на 1 рік на 1 працівника, тощо); – <i>рівні можливості працевлаштування</i> (кількість працівників з обмеженими можливостями в загальній кількості працівників; середні витрати, понесені корпоративною структурою на працевлаштування 1 працівника з обмеженими можливостями; рівень доступності документів та веб-сайтів для людей з обмеженими можливостями, тощо);

1	2
	<p>– <i>повага прав людини</i> (кількість скарг та відповідей на них, пов’язаних порушенням прав людини; кількість операцій корпоративної структури, що мають великий ризик щодо порушення прав людини; кількість заходів, проведених в корпоративній структурі за рік, що стосуються запобігання торгівлі людьми, примусової дитячої праці та небезпечних умов праці, тощо);</p> <p>– <i>заходи з боротьби з корупцією та хабарництвом</i> (кількість та види ризиків, пов’язаних з корупцією та судовими процесами; річні витрати, які виділяються на запобігання корупції та хабарництву; кількість працівників, які пройшли підготовку щодо стандартів та процедур антикорупційної політики; кількість витрат та штрафів на подання, судові позови, пов’язані з антиконкурентною боротьбою; тощо).</p>
<p>За напрямом “Дослідження та інновації” наводиться загальна інформація про дослідження, інноваційну діяльність та розробки, які проводяться підприємством, обсяг витрат на такі заходи та їх вплив на діяльність підприємства.</p>	<p>Нефінансові показники в розрізі напряму “Дослідження та інновації”:</p> <p>– <i>витрати на дослідження та розробки</i> (частка витрат на дослідження та розробки у загальних витратах корпоративної структури; частка капіталізованих витрат на розробки, тощо)</p> <p>– <i>внутрішньостворені нематеріальні активи</i> (обсяг внутрішньостворених нематеріальних активів; частка внутрішньостворених нематеріальних активів у складі всіх нематеріальних активів; обсяг нематеріальних активів, визнаних окремо в результаті об’єднання підприємств, тощо)</p> <p>– <i>дохідність інноваційних продуктів</i> (% доходів від інноваційної продукції в кінці життєвого циклу; % нових або модифікованих продуктів, що були впроваджені за звітний рік, тощо).</p>

Основним недоліком напряму “Екологічні аспекти”, що наводиться в Методичних рекомендаціях зі складання звіту про управління є те, що в ньому не наведено конкретних показників, які мають розкриватись в такому звіті, а виділено лише чотири групи об’єктів, в розрізі яких такі показники повинні бути оприлюднені. Окрім цього, виділені групи об’єктів є достатньо обмеженими та не враховують існування інших об’єктів, пов’язаних з екологічними аспектами функціонування підприємств (земля, нафта, газ, вугілля, ліси, тощо), а також можливість виділення нефінансових показників загального призначення, які стосуються неконкретного об’єкту, а в цілому ролі підприємства в функціонування навколишнього природного середовища. З метою усунення вищенаведених недоліків в табл. 4.3 було запропоновано набір загальних і найбільш поширених показників, які було

об'єднано в дві основні групи: показники загального призначення та показники в розрізі виділених об'єктів. Враховуючи особливості функціонування корпоративних структур в окремих галузях економіки з метою підвищення рівня їх корпоративної прозорості вищенаведений набір показників може бути доповнений із врахуванням їх галузевої специфіки.

Основним недоліком напряму “Соціальні аспекти та кадрова політика”, наведеного в методичних рекомендаціях зі складання звіту про управління є те, що виділені аспекти, в рамках яких розкривається інформація, є достатньо широкими, у складі яких може бути виділено значну кількість підвидів та груп показників. Тому доцільним є наведення базових показників в розрізі кожного з виділених напрямів, які можуть бути деталізовані в залежності від специфіки конкретної корпоративної структури та від наявних запитів стейкхолдерів щодо даного напряму розкриття істотної інформації, що стосується соціальних питань та особливостей функціонування працівників.

Важливу роль в створенні вартості корпоративної структури також відіграє її інноваційна діяльність, інформація про яку фактично відсутня у відокремленому вигляді в фінансовій звітності. З метою забезпечення надання стейкхолдерам такої інформації запропоновано розширити напрям “Дослідження та інновації” Звіту про управління трьома групами показників (витрати на дослідження та розробки, внутрішньостворені нематеріальні активи, доходність інноваційних продуктів), за кожною з яких виділено найбільш поширені та релевантні показники.

В Додатку К наведено удосконалену форма Звіту про управління в частині “екологічних аспектів”, “соціальних аспектів” та “досліджень й інновацій” на прикладі АТ “Рівнегаз”.

Окрім інформації екологічного та соціального спрямування, діяльності працівників в корпоративних структурах, інноваційної діяльності, з позиції корпоративного управління важливе значення для стейкхолдерів також має інформація про особливості функціонування самої такої системи. Однак враховуючи те, що всі емітенти цінних паперів в обов'язковому порядку

публікують Річний звіт керівництва, де розкривається деталізована інформація про діяльність системи корпоративного управління, вважаємо недоцільним розширювати інформацію, яка наводиться в Звіті про управління в частині даного розділу. Це дозволить уникнути дублювання потоків нефінансової інформації про діяльність системи корпоративного управління та в цілому зменшуватиме інформаційне навантаження на стейкхолдерів.

Проведений аналіз шляхів подальшого удосконалення чинної практики додаткового розкриття облікової інформації на прикладі Приміток до річної фінансової звітності та Звіту про управління дозволив виявити необхідність формування загальної політики на рівні корпоративної структури щодо розкриття подібної додаткової інформації в формі фінансових та нефінансових показників, що в цілому сприятиме:

- мінімізації витрат на здійснення додаткового розкриття (збору, підготовки, формування та оприлюднення) облікової інформації;
- усуненню дублювання інформації внаслідок здійснення додаткового розкриття та перенасичення стейкхолдерів неспівставною додатковою інформацією про діяльність корпоративної структури;
- змістовному розподілу шляхів додаткового розкриття облікової інформації (в примітках до річної фінансової звітності надається більш деталізована інформація щодо оприлюдненої фінансової звітності корпоративної структури та особливостей її формування (реалізована облікова політика, професійні судження тощо), а в Звіті про управління розкривається додаткова інформації по окремих об'єктах обліку та видах діяльності, які потребують найбільшої уваги з позиції стейкхолдерів (екологічна, соціальна та інноваційна діяльність корпоративної структури));
- визначенню шляхів подальшого розвитку системи синтетичного та аналітичного обліку екологічної, соціальної та інноваційної діяльності корпоративної структури, що дозволить розкривати фінансову та нефінансову інформацію про них за допомогою нових форм додаткового розкриття

4.3. Розвиток концепції інтегрованої звітності в корпоративних структурах

Розвиток глобального бізнес-середовища на початку XXI-го століття зумовив поступове формування нових вимог до інформації, яка оприлюднюється корпоративними структурами про їх діяльність, систему управління та показники, що відображають їх сталий розвиток та процеси створення вартості. У відповідь на це деякі корпоративні структури почали оприлюднювати інтегровані звіти у вигляді певного цілісного документу, що містить новий підхід до розкриття корпоративної інформації, необхідної внутрішнім та зовнішнім стейкхолдерам для прийняття рішень.

Формування таких інтегрованих звітів на основі використання поширених провідних світових практик є одним із напрямів удосконалення додаткового розкриття облікової інформації в системі корпоративного управління. Інтегровану звітність на сьогодні можна розглядати як один із інструментів забезпечення прозорості корпоративного управління, що дозволяє:

- підвищити ефективність корпоративного управління за рахунок покращання підзвітності перед вищим керівництвом за допомогою деталізованої системи фінансових та нефінансових показників, сформованої в розрізі більш деталізованої класифікації капіталу корпоративної структури, а також за допомогою покращання корисності та узгодженості інформації в інтегрованих звітах;

- вирішити проблему достовірного і релевантного розкриття інформації про стійкість, стратегічні ініціативи, ефективність та ризики, які можуть виникати у корпоративної структури в майбутньому, що дозволяє мінімізувати інформаційну асиметрію між менеджментом та зовнішніми стейкхолдерами, а також ефективно розподіляти капітал між галузями економіки та зменшити витрати на залучення додаткового капіталу;

– повернути довіру стейкхолдерів до того, що вище керівництво та менеджмент корпоративної структури діють не задля задоволення власних егоїстичних фінансових інтересів, а для задоволення інтересів всіх її стейкхолдерів та суспільства в цілому.

В інтегрованих звітах розкривається фінансова та нефінансова інформація про діяльність корпоративних структур, що дозволяє подолати існуючі обмеження облікової системи щодо грошової оцінки всіх використовуваних видів капіталу (людського, соціального, екологічного, природного тощо) та обмеження щодо неможливості розкриття в фінансовій звітності інформації перспективного і стратегічного спрямування для задоволення зростаючих потреб стейкхолдерів. Існування таких потреб у стейкхолдерів пов'язано з тим, що корпоративні структури на сьогодні розглядаються як основний каркас світової економічної системи, і їх роль є визначальною як в її функціонуванні, так і в подальшому функціонуванні планети в цілому. Ефективність функціонування корпоративних структур в умовах глобальної економіки вимірюється не лише в економічному вимірі, а є більш широкою, оскільки їх вплив поширюється як на соціальне, так і на навколишнє середовище, що зумовлює необхідність відображення за допомогою додаткових форм розкриття інформації їх впливу на вирішення проблеми дефіциту ресурсів, зростання населення, соціально-екологічні проблеми тощо.

Як наслідок, в умовах сьогодення, що характеризуються до кінця неподоланими наслідками світової фінансової кризи, загостренням соціальних, екологічних та кліматичних проблем, особлива увага з боку інвесторів, позичальників та регуляторів на ринках капіталу звертається на діяльність корпоративних структур з позиції їх соціальної та екологічної відповідальності перед працівниками, суспільством, громадами тощо. Для забезпечення адекватного розуміння стейкхолдерами того, яким чином корпоративні структури здійснюють свою діяльність в контексті вищенаведених сфер відповідальності, необхідним є здійснення додаткового

розкриття інформації в фінансовому та нефінансовому вигляді за допомогою спеціалізованих інтегрованих звітів. З іншого боку, розвиток ринків капіталу в умовах глобалізації економіки зумовив необхідність трансформації чинної моделі корпоративної звітності в напрямі її переорієнтації на формування такої інформації фінансового та нефінансового характеру, яка б забезпечувала розкриття всіх джерел корпоративної вартості на даний момент і на довгострокову перспективу, а також яка б дозволила ідентифікувати джерела процесу сталого створення вартості окремої компанії та в суспільстві в цілому.

Як відмічають з цього приводу Р. Екклз та Б. Спіссхофер, критики сьогоденного капіталізму стверджують, що він занадто короткотерміновий і винагороджує компанії за створення негативних зовнішніх ефектів. Інтегрована звітність може зіграти важливу роль у зміні цього, оскільки вона зосереджена на суттєвих питаннях, які впливають на здатність компанії створювати цінність у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі [318]. Тому на сьогодні інтегрована звітність розглядається вченими та міжурядовими організаціями не лише як один з засобів удосконалення чинної системи бухгалтерського обліку, приведення її у відповідність до зростаючих вимог внутрішніх та зовнішніх стейкхолдерів, а взагалі як засіб трансформації чинного економічного укладу, який має через механізми підзвітності змусити корпоративні структури турбуватись не лише про власні фінансові результати, а функціонувати на засадах концепції сталого розвитку. В іншому випадку корпоративні структури втрачатимуть довіру стейкхолдерів, матимуть меншу підтримку з боку держави та суспільства, а також матимуть більші затрати на залучення додаткового капіталу у порівнянні з іншими корпоративними структурами, які використовують інтегровану звітність для підвищенні корпоративної прозорості.

Про всезростаючу роль інтегрованої звітності в розвитку системи корпоративного управління в останні роки зазначає значна кількість вітчизняних та зарубіжних вчених в сфері бухгалтерського обліку,

акцентуючи увагу на тому, що впровадження інтегрованої звітності в систему корпоративного звітування є об'єктивною необхідністю у відповідь на зміни вимог стейкхолдерів корпоративних структур, та одночасно є свідченням зміни чинної парадигми корпоративної звітності (О.В. Вақун [26, с. 52], М.В. Корягін, П.О. Куцик [81, с. 141], С.Ф. Легенчук та І.Р. Поліщук [370, с. 46] та ін.), оскільки такі звіти окрім фінансової компоненти також включають нефінансові показники про традиційні та нові процеси і об'єкти, що існують в діяльності корпоративних структур. На думку Дж. Глісон-Уайт впровадження інтегрованої звітності в практику корпоративних структур є прикладом революції в бухгалтерському обліку, оскільки зміни, які спричиняє її використання, є глибокими та далекосяжними. Вони перетворюють не тільки те, як працює світ, але й змінюють саму природу корпоративного капіталізму [330, с. 280]. Свідченням парадигмальних змін при переході від фінансової звітності до формування інтегрованої звітності, що є прикладом наукової революції в сфері бухгалтерського обліку, є не лише використання нефінансових показників у її складі, а цілісна трансформація підходу до розуміння сутності та підходів побудови корпоративної звітності (інтегроване мислення, елементи звітності, принципи побудови, вимірники, ціннісна та часова орієнтація, користувачі). Такі зміни передбачають необхідність трансформації теоретичних, методологічних та організаційних аспектів функціонування системи корпоративної звітності, що дозволить привести її у відповідність до вимог стейкхолдерів та забезпечити відповідність облікової теорії сучасному рівню розвитку корпоративного звітування.

В той же час, на думку В. Стаббс та К. Хігінса виникнення інтегрованої звітності не стимулювало нових нововведень у механізмах розкриття інформації. Швидше, незважаючи на відсутність принципових змін, у ранніх розробників механізмів додаткового розкриття, інтегрована звітність надає більш цілісний підхід із більшою взаємодією між внутрішніми стейкхолдерами, такими як фінансові групи та групи сталого розвитку [420,

с. 1072]. Таким чином, на думку В. Стаббс та К. Хіггінса інтегрована звітність не є якоюсь революційною інноваційною формою додаткового розкриття облікової інформації, а є черговою фазою розвитку звітності про сталий розвиток, що не відмінняє її важливості як інструменту забезпечення корпоративної прозорості в умовах сьогодення. В той же час, з такою позицією не погоджуються розробники міжнародного стандарту інтегрованої звітності (представники комітету IIRC) [109, с. 4], відмічаючи, що вона є таким підходом до корпоративного звітування, який дозволяє подолати проблему розрізненості численних непов'язаних і статичних даних, та в майбутньому стане нормою корпоративного звітування.

Сучасні дослідники наголошують, що виникнення інтегрованої звітності, в першу чергу, пов'язано з поширенням стейкхолдерського підходу в корпоративному управлінні, коли потреби, запити та інтереси користувачів корпоративної звітності виявились визначальним фактором, яких зумовив необхідність проведення трансформації чинної системи корпоративної звітності. В той же час формування таких запитів, потреб та інтересів у стейкхолдерів відбулось в результаті зміни економічних умов функціонування корпоративних структур. Так, Р.-І. Бобітан та С. Петру зазначають, що в даний час ділові партнери, менеджери, інвестори та інші зацікавлені сторони мають зростаючу потребу в повній картині функціонування компанії, щоб чітко розуміти місце в умовах глобального середовища та приймати кращі рішення. Компанії повинні надавати свою фінансову та нефінансову інформацію зацікавленим сторонам як можна чіткіше, стисліше та прозоріше. Крім того, корпоративна звітність була змінена, вона повинна включати додаткові питання для того, щоб надати інвесторам чи іншим зацікавленим сторонам критичну інформацію, необхідну для оцінки своїх інвестицій, зокрема, за допомогою оприлюднення інтегрованої звітності [280, с. 424]. Проф. М. Ремлейн також наголошує про зміни вимоги користувачів інформації про діяльність корпоративних структур в умовах глобалізації економіки, зростаючу конкуренцію на

світових ринках, зростання очікувань громадськості стосовно підприємств, які призвели до зростання значення концепції соціальної відповідальності. Це, у свою чергу, робить необхідним для компаній складати звіти, які відображають як фінансову, так і нефінансову інформацію, що стосується екологічних питань (E-середовище), соціального (S-соціальне) та корпоративного управління (G-management). Консолідація фінансової звітності із звітом ESG призводить до отримання кінцевого продукту у вигляді інтегрованого звіту [400, с. 151].

Однак, на нашу думку, слід говорити не лише про односторонню роль системи корпоративного управління у виникненні та використанні інтегрованої звітності в корпоративних структурах, а про наявність взаємозв'язку, що характеризується існуванням взаємовпливу, коли виникнення інтегрованої звітності відбувається на основі висунення вимог з боку системи корпоративного управління та особливістю функціонування її окремих елементів (Рада директорів, ревізійна комісія, аудиторський комітет тощо), а з іншого боку, елементи останньої самі трансформуються під впливом появи нового (більш повного та розширеного) джерела інформації про її діяльність (рис. 4.3).

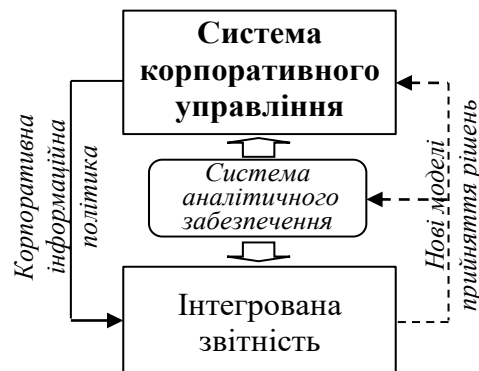

Рис. 4.3. Взаємовплив системи корпоративного управління та інтегрованої звітності (сформовано автором)

З одного боку, враховуючи те, що на рівні окремої системи корпоративного управління розробляється загальна інформаційна політика, яка базується на інформаційних потребах внутрішніх та зовнішніх

стейкхолдерів, то структура інтегрованого звіту та його безпосереднє наповнення фінансовими та нефінансовими показниками залежатиме від рішень, прийнятих менеджерами корпоративної структури, що відповідають за реалізацію такої політики. Як зазначає з цього приводу І. Франчак, корпоративне управління є фундаментом, на якому будується ефективна інтегрована звітність [326, с. 124]. Подібної думки також дотримуються Р. Венг, Ш. Жоу та Т. Венг, відмічаючи, що аналіз механізмів корпоративного управління дозволяє пояснити відмінності, які виникають в процесі формування інтегрованих звітів, пояснити підвищення рівня довіри до інтегрованих звітів як елементів системи корпоративного управління. Зокрема, дослідивши інтегровані звіти, опубліковані між 2012 та 2015 р. компаніями, акції яких котируються на Йоханнесбургській фондовій біржі, було встановлено, що традиційні механізми управління, такі як правління та ревізійний комітет, позитивно пов'язані з якістю звітності <IR> та використанням механізмів підвищення довіри. Крім того, механізми корпоративного управління, орієнтовані на стійкість (тобто комітет з питань сталого розвитку та використання нефінансових показників ефективності у компенсаційних контрактах менеджерів), мають позитивний вплив як на якість <IR>, так і на ступінь та якість механізмів підвищення довіри до інтегрованих звітів [444, с. 1-2]. Таким чином, ефективно діюча система корпоративного управління є ключовим фактором в налагодженні дієвої системи інтегрованого звітування, що особливо проявляється в забезпеченні нагляду відповідними інституціями за процедурними аспектами формування та оприлюднення інтегрованої звітності.

З іншого боку інтегрована звітність є елементом обліково-аналітичного забезпечення системи корпоративного управління, з розвитком якої також мають бути належним чином удосконалені відповідні елементи останньої (система аналітичного забезпечення, система прийняття рішень). Саме тому важливим є забезпечення ефективної імплементації концепції інтегрованого звітування до складу системи корпоративного управління, оскільки

формування нових інформаційних розрізів та інформаційних масивів потребує адаптації існуючих моделей прийняття рішень до них та розробки нових моделей, які враховуватимуть появу інформації про нові види капіталу, нові часові горизонти оприлюдненої інформації тощо. На підтвердження вищенаведеної тези С.С. Сміт зазначає, що залучення зацікавлених сторін, корпоративне управління та інтегрована звітність революціонізують як організацію управління внутрішніми операціями, так і взаємодію організацій як із внутрішніми, так і з зовнішніми стейкхолдерами [413, с. 58]. Можна виділити наступні основні наслідки, які виникають в результаті впровадження інтегрованої звітності в загальну систему корпоративного звітування:

1) Формування нових елементів системи корпоративного управління, які забезпечуватимуть координацію та управління тими аспектами діяльності корпоративної структури (екологічна, соціальна, інноваційна, етична тощо), які розриваються в інтегрованій звітності, і є відмінними від фінансової звітності. Наприклад, протягом останнього десятиліття в багатьох корпоративних структурах з'являються комітети з корпоративної соціальної відповідальності (Corporate Social Responsibility Committee) або комітети зі стійкості (Corporate Sustainability Committee), які здійснюють координацію діяльності корпоративної структури в частині корпоративної соціальної відповідальності або сталого розвитку на основі використання інтегрованої звітності;

2) Виокремлення майбутньої нової професії, пов'язаної з обробкою та інтерпретацією інформації з таких інтегрованих звітів та прийняття на їх основі управлінських, інвестиційних та позикових рішень зацікавленими користувачами. Оскільки тепер бухгалтери мають новий інструментарій для того, щоб відображати стан та результати діяльності корпоративних структур, який також змінює базові засади самої облікової професії. Наприклад, М. Кінг та Дж. Еткінс, аналізуючи роль бухгалтерів в спасінні планети стверджують [357, с. 4], що внаслідок переходу від управління

фінансовими показниками та їх наслідками до управління процесом створення вартості, тепер фінансовий директор (CFO) повинен бути відомий як CVO – головний керівник з управління вартістю (Chief Value Officer). Таким чином, впровадження інтегрованої звітності змінює традиційний підхід до збору, обробки та узагальнення інформації, а також її інтерпретації, сприйняття та прийняття рішень на її основі. В цілому це передбачає необхідність зміни стилю мислення бухгалтерів, відхід від орієнтації лише на фінансову сторону діяльності корпоративних структур та перехід до вартісно-орієнтованого підходу та інтегрованого мислення, які враховують не лише цілі корпоративної структури, а також і її роль (можливості та ризику) в навколишньому соціальному та екологічному середовищі.

Практика розкриття корпоративними структурами інформації про навколишнє середовище та інформацію соціального спрямування бере свої витoki з 1980-х років, коли така інформація додатково оприлюднювалась у складі корпоративних річних (фінансових) звітів. Починаючи з кінця 90-х років ХХ-го століття, в умовах значного зростання вартості акцій компаній, діяльність яких була пов'язана зі створенням інноваційних продуктів та Інтернетом, з активним поширенням концепцій постіндустріального суспільства та економіки знань, значного розвитку набула практика оприлюднення Звітів про інтелектуальний капітал, в яких відображались результати інтелектуальної та інноваційної діяльності корпоративних структур, а також їх можливості щодо здійснення такої діяльності, зокрема, інноваційні ініціативи та понесені витрати на дослідження та розробки. Подібна практика також поширилась в останні десятиліття на інформацію соціального спрямування, зокрема, окремі корпоративні структури, намагаючись акцентувати на свою важливу роль в прогресивному розвитку суспільства публікували окремі звіти про корпоративну соціальну відповідальність або розміщували таку інформацію на власних веб-ресурсах. При цьому, незважаючи на всі переваги оприлюднення такої інформації, у суб'єктів прийняття рішень виникала значна кількість зауважень та нарікань

щодо таких нефінансових звітів, навіть, якщо вони і поєднували фінансову та нефінансову інформацію (наприклад, “Triple bottom line reporting” Дж. Елкінгтона (1997 р.)). Зокрема, щодо їх непорівнянності, нерелевантності відображуваної в них інформації, недостовірності та своєчасності її подачі. Такі відокремлені звіти з часом ставали все більш громіздкими і складно зрозумілими, що не дозволяло задовольняти наявні інформаційні потреби стейкхолдерів, особливо в частині взаємозв’язку між стратегією, ризиками та різними видами капіталу організації, їх роллю у формування вартості тощо.

Існування вищенаведених проблем зумовило необхідність пошуку шляхів їх вирішення шляхом розробки концепції єдиного звіту, який би об’єднував як фінансову та нефінансову інформації, так і розкривав би її не лише в контексті традиційних об’єктів обліку, а також і щодо соціальних, екологічних, інноваційних та етичних аспектів діяльності корпоративних структур, а також надавав уявлення про перспективи розвитку у майбутньому. Необхідність трансформації чинної концепції корпоративного звітування особливо актуалізувалась з виникненням значної кількості корпоративних скандалів в США та Європі, які усунули наявний скептицизм в наукових колах щодо необхідності здійснення змін. Як наслідок, на початку ХХ-го століття з’явилась значна кількість моделей (концепцій, систем, методологій), які намагались побудувати єдині теоретичні основи для формування єдиного звіту, який би включав фінансову та нефінансову інформацію, необхідну для прийняття рішень стейкхолдерами. Представники Інституту сертифікованих бухгалтерів Англії та Уельсу (ICAEW) у 2003 р. підсумували та проаналізували існуючі на той час розробки (“The Balanced Scorecard”, “The Jenkins Report”, “Tomorrow’s Company”, “The 21st Century Annual Report”, “The Inevitable Change”, “Inside Out”, “Value Dynamics”, “GRI”, “The Brookings Institution”, “ValueReporting™”, “The Hermes Principles”) [386, с. 23-65]. Проведений аналіз дозволив їм встановити, що жодна з існуючих моделей не є загальноприйнятою, між ними існують значні

відмінності як в шляхах досягнення цілей, так і щодо цілей реформування чинної системи корпоративного звітування.

Серед вчених одним з перших питання необхідності формування нової моделі бухгалтерської звітності підняли С. Ді Піаза та Р. Екклз, яка на їх думку мала забезпечити підвищення корпоративної прозорості. Запропонована авторами трирівнева модель (“ValueReporting”) передбачала [52, с. 36], що окрім першого рівня (всесвітніх стандартів фінансової звітності) та другого рівня (галузевих стандартів), на третьому рівні має розкриватись специфічна для кожної компанії інформація про стратегію, плани, підходи до управління ризиками, політики в сфері виплати винагород менеджерам, корпоративному управлінні, критеріях оцінки діяльності тощо. Фактично, запропонований третій рівень мав забезпечити підвищення рівня прозорості в корпоративних структурах за рахунок збільшення кількості елементів звітності, рівня її аналітичності та часового спрямування.

Вже у 2010 р. Р.Дж. Екклз разом з М.П. Кжусом в книзі “Один звіт: інтегрована звітність для сталої стратегії” [318] запропонували концепцію формування єдиного звіту для розкриття всієї необхідної для користувачів інформації про діяльність корпоративної структури, яка буде включати як фінансові, так і нефінансові показники, та буде називатись інтегрованим звітом. Вищенаведена пропозиція ґрунтувалась як на підходах вчених до підвищення корпоративної прозорості для різних видів стейкхолдерів, так і на наявній практиці окремих компаній, якими вже публікувались подібні інтегровані звіти. Так, зокрема в Південній Африці, з початку 2010 р. вступили в дію “Принципи звітності” (Кінг III, 2009 р.), розроблені під керівництвом М. Кінга, які вимагали від компаній, акції яких котирувались на Йоханнесбургській фондовій біржі, окрім фінансової інформації розкривати нефінансову інформацію за допомогою інтегрованих звітів, що стало першим в світі випадком інституціоналізації подібної практики в світі. Причиною встановлення таких вимог стало те, що в умовах глобалізації корпоративні структури, у випадку їх руйнування, зачіпають долі безлічі

членів суспільства, внаслідок чого тепер вони повинні звітуватись не лише про свої фінансові показники, а й про свою роль в суспільстві та своє місце в його подальшому розвитку.

Подібні наукові публікації, окрім розвитку теоретичних напрацювань в даній сфері та удосконалення засад оприлюднення інтегрованої звітності корпоративними структурами, висунули вимогу щодо необхідності уніфікації подібних практик та їх стандартизації, що зумовлювало необхідність створення відповідних інститутів. Вже у 2010 р. був сформований Комітет з міжнародної інтегрованої звітності (IIRC) – глобальне об'єднання регуляторів, інвесторів, корпоративних структур, розробників облікових стандартів, неурядових організацій та об'єднань, тощо, основною метою якого було проведення реформування чинної концепції корпоративного звітування. Таким чином, основною задачею створення IIRC було формулювання організаційно-методологічних засад для компаній, які намагаються оприлюднювати інтегровані звіти та вирішення проблем діяльності корпоративних структур, з якими вони зіткнулись в умовах глобалізації економіки та в умовах кризи чинної парадигми фінансової звітності. IIRC після випуску ряду дискусійних документів та рамкових концепцій, зокрема, документу “На шляху до інтегрованої звітності – з'єднуючи вартість у XXI-му столітті”, у 2012 р. було опубліковано Проект міжнародного формату інтегрованої звітності (<IR>) [109], в якому розкривались базові теоретичні засади формування інтегрованої звітності, орієнтація, візія та порядок організації інтегрованого звітування і презентації інтегрованих звітів корпоративними структурами.

Таким чином Проект <IR>, розроблений IIRC, та “Звіт про корпоративне управління для Південної Африки (Кінг III)” стали першими найбільш відчутними прикладами впливу вимог корпоративного управління на розвиток системи бухгалтерського обліку в XXI-му столітті, основною ціллю яких було формування нового інформаційного продукту (інтегрованого звіту), який би відображав діяльність корпоративної структури в необхідному

для стейкхолдерів вигляді та який би в цілому забезпечував підвищення довіри до бухгалтерського обліку, як окремого соціально-економічного інституту.

Якщо “Звіт про корпоративне управління для Південної Африки (Кінг III)”, який у 2016 р. був представлений в оновленому вигляді як Кінг IV, описує теоретичні та методологічні засади формування інтегрованої звітності для компаній-емітентів, не акцентуючи уваги на форматі представлення інформації, то IIRC сформував цілісну концептуальну основу для формування інтегрованої звітності, що у 2013 році набула статусу міжнародного стандарту. Інтегрована звітність, виходячи з цього стандарту, є новою формою корпоративної звітності, яка має на меті створити цілісне уявлення для різних видів стейкхолдерів про результати діяльності корпоративної структури. На основі IIRC, який має на сьогодні представництва в 62 країнах світу (всі країни G20, 20 країн з ЄС та значна кількість країн, що розвиваються), було створено “<IR> Business Network” – об’єднання, до складу якого на початок 2020 р. входять більше ніж 1750 міжнародних учасників, які прагнуть удосконалити підходи до формування корпоративної звітності в сучасному динамічному світі.

В міжнародному стандарті інтегрованої звітності <IR> виділяються фундаментальні концепції, на яких базується інтегрована звітність:

1) Надання інформації про ресурси та взаємовідносини (капітали), які використовує і на які впливає організація;

2) Прагнення пояснити, як організація взаємодіє з зовнішнім середовищем і капіталами для створення вартості протягом короткострокового, середньострокового і довгострокового періоду [109, с. 6].

Виходячи з вищенаведених фундаментальних концепцій, а також провідних принципів складання інтегрованих звітів, наведених в міжнародному стандарті <IR>, можна виокремити основні відмінності, традиційної корпоративної фінансової звітності від корпоративної інтегрованої звітності (табл. 4.4).

Таблиця 4.4

Відмінності традиційної корпоративної фінансової звітності від корпоративної інтегрованої звітності (сформовано автором)

<i>Характеристика</i>	<i>Чинна модель корпоративної фінансової звітності</i>	<i>Модель корпоративної інтегрованої звітності</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Система регулювання	IAS/IFRS, національні П(С)БО	Міжнародний стандарт з інтегрованої звітності (<IR>)
Базис для регулювання	Правило та принципо-орієнтований	Принципо-орієнтований
Методологічна спрямованість	Минуле, теперішнє	Минуле, теперішнє, майбутнє
Часова орієнтація звітності	Короткострокова (рік, квартал)	Коротко-, середньо- та довгострокова
Рівень аналітичності	Агрегована інформація	Високий рівень аналітичності та суттєвості інформації
Рівень релевантності інформації	Визначається регулюючими стандартами	Визначається інформаційними потребами стейкхолдерів
Методологічні засади	Імперативи та альтернативи	В залежності від інформаційних потреб стейкхолдерів
Форма презентації	У вигляді традиційних фінансових звітів	Базується на застосування сучасних технологій
Стиль мислення	В рамках виокремлених підрозділів	Інтегрований
Предмет звітності	Фінансовий, матеріальний та окремі складові нематеріального капіталу	Фінансовий, виробничий, людський, інтелектуальний, соціально-репутаційний, природничий
Вимірники звітності	Фінансові	Фінансові та нефінансові

Виділені відмінності (табл. 4.4) дозволяють констатувати, що використання інтегрованої звітності в якості інструменту корпоративного звітування дозволяє забезпечити формування цілісного бачення процесів створення вартості в корпоративних структурах, сфокусуватись на баченні, основних бізнес-моделях та стратегії її подальшого розвитку. Інтегровані звіти, побудовані із використанням інтегрованого мислення, спрямованого на відображення всіх можливих взаємозв'язків між факторами створення вартості й формування більш якісної інформації, дозволяють більш прозоро висвітлити

діяльність корпоративної структури, забезпечити відповідальне управління бізнесом та просування концепції сталого розвитку, що в цілому сприяє як підвищенню ефективності системи її корпоративного управління, так і дозволяє створити необхідні передумови для ефективності прийняття середньо- та довгострокових інвестиційних і позикових рішень зовнішніми стейкхолдерами.

Найбільш визначальними з цих відмінностей, які зумовлюють необхідність удосконалення чинної системи організації бухгалтерського обліку, що реалізована в міжнародних (IAS/IFRS, GAAP US тощо) та національній (П(С)БО) моделях облікового регулювання, вважаємо наступні:

– Розширення кількості капіталів (активів) (від трьох в фінансовій звітності, до шести в інтегрованій), інформація про які повинна відображатись в інтегрованій звітності, як одна з вимог, що висувається розвитком глобалізованої економіки. Це зумовлює необхідність удосконалення елементів методології бухгалтерського обліку (рахунків, оцінки, звітності) для формування інформації про них;

– Розкриття інформації в розрізі шести виділених видів капіталу не лише за допомогою грошових, а також і за допомогою негрошових вимірників, що створює проблему порівнянності такої звітності та встановлення рівня її достовірності з позиції користувачів;

– Необхідність надання не лише ретроспективної та поточної інформації, наприклад, про справедливу вартість шести видів капіталу та взаємовідносин між ними, а також і перспективної, прогнозної та стратегічної інформації про вартість підприємства, а також інформації про цілі та ризики, які можуть стати актуальними в майбутньому;

– Переорієнтація з прибутку / збитку, як єдиного та основного результуючого показника діяльності організації за певний звітний період, до вартості корпоративної структури та факторів, що забезпечують її формування або руйнування.

Аналіз відмінностей моделі корпоративної інтегрованої звітності дозволяє констатувати, що її впровадження є відповіддю регуляторів облікової системи на зростаючі потреби суб'єктів корпоративного управління та зовнішніх стейкхолдерів з метою забезпечення надання їм необхідної інформації як про наявний стан корпоративної структури, так і про перспективи щодо створення нею вартості у майбутньому. Використання інтегрованої звітності корпоративними структурами, які мають оприлюднювати разом з фінансовими показниками також і інформацію про важливі для суспільства екологічні, соціальні, інноваційні та етичні аспекти своєї діяльності, фактично дозволяє інтегрувати їх діяльність в суспільство, відобразивши роль корпоративних структур у подоланні нагальних проблем, які на сьогодні стоять перед суспільством. Тому в даному контексті є достатньо правдивою метафора Дж. Глісон-Уайт [330] про те, що бухгалтери можуть врятувати планету, забезпечивши розкриття інформації про шість капіталів, які є елементами інтегрованої звітності.

В Міжнародному стандарті інтегрованої звітності наводиться перелік елементів змісту, які повинні бути розкриті в інтегрованих звітах: огляд організації та зовнішнє середовище, управління, бізнес-модель, ризики і можливості, стратегія і розподіл ресурсів, результати діяльності, перспективи на майбутнє, основні принципи підготовки і презентації, загальні рекомендації з підготовки звіту [109, с. 26]. Однією особливостей діяльності, яка має розкриватись, є система корпоративного управління, зокрема, використовувана структура і механізми управління, які підтримують здатність корпоративної структури створювати вартість в різних часових періодах.

Ще одним важливим елементом міжнародного стандарту інтегрованої звітності є система керуючих принципів (стратегічний фокус і орієнтація на майбутнє, пов'язаність інформації, взаємодія з заінтересованими сторонами, суттєвість, стислість, достовірність і повнота, постійність та порівнянність), на якій вони побудовані, визначення та особливості застосування яких в

контексті формування інтегрованої звітності наведено в Додатку Л. Вищенаведені принципи мають використовуватись суб'єктами організації обліку та підготовки і складання інтегрованої звітності, що має забезпечити одержання інтегрованого звіту високої якості та забезпечуватиме задоволення інформаційних потреб стейкхолдерів корпоративної структури. Зокрема, це підтверджують Дж.К. Дженсен та Н. Берг, на думку яких увага до цих принципів є гарантією ефективності інтегрованої звітності, що її реалізація є насправді вдосконаленням інших видів звітів та усуває недоліки корпоративної звітності [352, с. 303].

В той же час, вищенаведені принципи інтегрованої звітності хоча частково і перетинаються з якісними характеристиками облікової інформації, визначеними в Конвергованій концептуальній основі, однак вони є об'єктами постійної критики з боку науковців як щодо їх змістовного наповнення, так і щодо порядку їх застосування в процесі формування та складання інтегрованих звітів. Наприклад, яким чином буде досягатися баланс між такими двома частково взаємопротилежними принципами інтегрованої звітності як повнота і стислість? І яким чином при використанні професійного судження щодо співвідношення між двома даними принципами будуть враховані інформаційні потреби стейкхолдерів корпоративної структури?

Існування вищенаведеної проблематики підтверджується дослідженнями зарубіжних науковців. У 2016 р. група вчених (М. Вії, Е. Тарка, Л. Круг, В. Аертс, П. Пінк, М. Тілінг) на замовлення компанії "АССА" провели масштабне дослідження, яке охопило 252 компанії з 28 країн світу та включало інтерв'ю суб'єктів підготовки інтегрованої звітності з 10 країн (Австралія, Канада, Сінгапур, Шрі Ланка, Південна Африка, Великобританія, Німеччина, Нідерланди, Данія та Іспанія), і що стосувалось дотримання принципів суттєвості та стислості в інтегрованій звітності. Одним із одержаних висновків стало те, що компанії застосовують специфічні процеси визначення суттєвості. В основному це стосується взаємодії із

стейкхолдерами і на них впливають законодавчі вимоги (наприклад, законодавство про компанії та стандарти бухгалтерського обліку) та концептуальні основи, що можуть застосовуватись за власним бажанням, зокрема, рекомендації GRI [448, с. 9]. Тобто, для досягнення належного рівня суттєвості необхідним є забезпечення постійного діалогу з внутрішніми та зовнішніми стейкхолдерами корпоративних структур, врахування їх інформаційних потреб. Процес визначення рівня суттєвості та рівня повноти має бути детально описаний в оприлюднених інтегрованих звітах. Однак, як показує існуюча практика складання інтегрованих звітів, вимоги щодо використання керуючих принципів дотримуються лише частково.

Іспанські дослідники М. Руїз-Солано та П. Тірадо-Валенсія провівши аналіз практики використання аналізованими компаніями керівних принципів інтегрованої звітності встановили, що такі принципи дотримуються не повною мірою. Зокрема, їм ще належить пройти довгий шлях, особливо стосовно принципу “стислості” [406, с. 258]. Подібна тенденція також була підтверджена К.В. Безверхим в процесі дослідження українських підприємств. Автором було встановлено, що інтегрована звітність українських підприємств не містить такого окремого елементу, як “Основні принципи підготовки та презентації”, що передбачено міжнародними основами інтегрованої звітності [10, с. 103]. Вищенаведене є свідченням того, що оскільки Міжнародний стандарт інтегрованої звітності був нещодавно введений і відсутні достатньо чіткі механізми щодо його практичного використання в діяльності корпоративних структур, існує досить велика ймовірність варіативного застосування принципів інтегрованої звітності, що негативно впливає на якість інтегрованих звітів, зменшуючи рівень корпоративної прозорості. Для вирішення цієї проблеми порядок узгодження між окремими принципами та загальні організаційні засади підготовки та презентації інтегрованих звітів мають бути визначені в корпоративній обліковій політиці, узгодженій зі стейкхолдерами.

Проведений аналіз базових складових інтегрованої звітності, визначених в міжнародному стандарті <IR>, дозволяє сформулювати концептуальні засади інтегрованої звітності в корпоративних структурах, спрямовані на забезпечення належного рівня корпоративної підзвітності та прозорості (рис. 4.4).

Рис. 4.4. Концептуальні засади інтегрованої звітності в корпоративних структурах (сформовано автором)

Впровадження розроблених концептуальних засад (рис. 4.4) в практичну діяльність вітчизняних корпоративних структур сприятиме:

- Більш чіткому та дієвому поєднанню системи корпоративного управління та інструментів додаткового розкриття облікової інформації за допомогою використання фінансових та нефінансових показників, посиленню узгодженості між такими показниками та підвищення їх якості;
- Підвищенню рівня підзвітності та прозорості в корпоративних структурах на основі врахування інформаційних потреб стейкхолдерів та формування цілісної корпоративної облікової політики;

– Кращому розумінню процесів створення вартості, ідентифікації існуючих ризиків та можливостей подальшого розвитку, розумінню бізнес-стратегії корпоративної структури з боку стейкхолдерів, що сприятиме прийняттю більш ефективних інвестиційних та позикових рішень та ефективному перерозподілу капіталу в галузях економіки шляхом правильної оцінки високодохідних та малодохідних інвестицій;

– Покращанню взаємовідносин керівництва та менеджменту корпоративної структури з її стейкхолдерами, покращенню внутрішньо-корпоративної співпраці і комунікації та підвищенню рівня довіри до інформаційної політики корпоративної структури;

– Запровадженню і активному використанню концепції сталого розвитку в корпоративній структурі як її невід’ємної складової та цінності, інтеграції різних форм фінансових та нефінансових звітів в єдиному інтегрованому звіті, що в цілому сприятиме вирішенню глобальних соціально-економічних та екологічних проблем.

Незважаючи на поступову стандартизацію практики підготовки та презентації додаткових форм розкриття облікової інформації, зокрема, шляхом випуску IIRC Міжнародного стандарту інтегрованої звітності <IR> [109], вітчизняні дослідники наголошують на необхідності її удосконалення, що дозволить досягти основних цілей додаткового розкриття в контексті функціонування системи корпоративного управління – підвищення підзвітності та облікової прозорості стосовно процесу створення вартості в корпоративних структурах.

В останні роки українськими дослідниками була опублікована значна кількість глибоких досліджень, де піднімаються питання удосконалення теоретико-методологічних та організаційних аспектів формування інтегрованої звітності на вітчизняних підприємствах, а також висловлюються пропозиції щодо подальшого розвитку такої практики. Одними з перших серед українських вчених, хто звернув увагу на активне запровадження концепції інтегрованої звітності, як нової моделі звітування корпоративних

структур, були проф. Р.О. Костирко [82] та проф. Н.О. Лоханова [99], якими було обґрунтовано необхідність складання інтегрованого звіту як основного напрямку вдосконалення корпоративної звітності, встановлено проблеми і передумови впровадження інтегрованої моделі звітності як інструменту забезпечення сталого розвитку. У 2015 р. Р.В. Кузіна [86, с. 332-334] опублікувала монографію, в якій було проаналізовано проблеми розкриття нефінансової складової корпоративної звітності на основі використання концепції “Integrated reporting”. У 2016 р. проф. П.О. Куциком та М.В. Корягіним [81, с. 140-146] було визначено інтегровану звітність як визначальний елемент нової парадигми бухгалтерської звітності, а також виділено шляхи і напрями її розвитку в контексті використання концепції “Integrated reporting”. В ґрунтовному дослідженні О.О. Нестеренко (2018 р.) [126] розкрито методологічні положення імплементації інтегрованої звітності в облікову практику українських підприємств, проаналізовано особливості реалізації інтегрованої облікової політики для формування показників інтегрованої звітності, проаналізовано елементи капіталу підприємства в концептуальній основі інтегрованої звітності та запропоновано перспективи розвитку контролю інтегрованої звітності. У спеціалізованій монографії 2018 р. проф. С.Ф. Голов, В.М. Костюченко та Р.В. Кузіна [43] також проаналізували концептуальні, методологічні та організаційні засади інтегрованого звітування на прикладі діяльності вітчизняних підприємств.

В той же час, незважаючи на важливість вищенаведених досліджень вітчизняних авторів (С.Ф. Голов, В.М. Костюченко, М.В. Корягін Р.О. Костирко, Р.В. Кузіна, П.О. Куцик, Н.О. Лоханова, О.О. Нестеренко), ними майже зовсім не приділяється увага ролі інтегрованої звітності в забезпеченні ефективності корпоративного управління, підвищенню рівня корпоративної прозорості за рахунок забезпечення додаткового розкриття облікової інформації, а також змінам, які може здійснити впровадження інтегрованої звітності в систему інформаційного забезпечення корпоративної структури.

Оскільки однією з ключових функцій Ради директорів в корпоративних структурах є визначення стратегії формування вартості для її стейкхолдерів, то її представники мають бути долучені до процесу формування інтегрованої звітності, основною метою якої є пояснення того, яким чином забезпечується створення вартості в коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі. Це пов'язано з тим, що створення вартості в довгостроковій перспективі передбачає необхідність розуміння особливостей функціонування корпоративних структур на засадах сталого розвитку, в чому дозволяє розібратись інтегроване звітування. З одного боку, інтегрована звітність візуалізує розроблену Радою директорів стратегію створення вартості, а з іншого боку, дозволяє їй краще сформулювати таку стратегію, оскільки складання інтегрованого звіту передбачає необхідність використання інтегрованого мислення для встановлення ролі різних факторів та взаємозв'язків між ними в процесі формування вартості.

Тому одним з актуальних напрямів досліджень є удосконалення організаційних аспектів інтегрованого звітування в корпоративних структурах, враховуючи особливості побудови системи інформаційного забезпечення управління в них. Дану тезу підтверджують Дж. Браун та Дж. Діллард, відмічаючи, що якщо соціальна та екологічна звітність мають на меті розширення можливостей зацікавлених сторін, підвищення підзвітності та сприяння переходам до стійкості, то слід пильну увагу приділяти політико-економічним контекстам, процесам залучення та розробці облікових технологій [283, с. 1123-1124]. Однією з таких технологій є організація інтегрованого звітування в корпоративних структурах.

Розробники концепції інтегрованої звітності не визначають порядок організації інтегрованого звітування, розкриваючи лише окремі його елементи. В п. 1.20 Міжнародного стандарту інтегрованої звітності зазначається про відповідальність Ради директорів за процес її формування. Так, інтегрований звіт повинен містити заяву від осіб, наділених управлінськими функціями, яка включає:

- Визнання своєї відповідальності за забезпечення цілісності інтегрованого звіту;
  - Твердження, що вони доклали колективні зусилля для підготовки і презентації інтегрованого звіту;
  - Їх думку або висновок про те, наскільки інтегрований звіт відповідає даному стандарту;
- або, якщо інтегрований звіт не містить такої заяви, в ньому має пояснюватися:
- Яка була роль осіб, наділених управлінськими функціями, в підготовці і презентації звіту;
  - Які дії було вжито для включення такої заяви в майбутні звіти;
  - Тимчасові рамки такого включення (не пізніше третього інтегрованого звіту організації, який посилається на даний стандарт) [109, с. 11]. Однак, вищенаведені рекомендації лише визначають загальну відповідальність Ради директорів за складання інтегрованої звітності із використанням Міжнародного стандарту, не розкриваючи її (або її підрозділів) конкретної ролі в даному процесі.

Важливість Ради директорів в формуванні інтегрованої звітності підтверджують представники Французького інституту директорів (IFA), відмічаючи, що інтегроване мислення та інтегрована звітність є невід'ємною частиною її функції. Перше використовується для встановлення довгострокового бачення компанії, а друга має на меті чітко донести це бачення до учасників ринку. На думку представників даного інституту Рада директорів повинна відігравати центральну роль в наступних ситуаціях:

- На етапі інтегрованого мислення: як чітко зазначено в Кодексі корпоративного управління для лістингових компаній основним завданням Ради директорів є забезпечення стратегічного спрямування;
- При складанні інтегрованого звіту: Кодекс визначає, що Рада забезпечує, щоб акціонери й інвестори отримували “відповідну, збалансовану

та інструктивну інформацію про стратегію, модель розвитку, нефінансову політику та довгострокові перспективи компанії” [425, с. 11].

Таким чином, Рада директорів має бути активно долучена до процесу формування та презентації інтегрованої звітності. Однак, якою мірою має відбуватись її залучення, залишається невирішеним. Чи вона повинна бути ініціатором, виконавцем і повністю відповідати за цей процес, чи лише ініціювати його початок та здійснювати лише контрольну функцію за його проходженням та затвердити по закінченні? А безпосереднім процесом формування займатимуться інші суб’єкти, відповідальні за збір, обробку та узагальнення інформації в корпоративній структурі (облікова служба, маркетингова служба, служба внутрішнього аудиту тощо). Для відповіді на всі ці питання необхідно проаналізувати діючу практику залучення Ради директорів до процесу інтегрованого звітування.

Як відмічає М. Тонелло [431], на початковому етапі впровадження інтегрованої звітності в діяльність компаній, ініціатором даного процесу виступав генеральний директор (CEO), а правління надавало схвалення на його впровадження. Також ініціатором міг виступати голова аудиторського комітету. При цьому автор до повноважень Ради директорів також відносить можливість започаткування складання інтегрованої звітності лише для внутрішніх стейкхолдерів, що сприятиме внутрішній дисципліні менеджерів визначити суттєві показники ESG, які створюють вартість, і краще зрозуміти способи їх досягнення. Після того, як менеджмент та Рада директорів будуть задоволені якістю впровадженого внутрішнього інтегрованого звіту, корпоративна структура може почати оприлюднювати інтегровану звітність і для зовнішніх стейкхолдерів з врахуванням вимог інформаційної безпеки, внаслідок чого в інтегрованому звіті може бути зменшений рівень деталізації інформації.

Проведене у 2018 р. представниками компанії “АССА” Й.-П. Чен та С. Перрін дослідження порядку впровадження інтегрованої звітності в

діяльність компаній світу дозволило встановити особливості залучення членів Ради директорів до процедури її формування та презентації (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

Роль Ради директорів в процесі формування та презентації інтегрованої звітності (сформовано автором на основі [291, с. 11-12])

<i>Назва компанії</i>	<i>Функція Ради директорів</i>	<i>Суб'єкти складання інтегрованого звіту</i>	<i>Суб'єкти контролю і затвердження інтегрованого звіту</i>
“Eskom”	Наглядова	Експерти	Комітет з аудиту і ризиків, Комітет зі сталого розвитку та етики, Рада директорів
“United Utilities”	Контрольна	Суб'єкти, відповідальні за організацію обліку	Рада директорів
“UniCredit”	Наглядова, затвердження стратегії сталого розвитку, встановлення оцінки істотності	Суб'єкти, відповідальні за організацію обліку	Група екологічної і соціальної ради, Комітет з корпоративного управління, призначень та сталого розвитку, правління
“Novartis”	Контрольна	Суб'єкти, відповідальні за організацію обліку та за корпоративну соціальну відповідальність	Комітет Ради директорів з корпоративної відповідальності

Виходячи з виділених особливостей (табл. 4.5), можна констатувати, що на сьогодні відсутня загальноприйнята практика того, яким саме чином суб'єкти здійснення корпоративного управління повинні залучатись до процесу інтегрованого звітування. Однак, окрім інших можливих обов'язків, у всіх розглянутих випадках вони виконують контрольну функції за даним процесом, оскільки саме Рада директорів повинна забезпечити максимально можливий рівень прозорості діяльності корпоративної структури в очах стейкхолдерів за допомогою публікації інтегрованої звітності.

На сьогодні окремими вченими представлені результати емпіричних досліджень, які відображають взаємозв'язок між структурними особливостями Ради директорів та рівнем розкриття інтегрованої звітності

(звітності про екологічну та соціальну діяльність). Так, К. Вільєрс, В. Нейкер та К.Дж. Стеден встановили існування взаємозв'язку між корпоративними екологічними показниками та характеристиками Ради директорів. Зокрема, вони виявили, що компанії, які мають більшу концентрацію незалежних директорів та більші Ради, мають кращу звітність про екологічну ефективність [441, с. 1661]. Іспанські дослідники Х.-В. Фріас-Асейтуно, Л. Родрігес-Арїза та І.-М. Гарсія-Санчес в результаті аналізу діяльності 568 міжнародних компаній за 2008-2010 рр. встановили, що більш потужніші з них, як правило, впроваджують більш широкі, більш об'єктивні та більш співставні інформаційні методи, оскільки такі додаткові вимірювання дозволяють їм створювати додану вартість та підвищувати соціальний та екологічний добробут. Окрім цього, вони мають більше ресурсів для збору інформації. Збільшення розміру та різноманітності Ради директорів фактично здійснює позитивний вплив на інтеграцію корпоративної інформації [327, с. 230-231].

На думку К.Е. Адамс Рада директорів може підвищити достовірність інтегрованих звітів за рахунок:

- Наявності членів Ради, які розуміють широкий спектр ризиків, включаючи соціальні та екологічні ризики;
- Включення людей в Раду, які можуть інтегровано мислити;
- Регулювання внутрішнього контролю за нефінансовими та якісними даними;
- Використання навичок експертів щодо кращого керівництва та критики;
- Забезпечення взаємозв'язку між процесом розробки стратегії та процесу формування інтегрованої звітності;
- Залучення зовнішніх суб'єктів для забезпечення впевненості, приділяючи особливу увагу обсягу діяльності [262]. Вищенаведені рекомендації мають бути враховані з метою забезпечення оптимального залучення Ради директорів в процес формування інтегрованої звітності.

Проведений аналіз поглядів дослідників та діючої практики функціонування корпоративних структур щодо ролі Ради директорів в процесів реалізації інтегрованого звітування дозволив виділити три можливих варіанти (табл. 4.6).

Таблиця 4.6

Варіанти залучення Ради директорів до процесу реалізації інтегрованого звітування в корпоративних структурах (сформовано автором)

<i>№ ва-ріан-ту</i>	<i>Назва варіанту</i>	<i>Характеристика</i>	<i>Функції Ради директорів</i>
1	Повне залучення	Безпосередня активна участь Ради директорів в процесі організації, реалізації та контролю процесу інтегрованого звітування. Інтегроване звітування стає одним з стратегічних бізнес-процесів корпоративної структури	Установча, організаційна, операційна, контрольна
2	Обмежене залучення	Рада директорів встановлює стратегічні орієнтири та здійснює контроль за реалізацією інтегрованого звітування в корпоративній структурі через аудиторський комітет	Установча, контрольна
3	Часткове залучення	Рада директорів лише визначає стратегічні орієнтири щодо впровадження інтегрованого звітування в корпоративній структурі	Установча

Згідно першого виділеного варіанту Рада директорів залучається на всіх етапах інтегрованого звітування – від моменту його започаткування, до моменту його оприлюднення і презентації стейкхолдерам. Такий варіант на практиці реалізується шляхом створення відповідного підкомітету Ради директорів або робочої групи з інтегрованого звітування. Відправною точкою для здійснення даного процесу в корпоративних структурах є обґрунтування його ролі в досягненні цілей та реалізації обраної стратегії створення вартості, а вже потім має бути розглянуто можливості розкриття бізнес-моделі корпоративної структури (входи, види діяльності, виходи, результати) в розрізі шести використовуваних видів капіталу, а також має бути проведено її затвердження створеним комітетом / робочою групою. Контроль за процесом реалізації та оприлюдненням інтегрованої звітності здійснюється за допомогою інструментів, які забезпечують підвищення рівня впевненості в її

достовірності, наприклад, за допомогою системи внутрішнього аудиту. Основною задачею аудиту інтегрованої звітності є надання внутрішнім та зовнішнім стейкхолдерам впевненості стосовно того, що корпоративна структура працює з метою максимізації своєї вартості на основі процесів та капіталів, які складають основу її бізнес-моделі, застосовуючи для цього інтегроване мислення.

Згідно другого варіанту Рада директорів лише встановлює стратегічні орієнтири та здійснює контроль за реалізацією інтегрованого звітування в корпоративній структурі. Реалізація контрольної функції відбувається як за допомогою внутрішнього аудиту на стадії реалізації даного процесу, так і самою Радою під час затвердження остаточного варіанту моделі інтегрованого звіту корпоративної структури. Інші процедури інтегрованого звітування здійснюються суб'єктами, відповідальними за збір та обробку інформації, яка узагальнюється в інтегрованому звіті.

Згідно третього варіанту Рада директорів лише встановлює стратегічні орієнтири відносно запровадження інтегрованого звітування як засобу додаткового інформування стейкхолдерів щодо діяльності корпоративної структури. Найбільш важливими аспектами в даному випадку є забезпечення балансу між фінансовими та нефінансовими показниками інтегрованого звіту, а також обґрунтування взаємозалежності між повнотою, стислістю, суттєвістю та релевантністю інформації, яка розкривається в інтегрованому звіті в розрізі шести видів капіталу, що використовуються в діяльності корпоративної структури.

Висновки до розділу 4

1. Одним із найбільш дієвих засобів забезпечення корпоративної прозорості в умовах сучасного етапу розвитку світової економіки є здійснення додаткового розкриття облікової інформації за допомогою існуючих та спеціально розроблених звітів. Особливу роль в даному процесі

відіграє розкриття нефінансової інформації про діяльність корпоративних структур, що обґрунтовується неможливістю чинної системи обліку достовірно оцінити окремі нові об'єкти облікового відображення (соціальний, екологічний та інтелектуальний капітали, стратегічні ініціативи, ризики тощо), інформація про які повинна бути надана зацікавленим стейкхолдерам. Проведений аналіз існуючих проблем додаткового розкриття облікової інформації дозволив встановити, що на шляху до його здійснення корпоративними структурами існують наступні перешкоди: 1) Необхідність понесення витрат на здійснення додаткового розкриття; 2) Опортуністична поведінка суб'єктів організації облікової системи корпоративної структури; 3) Виникнення загроз оприлюднення конфіденційної інформації; 4) Необхідність понесення витрат на сприйняття додаткової інформації. Їх подолання є однією з основних задач для суб'єктів, відповідальних за організацію обліково-аналітичного забезпечення системи корпоративного управління, спрямованого на забезпечення належного рівня корпоративної прозорості. Основними напрямками удосконалення додаткового розкриття облікової інформації в системі корпоративного управління в Україні, виходячи з існуючої практики та наявних теоретичних напрацювань, є наступні: 1) Удосконалення чинної практики додаткового розкриття облікової інформації; 2) Розвиток концепції інтегрованої звітності корпоративних структур. Дотримання вищенаведених напрямів дозволить дослідникам побудувати дієву систему додаткового розкриття облікової інформації в системі корпоративного управління, яка враховуватиме сучасні світові тенденції розвитку корпоративної звітності та національні особливості розкриття облікової інформації корпоративними структурами.

2. В умовах глобалізації економіки все більш значимою стає діяльність корпоративних структур, для ефективного управління якими та для прийняття її стейкхолдерами інвестиційних та позикових рішень необхідним є розкриття додаткової облікової інформації. З метою покращення рівня облікової прозорості корпоративних структур необхідним є удосконалення

приміток до річної фінансової звітності на основі врахування особливостей їх діяльності (здійснення облікової політики в умовах існування агентської проблеми; значна кількість професійних суджень; значна кількість власників та внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів). Запропоновано удосконалити використовувану вітчизняними корпоративними структурами форму приміток до річної фінансової звітності за наступними напрямками:

- 1) Доповнення двома новими розділами з відповідними підрозділами (XVI “Професійні судження, припущення та облікова політика” (“Професійні судження та припущення”, “Облікова політика”); XVII “Пов’язані сторони” (“Суб’єкти контролю корпоративної структури”, “Операції з директорами та основними менеджерами”, “Інші операції з пов’язаними сторонами”);
- 2) Регламентация можливості складання корпоративними структурами приміток до проміжної фінансової звітності (піврічні або квартальні).

3.3 метою підвищення рівня корпоративної прозорості на основі врахування зростаючих інформаційних потреб стейкхолдерів корпоративних структур запропоновано удосконалити порядок формування Звіту про управління шляхом посилення відповідальності у випадку його несвоєчасного оприлюднення, здійснення викривлень чи приховування нефінансової інформації, яка має міститись в ньому, на основі використання двох основних способів: 1) Поширення на Звіт про управління всіх вимог до подання, як і до фінансової звітності; 2) Введення штрафів та персональної відповідальності. Також запропоновано удосконалити зміст Звіту про управління в частині напрямів “Екологічні аспекти”, “Соціальні аспекти та кадрова політика” та “Дослідження та інновації” шляхом розробки класифікації та формування окремих видів найбільш поширених фінансових та нефінансових показників в розрізі кожного з напрямів. Обґрунтовано необхідність формування на рівні окремої корпоративної структури загальної політики щодо розкриття додаткової облікової інформації в формі фінансових та нефінансових показників.

4. На сьогодні інтегрована звітність є одним із інструментів забезпечення прозорості корпоративного управління, оскільки дозволяє:

- 1) Підвищити його ефективність за рахунок покращення підзвітності та інтеграції корпоративної інформації;
- 2) Покращити розкриття інформації стратегічного спрямування, мінімізуючи інформаційну асиметрію між внутрішніми та зовнішніми стейкхолдерами;
- 3) Забезпечити відновлення довіри до облікової системи з боку зовнішніх стейкхолдерів та суспільства в цілому. Між інтегрованою звітністю та системою корпоративного управління існує взаємовплив, який реалізується через корпоративну інформаційну політику (наявність дієвих інститутів покращує практику розкриття) та через удосконалення корпоративних моделей прийняття рішень (забезпечується формування нових управлінських структур, виокремлення нових професій).

5. В результаті аналізу особливостей історичного формування концепції інтегрованого звітування виокремлено відмінності традиційної корпоративної фінансової звітності від інтегрованої звітності, що зумовлюють необхідність удосконалення чинної системи організації бухгалтерського обліку:

- 1) Розширення кількості капіталів, інформація про які повинна відображатись в інтегрованій звітності;
- 2) Розкриття інформації за допомогою грошових і негрошових вимірників;
- 3) Розкриття ретроспективної, поточної та перспективної, прогнозної та стратегічної інформації про вартість підприємства;
- 4) Переорієнтація з прибутку до вартості корпоративної структури та факторів, як основної цілі функціонування корпоративної структури.

На основі виділених відмінностей розроблено концептуальні засади інтегрованої звітності в корпоративних структурах, що забезпечують поєднання системи корпоративного управління та інструментів додаткового розкриття облікової інформації, посилюють підзвітність та прозорість в корпоративних структурах, покращують розуміння процесів створення вартості та стратегії розвитку корпоративної структури, покращують взаємовідносини керівництва та менеджменту

корпоративної структури з її стейкхолдерами, що сприяє її ефективній діяльності на засадах сталого розвитку.

6.3 метою удосконалення організаційних аспектів формування та презентації інтегрованої звітності в корпоративних структурах виділено та проаналізовано три основні варіанти залучення Ради директорів до процесу реалізації інтегрованого звітування: 1) Повне залучення, що передбачає підтримку і контроль Радою директорів всіх етапів процесу інтегрованого звітування; 2) Обмежене залучення, що передбачає встановлення Радою директорів стратегічних орієнтирів та здійснення контролю за реалізацією процесу інтегрованого звітування в корпоративній структурі; 3) Часткове залучення, що передбачає лише встановлення Радою директорів стратегічних орієнтирів відносно запровадження інтегрованого звітування. Вибір одного із запропонованих вище варіантів в конкретній корпоративній структурі буде залежати від ролі, яка встановлена інтегрованою звітністю як окремому засобу додаткового розкриття інформації. Чим більш важливою є така роль, тим більш залученою буде Рада директорів до процесу інтегрованого звітування.

Основні наукові результати розділу 4 опубліковані в працях, які наведено в списку використаних джерел [203, 213, 222, 231, 241, 242, 247, 248], [додатки П, Р].

РОЗДІЛ 5

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

5.1. Необхідність формування аналітичної системи корпоративного управління

В умовах розвитку діяльності корпорацій в світі та в Україні дослідники приділяють значну увагу питанням інформаційного забезпечення корпоративного управління, зокрема, удосконаленню його аналітичної компоненти, що передбачає розвиток організаційно-технологічних процедур його здійснення, спрямованих на покращення процесу прийняття рішень суб'єктами корпоративного управління. Одним з актуальних питань прикладного характеру є удосконалення аналітичного забезпечення корпоративного управління на основі врахування специфічних інформаційних потреб суб'єктів його здійснення, які сформувались в останні роки з появою нових інформаційних джерел та з ускладненням середовища функціонування корпоративних структур. Для обґрунтування рішень, що приймаються суб'єктами корпоративного управління, зокрема, щодо якісної підготовки сценаріїв розвитку бізнес-процесів на корпоративному рівні, покращання корпоративного контролю, розподілу результатів діяльності, визначення загальних напрямів розвитку корпоративної структури та підтримки корпоративної репутації необхідний надійний аналітичний інструментарій. Впровадження ефективної та дієвої системи аналітичного забезпечення корпоративного управління в цілому дозволяє мінімізувати інформаційну асиметрію між різними групами стейкхолдерів та підвищити рівень довіри зовнішніх стейкхолдерів до керівництва корпоративної структури.

Дослідники виділяють різні проблемні питання та напрями аналітичного забезпечення корпоративного управління, зокрема: економічний аналіз діяльності корпорацій (О.М. Брадул [19, с. 153]), фінансовий аналіз

діяльності корпорацій (О.В. Борисова [16, с. 289], Л.І. Журова, А.Н. Ломакін [59, с. 66-67]), стратегічний аналіз діяльності корпорацій (С.В. Гушко [49, с. 218-219], Д.В. Ісаєв [65, с. 114]), економічний аналіз операцій з корпоративними правами (О.І. Пилипенко [137, с. 352]), аналіз різних видів діяльності корпоративної структури (фінансової, інвестиційної, інноваційної (А.В. Бандурін [7, с. 310], К.Б. Борисова, В.Ю. Борисов [15, с. 39-40], Л.М. Пилипенко [136, с. 283-288]) тощо), аналіз ризиків корпоративної структури (О.М. Брадул [19, с. 183], І.М. Посохов [155, с. 215-216]), аналіз ресурсного потенціалу корпорацій (Л.Я. Шевченко [258, с. 255]) тощо. Це свідчить про те, що розробка системи аналітичного забезпечення корпоративного управління є достатньо широким напрямом наукових досліджень та включає всі можливі аспекти діяльності корпоративних структур, пов'язані як з різними джерелами отримання інформації (внутрішніми та зовнішніми), способами та інструменти її обробки, формування, представлення та візуалізації, так і з різними суб'єктами прийняття управлінських рішень (члени ради директорів, топ-менеджмент, менеджмент нижчих рівнів).

В той же час, слід звернути увагу на те, що переважна більшість напрацювань в даній сфері направлена на удосконалення традиційних методик аналізу діяльності корпоративних структур, що підтвердили результати досліджень О.А. Зоріної та В.В. Рябіної [62, с. 75], і такі дослідження не враховують як сучасні особливості їх функціонування, існуючі напрацювання в сфері агентської теорії, так і особливості формування системи інформаційного забезпечення корпоративного управління, що включає не лише фінансову звітність, а є набагато ширшою, зокрема, включає засоби додаткового розкриття облікової інформації. Зокрема, Д.В. Ісаєв з цього приводу відмічає, що корпоративна звітність не обмежується фінансовою звітністю, хоча остання і відіграє важливу роль в оцінці стану компанії та результатів її діяльності [64, с. 59]. Таким чином, автор зазначає про необхідність врахування додаткових форм розкриття

облікової інформації при формуванні аналітичного забезпечення корпоративного управління. Це також підтверджують дослідження значної кількості зарубіжних науковців, які наголошують на тому, що лише аналітики можуть пояснити стейкхолдерам, про що саме свідчать наведені в таких формах показники та дані. Наприклад, як пишуть П.К. Годфрі, К.Б. Меррілл та Дж.М. Хансен, якщо читання та розуміння фінансової звітності є більш-менш однаковим для багатьох організацій, то розкриття інформації про стійкість часто є складним і нестандартним, що ускладнює їх розуміння для більшості акціонерів [332, с. 428]. Тому для забезпечення більшої прозорості корпоративного управління суб'єкти, відповідальні за взаємодію зі стейкхолдерами, займаються оприлюдненням додаткових форм розкриття інформації, яка для прийняття рішення повинна бути проаналізована та представлена в належному вигляді.

Аналітики не лише дозволяють інтерпретувати наведену в додаткових формах розкриття інформацію, а також підвищують рівень довіри до неї з боку стейкхолдерів, частково підтверджуючи її достовірність. Це обґрунтовується тим, що вони володіють повною інформацією про діяльність корпоративної структури, а також існуючими тенденціями розвитку відповідної галузі та ринків, на яких вона працює, тому їх аналітичні висновки зазвичай є додатковим підтвердженням оприлюднених результатів діяльності, оскільки здійснені з врахуванням галузевих та ринкових тенденцій або не суперечать їм. Така функція є дуже важливою в умовах сьогодення, оскільки на відміну від фінансової звітності, не вся інформація, що наводиться в додаткових формах розкриття, може бути достовірно підтверджена аудитором. Зокрема, як відмічають представники компанії "АССА" [426, с. 9] за результатами досліджень компаній-емітентів інтегрованої звітності Південної Африки, аудитор не можуть бути впевненими стосовно наступної інформації: застосування інтегрованого мислення в звітності; місії, стратегії компанії та їх індикаторів; інформації перспективного спрямування; якісної інформації про корпоративне

управління; управлінських суджень щодо ризиків та управлінських інтерпретацій розвитку компанії; текстової інформації про сталий розвиток та корпоративну соціальну відповідальність.

В той же час, як відмічає О.В. Борисова, методика проведення фінансового аналізу для організацій і корпорацій повинна відрізнятись [16, с. 294], оскільки корпоративні структури мають значну кількість специфічних особливостей, зокрема, відповідний рівень розвитку системи корпоративного управління. Вищенаведене зумовлює необхідність акцентування уваги на таких особливостях діяльності та необхідність розробки нових інноваційних підходів до аналітичного забезпечення корпоративного управління. Одну із спроб врахування таких особливостей можна побачити в дослідженні Н.О. Грачової, якою запропоновано систему аналітичної підтримки корпоративного управління, що складається з наступних складових: 1) Аналіз прозорості компанії; 2) Аналіз винагороди для членів правління та вищого керівництва; 3) Аналіз корпоративної дивідендної політики та ставок виплати дивідендів; 4) Аналіз корпоративних цільових цінностей; 5) Аналіз трансакційних витрат; 6) Аналіз рівня ринкової активності компанії [334, с. 86]. Дана пропозиція є прикладом того, як автор намагалась виокремити від традиційних аспектів здійснення економічного аналізу в корпоративних структурах ті аналітичні процедури, які відображають специфічні запити суб'єктів корпоративного управління, зокрема, що базуються на положеннях інституційної теорії (корпоративна прозорість, винагорода та премії менеджменту, трансакційні витрати). На нашу думку, застосування такого підходу, в основі якого покладено врахування специфічних потреб корпоративного управління та інструментарій інституційної теорії, має бути використано для розробки аналітичної підтримки корпоративного управління.

Незважаючи на приділення значної уваги питанням розвитку аналізу в системі корпоративного управління в обліково-аналітичних, економічних публікаціях, а також у дослідженнях з корпоративного управління, насправді

розуміння сутності аналітичного забезпечення корпоративного управління залишається “чорною скринькою”, оскільки значна кількість дослідників змішують поняття корпоративного менеджменту та корпоративного управління, а також не враховують особливості розвитку останнього в умовах глобалізації економіки та поступового змішування міжнародних моделей корпоративного управління. Спираючись на існування таких відмінностей, що визначають методичні особливості проведення аналізу, а також існуючі тенденції розвитку системи корпоративного управління, що відповідатиме зростаючим вимогам стейкхолдерів, необхідно зазирнути всередину цієї “чорної скриньки”, обґрунтувавши її значення для суб’єктів корпоративного управління, визначивши її зміст, структуру та напрями розвитку в умовах трансформації техніко-технологічного та організаційного забезпечення економічного аналізу.

З метою розмежування традиційних та нових підходів до формування аналітичного забезпечення корпоративного управління запропоновано наступну класифікацію систем, які можуть бути впровадженні в окремій корпоративній структурі (рис. 5.1).

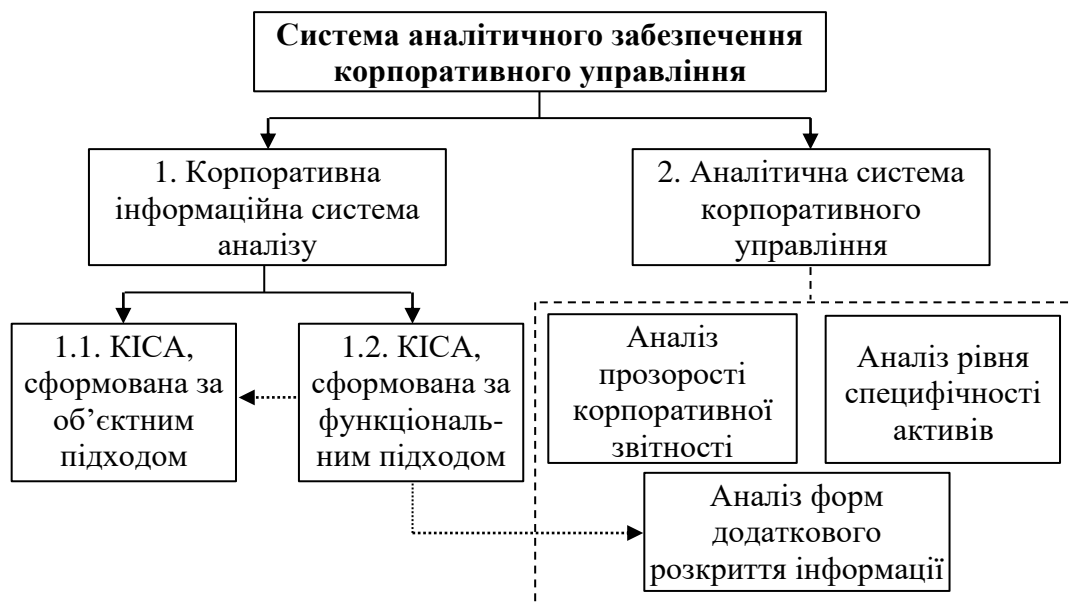

Рис. 5.1. Запропонована структура системи аналітичного забезпечення корпоративного управління (сформовано автором)

У складі системи аналітичного забезпечення корпоративного управління (рис. 5.1) запропоновано виділяти дві основні підсистеми: 1) Корпоративна інформаційна система аналізу; 2) Аналітична система корпоративного управління.

Враховуючи особливості діяльності корпоративної структури, рівень розвитку ринкового середовища, в якому вона функціонує та рівень власного техніко-технологічного розвитку система аналітичного забезпечення корпоративного управління також може бути доповнена іншими підсистемами. Наприклад, Д.В. Ісаєв [65, с. 114] у складі такої системи виділяти підсистему інформаційної підтримки стратегічного менеджменту, яка повинна бути її нерозривним елементом.

Корпоративна інформаційна система аналізу (далі – КІСА) – це комп'ютеризована система обробки даних з різних джерел за допомогою сучасних методів та засобів обробки (технічних, програмних, комунікаційних) з метою одержання і постачання аналітичної інформації, необхідної корпоративному менеджменту та іншим стейкхолдерам для прийняття рішень. Основним призначенням даної системи є забезпечення перетворення інформації, одержаної з різних джерел і що стосується діяльності корпоративної структури, на аналітичну інформацію для прийняття рішень менеджерами різних рівнів. Особливо актуальною є роль таких систем для корпоративних структур, які є великими за обсягом організаціями зі складними бізнес-процесами, що можуть мати значний рівень диверсифікації діяльності, внаслідок чого вони потребують своєчасного прийняття обґрунтованих економічних рішень в умовах мінливого зовнішнього середовища. Тому при побудові КІСА в сучасних умовах для більш оперативної та інтелектуальної обробки внутрішніх та зовнішніх інформаційних потоків значного використання набули високотехнологічні програмні аналітичні інструменти – Data Mining, Big Data Analytics, Machine Learning, Business Intelligence, OLAP, а також різноманітні інструменти візуалізації одержаних аналітичних даних, наприклад, інформаційні аналітичні

панелі (dashboards), інтерактивні візуалізатори, інформаційні аналітичні карти, тощо.

Проведений аналіз поглядів дослідників стосовно виділення структури КІСА дозволяє сформулювати два основні підходи:

Представники першого підходу (об'єктного) за основу виділення структури КІСА використовують існуючі напрацювання представників радянської школи автоматизації економічного аналізу (С.Б. Барнгольц, В.М. Ісаков, В.Б. Ліберман, Б.І. Майданчик, М.В. Мельник, О.М. Островський, В.І. Подольський, В.С. Рожнов, А.Д. Шеремет), тобто виходячи з основних об'єктів аналізу, інформація про які необхідна менеджменту. При цьому, виділення таких об'єктів базувалось на використовуваних моделях та методах прийняття управлінських рішень, а також із врахуванням рівня розвитку програмного та технічного забезпечення. Наприклад, на думку проф. О.М. Брадула у складі КІСА доцільно виділяти дев'ять основних підсистем: 1) “Аналіз витрат” (планово-економічне управління); 2) “Аналіз рентабельності”, 3) “Аналіз планової собівартості продукції і послуг основних цехів”; 4) Аналіз планової собівартості продукції й послуг допоміжних цехів”; 5) “Аналіз і прогноз”; 6) “Аналіз техніко-економічних показників”; 7) “Аналіз планового виробництва”; 8) Аналіз фактичної собівартості; 9) “Аналіз фінансового стану” [19, с. 160-163]. Такий підхід на думку автора забезпечує цілісність аналізу діяльності корпоративної структури, сприяючи підвищенню його оперативності та дієвості. Подібного підходу також дотримується А.Н. Бородулін, який до складу КІСА відносить елементи, назва яких відповідає вирішуваним ними завданням: 1) Підсистема операційного аналізу; 2) Підсистема аналізу руху ресурсів; 3) Підсистема організаційного аналізу; 4) Підсистема стратегічного аналізу; 5) Підсистема інвестиційного і маркетингового аналізу; 6) Підсистема CRM-аналізу [17, с. 163].

Достатньо схожий, однак більш агрегований підхід до виділення структури КІСА пропонують проф. К.Ю. Сидорова та І.М. Зубрілін,

виділяючи у її складі блок стратегічного аналізу і моделювання та інформаційно-аналітичний блок. Якщо перший блок КІСА призначений для оцінки поточного стану організації, впливу факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, оцінки ризиків та прогнозування альтернатив розвитку компанії, то інформаційно-аналітичний блок інформаційного забезпечення корпоративного управління забезпечує прийняття рішень по питаннях оперативного, стратегічного та тактичного планування [182, с. 75]. Оскільки основним призначенням КІСА за підходом авторів є надання інформації для залучення зовнішніх інвесторів, та інформаційної підтримки акціонерів, членів Ради директорів та інших стейкхолдерів, формування передумов для зростання капіталізації, можна встановити її чітку орієнтацію на змістовну (господарську) діяльність корпоративної структури, а також на вивчення впливу на неї зовнішнього середовища.

Спільним в проаналізованих підходах дослідників (О.М. Брадул, А.Н. Бородулін, К.Ю. Сидорова та І.М. Зубрілін) до виділення структури КІСА є те, що джерелами даних для функціонування таких систем є інформація про діяльність корпоративної структури та її зовнішнє середовище, яка не враховує специфічних інформаційних потреб корпоративного управління щодо зменшення наслідків виникнення агентської проблеми та довгострокового створення вартості. Це є свідченням невідповідності такої структури КІСА сучасним викликам, які на сьогодні постали перед системою корпоративного управління в умовах глобалізації економіки, ускладнення діяльності корпоративних структур та розвитку її інформаційного забезпечення.

Представники другого підходу (функціонального) при виділенні структури КІСА використовують функціональні можливості програмних аналітичних інструментів та інструментів візуалізації аналітичних даних, які набули широкого застосування в практичній діяльності корпоративних структур в останні роки. Так, С.Н. Брускін у складі функціональної архітектури корпоративної інформаційної системи на використанні бізнес-

аналітики виділяє наступні складові: 1) Ретро-аналіз; 2) Статистичне моделювання; 3) Прогнозування; 4) Машинне навчання; 5) Сценарне моделювання; 6) Предиктивний аналіз; 7) Оптимізаційне моделювання; 8) Планування [20, с. 238]. Проф. Е.В. Майміна також дотримується подібного підходу, на думку якої структура інформаційних систем, які використовують бізнес-аналітику, виходячи з інструментальної компоненти складається з наступних елементів: 1) Оцінка (вимірювання) кількісних індикаторів і якісних характеристик діяльності бізнес-суб'єкта; 2) Діагностика (ідентифікація факторів і причин зміни показників діяльності бізнес-суб'єкта і розвитку конкурентного середовища; 3) Моніторинг (системне відстеження змін внутрішнього і зовнішнього середовища діяльності бізнес-суб'єкта); 4) Прогнозування (економічно обґрунтоване передбачення сценарних варіантів розвитку зовнішнього і внутрішнього середовища діяльності бізнес-суб'єкта) [105, с. 52]. Інший варіант функціонального підходу до класифікації КІСА, яка є елементом загальної системи інформаційної підтримки корпоративного управління, запропоновано І.Д. Ісаєвим [66, с. 6], який відносить до останньої наступні складові: 1) Блок стратегічного аналізу та стратегічного вибору (моніторинг, прогнозування, зведений аналіз; 2) Блок управління за ключовими показниками (Аналіз досягнення цілей); 3) Блок корпоративного планування і бюджетування (План-фактний аналіз); 4) Блок консолідації фінансової звітності (аналіз консолідованої звітності).

Як відмічають А.Г. Тимофєєв та О.Г. Лебединська, виникнення функціонального підходу пов'язано з тим, що бізнес-аналіз та аналітика донедавна розглядалися як фінансові методи для вирішення задач фінансового директора. Сьогодні багато компаній приходять до розуміння, що корпоративна система управління та інформаційні системи, що забезпечують її підтримку, повинні розвиватись в сторону реального часу [189, с. 13]. Таким чином, виділення КІСА за функціональною ознакою передбачає її розгляд як незалежної підсистеми, що забезпечує підтримку

інших аналітичних підсистем (інтеграцію з ними) за допомогою сучасних засобів аналізу та візуалізації даних, зокрема, КІСА, виділену за об'єктною ознакою.

Хоча інформація, що формується в КІСА, також використовується вищим керівництвом корпоративних структур, при розробці такої системи майже не враховуються специфічні інформаційні потреби суб'єктів корпоративного управління та існування нових джерел інформації – засобів додаткового розкриття облікової інформації (Приміток до річної фінансової звітності, Звіту про управління, інтегрованої звітності тощо). В той же час, виходячи з функціонального підходу КІСА, виділеної за функціональною ознакою, вона може бути використана як для обробки такої додаткової облікової інформації, так і для її візуалізації.

При цьому слід враховувати, що впровадження сучасного програмного аналітичного інструментарію та розробка на його основі систем аналітичної підтримки корпоративного управління саме по собі не забезпечує його ефективності. Прикладом цього є події, що сталися з корпорацією “Enron”, яка була високотехнологічною компанією, що витратила щорічно в середньому 250 мільйонів доларів на розвиток власних інформаційних систем і технологій обробки інформації. Як відмічають Ф. Лазарідес, Е. Дрімпетас, М. Аргірополу та Дж. Мотвані, у щорічному звіті компанії за 2000 р. наголошувалось, що її перевагою є те, що вона має інформаційні системи, які можуть “швидко поширювати інформацію в режимі реального часу”, і що вона здатна управляти “ризиками миттєво навіть на найбільш мінливих ринках” [368, с. 16]. Однак, наявність таких можливостей не уберегла компанію “Enron” від здійснення опортуністичної поведінки особами, відповідальними за організацію обліку та оприлюднення корпоративної звітності. Це зумовлює необхідність включення до об'єктів аналізу методик, які б також дозволяли сформулювати уявлення про якість та прозорість функціонування інформаційного забезпечення системи корпоративного звітування.

На сьогодні існує об'єктивна необхідність у врахуванні специфічних інформаційних потреб суб'єктів корпоративного управління, що підтверджується наступним:

– Для формування ефективно діючої системи корпоративного управління необхідно забезпечити належний рівень корпоративної прозорості, що передбачає здійснення постійного моніторингу та аналізу діяльності агентів, які займаються обробкою та презентацією корпоративної облікової інформації, оскільки вони можуть здійснювати приховані дії, що призводять до виникнення морального ризику;

– З метою мінімізації прихованих намірів, що можуть виникати у агентів після укладання контракту, слід проводити аналіз рівня специфічності використовуваних активів, що дозволить сформувати набір превентивних заходів, які зменшуватимуть залежність принципала від агентів та зберігатимуть конкурентні переваги корпоративної структури;

– Засоби додаткового розкриття облікової інформації є стратегічним засобом корпоративної комунікації зі стейкхолдерами, внаслідок чого суб'єкти корпоративного управління можуть аналізувати особливості довгострокового створення корпоративної вартості в корпоративній структурі, визначати відповідність політики, що ними реалізується, очікуванням інвесторів, встановлювати роль корпоративної структури в забезпеченні сталого розвитку навколишнього та соціального середовища.

З метою вирішення вищенаведеної проблеми у складі системи аналітичного забезпечення корпоративного управління запропоновано виділяти аналітичну систему корпоративного управління (далі – АСКУ), що базується на використанні трьох основних напрямів здійснення аналізу: 1) Аналіз прозорості корпоративної звітності; 2) Аналіз рівня специфічності активів, що перебувають у розпорядженні корпоративної структури; 3) Аналіз форм додаткового розкриття інформації. Перших два виділених напрями аналізу спрямовані на уникнення опортуністичної поведінки агентів (морального ризику з боку суб'єктів організації обліку в корпоративній

структурі та здійснення прихованих намірів зовнішніми стейкхолдерами). Вони забезпечують надання сигналів щодо здійснення агентами (менеджерами або зовнішніми стейкхолдерами) опортуністичної поведінки в процесі використання облікової політики корпоративної структури / після укладання контракту з агентом. Третій напрям аналізу спрямований на визначення ефективності створення довгострокової вартості на основі вивчення форм додаткового розкриття інформації, які включають фінансові та нефінансові показники діяльності корпоративної структури, що відображають її фінансовий стан та результати, а також її роль в функціонуванні навколишнього і соціального середовища, місцевих громад та суспільства в цілому. Використовуючи результати аналізу форм додаткового розкриття інформації про діяльність корпоративної структури також забезпечується підвищення рівня підзвітності її структурних підрозділів, особливо в частині тих видів капіталу, які напряду не включаються до складу об'єктів фінансової звітності (людський, інтелектуальний, інноваційний, соціально-репутаційний, природний капітал).

Таким чином, впровадження АСКУ в діяльність корпоративних структур заповнить існуючі прогалини в інформаційному забезпеченні суб'єктів корпоративного управління, зробить його більш комплексним, врахувавши специфічні інформаційні потреби таких суб'єктів, та створить необхідні передумови для забезпечення належного рівня корпоративної прозорості та підзвітності суб'єктам корпоративного управління. Як відмічає К.М. Чі [293, с. 391], за допомогою здійснення аналізу якості функціонування облікової системи суб'єкти корпоративного управління зможуть можуть мінімізувати опортуністичну поведінку менеджменту та зменшити інформаційну асиметрію між внутрішніми та зовнішніми стейкхолдерами, що в цілому підвищуватиме рівень корпоративної прозорості.

Окрім забезпечення інформаційних потреб суб'єктів корпоративного управління інформація, створена в АСКУ, також може надаватись зовнішнім стейкхолдерам для підвищення рівня довіри та корпоративної прозорості,

якщо вона не розкриватиме конкурентних переваг корпоративної структури та не погіршуватиме рівень її інформаційної безпеки. Як відмічають Г.К. Габдулліна та А.Є. Яковлев, виходячи з принципу відкритості результатів економічного аналізу, інформаційна прозорість в сучасних умовах є основною характеристикою компанії для інвесторів, важливим критерієм вигідного залучення капіталу, що сприятиме зростанню її вартості [36, с. 42]. Дану тезу також підтримують Л. Бейлі та С. Тейлор, на думку яких виявлення маніпуляцій з бухгалтерським обліком (управління прибутками) є темою, що має значний інтерес та важливість для широкого кола заінтересованих груп, включаючи інвесторів, аудиторів та регулюючих органів [272]. Тому розкриття аналітичної інформації про прозорість корпоративної звітності, рівень специфічності активів та процеси сталого створення вартості є однією з важливих передумов, що забезпечує:

- Зменшення витрат на додаткове залучення капіталу шляхом підвищення корпоративної прозорості та підзвітності;
- Підвищення ділової репутації корпоративної структури;
- Забезпечення ефективності розподілу капіталу інвесторами;
- Сприяння переходу корпоративної структури до подальшого функціонування на засадах сталого розвитку.

5.2. Аналіз прозорості корпоративної звітності

Питання прозорості (транспарентності) корпоративного управління на сьогодні розглядається значною кількістю вчених в різних сферах як одне з найбільш важливих питань, яке має бути вирішене дослідниками з метою подолання існуючих деструктивних процесів, які на сьогодні відбувається в світовій економіці та призводять до все більшого прояву глобальних проблем (бідність, голод, розшарування доходів населення, негативний вплив на навколишнє середовище тощо). Велика роль у його вирішенні відводиться дослідникам у сфері бухгалтерського обліку й економічного аналізу, оскільки

саме обліково-аналітична інформація, незважаючи на постійне виникнення корпоративних скандалів і прояви корпоративних конфліктів, є основним джерелом для прийняття рішень як внутрішніми, так і зовнішніми стейкхолдерами.

Проведений аналіз розуміння існуючих підходів вітчизняних дослідників в різних сферах (корпоративне управління, бухгалтерський облік) до поняття прозорості дозволив виявити значні відмінності між ними. Це накладає значний відбиток на порядок розробки підходів до аналізу рівня прозорості в корпоративних структурах, зокрема, його мультिवаріантність. Внаслідок цього серед вчених на сьогодні немає єдиного підходу чи концепції щодо порядку проведення аналізу прозорості в корпоративному управлінні, або безпосередньо щодо аналізу прозорості корпоративної звітності, як одного з елементів системи його інформаційного забезпечення та складової облікової прозорості (див. п. 3.2). Додатковим свідченням чого є те, що на інформаційному порталі “Investopedia” [324], де розміщуються базові поняття з корпоративних фінансів, обліку та фінансового аналізу, які необхідні розуміти в процесі реалізації інвестиційної політики, в розділі, присвяченому корпоративній прозорості, остання розуміється як якість фінансової звітності, тобто як її зрозумілість, відкритість, відвертість та неупередженість. Існування подібної ситуації підтверджують проф. Р.П. Булига та І.В. Сафонова [24, с. 17], які відмічають про існування ряду зарубіжних та російських методик і практик по оцінці інформаційної прозорості бізнесу, що відрізняються концептуально, внаслідок чого визначення оптимального рівня інформаційної прозорості стає достатньо проблематичним та суб’єктивним.

Тому на сьогодні вченими пропонується ряд відокремлених підходів, які мають різні назви та методика реалізації, однак мають однакове спрямування – визначення рівня прозорості корпоративної звітності, тобто її здатність бути корисною для стейкхолдерів (релевантною, правдивою, своєчасною та зрозумілою) (рис. 5.2).

Рис. 5.2. Існуючі підходи до аналізу прозорості корпоративної звітності
(сформовано автором)

Якісний підхід передбачає використання в якості синоніму поняття прозорості поняття якості бухгалтерської звітності. Оскільки поняття “якість бухгалтерської звітності” є таким же невизначеним, як і її прозорість, то представники даної групи, розробляючи методики аналізу якості бухгалтерської звітності, переслідують подібні цілі, як і щодо аналізу прозорості.

Проблематика аналізу якості корпоративної звітності активно вивчається зарубіжними дослідниками в сфері бухгалтерського обліку, яких умовно можна поділити на дві групи. Представники першої групи займаються дослідженнями відповідності корпоративної звітності якісним характеристикам корисної фінансової інформації, проводячи аналіз рівня їх дотримання та відповідність реалізованої облікової політики таким характеристикам. Подібні дослідження також мають міжнаціональне спрямування, оскільки до прийняття конвергованої концептуальної основи у 2010 р. в багатьох країнах світу набір таких якісних характеристик значно відрізнявся між собою, а на сьогодні в окремих країнах, які перебувають поза процесами гармонізації облікових систем, наприклад, Білорусь, і продовжує відрізнятися. Окрім цього, оскільки порядок застосування якісних характеристик корисної фінансової інформації та принципів бухгалтерського обліку (обачності, оцінки за історичною собівартістю тощо) перебуває під впливом культурних традицій, які сформувались в окремих країнах, подібні дослідження також мають міжкультурний контекст. Представники другої групи займаються пошуком власного розуміння поняття “якість

корпоративної звітності”, виходячи з загальнофілософського трактування поняття “якість”, понять “якість облікової інформації” та “якість облікової звітності”. Виходячи з обраного ними поняття, розуміння його сутності, автори пропонують власні методики оцінки якості корпоративної звітності на основі використання різноманітних інструментів (стандартизовані показники, розрахунок якості нарахувань, індексний метод, постійність нарахувань, рівень управління прибутками тощо).

Серед вітчизняних дослідників питанням оцінки якості корпоративної звітності присвячені праці Н.Є. Єршової, Р.В. Кузіної, Л.М. Крамаровського, Л.Ф. Максимової, Н.Л. Правдюк, Л.М. Пилипенка та ін. Однак найбільш ґрунтовно дана проблема досліджена в дисертаційному дослідженні Т.Ф. Плахтій. Автором було проаналізовано значну кількість наукових джерел, присвячених проблемам оцінки якості в обліку, та виділено наступні моделі оцінки якості облікової інформації: радянська модель; оцінка якості на основі якісних характеристик фінансової звітності; оцінка якості на основі врахування витрат на вартість облікової інформації; оцінка якості управлінської звітності; оцінка якості на основі застосування експертних методів; англо-саксонська модель оцінки якості облікової інформації [141, с. 379-399]. В результаті їх аналізу автор приходить до висновку, що в сучасних умовах відсутня єдина позиція вчених стосовно того, яким чином слід оцінювати якість облікової інформації та звітності, існуючі моделі мають різну методологічну основу та спрямовані на використання різними видами стейкхолдерів. З метою удосконалення оцінки якості фінансової звітності Т.Ф. Плахтій [141, с. 408-418] на основі використання кваліметричного інструментарію було розроблено авторську методику, яка передбачає розрахунок одиничних та інтегрального показника якості, які базуються на удосконаленій структурі властивостей фінансової звітності (якісних характеристик). В подальшому дана методику була застосована С.Л. Безручук та Д.Л. Лозинським [278] стосовно соціальної звітності, що свідчить про її універсальність та можливість використання як щодо

фінансової, так і нефінансової звітності, як складових корпоративної звітності.

Застосування якісного підходу також набуло значного поширення серед представників інших пострадянських країн (С.М. Бичкова, І.Є. Калібихіна, Т.Д. Поплаухіна, І.А. Слободняк, Є.С. Соколова, Ш. Чжан, Л.А. Юдінцева та ін.). Наприклад, Є.С. Соколова [184, с. 296-298] розробила методику оцінки якості бухгалтерської (фінансової) інформації на основі комбінування якісних та кількісних ознак, а Н.В. Маліновська, розвиваючи ідеї проф. О.В. Рожної, В.В. Маркова та В.М. Ігумнова щодо необхідності виокремлення поняття глибини зони прозорості при здійсненні аналізу рівня прозорості звітності [172, с. 83], розробила та апробувала методику оцінки якості корпоративної звітності державних та приватних компаній, доповнивши її критерієм “якість розкриття інформації про діяльність в сфері сталого розвитку”, у складі якого було виділено три основні зони прозорості (прозора, напівпрозора, непрозора) [107, с. 22-23].

Таким чином, використання якісного підходу до оцінки прозорості корпоративної звітності може бути здійснене на основі використання різних моделей, різних контекстів (організаційного, міжнародного, культурного) та базується на використанні поняття якості корпоративної звітності, щодо якої серед вчених відсутня єдність у трактуванні. Це є одним з основних недоліків застосування даного підходу в практичній діяльності корпоративних структур, оскільки, відсутність достатньої порівнянності одержаних результатів є одним з комунікаційних бар'єрів між суб'єктами корпоративного управління та стейкхолдерами. Перевагою якісного підходу є можливість його застосування щодо різних елементів корпоративної звітності, що містять як фінансові, так і нефінансові показники (інтегрована звітність, соціальна звітність тощо).

Індикативний підхід передбачає, що для оцінки прозорості корпоративної звітності використовуються спеціально-розроблені індикатори, які показують відхилення в частині окремих показників від

норми, що є свідченням застосування креативних облікових практик суб'єктами організації обліку в корпоративних структурах. Представники даного підходу поняття прозорості корпоративної звітності співвідносять з поняттями її “фальсифікації” та “маніпулювання”. Тобто, у випадку їх відсутності можна говорити про прозорість корпоративної звітності, у випадку їх наявності, в залежності від встановленого рівня, можна говорити про її відносну прозорість.

Загальне бачення ролі маніпулювань в обліковій системі в процесі визначення фінансових результатів компанії П. Дехоу, В. Гі та К.М. Шренд зображають за допомогою наступної залежності:

$$\text{Оприлюднені прибутки} = \text{Функція від } (X) + \text{помилка, викликана обліковою системою } (e) \quad (1)$$

Запропонована авторами залежність показує, що всі доходи, які відображаються в звітності, є функцією від “фундаментальних” доходів (X), які неможливо спостерігати, а також системи бухгалтерського обліку, яка недосконало вимірює (X). Фундаментальні доходи є очікуваними грошовими потоками, що генеруються протягом звітного періоду [305, с. 2-3]. Таким чином, представники індикативного підходу намагаються побудувати моделі, які б дозволяли виявити набір індикаторів, які відображають наявність помилок в обліковій системі (навмисних або ненавмисних), які призводять до появи викривлень в інформації, що підлягає оприлюдненню.

Перші спроби розробки моделей для визначення тих компаній, які займаються фальсифікацією та маніпулюванням корпоративної звітності були здійснені представниками позитивної теорії обліку, виходячи з їх припущення про маніпулятивну поведінку менеджменту в частині формування облікової інформації в корпоративних структурах. Так, ще у 1985 р. П. Хілі та у 1986 р. Л. ДеАнжело використали загальні нарахування підприємства (понесені витрати за певний період) та їх зміни в якості індикатора, який визначає загальний прибуток підприємства. Автори

намагались пов'язати обсяги здійснених нарахувань з факторами, в результаті яких вони виникають.

Однак, визначальними в формуванні сучасних моделей аналізу маніпулювання в системі бухгалтерського обліку стали дослідження Дж.Дж. Джонс (1991 р.) [354, с. 211-212], якою було розроблено модель фактичного вимірювання управління доходами на основі використання регресійного аналізу. Автором було знайдено лінійну залежність між загальними нарахуваннями та діями менеджменту компаній в процесі реалізації імпорتنих операцій, спрямованих на зменшення доходів. На відміну від попередників, запропонована Дж.Дж. Джонс модель враховує зміни в недискреційних нарахуваннях, які можуть бути викликані змінами в економічних умовах або внутрішнім впливом, що дозволяє виокремити ті нарахування, які були спричинені діями менеджменту конкретної компанії. Зміна дискреційних нарахувань відбувається через зміни в обсягах продаж, а в недискреційних – через продаж майна та обладнання підприємства. Тому більшість сучасних моделей, що розробляються дослідниками, є модифікаціями моделі очікуваних нарахувань Дж.Дж. Джонс (П. Дехоу, Р. Слоан, Е. Свіні (1995 р.), Р. Слоан (1996 р.), О. Дехоу та І. Дічев (2002 р.), С.П. Котхарі, А.Дж. Леоне, К.Е. Уеслі (2005 р.), П. Дехоу, А.П. Хаттон, Дж.Х. Кім, Р. Слоан (2012 р.) та ін.).

На сьогодні існує значна кількість моделей, які дозволяють виявити маніпуляції та шахрайства корпоративної звітності, і які побудовані на основі застосування індикативного підходу. Хоча в їх основі використовуються відмінні базові змінні, що обґрунтовується неможливістю розробки універсального методу для виявлення облікових маніпулювань внаслідок достатнього поширення креативних облікових практик, всі вони мають єдину ціль, що полягає в діагностуванні помилок функціонування облікової системи. Окремі вчені намагаються класифікувати існуючі підходи виходячи з аналізу відмінностей, які існують між ними. Так, на думку М.Ф. Макніколса існує три основні види таких моделей: 1) Моделі сукупних нарахувань;

2) Моделі конкретних видів нарахувань; 3) Моделі статистичного розподілу прибутку [380, с. 317].

До першого виду відносяться ті моделі, що базуються на двох основних припущеннях: 1) Нарахування можуть використовуватись суб'єктами організації бухгалтерського обліку корпоративних структур для управління прибутком, що визначається на основі принципу нарахування; 2) Загальні нарахування складаються з дискреційних та недискреційних нарахувань. Основною ідеєю формування моделей такого виду є поділ всіх нарахувань на дискреційні та недискреційні, визначення їх нормальних значень та пошук відхилень, які мають бути сигналом про здійснення менеджментом облікових маніпулювань. До другого виду відносяться моделі, які не передбачають розгляд всіх видів нарахувань, а стосуються лише одного з методів (формування резерву збитків по претензіях, формування резерву по позиках тощо), тобто тих аспектів реалізації професійних суджень бухгалтера, за допомогою яких може відбуватись здійснення впливу на розмір прибутку в конкретному звітному періоді. В межах кожного з таких методів нарахувань виокремлюються дискреційні та недискреційні компоненти. Досить частко доцільність застосування таких моделей обґрунтовується значимістю роллю окремих методів нарахувань для конкретної галузі економічної діяльності. Наприклад, для інноваційних та науково-містких компаній таким методом є капіталізація витрат на дослідження та розробки. До третього виду відносяться методи, які дозволяють встановити розриви в розподілі прибутку. Він ґрунтується на припущенні, що корпоративні менеджери, які є суб'єктами організації облікової системи, мають певні орієнтири яких треба досягти (показники доходів, норми прибутку, рівень рентабельності тощо), для чого вони розподіляють нарахування такими чином, щоб це відповідало встановленим перед ними орієнтирам. Для визначення таких розривів здійснюється аналіз частоти та розподілу прибутку, що оприлюднений в фінансовій звітності. Якщо такий розподіл є збалансованим, то маніпулювання прибутками не здійснювалось, а якщо прибутки

встановлюються на визначеному рівні, тобто незбалансовано, це є свідченням маніпулювання прибутком з боку менеджменту.

Використання індикативного підходу в цілому дозволяє проаналізувати наявність маніпулювань щодо прибутку корпоративних структур, що є основним показником ефективності їх діяльності та використовується при прийнятті інвестиційних рішень стейкхолдерами. Одержані результати такого аналізу можуть використовуватись суб'єктами корпоративного управління, внутрішніми аудиторами для підвищення рівня корпоративної прозорості шляхом мінімізації опортуністичної поведінки менеджменту. Окрім цього, наявність інформації про використання маніпулятивних заходів щодо облікової системи корпоративної структури також можна розглядати як сигнали про існування інформаційної асиметрії між внутрішніми та зовнішніми стейкхолдерами корпоративної структури, усунення якої теж підвищуватиме рівень корпоративної прозорості з позиції зовнішніх стейкхолдерів.

Формальний підхід. Представниками даного підходу є вчені в сфері корпоративного управління, які не враховують повною мірою всіх можливостей суб'єктів організації бухгалтерського обліку в корпоративних структурах щодо можливості здійснення ними опортуністичної поведінки, звертаючи увагу лише на можливості здійснення бухгалтерських шахрайств, і повністю залишаючи поза увагою можливість здійснення креативних облікових практик.

Суть даного підходу полягає в аналізі рівня чіткого та беззаперечного дотримання наявних правил щодо формування та розкриття корпоративної звітності, або в аналізі впливу використання нових правил, які дозволять покращити корпоративну прозорість. Так, на думку Н.О. Грачової, яка запропонувала виділяти аналіз прозорості як один з елементів системи аналітичного забезпечення корпоративного управління, він включає оцінку виконання обов'язкових вимог розкриття інформації щодо акціонерних товариств. Ці вимоги стосуються бухгалтерських звітів, квартальних та

річних звітів, корпоративних заходів, корпоративних статутів, інформації про пов'язаних осіб та фактів, які можуть впливати на вартість цінних паперів. Необхідно також переконатися, що існують такі органи, як комітети з аудиту, оплати праці та комісії з персоналу, та визначити умови їх довідок [334, с. 86]. О.В. Покрамович також розглядає аналіз корпоративної прозорості в контексті дотримання норм розкриття облікової інформації, зокрема, міжнародних стандартів фінансової звітності, використання яких забезпечує підвищення рівня прозорості [146, с. 417].

Окремі представники формального підходу все ж наголошують, що окрім шахрайських дій та фальсифікацій, пов'язаних з невідповідністю облікових методів та прийомів нормативним документам, також існує поняття вуалювання звітності. Наприклад, І.В. Сафонова та А.Д. Сільченко зазначають, що вуалювання звітності відбувається тоді, коли вимоги нормативних документів виконуються, однак абсолютна точність в представленні майнового та фінансового стану організації не досягається [178, с. 40]. В той же час, автори не зазначають, яким же чином суб'єкти організації обліку здійснюють викривлення при відображенні об'єктивної економічної реальності підприємств, тому поняття прозорості та можливість її порушення вони пов'язують лише з наявними "правилами гри".

Таким чином, згідно пропозиції авторів аналіз прозорості зводиться до вивчення порядку дотримання вимог, що стосуються розкриття інформації та наявності засобів забезпечення впевненості щодо її достовірності. Однак, це є досить поверхневий підхід, оскільки до складу такого аналізу Н.О. Грачова не включає необхідність перевірки якості оприлюдненої в звітності інформації, не враховуючи можливості здійснення суб'єктами організації обліку в корпоративних структурах опортуністичної поведінки. Зокрема, що підтверджується виділеними Р. Ваттсом та Дж. Циммерманом в рамках позитивної теорії обліку гіпотез щодо ролі облікової інформації в процесі ринкової оцінки діяльності корпоративних структур та використання менеджерами інструментів облікової політики: 1) Гіпотеза планових

премій/винагород; 2) Гіпотеза співвідношення залученого та власного капіталу; 3) Гіпотеза розміру підприємства [445, с. 196] (детальніше див роз. 2). Внаслідок чого аналіз прозорості корпоративної звітності слід здійснювати з урахуванням вищенаведених гіпотез як за формальними аспектами, так і вивчаючи змістовні особливості інформації, що розкривається в ній.

До *інших підходів* відносяться нетрадиційні підходи до аналізу корпоративної прозорості, які не набули значного поширення, однак пропонуються окремими дослідниками. Одним з таких підходів є аналіз прозорості корпоративної звітності на основі використання якісних вимірників, що дозволяє визначити всі можливі дискреційні складові, які використовуються суб'єктами організації обліку для маніпулювання обліковими показниками. Тобто, на відміну від індикативного підходу, представники якого визначали дискреційні складові нарахувань за залишковим методом, представники даного підходу роблять це прямим способом. Так, К.В. Малфорд та Є.І. Коміскі [384], які займались проблематикою застосування креативних облікових практик та пошуком шляхів їх мінімізації, для прямого визначення таких дискреційних складових запропонували використовувати контрольні списки (checklists) в розрізі кожного з виділених ними методів маніпулювання результатами діяльності. Запропоновані контрольні списки складаються з блоків питань та підпитань, які мають задаватись суб'єктам корпоративного управління та суб'єктам організації обліку для встановлення того, чи здійснюється в даних організаціях маніпулювання результатами діяльності: 1) Виявлення передчасних чи фіктивних доходів, що визначається через аналіз: політики визнання виручки; угод, в рамках яких відбувалось визнання виручки; виробничої потужності компанії; змін в дебіторській заборгованості; витрат майбутніх періодів; 2) Виявлення агресивної капіталізації та розширеної амортизації, що визначається через: аналіз політики капіталізації; аналіз витрат, які були капіталізовані; розрахунок середнього періоду амортизації

активів компанії; перевірку збільшення періодів амортизації в попередні роки; 3) Виявлення недостовірно відображених активів та зобов'язань, що визначається через встановлення: переоцінених активів (дебіторська заборгованість, резерв сумнівних боргів, запаси, інвестиції); недооцінених зобов'язань (нараховані витрати, темпи зростання кредиторської заборгованості); 4) Виявлення креативних облікових практик на основі використання операційних грошових потоків шляхом: аналізу співвідношення минулих грошових потоків з відображеними доходами; аналіз разових подій, які призвели до визнання доходів.

Незважаючи на те, що об'єктом вивчення методу контрольних списків, запропонованого К.В. Малфордом та Є.І. Коміскі, є ті ж способи маніпулювання результатами діяльності, що розглядають представники якісного та індикативного підходів, а також ними використовується подібна логіка, основним його недоліком є суб'єктивність щодо інтерпретації одержаних відповідей суб'єктом, який використовує контрольні списки. На відміну від індикативного підходу, якісний спосіб одержання інформації не дозволяє забезпечити цілісне бачення стосовно рівня прозорості корпоративної звітності в конкретній корпоративній структурі, а лише дозволяє ідентифікувати окремі напрями маніпулювань (4 види), щодо яких були розроблені контрольні списки. Основною перевагою даного підходу є дослідження не лише фінансових показників корпоративних структур, а також і нарративні компоненти, зокрема, різні види політик (облікова, кредитна тощо), закріплених відповідними внутрішніми документами.

Таким чином, не дивлячись на те, що проблема підвищення корпоративної прозорості є однією з найважливіших в сфері корпоративного управління в умовах втрати обліковою системою довіри з боку стейкхолдерів в останні два десятиліття, на сьогодні відсутній єдиний дієвий підхід для проведення її аналізу. Внаслідок цього Р.П. Булига та І.В. Сафонова пропонують навіть поставити перед міжнародною спільнотою питання про необхідність формування єдиних концептуальних підходів (стандартів) по

оцінці рівня інформаційної прозорості з чіткою системою вимог, що враховують потреби різних груп заінтересованих користувачів [24, с. 17]. Однак, на нашу думку, на сьогоднішньому етапі розвитку інформаційного забезпечення системи корпоративного управління такі пропозиції не можуть бути реалізованими, оскільки система корпоративної звітності перебуває в транзитному стані, внаслідок чого залишається незрозумілим, що слід розуміти під поняттям корпоративної прозорості та які дані слід використовувати для визначення її рівня.

Найбільш ґрунтовні напрацювання в сфері аналізу корпоративної прозорості наявні серед представників індикативного підходу, які мають як тривалий досвід емпіричного застосування розроблених моделей, так і значний рівень теоретизації досліджуваної проблематики, що зумовлює доцільність його застосування для проведення аналізу корпоративної прозорості. Однак, навіть серед представників цього підходу точаться гострі дискусії стосовно того, які з моделей мають право на існування та мають кращу прогнозу здатність стосовно передбачення маніпуляцій, що здійснюються в рамках облікової системи. Як відмічають з цього приводу А. Мараї та В. Павлович, через те, що практики управління прибутками не можуть бути об'єктом прямого спостереження, а також через існування значної кількості методів, які менеджмент використовує для їх здійснення, їх досить проблематично ідентифікувати [376, с. 34-35], що призводить до розробки значної кількості моделей. В результаті глибокого аналізу моделей, розроблених представниками індикативного підходу (проаналізувавши 350 наукових праць з даної тематики), П. Дехоу, В. Гі та К.М. Шренд [305, с. 397-398] виявили 14 факторів, що можуть впливати на здійснення маніпуляцій, 9 проксі-змінних управління прибутками та 8 наслідків впливу застосування таких практик, що в сукупності утворює значну кількість комбінацій для розробки моделей, які б дозволили визначати існування маніпуляцій в обліковій системі. Існування значної кількості моделей вимірювання

корпоративної прозорості є свідченням їх недосконалості та необхідності проведення синтезу наявних знань в даній сфері досліджень.

В той же час, в рамках індикативного підходу окремі види моделей почали знаходити все більше емпіричних підтверджень і набули кращої підтримки з боку представників науковців в сфері бухгалтерського обліку та економічного аналізу. Як відмічає М.Ф. Макніколс заходи щодо виявлення облікових маніпуляцій з прибутками, що базуються на моделі Джонс або модифікованій моделі Джонс не є достатньо потужними чи надійними для того, щоб оцінити поведінку управління прибутками в багатьох контекстах, які можуть зацікавлювати дослідників в сфері бухгалтерського обліку, розробників стандартів або аналітиків [380, с. 338]. На підтвердження цієї тези автор наводить цілий ряд доказів, які суперечать припущенням, покладеним в основу моделей, побудованих на базі моделі Джонс. В результаті він приходить до висновку, що в перспективі більший потенціал та попит з боку науковців матимуть моделі, що передбачають проведення аналізу конкретних видів нарахувань, які можуть розкривати маніпуляції суб'єктів, відповідальних за організацію обліку в корпоративних структурах. Одержані в результаті розробки таких моделей наукові знання можуть сприяти удосконаленню системи галузевих облікових стандартів, оскільки дозволятимуть виявляти найбільш "болючі" ділянки обліку в даних галузях, в межах яких відбувається формування нарахувань, і стосовно яких найбільш активно здійснюються маніпуляції.

Однією з таких моделей визначення рівня прозорості корпоративної звітності, яка стосується не всіх, а лише деяких видів нарахувань, які можна визначити виходячи з форм фінансової звітності, є модель М.Д. Беніша (1997 р.). Вона дозволяє встановити на основі розрахунку відповідного показника (M-Score), чи здійснює корпоративна структура маніпуляції з обліковими даними, або ні, а також встановити, за допомогою використання якого інструменту це було здійснено. Ця модель була побудована в результаті аналізу конкретних випадків маніпуляцій, що здійснювались 64-ма

американськими компаніями певних галузей з їх прибутками протягом 1987-1993 рр., а також в результаті аналізу більше ніж 2-х тисяч компаній, якими не здійснювались подібні зловживання в рамках облікової системи. Такі маніпуляції здійснювались менеджментом компаній на основі використання наявних в системі облікових стандартів альтернатив, однак з порушенням існуючих принципів обліку та якісних характеристик корисної фінансової інформації, що було пізніше встановлено і оприлюднено SEC. Корпоративні структури, в яких здійснюються такі маніпуляції, є достатньо ризикованими з позиції можливості здійснення в них інвестицій стейкхолдерами в майбутньому, оскільки у них може бути завищеною вартість акцій, а також вони можуть мати цілий ряд проблемних характеристик, зокрема, низьку якість одержуваних доходів. Тому розроблена М.Д. Бенішем модель була створена з метою підвищення рівня корпоративної прозорості та покращання надійності інвестицій.

В основу моделі було покладено розрахунок змінних на основі використання публічних облікових даних, без застосування певної конфіденційної внутрішньої інформації або зовнішньої інформації, наприклад, інформації про ринок, на якому працює компанія. Зокрема, як відмічає М.Д. Беніш, деякі облікові змінні можуть використовуватись для визначення компаній, які маніпулюють своїми звітними доходами. Було встановлено, що оскільки маніпулювання зазвичай складається з штучної інфляції доходів чи дефляції витрат, змінні, що враховують збільшення обсягів на рахунках активів, мають прогностичний зміст. Також було встановлено, що зростання продаж має дискримінаційну силу: основною характеристикою зразкових маніпуляторів було те, що вони мали високе зростання до періодів, протягом яких маніпуляції були в силі [273, с. 33-34].

У 1999 р. М.Д. Беніш запропонував нову версію моделі, для формування якої була використана більша кількість компаній (74), вона вже враховувала галузеві аспекти та в ній була збільшена кількість використовуваних змінних. Розроблена М.Д. Бенішем модель, яка за своїм змістовним наповненням є

певною картою або паттерном нормативних відхилень розрахованих фінансових індикаторів, може використовуватись як внутрішніми (суб'єктами корпоративного управління), так і зовнішніми стейкхолдерами корпоративної структури (аудиторами, аналітиками фінансових ринків, потенційними інвесторами тощо) для виявлення маніпуляцій корпоративної звітності. Визначальною особливістю моделі є те, що для виявлення відмінностей за конкретними видами нарахувань використовується широкий набір інформації, однак моделювання окремого методу нарахувань відбувається окремо, а не в сукупності, як це здійснювалось в інших подібних моделях. Застосування цього методу дозволяє на основі використання 12 джерел інформації з фінансової звітності (балансу, звіту про сукупний дохід (фінансові результати) та звіту про рух грошових коштів) за два звітних періоди, які створюють стимули для порушення облікових стандартів, та розрахованих на їх основі агрегованих змінних встановлювати наявність викривлення облікової інформації в результаті здійснення маніпулятивної поведінки. Розраховані змінні дозволяють виявити коливання базових показників фінансової звітності, що використовувались для розрахунку. Це дозволяє прогнозувати управління прибутками суб'єктами організації обліку в корпоративних структурах у яких є відхилення в надлишкових нарахуваннях.

Використання моделі, за свідченням автора [273, с. 33], має певні обмеження, що впливають на надійність використання методу, які мають бути враховані при її застосуванні: 1) Вона може бути використана лише для публічних компаній, що не стосується суб'єктів, в яких реалізована система корпоративного управління, що передбачає розподіл прав власності між значною кількістю учасників та передачу управління найманим менеджером; 2) Модель не може бути застосована для оцінки облікової системи компаній, які здійснюють маніпулювання не в сторону завищення, а в сторону заниження доходів.

Основними перевагами застосування моделі М.Д. Беніша для проведення аналізу прозорості корпоративної звітності вітчизняних організацій є наступні:

- Вона базується на змінних (грошові потоки, нарахування), які виділяються засновниками індикативного підходу (П. Хілі, Дж. Джонс), а також враховує основні положення позитивної теорії обліку, однією з завдань якої є вирішення агентської проблеми в корпоративних структурах;

- Вона відноситься до моделей конкретних видів нарахувань, які на думку дослідників мають найкращий потенціал прогнозування маніпулятивної поведінки суб'єктів організації облікової системи;

- Враховуючи структуру моделі та облікову інформацію, необхідну для її функціонування, вона може використовуватись для визначення рівня прозорості корпоративної звітності вітчизняних підприємств;

- Дана модель набула широкого використання в різних країнах світу, зокрема, пострадянських країнах, що свідчить про можливість її застосування у вітчизняних корпоративних структурах;

- Завдяки розвитку моделі М.Д. Беніша іншими дослідниками (М.Л. Роксас), існують два її варіанти, з 5-ма та з 8-ми змінними, що дозволяє для полегшення розрахунків або за відсутності окремих даних використовувати її спрощений варіант.

На сьогодні застосування моделі М.Д. Беніша для визначення рівня прозорості (транспарентності) корпоративної звітності пропонується значною кількістю вчених. Так, проф. М.А. Вахрушина вважає, що використання даної моделі дозволяє виявити певні обліково-аналітичні аномалії вуалювання звітності [29, с. 25], С.А. Рошкетаяєв та У.Ю. Рошкетаяєва [174, с. 41] – для оцінки достовірності та виявлення викривлень звітності, Н.Р. Резяпова [167, с. 118] – для оцінки виявлення фактів шахрайства звітності, Н.В. Ферульова та М.А. Штефан [192, с. 49], І.В. Сафонова та А.Д. Сільченко [178, с. 37] – для виявлення фактів фальсифікації звітності. Всі подібні дослідження мають єдину мету – пошук викривлень або

встановлення того факту, чи не здійснювало підприємство фальсифікації або маніпуляції, застосовуючи креативні облікові практики, тобто чи інформація, що була наведена в корпоративній звітності, відповідає вимогам прозорості, внаслідок чого прийняті на її основі рішення сприятимуть ефективному розподілу капіталу між галузями економіки.

Для пошуку таких викривлень, що можуть свідчити про здійснення облікових фальсифікацій або маніпуляцій, М.Д. Беніш запропонував ряд розрахункових показників (змінних) (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

Показники (змінні) моделі М.Д. Беніша та порядок їх розрахунку
(сформовано автором на основі [273, с. 26-27])

№ з/п	Назва показника (його економічне розуміння)	Авторське позначення	Порядок розрахунку
1	Індекс щоденних продаж в дебіторській заборгованості (темп зростання оборотності дебіторської заборгованості)	DSRI	$\frac{ДЗ_t}{B_t} \times \frac{B_{t-1}}{ДЗ_{t-1}}$
2	Індекс рентабельності продаж по валовому прибутку (темп зниження норми валового прибутку)	GMI	$\frac{B_{t-1} - CB_{t-1}}{B_t - CB_t} \times \frac{B_t}{B_{t-1}}$
3	Індекс якості активів (темп зростання якості активів)	AQI	$\frac{(A - OA - OЗ)_t}{(A - OA - OЗ)_{t-1}} \times \frac{A_{t-1}}{A_t}$
4	Індекс зростання виручки (темп зростання виручки)	SGI	$\frac{B_t}{B_{t-1}}$
5	Індекс амортизації (темп зростання частки амортизації)	DEPI	$\frac{AM_{t-1}}{AM_t} \times \frac{(AM + OЗ)_t}{(AM + OЗ)_{t-1}}$
6	Індекс витрат на продаж, загальних та адміністративних витрат (темп зростання частки витрат у виручці)	SGAI	$\frac{(ВП + ЗВ + АВ)_t}{(ВП + ЗВ + АВ)_{t-1}} \times \frac{B_{t-1}}{B_t}$
7	Індекс левериджу (темп зростання фінансового важеля)	LVGI	$\frac{(ДЗоб + КЗоб)_t}{(ДЗоб + КЗоб)_{t-1}} \times \frac{A_{t-1}}{A_t}$
8	Індекс зміни оборотного капіталу (нарахування відносно активів)	TATA	$\frac{\Delta OA_t - \Delta KЗоб_t - \Delta GK_t}{A_t} + \frac{\Delta ПКЗДЗ_t + \Delta ВПП_t - AM_t}{A_t}$

Примітки: ДЗ – дебіторська заборгованість; В – виручка (чистий дохід від реалізації продукції); СВ – собівартість; А – активи; ОА – оборотні активи; ОЗ – основні засоби; АМ – амортизація; ВП – витрати на продаж; ЗВ – загальні витрати; АВ – адміністративні витрати; ДЗоб – довгострокові зобов'язання, КЗоб – короткострокові зобов'язання; ГК – грошові кошти; ПКЗДЗ – поточна кредиторська заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями; ВПП – витрати податку на прибуток.

Запропонований набір показників (табл. 5.1) призначений для перевірки гіпотез, висловлених М.Д. Бенішем стосовно того, що компанії здійснюють завищення чистого доходу від реалізації продукції (виручки), завищують вартість оборотних активів або здійснюють понаднормову капіталізацію витрат, що можна спостерігати за рахунок збільшення обсягу дебіторської заборгованості, зменшення рентабельності продаж, зменшення якісного рівня використовуваних активів, збільшення чистого доходу від реалізації та збільшення облікових резервів. Так, показник DSRI відображає зв'язок між змінами дебіторської заборгованості та чистого доходу від реалізації продукції протягом двох останніх звітних періодів. Його використання дозволяє встановити рівень збалансованості дебіторської заборгованості та чистого доходу від реалізації продукції, однією з основних причин його розбалансування є маніпулювання доходами. GMI відображає те, чи зберігається частка валового прибутку в виручці від реалізації протягом двох останніх звітних періодів. Якщо даний показник має значення більше за 1, то можна припустити, що відбувається зниження прибутку, а це є негативним сигналом щодо перспектив розвитку компанії, що може виступити причиною до маніпулювання показниками доходів. AQI відображає темп зростання якості активів, тобто зміни в необоротних активах за винятком основних засобів, які мають меншу потенційну можливість створення доходів для підприємства. Збільшення ризику реалізації активів і зниження якості активів можна розглядати як одну із причин до здійснення маніпуляцій з прибутком. SGI відображає динаміку чистого доходу від реалізації продукції за поточний та попередній періоди. Даний показник має важливе значення для компаній, які тільки починають розвиватись, оскільки вони більшою мірою залежні від зовнішнього фінансування, що може змусити їх до маніпулювання. DEPI показує, яким чином відбулась зміна частки амортизації матеріальних та нематеріальних активів, що надає можливість виявити зміни строків його корисного використання на підприємстві. Зокрема, якщо його значення є більшим за 1, то це є свідченням використання політики збільшення строків

корисного використання об'єктів обліку з метою зменшення поточних витрат. SGAI відображає зміни витрат, що не відносяться до собівартості продукції, відносно чистого доходу від реалізації продукції за поточний та попередній періоди. Оскільки збільшення таких витрат є найлегшим прикладом застосування креативних облікових практик, одержання даного показника більше за 1 може бути свідченням маніпулювання. LVGI відображає зміни у співвідношенні всіх зобов'язань компанії та всіх її активів, фактично виступаючи динамічною версією левериджу підприємства. Зі збільшенням частки боргових зобов'язань виникає більша ймовірність до маніпулювання показниками прибутку, щоб покращити існуючу боргову ситуацію. TATA відображає зміни в оборотному капіталі за винятком грошових коштів і амортизації відносно всіх активів компанії, тобто він характеризує рівень, за якого дохід від нарахувань перевищує дохід від грошових потоків. Якщо значення даного показника є позитивним, то це свідчить про значимість нарахувань в формуванні доходів компанії, що може бути свідченням здійснення маніпулювань доходами.

Виокремлені М.Д. Бенішем змінні були використані ним для формування моделі, яка буде допомагати виявляти маніпулювання обліковими показниками з боку суб'єктів організації обліку в корпоративних структурах. У загальному вигляді запропонована модель [273, с. 26] виглядає наступним чином:

$$M_i = \beta'X_i + \varepsilon_i \quad (2)$$

Де M_i – дихотомічна змінна, кодована 1 для маніпуляторів та 0 в іншому випадку;

X_i – матриця пояснювальних змінних, які є вектором залишків;

ε_i – вектор помилок.

Підставивши реальні показники з фінансової звітності досліджуваних підприємств в рівняння регресії М.Д. Бенішем було одержано зведений показник (M-Score), що дозволяє оцінювати ризик фальсифікації корпоративної звітності:

$$M\text{-Score (8 variable)} = -4,84 + 0,920 DSRI + 0,528 GMI + 0,404 AQI + 0,892 SGI + 0,115 DEPI - 0,172 SGAI + 4,679 TATA - 0,327 LVGI$$

Для того, щоб використовувати M-Score внутрішніми та зовнішніми стейкхолдерами корпоративних структур для проведення аналізу прозорості корпоративної звітності необхідно мати його нормативні значення. Провівши аналіз діяльності американських компаній за 1982-1988 рр. М.Д. Беніш встановив, що коли значення M-Score є меншим ніж -2,22, то є малоімовірним, що компанія маніпулює показниками фінансової звітності, а якщо даний показник є більшим ніж -2,22, то така компанія, ймовірно, маніпулювала своїми обліковими показниками протягом досліджуваного звітного періоду.

У 2011 р. М.Л. Роксас, продовживши дослідження М.Д. Беніша, обґрунтувала необхідність скорочення моделі M-Score на основі аналізу діяльності 93 американських компаній за трирічний період (t+1, t, t-1) до 5-ти змінних. На думку М.Л. Роксас [405, с. 60-61] з моделі М.Д. Беніша можна виключити показники SGAI, LVGI і TATA, утворивши таким чином 5-ти коефіцієнтну модель, яка дозволяє правильно визначати більшу кількість компаній-маніпуляторів та може використовуватись для аналізу корпоративної звітності:

$$M\text{-score (5 variable)} = -6,065 + 0,823 DSRI + 0,906 GMI + 0,593 AQI + 0,717 SGI + 0,107 DEPI.$$

Для даної модифікованої моделі з 5-ма змінними М.Л. Роксас було розраховане нове граничне значення – -2,76, у випадку перевищення якого існує висока ймовірність того, що така компанія здійснює маніпулювання з прибутками, а прозорість її звітності потребує підвищення (62% компаній в рік маніпуляції та ще 15 % компаній, якщо використовувались дані за рік до маніпуляцій).

Розроблена М.Д. Бенішем модель, а також її модифікована версія (M-Score (5v)) були використані для перевірки рівня маніпулювань з корпоративною звітністю в різних країнах. Наприклад, представники компанії “GMT” [274] застосували даний показник для аналізу діяльності 3600 азійських компаній з ринковою капіталізацією більше 1 млрд. дол. США за 2010-2015 рр., що дозволило їм встановити, що близько 70% компаній не здійснюють маніпулювання, однак інші 30% компаній мають значення M-Score від -2,22 до -1,78 (близько 15%) і від -1,78 і вище (близько 15%), що з великою ймовірністю є свідченням щодо здійснення останніми маніпулювань з прибутками. Також одним з цікавих результатів було те, що 89% компаній, які маніпулюють прибутками, розміщені в Гонконзі та Китаї, що є відображенням певних географічних особливостей практики маніпулювання показниками корпоративної звітності. Окрім цього, враховуючи неможливість розрахунку показника SGAI дана модель не змогла бути застосована для аналізу рівня прозорості корпоративної звітності індійських компаній.

А. Голец [333] проаналізувала можливість використання моделі М.Д. Беніша для виявлення маніпуляцій польськими учасниками ринку капіталу (24 компанії з Варшавської фондової біржі та ринку “New Connect”). Автором було встановлено, що модель з межею -2,22 встановила правильно 67% маніпуляторів і 75% суб’єктів, що не здійснюють маніпуляції. Точність моделі була покращена з 71% до 75%, оскільки межа була зсунута до -1,98. Слід при цьому враховувати, що автор порівнювала наявні дані щодо реальних маніпуляцій польських компаній з показником M-Score. В результаті автор дійшла висновку, що модель М.Д. Беніша може бути ефективним інструментом для ідентифікації маніпулювання корпоративною звітністю. Також модель М.Д. Беніша була протестована І.-О. Спатачаном [415, с. 46-47] на прикладі румунських підприємств, стосовно яких існували сигнали в порушенні ними корпоративної поведінки, нормативно-правової бази та етичних вимог. В результаті автором було встановлено, що

підприємства, які здійснювали маніпуляції з фінансовою звітністю, одержали відповідне завищене значення M-Score в попередньому періоді, відносно періоду, в якому проявились зловживання компанії.

Російські дослідники Н.В. Ферульова та М.А. Штефан [192, с. 58], встановили неможливість повноцінного застосування моделі М.Д. Беніша стосовно російських компаній, оскільки специфіка фінансової звітності російських компаній не дозволяє забезпечити розрахунок показників DEPI й ТАТА. Для вирішення цієї проблеми вони запропонували виключити їх зі складу моделі, а також обґрунтували необхідність розробки моделей, які б враховували специфіку системи звітування російських компаній. Дана пропозиція була використана І.В. Сафоною та А.Д. Сільченко [178, с. 40], якими була розроблена модель NARM, що дозволяє ідентифікувати ризик погіршення прозорості корпоративної звітності зі значним рівнем ймовірності.

Проведений аналіз підходів дослідників з різних країн щодо використання моделі М.Д. Беніша для аналізу прозорості корпоративної звітності дозволив встановити, що переважна більшість авторів відмічають переваги та доцільність її застосування. Проте, в окремих країнах, зокрема, в Індії та Росії, де стандарти бухгалтерського обліку значною мірою відрізняються від МСФЗ та GAAP US, відсутня можливість її безперешкодного застосування, що зумовлює необхідність її модифікації під наявну фінансову звітність.

Враховуючи прийнятий та реалізовуваний в Україні курс на гармонізацію національної системи бухгалтерського обліку з вимогами МСФЗ та Директивами ЄС, доцільним є використання моделі М.Д. Беніша для визначення прозорості корпоративної звітності у вітчизняних компаніях. Для тих вітчизняних підприємств, які складають звітність за МСФЗ, розрахунок M-Score є безперешкодним, враховуючи відповідність переважної більшості статей в фінансовій звітності, складеної за вимогами

МСФЗ змінним, які необхідно розрахувати для визначення M-Score в моделі М.Д. Беніша.

Для тих українських підприємств, які складають фінансову звітність за національними П(С)БО, цей процес є дещо складнішим. Зокрема, слід враховувати, що не всі компоненти (змінні) моделі відповідають окремим статтям фінансової звітності, яка складається українськими корпоративними структурами. Тому необхідно провести їх уточнення у відповідності до вітчизняних облікових стандартів, що забезпечить безперешкодне використання M-Score заінтересованими стейкхолдерами для визначення рівня корпоративної прозорості.

Для розрахунку показників (змінних), які необхідні для визначення M-Score, обґрунтовано необхідність використання наступної інформації з фінансової звітності: Чистий дохід від реалізації продукції (рядок 2000, ф. № 2); Собівартість реалізованої продукції без амортизації (різниця рядків 2050 та 2515, ф. № 2); Дебіторська заборгованість (сума рядків 1040, 1125, 1130, 1135, 1155, ф. № 1); Оборотні активи (рядок 1195, ф. № 1); Основні засоби (рядок 1011, ф. № 1); Амортизація (рядок 2515, ф. № 2); Активи (рядок 1300, ф. № 1); Витрати на продаж, загальні та адміністративні витрати (сума рядків 2130, 2150, 2180, ф. № 2); Фінансовий результат від операційної діяльності (рядок 2190 або 2195, ф. № 2); Чистий рух коштів від операційної діяльності (рядок 3195, ф. 3); Короткострокові зобов'язання (сума рядків 1600, 1610, 1615, 1620, 1625, 1630, 1690, ф. № 1); Довгострокові зобов'язання (сума рядків 1500, 1510, 1515, ф. № 1).

З метою перевірки можливості використання моделі М.Д. Беніша відносно українських підприємств було розраховано значення M-Score для агрохолдингу “Мрія”, який у 2014 р. оголосив про технічний дефолт, тобто нездатність розрахуватись за борговими вимогами в розмірі 1,6 млрд. дол. і стосовно якого були висунуті звинувачення в маніпулюванні і шахрайстві з фінансовою звітністю [110]. Для розрахунку M-Score по агрохолдингу “Мрія” було використано інформаційний проспект від 2013 р. про “MRIYA

AGRO HOLDING PUBLIC LIMITED”, розміщений на сайті “Ірландської фондової біржі”, в якому містилась консолідована фінансова звітність компанії за 2010-2012 рр., складена за вимогами МСФЗ. В результаті використання даних з консолідованої фінансової звітності було одержано значення змінних, що входять до складу моделі М.Д. Беніша (табл. 5.2).

Таблиця 5.2

Показники (змінні) моделі М.Д. Беніша по агрохолдингу “Мрія” за 2011-2012 рр. (сформовано автором)

<i>Назва показника</i>							
<i>DSRI</i>	<i>GMI</i>	<i>AQI</i>	<i>SGI</i>	<i>DEPI</i>	<i>SGAI</i>	<i>LVGI</i>	<i>TATA</i>
2,988	1,136	0,954	0,771	1,531	0,865	1,010	0,043

Одержані значення змінних (табл. 5.2) було використано для розрахунку значення M-Score за 8-ми та 5-ти коефіцієнтною моделями. За 8-ми коефіцієнтною моделлю одержане значення M-Score становить -0,52 а за 5-ти коефіцієнтною моделлю – -1,29. Обидва одержані значення є більшими за граничні значення – -2,22 та -2,76, що з великою ймовірністю є свідченням того, що в агрохолдингу “Мрія” в досліджуваному періоді (2011-2012 рр.) проводились маніпулювання з фінансовою звітністю. Таким чином, використання M-Score дозволило підтвердити припущення аналітиків щодо здійснення викривлень в фінансовій звітності, що ввело в оману її стейкхолдерів і призвело до втрати ними близько 760 млрд. дол. Відповідно, застосування моделі М.Д. Беніша різними групами стейкхолдерів до здійснення інвестицій є одним з засобів формування довіри до корпоративної структури, оскільки є дієвим інструментом аналізу прозорості корпоративної звітності.

В дисертації також було використано модель М.Д. Беніша для аналізу рівня прозорості фінансової звітності підприємств Рівненської області. Для проведення такого аналізу було зібрано необхідну інформацію з фінансової звітності підприємств Рівненської області у відповідності до уточненого

порядку розрахунку показника M-Score для вітчизняних підприємств за 2017-2018 рр. (Додаток Л).

Відповідно до системи індикаторів (табл. 5.1), а також показників фінансової звітності підприємств Рівненської області (Додаток М), сформовано показники (змінні) моделі М.Д. Беніша (табл. 5.3).

Таблиця 5.3

Показники (змінні) моделі М.Д. Беніша для 15-ти підприємств Рівненської області (2017-2018 рр.) (сформовано автором)

Показники	ДП ДГ «Білокриницьке»	ТОВ СГП імені Воловікова	ФГ «П'ятигірське»	ПСП «Шпанівське»	ПСП «Україна»	СВК імені Лесі Українки	СП ТЗОВ «ІДНА»
1	2	3	4	5	6	7	8
DSRI	15,038	1,088	2,373	0,988	1,081	0,234	0,787
GMI	0,950	0,848	1,338	0,653	1,195	1,245	1,161
AQI	0,966	1,055	1,187	0,993	3,617	1,957	0,965
SGI	0,110	1,111	0,733	0,865	0,856	0,579	0,817
DEPI	1,410	1,044	1,294	1,097	1,187	1,205	1,500
SGAI	2,536	0,789	4,200	0,890	0,932	0,563	0,849
TATA	0,000	0,034	0,231	0,104	0,213	0,259	0,044
LVGI	1,192	1,115	1,226	1,591	0,999	1,214	0,897
ТОВ «Радивилів Агро»	ТОВ «ДЕДЕНС АГРО»	ТОВ «Агрохолдинг «Зоря»	ТОВ «Маяк-3»	ТОВ «Інвестиційна компанія «Атлас»	ТОВ «Агролан Крупець»,	СГ ТОВ «Дубенська аграрна компанія	ТОВ «PST Україна»
9	10	11	12	13	14	15	16
0,486	0,818	1,400	1,333	26,179	0,996	0,596	1,008
3,115	0,917	0,260	1,031	1,343	0,944	2,522	1,142
1,700	2,234	0,049	0,687	1,575	-3,302	-1,080	0,866
0,951	0,382	0,866	0,575	0,020	1,004	0,605	0,867
0,736	1,214	1,219	1,687	1,000	1,386	1,062	1,448
0,203	2,222	0,418	0,695	9,232	0,828	0,654	0,975
-0,065	0,130	0,439	0,235	0,093	-0,016	0,210	0,230
1,840	1,812	1,052	1,697	1,132	0,785	8,032	1,144

Одержані показники (змінні) моделі М.Д. Беніша по 15-ти підприємствах Рівненської області дозволяють охарактеризувати їх майновий стан, ліквідність, ділову активність, фінансову стійкість та ефективність, а також встановити значення показника M-Score як за базовою моделлю Беніша (8-ми коефіцієнтною), так і за скороченим її варіантом – моделлю Роксас (5-ти коефіцієнтною).

Фактичні значення показника M-Score за даними двома моделями (Беніша та Роксас) для 15-ти досліджуваних підприємств за 2017-2018 рр. наведено в табл. 5.4.

Таблиця 5.4

Значення показника M-Score за моделями Беніша та Роксас для 15-ти підприємств Рівненської області за 2017-2018 рр. (сформовано автором)

<i>Підприємство</i>	<i>Значення M-Score за 8-ми коефіцієнтною моделлю Беніша (норм. зн. -2,22)</i>	<i>Значення M-Score за 5-ти коефіцієнтною моделлю Роксас (норм. зн. -2,76)</i>
ДП ДГ «Білокриницьке»	9,33	7,97
ТОВ СГП імені Воловікова	-2,19	-2,87
ФГ «П'ятигірське»	-0,71	-1,53
ПСП «Шпанівське»	-2,47	-3,33
ПСП «Україна»	-0,34	-1,21
СВК імені Лесі Українки	-1,80	-3,04
СП ТзОВ «ІДНА»	-2,45	-3,05
ТОВ «Радивилів Агро»	-2,07	-1,07
ТОВ «ДЕДЕНС АГРО»	-2,59	-2,83
ТОВ «Агрохолдинг «Зоря»	-0,84	-3,90
ТОВ «Маяк-3»	-1,66	-3,03
ТОВ «Інвестиційна компанія «Атлас»	19,20	17,75
ТОВ «Агролан Крупець»	-4,18	-5,48
СГ ТОВ «Дубенська аграрна компанія»	-4,49	-3,38
ТОВ «PST Україна»	-1,49	-2,91

За даними табл. 5.3 можна встановити наявність чи відсутність ознак фальсифікації фінансової звітності для 15-ти досліджуваних підприємств Рівненської області за 2017-2018 рр. окремо як за базовою моделлю М.Д. Беніша, так і за її модифікованим М.Л. Роксас варіантом.

Результати проведеного аналізу дозволили класифікувати всі досліджувані підприємства у три групи. Підприємства, віднесені до першої групи (ПСП «Шпанівське», СП ТзОВ «ІДНА», ТОВ «ДЕДЕНС АГРО», ТОВ «Агролан Крупець», СГ ТОВ «Дубенська аграрна компанія»), виходячи з одержаних фактичних значень показника M-Score та їх порівняння з нормативними значеннями згідно моделей Беніша та Роксас, з великою ймовірністю не застосовували креативні облікові практики, що є свідченням прозорості їх фінансової звітності. Підприємства, віднесені до другої групи (ТОВ СГП імені Воловікова, СВК імені Лесі Українки, ТОВ «Агрохолдинг «Зоря», ТОВ «Маяк-3», ТОВ «PST Україна») мають неоднозначні показники, що характеризують рівень прозорості їх фінансової звітності, оскільки за однією з моделей, вони не здійснюють зловживань з фінансовою звітністю, а виходячи з порівняння одержаного значення показника M-Score з нормативним значенням за іншою моделлю – у них наявні подібні облікові маніпуляції. Підприємства, віднесені до третьої групи (ДП ДГ «Білокриницьке», ПСП «Україна», ТОВ «Радивилів Агро», ТОВ «Інвестиційна компанія «Атлас»), як показують результати проведеного аналізу на основі застосування моделей Беніша та Роксас з великою ймовірністю застосовують креативні облікові практики та розкривають непрозору фінансову звітність для задоволення власних майнових інтересів, що вводить в оману інші групи заінтересованих стейкхолдерів.

В цілому проведений аналіз існуючих підходів до аналізу прозорості корпоративної звітності дозволив встановити, що їх основним призначенням є надання сигналів щодо наявності в корпоративних структурах випадків облікових фальсифікацій та маніпулювань. Наявність шахрайств та маніпуляцій в процесі організації та ведення обліку в корпоративних структурах є значною загрозою як для акціонерів, так і для всього суспільства в цілому. Можливість їх виникнення зростає в умовах ослаблення структур внутрішнього контролю, неефективного корпоративного управління та використання неякісних аудиторських послуг,

що зумовлює необхідність пошуку шляхів для його запобігання та виявлення. Одним із інструментів виявлення таких облікових маніпуляцій в діяльності корпоративної структури є модель М.Д. Беніша, яка шляхом порівняння одержаного значення показника M-Score з його граничними значеннями (за 8-ми або за 5-ти коефіцієнтною моделлю) дозволяє підтвердити з високою ймовірністю або спростувати факт їх здійснення. Використання моделі М.Д. Беніша, виявляючи облікові аномалії та викривлення, а також місця їх виникнення (за змінними показниками), дозволяє внутрішнім стейкхолдерам підвищити якість корпоративного управління, зменшити витрати на залучення додаткового капіталу шляхом підвищення довіри з боку чинних та потенційних інвесторів і позичальників, а зовнішнім стейкхолдерам – забезпечити ефективність інвестиційної та позикової політики, а також в цілому підвищити ефективність функціонування ринку капіталу.

5.3. Аналіз рівня специфічності активів корпоративних структур

Однією із проблем, яка може виникати в процесі функціонування корпоративних структур, є здійснення агентами прихованих намірів, тобто використання ними наявної залежності принципала з метою забезпечення своєї власної користі. Існування даної проблеми в діяльності корпоративних структур та пошук шляхів її вирішення обґрунтовується теорією трансакційних витрат та агентською теорією (див. п. 2.2). Основною причиною виникнення такої залежності корпоративних структур від інших учасників ринку є наявність у їх власності специфічних активів, тобто таких ресурсів, які не можуть бути використані альтернативним чином (адаптовані до інших цілей), щоб не втратити власний потенціал щодо створення вартості для даної корпоративної структури. Одним із шляхів мінімізації наслідків реалізації агентами прихованих намірів в корпоративних структурах є інформування про наявні специфічні активи та встановлення рівня їх специфічності, для чого необхідно розробити відповідне аналітичне

забезпечення. Зокрема, одержана інформація про рівень специфічності активів може скерувати керівництво корпоративної структури на реалізацію заходів, які забезпечать уподібнення інтересів між агентами та принципалами, що дозволить мінімізувати випадки вимагання з боку агентів, або стануть підставою для прийняття рішення стосовно здійснення вертикальної інтеграції, а також зменшуватиме інформаційну асиметрію між внутрішніми та зовнішніми стейкхолдерами корпоративної структури.

Специфічність активів є одним із понять, яке на сьогодні широко використовується представниками інституційної теорії для визначення причин виникнення агентської проблеми, а також для обґрунтування доцільності здійснення угод щодо поглинання корпоративними структурами інших організацій або злиття з ними. В той же час, на сьогодні відсутнє його використання в системі національних та міжнародних облікових стандартів.

Поняття специфічних активів в широкий науковий обіг було введено О.Е. Вільямсоном, хоча як відмічає сам автор, його використання можна простежити ще від А. Маршалла (середина ХХ-го століття), а також в працях А. Алчіана, М. Полані та Дж. Маршцака. На думку О.Е. Вільямсона специфічність активів є одним з головних критеріїв, за якими відрізняють ділові операції. Дана характеристика відрізняє трансакційну теорію фірми від інших підходів до економічної організації [32, с. 52]. Інвестиції в специфічні активи є ризикованими, оскільки за необхідності розірвання або завчасного припинення угоди специфічні активи неможливо перемістити без втрати їхньої цінності. Проблеми, які постають у процесі виконання контракту, кожна зі сторін, діючи по своєму, може вирішити в режимі загального призначення. Отже, необхідно дати оцінку такій проблемі: чи можуть майбутні заощадження, породжені технологією спеціального призначення, виправдати стратегічні небезпеки, які постають через їх некомпенсований характер? Отже, ставиться проблема альтернативного вибору [32, с. 52]. Таким чином, специфічні активи, це ті активи підприємства, які важко одержати, оскільки вони відсутні на ринку, тому дуже складно знайти

подібний аналог у випадку їх втрати, або навпаки, це активи, яких важко позбутись внаслідок того, що вони є цінними лише для окремої корпоративної структури, виконуючи певні функції чи використовуючись лише за певних конкретних обставин, а для інших організацій вони такої цінності не становлять.

Чим вищою є специфічність активу, тим важче його продати на ринку, внаслідок чого агенти, володіючи такою інформацією, можуть здійснювати опортуністичну поведінку (приховані наміри), вимагаючи перегляду умов укладеного з ними контракту, погрожуючи розірвати всі відносини і припинити його виконання. Здійснення перемовин з приводу угод зі специфічними активами між агентами та принципалами не обмежується стадією їх укладання, а може відновлюватись на регулярній основі протягом всього періоду їх дії. Наприклад, вимоги щодо підвищення заробітної плати або одержання додаткових премій вузькоспеціалізованих менеджерів в корпоративних структурах, які пройшли спеціалізоване навчання (одержання сертифікату, підвищення кваліфікації, одержання диплому тощо), і від яких залежать економічні результати їх функціонування, є постійною проблемою для керівництва.

Під специфічністю активів, як їх окремою характеристикою, слід розуміти певний рівень можливості їх використання для одержання економічних вигід в різних обставинах та цілях. Інші види активів – звичайні неспецифічні активи, є більш гнучким ресурсом корпоративних структур, оскільки вони можуть бути легко замінені наявними аналогами на ринку або навпаки, реалізовані на ринку через наявність попиту на них. Виходячи з поділу активів на специфічні та неспецифічні всі капітальні витрати (інвестиції) корпоративних структур також поділяються на специфічні та неспецифічні.

Невважаючи на широке використання О.Е. Вільямсоном поняття специфічних активів в розробці неінституційної теорії, все одно дане поняття розглядалось ним як допоміжне в процесі удосконалення

трансакційного аналізу та дослідження явища вертикальної інтеграції. Однак на сьогодні, у зв'язку з розвитком підходу до розуміння корпоративних структур, як інноваційних організацій (Й.А. Шумпетер, А. Чендлер), що стало особливо актуальним в умовах формування економіки, що ґрунтується на знаннях, виокремлення специфічних активів набуло більш важливого значення. Це обґрунтовується тим, що центральною проблемою для дослідників, що потребує вирішення, стає питання реалізації її стратегії, яка базується на використанні специфічних активів, що забезпечують створення довгострокової вартості за рахунок їх унікальної рентабельності. Саме специфічні активи інтелектуальної природи (людський, організаційний, клієнтський капітал) розглядаються основним носієм конкурентних переваг корпоративних структур в умовах формування економіки, що ґрунтується на знаннях.

Оскільки рівень специфічності активів теж може бути різним, такі активи поділяють на два види – специфічні та ідіосинкратичні, що характеризують надмірно високим рівнем унікальності, які майже неможливо продати або придбати на ринку, а їх альтернативна цінність є близькою до нуля. Використовуючи критерій специфічності всі активи корпоративної структури можна класифікувати наступним чином (рис. 5.3).

Рис. 5.3. Класифікація активів корпоративних структур за рівнем специфічності (сформовано автором)

Таким чином, неспецифічні активи – це активи, які не втрачають свою цінність при їх продажу або які легко замінити на ринку аналогами.

Низькоспецифічні активи – це активи, альтернативне використання яких не може відбуватись без втрати частини їх цінності для корпоративної структури, і які складно замінити ринковими аналогами. Ідіосинкратичні активи – це активи, альтернативне використання яких призводить до втрати дуже значної частини або до повної втрати їх цінності, і які дуже складно або неможливо замінити ринковими аналогами.

За О.Е. Вільямсоном у складі специфічних активів доцільно розмежовувати чотири основні види специфічних активів: специфіка розшарування; специфіка матеріального активу; специфіка людського активу та допоміжні активи [32, с. 55]. У 1991 р дана класифікація була розширена С.Е. Мастеном, Дж.В. Міганом та Е.А. Снайдером [377, с. 8], коли авторами до складу специфічних активів також були включені бренд-активи та часові (темпоральні) активи. У 1995 р. вона також була доповнена процедурними специфічними активами завдяки дослідженню А. Захіра та Н. Венкатрамана [455]. В табл. 5.5 наведені види, характеристика та приклади специфічних активів у порівнянні з їх обліковими аналогами.

Таблиця 5.5

Класифікація специфічних активів в порівнянні з обліковими аналогами

(сформовано автором)

<i>Вид специфічного активу</i>	<i>Характеристика</i>	<i>Приклади в корпоративних структурах</i>	<i>Облікові аналоги</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
1. Активи зі специфічним розташуванням	Ті матеріальні активи, які мають низький рівень їх мобільності (здатності до фізичного переміщення)	Матеріальні активи, які мають географічну прив'язку до інших активів (наприклад, джерел сировини), від якої залежить ефективність функціонування перших	Основні засоби, інвестиційна нерухомість
2. Матеріальні специфічні активи	Ті матеріальні активи, які мають унікальні фізичні властивості або характеристики, що не можуть без втрати цінності застосовуватись в іншому місці	Обладнання для виробництва корпусів трамваїв на єдиному в країні заводі, оскільки таке обладнання непотрібно іншим вітчизняним підприємствам та не відповідає стандартам виробництва трамваїв у світі	Основні засоби, інвестиційна нерухомість

1	2	3	4
3. Людські специфічні активи	Працівники підприємства, що мають унікальні знання та вміння, які можуть бути використані лише в даній корпоративній структурі	Представники рідкісних професій, наприклад, сюрвейери, що здійснюють огляд специфічного майна, прийнятого на страхування в страхових компаніях	Немає
4. Додаткові специфічні активи	Активи, що є результатом здійснення інвестицій в виробничі потужності корпоративної структури, які необхідні лише для неї	Розробка корпоративної інформаційної системи з врахуванням її організаційної структури та специфіки діяльності або корпоративного сайту	Необоротні активи
5. Бренд-активи	Нематеріальні активи, які є результатом інвестицій у взаємовідносини з клієнтами (бренди, торговельні марки, бази даних клієнтів, репутація), вартість яких залежить від якості таких взаємовідносин	Розробка і використання корпоративної торговельної марки, від репутації якої залежить вартість акцій компанії на ринку капіталу	Права на знаки для товарів та послуг
6. Часові специфічні активи	Активи, які використовуються у визначеній часовій послідовності, зміна якої призводить до зупинки виробництва	Розробка програмного забезпечення за допомогою групи команд програмістів унеможливує виконання всього проекту у випадку, якщо одна з команд не виконає свою частину роботи	Необоротні активи
7. Процедурні специфічні активи	Активи, що є результатом здійснення інвестицій в нормативно регламентовані організаційні процедури та робочі процеси, які важко змінити або трансформувати без створення вартості	Адаптовані під нормативні екологічні вимоги виробничі процеси корпоративних структур	Нематеріальні активи

Існування перших п'ять видів специфічних активів в розпорядженні корпоративної структури є прикладом виникнення двосторонньої залежності

агентів та принципалів, в результаті чого останні можуть стати об'єктом вимагання, що створює додаткові небезпеки для реалізації укладеного контракту. Хоча часові та процедурні специфічні активи є прикладами односторонньої залежності принципалів від агентів, наслідки вимагання з боку агентів теж можуть призвести до його припинення.

Велика кількість специфічних активів перебуває у власності інноваційно-містких галузей, які володіють значною кількістю виробничих нематеріальних активів (патентів на винаходи, корисні моделі, промислові зразки тощо), спеціалізованого програмного забезпечення, а також у власності компаній з вузькоспеціалізованих галузей – нафтопереробної, авіаційної, космічної промисловості тощо. Наприклад, накладання США санкцій на будівництво “Північного потоку 2” [185] зумовило те, що швейцарська компанія “Allseas” зупинила процес роботи, а її судна залишили місце будівництва трубопроводу. Оскільки такі судна є достатньо рідкісними, починаючи з грудня 2019 р. будівництво газопроводу було призупинено і на думку багатьох експертів може стати довгобудом, внаслідок чого інвестори компанії-оператора даного проекту “Nord Stream 2 AG” несуть величезні втрати.

На сьогодні серед вітчизняних дослідників, які займають вирішенням проблем бухгалтерського обліку на основі використання інституційного інструментарію, в окремих працях (І.А. Юхименко-Назарук [260, с. 250-283], І.В. Жиглей та І.А. Юхименко-Назарук [57]) піднімаються питання бухгалтерського обліку та оцінки специфічних активів. В той же час, проблематика аналізу специфічності активів в корпоративних структурах, як окремого напрямку досліджень, залишається поза увагою вітчизняних вчених.

В той же час, І.А. Юхименко-Назарук [260, с. 261] з метою облікового відображення специфічних активів запропонувала ієрархічну модель їх аналітичного обліку (табл. 5.6).

Таблиця 5.6

Ієрархічна модель аналітичного обліку специфічних активів підприємства за
І.А. Юхименко-Назарук (сформовано автором на основі [260, с. 261])

<i>Вид аналітичної ознаки (субознаки)</i>	<i>Види аналітичних рахунків</i>
1. Рівень специфічності	1.1. Неспецифічні активи
	1.2. Специфічні активи
2. Ступінь специфіки	2.1. Малоспецифічні активи
	2.2. Високоспецифічні активи
3. Тип специфіки	3.1. Активи зі специфічним розташуванням
	3.2. Специфічні фізичні активи
	3.3. Специфічні цільові активи
	3.4. Активи з часовою специфічністю
	3.5. Специфічні торгові марки

Фактично запропоновану модель (табл. 5.6) також можна розглядати як підхід до їх аналізу, що здійснюється в момент відображення активів в системі обліку, що також дозволяє одержувати інформацію в управлінській звітності про наявність таких активів в корпоративних структурах. Однак, на нашу думку, застосування такого підходу є занадто трудомістким та економічно недоцільним, особливо в корпоративних структурах, які мають велику номенклатуру активів. Окрім цього, автор не зазначає, яким безпосередньо чином відбуватиметься віднесення активів до того чи іншого виду і хто це має здійснювати, працівник облікової служби чи інша уповноважена на це особа.

На сьогодні дослідниками виділяються різноманітні підходи до аналізу специфічних активів корпоративних структур, які відрізняються між собою як за методами, так і за цілями його проведення. Так, О.О. Веренікін та Д.І. Волошин [31, с. 33-34] для аналізу рівня специфічності активів обґрунтували необхідність використання цінової дисперсії, що дозволяє враховувати ризики, які можуть виникати в результаті інвестування в специфічні активи.

$$\sigma = \frac{\sum_{i=1}^{i=n} (p_i - \bar{p})^2}{n-1} \quad (3)$$

де p_i – ціна специфічного активу;

$\bar{P}$ – мінова вартість специфічного активу;
 n – кількість специфічних активів в економіці (на ринку).

Запропонований авторами підхід передбачає врахування того факту, що специфічність активів полягає в нездатності продати або купити їх за ринковою вартістю, внаслідок чого існує відмінність між їх міноюю вартістю та ринковою вартістю. Для визначення виду специфічних активів також враховується їх кількість на відповідному ринку.

Американськими дослідниками Х. Кімом та Х. Кунгом [355, с. 268] було запропоновано розраховувати рівень специфічності активів виходячи зі здатності їх повторного використання, зокрема, за допомогою відповідного коефіцієнту ($RedeployabilityScore_a$), який визначається шляхом ділення кількості галузей, які використовують товар a , на загальну кількість галузей:

$$Redeployability_j = \sum_{a=1}^{180} w_{j,a} * RedeployabilityScore_a \quad (4)$$

Специфічність активу (товару) вже визначається шляхом віднімання одержаного значення показника його повторного використання від 1:

$$Specificity_j = \sum_{a=1}^{180} w_{j,a} * (1 - RedeployabilityScore_a) \quad (5)$$

де $Specificity$ – специфічність необоротного активу для галузі j ;

a – тип необоротного активу, із 180 визначених;

$w_{j,a}$ – витрати промисловості j на актив a ;

$1 - RedeployabilityScore_a$ – рівень специфічності активу a , що показує рівень розриву між вартістю найкращого використання активу та вартістю його другого найкращого використання.

Для використання такого методу оцінки рівня специфічності активів слід мати інформацію про особливості його використання корпоративними структурами в різних галузях економіки, зокрема, мати доступ до інформаційних баз даних, подібно до “Bureau of Economic Analysis”, що

використовувались іншими дослідниками (Дж.Х. Кім [356, с. 24]) для проведення розрахунків.

С.В. Демір та Г.І. Натрошвілі [50, с. 51-52] запропонували бальну оцінку специфічних активів, виходячи з існуючої їх 6-ти елементної класифікації та доповнивши її ще двома характеристиками – компенсація шкоди та частка в фінансовому результаті з метою зниження ризиків при укладанні контрактів з іншими компаніями. В рамках кожного з 8-ми запропонованих елементів виділяються характеристики, що відповідають видам активів, які класифікуються на основі рівня їх специфічності (неспецифічні, специфічні та ідіосинкратичні). Кожному з аналізованих активів при їх відповідності вищенаведеним видами виставляються бали – 0, 1 або 2. На основі підрахунку балів в рамках конкретного контракту, враховуючи їх відсоткове співвідношення від загально можливої кількості балів, визначається тип контракту та розробляється набір заходів, необхідних для його ефективного виконання.

На думку К.Дж. Мейера гарні підходи до вимірювання специфічності активів враховують важливість інвестицій, необхідних для обслуговування конкретного клієнта чи партнера, і скільки було б втрачено, якщо покупець припинив відносини передчасно [378, с. 223]. Таким чином, на думку автора основним критерієм щодо розуміння специфічності активів є не їх низький рівень ліквідності на ринку або на рівні окремої галузі, а рівень втрат, які корпоративна структура може одержати у разі розірвання контракту через здійснення агентом опортуністичної поведінки. Таким чином, його підхід до оцінки рівня специфічності активів базується на тому, що чим більшим є обсяг таких втрат, тим більш специфічним є такий актив.

Проведений аналіз підходів дослідників до оцінки рівня специфічності активів дозволяє встановити, що серед них немає єдності, що є наслідком достатньо широкого трактування поняття “специфічні активи”, запропонованого представниками інституційної теорії, а також існуванням особливостей між різними його видами, наприклад, активами зі специфічним

розташуванням та людськими специфічними активами. Незважаючи на те, що два даних види об'єктів відносяться до складу специфічних активів, для оцінки рівня їх специфічності слід використовувати зовсім різні методичні підходи. Виходячи з існування такої ситуації для проведення аналізу рівня специфічності активів запропоновано використовувати комбінований підхід, який має бути деталізований з врахуванням специфіки окремої корпоративної структури.

Загальна процедура аналізу рівня специфічності активів корпоративної структури передбачає необхідність здійснення наступних етапів:

Етап 1. Визначення ключових видів / напрямів діяльності корпоративної структури. Оскільки для всіх активів підприємства визначення рівня специфічності є достатньо витратним завданням, суб'єктам його здійснення слід визначити ті види або напрями діяльності, які є ключовими, що можуть визначатись двома шляхами: 1) Виходячи з ступеню важливості, який вони відіграють в її функціонуванні (в формуванні доходу, в створенні вартості тощо); 2) Виходячи з наявних зовнішніх запитів стейкхолдерів, оскільки для них може бути необхідна інформація про специфічні активи щодо тих видів / напрямів діяльності, які на сьогодні ще не забезпечують одержання значних доходів.

Етап 2. Визначення ключових активів, які формують конкурентні переваги корпоративної структури. В рамках визначених ключових видів / напрямів діяльності корпоративної структури слід визначити також ті активи, які безпосередньо складають її основу. Навіть в межах одного виду / напрямку діяльності корпоративної структури може бути значна кількість активів, тому з усієї сукупності треба обрати для перевірки на специфічність ті з них, які мають найбільш важливе значення (найцінніші, які забезпечують безперервність діяльності, які відіграють найбільшу важливу роль в одержанні прибутку. В англійських словниках навіть виділяють такий окремий термін, як "ключові активи", до яких відносяться: 1) Ключові бізнес-активи – активи, що належать компанії, важливі для її здатності отримувати

прибуток. Вигідні компоненти бізнесу, які можуть включати виробничі потужності, торговельні точки, дочірні підприємстві, що належать повністю, або відділи компанії; 2) Ключові інвестиції – активи, такі як конкретні види акцій, облігацій або нерухомості, які формують довгострокову основу інвестиційного портфелю [299].

Етап 3. Здійснення перевірки ключових активів щодо рівня їх специфічності. Визначивши перелік ключових активів, слід здійснити їх перевірку щодо рівня їх специфічності, для чого запропоновано використовувати комбінований підхід, який складається з двох етапів: 1) Застосування якісних вимірників в розрізі кожного з видів специфічних активів; 2) Застосування кількісних вимірників для визначення рівня специфічності активу.

На етапі 1 слід виокремити серед всіх ключових активів корпоративної структури специфічні активи від неспецифічних активів, для чого запропоновано наступну анкету, яка має використовуватись відповідними експертами щодо досліджуваних видів активів (табл. 5.7).

Таблиця 5.7

Експертна оцінка специфічності активів корпоративної структури
(сформовано автором)

Класифікаційна ознака активу	Приналежність активу	
	Неспецифічні активи	Специфічні активи
1	2	3
1. Специфічність за місцем розташування	Актив може бути переміщений ☐	Актив не може бути переміщений ☐
2. Специфічність фізичних властивостей	Актив не має специфічних фізичних властивостей ☐	Актив має специфічні властивості ☐
3. Специфічність людських ресурсів	Некваліфіковані людські ресурси ☐	Кваліфіковані людські ресурси ☐
4. Цільова специфічність	Універсальні активи для корпоративних структур даної галузі ☐	Специфічні активи для корпоративних структур даної галузі, що не передбачають їх переналагодження ☐

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
5. Клієнтська специфічність	Активи не покращують взаємовідносини з клієнтами	Активи покращують взаємовідносини з клієнтами
	☐	☐
6. Часова специфічність	Актив може бути замінений в будь-який час	Існують складнощі з заміною активу
	☐	☐
7. Процедурна специфічність	Активи не адаптовані під жодні нормативно визначені процедури	Активи адаптовані під нормативно визначені процедури
	☐	☐

На другому етапі зі складу активів, які за результатами проведеного анкетування були віднесені до складу специфічних активів слід виокремити рівень їх специфічності – низькоспецифічні або ідіосинкратичні. Для цього на рівні кожної окремої корпоративної структури може бути використаний будь-який з описаних вище методів, щодо складових якого наявна вся необхідна інформація (мінова вартість специфічних активів на ринку, їх кількість в межах окремої галузі, витрати на створення активу в рамках галузі, рівень повторного використання специфічного активу, обсяг витрат від втрати активу тощо). Однак, одержання певного числового значення щодо конкретного активу є недостатнім для віднесення його до одного з існуючих видів. На рівні окремої корпоративної структури має бути розроблено і обґрунтовано критерії віднесення, тобто два інтервали значень, при попаданні в один з яких буде зрозуміло, до якого саме виду відноситься даний специфічний актив.

Оскільки окрім універсальних методів оцінки рівня специфічності активів на сьогодні дослідниками пропонуються також і методи для їх окремих видів, наприклад, К. Тауером [424, с. 84] розроблено метод оцінки рівня специфічності людських ресурсів, тому в процесі визначення рівня специфічності може одночасно використовуватись декілька методів. Виходячи з цього, на рівні окремої корпоративної структури має бути розроблено і закріплено в рамках загальнокорпоративної інформаційної

політики стільки ж критеріїв віднесення, скільки використовується методів для визначення рівня специфічності активів.

Етап 4. Визначення потенційних втрат від вимагання агентів. Для внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів при оприлюдненні інформації про специфічні активи важливе значення також має не лише їх наявність, а також і можливі ризики, пов'язані з тим, що агенти можуть реалізовувати опортуністичну поведінку, внаслідок чого корпоративна структура може понести значні втрати. Тому, незважаючи на значну суб'єктивність експертної оцінки, разом з інформацією про наявність та існуючі види специфічних активів, слід розкривати інформацію про потенційні втрати внаслідок вимагання агентів. Оцінку таких потенційних втрат мають проводити внутрішні або зовні залучені експерти, наприклад, аудитори або професійні оцінювачі.

Наприклад, в “Mitsubishi Corporation” [383, с. 36] двічі на рік проводять моніторинг ризикових активів, тобто тих активів щодо функціонування яких можливі втрати, що можуть бути понесені від різних видів діяльності. В розрізі різних сегментів діяльності проводиться оцінка ризику активів та його порівняння з показником віддачі активів, що дозволяє визначити буфер ризику в рамках кожного сегменту та приймати рішення щодо здійснення додаткових інвестицій з метою зменшення рівня його концентрації. Таким чином, визначення буферу ризику базується на розрахунку максимальних потенційних втрат від активів, що здійснюється службою внутрішнього аудиту корпоративної структури.

Етап 5. Розкриття аналітичної інформації про специфічні активи корпоративної структури. Одержану інформацію про наявні види специфічних активів в розрізі ключових видів / напрямів діяльності корпоративної структури, їх рівні специфічності, їх балансову вартість та потенційні втрати запропоновано узагальнювати в розробленому “Аналітичному звіті про специфічні активи” (табл. 5.8).

Таблиця 5.8

Аналітичний звіт про специфічні активи (сформовано автором)

Вид специфічного активу	Низькоспецифічні			Ідіосинкратичні		
	Назва активу	Балансова вартість*	Потенційні втрати	Назва активу	Балансова вартість	Потенційні втрати
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
<i>Вид / напрям діяльності 1</i>						
1. Активи специфічним розташуванням зі						
2. Матеріальні специфічні активи						
3. Людські специфічні активи						
4. Додаткові специфічні активи						
5. Бренд-активи						
6. Часові специфічні активи						
7. Процедурні специфічні активи						
<i>Разом по виду / напрямі 1</i>	x			x		
...						
<i>Вид / напрям діяльності n-1</i>						
...						
<i>Разом по виду / напрямі n-1</i>	x			x		
<i>Вид / напрям діяльності n</i>						
...						
<i>Разом по виду / напрямі n</i>	x			x		
<i>Разом по корпоративній структурі</i>	x			x		

Запропонований звіт може розглядатись як доповнення до додаткових форм розкриття інформації про діяльність корпоративної структури, зокрема, що стосується використовуваного в її діяльності капіталу та потенційних

* Оскільки не всі види специфічних активів в бухгалтерському обліку визнаються як необоротні активи (людські активи, внутрішньостворені бренд-активи) їх балансову вартість слід розраховувати як сукупність витрат, понесену на їх створення та підвищення ефективності їх функціонування, наприклад, витрати на підвищення кваліфікації, сертифікацію, маркетингові витрати тощо.

ризиків. Періодичність його складання буде визначатись в залежності від періодичності використовуваних форм додаткового розкриття інформації.

Приклад використання аналітичного звіту про специфічні активи на ПрАТ “ЕСКО-РІВНЕ” стосовно такого як постачання теплової енергії наведено в Додатку Н. Інформація, наведена у звіті дозволяє уточнити внутрішнім та зовнішнім стейкхолдерам власне бачення стосовно перспектив розвитку даного підприємства в контексті наявних у нього низькоспецифічних та ідіосинкратичних активів, зокрема, на основі аналізу потенційних втрат, які може понести ПрАТ “ЕСКО-РІВНЕ” у випадку їх вибуття.

Розкриття аналітичної інформації існуючим та потенційним стейкхолдерам про наявні специфічні активи та рівень їх специфічності на основі запропонованого аналітичного звіту (табл. 5.8) сприятиме забезпеченню прозорості корпоративної звітності, оскільки:

– Наявність аналітичної інформації про специфічні активи в корпоративних структурах та їх види попереджає стейкхолдерів про можливість здійснення опортуністичної поведінки агентами, що може призвести до зменшення інвестиційних доходів або їх присвоєння агентами, оскільки майже відсутня можливість замінити на ринку цей актив або знайти альтернативного контрагента. Т.С. Конрад на підтвердження даної тези відмічає, що зростання кількості специфічних активів в компанії збільшує ризики опортуністичної поведінки агентів, для мінімізації якої має бути розроблена більш докладна структура корпоративного управління або облікові моніторингові механізми, що забезпечуватиме захист операцій та виконання контрактів [361, с. 103]. Наприклад, потенційні вкладники капіталу “Nord Stream 2 AG”, маючи інформацію про те, що ефективність її діяльності пов’язана з використанням специфічних активів, могли б приймати більш зважені інвестиційні або позикові рішення. Тому розкриття інформації про специфічні активи фактично вказує на можливі ризики, що можуть виникнути в процесі функціонування корпоративної структури;

– Наявність специфічних активів у складі корпоративної власності, що буде використовуватись в рамках реалізації контракту, змінює порядок здійснення взаємовідносин між агентами та принципалами. Зокрема, принципали заінтересовані в укладанні довгострокових контрактів, з відповідними гарантіями. Якщо б акціонери компанії-оператора “Nord Stream 2 AG” передбачали можливість накладання санкцій на компанію “Allseas” та зупинку її роботи, то при укладанні контракту вони б врахували виникнення таких ризиків та встановили б необхідні розміри компенсацій. Тобто, наявність інформації про специфічні активи змушує керівництво корпоративної структури укладати довгострокові контракти стосовно тих напрямів діяльності, що пов’язані з їх використанням;

– Наявність специфічних активів у власності корпоративної структури свідчить про те, що керівництво несе постійні витрати на захист інтересів принципалів, навіть у тому випадку, якщо агенти не використовували вимагання як інструмент тиску на принципалів щодо покращання контракту між ними. Як відмічає з цього приводу Р.В. Капелюшніков, для того, щоб застрахувати себе від небезпеки “вимагання”, принципали будуть розробляти і вживати різних попереджуючих заходів, які досить часто мають велику вартість, і найбільш радикальною серед яких є вертикальна інтеграція, тобто об’єднання інтерспецифічних активів під спільним контролем [72, с. 133]. Виходячи з наявності такої інформації зовнішні стейкхолдери можуть переглянути свої інвестиційні рішення щодо даної корпоративної структури, оскільки її керівництво намагатиметься укласти якомога “повніші контракти”, забезпечувати їх постійний моніторинг, що може не лише впливати на збільшення обсягу її трансакційних витрат, а й на ускладнення переговорного процесу, що може відлякувати інвесторів;

– Розкриття інформації про специфічні активи інноваційно-містких корпоративних структур впливає на порядок оцінки їх вартості учасниками ринку капіталу. Як відмічає з цього приводу У. Пагано, високий рівень специфічності активів підвищує вартість компанії для власників акцій та

зменшує її для її кредиторів. Це пояснюється тим, що кредитори для повернення позичених коштів лише слідкують за інформацією про ліквідність (неспецифічність) активів, проте досягнення певного порогового рівня специфічних активів призводить до зростання вартості компанії [391, с. 110]. Така інформація буде найбільш важливою для інвесторів та інституційних інвесторів;

– Надання інформації керівництву корпоративної структури дозволить скоригувати їхні рішення стосовно можливості передачі окремих видів або напрямів діяльності на аутсорсинг. Це пов'язано з тим, що ті напрями або види діяльності, в яких задіяно значну кількість специфічних активів, не слід передавати на аутсорсинг, оскільки саме вони дозволяють утримувати і розвивати конкурентні переваги. Тому їх ефективніше залишати у складі власної діяльності, ніж передавати на аутсорсинг.

5.4. Аналіз форм додаткового розкриття корпоративної інформації для потреб стейкхолдерів

В умовах сьогодення відбувається трансформація корпоративної звітності шляхом розширення фінансової звітності додатковими формами розкриття корпоративної інформації, зокрема, нефінансовою інформацією про ті аспекти діяльності корпоративних структур, які не в змозі висвітлити фінансова звітність внаслідок наявних методологічних обмежень облікової системи. Основною метою такої трансформації корпоративної звітності є забезпечення більшої прозорості діяльності корпоративних структур та забезпечення підзвітності перед суспільством щодо екологічних та соціальних аспектів діяльності, довгострокового створення вартості на засадах сталого розвитку. Тому актуальним напрямом досліджень на сьогодні є розробка методичних аспектів аналізу таких додаткових форм розкриття з метою формування аналітичної інформації про особливості процесу довгострокового створення корпоративної вартості, нові облікові

об'єкти та ті аспекти діяльності, які не розкриваються в фінансовій звітності і відображають місце і роль корпоративної структури в забезпеченні сталого розвитку.

Проведений аналіз існуючих форм додаткового розкриття корпоративної інформації (див. п. 4.1) дозволив об'єднати їх в дві основні групи: 1) Чинна практика розкриття облікової інформації корпоративними структурами (Примітки до фінансової звітності; Звіт про управління); 2) Інтегровані звіти, що формуються на основі використання провідних світових практик. Враховуючи останні тенденції розвитку корпоративної звітності в напрямі розкриття інформації в інтегрованих звітах, а також те, що оприлюдненні вітчизняними компаніями Звіти про управління в більшості випадків містять значну кількість описової текстової (нарративної) інформації, найбільшим перспективним напрямом досліджень є розвиток методичних аспектів економічного аналізу інтегрованої звітності.

Активне поширення інтегрованої звітності як додаткового засобу розкриття інформації корпоративними структурами зумовило необхідність розробки методичних аспектів здійснення її аналізу як для потреб внутрішніх стейкхолдерів корпоративної структури, так і для зовнішніх стейкхолдерів, яких більше цікавить процес створення вартості та вплив діяльності корпоративних структур на соціальне та навколишнє природне середовище. В той же час, на сьогодні відсутні ґрунтовні напрацювання в даному напрямі, що пояснюється наступними причинами: 1) Інтегроване звітування є достатньо новою тенденцією розвитку корпоративної звітності; 2) На сьогодні відсутній єдиний формат інтегрованої звітності, на якому була б зосереджена основна увага науковців; 3) Існуючі моделі інтегрованого звітування надають значний простір для реалізації внутрішньокорпоративної облікової політики, внаслідок чого на сьогодні існують значні відмінності в таких звітах, навіть якщо вони сформовані з використанням одного і того ж формату або моделі звітування. Новизна та існуюча нормативна неврегульованість процесу інтегрованого звітування призводить до

“розмивання” базису для формування аналітичного забезпечення процесу прийняття рішень на його основі. Внаслідок цього питанням розвитку чинної системи економічного аналізу з появою такого нового джерела корпоративної інформації майже не приділяється увага вченими. Зокрема, як відмічають С.Ф. Голов, В.М. Костюченко та Р.В. Кузіна, питання аналізу інтегрованої звітності знаходяться на початковому етапі розроблення [43, с. 160].

Оскільки на сьогодні значного поширення в світі набуває концепція інтегрованої звітності, побудована на основі розробленого ІІРС Міжнародного стандарту інтегрованої звітності <IR> [109], а також розгляду її особливостей та перспектив використання в Україні приділена значна кількість праць вітчизняних вчених (див. п. 4.3), основну увагу в дослідженні акцентовано на розробку методики аналізу інтегрованої звітності, побудованої за даною моделлю.

Проведений аналіз існуючих досліджень вітчизняних вчених свідчить, що вони намагаються адаптувати вже існуючі напрацювання в сфері економічного аналізу до нової моделі інтегрованого звітування, виділяючи з її складу окремі компоненти – види капіталів, ризику, процес створення вартості, щодо яких і надаються пропозиції по формуванню аналітичного забезпечення. Так, С.Ф. Голов, В.М. Костюченко та Р.В. Кузіна для проведення аналізу капіталів в інтегрованій звітності пропонують використовувати модель доданої економічної вартості (EVA), зокрема, автори запропонували інтегральний показник вартості капіталів (IEVA) [43, с. 173-175]. Р.О. Костирко в процесі аналізу інтегрованої звітності пропонує використовувати модель інтегральної оцінки економічного потенціалу вартості компанії, що здійснюється на основі окремих показників, одержаних на етапі аналізу майнового потенціалу, потенціалу ефективності та фінансового потенціалу [83, с. 326]. В той же час, такі пропозиції на нашу думку не враховують базових положень концепції інтегрованої звітності, зокрема, зовсім не звертаючи увагу на її роль в забезпеченні корпоративної

прозорості та підвищенні рівня підзвітності в корпоративних структурах. Це зумовлює необхідність розробки комплексної методики аналізу інтегрованої звітності як засобу додаткового розкриття корпоративної інформації, яка буде побудована на основі врахування інформаційних запитів внутрішніх та зовнішніх стейкхолдерів корпоративної структури.

Передусім, слід розмежувати два аспекти застосування економічного аналізу в контексті інтегрованої звітності. Згідно першого аспекту економічний аналіз розглядається одним із інструментів, який використовується для формування інтегрованої звітності та розкриття в ній інформації про діяльність корпоративної структури, що вже пройшла аналітичну обробку. Зокрема, в п. 4.53 Міжнародного стандарту інтегрованої звітності <IR> [109] визначаються характеристики кількісних показників, які можуть розкриватись в інтегрованій звітності (актуальність, відповідність управлінським цілям, зв'язаність, зосередженість на ключових факторах, узгодженість з прогностичними показниками, періодичність історична порівнянність тощо). Окрім цього, в п. 4.60-62 наводяться рекомендації щодо порядку агрегації та дезагрегації показників інтегрованої звітності. Згідно другого аспекту економічний аналіз розглядається як засіб обробки інформації, представленої в інтегрованій звітності для покращання процесу прийняття рішень внутрішніми та зовнішніми стейкхолдерами. Таким чином, згідно першого аспекту інтегрована звітність є результатом застосування аналітичного інструментарію, а згідного другого – інтегрована звітність є джерелом інформації для проведення економічного аналізу.

В контексті удосконалення ефективності функціонування системи корпоративного управління шляхом забезпечення кращої підзвітності та підвищення рівня корпоративної прозорості слід приділяти увагу двом аспектам, оскільки для зовнішніх користувачів діяльність корпоративної структури буде виглядати більш прозоро, якщо в інтегрованій звітності будуть наведені аналітичні показники певного рівня агрегації, однак для проведення більш детального аналізу діяльності та здійснення

взаємоузгодження з показниками інших організацій галузі інформація інтегрованої звітності має пройти додаткову аналітичну обробку. В той же час окремі суб'єкти корпоративного управління теж вимагають розкриття не лише облікової, а вже аналітично обробленої інформації в інтегрованій звітності. Так, представники компанії “Deloitte” [428, с. 8] зазначають, що для членів Аудиторського комітету з метою розуміння того, чи досягла організація своїх стратегічних цілей, і як досягнення цих цілей впливає на капітали, необхідним є розкриття наступної інформації: кількісних показників щодо ризиків, цілей та можливостей; вплив організації на капітал, а також на зв'язки між минулою та поточною ефективністю, між поточною та майбутньою перспективою. Для відображення в інтегрованій звітності таких даних інформація з систем фінансового та управлінського обліку має пройти відповідну аналітичну обробку.

Таким чином, аналіз форм додаткового розкриття корпоративної інформації для потреб стейкхолдерів передбачає не лише розробку методики аналізу на основі використання таких нових джерел інформації, а також і формування їх аналітичного забезпечення, тобто коли такі форми додаткового розкриття, зокрема, інтегрована звітність, виступають не як інформаційне джерело для здійснення економічного аналізу, а як узагальнюючий аналітичний звіт, в якому розкриваються результати аналітичної обробки інформації з систем фінансового обліку, управлінського обліку та що були одержані з зовнішніх джерел. Саме тому проф. А.М. Хорін та О.В. Бровкін до задач аналізу інтегрованої звітності відносять, з одного боку, участь в підготовці даних для формування звітних показників, передбачених форматом інтегрованої звітності, а з іншого – розкриття явно не висвітлених звітністю характеристик умови створення компанією довгострокової вартості, демонстрація взаємовпливу елементів корпоративного капіталу при створенні і збереженні цієї вартості, виявлення ступеня впливу визначальних факторів на використовуваний корпоративний капітал, тобто аналіз покликаний збільшити інформаційну ємність звітних

показників за рахунок додаткових неочевидних користувачеві аналітичних характеристик [199, с. 503]. Виходячи з цього, інтегровану звітність слід розглядати як засіб відображення результатів багатомірної (в розрізі різних видів капіталу) та багатокритеріальної (використовуючи різні види показників) оцінки процесу створення вартості корпоративної структури на основі використання показників економічної, екологічної та соціальної ефективності.

Виходячи з основних положень Міжнародного стандарту <IR> [109], в інтегрованій звітності виділяється 9-ть основних елементів змісту, в розрізі 6-ти з яких, що стосуються діяльності організації, може бути сформована система аналітичних індикаторів різних видів:

- 1) Огляд організації та зовнішнє середовище;
- 2) Корпоративне управління;
- 3) Бізнес-модель;
- 4) Ризики і можливості;
- 5) Стратегія і розподіл ресурсів;
- 6) Результати діяльності.

Інформація в розрізі кожного з елементів може подаватись як в текстовому вигляді, так і у вигляді графічних об'єктів та аналітичних індикаторів, що обирається на розсуд суб'єкта складання інтегрованої звітності. Однак вважаємо, що основну увагу слід приділяти шостому елементу, в якому розкриваються результати діяльності, для опису яких слід використовувати набір відповідних розрахункових показників.

Згідно п. 4.19 Міжнародного стандарту <IR> [109] в інтегрованому звіті в розділі “Результати діяльності” (Performance) описуються основні результати, включаючи: 1) Внутрішні результати діяльності корпоративної структури, а також її зовнішні результати, пов'язані з впливом її діяльності на соціальне, навколишнє природне та економічне середовище (конкуренти, споживачі, клієнти тощо); 2) Позитивні і негативні результати, що впливають на збільшення або зменшення капіталів та вартості корпоративної структури.

В ньому мають бути розкриті всі необхідні показники, що характеризують результати функціонування корпоративної структури відносно процесу створення вартості та використовуваних в її діяльності капіталів. Між двома даними об'єктами (вартість корпоративної структури та капітал) має бути відображений взаємозв'язок, зокрема, яким чином зміни в капіталах впливають на зміни у вартості корпоративної структури.

Таким чином, одним з найбільш важливим завдань під час використання аналітичного інструментарію в процесі формування інтегрованої звітності є обґрунтування та вибір набору ключових показників ефективності (KPI – Key Performance Indicators), які б належно оцінювали та характеризували процес створення вартості в корпоративній структурі на основі наявних в її розпорядженні капіталів. KPI є важливим аналітичним доповненням до описової (нарративної) частини інтегрованого звіту, дозволяючи вимірювати фінансові та нефінансові показники діяльності корпоративної структури відносно процесу створення довгострокової вартості, а також результати її діяльності стосовно навколишнього природного, соціального середовища та суспільства в цілому.

На думку представників компанії “Deloitte” для відображення процесу створення вартості необхідно використовувати дворівневу модель ключових показників, яка поєднує нефінансові показники, що характеризують ефективність використання ресурсів, з фінансовими показниками, що відображають процес створення вартості компанії (рис. 5.4).

Враховуючи доцільність пропозицій представників компанії “Deloitte” (рис. 5.4) в дослідженні обґрунтовується необхідність використання дворівневої моделі ключових показників у складі інтегрованої звітності. На нижчому рівні розробляється система операційних KPI, що характеризують особливості діяльності корпоративної структури, а на вищому – вартісні KPI, тобто ті показники, які безпосередньо відображають результати функціонування процесу створення вартості та його основні компоненти (дохідна і витратна частина). Запропонований представниками компанії

“Deloitte” дворівневий набір КРІ є лише одним із можливих варіантів, який може використовуватись в окремій корпоративній структурі, оскільки всі вони мають свої особливості функціонування, особливості галузі, в якій вони працюють, власне зовнішнє ринкове середовище, а також власні особливості процесу створення вартості.

Рис. 5.4. Дворівнева система КРІ інтегрованої звітності (сформовано автором на основі [428, с. 53])

Тому для кожної корпоративної структури має бути сформований індивідуальний набір КРІ. Як показує проведений аналіз практики формування інтегрованої звітності в світі, в переважній більшості випадків цим займається спеціально створена виконавча група, однак загальну відповідальність за це несе Аудиторський комітет корпоративної структури. Порядок формування індивідуального набору КРІ пропонується здійснювати в наступній послідовності (рис. 5.5).

Рис. 5.5. Порядок створення набору КРІ інтегрованої звітності (сформовано автором)

Етап I. Аналіз бізнес-моделі корпоративної структури передбачає вивчення наявних в корпоративній структурі ресурсів, особливостей комерційної діяльності, основної продукції або послуг, що створюються компанією та наявних результатів. Аналіз бізнес-моделі має бути всеосяжним і охопити всі елементи, які забезпечують створення вартості та мають вагоме значення для функціонування корпоративної структури. Зокрема, має бути визначено, яким чином корпоративна структура одержує прибуток, на яких ринках вона функціонує, які основні витрати вона несе і чи пов'язані вони зі створенням прибутку, якими є ключові види діяльності і чи забезпечують вони відповідний пропорційний приріст прибутку тощо. В результаті такого аналізу має бути одержане розуміння логіки її функціонування, виявлені причинно-наслідкові зв'язки між основними компонентами, визначені та усвідомлені слабкі та найбільш критичні складові бізнес-моделі, а також ідентифіковані драйвери створення вартості.

Етап II. Опис драйверів створення вартості. В цілому під драйверами створення вартості слід розуміти певні економічні показники, на які може вплинути менеджмент корпоративної структури, що в кінцевому випадку має призвести до зміни результатів її функціонування. Визначені на попередньому етапі драйвери створення вартості, мають бути об'єднані в "дерево драйверів" вартості, тобто у їх взаємопов'язану модель, яка

характеризує процес створення вартості у корпоративній структурі. Така модель відображає ланцюжок наслідків, тобто характеризує послідовність впливу одних драйверів на інші, і в кінцевому випадку доходить до основного показника, що характеризує вартість (ринкова капіталізація, прибуток на одну акцію тощо). Кожен з елементів “дерева драйверів” впливає на процес створення вартості корпоративної структури. Спочатку обирається основний показник створення вартості, а вже потім інші елементи, які характеризують вплив на вищу ланку в контексті створення вартості. Таким чином, кожен наступний рівень показників характеризує попередній драйвер створення вартості.

Етап III. Вибір і опис KPI вищого рівня. Після формування дерева драйверів для конкретної корпоративної структури їх можна оцінити, використовуючи відповідні ключові показники. Однак, спочатку у складі дерева драйверів слід виокремити їх окремі рівні, кількість яких залежить від специфіки корпоративної структури. Зазвичай, виділяють три або два рівні: 1) Основні, драйвери; 2) Специфічні для конкретного підрозділу драйвери; 3) Операційні драйвери. У випадку обрання двох рівнів специфічні драйвери включаються до складу операційних. Наприклад, в розробленій компанією “Deloitte” карті акціонерної вартості [308] до складу драйверів вартості вищого рівня відносяться акціонерна вартість, а також її складові – зростання прибутку, операційний дохід, продуктивність активів та очікування. Для виділених драйверів вищого рівня слід розробити відповідні KPI, тобто набір числових показників, що якомога краще характеризують процес створення вартості, надаючи об’єктивне свідчення тенденцій ефективності даного процесу, та дозволяють зрозуміти його не лише внутрішнім, а й зовнішнім стейкхолдерам. Між драйверами створення вартості та виділеними KPI повинен існувати сильний кореляційний зв’язок, що дозволить ефективно коригувати діяльність корпоративної структури у відповідності до обраних цілей і прийнятої стратегії.

Етап IV. Вибір і опис операційних KPI. Після виділення у складі дерева драйверів створення вартості операційних драйверів, для них мають бути розроблені або обрані операційні KPI, які мають базуватись на специфічних особливостях корпоративної структури. Операційні KPI відповідають на питання, яким чином підвищити ефективність функціонування операційних драйверів. Операційні KPI, на відміну KPI вищого рівня, що можуть бути однаковими в різних корпоративних структурах, характеризують унікальність процесу створення вартості в даній корпоративній структурі. Вони є об'єктивним інструментом вимірювання операційної діяльності корпоративної структури, відображаючи її продуктивність, забезпечуючи зворотний зв'язок з процесом створення вартості (зміна одного операційного драйвера впливає на загальний результат комбінації всіх драйверів створення вартості), надаючи інформацію щодо напрямів необхідних змін в бізнес-моделі або в окремих бізнес-процесах.

Виділені етапи формування індивідуального набору KPI сприяють вирішенню основних завдань, притаманних сучасному бізнес-аналізу:

- 1) Вивчення особливостей та оцінка трансформації бізнес-моделі корпоративної структури;
- 2) Вивчення соціальної, екологічної та інноваційної систем корпоративної структури, її ринкового середовища, основних стейкхолдерів та ризиків діяльності;
- 3) Дослідження перспектив розвитку процесу формування довгострокової вартості.

Під час вибору KPI для опису основних та операційних драйверів створення вартості в корпоративній структурі необхідно використовувати певні принципи його здійснення, тобто певні правила або характеристики, якими слід керуватись під час даного процесу. Для того, щоб удосконалити порядок вибору KPI, що будуть відображатись в інтегрованій звітності, представники Інституту присяжних бухгалтерів Шотландії (ICAS) запропонували набір характеристик для Аудиторських комітетів, які мають застосовуватись відносно кожного обраного KPI та мають забезпечувати впевненість щодо здійснення такого вибору (табл. 5.9).

Таблиця 5.9

Характеристики, що повинні використовуватись Аудиторськими комітетами при виборі КРІ (сформовано автором на основі [432, с. 4])

<i>Назва характеристики</i>	<i>Зміст</i>
Стратегічність	Кожен КРІ повинен враховувати стратегію компанії та мати суттєву роль в створенні вартості компанії (в широкому розумінні) та її здатності підтримувати створення вартості
Пов'язаність	кожен КРІ повинен бути пов'язаний з іншою інформацією в річному звіті, на якому він базується (наприклад, фінансові звіти), звіт про винагороду; звіт про управління ризиками
Надійність	Кожен КРІ повинен бути точним, здатним до реформування та здатним протистояти викликам.
Послідовність	Кожен КРІ повинен бути порівняним (або узгодженим) із показником КРІ попереднього року. Рекомендується також послідовний підхід до побудови КРІ у всій компанії.
Повнота	Комбіновані КРІ повинні бути повними, оскільки вони представляють збалансований вигляд ефективності компанії та не вводять в оману користувачів, повідомляючи лише про позитивні повідомлення

Запропоновані характеристики (табл. 5.9) дозволяють обрати найбільш дієві показники, що відображають процес створення вартості в корпоративних структурах, дозволяючи оцінювати стратегічний прогрес та ефективність, і стосовно яких у суб'єктів формування інтегрованої звітності буде існувати належний рівень впевненості (обмежений або обґрунтований) в їх надійності, актуальності та достовірності. Пропонуємо використовувати дані характеристики в якості принципів в процесі створення набору КРІ в інтегрованій звітності. Побудовані на основі таких характеристик КРІ будуть структурованими, послідовними, надійними та актуальними, вони відповідатимуть стратегії корпоративної структури, їх можна буде вимірювати та контролювати, що дозволить покращити комунікацію з зовнішніми стейкхолдерами корпоративної структури, характеризуючи її бізнес модель, використовувані види капіталів, порівнянність з іншими організаціями, та в цілому забезпечуючи більш глибоке розуміння ефективності її діяльності та процесу створення вартості.

Для того, щоб полегшити процес формування дворівневої системи КРІ в інтегрованій звітності корпоративних структур вважаємо необхідним

сформувати панель КРІ в розрізі шести видів капіталу, визначених в Міжнародному стандарті <IR> (п. 2.15) [109], оскільки застосування такого підходу передбачає чітке обґрунтування ролі кожного з видів капіталу в процесі створення вартості та забезпечує цілісне уявлення про корпоративну структуру. Окрім цього, одним із основних завдань інтегрованого звіту є відображення зв'язку та взаємозв'язку між використовуваними капіталами та розкриття їх впливу на довгострокові фінансові результати. Для того, щоб розуміти, яким чином використовуються капітали корпоративної структури в процесі створення вартості відповідно до обраної стратегії, а також вплив на них зовнішніх факторів (ринкове середовище, кліматичні зміни, виникнення технологій, соціально-екологічні потрясіння тощо), необхідно сформувати взаємопов'язану систему КРІ в розрізі таких капіталів.

В той же час, незважаючи на чітко виділену і обґрунтовану структуру капіталів в Міжнародному стандарті <IR>, в ньому відсутній набір показників, які повинні розраховуватись на їх основі. Вітчизняні вчені сприймають це як один з основних недоліків стандарту, оскільки це породжує значну кількість варіацій для розуміння їх сутності та порядку розрахунку. Так, П.О. Куцик відмічає, що одним з основних шляхів впровадження в практичну діяльність вітчизняних підприємств інтегрованої звітності є визначення індикаторів сталого розвитку компанії для здійснення аналізу ефективності використання ресурсів [90, с. 137]. До складу проблем, пов'язаних з економічним аналізом інтегрованої звітності проф. Р.О. Костирко відносить вибір системи показників і методики аналізу інтегрованої звітності в розрізі бізнес-моделі і капіталів підприємства. Він це обґрунтовує тим, що в Міжнародному стандарті <IR> не визначені порівняльні показники, ключові показники ефективності, а також методи оцінки окремих господарських операцій [83, с. 324-325]. Внаслідок існування такої ситуації відсутні орієнтири, яких дослідники повинні дотримуватись з метою формування такої методики аналізу інтегрованої звітності, яка б забезпечувала відображення результати діяльності корпоративної структури

в напрямі підвищення вартості в довгостроковій перспективі. Про існування подібної проблеми також наголошують представники GRI – розробники конкуруючої моделі інтегрованого звітування, на думку яких принципо-орієнтований підхід до формування інтегрованої звітності, реалізований в концептуальній основі <IR>, дає недостатнє керівництво щодо того, про що слід звітувати [325, с. 14]. Особливо актуальною дана проблема є для нетрадиційних з позиції бухгалтерського обліку видів капіталу – соціально-репутаційного, людського та інтелектуального, оскільки для суб'єктів формування залишається незрозумілим, які показники щодо таких видів капіталу мають бути розкриті в інтегрованій звітності.

З іншого боку, відсутність класифікаційної моделі або чіткого каталогу КРІ надає достатньо широкий простір для суб'єктів формування інтегрованої звітності для того, щоб врахувати особливості діяльності окремих корпоративних структур. На такій же позиції стоять самі розробники Міжнародного стандарту <IR> [109, с. 6], які вважають, що даний стандарт спрямований на врахування унікальності окремих організацій і тому знаходить важливий баланс між гнучкістю та приписом. Тому в ньому відсутній набір методів оцінки, вимірників або індикаторів, які мають розраховуватись на основі представленої в інтегрованій звітності фінансової та нефінансової інформації. Подібної позиції також дотримуються представники компанії “EY” [348, с. 19], оскільки на сьогодні існує значна кількість розробок систем КРІ (наприклад, розроблені “GRI”), які можуть бути використані суб'єктами формування інтегрованої звітності в корпоративній структурі для характеристики процесу створення вартості.

В той же час, як відмічають представники компанії “EY”, розробка або впровадження процесів і систем для отримання вхідних даних для КРІ вимагає особливої уваги, особливо для нефінансових КРІ, оскільки вони, як правило, є новими для більшості організацій. Для забезпечення взаємозв'язку через КРІ часто потрібні зв'язки між системами, які до цього часу не були встановлені. Створення надійних процесів та систем для отримання потрібної

інформації про КРІ вимагає часу та зусиль вищого керівництва [348, с. 19]. Про необхідність проведення досліджень в напрямі формування системи КРІ також відмічають японські дослідники Т. Ошіка та Ч. Сака, оскільки КРІ для інтегрованої звітності є вкрай необхідними через те, що концептуальна основа ІІРС базується на принципах і не встановлює конкретні КРІ [390, с. 637]. Тому з метою полегшення процесу формування дворівневої системи КРІ в інтегрованій звітності корпоративних структур, яка дозволить мінімізувати негативні внутрішні і зовнішні ефекти та максимізувати позитивні ефекти, на основі аналізу провідних світових практик формування інтегрованої звітності (зокрема, база інтегрованих звітів <IR> [350]) запропоновано наступну панель КРІ, яка враховує розуміння сутності понять різних видів капіталів, наведених в Міжнародному стандарті <IR> (табл. 5.10).

Таблиця 5.10

Панель КРІ інтегрованої звітності корпоративних структур
(сформовано автором)

<i>Види капіталу</i>	<i>Вид КРІ</i>	<i>Назва КРІ</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Фінансовий капітал	ВР	Прибуток на одну акцію
	ВР	Чистий прибуток
	ВР	Чистий дохід від реалізації продукції
	ВР	Фінансовий результат від операційної діяльності
	ВР	ЕВІТДА
	ВР	Чистий робочий капітал
	ВР	Рентабельність власного капіталу
	ВР	Чистий рух коштів від операційної діяльності
	ВР	Показник співвідношення залученого капіталу до власного
Виробничий капітал	ВР	Собівартість продукції
	ВР	Обсяг виробництва
	ВР	Операційна ефективність
	ВР	Витрати на продаж, загальні та адміністративні витрати
	О	Вартість постачання одиниці продукції
	О	Обсяг здійснених інвестицій
	О	Зміни виробничого потенціалу
	О	Обсяг наявних резервів
	О	Кількість одержаних сертифікатів якості
	О	Кількість майна, що будується
	О	Обсяг основних засобів

1	2	3
Природний капітал*	О	Обсяг використаної відновлюваної енергії
	О	Обсяг виробленої відновлюваної енергії
	О	Обсяг спожитої енергії
	О	Обсяг спожитої води
	О	Обсяг забрудненої та очищеної води
	О	Обсяг здійснених викидів парникових газів
	О	Діяльність, пов'язана зі скороченням викидів парникових газів
	О	Обсяг інших викидів
	О	Загальний обсяг відходів
	О	Загальний обсяг перероблених відходів
	О	Обсяг витрат на охорону навколишнього середовища
Соціально-репутаційний капітал	О	Обсяг податків, сплачених до місцевого бюджету
	О	Обсяг інвестицій в соціально-значимі проекти
	О	Обсяг понесених витрат соціального спрямування
	О	Обсяг здійснених пожертвувань та спонсорство
	О	Рівень задоволення споживачів
	О	Рівень задоволення постачальників
	О	Вартість внутрішньостворених торговельних марок
	О	Кредитний рейтинг
Інтелектуальний капітал	О	Балансова вартість нематеріальних активів
	О	Обсяг витрат на дослідження та розробки
	О	Рівень концентрації витрат на дослідження та розробки
	О	Кількість зареєстрованих патентів
	О	Кількість випущених нових продуктів
Людський капітал	О	Рівень задоволеності працівників
	О	Середній рівень заробітної плати
	О	Середній вік працівників
	О	Обсяг інвестицій в людський капітал на одного працівника
	О	Кількість годин тренінгів на одного працівника
	О	Обсяг річних премій менеджменту корпоративної структури
	О	Обсяг річних премій працівникам корпоративної структури

Примітка: ВР – КРІ вищого рівня; О – операційні КРІ.

Запропонована панель КРІ (табл. 5.10) дозволяє охопити всі драйвери створення вартості в корпоративній структурі, оскільки КРІ виділяються в розрізі всіх шести видів капіталу, характеризуючи їх зміни (збільшення або зменшення). В сукупності вищенаведені види капіталу складають корпоративний капітал, який є загальним показником використовуваних ресурсів та відносин, що є основним джерелом створення довгострокової

* КРІ в частині природного, соціально-репутаційного, людського та інтелектуального капіталу можуть бути розширені шляхом врахування наданих нами пропозицій щодо удосконалення Звіту про управління в частині екологічних аспектів, соціальних аспектів та кадрової політики, досліджень та інновацій (див. п. 4.2).

вартості. Процес створення вартості корпоративної структури є результатом динамічної взаємодії всіх матеріальних та нематеріальних компонентів корпоративного капіталу, а також відносин і процесів перетворення між нематеріальними компонентами (інтелектуальним, людським та соціально-репутаційним капіталом).

Враховуючи галузеві особливості діяльності корпоративних структур для адекватного опису їх драйверів створення вартості мають бути розроблені індивідуальні системи KPI із врахуванням галузевого аспекту. Для цього слід враховувати провідні розробки та найбільш поширені та ефективні практики в даній сфері, які розкривають як універсальні набори KPI (GRI), так і спеціалізовані набори. Наприклад, представники Європейського проекту “Internet of food and farm” розробили систему KPI щодо ESG-факторів для компаній харчової та сільськогосподарської промисловості [349, с. 16-19], що дозволяє максимально ефективно охарактеризувати драйвери створення вартості. Європейською федерацією громад фінансових аналітиків (EFFAS) також розроблено ґрунтовні рекомендації з формування системи KPI щодо ESG-факторів для різних галузей економіки (нафтогазова, важка і легка промисловість, охорона здоров'я, сфера послуг, телекомунікації, комунальні послуги, фінансова та технологічна сфери) [362], зорієнтовані на задоволення потреб різних груп стейкхолдерів (інвестори, неурядові організації, працівники, профспілки, громадські організації тощо), що можуть використовуватись для врахування галузевих особливостей створення довгострокової вартості при розробці індивідуальної системи KPI для окремої корпоративної структури.

Окремі види капіталу, що мають критичне важливе значення в процесі створення вартості для окремої корпоративної структури в залежності від специфіки її діяльності можуть мати багаторівневу або розширену кількість операційних KPI. Наприклад, це особливо стосується інтелектуального та соціально-репутаційного капіталу, які на сьогодні відіграють одну з найбільш важливих ролей в процесі створення довгострокової вартості корпоративних

структур. Зокрема, інноваційно-місткі компанії, діяльність яких залежить від даних видів капіталу, також виділяють КРІ, які характеризують їх нематеріальні зобов'язання, тобто такі нематеріальні активи корпоративних структур, які можуть здійснювати суттєвий негативний вплив на її ділову репутацію або на процес створення довгострокової вартості.

Розкриття КРІ вищого рівня та операційних КРІ в інтегрованій звітності дозволяє не лише висвітлити особливості формування вартості в корпоративній структурі, надаючи можливість стейкхолдерам порівняти результати її функціонування з іншими організаціями, а також дозволяє проводити оцінку власної діяльності суб'єктами корпоративного управління шляхом:

- Аналізу динаміки зміни КРІ в часі (в залежності від періодичності публікації інтегрованої звітності);
- Аналізу КРІ різних корпоративних структур між собою (конкурентів, окремих складових корпоративної структури тощо);
- Порівняння фактичних значень з попередньо встановленими та прогнозними значеннями КРІ (критичними факторами успіху, тобто тими значеннями КРІ, які планувалось або планується досягти з метою підвищення ефективності процесу створення вартості).

Використання таких аналітичних підходів дозволяє суб'єктам корпоративного управління співвідносити одержані показники, що характеризують драйвери створення вартості з еталонними значеннями, порівнювати їх в часі та визначати тенденції розвитку.

Висновки до розділу 5

1. Проведений аналіз існуючої практики функціонування систем корпоративного управління дозволив встановити, що на сьогодні існує об'єктивна необхідність у врахуванні специфічних інформаційних потреб їх внутрішніх та зовнішніх стейкхолдерів, що підтверджується наступним:

1) Необхідністю забезпечення належного рівня корпоративної прозорості; 2) Необхідністю мінімізації опортуністичної поведінки агентів (вимагання) після укладання контрактів; 3) Існуючими потребами в розробці аналітичного забезпечення прийняття рішень на основі використання засобів розкриття корпоративної інформації. Для вирішення цієї проблеми запропоновано виділити аналітичну систему корпоративного управління, як елемент загальної системи його аналітичного забезпечення, що забезпечуватиме проведення наступних напрямів аналізу: 1) Аналізу прозорості корпоративної звітності; 2) Аналізу рівня специфічності активів; 3) Аналізу додаткового розкриття корпоративної інформації.

2. На основі вивчення існуючих поглядів дослідників до аналізу прозорості корпоративної звітності виділено та обґрунтовано чотири основні групи підходів: 1) Аналіз якості корпоративної звітності; 2) Індикативний підхід; 3) Формальний підхід; 4) Інші підходи. Враховуючи переваги і недоліки кожної з груп підходів, їх відповідність рівню розвитку національної облікової системи та системи корпоративного управління в Україні обґрунтовано необхідність застосування індикативного підходу, оскільки розроблені в його рамках моделі аналізу мають як тривалий досвід емпіричного підтвердження, так і значний рівень теоретизації досліджуваної проблематики. Зокрема, запропоновано використовувати модель М.Д. Беніша до аналізу прозорості корпоративної звітності на основі вивчення її сутності, порядку застосування та обґрунтування її переваг (відносна простота застосування, потенціал прогнозування, широта використання, варіанти використання). З метою проведення аналізу рівня прозорості корпоративної звітності на основі моделі М.Д. Беніша для підприємств, які складають фінансову звітність за національними П(С)БО, уточнено порядок здійснення розрахунків відповідно до національних особливостей формування її показників.

3. З метою вирішення проблеми здійснення вимагання агентами після укладення контрактів з принципалами корпоративних структур обґрунтовано

доцільність проведення аналізу рівня специфічності активів, що перебувають у них у власності. Дослідивши сутність специфічних активів за підходом дослідників в сфері інституційної теорії, порівнявши види специфічних активів з обліковими аналогами та проаналізувавши існуючі методики до оцінки рівня специфічності активів було запропоновано загальну процедуру аналізу рівня специфічності активів корпоративної структури, що складається з п'яти етапів: 1) Визначення ключових видів / напрямів діяльності корпоративної структури; 2) Визначення ключових активів, які формують конкурентні переваги корпоративної структури. 3) Здійснення перевірки ключових активів щодо рівня їх специфічності; 4) Визначення потенційних втрат від вимагання агентів; 5) Розкриття аналітичної інформації про специфічні активи корпоративної структури. Результати аналізу рівня специфічності активів та іншу необхідну стейкхолдерам інформацію про них запропоновано узагальнювати в розробленому Аналітичному звіті про специфічні активи.

4. Враховуючі зростаючі запити стейкхолдерів щодо інформації, яка відображається за допомогою форм додаткового розкриття (екологічна, соціальна, етична, стратегічна тощо) обґрунтовано необхідність розробки методики їх аналізу. Виходячи з того факту, що впровадження інтегрованої звітності в систему інформаційного забезпечення корпоративних структур є зростаючою тенденцією у всьому світі, оскільки вона сприяє більш ефективному розподілу інвестиційного капіталу та забезпеченню фінансової стабільності та сталого розвитку корпоративних структур, обґрунтовано необхідність удосконалення аналітичного забезпечення процесу її формування. Запропоновано формувати в корпоративних структурах дворівневу систему ключових показників ефективності (вищого рівня та операційні), що характеризують її драйвери створення вартості. Для безперешкодного формування індивідуального набору ключових показників ефективності інтегрованої звітності розроблено: 1) Порядок їх формування, що складається з чотирьох етапів (аналіз бізнес-моделі корпоративної

структури; опис драйверів створення вартості; вибір і опис ключових показників ефективності вищого рівня; вибір і опис операційних ключових показників ефективності); 2) Панель ключових показників ефективності в розрізі шести видів капіталу, виділених в Міжнародному стандарті <IR>.

Основні наукові результати розділу 5 опубліковані в працях, які наведено в списку використаних джерел [202, 203, 215, 226, 227, 243, 247, 249], [додатки П, Р].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукової проблеми, що полягає у формуванні науково обґрунтованих рекомендацій щодо розвитку теоретико-методологічних аспектів обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління. За результатами дослідження зроблено такі висновки:

1. Враховуючи особливості вітчизняного корпоративного законодавства та з метою усунення суперечностей в поглядах дослідників стосовно розуміння сутності поняття «корпорація» обґрунтовано доцільно використовувати поняття «корпоративні структури», до складу якого слід включати окремі види господарських товариств та об'єднань підприємств, які відповідають набору критеріїв щодо здійснення корпоративного управління (розподіл прав власності та прав управління корпоративною структурою; можливість застосування традиційних інструментів корпоративного управління). Корпоративне управління – це сукупність взаємовідносин, які мають бути побудовані таким чином, щоб були досягнені основні цілі самої корпоративної структури з урахуванням балансу інтересів з її стейкхолдерами.

2. Розвиток національної системи бухгалтерського обліку має відбуватись з урахуванням її інсайдерських характеристик – через удосконалення інформаційного забезпечення обмеженої кількості власників, що контролюють корпоративну структуру, та аутсайдерських характеристик – шляхом аналізу та застосування провідного досвіду щодо проблем удосконалення облікової системи в країнах, національна облікова система яких побудована на основі англо-американської моделі. До основних проблем облікового забезпечення корпоративного управління слід віднести: підвищення якості облікової інформації; пошук шляхів зменшення негативного впливу креативного обліку; розвиток облікової теорії в напрямі

вирішення агентської проблеми; застосування облікового консерватизму; розвиток бухгалтерської звітності.

3. Основними напрямками подальшого удосконалення бухгалтерського обліку є: організаційний, методичний, техніко-технологічний, теоретичний, що в цілому сприятиме підвищенню якості корпоративного управління в Україні. Особливу увагу доцільно приділити питанням обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління в умовах впровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності у діяльність вітчизняних корпорацій з метою мінімізації можливостей менеджменту маніпулювати обліковими показниками для досягнення власних цілей або здійснення опортуністичної поведінки.

4. Проведений аналіз історичного розвитку бухгалтерського обліку як елемента системи корпоративного управління дозволив виділити наступні етапи, в межах яких існують значні особливості в побудові системи обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління: 1) зародження корпоративної практики; 2) виникнення і розвиток колоніальних корпоративних структур; 3) розвиток статутного регулювання корпоративного сектору на тлі формування ринків капіталу; 4) регулювання звітності на рівні державних нормативних актів, сепаратне регулювання; 5) стандартизація обліку; 6) гармонізація стандартів обліку; 7) конвергенція облікових моделей. Дослідження виділених етапів дозволяє ідентифікувати основні проблемні питання, які були актуальними в різні історичні періоди і яким необхідно приділяти увагу в умовах сьогодення: 1) здійснення бухгалтерських маніпуляцій та шахрайств в рамках системи корпоративного управління; 2) пошук облікових інструментів, які дозволяють зменшити такі маніпуляції та шахрайства.

5. Основними причинами застосування інституційної теорії в бухгалтерських наукових дослідженнях в Україні є такі: 1) виникнення «інституційної революції» в економічних науках; 2) універсальність щодо вирішення різних видів облікових проблем; 3) здатність враховувати

соціокультурний контекст; 4) популяризація та пропагування її використання вченими в сфері обліку; 5) трансформація підходів до розуміння змісту облікової науки та практики. З метою структурування бухгалтерських інституційних досліджень та подальшого формування універсальної інституційної теорії бухгалтерського обліку необхідно виділити наступні напрями інституційних досліджень в сфері бухгалтерського обліку: 1) дослідження інституційних змін та аналіз їх впливу на систему бухгалтерського обліку; 2) розгляд бухгалтерського обліку як об'єкту дослідження інституційної теорії; 3) використання інституційної теорії як теоретико-методологічного базису для розвитку бухгалтерського обліку.

6. Виходячи з положень класиків неоінституціоналізму, найбільш вагоме значення в контексті розвитку системи корпоративного управління займає вирішення агентської проблеми, для ідентифікації і пошуку шляхів подолання якої була розроблена агентська теорія. Однією з основних причин виникнення агентської проблеми в корпоративних структурах є існування інформаційної асиметрії між принципалами та агентами, що дозволяє здійснювати останнім опортуністичну поведінку, спрямовану на задоволення власних інтересів. Для уникнення такої поведінки власники корпоративної структури змушені нести агентські витрати, які слід розглядати як засоби усунення причин і наслідків виникнення інформаційної асиметрії. На основі аналізу наслідків виникнення інформаційної асиметрії (несприятливий відбір, моральний ризик, вимагання) на передконтрактній та постконтрактній стадіях обґрунтовано їх роль у виникненні корпоративних конфліктів, що породжується неспівпадінням інтересів принципалів та агентів. Пом'якшення негативного впливу агентської проблеми доцільно здійснювати шляхом: 1) ліквідації негативного впливу агентської проблеми за рахунок постійного та всебічного моніторингу принципалами діяльності агентів; 2) розвитку процедурних і змістовних аспектів укладання контракту між агентами та принципалами. Для забезпечення ефективної реалізації кожного з варіантів необхідним є використання облікової інформації, внаслідок чого облікова

система корпоративної структури, з одного боку, виступає основним джерелом інформації для аналізу принципалами ефективності діяльності агентів, а з іншого боку – сама є джерелом виникнення інформаційної асиметрії, яка може призводити до здійснення агентами опортуністичної поведінки.

7. Подвійна природа бухгалтерського обліку в контрактному процесі (як інформаційного джерела для їх укладання і моніторингу та як об'єкта контрактних відносин) дозволила виявити, що структура і сформована методика обліку можуть бути одними зі засобів здійснення опортуністичної поведінки агентами. З метою формування єдиних теоретичних засад подальшого розвитку обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління в напрямі вирішення агентської проблеми розроблено матричну класифікацію підходів до вирішення наслідків виникнення агентської проблеми, які, виходячи з рівня їх залежності від облікової інформації, слід поділити на три основні рівні: 1) реалізація яких напряду залежить від облікової інформації (аудит, звітування, аналізу специфічності активів); 2) застосування яких потребує часткового використання облікової інформації (екранування, самовідбір, стимулювання, укладання специфічних контрактів (облігаційних, обмежувальних), переукладання контрактів на нових умовах, розвиток довірчих відносин); 3) для застосування яких непотрібне використання облікової інформації (сигналізування, аналіз репутації, формування репутаційного капіталу).

8. Здійснення прозорості діяльності корпоративними структурами в цілому підвищує ефективність фінансових ринків, забезпечує справедливий розподіл капіталу між галузями економічної діяльності. Виходячи з цього, розкриття прозорості інформації про діяльність корпоративної структури сприяє формуванню у суб'єктів прийняття рішень достовірного уявлення про фінансовий стан і реальні результати її діяльності, можливі ризики та перспективи розвитку, а також дає змогу створити необхідні передумови для ефективного функціонування ринків капіталу внаслідок формування довіри

до керівництва корпоративної структури та рішень, які приймаються ними. На сьогодні відсутнє єдине і загальне розуміння поняття прозорості в різноманітних стандартах та документах, які регламентують процес корпоративного управління, що є наслідком викорінення даного поняття з систем міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності, що породжує неоднозначність використання даного поняття вченими в сфері бухгалтерського обліку.

9. Під обліковою прозорістю необхідно розуміти об'єднуючу якісну характеристику корисної фінансової інформації, що пов'язана з релевантністю, правдивим представленням, своєчасністю та зрозумілістю, і спрямована на забезпечення відкритості, точності, достатності, своєчасності, прогнозованості та публічності корпоративного управління, що забезпечує ефективність прийняття рішень як її керівництвом, так і обґрунтування інвестиційно-позикових рішень її зовнішніми стейкхолдерами. Враховуючи запропоноване визначення облікової прозорості та існуючі способи забезпечення її належного рівня в корпоративних структурах, можна виділити три основні напрями її подальшого удосконалення: 1) організаційний; 2) методичний; 3) контрольний. Розроблені концептуальні засади облікової прозорості в корпоративних структурах дозволяють відокремити її від інших облікових конструктів та сформулювати передумови для підвищення ефективності функціонування системи корпоративного управління на основі удосконалення її обліково-аналітичного забезпечення.

10. Дослідивши існуючі облікові інструменти (креативний облік, агресивний облік, управління прибутками), які використовуються агентами для здійснення опортуністичної поведінки, що знижує прозорість в корпоративних структурах, встановлено наявність у них однієї цілі – введення в оману агентами тих її груп стейкхолдерів, які є непричетними до процесу ведення та організації системи бухгалтерського обліку. Тому з позиції удосконалення системи корпоративного управління в частині підвищення рівня її інформаційної прозорості доцільно використовувати для

таких інструментів поняття «креативні облікові практики». Це вирішить проблему введення в оману агентами окремих груп стейкхолдерів корпоративної структури, які є непричетними до процесу ведення та організації системи бухгалтерського обліку. Серед шляхів мінімізації креативних облікових практик в системі корпоративного управління, виходячи з видів інструментів, які використовуються для її вирішення, слід виділити такі: 1) інструменти системи корпоративного управління (проведення внутрішнього та зовнішнього аудиту, формування незалежного аудиторського комітету; удосконалення структури Ради директорів, діяльності аудиторського комітету, структури власності корпоративної структури; впровадження корпоративної етики як засобу формування довірчих відносин); 2) облікові інструменти (використання принципів обліку, закладених в систему облікових стандартів; використання якісних характеристик облікової інформації при здійсненні вибору з альтернатив; здійснення облікового відображення за методом аналогії; забезпечення повного опису корисної інформації; формування високо етичної культури працівників бухгалтерської служби).

11. Одним із найбільш дієвих засобів забезпечення корпоративної прозорості в умовах сучасного етапу розвитку світової економіки є здійснення додаткового розкриття облікової інформації за допомогою існуючих та спеціально розроблених звітів. Особливу роль у даному процесі відіграє розкриття нефінансової інформації про діяльність корпоративних структур, що обґрунтовується неможливістю чинної системи обліку достовірно оцінити окремі нові об'єкти облікового відображення (соціальний, екологічний та інтелектуальний капітали, стратегічні ініціативи, ризики тощо), інформація про які повинна бути надана зацікавленим стейкхолдерам. Виходячи з проведеного аналізу існуючих проблем додаткового розкриття облікової інформації слід виділити такі перешкоди даного процесу: 1) необхідність понесення витрат на здійснення додаткового розкриття; 2) опортуністична поведінка суб'єктів організації облікової

системи корпоративної структури; 3) виникнення загроз оприлюднення конфіденційної інформації; 4) необхідність понесення витрат на сприйняття додаткової інформації. Основними напрямками удосконалення додаткового розкриття облікової інформації в системі корпоративного управління в Україні є: 1) удосконалення чинної практики додаткового розкриття облікової інформації; 2) розвиток концепції інтегрованої звітності корпоративних структур; 3) розвиток системи корпоративної звітності на основі моделі ESG (екологія, соціальна відповідальність, корпоративного управління).

12.3 метою покращення рівня облікової прозорості корпоративних структур необхідним є удосконалення використовуваної вітчизняними корпоративними структурами форми Приміток до річної фінансової звітності за наступними напрямками: 1) доповнення двома новими розділами з відповідними підрозділами, зокрема XVI «Професійні судження, припущення та облікова політика» («Професійні судження та припущення», «Облікова політика»); XVII «Пов'язані сторони» («Суб'єкти контролю корпоративної структури», «Операції з директорами та основними менеджерами», «Інші операції з пов'язаними сторонами»); 2) регламентація можливості складання корпоративними структурами приміток до проміжної фінансової звітності (піврічні або квартальні).

13. Запропонований порядок формування Звіту про управління передбачає: 1) посилення відповідальності у випадку його несвоєчасного оприлюднення, здійснення викривлень чи приховування нефінансової інформації, яка має міститись в ньому (поширення на Звіт про управління всіх вимог до подання, як і до фінансової звітності; введення штрафів та персональної відповідальності); 2) удосконалення його змістовного наповнення в частині напрямів «Екологічні аспекти», «Соціальні аспекти та кадрова політика» та «Дослідження та інновації» на основі розробленої класифікації та формування окремих видів найбільш поширених фінансових та нефінансових показників в розрізі кожного з напрямів; 3) формування на

рівні окремої корпоративної структури загальної політики щодо розкриття додаткової облікової інформації в формі фінансових та нефінансових показників.

14. Розроблені концептуальні засади інтегрованої звітності в корпоративних структурах забезпечують поєднання системи корпоративного управління та інструментів додаткового розкриття облікової інформації, посилюють підзвітність та прозорість в корпоративних структурах, покращують розуміння процесів створення вартості та стратегії розвитку корпоративної структури, покращують взаємовідносини її керівництва та менеджменту зі стейкхолдерами, що сприяє її ефективній діяльності на засадах сталого розвитку. Виділено та проаналізовано три основні варіанти залучення Ради директорів до процесу реалізації інтегрованого звітування: 1) повне залучення, що передбачає підтримку і контроль Радою директорів всіх етапів процесу інтегрованого звітування; 2) обмежене залучення, що передбачає встановлення Радою директорів стратегічних орієнтирів та здійснення контролю за реалізацією процесу інтегрованого звітування в корпоративній структурі; 3) часткове залучення, що передбачає лише встановлення Радою директорів стратегічних орієнтирів відносно запровадження інтегрованого звітування.

15. З метою вирішення проблеми необхідності задоволення специфічних інформаційних потреб внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів системи корпоративного управління слід виокремити аналітичну систему корпоративного управління, як елемент загальної системи його аналітичного забезпечення, що сприятиме проведенню наступних напрямів аналізу: 1) аналізу прозорості корпоративної звітності; 2) аналізу рівня специфічності активів; 3) аналізу додаткового розкриття корпоративної інформації.

16. На основі проведеного вивчення поглядів дослідників щодо аналізу прозорості корпоративної звітності, переваг і недоліків таких підходів, їх відповідності рівню розвитку національної облікової системи та системи корпоративного управління в Україні обґрунтовано необхідність

застосування індикативного підходу, який характеризується значним рівнем теоретизації та результати застосування якого мають тривалий досвід емпіричного підтвердження. Зокрема, слід використовувати модель М.Д. Беніша до аналізу прозорості корпоративної звітності на основі вивчення її сутності, порядку застосування та обґрунтування її переваг (відносна простота застосування, потенціал прогнозування, широта використання, варіанти використання). З метою проведення аналізу рівня прозорості корпоративної звітності на основі моделі М.Д. Беніша для підприємств, які складають фінансову звітність за національними П(С)БО, уточнено порядок здійснення розрахунків відповідно до національних особливостей формування її показників, що дозволило визначити, чи здійснювали вітчизняні корпоративні структури фальсифікації з їх фінансовою звітністю.

17. Аналіз рівня специфічності активів корпоративної структури слід проводити у п'ять етапів: 1) визначення ключових видів / напрямів діяльності корпоративної структури; 2) визначення ключових активів, які формують конкурентні переваги корпоративної структури; 3) здійснення перевірки ключових активів щодо рівня їх специфічності; 4) визначення потенційних втрат від вимагання агентів; 5) розкриття аналітичної інформації про специфічні активи корпоративної структури. Узагальнювати результати аналізу рівня специфічності активів та іншу необхідну стейкхолдерам інформацію доцільно в Аналітичному звіті про специфічні активи.

18. Враховуючі зростаючі запити стейкхолдерів щодо інформації, яка відображається за допомогою форм додаткового розкриття (екологічна, соціальна, етична, стратегічна тощо) обґрунтовано необхідність розробки нових методологічних підходів до їх аналізу. Для досягнення даної мети необхідно формувати в корпоративних структурах дворівневу систему ключових показників ефективності (вищого рівня та операційні), що характеризують її драйвери створення вартості. Для безперешкодного формування індивідуального набору ключових показників ефективності інтегрованої звітності розроблено: 1) порядок їх формування, що складається

з чотирьох етапів (аналіз бізнес-моделі корпоративної структури; опис драйверів створення вартості; вибір і опис ключових показників ефективності вищого рівня; вибір і опис операційних ключових показників ефективності); 2) панель ключових показників ефективності в розрізі шести видів капіталу, виділених в Міжнародному стандарті інтегрованої звітності <IR>.

Практичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтованості методичних і практичних рекомендацій, прийнятних до використання під час розробки та функціонування облікових систем корпоративних структур, а також формування аналітичного забезпечення корпоративного управління. Основні результати дослідження використовуються у діяльності Федерації аудиторів, бухгалтерів і фінансистів АПК України, Громадської організації «Рівненська федерація малого та середнього бізнесу «Єдність», Департаменту економічного розвитку і торгівлі Рівненської обласної державної адміністрації, Акціонерного товариства «Оператор газорозподільної системи «Рівнегаз», Приватного акціонерного товариства «Рівнеазот», Приватного акціонерного товариства «Родина», Приватного акціонерного товариства «Рівнеобленерго», Приватного акціонерного товариства «Вераллія Україна», Приватного акціонерного товариства «ЕСКО-РІВНЕ», а також у навчальному процесі Відокремленого структурного підрозділу «Рівненський коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України» та Тернопільського національного економічного університету (Додаток Т).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Августова О. О., Денисевич Є. С., Зайцева Д. Є. Креативний бухгалтерський облік як відображення сучасних реалій ведення фінансової звітності. Молодий вчений. 2017. № 5. С. 505-508.
2. Акерлоф Дж. Рынок “лимонов”: неопределенность качества и рыночный механизм. THESIS. 1994. Вып. 5. С. 91-104.
3. Андрейченко Н. В. Повышение прозрачности российских корпораций как условие согласования экономических интересов различных категорий акционеров : дис ... канд. экон. наук : 08.00.01. Ростов-на-Дону, 2006. 200 с.
4. Аринушкин Н. Балансы акционерных предприятий. Юридическая и бухгалтерская природа баланса, в связи с нормами русского финансово-податного обложения. М.: Издание юридического книжного магазина “Правовъдъніе” И.К. Голубева, 1912. 240 с.
5. Асташкина А. С. Сепаратное законодательство в практике бухгалтерского учета дореволюционной России. Вестник ИПБ, 2016. № 2. С. 8-14.
6. Баглей Р. Р. Формування вітчизняної моделі корпоративного управління. Сталій розвиток економіки. 2014. № 11. С. 199-206.
7. Бандурин А. В. Деятельность корпораций. М.: БУКВИЦА, 1999. 600 с.
8. Баюра Д. О. Система корпоративного управління в Україні: стан та перспективи розвитку: монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. 288 с.
9. Баюра Д. О. Удосконалення корпоративного управління в умовах глобалізації. Вісник економічної науки України. 2012. № 1 (21). С. 23-26.
10. Безверхий К. В. Принцип суттєвості та його практична реалізація в інтегрованій звітності корпоративних підприємств. Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту: зб. наук. праць. 2018. № 3. С. 16-33.

11. Бережна А. Ю. Развитие национального корпоративного управления в условиях глобализации. Экономика і регіон. 2017. № 1 (62). С. 18-25.
12. Білик О. А. Особенности моделей корпоративного управления. Формування ринкових відносин в Україні. 2015. № 4 (167). С. 39-43.
13. Богатая И. Н., Евстафьева Е. М. Исследование современных тенденций развития бухгалтерского учета и отчетности в Российской Федерации. Бухгалтерский учет в издательстве и полиграфии. 2013. № 5. С. 2-17.
14. Богущка Л. Реалізація принципів транспарентності суб'єктами господарювання. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2017. № 4. С. 149-158.
15. Борисова К. Б., Борисов В. Ю. Модели и методы анализа инновационной деятельности корпорации. Вестник МГУ приборостроения и информатики. Серия: социально-экономические науки. 2014. № 54. С. 32-40.
16. Борисова О. В. Информационная база и методика финансового анализа деятельности корпораций. РИСК. 2013. № 3. С. 289-294.
17. Бородулин А. Н. Разработка информационно-аналитических систем корпоративного управления. Вестник ТвГУ. Серия "Экономика и управление". 2016. № 2. С. 159-165.
18. Боцян Т. В., Шахрайчук Г. М. Етичний вимір відображення облікової інформації. Адаптаційно-інтеграційні механізми управління інноваційними процесами в економіці: колективна монографія за ред. д.е.н., проф. Прохорової В.В. Х.: Видавництво Іванченка І.С., 2019. С. 7-14.
19. Брадул О. М. Обліково-аналітичне забезпечення менеджменту корпорацій: Монографія. К.: КНТЕУ, 2009. 356 с.
20. Брускин С. Н. Методы и инструменты продвинутой бизнес-аналитики для корпоративных информационно-аналитических систем в эпоху цифровой трансформации. Современные информационные технологии и ИТ-образование. 2016. Т. 12, №3 (1). С. 234-239.

21. Бруханський Р. Ф. Облік і аналіз у системі стратегічного менеджменту аграрного підприємництва : Монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 384 с.
22. Брюханов Д. Ю. Методы оценки информационной прозрачности корпоративного управления (инвестиционный аспект) : дис ... канд. экон. наук : 08.00.05. Ярославль, 2005. 197 с.
23. Будович Ю. И. Границы познания в счетоводстве. Бухгалтерский учет в бюджетных и некоммерческих организациях. 2015. № 22. С. 35-45.
24. Булыга Р. П., Сафонова И. В. Информационная прозрачность: подходы к оценке, ключевые характеристики, тренды. УЧЕТ. АНАЛИЗ. АУДИТ. 2019. Т. 6, № 6. С. 6-23.
25. Бухвалов А. В. Корпоративное управление как объект научных исследований. Российский журнал менеджмента. 2005. Том 3, № 3. С. 81-96.
26. Вакун О. В. Концепція інтегрованої звітності в системі бухгалтерського обліку. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Сер.: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. 2014. Вип. 3. С. 49-58.
27. Валуев Б. О недостаточной связи науки о бухгалтерском учете с проблемами развития целостной системы управления. Экономист. 2006. № 12. С. 58-63.
28. Васильчук І. П. Сутність та ознаки корпорацій: теоретичний аспект. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Економіка. 2013. Вип. 23. С. 205-209.
29. Вахрушина М. А. К вопросу о прозрачности финансовой отчетности. Корпоративная финансовая отчетность. Международные стандарты. 2013. №6 (74). С. 25-33.
30. Вейцман Р. Я. Курс счетоводства. Двойная бухгалтерия в ее применении к различным видам хозяйства. Одесса: Типография "Порядок", 1909. 364 с.

31. Вереникин А. О., Волошин Д. И. Теория многоуровневой экономики в контексте современной экономической мысли. Проблемы прогнозирования. 2004. № 1. С. 29-47.
32. Вільямсон О. Е. Економічні інституції капіталізму: Фірми, маркетинг, укладання контрактів. К.: Видавництво “АртЕк”, 2001. 472 с.
33. Волкова О. Н. Демаркация границ экономической дисциплины: содержательный подход (случай «бухгалтерского» учета). Вопросы экономики. 2018. № 2. С. 95-121.
34. Волкова О. Н. Прозрачность как финансовая категория. Аудиторские ведомости. 2017. № 08. С. 88-101.
35. Воронова Е. Ю. Бухгалтерский учет и отчетность в решении агентской проблемы корпоративного управления. Вестник МГИМО-Университета. 2011. № 1. С. 216-223.
36. Габдуллина Г. К., Яковлев А. С. Принципы экономического анализа деятельности корпоративных структур. Вестник экономики, права и социологии. 2016. № 2. С. 40-43.
37. Гетьман В. Г. О международной гармонизации порядка раскрытия информации о корпоративном управлении. Международный бухгалтерский учет. 2009. № 10 (130). С. 4-13.
38. Говдя В. В., Середенко И. В., Дегальцева Ж. В. Современные концепции развития бухгалтерского учета: проблемы и перспективы. Научный журнал КубГАУ, 2014. № 99 (05). С. 991-1002.
39. Гойе К. Г. Бухгалтерский учет и ответственность: проблема менеджмента компании. Финансы и бизнес. 2005. Т. 1, № 3. С. 62-67.
40. Голов С. Ф. Креативний облік – загроза професії та суспільству. Бухгалтерський облік і аудит. 2011. № 1. С. 31-42.
41. Голов С. Ф. Креативний облік: творчість чи шахрайство? Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». 2010. Випуск 7 (25). Ч. 1. С. 360-367.
42. Голов С. Ф. Роль економічних теорій у подальшому розвитку бухгалтерського обліку. Бухгалтерський облік і аудит. 2013. № 8. С. 3-9.

43. Голов С. Ф., Костюченко В. М., Кузіна Р. В. Інтегроване звітування: концепція, методологія та організація. Херсон: Видавничий дім “Гелветика”, 2018. 252 с.
44. Головіна Д. В., Куріленко В. В. Транспарентність управлінської звітності як основа прийняття ефективних рішень. Формування ринкових відносин в Україні. 2018. № 7-8 (206-207). С. 15-21.
45. Горбовцов С. Не подали звіт про управління до ДФС: чи буде штраф? URL: <https://news.dtkr.ua/accounting/reposts/54714>
46. Господарський кодекс України : Закон України № 436-IV від 16.01.2003 р. Редакція від 02.04.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
47. Гриценко О. І., Скорба О. А. Креативне мислення в обліку як передумова ефективності бізнесу. Інфраструктура ринку Одеса. 2018. № 25. С. 813-818.
48. Гусаков С. Становлення корпоративного управління в національних АТ. URL: <http://www.spfu.gov.ua/userfiles/files/34-36.pdf>
49. Гушко С. В. Методологічний, та організаційний аспекти обліку, аналізу та аудиту в управлінні підприємств гірничо-металургійного комплексу. К.: КНЕУ, 2010. 332 с.
50. Демир С. В., Натрошвили Г. И. Совершенствование метода балльной оценки специфических активов производственной компании. Фундаментальные исследования. 2018. № 8. С. 48-53.
51. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
52. Ди Пиаса С., Эклз Р. Будущее корпоративной отчетности. Как вернуть доверие общества. М.: Альпина Пабlishер, 2003. 212 с.
53. Довгаль Ю. Д. Організація бухгалтерського обліку діяльності акціонерних товариств в умовах використання комп’ютерних технологій : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09. Житомир: ЖДТУ, 2010. 20 с.
54. Друкер П. Задачи менеджмента в XXI веке. М.: Вильямс, 272 с.

55. Євтушевський В. А. Основи корпоративного управління: Навч. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. 317 с.
56. Жиглей И. В., Рабошук А. В. Современное состояние корпоративного управления: предпосылки корпоративных конфликтов. Международный бухгалтерский учет. 2012. № 44 (242). С. 57-64.
57. Жиглей І. В., Юхименко-Назарук І. А. Розвиток облікової оцінки специфічних активів. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2017. Вип. 3. С. 61-70.
58. Жук В. М. Інституціональна теорія бухгалтерського обліку: мотивація досліджень. Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовтня 2014 р. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. С. 15-19.
59. Жук В. М. Розвиток теорії бухгалтерського обліку: інституціональний аспект: монографія. К.: ННЦ «ІАЕ», 2018. 408 с.
60. Жук В. Н. Научное обоснование потребности в новой – институциональной теории бухгалтерского учета. Облік і фінанси. 2013. № 3 (61). С. 29-34.
61. Журова Л. И., Ломакин А. Н. Финансовый анализ деятельности корпорации. Вестник Волжского университета им. В.Н. Татищева. 2010. № 20. С. 66-73.
62. Зоріна О. А., Рябініна В. В. Основні аспекти аналізу діяльності корпорацій крізь призму вітчизняних досліджень. Статистика України. 2017. № 1. С. 69-77.
63. Игумнов В. М. Основные направления исследования прозрачности. Международный бухгалтерский учет. 2011. 41 (191). С. 47-53.
64. Исаев Д. В. Информационное обеспечение корпоративного управления и стратегического менеджмента. Учебное пособие. Москва: ГУ ВШЭ, 2008. 99 с.

65. Исаев Д. В. Информационный аспект корпоративного управления и стратегического менеджмента. Экономический вестник РГУ. 2008. Том 6, № 3. С. 114-119.
66. Исаев Д. В. Применимость аналитических информационных систем для решения задач корпоративного управления и стратегического менеджмента. Аудит и финансовый анализ. 2011. № 5. С. 1-8.
67. Исаев Д. В. Проблема агентских отношений. Финансовая газета. 2007. № 12. С. 22-25.
68. Івахненко С., Георгіаді А. Філософсько-світоглядні основи наукових досліджень в обліку та аудиті: англomовний світ. Бухгалтерський облік і аудит. 2012. № 3. С. 48-53.
69. Іщенко Я. П. Формування внутрішньої звітності про витрати у відповідності до вимог корпоративного управління. Облік і фінанси АПК. 2010. № 3. С. 69-72.
70. Каминка А. И. Акционерныя компании. Юридическое исследование. Том I. С.-Петербургъ: Типо-Литографія А.Е. Ландау, 1902. 490 с.
71. Канцуров О. О. Удосконалення методології досліджень бухгалтерського обліку. Зростання ролі бухгалтерського обліку в сучасній економіці: збірник тез та доповідей I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (21 лютого 2013 р.) / Відпов. за вип. Б.В. Мельничук. К.: ТОВ «Всеукраїнський інститут права і оцінки», 2013. С. 55-59.
72. Капелюшников Р. И. Экономические очерки: Методология, институты, человеческий капитал. М.: Изд. дом. ВШЭ, 2016. 574 с.
73. Ковалев В. В. Финансовый менеджмент: теория и практика. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Проспект, 2007. 1024 с.
74. Коваль В. В., Тихонова І. М., Шапошников К. С., Яцкевич І. В. Корпоративне управління бізнес-структурами: теорія креакратії, розвиток мереж та концепт самоорганізації підприємництва: монографія. Одеса: ВМВ, 2013. 272 с.

75. Ковальчук В. В., Ковальчук В. В., Новикова Е. В. Подходы к оценке прозрачности финансовой отчетности банков в современных условиях развития банковской системы. Банковская система: устойчивость и перспективы развития: сборник научных статей VI международной научно-практической конференции по вопросам банковской экономики. Пинск: ПолесГУ, 2015. С. 139-143.

76. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України № 8073-Х від 07.12.1984 р. Редакція від 07.06.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

77. Кондратюк О. М. Бухгалтерське забезпечення корпоративного управління: актуальні питання. Актуальні проблеми економіки. 2014. № 7 (157). С. 441-448.

78. Концептуальна основа фінансової звітності. URL: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_009

79. Корпоративне управління. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/corporate-governance/>

80. Корягин М. В. Развитие бухгалтерской отчетности в условиях изменения запросов пользователей. Международный бухгалтерский учет. 2014. № 38 (332). С. 52-63.

81. Корягин М. В., Куцик П. О. Проблеми та перспективи розвитку бухгалтерської звітності. Київ: Інтерсервіс, 2016. 276 с.

82. Костирко Р. О. Інтегрована звітність у забезпеченні корпоративної соціальної відповідальності компаній. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія “Економіка”. 2015. № 1 (45), Т. 2. С. 305-310.

83. Костырко Р. А. Формирование и анализ интегрированной корпоративной отчетности: проблемы и приоритеты. Междунар. науч.-практ. конф. «Модернизация экономики Казахстана – фактор стабильности финансовой системы государства и национальной валюты» (9 ноября 2018 г.). Евразийский нац. ун-т им. Л.Н. Гумилева. Астана, 2018. С. 322-327.

84. Костюк О. М. Корпоративне управління у банку: монографія. Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. 332 с. (рос. мовою).
85. Крайнік О. М. Національна модель корпоративного менеджменту: особливості формування. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 20. С. 10-14.
86. Кузіна Р. В. Корпоративний облік і звітність в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку: Монографія. Херсон: Грінь Д.С., 2015. 416 с.
87. Кузіна Р. В. Транспарентність корпоративної звітності як основа її формування. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Економічні науки”. 2015. № 12. С. 193-197.
88. Кузьминов Я. И., Бендукидзе К. А., Юдкевич М. М. Курс институциональной экономики: институты, сети, трансакционные издержки, контракты: учебник для студентов вузов. М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2006. 442 с.
89. Кундря-Висоцька О. П. Методологічні особливості обліку в системі корпоративного управління. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. 2009. Вип. 25. С. 134-144.
90. Куцик П. О. Аналітичний інструментарій інтегрованої звітності у системі діагностики підприємства. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. Міжнародний науковий журнал. 2017. Випуск 3-4. С. 130-138.
91. Легенчук С. Ф. Багатоваріантність в бухгалтерському обліку: історико-теоретичні аспекти. Житомир: ЖДТУ, 2017. 204 с.
92. Легенчук С. Ф. Бухгалтерське теоретичне знання: від теорії до метатеорії: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2012. 336 с.
93. Легенчук С. Ф. Креативний облік в національній системі бухгалтерського обліку. Міжнародний збірник наукових праць. Теорія та методологія бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2009. Випуск 2(14). С. 88-101.
94. Легенчук С. Ф. Мировые тенденции развития бухгалтерского учета в условиях постиндустриальной экономики. Международный бухгалтерский учет. 2011. № 8 (158). С. 56-62.

95. Либман А. В. Теоретические аспекты агентской проблемы в корпорации. Вестник СПбГУ, 2005. Вып. 1 (8). С. 123-140.
96. Либман В. А. Меры по регламентации корпоративного управления как способ решения агентской проблемы. Вестник СПбГУ, 2003. Сер. 8. Вып. 1 (№ 8). С. 34-54.
97. Лихачев В. И. Учебник общей и торговой бухгалтерии. М.: Типо-литография Русского товарищества, 1907. 454 с.
98. Лозовая И. С. Агентская проблема в управлении корпорацией: истоки, современное состояние, возможные пути решения. Каспийский регион: политика, экономика, культура. 2011. № 1 (26). С. 124-129.
99. Лоханова Н. О. Інтегрована звітність як продукт цілісної обліково-аналітичної системи. Вісник соціально-економічних досліджень. 2012. Вип. 4. С. 50-56.
100. Лоханова Н. О. Корпоративна звітність в Україні і світі в контексті Євроінтеграції: вимоги інвесторів, проблеми, перспективи. Економіка та держава. 2014. № 10. С. 6-10.
101. Львова Д. А. Акционерные компании: история злоупотреблений в учете. Бухгалтерский учет. 2006. № 18. С. 54-61.
102. Львова Д. А. Теория бухгалтерского учета и экономическая теория: в поисках взаимодействия. Финансы и бизнес. 2015. №2. С. 124-142.
103. Маздоров В. А. История развития бухгалтерского учета в СССР: 1917-1972 гг. М.: "Финансы", 1972. 318 с.
104. Мазіна О. І., Олійник В. С. Трансформація звітності в умовах глобалізації. Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування. 2019. Вип. 3. С. 124-132.
105. Маймина Э. В. Системные условия развития и управленческие перспективы бизнес-аналитики. Вестник БГУК ЭП. 2018. № 6. С. 48-59.
106. Макарович В. К., Вигівська І. М. Транспарентність фінансової звітності в умовах застосування МСФЗ. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. 2016. Випуск 2 (48). С. 326-330.

107. Малиновская Н. В. Анализ корпоративной отчетности российских компаний на соответствие принципам интегрированной отчетности. *Международный бухгалтерский учет*. 2016. № 15. С 17-30.
108. Мальська М. П., Мандюк Н. Л., Занько Ю. С. Корпоративне управління: теорія та практика. Підручник. К.: Центр учбової літератури, 2012. 360 с.
109. Международный стандарт ИО. URL: https://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2015/03/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK.docx_en-US_ru-RU.pdf
110. Мельник Г. Співвласника агрохолдингу “Мрія” Миколу Гуту оголосили в розшук. URL: https://ye.ua/criminal/18912_Spivvlasnika_agroholdingu__Mriya_Mikolu_Gutu_ogolosili_v_rozshuk.html
111. Мельник З. Ю. Фальсифікація як спосіб здійснення креативного обліку. *Фінансовий простір*. 2015. № 2 (18). С. 212-216.
112. Мендрул О. Г. Управління вартістю підприємств. Монографія. К.: КНЕУ, 2002. 272 с.
113. Методичні рекомендації зі складання звіту про управління. Затверджено наказом Міністерства фінансів України № 982 від 07.12.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0982201-18/ed20181207#n10>
114. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 34 (МСБО 34). Проміжна фінансова звітність. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_049
115. Мокринська З. В., Арендар Л. В. Проблеми креативного обліку. Формування ринкових відносин в Україні. 2015. № 5 (168). С. 147-152.
116. Молчанов П. С. Институциональные аспекты системы корпоративного управления : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01. Москва, 2005. 168 с.
117. Момот Т. В. Вартісно-орієнтоване корпоративне управління: від теорії до практичного впровадження: монографія. Х.: ХНАМГ, 2006. 380 с.

118. Момот Т. В., Кадничанський М. В., Лобанов О. А., Рудь Н. В. Вартісно-орієнтований організаційно-економічний механізм корпоративного управління холдинговими компаніями: стратегія отримання комбінаторних переваг: монографія. Х.: Фактор, 2010. 220 с.
119. Мороз О. В., Карачина Н. П., Халімон Т. М. Корпоративне управління на підприємствах України: постприватизаційний етап еволюції: монографія. Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2007. 180 с.
120. Мошенский С. З. Зарождение финансового капитализма. Рынок ценных бумаг доиндустриальной эпохи. К.: Планета, 2016. 278 с.
121. Мошенский С. З. Рынок ценных бумаг Российской империи. М.: Экономика, 2014. 560 с.
122. Мэтьюс М. Р., Перера М.Х.Б. Теория бухгалтерского учета: учебник / пер. с англ., под. ред. Я. В. Соколова, И. А. Смирновой. М.: Аудит, ЮНИТИ, 1999. 663 с.
123. Наказ Міністерства фінансів України № 302 від 29.11.2000 року “Про Примітки до річної фінансової звітності”. Редакція від 23.07.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0904-00>
124. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності” URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>
125. Несветайлов В. Ф. Представление стратегической информации, прозрачность бизнеса. Международный бухгалтерский учет. 2011. № 25 (175). С. 19-25.
126. Нестеренко О. О. Інтегрована звітність: теорія, методологія, практика. Харків: Видавець Іванченко І.С., 2018. 410 с.
127. НКЦПФР затвердила принципи корпоративного управління. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/247480016>
128. Обельницька Х. В. Основні риси сучасного корпоративного управління в Україні. Економічний аналіз: зб. наук. праць. 2014. Том 15. № 3. С. 93-100.

129. Обербринкманн Ф. Современное понимание бухгалтерского баланса. Пер. с нем. / Под ред. проф. Я.В. Соколова. М.: Финансы и статистика, 2003. 416 с.
130. Озеран А. В. Теорія та методологія формування фінансової звітності підприємств: монографія. К.: КНЕУ, 2015. 471 с.
131. Павлов В. І., Мишко О. А. Корпоративне управління в акціонерних товариствах: монографія. Луцьк: Надстир'я, 2006. 180 с.
132. Панков В. В. Институциональный подход и теория учета. Бухгалтерский учет и аудит: сб. науч. трудов. М.: Компания Спутник+, 2007. С. 8-25.
133. Панков В. В., Кожухов В. Л., Пешехонов А. С. Перспективы развития институциональной теории бухгалтерского учета. Аудит. 2016. № 12. С. 16-19.
134. Панченко І. А. Креативний облік як засіб маніпулювання величиною фінансових результатів. Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси. 2012. Вип. 9 (3). С. 20-26.
135. Педько А. Б. Власність, контроль і конфлікт інтересів в акціонерних товариствах. К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2008. 325 с.
136. Пилипенко Л. М. Розвиток концепцій побудови системи публічної звітності корпорацій в умовах постіндустріальної економіки: монографія. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. 336 с.
137. Пилипенко О. І. Корпоративні права в системі бухгалтерського обліку: монографія. Житомир: ФОП Кузьмін Дн.Л., 2010. 612 с.
138. Пилипенко О. І. Облікове забезпечення корпоративного управління. Вісник ЖДТУ. Економічні науки. 2008. № 2. (44). С. 129-132.
139. Пилипенко О. І. Фінансові ресурси корпорацій: поняття та класифікація. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць. 2008. Випуск 3(12). С. 367-380.

140. Плахтій Т. Ф. Розвиток теорії і методології бухгалтерського обліку на основі якісного підходу: монографія. Житомир: ТОВ «БукДрук», 2017. 312 с.
141. Плахтій Т. Ф. Розвиток теорії і методології обліку на основі якісного підходу : дис ... д-ра екон. наук : 08.00.09. Житомир, 2018. 506 с.
142. Податковий кодекс України : Закон України № 2755-VI від 02.12.2010 р. Редакція від 29.05.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
143. Подготовка Annual Report для инвесторов и бизнес-партнеров. 2018. URL: <https://kreston-gcg.com/ua/annual-report/>
144. Подолянчук О. А. Сутність креативного обліку. Бухгалтерський облік, оподаткування, аналіз і аудит: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку: III Міжнародна науково-практична конференція (м. Чернігів, 27 листопада 2017 р.): тези доповідей. Чернігів: ЧНТУ, 2017. С. 8-10.
145. Познер М. В., Каминка А. И. Обзор иностранных законодательств об акционерных компаниях. С-Пб.: Типография В. Киршбаума, 1896. 284 с.
146. Покрамович О. В. Анализ корпоративной прозрачности и инвестиционной привлекательности крупнейших российских компаний. Финансовые рынки и банковская система в условиях цифровой экономики: проблемы и перспективы. Сборник трудов конференции. Воронеж: ВЭПИ, 2018. С. 413-422.
147. Поленова С. Н. Категории институциональной теории в развитии бухгалтерского учета. Аудит и финансовый анализ. 2014. № 1. С. 57-62.
148. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 14 “Оренда”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0487-00>
149. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 “Основні засоби”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>
150. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 “Нематеріальні активи”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>

151. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 “Запаси”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>
152. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6 “Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0392-99>
153. Порядок подання фінансової звітності. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України № 419 від 28 лютого 2000 р. (із змінами від 06.11.2019 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2000-%D0%BF>
154. Посохов І. М. Дослідження категорії корпорація і сутності корпорації. Вісник національного технічного університету “ХПІ”: зб. наук. пр. Темат. вип.: Технічний прогрес та ефективність виробництва. 2012. № 16. С. 3-12.
155. Посохов І. М. Дослідження методів оцінки ризиків корпорацій. Європейський вектор економічного розвитку. 2013. № 2 (15). С. 211-216.
156. Посохов І. М. Модель корпоративного управління України: становлення, особливості, основні напрямки подальшого розвитку. Вісник національного технічного університету “ХПІ”: зб. наук. пр. Темат. вип.: Технічний прогрес та ефективність виробництва. 2012. № 25. С. 175-183.
157. Потриваєва Н. В., Кореновська Т. О. Транспарентність як забезпечення повноти висвітлення інформації у фінансовій звітності. Глобальні та національні проблеми економіки. Електронне наукове фахове видання. 2015. Вип. 8. С. 1169-1171.
158. Принципы корпоративного управления G20/ОЭСР. Paris: OECD Publishing, 2016. 72 с.
159. Принципы корпоративного управления и гармонизация механизмов их соблюдения. ЗАО “КПИМГ” и АССА, 2014. 94 с.
160. Природа фірми: Походження, еволюція і розвиток / За ред. О.Е. Вільямсона, С.Дж. Вінтера. Пер. з англ. А.В. Куликова. Наук ред. В.П. Кузьменко. К: А.С.К., 2002. 336 с.

161. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України № 996-XIV від 16.11.2018 р. Редакція від 02.04.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>

162. Про внесення змін до Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” щодо удосконалення деяких положень. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2164-19#n14>

163. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні : Закон України № 448/96-ВР від 30.10.1996 р. Редакція від 13.02.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-вр>

164. Проект Положення об акционерныхъ обществахъ, съ объяснительною къ нему запискою. С.-Петербургъ: Типографія II Отделенія Собственной Е. И. В. Канцеляріи, 1872. 81 с.

165. Пушкар М. С. Креативний облік – благо для бізнесу та суспільства. Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 10-11 жовт. 2014 р.). Тернопіль: ТНЕУ, 2014. С. 36-39.

166. Радыгин А. Д., Энтов Р. М., Межераупс И. В. Особенности формирования национальной модели корпоративного управления. М.: Институт экономики переходного периода, 2003. 164 с.

167. Райан Б. Стратегический учет для руководителя / Пер. с англ. Под ред. В.А. Микрюкова. М.: Аудит, ЮНИТИ, 1998. 616 с.

168. Резяпова Н. Р. Аналитические методы выявления недобросовестных действий при проведении аудиторской проверки. Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. 2014. № 2. С. 117-119.

169. Рета М. В. Принципи формування транспарентної фінансової звітності. Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я: наук. вид.: тези доп. 26-ї міжнар. наук.-практ. конф. MicroCAD-2018, [16-18 травня 2018 р.]: у 4 ч. Ч. 3 / ред. Є. І. Сокол. Харків: НТУ “ХПІ”, 2018. С. 244.

170. Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 955 від 22.07.2014 р. “Про затвердження Принципів корпоративного управління”. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr955863-14>

171. Рожнова О. В., Атажанова Д. А. Методические аспекты транспарентизации финансовой отчетности строительных организаций. Вестник ВГУИТ. 2016. № 4. С. 386-390.

172. Рожнова О. В., Марков В. В., Игумнов В. М. Транспарентность как приоритетное направление повышения качества отчетности предприятий. Известия МГТУ “МАМИ”. 2013. № 1 (15). С. 80-84.

173. Рожнова О. В. Современные тенденции развития финансовой отчетности. Учет. Анализ. Аудит. 2018. Т. 5. № 2. С. 26-35.

174. Рошкетев С. А., Рошкетева У. Ю. Выявление фактов фальсификации финансовой отчетности: модель М. Бениша. Научный вестник ЮИМ. 2018. № 2. С. 37-43.

175. Рязанцева Л. С. Роль корпорации в мировой экономике. Международный научный журнал «Инновационная наука». 2016. № 2. С. 86-87.

176. Савінова В. М Проблемні питання використання терміна «корпорація» в господарському праві України. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. 2015. Випуск 2. Том 2. С. 23-27.

177. Сазонець І. Л. Корпоративне управління: світовий досвід та механізми залучення інвестицій: Навч. пос. К.: Центр учбової літератури, 2008. 304 с.

178. Сафонова И. В., Сильченко А. Д. Фальсификация финансовой отчетности: понятие и инструменты выявления. Учет. Анализ. Аудит. 2018. № 5 (6). С. 37-49.

179. Сватюк О. Р., Дзюбіна К. О. Аналіз можливостей застосування в Україні елементів англо-американської моделі корпоративного управління.

Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2015. № 1. С. 206-220.

180. Семанюк В. Теорія обліку: інституційний підхід. Економічний аналіз. 2012. Випуск 11. Частина 4. С. 281-284.

181. Сиверс Е. Е. Учебник счетоводства. Для торговых школ. 5-е издание. С.-Петербург: Издание Э. Винкеке, 1904. 475 с.

182. Сидорова Е. Ю., Зубрилин И. Н. Развитие информационной составляющей корпоративного управления. Международный научно-исследовательский журнал. 2016. № 11 (53), Часть 1. С. 73-76.

183. Сірко А. В. Корпоративний сектор: структура, місце та роль в сучасній економіці. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2004. № 4. С. 17-24.

184. Соколова Е. С. Методика оценки качества бухгалтерской (финансовой) информации. Экономические науки. 2009. №5 (54). С. 293-299.

185. Старинская Г., Топорков А. Подрядчик «Северного потока – 2» прекратил укладку трубы из-за санкций США. URL: <https://www.vedomosti.ru/business/articles/2019/12/22/819379-podryadchik-severnogo-potoka>

186. Супрун Н. А. Вітчизняна модель корпоративного управління: інституційно-еволюційний аналіз : автореф. ... дис. докт. екон. наук : 08.00.01. К.: ДВНЗ “КНЕУ ім. В. Гетьмана”, 2010. 38 с.

187. Сучков А. В., Кінцель А. Д. Моделі корпоративного управління: світовий досвід та вітчизняні реалії. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2014. №2 (26). С. 228-235.

188. Тарасова Т. О. Роль системоутворювальних компонентів бухгалтерського обліку в забезпеченні безперервності діяльності. Економіка розвитку. 2015. № 4. С. 82-88.

189. Тимофеев А. Г., Лебединская О. Г. Бизнес-аналитика в условиях цифровой трансформации государственного и корпоративного управления.

Управление экономическими системами: электронный научный журнал. 2017. № 9 (103). С. 1-13.

190. Трегуб О. Сім питань до Зеленського: корупція в оборонці після року нового президента URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/06/1/7253982/>

191. Уманців Ю. М. Формування української моделі корпоративного управління. Економіка. Фінанси. Право. 2010. № 3. С. 10-13.

192. Ферулева Н. В., Штефан М. А. Выявление фактов фальсификации финансовой отчетности в российских компаниях: анализ применимости моделей Бениша и Роксас. Российский журнал менеджмента. 2016. Том 14. № 3. С. 49-70.

193. Фролова Т. О. Становлення національної системи корпоративного управління. АГРОСВІТ. 2012. № 9. С. 34-39.

194. Хабаров Н. Е. Счетоводство акционерных обществ. Практическое пособие по двойной итальянской системе. С.-Петербург: Типография С.Л. Кинда, 1901. 56 с.

195. Харламова О. В. Методологія формування та архітектоніка транспарентної фінансової звітності : автореф. дис. ... докт. екон. наук: 08.00.09 : Харківський держ. ун-т харч. та торгівлі. Харків, 2016. 41 с.

196. Харламова О. В. Фінансова звітність за міжнародними стандартами: методологія формування та практика імплементації в Україні: монографія. Х.: Видавництво «Лідер», 2015. 374 с.

197. Хендриксен Е. С., Ван Бреда М.Ф. Теория бухгалтерского учета. Пер. с англ. Под ред. проф. Я.В. Соколова. М.: Финансы и статистика, 2000. 576 с.

198. Хомин П. Я. Гризайль – Ignis Sanat облікової теорії. Галицький економічний вісник: наук. журн. Тернопіль. 2018. № 1 (54). С. 88-97.

199. Хорин А. Н., Бровкин А. В. Цели и особенности анализа интегрированной отчетности, корпоративного капитала и комплексной

результативности бизнес-процесса. Креативная экономика. 2018. Том 12, Номер 4. С. 499-511.

200. Царук В. Ю. Агентська проблема в управлінні як виклик для системи обліку корпорацій. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2019. Вип. 4. С. 103-115. DOI: <https://doi.org/10/35774/visnyk2019.04.103>

201. Царук В. Ю. Аналіз прозорості корпоративної звітності. Scientific achievements of modern society. Abstracts of the 9th International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. Liverpool, United Kingdom. 2020. Pp. 1108-1118.

202. Царук В. Ю. Аналіз рівня специфічності активів корпоративних структур. Перспективи розвитку науки і бізнесу в глобальному середовищі : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [Тернопіль, 20 травня 2020 р.]. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2020. С. 141-142.

203. Царук В. Ю. Аналіз форм додаткового розкриття корпоративної інформації для потреб стейкхолдерів. Modern science and practice. Abstracts of xv international scientific and practical conference. Varna, Bulgaria 2020. Pp. 253-257.

204. Царук В. Ю. Аргументація застосування інституційної теорії у сфері бухгалтерського обліку. Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти: матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 18-20 березня 2020 р. Львів: ЛНАУ, 2020. С. 124-127.

205. Царук В. Ю. Бухгалтерський облік у системі стратегічного управління аграрним підприємством. Економічний аналіз: зб. наук. праць. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2017. Том 27. № 1. С. 280-285.

206. Царук В. Ю. Бухгалтерський облік як об'єкт дослідження інституційної теорії. Економіка, фінанси, облік та право: аналіз тенденцій та

перспектив розвитку: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 5 березня 2020 р.): у 5 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2020. Ч. 3. С. 47-48.

207. Царук В. Ю. Варіанти співвідношення розуміння сутності прозорості в корпоративному управлінні й у бухгалтерському обліку. Сучасна наука та інтелектуальний капітал у системі факторів трансформації економіки: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 14 березня 2020 р.). К.: ГО «Київський економічний науковий центр», 2020. С. 88-92.

208. Царук В. Ю. Взаємозв'язок між принципами корпоративного управління G20 / ОЕСР та бухгалтерським обліком. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства» (24-26 жовтня 2019 р.). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. С. 213-214.

209. Царук В. Ю. Вітчизняні та зарубіжні методи обліку витрат: порівняльна характеристика. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. 2017. Випуск 1-2. С. 49-57. DOI: <https://doi.org/10.35774/ibo2017.01.049>

210. Царук В. Ю. Вплив міжнародних моделей корпоративного управління на розвиток облікової практики. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2019. Вип. 1 (42). С. 104-109. DOI: [http://dx.doi.org/10.26642/pbo-2019-1\(42\)-104-109](http://dx.doi.org/10.26642/pbo-2019-1(42)-104-109)

211. Царук В. Ю. Дієвість системи обліково-інформаційного забезпечення корпоративного управління. Dynamics of the development of world science. Abstracts of the 7th International scientific and practical conference. Perfect Publishing. Vancouver, Canada. 2020. Pp. 915-920.

212. Царук В. Ю. Дієвість системи обліково-інформаційного забезпечення корпоративного управління. Perspectives of world science and education. Abstracts of the 6th International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. Osaka, Japan. 2020. Pp. 866-871.

213. Царук В. Ю. Додаткове розкриття облікової інформації як засіб підвищення корпоративної прозорості. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2020. № 1. С. 149-154. DOI: 10.31891/2307-5740-2020-278-1-26

214. Царук В. Ю. Еволюція генезису облікового забезпечення корпоративного управління. Актуальні проблеми обліково-аналітичного забезпечення в умовах переходу до Індустрії 4.0 : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 26-27 березня 2020 року. Рівне : НУВГП, 2020. С. 197-199.

215. Царук В. Ю. Індикативний підхід до аналізу прозорості корпоративної звітності. Actual problems of science and practice. Abstracts of XIV international scientific and practical conference. Stockholm, Sweden 2020. Pp. 624-626.

216. Царук В. Ю. Інституційна теорія у наукових дослідженнях з бухгалтерського обліку. Перспективи розвитку обліку, контролю та аналізу в контексті євроінтеграції: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції. Одеса: ОНЕУ, 2020. С. 89-91.

217. Царук В. Ю. Інституційний тренд розвитку бухгалтерського обліку в Україні: структурний аналіз. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2019. Вип. 2 (43). С. 69-74. DOI: [http://dx.doi.org/10.26642/pbo-2019-2\(43\)-69-74](http://dx.doi.org/10.26642/pbo-2019-2(43)-69-74)

218. Царук В. Ю. Інституційні засади розвитку інтегрованої звітності / Розвиток інтегрованої звітності підприємств: тези виступів Міжнар. наук. конф. Житомир: Житомирська політехніка, 2019. С. 197-198.

219. Царук В. Ю. Історичний генезис облікового забезпечення корпоративного управління. MODERN APPROACHES TO THE INTRODUCTION OF SCIENCE INTO PRACTICE. Abstracts of X International Scientific and Practical Conference (March 30-31, 2020). San Francisco, USA. 2020. P. 477-479.

220. Царук В. Ю. Історичні засади розвитку бухгалтерського обліку як елемента системи корпоративного управління. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. Випуск 1-2. 2019. С. 15-25. DOI: <https://doi.org/10.35774/ibo2019.01.015>

221. Царук В. Ю. Конвергенція моделей корпоративного управління і міжнародних облікових моделей. Вектори розвитку науки і бізнесу в глобальному середовищі: тренди та перспективи: матеріали Національної науково-практичної конференції [Тернопіль, 7 листопада 2019 р.]. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2019. С. 222-223.

222. Царук В. Ю. Концептуальні засади інтегрованої звітності в корпоративних структурах. Ефективна економіка. 2020. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7790>. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.4.74

223. Царук В. Ю. Креативний облік як інструмент коригування результатів діяльності корпорації. Scientific achievements of modern society. Abstracts of the 7th International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. Liverpool, United Kingdom. 2020. Pp. 955-962.

224. Царук В. Ю. Креативні облікові практики в корпоративних структурах. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. 2019. Випуск 3-4. С. 37-45. DOI: <https://doi.org/10.35774/ibo2019.03.037>

225. Царук В. Ю. Мінімізація зловживань можливостями креативних облікових практик в корпоративному управлінні. Фінансово-економічний розвиток України в умовах трансформаційних перетворень: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. 28 квітн. 2020 р. (ЛТЕУ, м. Львів). Тернопіль : Осадца Ю.В., 2020. С. 187-188.

226. Царук В. Ю. Напрями розвитку корпоративної стратегічної обліково-аналітичної системи підприємства. Перспективи розвитку обліку, контролю та аналізу в контексті євроінтеграції: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції. Харків: «Діса плюс», 2019. С. 96-98.

227. Царук В. Ю. Необхідність формування аналітичної системи корпоративного управління. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. 2020. Випуск 1. С. 79-88. DOI: <https://doi.org/10.35774/ibo2020.01.079>

228. Царук В. Ю. Облікові аспекти забезпечення прозорості корпоративного управління: міжнародна практика. Сучасний стан та перспективи розвитку обліку, аналізу, аудиту, звітності і оподаткування в умовах євроінтеграції: тези доповідей II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Ужгород, 16 квітня 2020 р.). Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. С. 107-109.

229. Царук В. Ю. Облікові аспекти ідентифікації об'єкта корпоративного управління. Економіка, облік, фінанси та право в умовах глобалізації: тенденції та перспективи: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 12 вересня 2019 р.): у 3 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2019. Ч. 3. С. 61-63.

230. Царук В. Ю. Обліково-аналітичне забезпечення корпоративної стратегії. Цифрова економіка: тренди та перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 25 жовтня 2018 р.). Тернопіль: Осадца Ю. В., 2018. 340 с.

231. Царук В. Ю. Перспективи додаткового розкриття облікової інформації в системі корпоративного управління. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». 2020. № 16 (44). С. 203-208. DOI: 10.25264/2311-5149-2020-16(44)-203-208

232. Царук В. Ю. Позиціонування бухгалтерського обліку в системі корпоративного управління. Економіка, фінанси, облік та право: стратегічні пріоритети розвитку в умовах глобалізації: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 20 квітня 2019 р.): у 7 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2019. Ч. 3. С. 58-59.

233. Царук В. Ю. Поліваріантність трактування корпоративного управління. Інтеграційна система освіти, науки і виробництва в сучасному

інформаційному просторі: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. 24 жовтн. 2019 р. Тернопіль: Крок, 2019. С. 258-260.

234. Царук В. Ю. Порівняльний аналіз розуміння прозорості в корпоративному управлінні та в бухгалтерському обліку. Економічний дискурс. 2019. Випуск 4. С. 153-159. DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2019-4-16>

235. Царук В. Ю. Принципи корпоративного управління та бухгалтерський облік: шляхи гармонізації. Облік і фінанси. № 4 (82)'. 2018. С. 77-83.

236. Царук В. Ю. Пріоритети розвитку обліково-аналітичної системи корпоративної структури. Перспективи розвитку обліку, контролю та фінансів в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю з дня заснування кафедри обліку та аудиту ХНТУСГ, 05 листопада 2019 року. У 2 ч. / редкол.: Т.Г. Маренич [та ін.]; Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка. Х.: «Стильна типографія», 2019. Ч. 1. С. 170-172.

237. Царук В. Ю. Проблематика застосування креативного обліку з позиції корпоративного управління. Облік, аналіз і контроль в стратегії розвитку економіки України: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (27 квітня 2019 р). / відп. ред. В.В. Чудовець. Вип. 12. Ч. 1. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2019. С. 323-325.

238. Царук В. Ю. Проблеми розвитку обліку в системі корпоративного управління. Бізнес Інформ. 2018. № 11. С. 369-374.

239. Царук В. Ю. Прозорість у системі корпоративного управління: облікова інтерпретація розвитку. Бізнес Інформ. 2020. №2. С. 437-444. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-2-437-444>

240. Царук В. Ю. Ретроспективи розвитку бухгалтерського обліку як елемента корпоративного управління. Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, обліку, фінансів та права: збірник тез доповідей

міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 26 березня 2020 р.): у 6 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2020. Ч. 4. С. 40-41.

241. Царук В. Ю. Розвиток звіту про управління в системі інформаційного забезпечення корпоративного управління. *Облік і фінанси*. № 1 (87)'. 2020. С. 69-76. DOI:10.33146/2307-9878-2020-1(87)-69-76 (0,84 д. а.).

242. Царук В. Ю. Розвиток приміток до річної фінансової звітності в системі інформаційного забезпечення корпоративного управління. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2020. Вип. 1 (45). С. 102-107. DOI: [https://doi.org/10.26642/pbo-2020-1\(45\)-102-107](https://doi.org/10.26642/pbo-2020-1(45)-102-107)

243. Царук В. Ю. Розкриття аналітичної інформації про специфічні активи корпоративної структури. Основні напрями удосконалення бухгалтерського обліку, аудиту та оподаткування в умовах євроінтеграції: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, присвяченої 90-річчю з дня заснування Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка, 15 травня 2020 року / редкол.: Т.Г. Маренич [та ін.]; Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка. Х.: «Стильна типографія», 2020. С. 76-78.

244. Царук В. Ю. Роль бухгалтерського обліку в контрактному процесі корпоративних структур. Економічний аналіз. Тернопіль. 2019. Том 29. № 4. С. 89-95. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.089>

245. Царук В. Ю. Сутність корпоративного управління: облікові аспекти. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. Випуск 3-4. 2018. С. 92-100.

246. Царук В. Ю. Теоретичні передумови розвитку бухгалтерського обліку як засобу вирішення агентської проблеми в корпоративному управлінні. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах»

(31 березня 2020 р.). Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2020. С. 59-61.

247. Царук В. Ю. Теорія і методологія обліку і аналізу в системі корпоративного управління: монографія. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2020. 404 с.

248. Царук В. Ю. Фінансова звітність підприємств в сучасних умовах господарювання: проблемні аспекти і перспективи розвитку. Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка. 2017. Вип. 26(2). С. 236-243.

249. Царук В. Ю. Формування набору ключових показників ефективності інтегрованої звітності. Національні і світові тенденції розвитку обліку, оподаткування та контролю: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (присвяченої 60-річчю кафедри обліку і оподаткування ОДАУ), 21 травня 2020 р. / редкол.: І.О. Крюкова [та ін.]; Одеський державний аграрний університет. Одеса: «ВМВ-Принт», 2020. С. 70-72.

250. Царук В. Ю. Шляхи вирішення агентської проблеми в корпоративних структурах із використанням облікової інформації: неінституційні аспекти. Інноваційна економіка. 2019. № 7-8. С. 145-151. DOI: 10.37332/2309-1533.2019.7-8.21

251. Царук В. Ю. Шляхи вирішення агентської проблеми в корпоративному управлінні: роль бухгалтерського обліку. Економіка, управління та адміністрування. 2019. № 4 (90). С. 176-182. DOI: [https://doi.org/10.26642/jen-2019-4\(90\)-176-182](https://doi.org/10.26642/jen-2019-4(90)-176-182)

252. Царук В. Ю. Шляхи мінімізації застосування креативних облікових практик в корпоративних структурах. Інноваційна економіка. 2020. № 1-2. С. 170-177. DOI: 10.37332/2309-1533.2020.1-2.25

253. Чайковская Л. А. Современные концепции бухгалтерского учета: теория и методология : дис ... докт. экон. наук : 08.00.12. Москва, 2007. 338 с.

254. Чайковская Л. А. Теория и методология бухгалтерского учета: институциональный подход. *Аудиторские ведомости*. 2007. №12. С. 61-68.
255. Черненко С. М. Корпоративний сектор: сучасний стан та проблеми становлення. *Ефективна економіка*. 2011. № 9. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=683>
256. Чумаченко М., Кучеренко Т. Сучасний підхід до розвитку фінансової звітності відповідно до основних напрямів інституціональних теорій. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2011. №8. С. 12-19.
257. Шевченко И. В., Курузов М. В. Внутрикорпоративные агентские конфликты и их классификация. *Финансы и кредит*. 2014. 10 (586). С. 25-30.
258. Шевченко Л. Я. Комплексна методика аналізу ресурсного потенціалу корпорації. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Том 30, № 2. С. 254-259.
259. Штерн Г. Ю. Корпоративне управління: Навч. посібник для студентів спеціальності 8.050201 Менеджмент організацій”. Харків: ХНАМГ, 2009. 278 с.
260. Юхименко-Назарук І. А. Розвиток теорії і методології бухгалтерського обліку в контексті неінституційної теорії: монографія. Житомир: Вид. О.О. Євенок, 2017. 300 с.
261. Ягодин Г. И. Определение прибыли в акционерных и паевых торгово-промышленных предприятиях. *Счетоводство*. 1897. № 21-22. С. 239-245.
262. Adams C. A. The role of boards in enhancing the credibility of integrated reports. URL: <https://drcaroladams.net/the-role-of-boards-in-enhancing-the-credibility-of-integrated-reports/>
263. Andrijašević M., Pašić V. Theoretical assumptions of agency problem. Second international symposium on natural resources management, Faculty of management. URL: https://www.researchgate.net/publication/322701162_THEORETICAL_ASSUMPTIONS_OF_AGENCY_PROBLEM

264. Aras G., Crowther D. *Global Perspectives on Corporate Governance and CSR*. Gower Publishing, Ltd., 2009. 341 p.
265. Arcot S. R., Bruno V. G. *Silence is not golden: Corporate governance standards, transparency, and performance*, working paper. London: Financial Markets Group, 2009. 53 p.
266. Armour J., Gordon J. N. *The Berle-Means Corporation in the 21st Century*. Columbia Law School conference marking the 75th Anniversary of the Publication of A.A. Berle's and G. Means'. 2007. P. 1-53.
267. Armstrong C., Guay W. R., Mehran H., Weber J. *The Role of Financial Reporting and Transparency in Corporate Governance*. *Economic Policy Review*. 2016. Issue Aug. P. 107-128.
268. Arrow K. J. *Information Structure of the Firm*. *American Economic Review*. 1985. Vol.75, No.2. P. 303-307.
269. Baiman S. *Agency theory* // Chatfield M. *The history of accounting (RLE accounting): an international Encyclopedia* / M. Chatfield, R. Vangermeersch. Routledge, 2014. 674 p. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/9781315883489>
270. Baladouni V. *Financial Reporting in the Early Years of the East India Company*. URL: <http://www.accountingin.com/accounting-historians-journal/volume-13-number-1/financial-reporting-in-the-early-years-of-the-east-india-company/>
271. Ball R. *The firm as a specialist contracting intermediary: application to accounting and auditing*. Working paper, University of Rochester, 1989. 74 p.
272. Bayley L., Taylor S. L. *Identifying Earnings Overstatements: A Practical Test*. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=995957
273. Beneish M. D. *The Detection of Earnings Manipulation*. *Financial Analysts Journal*. 1999. September/October. P. 24-36.
274. Beneish's M-Score. URL: <https://www.gmtresearch.com/en/accounting-ratio/beneishs-m-score/>

275. Benkel M., Mather P., Ramsay A. The association between corporate governance and earnings management: the role of independent directors. *Corporate Ownership & Control*. 2006. Vol 3, Iss. 4. P. 65-75.
276. Bentley H. C. *Corporate finance and accounting*. New York: The Ronald Press, 1908. 525 p.
277. Berle A. A. Jr., Means G. C. *The Modern Corporation and Private Property*. New York: Brace & World Inc, 1932. 279 p.
278. Bezruchuk S., Lozynskyi D. Social reporting quality determinants: a qualimetric analysis. *Public Policy and Accounting*. 2020. Vol. 1. P. 3-49.
279. Biondi Y. Money without Value, Accounting without Measure: How Economic Theory Can Better Fit the Economic and Monetary System We Live in. In: Amato M., Doria L., Fantacci L. (eds) *Money and Calculation*. Bocconi on Management Series. London: Palgrave Macmillan, 2010. P. 34-62.
280. Bobitan R.-I., Petru S. Integrated Reporting for a Good Corporate Governance. "Ovidius" University Annals, Economic Sciences Series. 2017. Vol. XVII, Iss. 1. P. 424-428.
281. Boshkoska M. The agency problem: measures for its overcoming. *International Journal of Business and Management*. 2015. Vol. 10, No. 1. P. 204-209.
282. Bosse D. A., Phillips R. A. Agency theory and bounded self-interest. *Academy of Management Review*. 2016. Vol. 41, No. 2. P. 276-297.
283. Brown J., Dillard J. Integrated reporting: On the need for broadening out and opening up. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*. 2014. Vol. 27, No. 7. P. 1120-1156.
284. Bushman R. M., Piotroski J. D., Smith A. J. What Determines Corporate Transparency?. *Journal of Accounting Research*. 2004. Vol. 42 (2). P. 207-252.
285. Bushman R. M., Smith A. J. Financial accounting information and corporate governance. *Journal of Accounting and Economics*. 2001. Vol. 32. P. 237-333.

286. Canning J. B. Some divergences of accounting theory from economic theory. *The Accounting Review*. 1929. Vol. 4, No. 1 (Mar.). P. 1-8.
287. Cărauşu D.-N. Monitor and control in companies: an agency theory approach. *Journal of Public Administration, Finance and Law*. 2015. Special Issue 2. P. 46-60.
288. CARLSBERG GROUP Звіт зі сталого розвитку 2018. URL: <https://carlsbergukraine.com/#v-dpov-dal-niy-rozvitok>
289. CGN Global Governance Principles. International Corporate Governance Network. 5th ed. 2017. 36 p.
290. Cheffins B., Bank S. Is Berle and Means Really a Myth? *Business History Review*. 2009. Vol. 83, Autumn. P. 443-474.
291. Chen Y.-P., Perrin S. Insights into integrated reporting 2.0: walking the talk. ACCA, 2018. 58.
292. Chen Yu. Agency issues and the effects of corporate governance mechanisms on agency costs in chinese listed companies. A Thesis Submitted in Fulfilment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy of Cardiff University, 2010. 247 p.
293. Chi K. M. Corporate Governance and Earnings Management: A Survey Of Literature. Article in *Journal of Applied Business Research*. 2013. Vol. 29, № 2. P. 391-418.
294. Chi W., Liu Ch., Wang T. What affects accounting conservatism: A corporate governance perspective. *Journal of Contemporary Accounting & Economics*. 2009. Vol. 5, Iss. 1. P. 47-59.
295. Code of corporate governance for publicly listed companies. SEC, 2016. 42 p.
296. Commonsense principles of corporate governance URL: <https://www.governanceprinciples.org/>
297. Conceptual Framework. Qualitative Characteristics 2: Qualitative Characteristics other than Relevance and Reliability (Faithful Representation). IASB Agenda Paper 6. 2005. 36 p.

298. Conyngton T., Bennet R. J., Pinkerton P. W. Corporation procedure. Law, Finance, Accounting. New York: The Ronald Press Company, 1922. 1689 p.
299. Core assets. BusinessDictionary.com. WebFinance, Inc. URL: <http://www.businessdictionary.com/definition/core-assets.html>.
300. Corporate Governance Disclosure in Emerging Markets. Statistical analysis of legal requirements and company practices. New York and Geneva: UNCTAD, 2011. 46 p.
301. Corporate governance principles for US listed companies. URL: <https://isgframework.org/corporate-governance-principles/>
302. Corporate governance toward a new culture for disclosure, transparency and anti-corruption. Key findings of the 22nd European Corporate Governance Conference that took place in Sofia, Bulgaria on 19 April 2018. EYGM Limited, 2018. 20 p.
303. Corporate turnarounds and impairments URL: <https://www.pwc.com/us/en/cfodirect/issues/corporate-turnarounds-impairments.html>
304. Dalkılıç A. F., Limoncuoğlu S. A. Investigation of footnote disclosures related to ongoing court processes: Cases from Istanbul Stock Exchange. African Journal of Business Management. 2011. Vol. 5(29). P. 11580-11588.
305. Dechow P. M., Ge W., Schrand C. M. Understanding earnings quality: a review of the proxies, their determinants and their consequences. Journal of Accounting and Economics. 2010. Vol. 50, Iss. 2-3. P. 344-401.
306. Dechow P. M., Skinner D. J. Earnings management: reconciling the views of accounting academics, practitioners, and regulators. Accounting Horizons. 2000. Vol. 14. P. 235-250.
307. Dechow P., Sloan R., Sweeney A. Causes and Consequences of Earnings Manipulation: An Analysis of Firms Subject to Enforcement Actions by the SEC. Contemporary Accounting Research. 1996. Vol. 13 (1). P. 1-36.

308. Deloitte Enterprise Value MAPTM. URL: https://public.deloitte.com/media/0268/enterprise_value_map_2_0.pdf
309. Demsetz H. The structure of ownership and the theory of the firm. *Journal of Law and Economics*. 1983. Vol. 26. Issue 2. P. 375-390.
310. Demsetz H., Lehn K. The Structure of Corporate Ownership: Causes and Consequences. *Journal of Political Economy*. 1985. Vol. 93, No. 6. P. 1155-1177.
311. Diamond D. W. Optimal Release of Information by Firms. *Journal of Finance*. 1985. Vol. 40. P. 1071-1094.
312. Dichev I. D., Graham J. R., Harvey C. R., Rajgopal Sh. Earnings quality: evidence from the field. *Journal of Accounting and Economics*. 2013. Vol. 56. P. 1-33.
313. Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings, amending Directive 2006/43/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directives 78/660/EEC and 83/349/EEC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0034&from=EN>
314. Directive 2014/95/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014, amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of non-financial and diversity information by certain large undertakings and groups. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0095>
315. Disclosure Framework. Discussion paper. FASB, 2012. 75 p.
316. Disclosure of sensitive information. IFRS Foundation Advisory Council, 2019. 28 p.
317. Dye R. A. Proprietary and Nonproprietary Disclosures. *Journal of Business*. 1986. Vol. 59. P. 331-366.
318. Eccles R. G., Krzus M. P. One Report: Integrated Reporting for a Sustainable Strategy. Wiley, 2010. 240 p.

319. Eccles R. G., Spiesshofer B. Integrated Reporting for a Re-Imagined Capitalism. URL: https://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/16-032_3860cfaa-ebd3-4d7e-ac9a-53272ca8cc2d.pdf
320. Eisenhardt K. M. Agency theory: An assessment and review. *Academy of Management Review*, 1989. 14(1). P. 57-74.
321. Fama E. F., Jensen M. C. Separation of Ownership and Control. *Journal of Law and Economics*. 1983. Vol. 26, No. 2. P. 301-325.
322. Fenyves V. The role of the notes to the financial statements in corporate decision making / V. Fenyves, Z. Bács, Z. Zéman, E. Böcskei, T. Tarnóczi // *Corporate Ownership & Control*. 2018. Vol. 15, Iss. 4. P. 138-148.
323. Fernando A. C. *Corporate Governance: Principles, Policies and Practices*. 2 ed. New Delhi: Pearson Education India, 2012. 580 p.
324. *Financial Reporting: The Importance of Corporate Transparency*. URL: <https://www.investopedia.com/articles/fundamental/03/121703.asp>
325. Forging a path to integrated reporting. Insights from the GRI corporate leadership group on integrated reporting. Amsterdam: GRI, 2016. 36 p.
326. Franczak I. The relations between the quality of financial statements and corporate governance. *International Journal of Management and Economics*. 2019. Vol. 55 (2). P. 118-126.
327. Frias-Aceituno J. V., Rodriguez-Ariza L., Garcia-Sanchez I. M. The Role of the Board in the Dissemination of Integrated Corporate Social Reporting. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*. 2013. Vol. 20 (4). P. 219-233.
328. Fung B. The Demand and Need for Transparency and Disclosure in Corporate Governance. *Universal Journal of Management*. 2014. Vol. 2(2). P. 72-80.
329. Gaffikin M. *The Critique of Accounting Theory*. School of Accounting & Finance, University of Wollongong, Working Paper 25, 2006. URL: <https://ro.uow.edu.au/acccfinwp/41>

330. Gleeson-White J. Six Capitals: The revolution capitalism has to have-- or can accountants save the planet? Allen & Unwin, 2014. 368 p.
331. Globalization and Firm Competitiveness in the Middle East and North Africa Region. Ed by S. Fawzy. World Bank Publications, 2002. 278 p.
332. Godfrey P. C., Merrill C. B., Hansen J. M. The relationship between corporate social responsibility and shareholder value: An empirical test of the risk management hypothesis. *Strategic management journal*. 2009. Vol. 30 (4). P. 425-445.
333. Golec A. Effectiveness of the Beneish Model in Detecting Financial Statement Manipulations. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Oeconomica*. 2019. Vol. 2, No. 341. P. 161-182.
334. Gracheva N. Analysis in corporate governance. *Economic Annals-XXI*. 2016. Vol. 157 (3-4(1)). P. 85-87.
335. Gregory H. J. Looking ahead: key trends in corporate governance. URL: <https://corpgov.law.harvard.edu/2019/01/10/looking-ahead-key-trends-in-corporate-governance/>
336. Griffith J. B. Corporation accounts and voucher system. Chicago: American Technical Society, 1918. 155 p.
337. Gulzar M. A., Wang Z. Corporate Governance Characteristics and Earnings Management: Empirical Evidence from Chinese Listed Firms. *International Journal of Accounting and Financial Reporting*. 2011. Vol. 1 (1). P. 133-151.
338. Hart O. D. *Firms, Contracts, and Financial Structure*. Oxford: Oxford University Press, 1995. 228 p.
339. Healy P. M. The effect of bonus schemes on accounting decisions. *Journal of Accounting and Economics*. 1985. Vol. 7. P. 85-107.
340. Healy P. M., Wahlen J. M. A review of the earnings management literature and its implication for standard setting. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=156445

341. Hilb M. *New Corporate Governance: Successful Board Management Tools*. London: Springer, 2016. 182 p.
342. Hołda A., Staszal A. *Reliability of Financial Statements versus Creative Accounting. Knowledge-Economy-Society. Challenges and development trends of modern economy, finance and information technology*. Ed. By A. Malina, R. Oczkowska, J. Kaczmarek. Cracow: Cracow University of Economics, 2015. P. 193-202.
343. Holderness C. G. *The Myth of Diffuse Ownership in the United States*. *The Review of Financial Studies*. 2009. Volume 22, Issue 4. P. 1377-1408.
344. *Holdings of Cryptocurrencies*. URL: <https://www.ifrs.org/projects/2019/holdings-of-cryptocurrencies/>
345. Horwitz M. J. *The transformation of American law, 1870-1960: The crisis of legal orthodoxy*. New York and Oxford: Oxford University Press, 1992. 384 p.
346. *IFRIC Update June 2019*. URL: <https://www.ifrs.org/news-and-events/updates/ifric-updates/june-2019/#8>
347. *IFRS 16 Leases*. URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ifrs-16-leases/>
348. *Integrated reporting. Elevating value*. EYGM Limited, 2014. 50 p.
349. *Internet of food and farm. KPI catalogue for each use case. IoF2020*, 2017. 22 p.
350. *<IR> Examples Database*. URL: <http://examples.integratedreporting.org/home>
351. Jeffery C., Tenwick J., Bicciolo G. *Comparing the implementation of the EU Non Financial Reporting Directive in the UK, Germany, Italy and France*. URL: <http://www.purposeofcorporation.org/comparing-the-eu-non-financial-reporting-directive.pdf>
352. Jensen J. C., Berg N. *Determinants of Traditional Sustainability Reporting Versus Integrated Reporting. An Institutional Approach*. *Business Strategic and the Environment*, 2012. Vol. 21. P. 299-316.

353. Jensen M. C., Meckling W. H. Theory of the firm: managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics*. 1976. V. 3, No. 4. P. 305-360.
354. Jones J. Earnings management during import relief investigations. *Journal of Accounting Research*. 1991. Vol. 29. P. 193-228.
355. Kim H., Kung H. The Asset Redeployability Channel: How Uncertainty Affects Corporate Investment. *The Review of Financial Studies*. 2017. Vol. 30, Iss. 1. P. 245-280.
356. Kim J. H. Asset specificity and firm value: Evidence from mergers. *Journal of Corporate Finance*. 2018. Vol. 48. P. 375-412.
357. King M., Atkins J. Chief Value Officer: Accountants Can Save the Planet. Taylor & Francis Group, 2016. 138 p.
358. Kleerekoper I. The economic approach to accounting. *Journal of Accountancy*. 1963. March. P. 36-40.
359. Klein A. Audit committee, board of director characteristics, and earnings management. *Journal of Accounting and Economics*. 2002. Vol. 33 (3). P. 375-400.
360. Klepczarek E. Corporate governance theories in the new institutional economics perspective. the classification of theoretical concepts. *Studia Prawno-ekonomiczne*. 2017. Vol. 105. P. 243-258.
361. Konrad T. S. Management Control in Public-Private Partnerships: Between International Governmental Actors and the Private Sector. Springer, 2018. 448 p.
362. KPIs for ESG. A Guideline for the Integration of ESG into Financial analysis and corporate Valuation. Version 3.0. Frankfurt at Mein: DVFA, 2010. 170 p.
363. Krasnokutska N., Kruhlova O., Kozub V., Martíšková P. Transparency of the enterprise: from theory to practice of evaluation (on the example of retail networks). *Economic Annals-XXI*. 2019. Vol. 175(1-2). P. 58-62.

364. La Porta R., Lopez-De-Silanes F., Shleifer A. Corporate Ownership Around the World. *The Journal of Finance*. 1999. Vol. 54, no. 2. P. 471-517.
365. Lambert C., Sponem S. Corporate governance and profit manipulation: a french field study. *Critical Perspectives on Accounting*. 2005. Vol. 16(6). P. 717-748.
366. Lambert R. A. Contracting theory and accounting. *Journal of Accounting and Economics*. 2001. Vol. 32, Iss. 1-3. P. 3-87.
367. Laux C., Laux V. Board Committees, CEO Compensation, and Earnings Management. *The Accounting Review*. 2009. Vol. 84, No. 3. P. 869-891.
368. Lazarides Th., Drimpetas E., Argyropoulou M., Motwani J. Corporate governance and the information systems excellence factor. *International Journal of Business Excellence*. 2009. Vol. 2, No. 1. P. 16-29.
369. Lee T. A. *Financial Reporting and Corporate Governance*. John Wiley & Sons, 2007. 308 p.
370. Legenchuk S. F., Polishchuk I. R. Organizational and methodical approaches to disclosure of income distribution in integrated reporting. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2017. Вип. 2 (37). С. 45-50.
371. Lobo G. L., Zhou J. Did conservatism in financial reporting increase after the Sarbanes-Oxley Act? Initial evidence. *Accounting Horizons*. 2006. Vol. 20. P. 57-74.
372. Loreal. 2019 Half-Year Financial Report. URL: https://www.loreal-finance.com/system/files/2019-11/LOREAL_2019_Half-Year_report_EN.pdf
373. Lybrand W. M., Macpherson F. H., Dickinson A. L. *Accounting for Modern Corporation's instruction*. Chicago: American school of correspondence, 1909. 101 p.
374. Macintosh J. C. The issues, effects and consequences of the Berle-Dodd debate, 1931-1932. *Accounting, Organizations and Society*. 1999. Vol. 24, Issue 2. P. 139-153.

375. Man Ch.K., Wong B. Corporate governance and earnings management: a survey of literature. *Journal of Applied Business Research*. 2013. Vol. 29 (2). P. 391-418.
376. Marai A., Pavlović V. An overview of earnings management measurement approaches: development and evaluation. *Facta Universitatis. Series: Economics and Organization*. 2014. Vol. 11, No 1. P. 21-36.
377. Masten S. E., Meehan J. W., Snyder E. A. The Costs of Organization. *The Journal of Law, Economics, and Organization*. 1991. Vol. 7, Iss. 1. P. 1-25.
378. Mayer K. J. Construct validity and other empirical issues in transaction cost economic research. *Research Methodology in Strategy and Management*. Vol. 5. Ed. by D.D. Bergh, D.J. Ketchen Jr. Emerald Group Publishing, 2009. C. 213-236.
379. McColgan P. Agency theory and corporate governance: a review of the literature from a UK perspective. Department of Accounting & Finance, University of Strathclyde, Glasgow, 2001. 77 p. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.202.286&rep=rep1&type=pdf>
380. McNichols M. F. Research design issues in earnings management studies. *Journal of Accounting and Public Policy*. 2000. Vol. 19. P. 313-345.
381. Mennicken A. Bringing calculation back in: sociological studies in accounting. *Economic Sociology. European Electronic Newsletter*. 2002. Vol. 3(3). P. 17-27.
382. MHP ANNUAL REPORT 2018. URL: <https://www.mhp.com.ua/en/investor-relations/financial-reports/annual-reports>
383. Mitsubishi Corporation. Integrated report 2015. MC, 2015. 120 p.
384. Mulford C. W., Comiskey E. E. The financial numbers game: detecting creative accounting practices. New York: Wiley, 2002. 395 p.
385. Napier C. J. Research directions in accounting history. *British Accounting Review*. 1989. Vol. 93, Iss. 3. P. 237-254.

386. New reporting models for business. Information for better markets initiative. London, ICAEW, 2003. 78 p.
387. Ngwu F. N., Osuji O. K., Stephen F. H. Corporate Governance in Developing and Emerging Markets. Taylor & Francis, 2016. 342 p.
388. Nobes C. W., Stadler Ch. The qualitative characteristics of financial information, and managers' accounting decisions: evidence from IFRS policy changes. *Accounting and Business Research*. 2015. Vol. 45. P. 572-601.
389. OECD Corporate Governance Factbook 2019. OECD, 2019. 181 p.
390. Oshika T., Saka Ch. Sustainability KPIs for Integrated Reporting. *Social Responsibility Journal*. 2017. Vol. 13, No. 3. P. 625-642.
391. Pagano U. Finance, Intangibles and the Privatization of Knowledge. *The Political Economy of Financial Regulation*. Ed. by E. Avgouleas, D. C. Donald. Cambridge University Press, 2019. P. 102-126.
392. Paton W. A. Economic theory in relation to accounting valuations. *The Accounting Review*. 1931. Vol. 6, No. 2 (Jun.). P. 89-96.
393. Peasnell K. V., Pope P. F., Young S. Board monitoring and earnings management: do outside directors influence abnormal accruals? (October 2000). URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=249557
394. Picot A., Reichwald R., Wigand R. T. Information, Organization and Management. Springer Science & Business Media, 2008. 536 p.
395. Predić B., Ivanović-Đukić M. Methods to solve agency problems. *Economic Themes Magazine*. 2010. No 1. P. 1-12.
396. Principles of Corporate Governance. URL: <https://corp.gov.law.harvard.edu/2016/09/08/principles-of-corporate-governance/>
397. Principles of good corporate governance. Code of Good Practice for Boards and Directors. Madrid: Institute of Directors-Administrators, 2005. 24 p.
398. Promoting Transparency in Corporate Reporting: A Quarter Century of ISAR. New York and Geneva: UNCTAD, 2009. 141 p.
399. Rahill J.J. Corporation Accounting And Corporation Law. Fresno: Republican Publishing Company 1906. 459 p.

400. Remlein M. Doświadczenia polskich grup kapitałowych w zakresie zintegrowanej sprawozdawczości. *Studia Oeconomica Posnaniensia*. 2015. Vol. 3, No.1. P. 149-166.
401. Report on corporate governance for South Africa 2016. Institute of directors in South Africa, 2016. 120 p.
402. Rezaee Z. *Corporate Governance and Ethics*. John Wiley & Sons, 2008. 464 p.
403. Roberts C., Weetman P., Gordon P. *International Financial Reporting. A Comparative Approach*. 3 ed. Pearson Education Limited, 2005. 708 p.
404. Roberts J. No one is perfect: The limits of transparency and an ethic for 'intelligent' accountability. *Accounting Organizations and Society*. 2009. Vol. 34 (8). P. 957-970.
405. Roxas M. L. Financial statement fraud detection using ratio and digital analysis. *Journal of Leadership, Accountability and Ethics*. 2011. Vol. 8 (4). P. 56-66.
406. Ruiz-Lozano M., Tirado-Valencia P. Do industrial companies respond to the guiding principles of the Integrated Reporting framework? A preliminary study on the first companies joined to the initiative. *Revista de Contabilidad*. 2016. Vol. 19, Iss. 2. P. 252-260.
407. Sarbanes-Oxley Act of 2002 (Pub.L. 107-204, 116 Stat. 745, enacted July 30, 2002). 66 p.
408. Schipper K. Earnings management. *Accounting Horizons*. 1989. Vol. 3. P. 91-102.
409. Sheridan Th., Kendall N. *Corporate Governance: An Action Plan for Profitability and Business Success*. Pitman Pub., 1992. 230 p.
410. Shleifer A. A., Vishny W. R. Survey of Corporate Governance. *Journal of Finance*. 1997. Vol. 52 (2), June. P. 737-783.
411. Shubik M. A Note on Accounting and Economic Theory: Past, Present, and Future. *Accounting, Economics, and Law: A Convivium*. 2011. Vol. 1(1). P. 1-26.

412. Sloan R. G. Financial accounting and corporate governance: a discussion. *Journal of Accounting and Economics*. 2001. Vol. 32. P. 335-347.
413. Smith S. S. Integrated Reporting, Corporate Governance, and the Future of the Accounting Function. *International Journal of Business and Social Science*. 2014. Vol. 5, No. 10. P. 58-63.
414. Solomon J., Solomon A. *Corporate Governance and Accountability*. John Wiley & Sons Ltd, 2004. 303 p.
415. Spătăcean I.-O. Testing the Beneish Model Relevance in Case of Entities with Confirmed Reputational Risk. *Acta Marisiensis, Seria Oeconomica*. 2019. Vol. 13, Iss. 1. P. 43-48.
416. Statement of Financial Accounting Concepts No. 8 Conceptual Framework for Financial Reporting. Financial Accounting Standards Board of the Financial Accounting Foundation, 2010. 32 p.
417. Stein M. J., Salterio S. E., Shearer T. “Transparency” in Accounting and Corporate Governance: Making Sense of Multiple Meanings. *Accounting and the Public Interest*. 2017. Vol. 17, No. 1. P. 31-59.
418. Stolowy H., Breton G. Accounts manipulation: a literature review and proposed conceptual framework. *Review of Accounting and Finance*. 2004. Vol. 3 (1). P. 5-92.
419. Stolowy H., Lebas M. J., Ding Y. *Financial accounting and reporting. A global perspective*. 4th ed. Cengage Learning, 2013. 666 p.
420. Stubbs W., Higgins C. Integrated Reporting and internal mechanisms of change. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*. 2014. Vol. 27, No. 7. P. 1068-1089.
421. Subramaniam N. *Agency theory and accounting research: emergent conceptual and empirical issues. Methodological issues in accounting research*. 2nd ed. Ed. by Z. Hoque. Spiramus Press Ltd, 2018. 674 p.
422. Sunder Sh. Accounting and the firm: a contract theory. / *Indian Accounting Review*. 1997. Vol. 1, No. 1. P. 1-19.

423. Tapscott D., Ticoll D. The naked corporation: how the age of transparency will revolutionize business. N.Y.: FreePress, 2003. 333 p.
424. Thauer C. The Managerial Sources of Corporate Social Responsibility. Cambridge University Press, 2014. 298 p.
425. The Board of Directors and integrated reporting. Institut Français des Administrateurs, 2017. 20 p.
426. The Challenges of Assuring Integrated Reports: Views from the South African Auditing Community. London: ACCA, 2015. 18 p.
427. The financial aspects of corporate governance. London: The Committee on the Financial Aspects of Corporate Governance and Gee and Co. Ltd, 1992. 90 p.
428. The new International Integrated Reporting Framework. A review guide for Audit Committee members. Deloitte & Touche, 2014. 12 p.
429. The New Law on Accounting and Financial Reporting: Illustrative financial statements of an Industry Ltd, a Holding Ltd and a Non-Profit Foundation (including disclosure checklist). KPMG AG, 2015. 38 p.
430. The SAGE Handbook of Organizational Institutionalism. Ed. by R. Greenwood, Ch. Oliver, R. Suddaby, K. Sahlin-Andersson. SAGE, 2008. 840 p.
431. Tonello M. The Role of the Board in Accelerating the Adoption of Integrated Reporting. URL: <https://corpgov.law.harvard.edu/2011/12/17/the-role-of-the-board-in-accelerating-the-adoption-of-integrated-reporting/>
432. TOWARDS TRANSPARENCY. Assurance on KPIs – a practical guide for audit committees and boards. ICAS, 2015. 12 p.
433. Trabelsi R. Are IFRS Harder to Implement for Emerging Economies Compared to Developed Countries? A Literature Review. Journal of Modern Accounting and Auditing, 2016. Vol. 12, No. 1. P. 1-16.
434. Tsaruk V. Retrospectives for accounting development as an element of corporate management. Materials of the international scientific-practical conference «Topical problems of accounting and audit in today». K.: National Aviation University, 2020. Pp. 227-228.

435. Türegün N., Kaya C. T. Revisiting the Association between Corporate Governance and Earnings Management. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*. 2016. Vol. 2/2. P. 115-127.
436. Turnbull Sh. Corporate Governance: Its scope, concerns and theories. *Corporate Governance: An international review*. 1997. Vol 5, Is. 4. P. 180-205.
437. Veldman J., Gregor F., Morrow P. Corporate Governance for a Changing World. Report of a Global Roundtable Series. Brussels and London: Frank Bold and Cass Business School, 2016. 100 p.
438. Verhezen P., Morse P. V. Fear, Regret and Transparency: Corporate Governance Embracing Disclosure and Integrity. World Bank-NACC Publication. 2010. October. P. 27-53.
439. Verrecchia R. E. Discretionary Disclosure. *Journal of Accounting and Economics*. 1983. Vol. 5. P. 365-380.
440. Verrecchia R. E. Essays on Disclosure. *Journal of Accounting and Economics*. 2001. Vol. 32 (1-3). P. 97-180.
441. Villiers C., Naiker V., Staden C. J. The Effect of Board Characteristics on Firm Environmental Performance. *Journal of Management*. 2011. Vol. 37 (6). P. 1636-1663.
442. Vladu A. B., Mătiș D. Corporate governance and creative accounting: two concepts strongly connected? Some interesting insights highlighted by constructing the internal history of a literature. *Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica*. 2010. 12(1). 332-342.
443. Wagenhofer A. Agency theory: usefulness and implications for financial accounting. *The Routledge companion to financial accounting theory*. Ed. by S. Jones. Routledge, 2015, P. 341-365.
444. Wang R., Zhou Sh., Wang T. Corporate Governance, Integrated Reporting and the Use of Credibility-enhancing Mechanisms on Integrated Reports. *European Accounting Review*. 2019. Vol. 71. P. 1-33.
445. Watts R., Zimmerman J. Positive accounting theory. Prentice-Hall, 1986. 388 p.

446. Watts R.L., Zimmerman J. Towards a positive theory of the determination of accounting. *The Accounting Review*. 1978. Vol. 53, № 1. P. 112-134.
447. Weber J. L., Pippin S. E., Vreeland J., Wong J. A. Mandatory Nonfinancial Reporting in the EU. URL: <https://www.cpajournal.com/2018/07/25/mandatory-nonfinancial-reporting-in-the-eu/>
448. Wee M. Factors affecting preparers' and auditors' judgements about materiality and conciseness in Integrated Reporting. ACCA, 2016. 66 p.
449. Weinberg J. A. Accounting for Corporate Behavior. Annual Report of the Federal Reserve Bank of Richmond. 2002. P. 5-23.
450. What are the overarching principles of corporate governance? What we think: a dialogue in corporate governance. New challenges initiative. ICAEW, 2013. 6 p.
451. Wilkinson K., Czyzewski A. B. Can anyone read accounting footnotes well enough to understand them? *Accounting and Finance Research*. 2015. Vol. 4, No. 2. P. 123-133.
452. Williams J. J., Seaman A. E. The Clute Institute Does More Corporate Governance Enhance Managerial Performance? CFO Perceptions And The Role Of Mindfulness. *The Journal of Applied Business Research*. 2014. Vol. 30, July/August Number 4. P. 989-1002.
453. Wu H., Patel C. Adoption of Anglo-American models of corporate governance and financial reporting in China. Emerald Group Publishing, 2014. 272 p.
454. Yakymchuk D., Voitsitskyi Y. Transparency in corporate reporting in Ukraine: Private and State-Owned Enterprises. Kyiv: Transparency International Ukraine. 56 p.
455. Zaheer A., Venkatraman N. Relational governance as an interorganizational strategy: an empirical test of the role of trust in economic exchange. *Strategic Management Journal*. 1995. Vol. 16. P. 373-392.

Додаток А

Динаміка корпоративних структур в Україні за 2014-2019 рр.

(сформовано автором на основі [51])

Корпоративні структури	На 1 січня					
	2019 р.	2018 р.	2017 р.	2016 р.*	2015 р.	2014 р.**
Усього юридичних осіб	1346174	1235024	1185071	1121347	1331230	1372177
Акціонерні товариства	13939	14710	15206	15571	23110	24813
з них	х	х	х	х	х	х
публічне акціонерне товариство	1457	2186	3122	4149	-	-
приватне акціонерне товариство	5342	5076	4348	3486	-	-
Корпорація	554	558	564	560	777	836

* Кількість суб'єктів економіки за організаційними формами (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя).

** Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за організаційно-правовими формами господарювання

Додаток Б

**Класифікація основних моделей корпоративного управління
(сформовано автором на основі [387, с. 22-23; 409, с. 53-55; 264, с. 57])**

Характеристика	Вид моделі		
	Англо-американська	Континентально-європейська	Японська
1	2	3	4
Основні країни, де реалізована модель	США, Великобританія, Канада, Австралія, Нова Зеландія	Німеччина, Нідерланди, Швейцарія, Швеція та ін.	Японія
<i>Базові</i>			
Основні стейкхолдери	Акціонери	Банки, працівники, уряд, олігархічні групи	Місцеві банки, працівники, інші фінансові інститути, олігархічні групи
Структура власності	Широко розпорошена власність, пріоритетність дивідендів	Концентрована власність, зменшена пріоритетність дивідендів	Концентрована власність
Структура органів управління	Унітарна рада (виконавча рада)	Система подвійних рад (виконавча та спостережна) з розмежуванням відповідальності	Специфічна унітарна рада, яка включає: раду директорів; офіс представництва директорів; офіс аудиторів;
Організація праці	Фрагментарна та слабка	Сильна, централізовані об'єднання	Фрагментарна і в більшості організована на рівні підприємства
<i>Похідні</i>			
Концепція фірми	Орієнтована на акціонерів	Інституційна	Інституційна
Вплив працівників	Обмежений вплив на стратегічні рішення	Екстенсивний вплив через робочі наради та участь в управлінні корпорацією (unternehmensmitbestimmung)	Частково через колективні договірні угоди
Роль фондових бірж	Сильна роль в корпоративних фінансах	Помірна роль в корпоративних фінансах	Сильна роль в корпоративних фінансах

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Роль банків	Мінімальна роль в корпоративній власності	Важлива роль в корпоративних фінансах, власності та контролі	Важлива роль в корпоративних фінансах та контролі
Сімейно-контрольовані фірми	Загальний розподіл між власниками капіталу та менеджментом	Сімейна власність тільки для малих та середніх корпорацій	Сімейно-центровані фірми (Кейретцу і Дзайбатсу)
Роль корпоративного контролю	Ворожі поглинання та “механізм коригування” управлінських помилок	Помірна роль	Висока роль
Вимоги розкриття облікової інформації	Дуже жорсткі (США), або жорсткі (інші країни)	Жорсткі, існування значних відмінностей в German GAAP у порівнянні з GAAP US та IFRS	Жорсткі, існування значних відмінностей в облікових стандартах у порівнянні з GAAP US та IFRS

Додаток В

**Основні особливості вітчизняної моделі корпоративного управління: аналіз поглядів дослідників
(сформовано автором)**

Автор	Особливості вітчизняної моделі корпоративного управління							
	Значна розпорошеність акціонерного капіталу	Висока концентрація власності в фінансово-промислових групах	Незначний вплив механізмів контролю (аудит, банки, ринок цінних паперів)	Повільне застосування механізмів корпоративного управління	Недосконале законодавче забезпечення	Слабкість фондових ринків	Порушення, прав акціонерів та вимог розкриття інформації	Відсутність впливу міноритарних інвесторів
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Баглей Р.Р. [6, с. 203]				+	+	+		+
Бережна А.Ю. [11, с. 20]		+	+	+	+	+	+	
Білик О.А. [12, с. 43].	+	+	+	+	+	+	+	
В.А. Євтушевський [54, с. 23-24]	+					+		+
Гусаков С. [48, с. 35]	+			+	+	+	+	+
Мендрул О.Г. [112, с. 178]	+	+				+	+	+
Момот Т.В. [117, с. 99]	+	+		+	+	+	+	+

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>
Обельницька Х.В. [128, с. 97]	+	+	+	+				
Посохов І.М. [156, с. 180]					+	+	+	
Сватюк О.Р., Дзюбіна К.О. [179, с. 214-216]	+	+	+	+	+	+		
Сучков А.В., Кінцель А.Д. [177, с. 231]	+	+	+			+		+
Уманців Ю.М. [191, с. 11]	+	+		+		+		
Фролова Т.О. [193, с. 37-38]	+	+		+	+		+	
<i>Разом</i>	<i>10</i>	<i>9</i>	<i>5</i>	<i>9</i>	<i>8</i>	<i>11</i>	<i>7</i>	<i>6</i>

Додаток Г

**Наслідки розробки контрактної теорії бухгалтерського обліку за
І.А. Юхименко-Назарук (сформовано автором на основі [260, с. 101-102])**

<i>Наслідки</i>	<i>Характеристика</i>
<i>1</i>	<i>2</i>
Уточнення предмету бухгалтерського обліку	Предметом бухгалтерського обліку є сукупність контрактних відносин, що виникають між суб'єктами всередині фірми та між фірмами
Розширення функцій бухгалтерського обліку	Однією з функцій бухгалтерського обліку в світлі контрактної теорії є вимірювання використовуваних агентом ресурсів та окреслення його прав і обов'язків, надання інформації принципалу про виконання агентом контракту, забезпечення потенційних агентів обліковою інформацією для підтримки ліквідності ринку робочої сили, а також формування облікової інформаційної бази для здійснення інформаційної підтримки ведення переговорів та укладення і реалізації контрактів
Обґрунтування ролі бухгалтерського обліку в контрактному процесі	Система бухгалтерського обліку згідно теорії контрактів відіграє подвійну роль, з одного боку, виступаючи інформаційним забезпеченням управління контрактним процесом, а з іншого, побудова облікової системи підприємства є результатом контрактної взаємодії. Відповідно, наявні на сьогодні методи і способи ведення обліку, реалізовані в національних облікових стандартах, є результатом еволюційного процесу, і вони повинні розглядатись як ефективний інструмент забезпечення контрактної взаємодії
Визначення взаємозв'язку між стандартизацією обліку і контрактним процесом	Зміна облікових стандартів впливає на ефективність контрактної взаємодії, частково змінюючи правила гри. І навпаки, з метою підвищення ефективності контрактних взаємовідносин необхідним є внесення змін в існуючі облікові правила, реалізовані в системі облікових стандартів
Уточнення критеріїв ефективності формування управлінської звітності	Агрегація показників бухгалтерської звітності, які використовуються в якості показників ефективності діяльності агентів, є доцільною у тому випадку, якщо вона забезпечує зменшення контрактних витрат

Додаток Д

Індекс корпоративної прозорості українських підприємств у 2016 році (топ-50 компаній) (сформовано автором на основі [454, с. 6-7])

<i>Rating</i>	<i>Company</i>	<i>Points</i>	<i>AP</i>	<i>OT</i>	<i>CBC</i>	<i>Owner-ship</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
1	SE "National Nuclear Energy Generating Company "Energoatom"	8,9	78,54	100	N/A	state
2	Ukrtelecom Joint Stock Company	8,9	78,54	100	N/A	private
3	PJSC ArcelorMittal Kryvyi Rih	8,4	92,86	75	N/A	private
4	PJSC "Mykolaivoblenergo"	8,2	64,26	100	N/A	state
5	Philip Morris Ukraine	8	85,68	75	N/A	private
6	PJSC "Ukrhydroenergo"	7,5	50	100	N/A	state
7	PJSC "Khmelnyskoblenergo"	7,5	75	N/A	N/A	state
8	SE "Ukrspyrт"	7,5	50	100	N/A	state
9	Syngenta	7,5	75	75	N/A	private
10	OJSC "Ternopiloblenergo"	7,1	42,84	100	N/A	state
11	Ferrexpo	7,1	64,26	100	50	private
12	FUIB	7,1	42,84	100	N/A	private
13	Cargill Ukraine	7,1	66,26	75	N/A	private
14	National Joint Stock Company Naftogaz of Ukraine	7	28,56	100	80	state
15	Ukrainian State Enterprise of Posts "Ukrposhta"	6,8	35,7	100	N/A	state
16	PepsiCO Ukraine	6,5	92,82	37,5	N/A	private
17	DTEK LLC	6,3	92,86	37,5	60	private
18	PJSC "Odesa Sea Port"	6,3	25	100	N/A	state
19	METINVEST HOLDING, LLC	5,6	69,62	37,5	60	private
20	Illichivsk Sea Commercial Port	5,4	7,14	100	N/A	state
21	Ukrainian State Air Traffic Services Enterprise	5,4	57,12	50	N/A	state
22	JSB "UKRGASBANK"	5,4	53,55	N/A	N/A	state
23	"State Food and Grain Corporation of Ukraine" PJSC	5,2	3,57	100	N/A	state
24	Kernel	5,1	0	62,5	90	private
25	SE NPC UKRENERGO	5	50	50	N/A	state
26	PJSC "State Savings Bank of Ukraine"	5	0	100	N/A	state
27	PJSC "ROADS OF UKRAINE"	5	0	100	N/A	state
28	PJSC "Turboatom"	5	0	100	N/A	state
29	PJSC "HARTRON"	5	0	100	N/A	state
30	NJSC "Nadra Ukrayny"	5	0	100	N/A	state
31	JSC Ukreximbank	5	0	100	N/A	state
32	Broadcasting, Radiocommunications & Television Concern	5	0	100	N/A	state
33	Mondelez Ukraine	5	0	100	N/A	private

34	Zaporizhzhia Iron-Ore Complex	5	0	100	N/A	private
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
35	Southern Ore Mining and Processing Industrial Complex	5	0	100	N/A	private
36	MOTOR SICH JSC	5	0	100	N/A	private
37	Carlsberg Ukraine	5	0	100	N/A	private
38	Energostandard	5	0	100	N/A	private
39	PJSC "Lysychanskyhillia"	4,8	46,41	50	N/A	state
40	Mariupol Shipyard	4,6	46,41	N/A	N/A	state
41	PrivatBank	4,6	7,14	50	80	private
42	LLC BaDM	4,5	89,25	0	N/A	private
43	PJSC "Myronivskiy Khiboproduct"	4,4	0	87,5	N/A	private
44	LLC Lemtrans	4,3	42,84	N/A	N/A	private
45	PJSC "Centrengo"	3,9	28,56	50	N/A	state
46	JSC SUMYKHIMPROM	3,6	35,7	N/A	N/A	state
47	Konti	3,3	0	100	0	private
48	PJSC "UKRAINIAN RAILWAY" (JSC "Ukrzaliznytsia")	3,2	64,26	0	N/A	state
49	METRO Cash and Carry Ukraine	3,1	50	12,5	N/A	private
50	Interpipe	2,9	21,42	37,5	N/A	private

Примітка:

AP - антикорупційна програма;

OT - Організаційна прозорість;

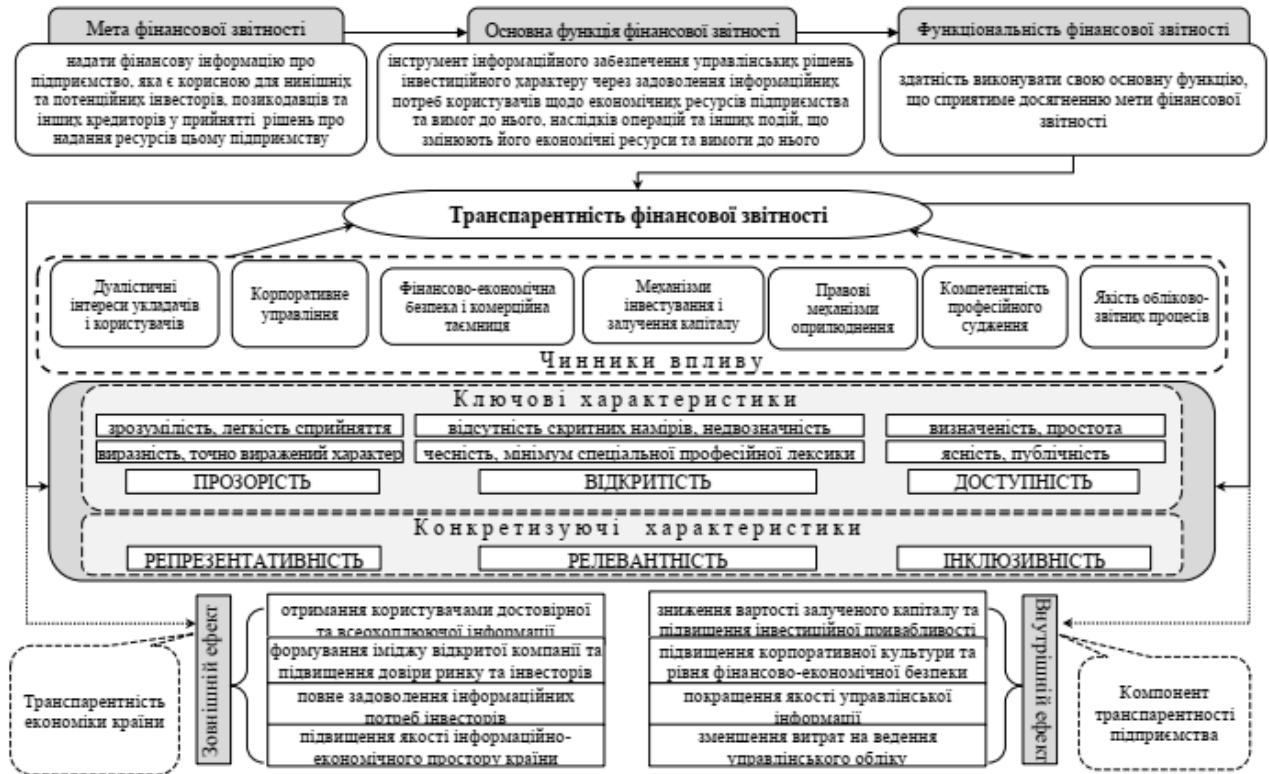
СВС - Звітність країна-за-країною (country-by-country reporting);

Ownership – тип власності;

N / A - питання розділу не застосовуються та не доступні по цій компанії.

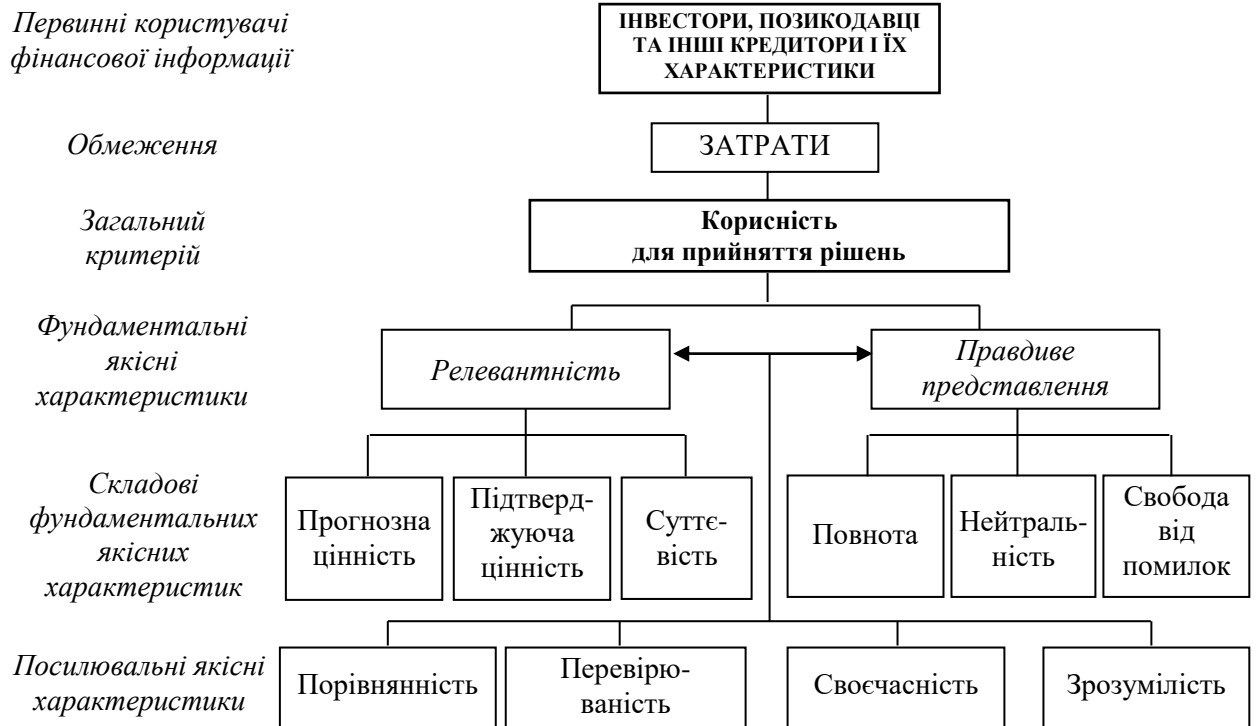
Додаток Е

Системно-функціональна модель транспарентності фінансової звітності за О.В. Харламовою [195, с. 10]

Додаток Ж

**Рівні та види якісних характеристик фінансової інформації в
конвергованій концептуальній основі
IAS/IFRS та GAAP US [416, с. 16-21]**

Додаток 3

**Вимоги та практики розкриття інформації на ринках, що розвиваються
згідно базових орієнтирів UNCTAD ISAR
(сформовано автором на основі [300, с. 4-6])**

№	Стаття, що розкривається	% ринків, що вимагають статтю (n=25)	% підприємств, що розкривають статтю (n=25)
<i>I</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
<i>I</i>	<i>Структура власності та перевірка прав контролю (середнє значення)</i>	96	69
1	Зміни у власності часток	100	64
2	Контроль кореспондуючі частки капіталу	100	78
3	Права контролю	100	74
4	Структура власності	100	91
5	Процес проведення річних загальних зборів	100	75
6	Наявність та доступність нарад щодо порядку денного	96	86
7	Структура контролю	96	86
8	Правила і процедури регулювання щодо здійснення корпоративного контролю на ринках капіталу	92	53
9	Вимірники анти-поглинання	84	18
<i>II</i>	<i>Фінансова прозорість (середнє значення)</i>	85	81
1	Фінансові та операційні результати	100	100
2	Відповідальність Ради директорів щодо фінансових комунікацій	92	79
3	Цілі компанії	92	99
4	Природа, типи та елементи взаємопов'язаних операцій	92	94
5	Процес прийняття рішень для підтвердження операцій з пов'язаними сторонами	92	52
6	Правила і процедури управління екстраординарними операціями	80	59
7	Критичні облікові оцінки	72	91
8	Вплив альтернативних облікових рішень	56	78
<i>III</i>	<i>Аудит (середнє значення)</i>	74	61
1	Процес призначення зовнішніх аудиторів	92	81
2	Внутрішні системи контролю	84	86
3	Процес взаємодії з зовнішніми аудиторами	84	74
4	Процес призначення внутрішніх аудиторів / Сфера роботи та відповідальності	76	56
5	Процес взаємодії з внутрішніми аудиторами	76	79
6	Впевненість Ради директорів в незалежності та цілісності зовнішніх аудиторів	72	44
7	Залученість аудиторів в неаудиторську роботу та платежі, які виплачуються аудиторам	64	55
8	Тривалість поточних аудиторів	60	58
9	Ротація партнерів по аудиту	60	19
<i>IV</i>	<i>Структура та процеси Ради та Менеджменту (середнє значення)</i>	71	74

1	2	3	4
1	Композиція Ради директорів (виконавчих та невиконавчих)	96	99
2	Структури управління, такі як комітети та інші механізми, що мають упереджувати конфлікт інтересів	96	93
3	Роль та функції Ради директорів	96	91
4	Визначення та структура винагороди директорів	92	81
5	Матеріальні інтереси членів Ради директорів та менеджменту	88	69
6	Композиція та функції комітету з управління	84	91
7	Кваліфікація та біографічна інформація членів Ради директорів	80	85
8	Контролюючі та балансові механізми	76	85
9	Тривалість контракту директорів	72	86
10	Незалежність Ради директорів	72	79
11	Цілі, система та діяльності з ризик-менеджменту	68	91
12	Існування плану правонаступництва	64	57
13	Кількість зовнішніх членів Ради директорів та менеджменту	64	83
14	Існування процедури адресації конфлікту інтересів серед членів Ради директорів	60	62
15	Типи та обов'язки зовнішніх членів Ради директорів та менеджменту	60	82
16	Діяльності з професійного розвитку та тренування	56	40
17	Доступність та використання консультативного пункту під час звітнього періоду	48	58
18	Процес оцінки ефективності	44	64
19	Компенсаційна політика для вищих керівників, які вибувають з фірми в результаті злиття або поглинання	24	7
V	<i>Корпоративна відповідальність та відповідність (середнє значення)</i>	36	61
1	Механізми захисту прав інших стейкхолдерів бізнесу	60	79
2	Політик та ефективність у зв'язку з відповідальністю щодо навколишнього середовища та соціальною відповідальністю	56	91
3	Кодекс етики для Ради директорів та відмови від кодексу етики	40	49
4	Кодекс етики для всіх працівників компанії	36	69
5	Роль працівників в корпоративному управлінні	28	39
6	Вплив політики щодо навколишнього середовища та соціальної відповідальності на стійкість фірми	24	61
7	Політика захисту інформаторів для всіх працівників	8	41

Додаток К

Удосконалена форма Звіту про управління в частині “екологічних аспектів”, “соціальних аспектів” та “досліджень й інновацій” на прикладі АТ “Рівнегаз” (сформовано атвором)

<p><i>Нефінансові показники в розрізі напрямку “Екологічні аспекти”:</i></p> <p><i>Раціональне використання води:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – обсяг використаної поверхневої води – 229,9 тис. куб.м./рік; – обсяг використаної підземної води – 1,238 тис. куб.м./рік; – обсяг використаної води – 0,721 тис. куб. м/рік; <p><i>Управління відходами:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – Показник загального утворення відходів – 3555,2 тонн; – Обсяг мастил, переданих на переробку – 59%; <p><i>Викиди парникових газів:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – викиди парникових газів (діоксиду вуглецю) – 700 тонн; – кількість викидів парникових газів (тонн на 1 гривню доходу) – 0,00000042.
<p><i>Нефінансові показники в розрізі напрямку “Соціальні аспекти та кадрова політика”:</i></p> <p><i>загальна кількість працівників та частка жінок на керівних посадах</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – загальна кількість працівників – 1274 чол.; – ключовий управлінський персонал – 7 чол.; – жінки керівники – 13 чол.; – чоловіки керівники – 41 чол.; <p><i>заохочення (мотивація) працівників</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – частка працівників, які працюють за тимчасовими контрактами – 6 чол.; – кількість програм перекваліфікації працівників – 4; – середня тривалість працевлаштування 1 працівника – 3 дні; – кількість посад, які необхідно пройти до посади топ-менеджера корпоративної структури – 2; – витрати на утримання соціальних активів – 1131000 грн.; <p><i>охорона праці та безпека</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – кількість нещасних випадків на виробництві – 1; <p><i>навчання та освіта персоналу</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – частка працівників, що пройшли перекваліфікацію серед всіх працівників – 20 %; – середні витрати на перекваліфікацію 1 працівника – 0 (є власний навчальний центр); <p><i>рівні можливості працевлаштування</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – кількість працівників з обмеженими можливостями в загальній кількості працівників – 76 чол.
<p><i>Нефінансові показники в розрізі напрямку “Дослідження та інновації”:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – кількість програмних комплексів, що перебувають в розробці – 4.

Додаток Л

**Керуючі принципи інтегрованої звітності
(сформовано автором на основі [109, с. 18-25])**

<i>Назва принципу</i>	<i>Характеристика</i>
Стратегічний фокус і орієнтація на майбутнє	Інтегрований звіт повинен дати розуміння стратегії організації, як вона пов'язана зі здатністю організації створювати цінність у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі, а також щодо використання та впливу на її капітали
Пов'язаність інформації	Інтегрований звіт повинен відображати цілісну картину поєднання, взаємопов'язаності та залежності між чинниками, що впливають на здатність організації створювати цінність у часі
Взаємодія з заінтересованими сторонами	Інтегрований звіт повинен забезпечувати розуміння характеру та якості взаємозв'язків організації з її ключовими заінтересованими сторонами, включаючи те, як та в якій мірі організація розуміє, враховує та відповідає їх законним потребам та інтересам
Суттєвість	Комплексний звіт повинен розкривати інформацію про питання, які суттєво впливають на здатність організації створювати цінність у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі
Стислість	Інтегрований звіт повинен бути стислим
Достовірність і повнота	Комплексний звіт повинен включати всі матеріальні питання, як позитивні, так і негативні, збалансовано і без суттєвих помилок
Постійність та порівнянність	Інформація в інтегрованому звіті повинна бути представлена: а) на основі, що відповідає часу; і б) таким чином, що дозволяє порівнювати з іншими організаціями, наскільки це суттєво для власної здатності організації створювати цінність у часі

Додаток М

Таблиця Л 1. Інформація з фінансової звітності підприємств Рівненської області за 2017-2018 рр., необхідна для розрахунку показника M-Score, тис. грн. (неагреговані дані) (сформовано автором)

<i>Назва підприємства</i>	<i>Рік</i>	<i>Основні засоби (первісна вартість) P1011</i>	<i>Довгострокова дебіторська заборгованість P1040</i>	<i>Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги P1125</i>	<i>Дебіторська заборгованість за виданими авансами P1130</i>	<i>Дебіторська заборгованість з бюджетом P1135</i>	<i>Інша поточна дебіторська заборгованість P1155</i>	<i>Оборотні активи P1195</i>	<i>Активи P1300</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
ДП ДГ «Білокриницьке»	2017	2235	0	5270	0	46	17	11713	59466
ТОВ СГП імені Воловікова	2017	114108	0	6682	0	0	149874	262122	348271
ФГ «П'ятигірське»	2017	78684	0	6463	0	697	31694	84982	157835
ПСП «Шпанівське»	2017	22756	0	1002	0	0	26	18947	34811
ПСП «Україна»	2017	12264	0	1626	0	27	24	20159	29236
СВК імені Лесі Українки	2017	29587	0	600	0	586	3	16602	31403
СП ТзОВ «ІДНА»	2017	74762	0	3764	0	0	0	88186	126649
ТОВ «Радивилів Агро»	2017	8048	0	14671	27	1802	23	72674	75711
ТОВ «ДЕДЕНС АГРО»	2017	42677	0	2746	0	2196	484	39336	62216
ТОВ «Агрохолдинг «Зоря»	2017	7665	0	55971	4850	2237	78201	297464	308460
ТОВ "Маяк-3"	2017	18576	0	4731	4604	3381	9468	48864	63915

Продовження додатку М

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
ДП ДГ «Білокриницьке»	2018	1859	0	3168	0	50	17	10094	57558
ТОВ СГП імені Воловікова	2018	129337	0	2978	0	0	126454	276500	377131
ФГ «П'ятигірське»	2018	96646	0	2054	0	291	20004	127858	217725
ПСП «Шпанівське»	2018	23259	0	1177	0	0	26	17896	34313
ПСП «Україна»	2018	15703	0	1801	0	0	13	22439	37026
СВК імені Лесі Українки	2018	34935	0	8148	456	2	155	47150	66163
СП ТзОВ «ІДНА»	2018	86964	0	5011	0	849	0	98420	142949
ТОВ «Радивилів Агро»	2018	8413	0	26439	0	2952	6331	136726	139699
ТОВ «ДЕДЕНС АГРО»	2018	49623	0	11432	0	4028	1880	90427	122589
ТОВ «Агрохолдинг «Зоря»	2018	9125	0	36447	7263	5857	67001	398559	522914
ТОВ "Маяк-3"	2018	20049	0	2338	16515	4	10076	54323	68848

Продовження додатку М

<i>Відстрочені податкові зобов'язання Р1500</i>	<i>Довгострокові кредити банків Р1510</i>	<i>Інші довгострокові зобов'язання Р1515</i>	<i>Короткострокові кредити банків Р1600</i>	<i>Поточна кредиторська заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями Р1610</i>	<i>Поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги Р1615</i>	<i>Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками з бюджетом Р1620</i>	<i>Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками зі страхування Р1625</i>	<i>Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками з оплати праці Р1630</i>	<i>Інші поточні зобов'язання Р1690</i>
<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>	<i>14</i>	<i>15</i>	<i>16</i>	<i>17</i>	<i>18</i>	<i>19</i>	<i>20</i>
0	0	0	0	0	8493	374	15	84	1723
0	128038	3833	0	0	71324	1581	518	1972	62115
0	21854	0	0	0	8673	390	0	10	39182
0	3571	0	0	0	3481	268	49	134	94
0	0	45	0	424	0	41	63	227	48
0	0	0	0	0	7743	164	75	327	10700
0	0	0	7501	0	10874	640	75	278	20313
0	0	0	0	0	51004	129	0	29	45312
0	0	66990	2325	0	7946	397	17	246	56485
0	0	0	0	0	25267	886	0	268	34623
0	0	0	13967	0	8155	91	104	429	7112
0	0	0	0	0	6313	325	0	260	1783
0	122896	3175	0	0	86272	2653	588	2334	43741
0	23460	0	0	0	26475	557	30	166	28165
0	2214	0	0	0	1936	252	56	190	60
0	0	45	0	532	0	35	88	328	47

Продовження додатку М

<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>	<i>14</i>	<i>15</i>	<i>16</i>	<i>17</i>	<i>18</i>	<i>19</i>	<i>20</i>
0	11786	0	0	0	17707	379	159	1285	1680
0	0	0	16345	0	10155	254	106	410	22672
0	0	0	0	0	9274	616	29	215	86616
0	0	63427	10000	0	17741	377	43	221	54327
0	0	0	0	0	56779	900	4	481	40170
0	0	0	12766	0	1427	841	245	595	3077

Продовження додатку М

<i>Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) P2000</i>	<i>Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) P2050</i>	<i>Адміністративні витрати P2130</i>	<i>Витрати на збут P2150</i>	<i>Інші операційні витрати P2180</i>	<i>Фінансовий результат від операційної діяльності (прибуток) P2190</i>	<i>Фінансовий результат від операційної діяльності (збиток) P2195</i>	<i>Амортизація P2515</i>	<i>Чистий рух коштів від операційної діяльності (рядок 3195, ф. 3);</i>
21	22	23	24	25	26	27	28	29
3059	2858	1107	0	1274	29	0	74	-115
254916	188458	16363	1595	12436	39477	0	10536	27622
122140	91790	1725	300	13796	26898	0	4149	-9488
35188	27251	1542	809	1020	4809	0	1183	1175
26105	20793	483	40	86	6520	0	324	284
34127	22523	3013	0	676	8882	0	2686	737
113478	100507	1540	4	5802	5625	0	3435	81
119868	113054	689	1925	1608	5090	0	659	9998
40432	19266	6076	1689	33385	0	-13792	2740	-21859
211826	128461	628	6226	10531	143626	0	1546	8147
140673	124939	1517	1191	1749	13830	0	673	-1183
27905	26163	1925	0	6640	100	0	88	251
229397	178701	17859	1363	15425	61362	0	12517	29685
166743	111286	3029	1004	1110	51779	0	6697	-1032
40668	34681	1853	936	1588	2352	0	1333	3714
30513	23093	621	42	101	7563	0	495	73
58967	34005	3991	1296	6036	16277	0	3893	7314

Продовження додатку М

<i>21</i>	<i>22</i>	<i>23</i>	<i>24</i>	<i>25</i>	<i>26</i>	<i>27</i>	<i>28</i>	<i>29</i>
138962	120524	2143	47	8403	8182	0	6136	2084
126037	103716	884	9811	11157	76823	0	496	-2115
105735	54953	12223	12337	23874	37187	0	3921	-16488
244736	219701	2030	14394	31619	177140	0	2348	110892
244630	216427	5024	5321	806	17609	0	1257	1266

**Таблиця М 2. Інформація з фінансової звітності підприємств Рівненської області за 2017-2018 рр.,
необхідна для розрахунку показника M-Score, тис. грн. (агреговані дані) (сформовано автором)**

№	Рядок форми фінансової звітності	ТОВ «Інвестиційна компанія «Атлас»		ТОВ «Агролан Крупець»		СГ ТОВ «Дубенська аграрна компанія»		ТОВ «PST Україна»	
		2017 р.	2018 р.	2017 р.	2018 р.	2017 р.	2018 р.	2017 р.	2018 р.
1	2	3	4	6	7	9	10	12	13
1	Чистий дохід від реалізації продукції (рядок 2000, ф. № 2)	115,8	5710,3	170304	169600	50280,7	83123,9	12844	14821
2	Собівартість реалізованої продукції без амортизації (різниця рядків 2050 та 2515, ф. № 2)	105,6	5035,0	119974	122284	31749,6	5861,2	10240	11389
3	Дебіторська заборгованість (сума рядків 1040, 1125, 1130, 1135, 1155, ф. № 1)	157,3	296,3	7412	7408	6415,2	17795,7	2660	3046
4	Оборотні активи (рядок 1195, ф. № 1)	157,3	302,6	101748	84275	38004,2	60646,5	6836	6322
5	Основні засоби (рядок 1011, ф. № 1)	35,3	35,3	95962	84732	35837,8	67257,0	2060	2179
6	Амортизація (рядок 2515, ф. № 2)	28,2	28,2	10997	14081	7864,5	15882,1	94	147
7	Активи (рядок 1300, ф. № 1)	252,6	397,9	163314	180521	78452,8	121301,0	7519	7017

Продовження додатку М

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>12</i>	<i>13</i>
8	Витрати на продаж, загальні та адміністративні витрати (сума рядків 2130, 2150, 2180, ф. № 2)	109,0	582,2	11324	13620	1505,0	3804,8	2820	3339
9	Фінансовий результат від операційної діяльності (рядок 2190 або 2195, ф. № 2)	23,6	117,1	32384	19865	17029,9	21881,7	137	511
10	Чистий рух коштів від операційної діяльності (рядок 3195, ф. 3)	0	4,0	34997	52665	539,9	213,0	-1593	-109
11	Короткострокові зобов'язання (сума рядків 1600, 1610, 1615, 1620, 1625, 1630, 1690, ф. № 1)	321,4	447,3	11306	15923	48369,8	9311,3	347	283
12	Довгострокові зобов'язання (сума рядків 1500, 1510, 1515, ф. № 1)	0	0	4	4	0	0	0	0

Додаток Н

**Приклад використання аналітичного звіту про специфічні активи
на ПрАТ “ЕСКО-РІВНЕ”, тис. грн. (сформовано атвором)**

Вид специфічного активу	Низькоспецифічні			Ідіосинкратичні		
	Назва активу	Балансова вартість	Потенційні втрати	Назва активу	Балансова вартість	Потенційні втрати
1	2	3	4	5	6	7
Постачання теплової енергії						
1. Активи зі специфічним розташуванням	Дахова котельня (котел «Wolf NG-31)	620	14	Теплова мережа від К. Володимира до ТК-3	3729	451
2. Матеріальні специфічні активи	Насос Grundfos TRD 65-150	135	6	Насос Grundfos TRD 80-90 4	197	95
3. Людські специфічні активи	Моторист автоматизованого подавання палива	0	12	Інженер з технічної діагностики котельного і турбінного устаткування	0	80
4. Додаткові специфічні активи	Тепловий лічильник MULTICAL 602	48	9	Тепловізор LESTO 876-1	83	24
5. Бренд-активи	-	-	-	-	-	-
6. Часові специфічні активи	Регулятор тиску РДНК-400М	26	12	Блок регулювання температури ECL COMFORT 200	56	23
7. Процедурні специфічні активи	-	-	-	-	-	-
Разом по виду / напряму 1	x	829	53	x	4065	673
Разом по корпоративній структурі	x	829	53	x	4065	673

Список опублікованих праць за темою дисертації**Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:**

1. Царук В. Ю. Теорія і методологія обліку і аналізу в системі корпоративного управління : монографія. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2020. 404 с. (23,48 д. а.).
2. Царук В. Ю. Розвиток звіту про управління в системі інформаційного забезпечення корпоративного управління. *Облік і фінанси*. 2020. № 1 (87)'. С. 69-76. DOI:10.33146/2307-9878-2020-1(87)-69-76 (0,84 д. а.).
3. Царук В. Ю. Необхідність формування аналітичної системи корпоративного управління. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2020. Випуск 1. С. 79-88. DOI: <https://doi.org/10.35774/ibo2020.01.079> (0,78 д. а.).
4. Царук В. Ю. Розвиток приміток до річної фінансової звітності в системі інформаційного забезпечення корпоративного управління. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2020. Випуск 1 (45). С. 102-107. DOI: [https://doi.org/10.26642/pbo-2020-1\(45\)-102-107](https://doi.org/10.26642/pbo-2020-1(45)-102-107) (0,74 д. а.).
5. Царук В. Ю. Прозорість у системі корпоративного управління: облікова інтерпретація розвитку. *Бізнес Інформ*. 2020. № 2. С. 437-444. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-2-437-444> (0,82 д. а.).
6. Царук В. Ю. Додаткове розкриття облікової інформації як засіб підвищення корпоративної прозорості. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2020. № 1 (278). С. 149-154. DOI: 10.31891/2307-5740-2020-278-1-26 (0,68 д. а.).
7. Царук В. Ю. Шляхи мінімізації застосування креативних облікових практик в корпоративних структурах. *Інноваційна економіка*. 2020. № 1-2. С. 170-177. DOI: 10.37332/2309-1533.2020.1-2.25 (0,92 д. а.).

8. Царук В. Ю. Концептуальні засади інтегрованої звітності в корпоративних структурах. *Ефективна економіка*. 2020. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7790>. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.4.74 (0,96 д. а.).

9. Царук В. Ю. Перспективи додаткового розкриття облікової інформації в системі корпоративного управління. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2020. № 16 (44). С. 203-208. DOI: 10.25264/2311-5149-2020-16(44)-203-208 (0,62 д. а.).

10. Царук В. Ю. Вплив міжнародних моделей корпоративного управління на розвиток облікової практики. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2019. Випуск 1 (42). С. 104-109. DOI: [http://dx.doi.org/10.26642/pbo-2019-1\(42\)-104-109](http://dx.doi.org/10.26642/pbo-2019-1(42)-104-109) (0,80 д. а.).

11. Царук В. Ю. Історичні засади розвитку бухгалтерського обліку як елемента системи корпоративного управління. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2019. Випуск 1-2. С. 15-25. DOI: <https://doi.org/10.35774/ibo2019.01.015> (1,07 д. а.).

12. Царук В. Ю. Роль бухгалтерського обліку в контрактному процесі корпоративних структур. *Економічний аналіз*. 2019. Том 29. № 4. С. 89-95. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2019.04.089> (0,62 д. а.).

13. Царук В. Ю. Шляхи вирішення агентської проблеми в корпоративних структурах із використанням облікової інформації: неінституційні аспекти. *Інноваційна економіка*. 2019. № 7-8. С. 145-151. DOI: 10.37332/2309-1533.2019.7-8.21 (0,86 д. а.).

14. Царук В. Ю. Шляхи вирішення агентської проблеми в корпоративному управлінні: роль бухгалтерського обліку. *Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 4 (90). С. 176-182. DOI: [https://doi.org/10.26642/jen-2019-4\(90\)-176-182](https://doi.org/10.26642/jen-2019-4(90)-176-182) (0,95 д. а.).

15. Царук В. Ю. Агентська проблема в управлінні як виклик для системи обліку корпорацій. *Вісник Тернопільського національного економічного*

університету. 2019. Випуск 4. С. 103-115. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2019.04.103> (0,84 д. а.).

16. Царук В. Ю. Порівняльний аналіз розуміння прозорості в корпоративному управлінні та в бухгалтерському обліку. *Економічний дискурс*. 2019. Випуск 4. С. 153-159. DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2019-4-16> (0,58 д. а.).

17. Царук В. Ю. Інституційний тренд розвитку бухгалтерського обліку в Україні: структурний аналіз. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2019. Випуск 2 (43). С. 69-74. DOI: [http://dx.doi.org/10.26642/pbo-2019-2\(43\)-69-74](http://dx.doi.org/10.26642/pbo-2019-2(43)-69-74) (0,84 д. а.).

18. Царук В. Ю. Креативні облікові практики в корпоративних структурах. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2019. Випуск 3-4. С. 37-45. DOI: <https://doi.org/10.35774/ibo2019.03.037> (0,75 д. а.).

19. Царук В. Ю. Проблеми розвитку обліку в системі корпоративного управління. *Бізнес Інформ*. 2018. № 11. С. 369-374. (0,77 д. а.).

20. Царук В. Ю. Принципи корпоративного управління та бухгалтерський облік: шляхи гармонізації. *Облік і фінанси*. 2018. № 4 (82)'. С. 77-83. (0,81 д. а.).

21. Царук В. Ю. Сутність корпоративного управління: облікові аспекти. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2018. Випуск 3-4. С. 92-100. (0,76 д. а.).

22. Царук В. Ю. Вітчизняні та зарубіжні методи обліку витрат: порівняльна характеристика. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2017. Випуск 1-2. С. 49-57. DOI: <https://doi.org/10.35774/ibo2017.01.049> (0,73 д. а.).

23. Царук В. Ю. Бухгалтерський облік у системі стратегічного управління аграрним підприємством. *Економічний аналіз*. 2017. Том 27. № 1. С. 280-285. (0,57 д. а.).

24. Царук В. Ю. Фінансова звітність підприємств в сучасних умовах господарювання: проблемні аспекти і перспективи розвитку. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. 2017. Випуск. 26. Частина 2. С. 236-243. (0,57 д. а.).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

25. Царук В. Ю. Інституційна теорія у наукових дослідженнях з бухгалтерського обліку // Перспективи розвитку обліку, контролю та аналізу в контексті євроінтеграції: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 21 травня 2020 р.). Одеса: ОНЕУ, 2020. С. 89-91. (0,16 д. а.).

26. Царук В. Ю. Формування набору ключових показників ефективності інтегрованої звітності // Національні і світові тенденції розвитку обліку, оподаткування та контролю: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 60-річчю кафедри обліку і оподаткування ОДАУ (Одеса, 21 травня 2020 р.). / ред. кол.: І.О. Крюкова та ін. Одеський державний аграрний університет. Одеса: «ВМВ-Принт», 2020. С. 70-72. (0,20 д. а.).

27. Царук В. Ю. Аналіз рівня специфічності активів корпоративних структур // Перспективи розвитку науки і бізнесу в глобальному середовищі : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 20 травня 2020 р.). Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2020. С. 141-142. (0,20 д. а.).

28. Царук В. Ю. Розкриття аналітичної інформації про специфічні активи корпоративної структури // Основні напрями удосконалення бухгалтерського обліку, аудиту та оподаткування в умовах євроінтеграції: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, присвяченої 90-річчю з дня заснування Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (Харків, 15 травня 2020 р.) / ред. кол.: Т. Г. Маренич та ін. Харківський

національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка. Х.: «Стильна типографія», 2020. С. 76-78. (0,15 д. а.).

29. Царук В. Ю. Аналіз форм додаткового розкриття корпоративної інформації для потреб стейкхолдерів // Modern science and practice. Abstracts of XV international scientific and practical conference (Varna, 4-5 May 2020). Varna, Bulgaria 2020. Pp. 253-257. (0,31 д. а.).

30. Царук В. Ю. Історичний генезис облікового забезпечення корпоративного управління // Modern approaches to the introduction of science into practice. Abstracts of X International Scientific and Practical Conference (San Francisco, 30-31 March 2020). San Francisco, USA. 2020. P. 477-479. (0,15 д. а.).

31. Царук В. Ю. Аналіз прозорості корпоративної звітності // Scientific achievements of modern society. Abstracts of the 9th International scientific and practical conference. (Liverpool, 28-30 April 2020). Cognum Publishing House. Liverpool, United Kingdom. 2020. Pp. 1108-1118. (0,50 д. а.).

32. Царук В. Ю. Мінімізація зловживань можливостями креативних облікових практик в корпоративному управлінні // Фінансово-економічний розвиток України в умовах трансформаційних перетворень: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 28 квітня 2020 р.). Тернопіль: Осадца Ю. В., 2020. С. 187-188. (0,14 д. а.).

33. Царук В. Ю. Індикативний підхід до аналізу прозорості корпоративної звітності // Actual problems of science and practice. Abstracts of XIV international scientific and practical conference (Stockholm, 27-28 April 2020). Stockholm, Sweden 2020. Pp. 624-626. (0,19 д. а.).

34. Tsaruk V. Retrospectives for accounting development as an element of corporate management // Materials of the international scientific-practical conference «Topical problems of accounting and audit in today» (Kyiv, 16 April 2020 p.). K.: National Aviation University, 2020. Pp. 227-228. (0,06 д. а.).

35. Царук В. Ю. Облікові аспекти забезпечення прозорості корпоративного управління: міжнародна практика // Сучасний стан та перспективи розвитку обліку, аналізу, аудиту, звітності і оподаткування в

умовах євроінтеграції: тези доповідей II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Ужгород, 16 квітня 2020 р.). Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. С. 107-109. (0,14 д. а.).

36. Царук В. Ю. Теоретичні передумови розвитку бухгалтерського обліку як засобу вирішення агентської проблеми в корпоративному управлінні // Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 31 березня 2020 р.). Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2020. С. 59-61. (0,18 д. а.).

37. Царук В. Ю. Еволюція генезису облікового забезпечення корпоративного управління // Актуальні проблеми обліково-аналітичного забезпечення в умовах переходу до Індустрії 4.0: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Рівне, 26-27 березня 2020 р.). Рівне: НУВГП, 2020. С. 197-199. (0,14 д. а.).

38. Царук В. Ю. Ретроспективи розвитку бухгалтерського обліку як елемента корпоративного управління // Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, обліку, фінансів та права: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 26 березня 2020 р.): у 6 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2020. Ч. 4. С. 40-41. (0,08 д. а.).

39. Царук В. Ю. Аргументація застосування інституційної теорії у сфері бухгалтерського обліку // Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти: матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Львів, 18-20 березня 2020 р.). Львів: ЛНАУ, 2020. С. 124-127. (0,16 д. а.).

40. Царук В. Ю. Дієвість системи обліково-інформаційного забезпечення корпоративного управління // Dynamics of the development of world science. Abstracts of the 7th International scientific and practical conference. (Vancouver,

18-20 March 2020). Perfect Publishing. Vancouver, Canada. 2020. Pp. 915-920. (0,29 д. а.).

41. Царук В. Ю. Варіанти співвідношення розуміння сутності прозорості в корпоративному управлінні й у бухгалтерському обліку // Сучасна наука та інтелектуальний капітал у системі факторів трансформації економіки: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 14 березня 2020 р.). К.: ГО «Київський економічний науковий центр», 2020. С. 88-92. (0,16 д. а.).

42. Царук В. Ю. Бухгалтерський облік як об'єкт дослідження інституційної теорії // Економіка, фінанси, облік та право: аналіз тенденцій та перспектив розвитку: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 5 березня 2020 р.): у 5 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2020. Ч. 3. С. 47-48. (0,14 д. а.).

43. Царук В. Ю. Креативний облік як інструмент коригування результатів діяльності корпорації // Scientific achievements of modern society. Abstracts of the 7th International scientific and practical conference. (Liverpool, 4-6 March 2020). Cognum Publishing House. Liverpool, United Kingdom. 2020. Pp. 955-962. (0,33 д. а.).

44. Царук В. Ю. Дієвість системи обліково-інформаційного забезпечення корпоративного управління // Perspectives of world science and education. Abstracts of the 6th International scientific and practical conference (Osaka, 26-28 February 2020). CPN Publishing Group. Osaka, Japan. 2020. Pp. 866-871. (0,29 д. а.).

45. Царук В. Ю. Конвергенція моделей корпоративного управління і міжнародних облікових моделей // Вектори розвитку науки і бізнесу в глобальному середовищі: тренди та перспективи: матеріали Національної науково-практичної конференції (Тернопіль, 7 листопада 2019 р.). Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2019. С. 222-223. (0,18 д. а.).

46. Царук В. Ю. Пріоритети розвитку обліково-аналітичної системи корпоративної структури // Перспективи розвитку обліку, контролю та

фінансів в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю з дня заснування кафедри обліку та аудиту ХНТУСГ (Харків, 05 листопада 2019 р.). У 2 ч. / ред. кол.: Т. Г. Маренич та ін.; Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка. Х.: «Стильна типографія», 2019. Ч. 1. С. 170-172. (0,15 д. а.).

47. Царук В. Ю. Взаємозв'язок між принципами корпоративного управління G20 / ОЕСР та бухгалтерським обліком // Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 24-26 жовтня 2019 р.). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. С. 213-214. (0,16 д. а.).

48. Царук В. Ю. Поліваріантність трактування корпоративного управління // Інтеграційна система освіти, науки і виробництва в сучасному інформаційному просторі: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 24 жовтня 2019 р.). Тернопіль: Крок, 2019. С. 258-260. (0,14 д. а.).

49. Царук В. Ю. Інституційні засади розвитку інтегрованої звітності // Розвиток інтегрованої звітності підприємств: тези виступів Міжнар. наук. конф. (Житомир, 4-5 жовтня 2019 р.). Житомир: Житомирська політехніка, 2019. С. 197-198. (0,14 д. а.).

50. Царук В. Ю. Облікові аспекти ідентифікації об'єкта корпоративного управління // Економіка, облік, фінанси та право в умовах глобалізації: тенденції та перспективи: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 12 вересня 2019 р.): у 3 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2019. Ч. 3. С. 61-63. (0,12 д. а.).

51. Царук В. Ю. Напрями розвитку корпоративної стратегічної обліково-аналітичної системи підприємства // Перспективи розвитку обліку, контролю та аналізу в контексті євроінтеграції: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 23 травня 2019 р.). Харків: «Діса плюс», 2019. С. 96-98. (0,18 д. а.).

52. Царук В. Ю. Проблематика застосування креативного обліку з позиції корпоративного управління // Облік, аналіз і контроль в стратегії розвитку економіки України: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 27 квітня 2019 р). / відп. ред. В. В. Чудовець. Вип. 12. Ч. 1. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2019. С. 323-325. (0,11 д. а.).

53. Царук В. Ю. Позиціонування бухгалтерського обліку в системі корпоративного управління // Економіка, фінанси, облік та право: стратегічні пріоритети розвитку в умовах глобалізації: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 20 квітня 2019 р.): у 7 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2019. Ч. 3. С. 58-59. (0,10 д. а.).

54. Царук В. Ю. Обліково-аналітичне забезпечення корпоративної стратегії // Цифрова економіка: тренди та перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 25 жовтня 2018 р.). Тернопіль: Осадца Ю. В., 2018. С. 211-213. (0,20 д. а.).

Додаток Р

Відомості про апробацію результатів дисертації

№ з/п	Назва конференції, конгресу, симпозиуму, семінару, школи	Місце проведення	Дата проведення	Форма участі
1	2	3	4	5
1	Міжнародна науково-практична конференція «Цифрова економіка: тренди та перспективи»	Тернопіль	25 жовтня 2018 р.	очна
2	Міжнародна науково-практична конференція «Економіка, фінанси, облік та право: стратегічні пріоритети розвитку в умовах глобалізації»	Полтава	20 квітня 2019 р.	заочна
3	Міжнародна науково-практична конференція «Облік, аналіз і контроль в стратегії розвитку економіки України»	Луцьк	27 квітня 2019 р.	очна
4	Міжнародна науково-практична конференція «Перспективи розвитку обліку, контролю та аналізу в контексті євроінтеграції»	Одеса	23 травня 2019 р.	заочна
5	Міжнародна науково-практична конференція «Економіка, облік, фінанси та право в умовах глобалізації: тенденції та перспективи»	Полтава	12 вересня 2019 р.	заочна
6	Міжнародна наукова конференція «Розвиток інтегрованої звітності підприємств»	Житомир	4-5 жовтн 2019 р.	очна
7	Міжнародна науково-практична конференція «Інтеграційна система освіти, науки і виробництва в сучасному інформаційному просторі»	Тернопіль	24 жовтня 2019 р.	очна

1	2	3	4	5
8	Міжнародна науково-практична конференція «Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства»	Львів	24-26 жовтня 2019 р.	очна
9	Міжнародна науково-практична конференція «Перспективи розвитку обліку, контролю та фінансів в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів»	Харків	05 листопада 2019 р.	заочна
10	Національна науково-практична конференція «Вектори розвитку науки і бізнесу в глобальному середовищі: тренди та перспективи»	Тернопіль	07 листопада 2019 р.	очна
11	Міжнародна науково-практична конференція «Perspectives of world science and education»	Осака (Японія)	26-28 лютого 2020 р.	заочна
12	Міжнародна науково-практична конференція «Scientific achievements of modern society»	Ліверпуль (Велико-британія)	4-6 березня 2020 р.	заочна
13	Міжнародна науково-практична конференція «Економіка, фінанси, облік та право: аналіз тенденцій та перспектив розвитку»	Полтава	5 березня 2020 р.	заочна
14	Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасна наука та інтелектуальний капітал у системі факторів трансформації економіки»	Київ	14 березня 2020 р.	заочна
15	Міжнародна науково-практична конференція «Dynamics of the development of world science»	Ванкувер (Канада)	18-20 березня 2020 р.	заочна

1	2	3	4	5
16	Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти»	Львів	18-20 березня 2020 р.	заочна
17	Міжнародна науково-практична конференція «Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, обліку, фінансів та права»	Полтава	26 березня 2020 р.	заочна
18	Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми обліково-аналітичного забезпечення в умовах переходу до Індустрії 4.0»	Рівне	26-27 березня 2020 р.	очна
19	Міжнародна науково-практична конференція «Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах»	Тернопіль	31 березня 2020 р.	очна
20	Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Сучасний стан та перспективи розвитку обліку, аналізу, аудиту, звітності і оподаткування в умовах євроінтеграції»	Ужгород	16 квітня 2020 р.	заочна
21	Міжнародна науково-практична конференція «Topical problems of accounting and audit in today»	Київ	16 квітня 2020 р.	очна
22	Міжнародна науково-практична конференція «Actual problems of science and practice»	Стокгольм (Швеція)	27-28 квітня 2020 р.	заочна

1	2	3	4	5
23	Міжнародна науково-практична конференція «Фінансово-економічний розвиток України в умовах трансформаційних перетворень»	Львів	28 квітня 2020 р.	очна
24	Міжнародна науково-практична конференція «Scientific achievements of modern society»	Ліверпуль (Велико- британія)	28-30 квітня 2020 р.	заочна
25	Міжнародна науково-практична конференція «Modern approaches to the introduction of science into practice»	Сан- Франциско (США)	30-31 квітня 2020 р.	заочна
26	Міжнародна науково-практична конференція «Modern science and practice»	Варна (Болгарія)	4-5 травня 2020 р.	заочна
27	Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Перспективи розвитку обліку, контролю та аналізу в контексті євроінтеграції»	Харків	15 травня 2020 р.	заочна
28	Міжнародна науково-практична конференція «Перспективи розвитку науки і бізнесу в глобальному середовищі»	Тернопіль	20 травня 2020 р.	очна
29	Всеукраїнська науково-практична конференція «Національні і світові тенденції розвитку обліку, оподаткування та контролю»	Одеса	21 травня 2020 р.	заочна
30	Міжнародна науково-практична конференція «Перспективи розвитку обліку, контролю та аналізу в контексті євроінтеграції»	Одеса	21 травня 2020 р.	заочна

**Федерація аудиторів,
бухгалтерів і фінансистів
АПК України**

(ФАБФ)

Україна, 03127, м. Київ,
вул. Героїв Оборони, 10
Тел. +38 (044) 259 01 24
e-mail: fabf.org@gmail.com

**Federation of Auditors,
Accountants and Financiers
of AIC of Ukraine**

(FAAF)

Geroyiv Oborony, 10
Kyiv, 03127, Ukraine
Tel. +38 (044) 259 01 24
e-mail: fabf.org@gmail.com

№11/06 від 15 червня 2020 р.

ДОВІДКА

про практичне впровадження
результатів дослідження, виконаного
Царуком Василем Юрійовичем

Однією з основних задач, яка на сьогодні стоїть перед дослідниками в сфері бухгалтерського обліку, є повернення довіри до бухгалтерського обліку як окремого соціального економічного інституту, та як до системи, яка здатна генерувати достовірну та релевантну інформацію для задоволення запитів та потреб різних груп заінтересованих користувачів. Одним із інструментів досягнення такої задачі є підвищення якісного рівня фінансової звітності підприємств як за допомогою покращання процесу підготовки та представлення облікової інформації, так і за допомогою використання зовнішніх відносно системи бухгалтерського обліку інструментів.

За результатами наукового дослідження, проведеного здобувачем наукового ступеня доктора економічних наук, Царуком Василем Юрійовичем, в діяльність Федерації аудиторів, бухгалтерів і фінансистів АПК України прийняті до впровадження розробки, пов'язані з удосконаленням методики аналізу прозорості корпоративної звітності на основі використання показника M-Score Беніша, удосконаленням методики аналізу рівня специфічності активів корпорації, удосконаленням методики аналізу форм додаткового розкриття корпоративної інформації.

Довідка видана для представлення за місцем захисту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.

**Голова Ради Федерації аудиторів,
бухгалтерів і фінансистів
АПК України**

Жук В. М.

Громадська організація
**"РІВНЕНСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ
 МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ "ЄДНІСТЬ"**
 Адреса: Україна, 33027, Рівненська обл.,
 м.Рівне, вул. Білякова 4а
 e-mail: business_development@ukr.net
 тел. 28-24-83, +38 (093) 004-46-04,
 +38 (097) 405-33-95, +38 (066) 825-51-75

Вих.№ 07/04 від 07.04.2020 року

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
 Царука Василя Юрійовича
 на тему:

«Обліково-аналітичне забезпечення корпоративного управління: теорія і методологія»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.09 - бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)

Протягом 2018-2020 рр. докторантом кафедри обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу Тернопільського національного економічного університету Царуком Василем Юрійовичем було надано рекомендації щодо розробки аналітичної системи корпоративного управління, як однієї з підсистем загальної системи аналітичного забезпечення, що забезпечуватиме проведення наступних напрямів аналізу:

- прозорість корпоративної звітності;
- рівня специфічності активів;
- додаткового розкриття інформації.

Також заслуговує на увагу, як один із напрямів розвитку додаткового розкриття облікової інформації в системі корпоративного управління Звіт про управління. Враховуючи європейський досвід формування звітності, що включає нефінансові показники, на сьогодні актуальним є саме розвиток змістовного наповнення Звіту про управління для громадських організацій.

Розглянуті в дисертаційному дослідженні методики, забезпечують формування уявлення про якість і прозорість функціонування інформаційного забезпечення системи корпоративного звітування і використовуються у практичній діяльності федерації.

Довідка видана для представлення за місцем захисту докторської дисертації.

**Голова ГО "Рівненська федерація
 малого та середнього бізнесу "Єдність"**

Воробей Л.М.

УКРАЇНА
РІВНЕНСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ І ТОРГІВЛІ

Майдан Просвіти, 1, м. Рівне, 33028, тел. (0362) 69-52-30, тел./факс 69-53-93, 26-48-22, E-mail: ekon@icc.rv.ua
Код ЄДРПОУ 02741545

ДОВІДКА
про практичне впровадження
результатів наукового дослідження, виконаного
Царуком Василем Юрійовичем

Департамент економічного розвитку і торгівлі Рівненської обласної державної адміністрації є головним розробником Стратегії розвитку Рівненської області, середньострокових планів з реалізації зазначеної Стратегії, регіональних програм економічного та соціального розвитку, розвитку інвестиційної діяльності, розвитку малого та середнього підприємництва.

До розробки та реалізації зазначених Стратегій та програм, а також інших управлінських рішень з питань забезпечення реалізації в області державної економічної залучались та залучаються науковці.

Зокрема, при підготовці проектів документів щодо сприяння розвитку підприємництва були використані результати дослідження докторанта кафедри обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу Тернопільського національного економічного університету Царука Василя Юрійовича.

Серед іншого, були враховані розроблені Царуком В.Ю. рекомендації щодо удосконалення обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління та взаємодії зі стейкхолдерами підприємств корпоративного типу Рівненської області, порядку оприлюднення додаткової облікової інформації про діяльність таких підприємств, а також розроблені ним методики аналізу прозорості корпоративної звітності; аналізу рівня специфічності активів корпоративних структур; аналізу додаткового розкриття корпоративної інформації для потреб стейкхолдерів.

Довідка видана для представлення за місцем захисту докторської дисертації.

Директор департаменту

К. МОКЛЯК

ПрАТ «РІВНЕАЗОТ», Рівне - 17, 33017, Україна, Т. +380 362 61 20 31, Ф. +380 362 61 80 95
п/р UA2430064700000026001011151 вАБ«КЛІРИНГОВИЙ ДІМ» в м. Києві, МФО 300647 ЄДРПОУ 05607824 ІПН 056078217166

№ 000015781 від 05.12.2019

ДОВІДКА

Про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Царука Василя Юрійовича

Довідка видана про те, що результати та висновки дисертаційного дослідження Царука Василя Юрійовича, присвяченого удосконаленню обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління мають практичну цінність та впроваджуються в господарську діяльність Приватного акціонерного товариства «РІВНЕАЗОТ».

Результати наукового дослідження знайшли відображення у методичних та організаційних рекомендаціях щодо удосконалення процедури додаткового розкриття облікової інформації зовнішнім стейкхолдерам. Зокрема, в практичну діяльність Приватного акціонерного товариства «РІВНЕАЗОТ» впроваджено:

- пропозиції щодо удосконалення порядку складання Приміток до річної фінансової звітності шляхом їх доповнення новими розділами (XVI “Професійні судження, припущення та облікова політика”, XVII “Пов’язані сторони”;
- пропозиції щодо удосконалення структури Звіту про управління в частині виділення нових напрямів розкриття інформації та доповнення існуючих напрямів нефінансовими показниками;
- концептуальну модель формування інтегрованої звітності на ПрАТ «РІВНЕАЗОТ».

Впровадження вищенаведених пропозицій і рекомендацій дозволило систематизувати існуючу політику інформаційної взаємодії зі стейкхолдерами ПрАТ «РІВНЕАЗОТ», а також визначити напрями удосконалення системи організації обліку на ньому. В результаті впровадження цих наукових розробок підвищився рівень прозорості корпоративної звітності та створені необхідні передумови для сталого формування вартості підприємства в довгостроковій перспективі.

Голова Правління

Заблуда Михайло Васильович

Головний бухгалтер

Музичук Наталія Леонідівна

РЕГІОНАЛЬНА
ГАЗОВА КОМПАНІЯ

РІВНЕГАЗ

518
Додаток Т.4

Ідентифікаційний код 03366701
IBAN № UA803006470000000002600654192
в АБ «КЛІРИНГОВИЙ ДІМ»
rv.104.ua
11.02.2020 № 33010.01-244-0620
На № _____

ДОВІДКА
про впровадження в господарську діяльність Акціонерного товариства «Оператор газорозподільної системи «Рівнегаз» результатів дисертаційного дослідження Царука Василя Юрійовича

В сучасних умовах функціонування підприємств корпоративного типу важливе значення має порядок їх взаємодії з різними групами заінтересованих стейкхолдерів. Одним із основних засобів такої взаємодії є бухгалтерська звітність, яка забезпечує розкриття інформації фінансового та нефінансового характеру про специфіку діяльності підприємства, його вплив на соціальне і навколишнє середовище та його роль в діяльності окремої громади та суспільства в цілому. З метою покращення інформаційної взаємодії між стейкхолдерами та підприємствами В.Ю Царуком було запропоновано удосконалити структуру Звіту про управління, який зобов'язані складати вітчизняні підприємства корпоративного типу.

За результатами наукового дослідження, виконаного Царуком Василем Юрійовичем, розроблено та впроваджено у діяльність АТ «Оператор газорозподільної системи «Рівнегаз» рекомендації щодо удосконалення напрямів формування інформації в Звіті про управління в частині “Екологічних аспектів”, “Соціальних аспектів та кадрової політики”, “Досліджень та інновацій”. Зокрема, в розрізі кожного з виділених напрямів було розроблено систему нефінансових показників (загального призначення, спеціалізованих показників в розрізі окремих об'єктів та видів діяльності), які дозволяють більш прозоро та комплексно розкрити особливості діяльності підприємства за даними соціально-значимими напрямками діяльності підприємства.

Апробація результатів дослідження В.Ю Царука забезпечила уникнути дублювання потоків нефінансової інформації про діяльність системи корпоративного управління, зменшити витрати часу працівників бухгалтерської служби та в цілому мінімізувати інформаційне навантаження на стейкхолдерів корпоративної структури. Це свідчить про реальність розроблених пропозицій та ефективність їх використання в діяльності підприємств корпоративного типу.

Довідка видана для представлення спеціалізованій вченій раді.

Керівник
Головний бухгалтер

П.А. Дубас
В.С. Ішук
П.А. Дубас
В.С. Ішук

Рідніше не буває!

35000 м. Костопіль
вул. Крип'якевича, 48а
тел. (03657) 2-64-97;
факс(03657)2-17-50; 2-64-98

email:rodyna-tm@ukr.net

**“ ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«Р О Д И Н А»**

ЄДРПОУ00375987
код пл. под. 003759817094
свідоцтво 100312917
р/р UA093333680000026002301593120 в Рівн. Обл.
Упр. “ Ощадбанку”
м. Костопіль МФО 333368

№ 80 від 11.03.2020

**До спеціалізованої вченої ради
для захисту дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук**

ДОВІДКА

**про практичне впровадження результатів наукових досліджень
Царука Василя Юрійовича**

Довідка видана Царуку Василю Юрійовичу, к.е.н., докторанту кафедри обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу Тернопільського національного економічного університету про те, що його пропозиції з розробки методики економічного аналізу рівня специфічності активів застосовуються в практичній діяльності. Зокрема, планово-економічним відділом Приватного акціонерного товариства «Родина» використовуються пропозиції щодо класифікації активів підприємства за рівнем специфічності, процедури аналізу рівня специфічності активів, порядку здійснення експертної оцінки рівня специфічності активів, формування додаткової обліково-аналітичної інформації про специфічні активи.

Працівники планово-економічного відділу Приватного акціонерного товариства «Родина» взяли до уваги пропозиції Царука В. Ю. щодо впровадження спеціалізованого Аналітичного звіту про специфічні активи, що дозволить більш детально розкривати облікову інформацію про ті види активів, використання яких пов'язане з найбільшими потенційними ризиками, що в цілому дозволить керівникам коригувати свою управлінську тактику та стратегію, а інвесторам коригувати свої рішення щодо потенційних капіталовкладень.

Директор

I. V. Kovalchuk
І. В. Ковальчук

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«РІВНЕОБЛЕНЕРГО»

вул. Князя Володимира, 71
м. Рівне Рівненська обл. 33013
тел. : (+380 362) 694-298
моб.: (067) 620-44-11, (050) 490-44-11
факс: (+380 362) 694-211, 694-247
E-mail: INFO@ROE.VSEI.UA

Р/рахунок UA053333680000026007300024435 Філія-РОУ АТ «Ошадбанк» код ЄДРПОУ 05424874

30.04.2020 №23/1722

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Царука Василя Юрійовича

Довідка видана про те, що результати та висновки дисертаційного дослідження Царука Василя Юрійовича, присвяченого дослідженню проблем удосконалення теоретико-методологічних та організаційних засад обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління мають практичну цінність та впроваджуються в господарську діяльність ПрАТ «Рівнеобленерго».

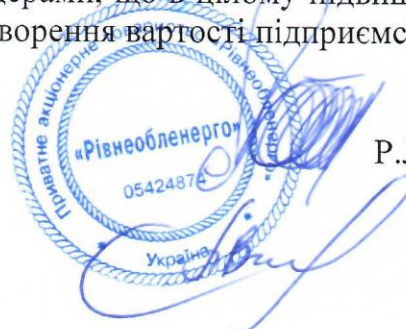
Результати наукового дослідження знайшли відображення у методичних та організаційних рекомендаціях щодо удосконалення порядку розкриття інформації в Примітках до річної фінансової звітності, зокрема, в частині розкриття інформації щодо здійснених професійних суджень і реалізованої облікової політики, а також в частині розкриття інформації з пов'язаними сторонами.

В практичну діяльність ПрАТ «Рівнеобленерго» впроваджено рекомендації щодо доповнення Приміток до річної фінансової звітності розділом XVI «Професійні судження, припущення та облікова політика», що включає два підрозділи («Професійні судження та припущення» та «Облікова політика») та розділом XVII «Пов'язані сторони» з трьома підрозділами («Суб'єкти контролю корпоративної структури», «Операції з директорами та основними менеджерами», «Інші операції з пов'язаними сторонами»), що дозволило забезпечити підвищення рівня корпоративної прозорості в частині організаційних аспектів функціонування корпоративної облікової системи, підвищити рівень впевненості з боку зовнішніх користувачів щодо якості фінансової звітності та створити необхідні передумови для підвищення ефективності функціонування системи корпоративного управління.

В результаті впровадження цих наукових розробок в діяльність ПрАТ «Рівнеобленерго» створюються сприятливі умови для підвищення якості облікової інформації, яка використовується як суб'єктами корпоративного управління, так і зовнішніми стейкхолдерами, що в цілому підвищує рівень довірчих відносин з ними та забезпечує стійке створення вартості підприємства.

Директор фінансовий

Головний бухгалтер

Р.Л.Помадовський

О.В.Степанчук

До спеціалізованої вченої ради
для захисту дисертації
на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

ДОВІДКА
про впровадження в господарську діяльність
Приватного акціонерного товариства «Вераллія Україна»,
результатів дисертаційного дослідження
Царука Василя Юрійовича

В сучасних умовах для стейкхолдерів важливе значення має не лише отриманий компанією прибуток, а також і її вплив на соціальне та навколишнє середовище, її здатність підвищувати вартість за рахунок впровадження передових технологій та інновацій. Для того, щоб компанія належним чином виглядала з позиції різних груп стейкхолдерів, зокрема, потенційних інвесторів, державних структур та представників громади, необхідним є формування дієвої системи звітності, яка забезпечуватиме надання релевантної та достовірної інформації про соціально-екологічні, інноваційні та інвестиційні ініціативи компанії.

За результатами наукового дослідження, проведеного здобувачем наукового ступеня доктора економічних наук, Царуком Василем Юрійовичем, прийняті до впровадження в діяльність Приватного акціонерного товариства «Вераллія Україна» розробки, пов'язані з удосконаленням бухгалтерської інтегрованої та нефінансової звітності, а також методики її аналізу:

- пропозиції щодо удосконалення Звіту про управління, в якому розкривається інформація про соціальні, екологічні та інноваційні ініціативи підприємства;
- концептуальні засади формування інтегрованої звітності та порядок залучення ради директорів до даного процесу;
- система КРІ інтегрованої звітності.

Генеральний директор
Головний бухгалтер

Даніель Саксік
Віктор Новицький

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ЕСКО-РІВНЕ»

Юридична адреса: 33027, м.Рівне, вул. Буковинська,3
Поштова адреса: 33027, м.Рівне, вул. Буковинська,3
тел. (0362) 460-220, факс 460-218
код ЄДРПОУ **32744984**
e-mail: esco-rivne@ukr.net

Вих. №109 від 06 липня 2020 року

ДОВІДКА

про практичне впровадження
результатів дослідження, виконаного
Царуком Василем Юрійовичем

Протягом 2018-2020 р. докторантом кафедри обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу Тернопільського національного економічного університету Царуком Василем Юрійовичем було розроблено рекомендації щодо аналізу рівня специфічності активів та відображення їх в звітності. Вищенаведені рекомендації були запроваджені в Приватному акціонерному товаристві «ЕСКО-РІВНЕ», що дозволило покращити рівень прозорості їх діяльності як з позиції власного керівництва, так і з позиції зовнішніх стейкхолдерів.

Довідка видана для представлення за місцем захисту докторської дисертації.

Голова правління

Головний бухгалтер

М.М. Корж

С.І. Кондрай

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
УКРАЇНИ
ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
«РІВНЕНСЬКИЙ КОЛЕДЖ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ»

вул. Коперніка, 44, м. Рівне, 33001. Тел./факс: (0362) 26-59-23

E-mail: rdak@rv.uar.net сайт: www.rcnubip.org.ua код ЄДРПОУ 40266301

Від 28.12.2019 № 200

ДОВІДКА

про впровадження у навчальний процес
результатів дисертаційного дослідження
к.е.н. Царука Василя Юрійовича

Основні положення та результати дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за темою «Обліково-аналітичне забезпечення корпоративного управління: теорія і методологія», отримані кандидатом економічних наук Царуком Василем Юрійовичем, впроваджено у навчальний процес Відокремленого структурного підрозділу «Рівненський коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України»:

1. Для освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст»:
  - за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування» при формуванні навчально-методичного забезпечення викладання дисциплін «Бухгалтерський облік», «Фінансовий облік» та «Бухгалтерська звітність підприємства»;
  - за спеціальністю 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» при формуванні навчально-методичного забезпечення викладання дисциплін «Бухгалтерський облік» та «Фінансовий облік».
2. Для освітнього ступеня «бакалавр» за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування» при формуванні навчально-методичного забезпечення викладання дисциплін «Фінансовий облік I», «Фінансовий облік II» та «Управлінський облік».

Директор коледжу,
заслужений працівник
освіти України

Я. П. Корсун

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009; тел./факс +380 (352) 475051;
www.tneu.edu.ua; rektor@tneu.edu.ua; код ЄДРПОУ 33680120

ДОВІДКА

про впровадження у навчальний процес результатів дисертаційного дослідження
доцента кафедри обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу
Тернопільського національного економічного університету
Царука Василя Юрійовича

Результати дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за темою «Обліково-аналітичне забезпечення корпоративного управління: теорія і методологія» впроваджено у навчальний процес Тернопільського національного економічного університету за такими напрямками:

1. Формування навчально-методичного забезпечення і викладання дисциплін: «Облік і оподаткування агропромислового бізнесу», «Аналіз бізнесу» (для студентів спеціальності 071 Облік і оподаткування ОС Бакалавр); «Обліково-аналітичне забезпечення економічної безпеки підприємства» (для студентів спеціальності 071 Облік і оподаткування ОС Магістр);
2. Підготовка тематики випускних кваліфікаційних робіт для студентів факультету аграрної економіки і менеджменту спеціальності 071 Облік і оподаткування ОС Магістр (освітньо-професійна програма «Облік і правове забезпечення агропромислового бізнесу»).

Довідку видано для представлення у спеціалізовану вчену раду Д 58.082.03 Тернопільського національного економічного університету.

Перший проректор ТНЕУ
к.ф-м.н., доцент

М.І. Шинкарик

